મહારાજ લાઇબલ કેસનો રીપોર્ટ પુસ્તકના આકારમાં પ્રગટ કરીને વાંચનારી આલમની આગલ મુકયો છે. તેમ કરવાની જરૂર કેટલી છે તે દેખાડવાની હાલ અગત્ય નથી. હિંદુસ્થાનના આ ભાગના બધા લોકોનું ધ્યાન એ મુકદમાની તપાસ ઉપર લાગ્યું હતું અને તેજ ઉપરથી એ મુકદમો ઘણોજ અગત્યનો માલુમ પડે છે અને તેનો ખરેખરો વીગતવાર હેવાલ આ આકારમાં બાહર પાડવાની જરૂર એકદમ માલુમ પડી આવે છે. આ રીપોર્ટ કદમાં ઘણો મોટો થઈ ગયો છે. પણ જે મુકદમાની તપાસ ચાલીસ દીવસ સુધી ચાલી અને ૨૪ દીવસ સુધી સાંભળવામાં આવી, જે મુકદમા મધે વાદીની તરફથી પેહલા ૭ અને પાછલા ૩૫ સાક્ષી અને પ્રતિવાદીની તરફથી ૩૦ જુમલે ૭૨ સાક્ષી તપાસવામાં આવ્યા અને જે મુકદમાં મધે મહારાજના પુસ્તક મધેના અગત્યના તરજુમાં તથા બીજા દસ્તાવેજો રજુ થયા અને જે મુકદમાંમાંથી ભાટીઆ કૉન્સપીરસીનો મુકદમો નીકલી આવ્યો અને તેની જુદી તપાસ ફોજદારીમાં ચાલી તે મુકદમાનો રીપોર્ટ એટલો મ્હોટો થયા વગર રહે નહીં. એ મુકદમાની તપાસથી લોકોના મન ઉપર ખરી અસર ઉપજ્યા વગર રહી નથી અને રીપોર્ટના ફેલાવાથી એ અસરમાં વધારો થશે.

• ચોથી આવૃત્તિ સંબંધી બે બોલ.

જાહેર પ્રજાનો એક વર્ગ વખતે સવાલ કરશે કે "મહારાજ લાઇબલ કેસ" જેમાં પાને પાને વલ્લભીસંપ્રદાયના કેટલાક આચાર્યોની અનીતિ તેના ખરાબમાં ખરાબ આકારમાં કોર્ટમાં પુરવાર થયેલ છે તે ફરી છપાવવાની શી અગત્ય હતી; અમો કહીશું કે તેની ઘણીજ જરૂર હતી; જે સંપ્રદાયની જાળમાં લાખો વૈષ્ણવો પોતાના વૈષ્ણવ ધર્મથી* વિમુખ થઇ, ભાગવત ધર્મ જેને તેઓ પોતાનો ધર્મ ગણે છે તેથી અજ્ઞાન રહી, ફક્ત ટીલાં ટપકાં ખોટાં આડંબર અને "જે જે" કરવામાં, જુઠણો ખાવામાં અને ગોકુળનાથજીની ટીકાવાળા

*ભાગવત અ. ૧૪ મે શ્રીનારદજીએ કહેલ ગૃહસ્થાશ્રમીઓના ધર્મો જુઓ

બ્રહ્મ સબધ લેવામાજ ધર્મ સમજે છે તેમને પોતાના ગુરુઓના ગુપ્ત ચરિત્રો બતાવવાની ખાસ અગત્ય છે, પોતાના ભક્તોને સનાતન ધર્મ થી વિમુખ રાખવા 'બ્રહ્મજ્ઞાનીને મોક્ષ મારગી સ્વપને નહિ વેવારજી' આવા ધોળના પદો તેઓ પોતાના ભક્તો પાસે ગવાડે છે, ખરૂ જ છે, જો વૈષ્ણવો પોતાનો જુનો ધર્મ સમજી જાય તો આવા કેટલાક લપટ લાલોનો ટટ્ટુ ચાલે કયાથી, માટેજ તેમણે પોતાનો સુત્ર ચલાવેલ છે કે "અનાસરો (અન્યનો આશ્રય) કરણોનાહિ અપનો ધર્મ ગુપ્ત હે"

હજી પણ આ આચાર્યોમાના કેટલાક સુધર્યા હોય એમ લાગતુ નથી, સ્વામી બ્લાકાનદ નામના પુષ્ટિ માર્ગમા રહેલ અને તેથીજ લપટલાલો મદનગોપાળોના ચરિત્રોથી જાણકાર એક સ્વામીએ હિંદીજબાનમા ત્રણ પુસ્તકો * લખી હાલમા જીવત અને આબરૂદાર ગણતા કેટલાક આચાર્યોના ચરિત્રો તેમની તસ્વીરો તેમજ તેમના કુચાલની તારીખ વાર નોધ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે આ સ્વામી તેમની સાથે નીકટ સબધમા આવેલ હોવાથી તે હકીકત ખરી લખી હોય એ બનવા જોગ છે અને ખોટી હતે તો આ કૃષ્ણના અવતારોએ કયારેજ તે સ્વામીને કોર્ટમા ઘસડયો હતે, બીજુ નો તેઓ શુ કરી શકવાના હતા, ટીચલી આગળીપર ગોવર્ધન પર્વત થોડુ જ તેઓ ધારણ કરી શકવાના હતા ત્યારે પછી સુદર્શન ચક્ર તો કેમજ ચલાવી શકે, વળી તેમના ભાટિઆ વાણીઆ વગેરે ભાવીક ભક્તોએ પણ આવા વખતમા કે જ્યારે શ્રીમદ્ શકરાચાર્યે તેમના સપ્રદાય સામે કમર કસવા ચેલેજ કરેલ છે ત્યારે તે સ્વામીને કોઇ રીતે જતો કરતે નહિ, પણ તે લોકોનો કઈ ઉપાય નથી તે લોકો અદરનો સઘળો સારી રીતે જાણે છે છતા પણ માનસીક દુર્બળતાના તેઓ દર્દીઓ હોવાથી આ જાળમાથી પોતાને મુક્ત કરતા નથી, તેવા અધ શ્રધાળુ 'જે વ્હાલા" કરવાવાળાઓ ઉપરના ત્રણ હિદી પુસ્તકો વાચશે તો સત્ય સમજી શકશે

આવી રીતે આ પાથરેલ જાળમાથી મુકત થવાને સાધનભુત આ પુસ્તક જો તેઓ વાચીને સુધરશે અને રામાયણ, મહાભારત, ગીતાદીક પુસ્તકો વાચી વિચારી પોતાના જીવનને ઉચ્ચ માર્ગે લઇ જશે તો આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યાનુ સાથક થશે

પ્રસિદ્ધ કર્તાઓ

---

*વાચો પાને ૫ મે.

(મહારાજ લાઇબલ કેસની ૫ મી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનાની પુરવણી.)

પેરિત પત્ર..

(ઉધ્ધૃત–ભારત સુદસા પ્રવર્તક–વલ્લભ-સંપ્રદાય વિષયક.)

"જોતું આયા જગતમેં જગત સરાહે તોય
એસી કરની કર ચલો પીછે હંસી ન હોય." મુળ ભાષામાં.

પાઠક ગણ જાણીએ છીએ કે વલ્લભસંપ્રદાયના મહા પુરૂષોએ ભારતવર્ષમાં દેશોદ્ધારનો એક મહા મંત્ર નિર્ધારણ કર્યો હતો; અમારા પુજ્ય પાદ ગુરૂવરોએ તે મંત્રનો જાપ શીખવ્યો હતો, અને હજારો નરજ નહીં, પણ આ દેશની નારીઓને દીક્ષિત બનાવી હતી; તે પવિત્ર મંત્રમાં જે અદભુત શક્તિ હતી તેથી લાખો કુલાંગનાઓનો ઉધ્ધાર થતો હતો, અને થઈ રહ્યો છે. મંત્રનો શુધ્ધ પાઠ આ પ્રકારે છે. "તન, મન, ધન શ્રી ગોસાંઇજીને અર્પણ."

મને પણ ગુરૂ ભક્તિના અનુરોધે હમારા ગોલોકવાસી ગોસ્વામીઓનો મહિમા પ્રકાશિત કરવાને ઉત્તેજીત કિધો, અને તે ભક્તિ મારી એવી દ્રઢ થતી ગઇ કે મેં ત્રણ પુસ્તકો તૈયાર કીધાં. ૧, 'વલ્લભ કુળચરિત્ર દર્પણ.' ૨, 'વલ્લભ કુળ દંભ દર્પણ' ૩, વિલ્લભ કુલ છલ કપટ દર્પણ નાટક.'

એના ગોલા ઉડવાથી કાનકુકા ગઢમાં આગ લાગી ગઈ, અને ગાદિધર, શ્રી ૧૦૮ શ્રી ગોવર્દ્ધનલાલજી મહારાજે પોતાના ભંડારીને મોકલ્યો. તેણે અહીં પધારી એક ચીઠી હમારી પાસે પોતાના અનુચરદ્વારા મોકલી જેનો આ અવિકળ પ્રકાશ હમો કરીએ છીએ.

(સહી) બ્લાકટાનન્દ.

નકલ ચિઠી–શ્રીનાથજી.

સ્વસ્ત શ્રી સર્વોપમા સ્વામી શ્રી બ્લાકટાનન્દજી જોગ લખી ઘલ્હાબાદથી ભંડારી હરવિલાસરાયના ભગવત સ્મરણ વાંચશો. અપરંચ હું અહીં ખાસ તમારી સાથે મલવાને વાસ્તે આવ્યો છું, અને અહિયાપુરમાં ગોવર્દ્ધનનાથજીના મંદિરમાં ઉતર્યો છું. શ્રી ટીકૈત

૧૦૮ શ્રી ગોવર્દ્ધનલાલજી મહારાજે મને મોકલ્યો છે, કે તમે આ ત્રણ પુસ્તકો છાપ્યા છે નીચે લખ્યા પ્રમાણે:—

(૧) વલ્લભ કુલ ચરિત્ર, (૨) વલ્લભ દંભ દર્પણ, (૩) વલ્લભ કુલ છલ કપટ દર્પણ.

આ કુલ વાતોનો ગુપ્ત ભેદ હમારા મહારાજ તથા અન્ય સ્વરૂપોનો તમને કોણે આપ્યો છે. ધર્મથી કહો. કેમકે તમે હમારા મિત્ર છો. અગર એ ફર્જ કરી લેવામાં આવે કે એ વાત સહી (સાચી) પણ હોય, (તો પણ) એ વાત ગુરૂના ઘરની તમારે લખવી ઉચિત નહીં હતી. ખેર! આદમીથી ભુલ થઇ જાય છે. હવે આપ કૃપા કરીને તે લોકોના નામ લખી આપો. જેણે કે આ ગુપ્ત ચરિત્રનો ભેદ આપ્યો છે, અને હવે એ પણ લખો કે આપની મનશા શી છે? હમે સર્વ વાતમાં તૈયાર છાયે. અમારા માહારાજની આજ્ઞા છે.

મીતી મૃગશીર શુદી ૪ શાં. ૧૯૬૪ દા. ભંડારી હરવિલાસ.

જે ભંડારીએ કામની પ્રેરણા કરી છે, તેમાં મારી સંમતિ છે.

દા. મથુરાપ્રસાદ પુજારી.

આ પત્રનો ઉત્તર તા. ૧૭-૧૨-૦૭ ઇ. સ. ને રોજ રજીષ્ટર કરાવી મેં શ્રીમાન ૧૦૮ મહારાજાધિરાજ ગોસ્વામી શ્રી ગોવર્દ્ધનલાલજી મહારાજની સેવામાં સવિનય પ્રાર્થના પુર્વક લખી મોકલ્યો, તે આ આશયનો હતો કે:—

આપ તથા સમસ્ત વલ્લભ કુલના ભુષણ સ્વરૂપ નીચે લખેલી ચાર વાતોને માનવાની પ્રતિજ્ઞા કરો તો હું મારી બનાવેલી સમસ્ત પુસ્તકોને માટીના તેલથી ભીંજાવી ભસ્મ કરી દઉં. અથવા આપ સ્વયં જે રીતે ચાહો, તે રીતે મારી સામા તેને ભસ્મીભૂત કરી શકો છો. આપના તેવા લાખ ચેલા આ ભારતમાં (હિંદુસ્થાનમાં) છે, તે લોકો ભલે એની અંદર ધર્મનો સંબંધ રાખતા હોય, પણ ન્યાય દષ્ટિથી સર્વ સાધારણની વિરૂધ્ધ છે.

(૧) ચેલીઓને પુત્રી સમાન સમજીને........ધર્મ વ્યવહાર રાખવો.
(૨) વિવાહમાં વેસ્યાઓનો નાચ કરાવવો બંધ કરી દો, કેમકે એ નિચ કર્મોને શુદ્રાદિકે પણ કાઢી નાખ્યા છે. એ કર્મ ગૌવધ્ધને સહાયક છે
(૩) સ્રી પુરૂષોને મર્યાદા (મરજાદ) આપવી અર્થાત એક બીજાના હાથનું છોવાયલું (અડેલું) ખાવાનો નિષેધ કરવો (બંધ કરાવવી)

એ બંધ કરવું કેમકે સ્ત્રી પુરૂષોમાં પરસ્પર સહભોજન બંધ કરાવવું, એ મોટી અનર્થની વાત છે, અને એ સંપ્રદાયના સિધ્ધાન્તની વિરૂધ્ધ વચમાં ગરી ગયેલી મર્યાદ છે, શ્રી મહાપ્રભુજીનું વચન નથી.

(૪) શિષ્ય તથા સેવકોને જીઠું ભોજન (ઓટેલું) આપવું, એ તો વામમાર્ગનું અનુકરણ છે. જે વૈષ્ણવ ધર્મથી સર્વથા વિરૂધ્ધ છે.

આ ચાર બાબતોથી સંપ્રદાયની ઘણીજ નિન્દા થઇ રહી છે, અને એ નિન્દાને અસહ્ય તથા દુઃખદ સમજીને હું સેવકે ચેતાવવાને નિમિત ઉકત પુસ્તકો છપાવ્યા હતા-પણ તે મારી સેવા સઘળી નિષ્ફળ થઇ ગઇ. જો શ્રીમાન હવે આ દેશોધ્ધર સમયમાં એને નહીં ત્યાગ કરી દેશો તો મેં જે પ્રકારે ઉલટી ચેતવણીથી સંપ્રદાયનો સુધારો કરવો ચાહ્યો હતો, તે હવે સીધી ચેતવણીથી સુધારા કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ. તથા હું નહી, પણ મોટા મોટા વિદ્વાન આપની પ્રસંશા કરશે, અને હું પણ સઘળા ઝઘડાને તિલાંજલી આપીને ભગવદ્ ભજન કરીશ. કેમકે આ રાજ કથામાં કાંઇ મતલબ નથી. જે કંઇ પ્રસંશા જપ, તપ, આચારની છે, તે ગોસ્વામી શ્રી ૧૦૮ રણછોડલાલ કોટાવાળાની છે. તેજ પરિપાટી આપ કરો. કે જેમાં મહાપ્રભુના નામમાં ધ્યાન લાગે.

દા બ્લાકટાનન્દ.

મજકુર પત્રનો ઉત્તર આવ્યો નહી. કદાચિત ઉત્તર આપ્યો હોતે તો સમસ્ત પુસ્તકો વગર મુલેજ શ્રી ૧૦૮ શ્રી ગોસ્વામી ગોવર્ધનલાલજી મહારાજની સેવામાં મોકલી આપવામાં આવતે. ઉત્તર ન આવવાથી પ્રતિત થાય છે કે તેમની ઉપરોકત કુરીતીઓ પરિત્યાગ કરવી નથી.

(આર્ય પ્રકાશ ૨૨ મી ઓગષ્ટ ૧૯૦૯)

P. K.

સાંકલીઉ.

લાઇબલની બીના—(આરટીકલ) ૧
લાઇબલની નોટીસ તથા જવાબ ૩
ફરીઆદીની અરજી તથા " ડીમરર " ૪
" પલે'ટ " અથવા ફરીઆદીની અરજી ૫
સત્ય પ્રકાશની " પ્લી " અથવા જવાબ ૭
એ " પ્લી " ઉપરથી કૉન્સપીરસી ૧૪
ભાટીઆ કૉન્સપીરસીની તપાસ ૧૬
કોરટનો " સેનટેન્સ " ૩૮
લાઇબલના મુકદમાની તપાસ ૩૯
મહારાજની તરફના સાક્ષીઓ ૪૧
નૉનસુટની તકરારનો સાર ૫૯
એ તકરારનો ચુકાદો ૬૪
સત્ય પ્રકાશ તરફથી મી૦ આનસટીનું ભાષણ ૬૫
સત્ય પ્રકાશની તરફના સાક્ષીઓ ૭૫
કોરટ મધે રજુ થએલા ૩૩ દસ્તાવેજો ૭૬
સત્ય પ્રકાશનો પુરાવો રદ્દ પડવાને મહારાજના શાક્ષીઓ ... ૧૫૬
એ પુરાવા ઉપર સત્ય પ્રકાશની તરફથી મી૦ આનસટીએ કરેલું ભાષણ ૧૬૦
સત્ય પ્રકાશના પુરાવઃ ઉપર મહારાજના તરફથી મી૦ બેલીનુ' ભાષણ ૧૯૫
કોરટનો ચુકાદો—
સર માથીઉ સાસનું જજમેંટ ૧૯૯
સર જોસફ આર્નોલ્ડનું જજમેંટ ૨૧૧

મહારાજના લાઈબલનો મોટો મુકદમો

લાઈબલની બીના.

(સત્ય પ્રકાસ; તા. ૨૧ મી અકટોબર, ૧૮૬૦.)

હીંદુનો અસલ ધરમ અને હાલના પાખંડી મતો.

હીંદુના પુરાણ ઈતીઆદી શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે કલીયુગના વખતમાં જુદા ધરમ અને પાખંડો ઉભા થશે તથા ધુતારા પાખંડીઓ આડા પંથો અને આડા મારગો ચલાવશે. હીંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે કલીઉગને આરંભ થયાને આજ પાંચ હજાર વરસ થઇ ચુકેઆં છે. એ પાંચ હજાર વરસની મુદતમાં જેટલા નવા પંથો તથા મારગો હીંદુઓમાં ઉભા થયા છે તે સઘળા ખોટા પાખંડ સમજવા એવું હીંદુ શાસ્ત્રજ ઉપરથી સીધ થાયછે. હવે માહારાજોનો મુળ પુરૂષ વલભ જનમેઆને હજુર ચારસો વરસ થયા નથી. વઈશનવ મારગના પુસ્તકોમાં લખણું છે કે વલભાચારીઅનો જનમ સંવંત ૧૫૩૫ ના વઈસાખ વદ ૧૧ વાર રવેઉને દીને થયો હતો. એ વાતને આજ ૩૮૧ વરસ થયાં. ને કળીયુગ બેઠાને પાંચ હજાર વરસ થઇ ચુકેઆ તારે વલભાચારીનો પંથ કલીઉગનાજ વખતમાં ચાલુ થયો. જેમ દાદુ પંથી, સાધુપંથી, રામસનેહી, રામાનંદી, સેહેજાનંદી, ઈતયાદી પથો ઉભા થયા તેમ વલભાચારીઅનો પંથ ઉભો થયો. એ સઘળા પંથો કલીયુગમાં ઉભા થયા માટે હીંદુ શાસ્ત્રના વચન પ્રમાણે પાખંડી હોવા જોઈએ.

જદુનાથજી માહારાજ કેહે છે કે કોટના દરવાજા આગલથી કોઇ વાલકેશવર જવા નીકલેઓ અને કોઇ ભાંએખલે. તેમજ સઘળા વેદ અને પુરાણના મુળ રસતા આગળ થઈને જુદા જુદા રસતા ઉપર નીકલી પડેઆંછે. આ કેવી ઠગાઈની વાતછે એક ધરમમાથી દસ પંદર આડા રસતા નીકલવા જોઇએ નહીં. ધરમનો અને નીતીનો મારગ એકજ હોયો જોઇએ. વાલકેશર જવાનો સીધો મારગ મુકીને ભાંએખલાનો આડો મારગ પકડવાની જરૂર શું ? દરએક પંથવાલાએ એક બીજાને પાખંડી બનાવેઆ છે અને એક બીજાની ધુળ ઝાટકી છે તો તેમ કરવાની જરૂર શું ? પણ અમોએ આગલ જણાવીઉં છે કે જે હથીઆરથી માહારાજ પોતાનો બચાવ કરવા બહાર પડેઆ છે તેજ

હુશીઆર માહારાજને આડે આવીને નડશે. માહારાજ હીંદુ શાસ્ત્રોને ઇશ્વરકૃત માને છે તારે એનાથી એમ નહી કેહેવાએ કે હીંદુ શાસ્ત્રનું ફલાણું વચન ખોટું છે. કલીયુગમાં પાખંડી મતો ઉભા થશે એ વચન મજકુર મહારાજથી એમ નહી કહેવાએ કે ખોટું છે. તારે બીજા કેટલાએક પંથોની પેઠે માહારાજોનો પંથ કલીયુગમાં ઉભો થયો માટે તે ખોટો અને પાખંડ ભરેલો છે એવું હીંદુ શાસ્ત્રથી સીધ થાય છે.

મહારાજનો પંથ પાખંડ ભરેલો તથા ભોલા લોકોને ઠગવાનો છે તે અસલના વેદ પુરાણ વગેરેના ગરંથોથી ઉપર જણાવેઆ પ્રમાણે સાબેત થાય છે. એટલુંજ નહીં પણ માહારાજોના બનાવેલા પુસ્તકો ઉપરથીબી સાબીત થાય છે કે માહારાજોએ કંઇજ નહીં પણ નવું પાખંડ અને તીખલ હુભું કીધું છે. જુઓ બરહમ સંબંધ બાબત મુળ શલોક ઉપર લંબાવીને ગોકુળનાથજીએ કેવી ટીકા કીધી છે.

तस्मादादौ स्वोपभोगात्पूर्वमेव सर्ववस्तुपदेन भार्यापुत्रादीनामपिसमर्पणकर्त्तव्य विवाहानंतर स्वोपभोगेमर्वकार्येसर्वे त्कार्यनिमित्तम तत्तत्कार्योपभोगिवस्तुसमर्पणकार्य समर्पणकृत्वापश्चात्तानितानिकार्याणिकर्तव्यानीत्यर्थ ॥ १ ॥

અરથ—"તે માટે પોતે ભોગવેઆ અગાઉ પોતાની પરણેલી બાયડી " પણ (ગોસાઇજી મહારાજને) સોપવી અને પોતાના બેટા બેટી પણ " તેમને સોપવાં. પરણેઆ પછી પોતે ભોગવેઆ પેહેલાંજ (ગોસાઇજી " માહારાજને) અરપણ કરીઆ પછી પોતાના કામમાં લેવી "

અરરરર ! આ કેવું પાખંડ, આ કેવો ઢોંગ અને આ કેવી ઠગાઇ !! હુમો જદુનાથજી માહારાજને પુછીએ છે કે કહા વેદમાં, કહા પુરાણમાં, કહા શાસ્ત્રમાં અને કહી સમૃતીમાં લખીઉં છે મહારાજને અથવા ધરમગુરૂને પોતાની પરણેલી સ્ત્રી ભોગવેઆ પેહેલાં સોપવી પોતાની સ્ત્રીજ નહીં પણ પોતાની બેટી અથવા દીકરીને ગી સોપવી ! અરરરર, આ લખતાં હુમારી કલમ ચાલતી નથી. હુમોને અતીશે કંટાલો અને ધ્રુજારો છુટે છે. લોકોને દેખતી આંખે આંધલા કરવા, અને તેઓની આંખમાં ધુલ છાંટીને ધરમને અને ધરમને બાને તેઓની કાચી કુવારી વહુ દીકરી ભોગવવી એનાં કરતાં વધારે પાખંડ, અને વધારે ઠગાઇ કહી ? વલભાચારીઅ શીવાએ, કલીયુગમાં બીજા ઘણા પાખંડો અને ઘણા પંથો ઉભાં થયાં છે પણ માહારાજોના પંથ જેવી નફટાઇ, ખંદાઇ, બેહાઇ, લુચાઇ અને ઠગાઇ બીજા કોઇબી પંથવાલાઓએ કીધી નથી. હુમો જારે આવા કઠણ શબદ વાપરીએ છે તારે

હમારા ભોલા હિંદુ ભીતરોને હમારી ઉપર ગુસો ઉપજેછે, અને તે ગુસાને લીધે હમને ઘણું સોસવું પડશે છે અને પડેછે. પણ જાંહાં ભોલા લોકોની આંખમાં ધુલ છાંટીને તેમની વહુ દીકરીને કાચી કુવારી ભોગવવાને માહારાજો પોતાના પુસ્તકોમાં લખેછે અને તે પરમાણે તેઓ ભોગવેછે તારે હમારા પેટમાં મોટા ભડકા ઉઠેછે, હમારી કલમ એકદમ તપીને ગરમ થઇ જાએછે, હમારા ભોલા હીંદુ ભીતરો ઉપર અને તેઓની વીચાર શકતી ઉપર અફસોસ કરવો પડેછે.

જદુનાથજી મહારાજે "સ્વધર્મ વર્ધક" ચોપાનીઉં કહાડવા માંડીઉં છે તેને હમો પુછીએછે કે તમે કેવી રીતે ધરમનો વધારો કરવા માગોછો? તમારા વડીલોએ ભોલા લોકોની આંખમાં ધુલ છાંટીને આંધલા કીધાછે તેઓને દેખતા કરવા માંગોછો કે ધરમનું ખોટું અભીમાન ધરીને ભોલા લોકોને વધારે ઠગવા માંગોછો? જદુનાથજી માહારાજ! તમો જો ધરમનો વધારો અથવા ફેલાવો કરવા માંગતા હોય તો તમે પોતે સારા આચરણ પકડીને તમારા બીજા માહારાજોને ઉપદેશ કરો. ધરમ ગુરૂઓ પોતેજ જાંહાં સુધી વીભીચારના સમુદરમાં ડુબેલા માલુમ પડશે તાંહાં સુધી તેઓથી ધરમનો બોધ થઇ શકવાનો નથી. ગોકુલનાથજીએ ઉપર જણાવેલી ટીકા કરીને તમારા વૈષ્ણવ મારગને મોટો સાહીનો ડાગ લગાડેઓછે તે પરથમ કાહાડી નાંખો. એ ટીકા કરનાર ઉપર ધીકાર નાખો તે ટીકા પરમાણે મહારાજો ચાલીને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડો છો તેથી હાથ ઉઠાવો, અને રસ મંડલી જેવી અનીતીને એકદમ નાસ પમાડો, જાંહાંસુધી તમો તેમ કરશો નહીં તાંહાંસુધી તમારાથી ધરમનો ઉપદેશ અને સ્વધર્મનો વધારો થઇ શકવાનો નથી તે સત્ય કરીને જાણજો.

લાઇબલની નોટીશ તથા જવાબ.

ઉપલી બીના પરગટ થઆ પછી ૬ મહીના રહીને જદુનાથજી માહારાજે પોતાના વકીલ મી. લીયસની મારફતે "સત્ય પ્રકાશ" ના અધીપતી મી. કરસનદાસ મુળજી ઉપર (૧૮૬૧ ના એપરીલ મહીનાની આખેરીએ.) એક નોટીસ મોકલી કે તેણે પોતાના પત્રમાં ઉપલી બીનાને વાસ્તે દલગીરી જણાવીને માફી માગવી.* એ નોટીસના જવાબનાં તા. ૫ મી મેએ ૧૮૬૧ ના "રાશત ગોફતર તથા સત્યપ્રકાશ" મધે નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું.

" માહારાજનો કરોધ ! હમારા જાણવામાં આવીઉં છે કે ગયા અકટોબરની ૨૧ મી તારીખના સત્ય પ્રકાશ મધે " હીંદુઓનો અસલ ધરમ અને હાલના પાખંડી મનો " એવા મથાલા હેઠલ જે બીના લખવામાં આવી હતી તેથી જદુનાથજી માહારાજને અતી ઘણો કરોધ ચહડેલો દેખાએ છે અને તેણે સત્ય પ્રકાશને ગયા અઠવાડીઆમાં લાઈબલની નોટીસ આપી છે એ બીના લખનારે નીરદોષ બુધીથી તે લખી હતી અને તે મધે જે ટીકા કરેઆ હતા તે ઘટતા અને વાજબી હતા. એ બીનાથી અગર જદુનાથજી મહારાજને માઠું લાગીઉં હતું તો એટલા ૬ મહીના એ મહારાજ કાંહાં સુઇ રહેઆ હતા તેની હમને સમજ પડતી નથી. જદુનાથજી માહારાજને સત્ય પ્રકાસ ઉપર કરોધ ચહડયો હોએ ઇઆ નહી પણ એ બીનામાં ખુલાસો કરવા જેવી અથવા ફેરવી નાખવા જેવી અથવા માફી માંગવા જેવી કાંઇ પણ વાત હમારા જોવામાં આવતી નથી.

ફરીઆદીની અરજી તથા " ડીમરર. "

ઉપલો જવાબ જદુનાથજી મહારાજને સંતોષ ભરેલો ન લાગે-આથી તેણે સુપ્રીમ કોરટ મધે પોતાની ફરીઆદીની અરજી તા. ૧૪ મી " મે " ૧૮૬૧ દીને રજુ કીધી. એ ફરીઆદની અરજી ધારાની ખુબી મુજબ ખાંમી ભરેલી હોવાથી તે ઉપર પ્રતીવાદીઓની તરફથી મી. આનસટીએ ડીમરર મારીઉં હતું, એટલે જે આકારમાં ફરીઆદી માંડી હતી તે આકારમાં ફરીઆદી ચાલી શકે નહીં એવો વાંધો ઉઠા-વેઓ હતો. એ વાંધાની સામે થવાને વાદીની તરફથી મી૦ બેલી હાજર થયો હતો. તકરાર સુપરીમ કોરટ મધે ચીફ જસટીસ સર માથીઉ સાસની હજુર તા. ૨ જી તથા ૪ થી જુલાઈ ૧૮૬૧, એ બે દીવસ સુધી ખુબ જોરથી ચાલી હતી. મી. આનસટીએ " સત્ય પ્રકાશ " તરફથી ડીમરર મારવાના ૧૧ કારણ જણાવેલા હતા.

એ અગીઆર કારણ મધેના બે કારણ ઉપરથી ફરીઆદીની અરજીમાં સુધારો કરવા વાસતે કોરટે હુકમ કીધો હતો અને એ તક-રારનો ખરચ દરએક ધણીને માથે નાખેઓ હતો. એ તકરારનો ચુકાદો તા. ૧૮ મી જુલાઈએ થયો હતો તે વેલાએ લાઇબલની બીના ઉપર નામદાર ચીફ જસટીસે નીચે પ્રમાણે પોતાના વિચાર સંભલાવ્યા હતા:—

" એ લાઇબલની આખી બીના મેં ધ્યાન દઇને વાંચી છે અને [illegible] ભાગમાં ઈતિહાસ

અથવા તવારીજ મંબંધી વાત ઉપર તકરાર કરેલી છે અને એ તકરાર મધે હાલના વખતના એક પંથના મત ઉપર ટીકા કીધી છે કોઇ પણ માણસ ઇતીહાસની બીના અથવા હરએક પંથનાં મત ટાંકીને તેની ઉપર તકરાર કરે તો તેમ કરવાને તેને કાએદા પ્રમાણે પુરી છુટ છે. અને તે ઉપર તે પોતાના વિચાર જો વાજબીની રાહે અને પ્રમાણીકપણાથી આપે અને તેમાં કીનો કપટ ન હોયતો તેની ઉપર લાઇબલનો અપરાધ સાબેત થઇ શકતો નથી. "હમારા ભોલા હીંદુ મિત્રો ઉપર અને તેઓની વિગાર શક્તિ ઉપર અફસોસ કરવો પડે છે," એ વાક્ય સુધી મહારાજના પંથ અને લખાણ ઉપર ટીકા કરવામાં આવી છે એ તકરાર કદાચ ખામી ભરેલી હોએ તોપણ તેની અંદર વાદીની સામે કાંઇપણ કીનો કપટ છેજ નહીં અને તેની અંદર ફક્ત અમલના ધરમની સાથે હાલના ધરમનો મુકાબલો કીધો છે એમાના કેટલાએક બોલ કડવું તથા કઠોર છે ખરા; પણ તેથી વાદીના સામે લાઇબલ છે એમ હું કહી શકતો નથી. એક પંથના હજારો અને લાખો લોકો હોએ તે મધેથી હર કોઇ શખસ તે પંથના મત ઉપર ટીકા કરેતો તેટલા માટે લાઇબલની ફરીઆદ લાવી શકાય નહીં પણ લાઇબલની બીનાનો છેલો ભાગ જુદી તરેહનોછે. તે મધે વાદીનું નામ લીધેલું છે અને મહારાજોના આખા વરગ ઉપર જે અપરાધ મુકીઓછે તે વાદીને પણ લાગુ પડે છે અને વાદીને કેહેછે કે "તમો હાથ ઉઠાવો" એ લાઇબલનો ભાગ હવે પછી કોર્ટની હજુર રજુ થશે તેટલા માટે એ વીશે હું હાલ વધારે વિચાર જણાવી શકતો નથી."

"પલેંટ" અથવા ફરીઆદીની અરજીનો સાર.

જદુનાથજી બ્રિજરતનજી મહારાજ... ... ...વાદી

કરસનદાસ મુલજી "સત્ય પ્રકાસ" નો માલેક તથા અધીપતી, અને નાનાભાઇ રૂસતમજી રાણીના છાપગર } પ્રતીવાદીઓ.

નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટના અમલ તલે રેહેનાર કરસનદાસ મુલજી તથા નાનાભાઇ રૂસતમજી રાણીના, મુંબઇના રહેવાસીઓ વીરો જદુનાથજી બ્રિજરતનજી મહારાજ પોતાના વકીલ એડમંડ લીથ્સની મારફતે નીચે મુજબ ફરીઆદ કરેછે —

હીંદુઓનો ધર્મ ઘણોજ પુરાતન વખતનોછે, અને મુંબાઇના તેમજ હીંદુસ્તાનના બીજા ભાગના સરવે સારા અને વિવેકી હીંદુઓ બ્રાહ્મણોને અને વીશેષ કરીને મહારાજોને બહુ તથા અતીઘણું માન-આપતા આવેઆછે, અને વલી મહારાજો બ્રાહ્મણો મધે મુખ્ય ગણાયછે, અને હીંદુઓના રેવાજ તથા ધર્મ પ્રમાણે સઘળા વર્ણના હીંદુ લોકો કરતાં બ્રાહમણો બેહદ મોટાઇ તથા મરતબો ધરાવે છે, અને હીંદુએના પુરાણ તથા શાસ્ત્ર પ્રમાણે સત્યુગ, દવાપર, ત્રેતા અને કલીયુગ એવા ચાર યુગ (એટલે જમાના) ગણાયછે અને વાદી જાતનો બ્રાહમણ તથા મહારાજ છે, અને તે ઊંચી ન્યાતનો ઊંચો ધર્મગુરૂછે, અને નામદાર રાણીનો પ્રમાણીક તથા વફાદાર રૈયતછે, અને પ્રતીવાદીઓએ આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે તેને નુકસાન કીધું તેની અગાઉ તેનું નામ ઘણું સારૂં હતું તથા તેની કીર્તી ઘણી મોટી હતી અને મુંબઇના લોકો તેને માન આપતા હતા, અને સર્વે સારા માણસો તેને ચ્હાતા હતા, અને વાદી હીંદુઓમાં કેહેવાતા પુરાતન વલભાચારીય પંથનો અધીકારીછે, અને તેની ઉપર આગલ જણાવેઆ પ્રમાણે પ્રતીવાદીઓએ તહોમત મુકયુંછે કે વાદી પાખંડી ધરમ તથા અણઘટતી ચાલ ચલાવનારોછે. એ તોહમત મુક્યું તેની અગાઉ નામદાર રાણીના રાજ્યમાં વસનાર સરવે સારા હીંદુઓ વાદીને વીશે સારૂં મત રાખતા હતા. પ્રતીવાદીઓને વાદીની સુખી હાલત જોઈને અદેખાઇ ઉપજી તેથી કીનો કપટ રાખીને તેની આબરૂને નુકસાન કરવાની તથા તેને લોકોમાં હલકો પાડવાની તજવીજ કીધી; અને તે પ્રમાણે તેણે ૧૮૬૦ ના અકટોબર મહીનાની ૨૧ મી તારીખે પોતાનું "સત્ય પ્રકાશ" પત્ર જે ગુજરાતી ભાષામાં છપાય છે અને જે મુંબઈના તથા હીંદુસ્થાનના જુદા જુદા લોકો વાંચેછે. તે પત્રની અંદર કીના કપટથી વાદીની આબરૂ તથા તેના પંથ વીશે નઠારી તથા આબરૂ લેનારી નીંદા છાપી અને એ નીંદા છપાયાથી વાદીને બહુ નુકસાન થયું છે, અને તેના સારાં નામને તથા મારી આબરૂને બહુ ધકો લાગ્યો છે, તે એટલો બધો કે જે સારા લોકો એને વીશે સારૂં મત ધરાવતા હતા તેઓને વાદીની અનઘટતી ચાલ તથા પાખંડી મત વીશે શક તથા વશવશો ઉપજ્યોછે અને તેને લીધે તેઓએ તેની સાથે વાત કરવાનો તથા મલવા ભેટવાનો વહેવાર છોડી દીધોછે; અને ધાંધણી સંબંધ રાખવાને તથા ભેટ મુકવાને (બખશેસ કરવાને) આચકો ખાયછે, અને તેટલા માટે વાદી ૫૦૦૦૦ (પચાસ હજાર) રૂપીઆની નુકસાનીનો દાવો પ્રતીવાદીઓની ઉપર કરેછે.

"પલી" અથવા ફરીઆદીની અરજીનો જવાબ.

ઉપર જણાવેલી ફરીઆદીની અરજીનો જવાબ "પલી" (Pleas) પ્રતીવાદીઓની તરફથી તા૦ ૧૫ મી ઑગસ્ટને દીને સુપરીમ કોરટ મધે રજુ થઇ તેની મતલબ નીચે પ્રમાણે હતી:—

૧ લું. પ્રતીવાદીઓ કેહેછે કે વાદી જે નુકસાનીને માટે ફર્યાદ કરેછે તે નુકસાનીને વાસતે તેઓની ઉપર ગુનોહ લાગુ પડતો નથી.

૨ જું. ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવેલા પ્રમાણે મહારાજો (બધા) હીંદુ ધર્મના ધર્મગુરૂ નથી.

૩ જું. ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મહારાજો (બધા) બ્રાહ્મણોમાં મુખ્ય અથવા પ્રમુખ નથી.

૪ થું. ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વાદી હીંદુઓની ઊંચી ઝાતનો ઊંચો ધર્મગુરૂ અથવા "હીંદુ ધર્મ" નો ધર્મગુરૂ નથી.

૫ મું. ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વલભાચારી અનો પંથ પુરાતન વખતનો નથી; પણ પંદરમાં સઇકામાં ઉત્પન્ન થએલો અને અસલના હીંદુ ધર્મથી ઘણું કરીને ઉલટો છે.

૬ ઠું. લાઇબલની બીનાના છેલા ભાગનો વાકય આ પ્રમાણે છે– "તે ટીકા પરમાણે મહારાજો ચાલીને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડેછે તેથી હાથ ઉઠાવો, અને અમંઠલી જેવી અનીતીને એકદમ નાસ પમાડો" એ વાકયનો તરજુમો કોરટના વડા દુભાસીઆ મી૦ ફલીને જે કર્યો છે તે બરાબર નથી.

૭ મું. ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવેલી લાઇબલની બીના છ.પી પ્રગટ કીધી તે વીશે પ્રતીવાદીઓ જણાવેછે કે છાપીને પ્રગટ કરી તેની અગાઉ મુંબઇમાં અને હીંદુસ્થાનના બીજા ભાગમાં વલભાચારીઅ નામનો પંથ હતો તે ધર્મ પુરાતન હીંદુ ધર્મથી અને નીતીના કાયદાથી ઉલટો હતો. અને તેમાં અગત્ય કરીને ઇશ્વરની તરફ ભક્તિ રાખવામાં અને પોત પોતામાં પવિત્રપણું અને સદ્દગુણ આચરવામાં એ વલભાચારીઅનો પંથ ઉલટો હતો. સરવે સારા અને ખરા હીંદુઓ એવું માનેછે કે ઇશ્વરના કાયદા અવીચલ છે અને માણસને પેટે ઇશ્વર અવતાર લેતો નથી, અને માણસ થઇને એવું બોલવું કે "હું ઇશ્વર છું" અથવા "મારે પેટે ઈશ્વર જનમ્યો" એ ઘણી હલકી અને અધર્મની વાતછે, અને ઇશ્વરી દાવો કરીને ઠગાઇ કરવી એ પણ તેના જેવીજ ઘણી હલકી અને અધર્મની વાત છે; અને કુંવારી છોકરીઓએ અથવા પરણેલી સ્ત્રીઓએ પોતાના

ભરથાર શિવાય કોઇ પણ પુરૂષની સાથે જાર કરમ કરવું એ ધર્મથી તથા નીતીથી ઉલટું કામછે તેવું છતાં પણ વલલાચારીઅ પંથની અંદર એવા અનીતીના વિચાર અને રેવાજ સાધારણછે એટલે એ પંથના ધર્મગુરૂઓ કેહેછે કે "હમે ઇશ્વરના, બ્રહ્માના, અથવા કૃષ્ણના અવતાર છઇએ, અને "હમો પોતે ઇશ્વર છઇએ," અને ઇશ્વરના કાયદા ફેરવવાની હમારામાં શક્તિછે" અને હમારી પુજા તથા સેવા ઈશ્વર પ્રમાણે તન, મન, અને ધનથી થવી જોઇએ." અને "જે કોઇ એવી સેવા ન કરે તેને મોટું પાપ લાગે." વલી એ પંથના સરવે લોકોએ અને તેમાં વીશેષ કરીને સ્ત્રીઓએ એ ધર્મગુરૂઓની સેવા ઉપર ચારભાવની પ્રીત રાખવી અને એ ધર્મગુરૂઓની સેવા પોતાનાં તન એટલે શરીરથી, એટલે ચારકર્મ કરીને કરવી, એવી સેવા કરનાર બાયડીઓ તેમની પોતાની સ્ત્રીઓ નહીં હોએ અથવા પોતાની રાખેલી નહી હોએ તોપણ તેમણે તેની સેવા એ ધર્મગુરૂની મરજીમાં આવે ત્યારે કરવી. એવી મોટી ઠગાઇની વાતો વલભાચારીઅ પંથમાં ચાલેછે, અને તે બીના પ્રગટ થઇ તેની અગાઉ મુંબઇ તથા હીંદુસ્થાનના બીજા ભાગમાં મધાળા મળીને આસરે ૭૦ મહારાજ હતા અને તેઓ ગુરૂ આચાર્ય, ગોસાંઇજી, ઈત્યાદી નામે ઓલખાતા હતા, અને વાદી એ મધેનો એક મહારાજ છે. મહારાજોના "વીઠલેશરત્ન વીવરણ" નામના એક ધર્મ પુસ્તકમાં આચાર્યનું બીજું નામ જે આપ્યું છે તેનો અર્થ "ઘણી સ્ત્રીઓનો ભરથાર" થાય છે. તે પોતે એકજ બાયડી પરણ્યો હોય અથવા મુદ્દલ પરણેલો ન હોય, તો પણ તે ઘણી સ્ત્રીઓનો ભરથાર" એવાં નામથી ઓલખાયછે. તથા રાસ લીલાનો સાગર" ઈત્યાદી નામોથી આચાર્યો ઓલખાય છે. એ શિવાએ વલભપંથના બીજા કેટલાંક ધર્મ પુસ્તોકોમાં એના જેવી બેઅદબી ભરેલી અને અનીતીની વાતો લખી છે અને એવી રીતે વ્યભીચારના કામને ટેકો આપ્યો છે. એ પંથના ધર્મગુરૂ એવું સમજાવે છે કે પરમેશ્વરને રાજી રાખવાનું અને પરલોકમાં અખંડ સુખ મેલવવાનું સાધન એજ છે કે પોતાની ઇંદરીઓને પુરૂં સુખ આપવું અને એવા અનીતીના વીચારોનો ફેલાવો કરવાને એ ધર્મગુરૂઓ ઉત્તેજન આપતા આવ્યા છે; અને "રસ મંડલી" નામની કેટલીએક ટોલીઓ એ પંથના લોકોમાં ઉભી થઇ છે, જેમાં બહુ બદફેલી ચાલે છે. લાઇબલની બીનામાં ગોકુલનાથજીની ટીકા વીષે જે જણાવ્યું છે તે ટીકાના પુસ્તક મધે તથા "સિદ્ધાંત રહસ્ય" નામનાં એક બીજા પુસ્તક મધે અને દ્વારકેશ (મહારાજ) ના બનાવેલા દશ મરમ મધે,

જણાવ્યા પ્રમાણે વલ્લભાચાર્ય પંથની ધર્મની મુખ્ય બાબતો નીચે પ્રમાણે છેઃ—

મુખ્ય આશરો આચાર્યનો પકડાવો, અને તેનેજ ઇશ્વર કરી માનવો. એથીજ ફક્ત જીવનો ઉદ્ધાર (છુટકારો) થાય છે. એ પંથના દરેક સેવકે લોકોની લાજ તજીને તથા વેદશાસ્ત્રની આજ્ઞા તોડીને ગોપીનાથને એટલે મહારાજને શરણે થવું. દરેક સેવકે એવું મનમાં એવું સમજવું કે "હું પુરૂષ નથી પણ સ્ત્રી છું" આચાર્યના ગુણ ગાવા, તેની આજ્ઞાને તાબે રહેવું, તેના વચન ઉપર વીશ્વાસ રાખવો, તેની સેવા કરવી અને દરેક સેવકે, તેની સ્ત્રી તથા બાળકોએ એવું વીચારવું કે જે કાંઇ મારૂં છે તે સર્વે ગુરૂનું છે; અને તે સઘળું તથા દરેક બીજી ચીજ ગુરૂને અર્પણ કરીને તેને ખુશી રાખવો; અને ગુરૂના ઉપભોગને વાસ્તે બઇરી છોકરાં પણ અર્પણ કરવાં. અને એ પંથનો હરકોઇ સેવક પોતે હરેક ચીજ ભોગવે તેની અગાઉ તે ચીજ તેણે ગુરૂને અર્પણ કરવી જોઇએ અને તેથી જે ઉલટો ચાલે તેને (મરી ગયા પછી) અમુક શીક્ષા થાય અને એ પંથની બીજી ધર્મની ચોપડી જેવી કે "ચતુ શ્લોકી" તથા "પુષ્ટિ પ્રવાહ મર્યા ટીકા" તથા "સ્વધર્મવર્ધક અને સંશય છેદક" તે મધેની છેલ્લી ચોપડી મુંબઇમાં વાદીની સત્તા હેઠળ છપાઇને પ્રગટ થઇ છે અને "વઇષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક મંડલી" જે વાદીએ સ્થાપી છે તથા જેનો પ્રમુખ વાદી પોતે છે તે મંડળીના નામથી એ છેલ્લી ચોપડી છપાઇને પ્રગટ થઇ છે તે અને બીજી ચોપડીઓમાં એવું જણાવ્યું છે કે "ઇશ્વર જેનો અવતાર એ ગુરૂઓએ લીધો છે તે વૈષ્ણવોનાં ઘરમાં. જારભાવની પ્રીતીથી બીરાજે છે. વળી બીજું એવું લખ્યું છે કે જે પ્રમાણે એક વ્યભીચારી સ્ત્રી પોતાનું તન, મન, અને ધન પોતાના યારને સોંપી દે છે તે પ્રમાણે ઇશ્વરરૂપી મહારાજને સોંપી દેવું જોઇએ. અને વળી એવું પણ લખ્યું છે કે હરેક વૈષ્ણવની ઉપર ઇશ્વર ક્રોધ કરે તો તે ક્રોધથી તેને ગુરૂ બચાવી શકે પણ જો ગુરૂ ક્રોધ કરે તો તેને કોઇ પણ બચાવી શકે નહીં, અને તેટલામાટે દરેક સેવક તથા સેવકીએ પોતાના તનથી અને વીત્ત (ધન) થી ગુરૂની સેવા કરી તેને રાજી રાખવો. અને ગુરૂની સેવા કીધાથીજ ઇશ્વરની સેવાનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે અને સ્વર્ગ મળે છે, અને એ પંથના ગુરૂઓ પોતે ઇશ્વર છે અને સાક્ષાત પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ છે, અને જે સેવક ગુરૂ અને ઇશ્વરમાં ભેદ (એટલે જુદાઇ) રાખે તે મુઆ પછી બીજે અવતારે સીચાણા નામનો પક્ષી થાય અને જે

સેવક અથવા સેવકી પગ ઉપર પગ ચડાવીને ગુરૂની આગળ બેસે તો મુઆ પછી સર્પના આકારમાં જન્મે. અને જે કોઇ પોતાના ગુરૂની આગળ પોતાની વીદ્યા દેખાડે તે મુઆ પછી ત્રણ જન્મ સુધી કુતરો અથવા ગધેડો થાય અને જે પોતાના ગુરૂની આગળ ચંચળાઇ અથવા ચાલાકી દેખાડે તે મુઆ પછી જરખ (પક્ષી) નો અવતાર પામે અને જે કોઇ પોતાના ગુરૂને પગનું તળીયું દેખાડે તે મુઆ પછી દશ વરસ સુધી સાપનો અવતાર ભોગવે. અને પોતાના ગુરૂની આજ્ઞા તોડે તે "અસીપાત્ર" નામનાં નરક (એટલે દોજખ) માં જાય અને જે કોઇ ગુરૂની સેવા કર્યા વગર ઠાકોરજી (અથવા ઇશ્વર) ની સેવા કરે તો તે સેવા નીષ્ફળ જાય અને જે કોઇ પોતાના ગુરૂની અથવા ઠાકોરજીની ગુપ્ત વાત જાહેર કરે તે મુઆ પછી ત્રણ જન્મ સુધી કુતરો થાય. કલીયુગમાં ભકતી શીવાય બીજી મુકતી (salvation) નથી, તેટલા માટે દરેક સેવક તથા સેવકીએ પોતાના ગુરૂને ઇશ્વર પ્રમાણે જાણવો, એટલુંજ નહીં પણ ઇશ્વરથી વધારે જાણવો અને સઘળી વસ્તુ ઇશ્વરની છે તેટલા માટે ઈશ્વરને અથવા ઈશ્વરરૂપી ગુરૂને વ્યભીચારનો દોષ લાગતો નથી અને જે લોકો એવું કહે છે કે ઇશ્વર ઉપર જારભાવની પ્રીતી રાખવી એમાં પાપ છે એવું બોલનારા લોકો મુર્ખ અથવા અજ્ઞાન છે. ઇશ્વર સાથે સઘળા પ્રકારનો સંબંધ થઇ શકે છે. અને ઇશ્વરમાં પુરૂષ સ્ત્રીનો ભેદ છે નહી; તથા પુરૂષ અથવા સ્ત્રી એ બેઉ ઇશ્વરનોજ આત્મા છે અને એટલા માટે જ્યારે ઇશ્વર વ્યભીચાર કરે છે ત્યારે તે પોતાના આત્માની સાથેજ રમત રમે છે અને તેમાં ઈશ્વરને અથવા ઇશ્વર રૂપી ગુરૂને તથા આ દુનીઆને એટલે વલ્લભ પંથની સ્ત્રીઓને પાપ લાગતું નથી. અને ઈશ્વરે પોતે પોતાની ઉપર જારભાવની પ્રીતી રાખવાને વેદની "શ્રુતી" ઓને રજા આપી તેથી તેઓએ બીજા જન્મમાં ગોપીનો અવતાર થઇને "કૃષ્ણ" એટલે ઇશ્વરના અવતારની સાથે જારકર્મ કીધું. તેજ પ્રમાણે ૧૬૦૦૦ (સોળ હજાર) રૂષીઓ રામચંદ્રજીનો ખુબસુરત ચ્હેરો જોઇને મોહીત થયા અને સ્ત્રી રૂપે તેની સાથે જારકર્મ કરવાની વીનંતી કીધી, તે વીનંતી રામચંદ્રજીએ કબુલ રાખી અને "કૃષ્ણાવતાર" માં તેમના યાર થઇને તેમને સુખી કીધા. ઇશ્વર બધાં આકારમાં છે. તે પીતા રૂપે છે, તેમજ ભરથાર રૂપે છે, પુત્ર રૂપે છે તેમજ પુત્રી રૂપે પણ છે, અને જારભાવની પ્રીતીનો ભુખ્યો છે. અને જેઓ એમ કહે છે કે જારભાવની પ્રીતીમાં પાપ છે તેઓ મુર્ખ છે અને ખરા ભકત નથી, પણ નર્કની ઇચ્છા રાખનારા છે [illegible]

બાગની મોજ વીષે ખબર નથી તે માફક એ અજ્ઞાની લોકો છે, વળી અનુભવથી પણ સાફ માલુમ પડે છે કે જારભાવ જેવી પ્રીતી એકે નથી, કેમકે આખો દહાડો અને આખી રાત વ્યભીચારી સ્ત્રીનુ ધ્યાન પોતાના ઘરના કામકાજમા રહેતુ નથી પણ પોતાના યારને મળવામા રહે છે, અને જ્યા સુધી તે તેનાથી છુટી છે ત્યા સુધી તેને ખાવુ પીવુ અને સુદર વસ્ત્ર પહેરવા ગમતા નથી, અને તેટલા માટે જેઓ એમ કહે છે કે, ઇશ્વર ઉપર એવી પ્રીતી રાખવી એ ધિક્કાર ભરેલુ છે, તેવુ બોલનાર ખરેખરા મુર્ખા છે

પ્રતીવાદીઓ જણાવે છે કે ઉપર જણાવેલી સઘળી વાતો મહારાજોના જુદા જુદા પુસ્તકોમા વધારે ખુલાસાથી લખેલી છે તે પુસ્તકો જ્યારે નામદાર કોર્ટ મધે રજુ કરવામા આવશે ત્યારે માલુમ પડશે અને એ ઉપરથી વલ્લભાચાર્યનો પથ અસલના ધર્મ અને કાયદાથી ઉલટો તથા પાખડ ભરેલો છે, અને તેથી ભોળા લોકો ઠગાય છે, અને તે સઘળુ પાખડ, ઠગાઇ, તથા ઢોગ છે અને કોઇ પણ અસલના વેદ અથવા પુરાણ અથવા શાસ્ત્રમા એવુ નથી લખ્યુ કે પોતે ભોગવ્યા અગાઉ પોતાની પરણેલી બાયડી અથવા પોતાની છોકરી મહારાજને અથવા ગુરૂને અર્પણ કરવી, પણ પ્રતીવાદીઓ કહે છે કે ધર્મના પુસ્તકો મધ્યે ઉપલી સઘળી બીનાઓ આવ્યાથી તેની અસર ભોળા લોકો ઉપર એવીજ થાય છે અને (ઘણા ભાવીક સેવકો) પોતાની પરણેલી સ્ત્રી અથવા છોકરીને ગુરૂની સેવામા અગીકાર કરાવે છે અને તે ઉપરથી તેઓ (પ્રતીવાદીઓ) ને ક્રોધ ઉપજ્યો છે, અને તેઓનો વિચાર એવો છે કે આ રીતે લોકોને આધળ કરવા તથા તેઓની આખમા ધુળ છાટવી, અને ધર્મને નામે તથા ધર્મને બહાને એવા ભોળા અને ધર્માધ લોકોની સ્ત્રી તથા દીકરીઓ બગાડવી એના કરતા મોટી ઠગાઇ બીજી એકે નથી અને એજ પ્રમાણે ફકત ગોકુલનાથજીએ પોતાની ટીકામા લખ્યુ છે એટલુ જ નહીં, પણ એ પથના બીજા લખનારાઓએ પણ એવી રીતનુ લખીને વૈષ્ણવ માર્ગને શાહીનો મોટો ડાઘ લગાડ્યો છે અને તે ટીકા પ્રમાણે ચાલનારા મહારાજો પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે, અને તેઓ તેટલા માટે વ્યભીચારના સાગરમા ડુબેલા છે, અને જ્યા સુધી તેઓ એ ઉપરથી પોતાનો હાથ ઉઠાવશે નહીં ત્યા સુધી તેઓ ધર્મનો બોધ કરી શકવાના નથી પ્રતીવાદીઓ જણાવે છે કે ઉપર જણાવેલા ધર્મના સીદ્ધાત પ્રમાણે મહારાજો અથવા ગુરૂઓ ચાલે છે, અને ઈશ્વર રૂપી અવતારને નામે પોતાના સેવકોની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે

પ્રતીવાદીઓ વળી એવું જણાવે છે કે પારકી સ્ત્રીની છાતીએ હાથ નાખવો અથવા તેમના શરીર ઉપર ગુલાલ ફેંકવો અથવાં તેમની સાથે અમર્યાદા ચલાવવી એ વાત.હીંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ગુનાહ ભરેલી અને કાયદાથી ઉલટી છે, અને વ્યભીચારના જેવી ગણવામાં આવે છે. એવું છતાં પણ મજકુર મહારાજો એવી ચાલ ચલાવે છે અને વાદીએ પોતે બે વેપારીઓની આગળ એવું જણાવ્યું છે કે મહારાજોમાં વ્યભીચાર પેઠો છે તે વરકતોને લીધે પેઠો છે. વળી મુંબઇના મોટા મહારાજ જીવણજીએ કેટલાએક આબરૂવાળા ગૃહસ્થોની આગળ એવું કબુલ કીધું છે કે મહારાજોમાં જે વ્યભીચાર ચાલે છે તેનો અટકાવ કરવાને તેનામાં શક્તિ નથી, અને લાઇબલની બીના લખવામાં આવી તેની અગાઉ મહારાજોના વ્યભીચારની વાત એટલી તો સાધારણ હતી કે તે ગુજરાતી ચોપાનીઆં, વર્તમાનપત્રો તથા હેંડબીલોમાં વારંવાર છપાઇ પ્રગટ થતી હતી. અને ૧૮૫૫ ની આખેરીએ ભાટીઆ લોકોનું મહાજન એકઠું થયું હતું તેમાં કેટલાએક બંદોબસ્ત કીધા હતા તેમાં આ એક બંદોબસ્ત હતો કે દીવસે ઠેરવેલા વખત શીવાય બીજે વખતે પોતાની જ્ઞાતની સ્ત્રીઓને મહારાજને મંદીરે દર્શન કરવા જતી અટકાવવી, કે જેથી કરીને મહારાજોને વ્યભીચાર કરવાની પુરી જોગવાઇ મળે નહીં અને લાઇબલની બીના છપાઇ પ્રગટ થઇ તેની કેટલાક મહીના અગાઉ વાદીએ પોતે એક ભાટીઆ સાથે વાતચીત કરતાં એવું જણાવ્યું હતું કે વ્યભીચાર કરવામાં કાંઈ પાપ નથી પણ તેથી અંગનું કૌવત વધે છે, અને લોહી સાફ થાય છે, અને તેવું મારા પોતાના અનુભવથી જણાવું છું અને ગાયકવાડની દરબારના મલ (કુસ્તી લડનાર) ચાર પાંચ ઓરત રાખે છે અને કુસતી રમવાને બહાર પડે છે તેની અગાઉ સ્ત્રીભોગ કરે છે, અને જુદી જુદી સ્ત્રીઓને ભોગવ્યાથી માણસનું લોહી સુધરે છે. મુંબઇમાં, સુરતમાં, અને હીંદુસ્થાનનાં બીજા ભાગમાં વાદીની આબરૂ ઘણી હલકી હતી અને તે ઓરતોના છંદમાં પડેલો છે એ વાત પ્રસિદ્ધ હતી, અને તે પોતાની સેવકીઓને પોતાના ખાનગી ઓરડામાં લઇ જતો હતો. અને ત્યાં તેમની સાથે બદફેલી કરતો હતો અને આશરે દશ વરસ ઉપર બેટ મધ્યે એક મંદીરમાં વાદીએ ગુલાલ ઉરાડયો અને ગુલાલની ધુમસ ઉડી તેટલામાં પોતાને હાથે એક જુવાન સેવકીની છાતી પકડી, જે ચાલ હીંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે વ્યભીચાર જેવી ગણવામાં આવે છે. વળી ૧૮૬૦ ના વરસમાં મુંબઇ મધ્યે વાદી

ચો અને ત્યાં આશરે એક કલાક રહ્યો અને તેણીની સાથે સંગ કીધો. અને તેજ વરસમાં બીજી વેળાએ પણ તેણે તેવુંજ કર્મ કીધું અને લાઈબલની બીના છપાઇ તેની અગાઉ વાદીને તેની બદફેલીથી ઈંદ્રીનું દરદ અથવા ચાંદી થઇ હતી. અને પ્રતીવાદીઓ મધ્યેથી એક પ્રતીવાદી કરસનદાસ મુલજીએ વલ્લભાચાર્ય પંથમાં જન્મેલો છે અને તે પંથની આબરૂ જાળવવાને તથા કલ્યાણ કરવાને ઉલટ રાખે છે અને ઉપર જણાવેલી બદફેલી તથા અનીતિથી તેના દીલમાં ઘણું લાગે છે, અને તે પોતાના ટોળામાં સુધારો કરવાની ખાએશ રાખે છે, અને તેણે પોતાના પત્ર " સત્ય પ્રકાશ " મધ્યે એવી ઘણીએક બીના લખીને પોતાના ટોળામાં કેટલોક સુધારો કીધો છે. પ્રતીવાદીઓ વળી જણાવે છે કે વાદીએ પોતાના પંથનો તથા મહારાજોનો બચાવ કરવાને વાસ્તે ચોપાનીઆં તથા કેટલાંએક વર્તમાનપત્રોમાં લખવા માંડયું હતું, અને પોતાના " સ્વધર્મવર્ધક અને સંશયછેદક " ચોપાનીઆમાં એવું જણાવ્યું હતું કે જેની મરજીમાં આવે તે વાદીની સાથે શાસ્ત્રનો આધાર લઈને તકરાર કરે અને જે શાસ્ત્રના આધાર વગર તકરાર કરશે તેને અપ્રમાણીક ગણવામાં આવશે, અને વાદીએ ૨૯ મી સપટેંબર ૧૮૬૦ ના " ચાબુક" માં એવું છપાવ્યું હતું કે જે પ્રમાણે એક શખ્સ કોટના દરવાજા આગળથી વાલકેશ્વર જવાને નીકળ્યો અને બીજો ભાયખલે તે પ્રમાણે વેદ અને પુરાણના જુદા જુદા રસ્તા નીકળ્યા છે, તે વાત લાઇબલની બીના મધ્યે તકરાર કરવાને દાખી છે, અને પ્રતીવાદીઓ જણાવે છે કે લાઈબલની બીનામાં લખ્યું છે કે બીજા કોઇ પણ પંથવાલાએ મહારાજોના જેવી બેહાઇ, નફટાઇ, ખંદાઇ, લુચ્ચાઇ, ઠગાઇ કીધી નથી એ વાત ખરીજ છે. અને તેઓએ ભોળા લોકોની આંખમાં ધુળ છાંટી છે અને મહારાજોએ પોતાનાં પુસ્તકોમાં સેવકોની વહુ દીકરીઓ બગાડવાનું લખ્યું છે અને તે પ્રમાણે તેઓ બગાડે છે તેથી " હમારા પેટમાં મોટા ભડકા ઉઠે છે " અને " હમોને ભોળા હીંદુ મિત્રો ઉપર અને તેઓની વિચારશકતી ઉપર અફસોસ કરવો પડે છે. " એ પ્રમાણે લાઇબલની બીનામાં જે લખ્યું છે તે વાજબીજ લખ્યું છે, અને વાદીના વડીલોએ ભોળાંઓની આંખમાં જુઠાઇની ધુળ છાંટીને આંધળા કીધા છે, અને જો વાદી પોતે પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા માગતો હોય તો તેણે પોતે સારાં આચરણ પકડીને બીજા મહારાજોને ઉપદેશ કરવો જોઇએ એટલા માટેજ પ્રતીવાદીઓએ લાઇબલવાળી બીના છાપીને પ્રગટ કીધી છે.

૮ મું. પ્રતીવાદીઓ જણાવે છે કે લાઇબલની બીનામાં લખેલી દરેક વાત ખરી અને વાજબી છે અને તેટલા વાસ્તે તેઓએ છાપીને પ્રગટ કરી છે, તે તેઓ સાબીત કરવાને તૈઇયાર છે.

પ્રતીવાદીઓએ આપેલી "પ્લી" વીષે "કૉન્સપીરસી."

મહારાજનો મુકદમો ચલાવનાર પરભુદાસ ઉપલી "પ્લી" ની નકલ લઇને કેટલાએક ભાટીઆઓને મળ્યો અને જણાવ્યું કે પ્રતીવાદીઓએ જે "પ્લી" આપી છે તે તેઓ સાબેત કરશે તો જદુનાથજી મહારાજ કજીઓ હારી જશે. એ ઉપર કેટલાએક ભાટીઆઓ ત્રણ ચાર વખત એકઠા થયા અને એવો ઠરાવ કીધો કે ભાટીઆનું આખું મહાજન (ન્યાત) મેળવીને એક લખત ઉપર સઘળા ભાટીઆઓની સહી લેવી. એ ઠરાવ પ્રમાણે તા ૬ ઠી સપટેંબર ૧૮૬૧ ને દીને ભાટીઆ લોકોનું મહાજન એલફીન્સ્ટન ઇન્સ્ટીટ્યુશનની સ્કુલ પાસે મહાજનવાડીમાં એકઠું થયું. એ સભામાં તેઓએ એવો બંદોબસ્ત કીધો કે મહારાજની વીરૂધ જે કોઇ ભાટીઓ સાક્ષી આપે તેને ન્યાતના કાયદા પ્રમાણે પુછવું.

ઉપર જણાવેલો બંદોબસ્ત જે ભાટીઆઓએ કીધો તે સરકારી કાયદાની વીરૂધ હોવાથી "સત્ય પ્રકાશ" ના અધીપતીએ મજકુર બંદોબસ્ત કરવાની આગેવાની કરનાર નવ ભાટીઆ ગ્રહસ્થો ઉપર "કૉન્સપીરસી" નો આરોપ મુકયો અને તેની તપાસ પોલીસ મધે તા. ૧૧ મી સપટેંબર ૧૮૬૧ થી શરૂ થઈ તે તા. ૧૬ નવેંબરે (નવ દીવસ મેજીસ્ટ્રેટની હજુર સંભળાયા પછી) પુરી થઇ અને મેજીસ્ટ્રેટ મી. ક્રાફર્ડે એ મુકદમો સેશન્સ મધ્યે મોકલ્યો. તા. ૩ જી ડીસેંબરે જ્યારે સેશન્સ બેઠી ત્યારે ગ્રાંડ જુરીને "ચાર્જ" આપતી વેળાએ નામદાર જસ્ટીસ આરનોલ્ડે એ "કૉન્સપીરસી" ના મુકદમા વીષે નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યું—

"એ 'કૉન્સપીરસી' ના મુકદમા મધ્યે ગોકુલદાસ લીલાધર અને બીજા આઠ જણા ઉપર એવો આરોપ મુકવામાં આવ્યો કે આ કોર્ટ મધ્યે લાઇબલનો મુકદમો નોધાએલો છે તે મુકદમા મધ્યે કેટલાએક સાહેદીઓને અટકાવવાને વાસ્તે તેઓએ મસલત કીધી અને એથી કરીને જાહેર ઇન્સાફને ખલલ પહોંચાડી. એ આરોપને લગતાં કાયદાનાં પુસ્તક મેં હાલ તપાસ્યાં નથી; પણ કાયદાની સાધા-

રણુ ણુણી મુજબ અને એના સરખા બીજા ચુકાદા જે થયા છે તે ઉપર ધ્યાન આપતાં એ અપરાધ એ શખ્સોની ઉપર લાગુ પડે છે તે વીષે મને કાંઇ પણ શક રહેતો નથી. જે બીના છે તે આ પ્રમાણે છે—"સત્ય પ્રકાશ" નો અધીપતી અને હું ધારૂં છું કે તેનું નામ કરસનદાસ મુલજી છે, તેણે મહારાજોની સામે કેટલીએક બીના છાપી છે; તે મધ્યેના એક મહારાજે તે અધીપતી અને છાપનારની ઉપર લાઇબલની ફરીઆદ્દ માંડી છે. તેને વાસ્તે તે અધીપતીએ આ કોર્ટ મધે પોતાની લખેલી બીના સાબેત કરી આપવા વીશેની "પ્લી" રજુ કરી છે તે એવી મતલબથી કે મહારાજોને વીષે જે વાત લખી છે તે સઘળી ખરી છે, અને તે સાબેત કરી આપવાને વાસ્તે એ અધીપતીને કેટલાએક સાહેદીઓની જરૂર છે. હવે એવું માલમ પડે છે કે તે અધીપતીની તરફમાં કોઇ સાક્ષી આપે તો તેને અટકાવવાની મતલબથી ગોકલદાસ લીલાધર અને બીજાઓ મસલત કરવાને માટે તથા જાહેર ઇનસાફને ખલલ પહોંચાડવાને એકઠા થયા. જે આરોપ આ શખ્સોની ઉપર મુકવામાં આવ્યો છે તેજ મતલબસર એ લોકોએ સભા ભરી હતી એમાં કાંઇ શક નથી, અને તેઓને વાજબીની રાહે તપાસને વાસ્તે સેશન્સમાં નોંધવામાં આવ્યા છે. એ મુકદમો કોઇ પણ રીતે મહારાજની વીરૂદ્ધ નથી, પણ મહારાજે પોતાની આબરૂનો બચાવ કરવાને માટે સુપ્રીમ કોર્ટ મધ્યે જે મુકાદમો નોંધાવ્યો છે તેને લગતો છે, અને કોઇ પણ તેની વતી અથવા તેને વાસ્તે આ કોર્ટમાં સાક્ષી આપવામાં ખલલ પહોંચાડવાની તજવીજ કરે તો તેઓએ ઇનસાફને હરકત પહોંચાડવાનો અપરાધ કીધો એમ કહેવાય. હવે સવાલ એ છે કે જે આરોપ એ શખ્સોની ઉપર મુકવામાં આવ્યો છે તે આરોપને માટે સાક્ષી પડી છે કે નહીં? જે સાક્ષી (પોલીસ મધ્યે) નોંધાએલી છે તે હું કબુલ કરૂં છું કે જરા ઉલટી સુલટી છે અને સમજ પડે એવી નથી, પણ એ નોંધાએલી સાક્ષી વાંચ્યાથી મને એવું ભાસે છે કે જે શખ્સોની ઉપર એ કોન્સપીરસીનો આરોપ મુકયો છે તેઓની સામે (ગ્રાંડ) જુરી જો "ટ્રુબીલ" લાવશે તો વાજબી કહેવાશે. મારૂં એવું મત છે જે સાક્ષી નોંધાએલી છે તે ઉપરથી એ મુકદમો તપાસને માટે પુરતો લાયકનો થએલો છે અને ગ્રાંડ જુરી કાંઇ હરકત વગર "ટ્રુબીલ" લાવી શકે અને સાક્ષી મજબુત છે કે નહીં તેનો વિચાર પ્રેટી જુરીને સોંપવો જોઇએ! ગ્રાંડ જુરીએ ટ્રુબીલ કીધા ઉપરથી તા० ૧૨ મી ડીસેંબરે એ મુકદમાની તપાસ શરૂ થઇ.

ભાટીઆ કોન્સ્પીરસી કેસની તપાસ.

સુપ્રીમ કોર્ટ, ક્રાઉન સાઇડ, ૪ થી, અપરાધીઓની સેશન

(સર જોસફ્ ઓરનોલ્ડની હજુર)

પ્રતીવાદીઓના નામ–ગોકલદાસ લીલાધર, લખમીદાસ દામજી, આડન કીરપાલ, કાનજી શામજી, મુલજી મોરારજી, દામજી હીરા, રાઘુ શામજી, દયાલ જેરાજ, ભગવાનજી દવારકાદાસ

વાદી કરસનદાસ મુલજીની તરફથી મી૦ આનસ્ટી તથા મી૦ ડનબાર

પ્રતિવાદીઓની તરફથી મી બેલી, મી બારટન, મી ગ્રીન, મી કાનન

(બ્રહસ્પતવાર, તા૦ ૧૨ મી ડીસેંબર, ૧૮૬૧)

વાદીની તરફથી મી૦ આનસ્ટીએ મુકદમો ઉઘાડતી વેલાએ આ શરે એક કલાક સુધી ભાષણ કરી સભળાવ્યુ તેનો સાર એ હતો કે "આ સુપ્રીમ કોર્ટ મધ્યે લાઈબલનો મુકદમો નોધાએલો છે, અને તે ની તપાસ હજુ થવાની છે એ મુકદમા મધ્યે મહારાજની વીરૂદ્ધ કોઈ સાહેદી આપે નહિ અથવા સાહેદી આપવા આવે નહી, એવો આરોપ 'ઇનડાઇટમેંટ' મધે પાચ જુદા જુદા આકારમા નાખ્યો છે આ મુકદમા મધ્યેનો વાદી સુધારાની ટોળી મધ્યેનો કહેવાય છે, અને તેણે પોતાના પત્રમા સુધારાના વિચારો જાહેર પડયા છે હીંદુ ધર્મની સારી વાતો પુરાતન વખતની છે અને હાલના જમાનામા પાખંડીઓએ નવા પાખંડ ઉભા કરી ખરાબ કરી નાખી છે અને તેઓ ધર્મને નામે કેટલાક એ વા કામ કરે છે કે તે અસલ ધર્મથી ઉલટા અને અનીતિ ભરેલા છે એવા પાખંડીઓના પાખંડ અને અનીતિ જાહેરમા લાવવાને વાદીએ પોતાની ફરજ જાણી છે લાઇબલની જે ફરીઆદી વાદીની ઉપર માંડ વામા આવી છે તે વિષે હાલ હુ એટલુ જણાવવા મંગુ છુ કે તેણે જે કાંઇ બીના (મહારાજ વીષે) લખી છે તે બોલેબોલ સાબેત કરવાને માથે લીધુ છે, અને તે સાબેત કરવાને કેટલાએક ભાટીઆઓની સા હેદી તેને ઘણીજ અગત્યની છે પણ આ વાત જ્યારે બહાર પડી કે વાદીએ મહારાજ વીષે જે કાઇ લખ્યુ છે તે બોલેબોલ સાબેત કરવાને તૈયાર થયો છે ત્યારે તેને પુરાવો આપવાને બની નહીં આવે એવી મતલબથી આ લોકોએ સખત ઉપાય કીધા અને તે માટે મારા કુળને કોર્ટનો આશરો લેવાની ફરજ થઇ પડી છે કોન્સ્પીરસીની શરૂઆત કેવી રીતે થઈ, તે બાબત કેવી ગોઠવણો થઇ, અને તેને લગતી કેટલી સભાઓ ભરવામા આવી એ સઘળી વાત સાહેદીઓથી રજુ થશે"

કરસનદાસ મૂલજી—" હું રાસ્ત ગોફતાર તથા સત્ય પ્રકાશનો અધીપતી છુ હુ વલ્લભાચાર્યના પંથમાંનો છુ મહારાજો એ પંથના ગુરૂ છે હીંદુસ્થાનમા આશરે ૬૦ થી ૭૦ મહારાજ છે આ કોર્ટ મધ્યે જદુનાથજી મહારાજે માડેલી લાઇબલની ફરીઆદીમા હુ એક પ્રતી વાદી છુ 'સત્ય પ્રકાશ' વર્તમાનપત્રમા એક બીના લખાઇ છે તેને વાસ્તે એ ફરીઆદી માંડવામા આવી છે 'સત્ય પ્રકાશ' ૧૮૬૧ ની શરૂ આતથી રાસ્ત ગોફતાર' ની સાથે જોડાયુ છે અને તે રાસ્ત ગોફતાર તથા સત્ય પ્રકાશ' ને નામે ઓળખાય છે જે બીના મે 'સત્ય પ્રકાશ' મધ્યે લખી તે સાબીત કરી આપવાની પ્લી મે કોર્ટ મધ્યે રજુ કીધી છે એ લાઇબલની બીના મધ્યે મે મહારાજોના પંથ તથા તેમના આચરણ ઉપર ટીકા કીધી છે મારી લખેલી બીના સાબીત કરવાને વાસ્તે કેટલાક સાહેદીઓને રજુ કરવાને હુ તૈયાર છુ એ સાહેદીઓની જુબાની મ્હોડેથી અને દસ્તાવેજોથી રજુ કરવામા આવશે તે મધ્યેનો એક દસ્તાવેજ ગોકુલનાથજી મહારાજની ટીકા વીષેનો છે મે ઘણાએક ભાટીઆઓને સાહેદી સમન આપ્યા છે તથા ઘણાઓને સાહેદી આપવાને બોલાવ્યા છે એઓના નામ હાલ જો જાહેર થાય તો મને લાઈબલના મુકદમામા નુકસાન પહોંચે ભાટીઆનુ મહાજન મળ્યુ હોય ત્યા જવાનો મને અખત્યાર નથી કેટલાક ભાટીઆઓની મારફતે મને ખબર મળી તે ઉપરથી આ નવ મધવાઓ ઉપર ૮ મી સપટેંબરે મે સમન કહાડયા, અને ૧૧ મી સપટેંબરે મીં૦ ફાર્બસ આગળ એઓની હજુરમા મારી સુખનુબાની આપી પોલીસમા તે વેળા આશરે ૨૦૦૦ થી ૩૦૦૦ ભાટીઆ હતા જેવો હુ પોલીસ કોર્ટમાંથી બહાર નીકળ્યો તેવો મારી ઉપર હુમલો થયો કેટલાક ભાટીઆ મારી ઉપર તુટી પડ્યા હુ કાંઇ સેચ્યો નહી તથા પ્રતીવાદીઓ પણ કાંઇ બોલ્યા નહી પોલીસ મધ્યે આવીને મે માજીસ્ટ્રેટ સાહેબ પાસેથી આશરો માગ્યો (આ નવ મધ્યેના) કોઇ પણ પ્રતીવાદી ઉપર મે હુમલો કીધો નથી

ઉલટ પાલટ તપાસ ' મારી ઉમર અઠાવીશ વરસની છે જેઓ સુધારવાળા કહેવાય છે તે મધ્યેનો હુ એક છુ મહાજનની સત્તા તળે હુ છુ એમ હુ સમજતો નથી આ લાઈબલની બીનાને હુ ગલીચ ગણતો નથી તે કોઇ પણ રીતે ગલીચ નથી મહારાજો હમારા લોકોની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે, એ વાત દુનીઆમા જાહેર કરવી તેને હુ ગલીચ સમજતો નથી હુ ધારૂ છુ કે એવા લખાણથી અનીતિના સુધારો થશે. પ્રતીવાદીઓ સુધારાની ટોળીના કહેવાતા નથી નાતમા

તક છે તે ફક્ત મનકેરને લીધે છે નાતમા કાંઈ ટંટો નથી મારી નાત સાથે મને સઘળી તરેહનો નાતજાતનો વહેવાર છે લાઇબલની બીના છાપવામા આવી તે 'સત્ય પ્રકાશ' મા બીજો પ્રતીવાદી એ પત્રનો છાપનાર હતો આશરે છ વરસ થયા વર્તમાનપત્રો સાથે મારો સબંધ છે ૧૮૫૮ ના જુનમા હું 'સત્ય પ્રકાશ" નો અધી પતી હતો. મે આગળ ઘણી વેળાએ મહારાજની વીરૂદ્ધ છાપી પ્રગટ કીધુ છે મેં તેઓને કાંઈ ગાળો દીધી નથી તેઓના આચરણ કેવા છે તે હું આજ કેટલાક વરસ થયા જાહેર કરતો આવ્યો છુ જેમ વખત ગયો તેમ મે તેઓને ગાળો દીધી નથી, પણ તેઓને અરજ કરીને ઘણી વેળા કહ્યુ છે કે એવા ખરાબ આચરણથી દુર રહો ૧૮૫૮ મા ભાટીઆઓનુ મહાજન એ વીષે વિચાર કરવાને મળ્યુ હતુ તે મને યાદ છે તેઓએ લાઇબલની ફરીઆદી માડવાનો ઠરાવ કીધો કે નહી તે હુ જાણતો નથી તે સભાનો હેવાલ 'સત્ય પ્રકાશ' પત્ર મધ્યે પ્રગટ થયો છે કે નહી તે મને યાદ નથી મુબઈમા આશરે ૧૦૦૦૦ ભાટીઆ છે તેઓ સઘળા મહારાજને ધર્મગુરૂ માને છે હુ મહારાજોને ધર્મગુરૂ લેખે ગણુ છુ, પણ ઈશ્વર ગણતો નથી ભાટીઆ અને બીજા વેહેરો તો તેઓને ઈશ્વરથી પણ મોટા ગણે છે મારી પુજી હજાર રૂપીઆની અથવા તેથી ઓછી છે કે નહી તે જણાવવાને હુ ના પાડુ છુ હાલ આ મુકદમાનો ખર્ચ હુ આપુ છુ. મારા કુટુબમા આવુ સ્વતત્રપણુ ફક્ત મે જ પકડ્યુ છે મ્હારા જેવા વિચારના પચાસથી વધારે વાણીઆ નહી હશે લાઇબલની ફરીઆદીમા મે આશરે ૫૦ શખ્શોને સાહેદી સમન આપ્યા છે તે મધ્યેના ચાર પાચ ભાટીઆઓએ મને જણાવ્યુ કે તેઓને ધાસ્તી આપવામા આવી છે તે મધ્યેના બે જણાએ માજીસ્ટ્રેટની હજુર સાહેદી આપી. ત્રીજા (ભાટીઆ) ખટાઉ મકનજીને બોલાવ્યો પણ તે હાજર થયો નહી. આ ફરીઆદીનો ખર્ચ ગોકળદાસ તેજપાલ આપતો નથી. ગોકળદાસ તેજપાલે એ કામને મારફત કામ કહાડી છે કે નહી તે વીષે મને ખબર નથી. હુ એક ભલા અને નીતિના કામને માટે આ મુકદમો ચલાવુ છુ અને મને પુરી આશા છે કે સુધારાના મિત્રો તેનો બોજો મારે માથે પડવા દેશે નહી અત્યાર સુધી મને બે નનામી ચીઠીમા ૬૦૦ રૂપીઆ મળ્યા છે જ્યારે મારી ઉપર હુમલો થયો ત્યારે પ્રતીવાદીઓ પોલીસમા હતા તે પછી હુ કેટલીએક વખત પોલીસમા ગયો, પણ કાંઈ હુમલો થયો નહી"

પાછી તપાસ—"બીજી વખત હુમલો નહી થાય તેને માટે માજી સ્ટેટે ઘટતી સંભાળ લીધી બીજે દહાડે મી૦ કાફર્ડે ભાટીઆઓને એ વીષે સુચના કીધી ત્યાર પછી મી૦ ફારજેટ પોતે હાજર થયો હતો અને પોલીસ મધ્યે થોડાજ ભાટીઆને આવવા દીધા હતા મહારાજને ઈશ્વર પ્રમાણે અને ગુરૂ પ્રમાણે પુજવા એ બે વાત હુ જુદી ગણુ છુ મારી પુ જી હજાર રૂપીઆની કે તેથી ઓછી છે તે જણાવવાને હુ ના પાડુ છુ તે એટલા માટે કે એ સવાલને આ મુકદમા સાથે લાગતુ વળગતુ નથી મહારાજોના આચરણ વીસે મે જે મારા પત્રમા લખ્યુ છે તે વર્તમાનપત્રના અધીપતી લેખે મારી ફરજ પ્રમાણે જેમ ઘટે તેમ અદાજાથી લખ્યુ છે"

લખમીદાસ ખીમજી—"ભાટીઆ જ્ઞાતીનો હુ એક મુખ્ય શેઠ છુ નાતનુ મહાજન મળે તેની અગાઉ મારી રજા લેવી જોઈએ તા૦ ૬ ઠી સપટેમ્બરે મળેલા મહાજન વીષે મારી રજા લેવામા આવી નહોતી મેં પહેલવહેલુ બે ત્રણ દીવસ અગાઉથી સાભળ્યુ કે મહાજન મલનાર છે એ મહાજન મળવા વીષે પ્રતીવાદી લખમીદાસ દામજી સાથે મારે વાતચીત થઈ હતી તેણે મને કહ્યુ કે મહાજન વાડીમા મહાજન મળનાર છે ત્યા ચાલો આપણે જઈએ મે પુછ્યુ કે શાવાસ્તે એ મહાજન એકઠુ થનાર છે તેણે જવાબ દીધો કે ગોકુલનાથજી વીષે 'સત્ય પ્રકાશ" મા એ ટીકા છપાઈ તે ખોટી છે તેટલા વાસ્તે મહાજન ભેગુ થનાર છે મે પુછ્યુ કે તમે એ ટીકા કોઈ શાસ્રીને દેખાડી છે? તેણે જવાબ આપ્યો કે, નહી મેં કહ્યુ કે, આપણે ૧૦ અથવા ૨૦ શાસ્રીઓને એકઠા કરીને એ ટીકા વીષે તેમનુ મત લઈએ ગોકુલનાથજી મહારાજ આશરે ૨૦૦ વર્ષ ઉપર થઈ ગયો છે અને તેના પુસ્તકોને હમારા પથના લોકો માન આપે છે મે કહ્યુ કે સઘળા શાસ્રીઓનો વિચાર લઈને તે લખત ઊપર તેઓની સહી લેવી અને તેની નીચે આપણી સહી કરવી. લખમીદાસ દામજીએ કહ્યુ કે "નહીં, ચાલો આપણે જઈએ, ત્યા સઘળા ભેળા થયા છે" મે કહ્યુ કે, જ્યાસુધી આપણે તેનો અર્થ જાણીએ નહીં ત્યા સુધી આપણે સહી કેમ કરીએ? લખમીદાસ દામજીએ કહ્યુ કે, "તેઓ સઘળા સહી કરવાના છે માટે આપણે પણ કરવી જોઈએ" મે કહ્યુ કે, સુપ્રીમ કોર્ટમા સાહેદી આપવા માટે પ્રતીવાદીની તરફથી મને સમન મળ્યો છે, તેટલા વાસ્તે હુ ત્યા આવુ તો તકરાર ઉઠાવશે તેણે કહ્યુ કે, મહારાજની વીરૂધ તમારે કોર્ટમા સાહેદી આપવી જોઈએ નહી

તમારા બચ્ચા છોકરા છે તેને તમારે પરણાવવા છે મે કહ્યુ કે જો હુ મહાજનમા આવીશ તો તકરાર ઉઠાવીશ તેણે કહ્યુ કે, મહાજનવાડીમા એવો બદોબસ્ત થવાનો છે કે મહારાજની વીરૂધ જે કોઈ સાક્ષી પુરશે તેને ન્યાત સજા કરશે તે ઊપરથી હુ એમ સમજ્યો કે જો હુ સાહેદી આપીશ તો મને ન્યાતબહાર મુકશે, તથા તેનુ ફળ એ ઉપજશે કે મારા છોકરાઓને હુ પરણાવી શકીશ નહી બીજે દહાડે ગોકલદાસ તેજપાલને તથા (પ્રતીવાદી) દયાલ જેરાજને હુ મળ્યો લખમીદાસ દામજી સાથે મહાજન મળ્યુ તે દહાડે મારે વાત થઈ બીજે દહાડે દયાલ જેરાજની સાથે મેકેંઝી ઓફીસની સામે ગોકલદાસ તેજપાલની આફીસમા મારે વાત થઈ દયાલને મે પુછ્યુ કે મહાજનવાડીમા શુ થયુ , દયાલે કહ્યુ કે સુપ્રીમ કોર્ટમા મહારાજની વીરૂદ્ધ અને છાપાવાળાની તરફ જે કોઇ સાહેદી પુરે તેને સજા કરવાનુ ઠર્યુ છે મે કહ્યુ કે, એવો બદોબસ્ત કર્યાની અગાઉ મહારાજનો વ્યભીચાર અટકાવવાનો બદોબસ્ત કરવો જોઈતો હતો દયાલે કહ્યુ કે, ' મહારાજ વ્યભીચાર કરે છે તે વાત ખરી પણ તે વીષેનો બદોબસ્ત જો હમણા થાય તો મહારાજ કજીઓ હારી જાય દયાલે બીજુ એવુ જણાવ્યુ, જે ' એ છઠી સપટેંબરની અગાઉ બીજી બે ત્રણ છુપી સભા મળી હતી. એક ભાઇખલે મળી અને બીજી ઠમા રામજીને ત્યા મળી હતી અને ત્યા એક એવુ વખત બનાવવામા આવ્યુ કે કોઇએ છાપાવાળાની તરફથી સાહેદી પુરવી નહીં ત્રીજી સભા ચીમનલાલજીના મદીરે મળી હતી દયાલે કહ્યુ કે હુ બધી સભામા હાજર થયો હતો ' અને બીજા જેઓ હાજર થતા હતા તેના નામ તેણે લીધા ભાઇખલા મધ્યે પ્રતીવાદીઓ ગોકલદાસ લીલાધર આડત કીરપાલ ભગવાનજી દ્વારકાદાસ, એઓ તથા બીજા કેટલાક હાજર હતા ચીમનલાલજીના મદીરમા કોણ આવ્યા હતા તેના નામ તેણે દીધા નહીં. પણ તેણે કહ્યુ કે એ સઘળા મળી આશરે ૭૫ થી ૧૦૦ આસામી ત્યા હજર હતા. ગોકલદાસે કહ્યુ કે મહારાજનો વ્યભીચાર છોડાવવા માટે કાંઇ ગોઠવણ થવી જોઇએ મે દયાલને પુછ્યુ કે તમને સમન મળ્યો હોય તો તમે શુ બોલો? તેણે જવાબ દીધો કે ધર્મને વાસ્તે હુ જુઠુ બોલીશ અને બીજા દશ હજાર ભાટીઆ જેઓએ સહી કરી છે તેઓ પણ એમજ બોલશે ' મથુરાદાસ લવજીનુ નામ પણ લેવામા આવ્યુ હતુ દયાલે કહ્યુ કે, કરસનદાસ મુલજીને મથુરાદાસ મદદ કરે છે અને જેઓ મહારાજની વીરૂધ સાક્ષી આપશે તેઓને ન્યાતબહાર મુકવામા

આવશે.' નવ પ્રતીવાદીઓ સાથે મારે સારૂં છે અને તેમાં લખમી. દાસ દામજીની સાથે મારે દોસ્તી છે.

ઉલટપાલટ તપાસ—"દયાલ જેરાજ સાથે મારે વાત થઇ ત્યારે ગોકલદાસ તેજપાલ હાજર હતો. ૬ ઠી અપટેંબરની સભા વીપે મેં મી૦ ફારજેટને લખી જણાવ્યું હતું."

વીલીઅમ હેનરી કાફર્ડ—"હું આ કોર્ટ મધ્યે વકીલનું કામ ચલાવું છું, વાદીને પોલીસ કોર્ટમાં મેં એક દહાડે જોયો અને હું ધારૂં છું કે માજીસ્ટ્રેટે પણ તેને જોયો જ્યારે હું બારી આગળ ગયો ત્યારે આખો મોહોલો માણસોની ઠઠથી ભરાઇ ગયો હતો, અને મેં વાદીને એ ભીડમાં ધકાધકીમાં આવેલો અને પોતાનો જાન બચાવવાને માટે સામેના ઘર ઉપર ચડી જતાં દીઠો.

ઉલટપાલટ તપાસ—આ નવ પ્રતીવાદીઓને પણ મેં ત્યાં દીઠા હતા. તે મધ્યેના કોઇ કોઇએ તેને હાથ લગાડયો નહીં તે હું કહી શકતો નથી."

હરજીવન જીવરાજ—"હું ભાટીઓ છું. લખમીદાસ ગોકલદાસની કંપનીમાં મહેતો છું ૬ ઠી સપટેંબરની ભાટીઆ મહાજનની સભામાં હું ગયો હતો. ત્યાં હું પાંચ વાગે જઇ પુગ્યો. નવ પ્રતીવાદીઓને મેં ત્યાં દીઠા જ્યારે હું ગયો ત્યારે સઘળા ત્યાં હતા. હું ત્યાંથી ૭॥ અથવા ૮ કલાકે નીકળ્યો. સભાનું કામ ૫॥ અથવા ૬ વાગે શરૂ થયું. ગોકલદાસ અને બીજાઓએ થાનાઇ જેઠા બ્રાહ્મણને બોલાવ્યો. ગોકલદાસે કહ્યુ કે, 'જેઠા અહીં આવ.' ગોકલદાસ ઓટલા ઉપર બેઠા હતા. જેઠો ઉભો હતો ગોકલદાસે જેઠાને કહ્યું કે, આ સઘળા લોકોને કહે કે અહીંઆ કોઇએ તકરાર લેવી નહીં અને બોલવું નહિં. જેઓને સહી કરવી હોય તે સહી કરે અને જેઓની મરજી ન હોય તે નહીં કરે. જેઠાએ લોકોને તે પ્રમાણે કહ્યુ. જે ઠેકાણે શેઠીઆ બેઠા હતા તે ઠેકાણે સેતરંજી પાથરેલી હતી. નવ પ્રતીવાદીઓ તથા બીજા આશરે ૨૫ થી ૫૦ આસામો સેતરંજી ઉપર બેઠેલા હતા. આશરે બે ત્રણ હજાર લોકો હાજર હતા. સેતરંજી ઉપર નવ પ્રતીવાદી સીવાય બીજા ૧૨ કે ૧૫ શેઠીઆ બેઠા હતા, અને આશરે ૧૫૦૦ કે ૧૭૦૦ માણસ ઓટલા ઉપર બેઠા હતા, અને આશરે ૫૦૦ કે ૭૦૦ નીચે હતા. પ્રતીવાદીઓ મુલજી અને દામજી આવજાવ કરતી હતા અને લોકોને બેસાડતા હતા. મુલજી અને દામજી કાંઇ શેઠીઆ નથી આડત દીરપાલે ચોપડી વાંચી સંભળાવી. ગોકલદાસે કહ્યુ કે આડત, આ બક

નાચ અને આડતે વાચી સભળાવી કેટલુક મારા સાભળવામા આવ્યુ અને કેટલુંક નહીં આવ્યુ મે એવું સાભળ્યુ કે ગોકુલનાથજીની ટીકાનો અર્થ છાપાવાળાએ છાપ્યો છે તે ખરો છે એવું જે લોકો સમજતા હોય તેઓએ સહી ન કરવી, અને જેઓ તે અર્થ ખોટો સમજતા હોય તેઓએ સહી કરવી અને જે કોઈ સહી નહીં કરશે તેને ન્યાત સજા કરશે ત્યાર પછી કાનજી શામજીએ કાગળ વાચ્યો અને તેને મે એમ બોલતા સાભળ્યો કે છાપાવાળાની તરફથી જે સાહેદી આપશે તેને ન્યાત શીક્ષા કરશે અને જે સહી નહીં કરશે તે ન્યાતબહાર થશે પછી તે બોલ્યો કે સહી કરો, સહી કરો વાચવાનુ થઈ રહ્યા પછી સહી કરવા માટે ચોપડી આપવામા આવી એવુ જણાવવામા આવ્યુ કે સહી કર્યા વગર લોકોએ જવુ નહીં, અને જે કોઇને પોતાનો ધર્મ વહાલો હશે તે સહી કરશે પ્રતીવાદીઓ મુલજી અને દામજી બોલતા હતા કે, ભાઈઓ સહી કરો, ત્યારે લોકો સહી કરવા લાગ્યા હુ સહી દીધા વગર બહાર નીકળ્યો પહેલી સહી કોણે કરી તે મને ખબર નથી ગોવરદાસને તથા લખમીદાસને સહી કરતા મે જોયા રાણુ અને બીજાઓ સહી લેતા હતા કેટલાક પ્રતીવાદીઓ સહી લઇને અને કેટલાક કલમ લઇને ઉભા હતા લોકો આવજાવ કરતા હતા. જ્યારે હુ દરવાજા પાસે આવ્યો ત્યારે ત્યા એક બાક આડો મુકેલો હતો રાણુ તેના ઉપર બેઠો હતો (પ્રતીવાદીઓ) દામજી અને મુલજી પણ ત્યા હતા પ્રતીવાદીઓ રાણુ અને દામજી બોલ્યા કે, ભાઈઓ સહી કર્યા વગર જતા ના હુ જ્યારે બહાર નીકળ્યો ત્યારે રાણુએ મને પુછયુ કે તમે સહી કરી ? મે કહ્યુ કે, નહીં. ત્યારે તેણે મને પુછયુ કે તમે કાલે સહી કરશો ? મે કહ્યુ કે, હા ત્યાર પછી મે સહી કીધી નથી મને (વાડીની) બહાર જવુ હતુ એટલા માટે મે કહ્યુ કે હુ કાલે સહી કરીશ દરવાજા બહાર નીકળ્યા પછી હું થોડી વાર ત્યા ઉભો રહ્યો અને એક માણસને બોલતા સાભળ્યો કે દરવાજા બધ કરો અને કોઇને બહાર જવા દેશોમા, દરવાજા બધ થતા મે દીઠા દરવાજાની બારી ઉઘાડી મુકી, રાણુ હેન્ડબીલ વહેચતો હતો તે રાણુ પાસેથી હુ લેવા જતો હતો તેવામા એક માણસે મને આપ્યુ તે મે થોડુ વાચ્યુ અને પછી મારી પાસે રેહેવા દીધુ ત્યાર પછી મે તે લખમીદાસ ખીમજીને આપ્યુ ”

તે હેડબીલનો ઇંગ્રેજી તરજુમો મી૰ આનસ્ટીએ કોર્ટ મધ્યે વાચી સભળાવ્યો તે હેડબીલ જેમનુ તેમ નીચે પ્રગટ કીધુ છે

જાહેર ખબર.

સરવે ભાટીઆનાં શેઠયાઓ તથા સમસ્ત વૈશનવ માહાજનને જાણ કરવામાં આવેછે જે હાલમાં કરસન મુલજી ઉપર શ્રી જદુનાથજી માહરાજે (લાયબલ) ની ફરીઆદી કરેલી છે. એ ધનીએ પોતાનાં શતીઅ પ્રકાશમાં હેવું લખીઉં જે, પોતે "ભોગવીઆ અગાઉ, પોતાની પરણેલી બાયડી પણ ગુશાંઇજી મહારાજને શોપવી અને પોતાનાં બેઠા બેઠી પણ તેમને શોપવાં. પરણીઆ પાછી પોતે ભોગાવીઆ પહેલાંજ, ગુશાંઇજી મહારાજને અરપણ કરીઆ પછી પોતાનાં કામમાં લેવી. એવી રીતે શ્રી ગોકલનાથજીએ બરહમ શમબંધનાં ગ્રંથ ઉપર ટીકા કીધેલીછે અને એજ પરમાંણે, મહારાજો પોતાના શેવકોની કાચી કુવારી વહુ દીકરીઓને ભોગવે છે." એ પરમાણે સત્ય પ્રકાશમાં લખી જણાવીઉં છે અને ફરીઆદીનાં જવાબમા પણ એ ધણીએ હેવું કહ્યું છે જે, "શને ૧૮૫૫ નાં વરસમાં ભાટીઆનુ માહાજન એ વાતનો બન્દોબસ્ત કરવાને એકઠું મલ્યું હતુ, તેથી એ માહાજનની પુરવારી કજીઓ નીકલવાનાં વખતે આપશે" એ પ્રમાણે હમારા શાંભલીઆમા આવીઉછે. માટે, હમો શરવે ભાઇઓને જાહેર કરીએ છઇએ જે, કોઇ દીવશ પણ ઉપર લખવા શરીખો બનદોબસ્ત કરવા શારૂ માહાજન મલીઉ નથી અને ઉપર લખવા પ્રમાણે લખત પતર ઉપર કોઇની શહીઓ પણ થએલી નથી. ઉપર જણાવેલી બીનાં શીવાએ, બીજા કારણોને માટે કેટલી એક વખત મહાજનની સહીઓ થયેલી છે તે શહીઓનાં દશતાવેજ, માહાજનનાં મુખીઅ શેઠઆઓ પાશે માહાજનની તરફથી, અનામત રાખેલા છે. માટે એ શહીઓનાં કરનારા અતરેના શેઠીઆઓને જાણ કરે છે જે, કેટલાએક સુધારાવાલાઓ અનામત રાખેલા દશતાવેજની સહીઓ મુખીઅ શેઠીઆઓની પાશેથી કહડાવીને એ કજીઆ વીશે, ઉપર લખેલી બીનાને ટેકો આપવા શારૂ કોરટ મધે પુરવારી આપવાની તજવીજ કરેછે હેવું હમારા શાંભલીઆમાં આવીઉં છે. માટે, એ વાત જો બનશે, અને એ સહીઓના દશતાવેજ જે ધણીઓ પાશે અનામત છે, તે જો આપેઆમાં આવશે તો, તેનું જોખમ તે આપનાર ધણીને માથે છે. એટલીજ અરજ:—

તારીખ ૪ થી સપટેબર ૧૮૬૧.

લા૦ આગલા દશતાવેજ મધે શહીઓ
કરનારા કેટલાએક ભાટીઆઓ.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"મે તે હેન્ડબીલ વાચ્યુ છે ફરીથી તે ચોપડી મને દેખાડવામા આવે તો તે હુ ઓળખી શકુ નહી મને દેખાડી તેવી કુમકેપના કદની ઇગ્રેજી બુક જેવી તે હતી આડત કીરપાવે તેમાથી વાચી સ ભળાવ્યુ

ખગાઉ લધા—"હુ ભાટીઓ છુ, રૂનો વેપાર કરૂ છુ, ૬ ઠી સપટેમ્બરે મળેલી ભાટીઆ મહાજનની સભામા ગયો હતો સભા મળી તે દીને સવારના થનાર ફરીને લોકોને જણાવી ગયો હતો ક આજે મહાજન એકઠુ થનાર છે એ વીષે જીવનજી મહારાજના મ દીર આગળ પણ મે સાભળ્યુ હતુ એ સભાનો મતલબ સર્વે લોકોને જાણીતી હતી કેટલાએક લોકો જાણતા હતા કે કેટલીક છુપી સભા મળી હતી એ સભાની મતલબ પ્રસીદ્ધ હતી તે એ કે લાઇબલના મુકદમ વીષે બ દોબસ્ત કરવો અને મહારાજની સામે જે કોઇ સાહેદી આપે તેને અટકાવવા તે દહાડે પાછલા પ્હોરના પ્રતીવાદીઓ દયાલ જેરાજ તથા ભગવાનજી દ્વારકાદાસને જીવરાજ બાલુની પહેડી ઉપર એક કે બે વાગ્યાને સુમારે હુ મળ્યો હતો તે વખત ત્યા ગોકળદાસ તેજપાલ ખટાઉ મકનજી, મારા બે ભાઇ અને બીજા મળી આઠ દશ જણ બેઠા હતા એ સભા વીષે દયાલ જેરાજે બીજાઓને કહ્યુ ખટાઉ મકનજીએ દયાલને પુછયુ કે, આજે મહાજન શા માટે ભેગુ થાય છે દયાલ અને ભગવાનજી બોલ્યા કે, કાઇ બ દોબસ્ત કરવા સારૂ ભેગુ થાય છે ખટાઉ મકનજીએ પુછયુ કે, મહારાજના વ્યભીચાર સબધી કાઇ બ દોબસ્ત કરો તો ઠીક દયાલે કહ્યુ કે મહારાજ વ્યાભીચાર કરે છે એ વાત ખરી પણ તે વીષે ઘોઘાટ કરીએ તો કોર્ટમા મહારાજ જીઓ હારી જાય દયાલે બીજુ જણાવ્યુ કે 'જો હમને સાહેદી આપ વાને બોલાવશે અને હમને સોગન આપીને પુછશે તો હમે સાફ ક હેશુ કે મહારાજ વ્યભીચાર કરતા નથી હુ સાજના પાચ વાગે મહાજનની સભામા ગયો

(શુક્રવાર, તા૦ ૧૩ મી ડીસેમ્બર)

જ્યારે હુ ત્યા ગયો ત્યારે બસો ત્રણસો માણસ આવેલા હતા ત્યાર પછી બીજા ઘણા લોકો આવ્યા હુ ત્યા ગયો ત્યારે બધા પ્ર તીવાદીઓ ત્યા હતા પ્રતીવાદીઓ દામજી હીરા અને મુલજી મોરારજી લોકોને બેસાડતા હતા સભાનુ કામ શરૂ થયુ તેની અગાઉ ગોકલદાસ લીલાધર, દયાલ જેરાજ અને ભગવાનજી દ્વારકાદાસ જરા દુર જઇ થોડીવાર સુધી મસલત કરી પાછા આવ્યા. દા કલાકને સુ

મારે સભાનું કામ શરૂ થયું. રાણુ શામજીને પાસે એક બુક હતી, તે મેં જોઇ. તેણે તે બુક પીછોડીમાં ઢાંકેલી હતી. તે બહાર કહાડી. ગોકલદાસે કહ્યું કે, "આડત, આ ચોપડીમાંથી વાંચી સંભળાવ. આડતે વાંચી સંભળાવ્યું. હું સુમારે પાંચ કદમ દુર હતો. જે કાંઈ વંચાયું તે સઘળું મેં સાંભળ્યું તેની મતલબ મને યાદ છે, તે એ કે છાપાવાળાએ ગોકલનાથજીની ટીકા ખોટી છાપી છે, અને જે ખોટી સમજતા હોય તે સહી કરે અને જેઓ ખોટી સમજતા નહીં હોય તેઓ સહી નહીં કરે. જેઓ પોતાનો ધર્મ સાચો સમજતા હોય તેઓ તથા જેઓ એવું સમજતા હોય કે હાલના મહારાજો વ્યભીચાર કરતા નથી તેઓ, સહી કરે; અને છાપાવાળાઓને તથા તેઓને મદદ કરનારાઓને કાયદા પ્રમાણે પુછવામાં આવશે. કયો કાયદો તે તેઓએ જણાવ્યું નહીં, પણ હું સમજ્યો કે ન્યાતનો કાયદો, અને ન્યાતના લોકો તેઓને બોલાવીને પુછે. આ વાત લાંબી મુદતની છે, માટે મને એટલુંજ યાદ રહ્યું છે તે પછી પ્રતીવાદી કાનજી શામજીએ ભાષણ કીધું. તે આડત કીરપાલની પાછળ ઉભો હતો અને મારાથી પાંચ કદમ દુર હતો. જ્યારે કાનજી બોલતો હતો ત્યારે તેના હાથમાં કાગળ હતું. કાનજી બોલ્યો કે આપણો ધર્મ સાચો છે, આપણા ધર્મમાં નહાવું ધોવું, દેવપુજા કરવી, તીર્થ જાત્રાએ જવું એવું કહેલું છે, અને છાપાવાળાઓ ધર્મ ખુબ નીંદે છે અને એ છાપાવાળાઓને જે કોઇ મદદ કરશે તેને નાત શિક્ષા કરશે. પછી કાનજી બેસી ગયો તે પછી આડત કીરપાલે જેઠા થાનાઇને કહ્યુ કે સર્વે ભાઇઓને પુછો જે આ વાંચ્યું તે તમને પસંદ પડયું કે નહિ અને શેઠીયા સહી કરે તે પછી તમે સહી કરશો કે નહીં? ઘણાખરાએ જવાબ આપ્યો કે હા, હમે સહી કરશું. ત્યારે થાનાઇએ સભાને બીજી વખત પુછયું કે દેશાવર કાગળ લખવાની જરૂર પડશે ત્યારે તથા બીજી વખત શેઠીઆ બોલાવે ત્યારે એકઠા થશો કે નહીં? લોકોએ કહ્યું હા થશું. લખમીદાસ દામજી અથવા ગોકલદાસ લીલાધર પ્રથમ સહી કરી છે અને તેની નીચે બીજા પ્રતીવાદી તથા શેઠીઆઓએ સહી કીધી છે. તે પછી (પ્રતીવાદી) રાણુ શામજી પેલી બુક લઇને દરવાજાની પાસે ગયો. પ્રતીવાદીઓ દામજી હીરા તથા મુલજી મોરારજી તેની સાથે ગયા. હું ધારૂ છું કે દરવાજો તે વખત ઉઘાડો હતો પણ તે પછી બંધ થયો અને તેની બારી ઉઘાડી રાખી. તેઓ ત્યાં સહી લેતા હતા. રાણુ શામજી બાંક ઉપર બેઠો હતો, તે બાંક દરવાજાની સામે હતો જ્યારે હું પ્રથમ ગયો ત્યારે

બાક મુકેલો ન હતો તે કોણે મુક્યો તે મે દીઠા નહીં તે દરવાજાની પાસેજ મુકયો હતો જેઓ સહી કરતા હતા તેઓ બહાર નીકળતા હતા તે બારીમાંથી એક એક માણસ નીકળી શકતો હતો ૨ ગુ અને બીજા બે પ્રતીવાદીઓ તેની પાસે બેઠા હતા તેઓ બોલતા હતા કે જેઓ પોતાનો ધર્મ અંગે સમજતા હોય તેઓએ સહી કીધા વગર જવુ નહીં. ત્રણ કે ચાર દીવસ એટલે ૧૦ મી તારીખ સુધી ગોકળદાસ લીલાધરના ઓટલા ઉપર સહી લેવાતી હતી હમારી નાતના કેટલાક માણુસ તથા કેટલાક છોકરા સહી કરતા હતા સાગ ઘરમા રહેનાર ૧૦ વરસના છોકરાએ સહી કરી હતી સભામા થાનાઈએ સવાલ પુછ્યા પછી કોઈએ ત ગર કીધી નહીં, સઘળા મુગા રહ્યા દયાલ પછી જેરાજ તથા ગોકળદાસ તેજપાલ વચે વાલકેશ્વરમા વાતચીત થઈ ત્યારે હુ હાજર હતો તેઓની વાત સાભળી શકુ એકલો હુ પાસે ન હતો રતનજી કલ્યાણજી પણ હતો કોરજી વધા, કલ્યાણજી લધા અને ખટાઉ મકનજી પણ ત્યા હતા રતનશી કલ્યાણજી અને હુ જરા દુર બેસી વાત કરતા હતા અને કાઇ બીજી ચીજ તરફ જોતા હતા

ઉલટ પાલટ તપાસ—' તે ચીજ એ હતી કે સામેના ઘરમા એક ખરાબ ઓરત રેહેતી હતી ત્યા એક ભાટીઆને જતા દીઠો. ઈ કચ્છી છુ અને હાલાઇ નથી હાલાઇઓએ મને નાત બહાર મુકયો હતો તે વાત મે પોલીસમા જણાવી હતી દરવાજાની આગળ બાક હતો તેની ઉપર ચામડુ જડેલુ નહી હતુ અને તેની ઉપર બેસનારાઓ નેજ ખબર કે તે કઠણ હતુ કે નરમ મે તે બુક ઉપર સહી કરીજ નથી. જ્યારે તે ચોપડી ઉઘાડેલી હતી ત્યારે મે આગા પેઠે જોઇ હતી જ્યારે ચોપડી વચાર ત્યારે દીવા કરવામા આવ્યા હતા તે ચોપડી હાલ મને દેખાડવમા આવી તેન જેવી હતી

પાછી તપાસ—મહારાજને હુ ધર્મગુરૂ લેખે પુજુ છુ અને ઈશ્વર સમજીને નહીં આરતને વાચ્યુ ત્યારે બોલ્યો કે આપણા ધર્મ ગુરૂની તથા આપણી આબરૂનો બચાવ થયો જો એ કરી રીતે બચાવ કરવો એ વીષે તે બોલ્યો કે નહી તે મને યાદ નથી આરત જે વાચતો હતો તેમા તે બોલ્યો કે છાપાવાળા એવો બરો મુકે છે કે મહારાજો લોકોની વહુ દીકરીઓ બગાડે છે પણ તે વાત આપણા ધર્મમા નથી છાપાવાળા કહે છે કે પરણેલી સ્ત્રી ભોગવ્યાની અગાઉ મહારાજને અર્પણ કરવી તેઓને મદદ કરનારાઓને નાતના કાયદા

પ્રમાણે સજા કરી જોઈએ નાત બહાર મુકનો એ નાતની મોટી સજા છે ચોપડી મી૦ બેનીએ મને દેખાડી તેજ ચોપડી મે સભામા દીઠી એવુ હુ ચોકસ કહી શકતો નથી.

નામદાર જડજના પુછવાથી—"નાત મધે જે શેઠીઆ કહેવાય છે તેઓના મરણ પછી તેઓના છોકરાઓને શેઠાઇ મળે છે—(કચ્છી ભાટીઆમા જીવરાજ બાલુવાલા મુખ્ય શેઠ કહેવાય છે) કારણ કે તેના વડીલો નાતના મોટા મોટા શેઠીઆ હતા"

ચાર્લ્સ ફ્રાન્જેટ:—પોલીસના ડેપ્યુટી કમીશનર લેબે મને એક પત્ર મળ્યો હતો ત હુ લાવ્યો છુ એ પત્રમા જણાવ્યા ઉપરથી મે એક કોનસ્ટેબલને હુકમ કીધો કે કાઇ ટટો ફીસાદ ન થાય એટલા વાસતે થોડાએક પોલીસના સીપાઈ સાથે લઈને ત્યા હાજર થવુ એ કાગળ મને મળ્યુ ત્યારે હું ધારૂ છુ કે વાદી પોતે હાજર હતો તે કાગળ ઉપર લખમીદાસ ખીમજી, મથુરાદાસ લવજી અને બીજા બે જણાએ સહી કીધી છે, એ સભામા ખુરસી ઉપર બીરાજવાને મને કોઈએ અરજ કરી નથી સાજના જે ઠેકાણે ભાટીઆ એકઠા થયા હતા તે સ્થળે હુ ગયો અને ત્યા સમાધાની હોવાથી ચાલતો થયો

ઉલટ પાલટ તપાસ—'એ સભા બાબત ગોકલદાસ લીલાધર ને હુ મળ્યો, અને મે તેને કહ્યુ કે તમારે સભાળ રાખવી તથા તમારી તરફવાળાએ કાઇ ટટો ફીસાદ કરવો નહીં, ગોકલદાસે તે ઉપરથી કહ્યુ કે હમારી તરફવાળાનો કોઈનો વીચાર ટટો ફીસાદ કરવાનો નથી અને સભાની મતલબ એટલીજ છે કે મહારાજોની તરફ કોણ છે અને મહારાજોની સામે કોણ છે તે વીષે ખાતરી કરની હુ મહાજનવાડી આગળથી નીકળ્યો ત્યારે પાચ સાડા પાચ વાગેલા હતા પોલીસ ફોજમા કોઇ ભાટીઓ સીપાઇ છે નહીં જ્યારે હુ ગએલો ત્યારે વાડીનો દરવાજો ઉઘાડો હતો"

જ્યોર્જ ગેગન—હુ પોલીસનો કોનસ્ટેબલ છુ અને પીકીટ આગળ તે ઓધો બજાવુ છુ મી૦ ફારજેટે મને હુકમ મોકલવા ઉપરથી હુ ૬ ઠી સપટેબરની ભાટીઆઓની સભામા દશ વાગ્યાને સુમારે ગયો હતો મારી સાથે મેં બે સીપાઇ અંદર લીધા તથા એક સીપાઈ અને ઘોડેસ્વાર બહાર રાખ્યો બે સીપાઇ હુ અંદર લઇ ગયો હતો તેઓએ (પ્રતીવાદી) દામજી હીરાના કહેવા ઉપરથી મેં બહાર મોકલ્યા તેણે મને કહ્યુ કે ટટા ફીસાદની કોઇ ધાસ્તી છે નહીં નવ પ્રતીવાદીઓ મધ્યેથી. આઠ પ્રતીવાઓને ઓળખી શકુ છુ અને તે

સઘળા ત્યાં હાજર હતા એ મધ્યેના છ પ્રતીવાદીઓ ઉંચી બેઠક ઉપર બેઠા હતા દામજી હીરા તથા રાઘુ શામજી અહીં તહીં ફરતા હતા ગોકળદાસ નીલાધર એ સભામાં આગેવાન હતો હું ગયા પછી તરત જ સભાનું કામ શરૂ થયું, જેઠા થાનાઇએ સઘળાઓને ચુપ રહેવાનું કહ્યું ત્યાર પછી આસર ફીરપાને ચોપડી વાચી. જ્યાં છ પ્રતીવાદીઓ બેઠા હતા ત્યાંથી એ ચોપડી વાચવામા આવી કયા પ્રતીવાદીએ આપી તે મને ખબર નથી તે ચોપડી વચાયા પછી કાનજી શામજીએ ઠરાવ વાચ્યો અને પછી પ્રતીવાદીઓએ તે ચોપડી ઉપર સહી કરી ત્યાર પછી એવી રીતે સહી લેવાને માટે કોઇએ વાંધો લેવા ઉપરથી તે ચોપડી દરવાજા ઉપર લઇ જવામા આવી હું આઠ વાગ્યાને સુમારે બહાર નીકળ્યો ત્યારે દરવાજો બંધ હતો. અને બારી ઉઘાડી હતી રાઘુ શામજી અને દામજી હીરા દરવાજાની આગળ સહી લેતા હતા તેઓના હાથમા ચોપડી હતી. તેઓ દરવાજાના ખુણા આગળ ઉભા હતા તેઓ જોઇ નહીં શકે એવી રીતે તેઓની પાછળથી લોકો નીકળી ગયા હશે રાઘુ શામજી તથા હીરા દામજી સાથે મારે વાતચીત થઇ રાઘુએ કહ્યું કે મહારાજની તરફ કોણ છે એ નીપે ખાતરી કરવા વાસ્તે આ સભા મળી છે, અને જેઓની નજરમા આવે તેઓ સહી કરે અને જેઓની નજરમા આવે તેઓ સહી નહીં કરે સભાનું કામ શરૂ થયું તેની અગાઉ એ વાત થઇ રાઘુને હું તેની અગાઉ ઓળખતો હતો. રાઘુએ જે કહ્યું તે મને દામજીએ પણ કહ્યું અને તેણે એવું વધારે કહ્યું કે કોર્ટ મધ્યે લાઇબલની ફરીઆદી મંડાઇ છે તેને વાસ્તે આ સભા મળી છે વળી તેઓ બોલ્યો કે હમારી નાતમા કેટલાએક મગીનરી ભેળાયલા છે અને જેમ તમારામા નાસ્તીક લોકો છે તેમ અમારામા પણ છે મીo ફ્રાન્જેર પાસેથી મને ઠરાવ મળ્યું હતું તે રાઘુએ જોવા માગ્યું પણ મે તે દેખાડ્યું નહીં રાઘુ શામજીએ રસ્તા ઉપર કાંઇ હેંડબીલો વહેંચ્યા હતા દરવાજાની બારી આશરે રા ફીટ પહોળી છે જે ભાષામા તેઓએ વાચ્યું અને બોલ્યા તે ભાષા હું પુરી જાણતો નથી હું ધારૂ છું કે સભાની મતલબ ચોપડી તથા ઠરાવમા જાહેર કરેલી છે અને ઠરાવની ખબર વધારે હતી કેમકે તે વચાઇ રહ્યા પછી લોકો બહુ ખુશી થયેલા માલુમ પડતા હતા એટલા ખુશી તેઓ ચોપડી વચાઈ રહ્યા પછી માલુમ પડયા હતા નહીં. સઘળા ત્યાં વચાએલી વાત સાંભળી શક્યા હોય એવું ધારતો નથી જેઓ

નજીક હતા તેઓને સાંભળી શકયા હશે કાગળમાંથી વચનો “ નાનથી ઉતરતા ” “ મહારાજોને અપમાન ભરયો છે ” એવા બોલ મગરા સાંભળવામા આવ્યા હતા તે કાગળ આસરે ૬ તસુ પહોળુ અને ૧૮ તસુ લાંબુ હતુ અને રંગમા પીળાશ ઉપર હતુ અને ચોપડી ‘ હાફ બાઉંડ ” હતી

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ હુ ધારૂ છુ કે આસરે ૨૦૦૦ લોક હાજર હતા કાંઈપણ ધાસ્તી વગર હુ ત્યા ગયો હતો. મે કોઈને બીજા લોકોને ધમકી આપતા દીઠા નહીં લોકો મદદ કરવાને આતુર હોય એવા માલુમ પડત હતા કઇગો તરેહની જગડાની બાત જોવામા આવી નહોતી

ગોકલદાસ તેજપાલ—હુ વેપારી, સુલેહનો અમલદાર, તથા ભાટીઆ નાતનો એક મુખ્ય શેઠ છુ મે એક સ્કુલ કહાડી છે તેમા ભાટીઆના છોકરા અભ્યાસ કરે છે તા૦ ૫ મી સપટેબરે મે (પ્રતીવાની) દયાલ જેરાજને મોઢાંથી સાંભળ્યુ છે કે ભાટીઆ મહાજનની સભા મળનાર છે એવુ મને દયાલે વાલકેશ્વરના મેળામા કહ્યુ દયાલને મે પુછ્યુ કે હાલ શુ ધામધુમ ચાલે છે? તેણે કહ્યુ કે ચાલો આપણે દુર જઈને વાત કરીએ ત્યારે હમે જે ધર્મશાળા મધ્યે ખગાઉ મકનજી અને બીજા બેઠા હતા ત્યા ગયા પછી દયાલે કહ્યુ કે ગોકલદાસ લીલાધરે ભગવાનજીને એક ચીઠી લખી છે, તેમા તેણે જણાવ્યુ છે કે (ભાટીઆ) મહાજનની સભા એકદમ એકઠી કરવી જોઈએ મે તેને પુછ્યુ શુ બાબતસર? દયાલે જવાબ દીધો કે ગોકુલનાથજીની ટીકા વીશે તથા જદુનાથજી મહારાજે કરસનદાસ મુલજી ઉપર ફરીઆદી માંડી છે તેને વાસ્તે મે દયાલને પુછ્યુ કે તમે કોઇ શાસ્ત્રીને પુછ્યુ છે? તેણે કહ્યુ કે નહી ત્યારે પછી તે બોલ્યો કે હમે ૫ દર વીસ જણ કમા રામજીને ત્યા એકઠા થયા હતા તે મધ્યેના ત્રણ ચારના નામ તેણે મારી પાસે લીધા કાનજી શામજીએ ત્યા એક કાળ વાચ્યો અને તે બોલ્યો કે આપણો ધર્મ જતો રહે છે તેને વાસ્તે કાંઈ બદોબસ્ત કરવો જોઇએ ચીમનલાલજીના મંદીરમા બીજી સભા મળી હતી તે વીશે પણ દયાલે મને જણાવ્યુ. ભગવાનજીએ ગોકલદાસ લીલાધરને કહેવડાવ્યુ કે તમે કેટલાક મિત્રોને લઇને ત્યા આવો દયાલે જણાવ્યુ કે એ સભામા ગોકલદાસ લખમીદાસ આડત, રાણુ કાનજી, ભગવાનજી, અને બીજા હાજર હતા વળી દયાલે કહ્યુ કે ગોકુલનાથજીની ટીકા વીશે એ તકરાર થઇ અને

એવો ઠેરાવ થયો કે આખા મહાજનની સભા મેળવવી બીજે દહાડે સવારના ૭ કલાકે હુ જીવરાજ બાલુની પહેડીએ ખટાઉ મકનજીની પાસે બેઠો હતો, ત્યારે જેઠો થાનાઇ ત્યા આવ્યો અને બોલ્યો કે લખ મીદાસ, પીતાબર, અને બીજાઓએ મહાજનની સભા મેળવવા મારૂ તમારી રજા મગાવી છે મે રજા આપી નહી તે બે ત્રણ વખત આવી ગયો મહાજનની સભા મેળવવા માટે રજા લેવી જોઇએ ત્યારે પછી ૧ાા વાગાને સુમારે ભગવાનજી અને દયાલ મારે ઘેર આવ્યા, અને હમે જીવરાજ બાલુને ત્યા ગયા ખટાઉ મકનજી પણ ત્યા આવ્યો, પછી હમે સઘળા ઉપર ગયા ભગવાનજીને મે પુછયુ કે મહાજન મેળવવાની મતલબ શુ છે? તેણે જવાબ દીધો કે ગોકલનાથજીની ટીકા વીષે એક લખત લખાવવાનુ છે અને તેમા એ ટીકા ખોટી પાડવી છે તે લખત મહાજનવાડીમા બનાવી શુ, દયાલે મને પુછયુ કે તમારૂ મત શુ છે? તમને કરસનદાસનો સમન્સ મળ્યો છે તે તમે કેવી સાહેદી આપશો? મે કહ્યુ કે હુ કાઈ જુઠુ બોલવાનો નથી દયાળે ત્યારે કહ્યુ કે મહારાજ વ્યભીચાર કરે છે એ ખરી વાત છે પણ એ વાત ધર્મને લગતીછે એટલા માટે તેને વિષે કાઇ ન બોલાય તો ઘણુ સારૂ દયાલ બોલ્યો તેજ પ્રમાણે ભગવાનજી પણ બોલ્યો તેઓ બોલ્યા કે જેઓ કરસનદાસની તરફ થશે તેઓને નાત શીક્ષા કરશે એ મહાજનની સભામા હુ ગયો નહી બીજે દહાડે દયાલ મને મારી આફીસમા મળ્યો તે પોતાની ખુશીથી ત્યા આવ્યો હતો મે તેને પુછયુ કે ૬ ઠી તારીખની સભામા શુ ઠરાવ થયો? તે બોલ્યો કે એક લખત તઇયાર થયુ અને તેમા એવુ જણાવવામા આવ્યુ છે કે જેઓ છાપાવાળા તરફથી સાહેદી આપશે તેઓને નાત શીક્ષા કરશે. મે પુછયુ કે માટુગા મધ્યે ગોકલદાસ લીલાધરની વાડીમા મળ્યા હતા? તેણે કહ્યુ કે માટુગામા નહીં પણ ભાઇખલે ગોકલદાસની વાડીમા મળ્યા હતા દયાલે કહ્યુ કે એ સભામા આશરે ૧૫ થી ૨૦ આશામી હાજર હતા કરસનદાસે લાઇબલની ફરીયાદીની જવાબમા જે પ્લી' (Pleas) આપી છે તે 'પ્લી' મહારાજનો મુકદમો ચલાવનાર પરભુદાસ લાવ્યો હતો, અને તેની મતલબ સમજાવી હતી પરભુદાસ ત્યા બોલ્યો કે આપણો ધર્મ જતો રહે છે તેટલા વાસ્તે કરસનદાસની તરફથી કોઇએ જઇને સાહેદી આપવી નહીં જોઇએ તે સભા કયારે મલી હતી તે દયાલે કહ્યુ નહી આ વાત મે ૭ મી તારીખે દયાળ જેરાજ પાસેથી સાભળી હુ અને દયાળ વાત કરતા હતા તારે લખ

ભીદાસ ખીમજી આવ્યા વાલકેશ્વરમા મુલાકાત થઇ ત્યારે ખટાઉ લધા હાજર હતો

ઉલટ પાલટ તપાસ—' સાત આઠ વરસ ઉપર માજીસ્ટ્રેટે મને ગાડીના ગીટર્નને માટે દંડ કીધો હતો, આ મુકદમાનો વાદી અગાઉ મારી સ્કુલનો માસ્તર હતો જ્યારે અમે વાલકેશ્વરમા વાત કરતા હતા ત્યારે ખટાઉ લધા એક આવીને જોવા ગએલો હતો, તે આવી સામેના ઘરમા રહેતી હતી હું તેણીને જોવા નહીં ગએલો તે કેવી આબરૂની ઓરત હતી તે હું જાણતો નથી તેણીના ઘરમા કોણ ભાટીઓ ગએલો તે જોવાને ખટાઉ ગએલો મહાજન વ્યભીચાર કરે છે, એ વાત હું ૧૭ કે ૧૮ વરસ થયા જાણુ છુ, તો પણ હું તેમના દરસન કરવા જાઊ છુ કોઈગી શખસને નાત બાહેર મુકેલો હોય તો નાતના ઘણાખરા લોકોની મનજુરી જોઈએ મને નાતબહાર મુકવાને ફક્ત એ નવ પ્રતિવાદીઓના હાથમા સતા નથી નવ પ્રતિવાદી ઓમા ફક્ત બે જણ શેઠીઆ છે

પાછી તપાસ —" ૭ કે ૮ વરસ ઉપર મને દંડ થએલો ત્યારે મારી વતી મારો મેતો પોલીસમા હાજર થએલો હતો મારા મહેતાની ગફલતથી એ ગાડીનુ ગીર્ટન ભરવામા ચુક થઇ હતી '

હેમરાજ એતસી—હુ ભાટીઆ દલાલ છુ અને કાટમા રહુ છુ ૬ ઠી મપટેબરની મહાજનની સભામા હું ગએલો હતો હુ ગએલો ત્યારે ૭ વાગ્યાનો સુમાર હતો નવ પ્રતીવાદીઓ ત્યા હતા આડત ફીરપાવે ચોપડીમાથી વાચી સભળાવ્યુ મે તે બરાબર સાભળ્યુ નહીં કાનજી શામજીએ શુ વાચ્યુ તે મને યાદ નથી પણ તે છેલુ બોલ્યો કે જે કોઇ છાપાવાળાની તરફથી માહેતી આપશે તેઓને નાતના ભાઇઓ પુછશે ત્યાર પછી થાનાઇને બોલાવ્યો. સુપરીમ કોર્ટમા લાઇબલની ફરીઆદીમા શાક્ષી આપવાને મને સમન મળ્યો નથી અને ત્યા શાક્ષી આપવા મને કોઇએ ધસ્તી આપી નથી વાહી મધે એટલુજ બોલવામા આવ્યુ છે જેઓ છાપાવાળાને મદદ કરશે તેઓને નાતના ભાઇઓ પુછશે

ઉલટ પાલટ તપાસ—" મે તે બુક ઉપર સહી કીધી નથી સહી કરવાને માટે મને કોઇએ કહ્યુ બી નથી સભાનુ કામ પુરૂ થયુ ત્યા સુધી હુ સભામા હતો ત્યા જે કાઇ વચાય તેમાથી મને થોડુ યાદ છે ગોકાળનાથજીની ટીકા વીષે વિચાર આપવા સીવાય એ સભાની

કાંઇ બીજી મતલબ હતી કે નહીં તે હું જાણુતો નથી. મેં ધમકી સાંભળી નથી."

પાછી તપાસ—"જ્યારે કાગળ વાંચ્યા તારે હું આશરે ૩૦ કદમ દુર હતો."

પરષોત્તમ હેમરાજ-(એ શાક્ષીને વાદીની તરફથી તપાસવામાં આવ્યો નહીં. પ્રતીવાદીની તરફથી તેને તપાસ્યો હતો,) "હું ગરીબ માણસ છું અને કાંઇ પણ સાહેદી આપી શકતો નથી, (પોલીસ મધે) ધાસ્તીનો માર્યો હું ઘણોજ ઘભરાઇ ગયલો અને સાહેદી આપી શક્યો નહિં. કોઇનું બી નામ લેવાને હું ચાહતો નથી. હું ઘણો બીહું છું હું કોઇનું નામ લેવા ચાહતો નથી.

નામદાર જડજના પુછવાથી—હું ભાટીઓ છું આખી દુનીઆ મને ગાળ દે છે હું થોડું ઘણું જાણું છું પણ જે કાંઇ મને ખબર છે તે કહેવાને મને ધાસ્તી લાગે છે. આખી દુનીઆથી બીહું છું એટલે બધા ભાટીઆથી બીહું છું."

નાનજી મોરારજી-હું મુકાદમ છું અને હનુમાન ગલીમાં રહું છું ૬ ઠી સપટેમ્બરની સભામાં હું હાજર હતો ભાટીઆ મહાજનની સભા મળનાર છે તે વાત હું એક બે દીવસ અગાઉથી જાણુતો હતો. ૪ થી સપટેમ્બરે હેંડબીલ નીકળ્યાં તે મને ખબર છે. તે હેંડબીલ મેં જોએલાં છે અને ઓળખી શકીશ (એ હેંડબીલ કોર્ટના દુભાશીઆએ વાંચી સંભળાવ્યું અને શાક્ષીએ ઓળખ્યું.) પ્રતીવાદી રાણુ શામજીએ વાડીની બહાર દશ વીસ બીજા હેંડબીલ વહેંચીને કહ્યું કે એ હેંડબીલ કચ્છ મોકલવા સારૂ રાખ્યાં છે અને મુંબઇને માટે બીજાં છે. તે પણ હું ઓળખી શકીશ." (કોર્ટના દુભાશીઆએ તે વાંચી સંભળાવ્યું તેની નકલ નીચે પ્રગટ કીધી છે.)

જાહેર ખબર

શ્રી કચ્છના, તથા અબડાશાના તથા હાલારના માહાજનના વૈશ્ણવ સમસ્ત ભાટીઆ શીખે, સરવેને માલમ થાય જે, શ્રી મુંબઇ મધે શ્રી ગુસાઇજીના સ્વરૂપો ઉપર સુધારાવાળાની ધર્મ વિરૂધી ટોળીએ ઘણી તરેહનાં ખોટા અને જુઠા અનીતી ભરેલા હોમલા વતમાન પત્રોમાં કરેલા છે. અને હજી પણ કર્યા જાય છે. તેથી સરકારમાં

ગોસ્વામી શ્રી જદુનાથજી બ્રીજરતનજી મહારાજે વર્તમાન પત્રના અધીપતી ઉપર આબરૂની ફર્યાદી માંડેલી છે અને શ્રી રણછોડજી મહારાજે પણ આબરૂની ફર્યાદી કરવા સારૂ નોટીસ મોકલી છે તેથી સુધારાવાળાઓ અત્રે ઘણા ચીંતામાં છે જે, એ ફર્યાદીની પુરવારી આપી શકાય એમ નથી. તેથી શ્રી રણછોડજી મહારાજની ફર્યાદી માંડી વાળવા સારૂ સુધારાવાળાઓએ અહીંથી એક ભાટીઆને શ્રી માંડવી મોકલ્યો છે એવો અત્રે ભુમારો ઉડયો છે, જે, શ્રી છોટાજી મહારાજનાં વહુજી મહારાજને હરેક રીતની વીનંતી કરી, ઊંધું ચતું સમજાવીને, વહુજી મહારાજ પાસેથી દસ્તાવેજ લખાવી લઈને, શાક્ષી દાખલ તે દસ્તાવેજ સરકારમાં દાખલ કરવો. તથા શ્રી રણછોડજી મહારાજને વીનંતી કરી હરેક રીતે આડું અવળું સમજાવી ફર્યાદી માંડી વાળવાનો દસ્તાવેજ કરાવી લેવો, એવી રીતે સુધારાવાળાઓનો વીચાર છે. એટલા કારણસર તેઓએ અત્રેથી માણસ મોકલ્યું છે, એવું અમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે. માટે અત્રેના વૈશ્નવો મળીને આ લખેલું વીનંતી પત્ર વાંચવાની સરવેને ભલામણ કરે છે જે, એ વાત જો ખરી હોય તો સુધારા વાળાના માણસને હરકોઇને વાતનો દસ્તાવેજ કરી આપવો નહી. એ વીષેનાં સમાચાર હરકોઇને કાને પડયાથી શ્રી રણછોડજી મહારાજને, તથા શ્રી છોટાજીનાં વહુજી મહારાજને વીનંતી કરવી જે, ભુલેચુકે દસ્તાવેજ કરી આપવો નહી. એ વીષેનો બંદોબસ્ત શ્રી કચ્છ તથા હાલારના તથા અબડાશાના ભાટીઆ માહાજનને રાખવાની ઘણી જરૂર છે એજ અરજ.

લા૦ શ્રી મુંબઈનાં વઈષ્ણવોના ઘણું કરી
ભગવત સ્મરણ વાંચજો.

ભાણજી ધરમસી—(એ સાક્ષીને બોલાવ્યો, પણ તેને કોઈએ બી તપાસ્યો નહી.)

જોન ફ્રમીન રાજેરીઓ—"હું પ્રાથોનોટરીનો કલાર્ક છું લાઈબલના મુકદમાની ફર્યાદીની અરજી તથા તેની "પ્લી" કોર્ટમાં ૯ મી સપટેંબરની અગાડી રજુ થઈ ચુકી છે."

પેસ્તનજી બેજનજી—"હું મી૦ આકલાંડ તથા પરેંટીસ વકીલને ત્યાં કલાર્ક છું. પ્રતીવાદીઓની તરફથી તા૦ ૧૫ મી આગસ્ટે લાઇબલના મુકદમાની "પ્લી" હું આપી આવેલો છું."

હરીચંદ ભાણજી—"હું મી૦ આકલાંડ તથા પરેંટીસ વકીલોનો કલાર્ક છું અને ૬ ઠી સપટેમબરની અગાઉ જીવણજી મહારાજને સાહેદી સમન આપી આવેલો છું.

કેશવ ભાઉ—"હું સુપ્રીમ કોર્ટ મધ્યે કલાર્ક છું જદુનાથજી બ્રીજરતનજી મહારાજ અને કરસનદાસ મુલજી વચ્ચેનો મુકદમો ૬ ઠી સપટેમ્બરની આગમજ તપાસને માટે નોંધાઇ ચુકયો છે.

ત્યાર પછી મી૦ આનસટીએ વાદીની તરફનો મુકદમો પુરો કર્યાં અગાઉ સત્ય પ્રકાશની તરફથી લાઇબલના કેસમાં જે "પ્લી" આપી હતી, તેનો મોટો ભાગ આશરે ૦ાા કલાક વાંચી સંભળાવ્યો હતો અને તે સઘળા ભાગ સાબેત કરવાને સાહેદીઓની કેટલી જરૂર છે તે દેખાડી આપીને કોર્ટને જણાવ્યું કે વાદીની તરફનો મુકદમો આ પ્રમાણેનો છે.

(શનીવાર, તા૦ ૧૪ મી ડીસેંબર.)

એ દીને પ્રતીવાદીઓનો બચાવ શરૂ થયો, આશરે ચાર કલાક સુધી તેમના બારીસ્ટર મી૦ બારટન તથા મી૦ બેલીએ તેમના બચાવને માટે ભાષણો કીધાં હતાં, તેનો સાર નીચે પ્રમાણે હતોઃ—

મી૦ બારટન બોલ્યો કે—"આ મુકદમાના નામથી આ શહેરનો મોટો ભાગ જાણીતો થઈ ચુકયો છે અને તેની ચકચાર સરવે લોકોમાં થવા માંડી છે. તેનું કારણ એક તો એ છે કે આ મુકદમો નવાઈ ભરેલો છે. મુંબઈ મધ્યે જુરીની આગળ આવો મુકદમો કદી આવ્યો નથી. બીજું નવ ભાટીઆઓ તવંગર અને આબરૂવાળા છે. અને ત્રીજું તેમના ઉપર બનાવટ કરીને ખોટું તોહમત મુકવામાં આવ્યું છે. વાદીની તરફથી મી૦ આનસટીએ શરૂઆતમાં ભાષણ કીધું તેજ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે આ મુકદમો સઘળો લુલો છે અને એ મુકદમાને ખરા આકારમાં મુકવાને બદલે તોફાની સમુદ્રમાં વહાણ કુદતું હોય તેમ તે કુદતો કુદતો પુરાતન રોમથી હમણાંની પ્રટાલીમાં કુદી પડયો અને પાછો ત્રણસો વરસની વાત ઉપરના ઈગ્લંડમાં જઇ કુદયો. મારા કુળાની ઉપર ઘણોજ ઘાતકી અને નીચ અપરાધ મેલવવામાં આવ્યો છે અને જુરીના ગૃહસ્થો ઘણી બારીકીથી એ સઘળો મુકદમો તપાસ્યા પછી પોતાનો છેલ્લો વિચાર આપશે એવી હું આશા રાખું છું. આ ભાટીઆઓને તેઓના જન્મમાં પહેલ વહેલાજ અપરાધી દાખલ કોર્ટની સામે ઉભા રાખવામાં

આવ્યા છે તેમનો ગચાવ ઘણો મહેરો છે, અને તે ખરો છે આ મુકદમો જાહેર નીતીની ગ્રભાગ કરવાને ઉમે ઠરવામા આવ્યો ન હી પણ લાઇબલનો મુકદમો ચલાવનાર મહારાજના મુકદમા વીપે કોર્ટને ખરાબ વિચાર ઉત્પન કરવાને તથા પઇસા મેળવવાને ઉભો કર્યો છે વાદીએ લાઇબલ કેસના જવાબમા જે "બ્રી" આપી છે અને જે તમોએ ગઇ કાલે ભાળગી તે કેવી ગનીચ અને અનિતિ ભરેલી છે આ નવ ભાટીઆ અથવા તેમના હરકોઇને પણ ગેરવાજબી રીતે ગીન્ટી ઠરાવવામા આવશે તો મારામા જ્યા સુધી ઠઉવત અને બુદ્ધ ગી છે ત્યા સુધી હુ તેમની વતી લડીશ આ કોર્ટથી ન્યાયને બદલે કોઇને નાહક દુખ ઉપજવુ જોઇતુ નથી ૧૮૫૮ ના જુન મહીનામા ભાટીઆઓએ પોતાની જાતની તથા પોતાના ધરમની આબરૂ બચાવવાને સત્ય પ્રકાશ ઉપર ફર્યાદી માંડવાનો વિચાર કીધો હતો તે વિચાર ફરીથી તાજો કરવાને આ લોકોએ મહાજન અથવા પોતાની ન્યાત એકઠી કીધી હતી અને તેમ કરવાનો તેમને પુરો અખત્યાર હતો"

મી૦ એની ગોમ્બે કે—"કોન્સ્પીરસીના અપરાધમા છુપો મનસુબો હોનો જોઇએ (તે વીપેના ઘણા એક દાખલા કાયદાના પુસ્તકોમાથી વાચી સભળાવ્યા) પણ આમા કાઇ છુપો મનસુબો છેજ નહી સઘળુ કામ ઉઘાડી રીતે અને સઉ કોઇ જાણે તેમ કરવામા આવ્યુ છે બીજુ આ મુકદમો ઇંગ્રેજ લોકોની આંખથી જોવો ન જોઇએ આ (ભાટીઆ) લોકો ઘણા અજાયબ તરેહના છે અને ઇંગ્રેજ લોકો તેમના રીવાજથી તથા કાનુનથી અજાણ્યા છે આ પ્રતીવાદીઓ રસ્તા મધે રઝળતા આદમીઓ નથી પણ ગાડી ઘોડે બેસનારા તવગર માણસો છે અને મે જાણુ તો તેઓની ન્યાતમા સઉથી મોટા શેઠીઆ છે તેઓ આજ ઘણા વરસથી રહેતા આવ્યા છે તેમ હમણા પણ રહેતા છે અને ઇંગ્રેજ લોકો તેમને વિષે વધારે જાણતા નથી આ બાબત ફકત ન્યાતને લગતી છે અને કંપની સરકાર ધર્મની તથા ન્યાત જાતની ભાંજગડમા પડતી નહી હતી અને નામદાર રાણીની સરકાર પણ એવી બાબતમા વચ્ચે પડતી નથી એવુ સર્વે કોઇ જાણે છે (હિંદુસ્તાન મધે વર્તમાનપત્રોની તવારીખ કહી સભળાવી અને મે વો કે) વર્તમાનપત્રોને છુટાપણુ જરૂરનુ છે પણ ખાનગી કીનાને માટે તહોમતદાર થઇ પરે ઓચ કરવુ જોઇતુ નથી"

એ ભાષણ થયા પછી પ્રતીવાદીઓની તરફથી એકે શાક્ષી ગો લાવવામા આવ્યો નહીં તે ઉપરથી નામદાર જજે જ્યુરીને મુકદ્દમાની કેફીઅત સમજાવવાને શરૂ કીધુ એ વાપે સમજ આપતા તથા સઘળી સાહેદીઓ વાચી સંભળાવતા નજદીક ૧॥। કલાક થયા હતા જ્યુરીને ચાર્જ આપતી વેળાએ નામદાર જજ બેલ્યા કે —

"કૅાન્સ્પીરસીના અન્યાયમા મુખ્ય વાત એજ તપાસવાની છે કે કાયદા વીરૂદ્ધ મતલબને માટે મસલત કીધી કે નહી? અગર કાયદા વીરૂદ્ધ મતલબને માટે મસલત કીધાં એવુ જો માલમ પડે તો કૅાન્સ્પીરસીનો મુકેલો આરોપ તેઓની ઉપર લાગુ પડ્યા વગર રહેનો નથી તે મસલત છુપી કીધી કે ઉઘાડી રીતે અથવા તે મતલબથી તેઓની મતલબ હાસલ થઇ યા નહી એ તપાસવાની કશી જરૂર નથી જે આરોપ મુકવામા આવ્યો છે તે ખુલ્લો અને ઉઘાડો છે તે એ કે આ કામમા સાહેદી પુરવાને આવી શકે નહી એવી રીતે મસલત કરીને જાહેર ઇન્સાફને અનન પહોચાડવાની તજવીજ કીધી અને ખરૂ કહીએ તો આ અદાલતને ન્યાયને બદલે અન્યાયનુ હથીઆર કરી લેવાની મસલત કીધા કૅાન્સ્પીરસીમા 'છુપી" મસલત જોઇએ એવુ વધરે વાર દેખાડવામા આવ્યુ છે પણ આ અદાલતમા હુ ઇન્સાફની ખુરશી ઉપર અપાધીમાનો ઇન્સાફ કરવા માટે બેઠેલો છુ તેથી જણાવવાને મને ફરજ છે કે કૅાન્સ્પીરસીનો અપરાધ લાગુ પડવાને 'છુપી' મસલતની કાંઇ જરૂર નથી. વળી આ મુકદમા મધે અંગ્રેજી કાયદા કાનુન લાગુ પડી શકે નહીં એવુ પ્રતીવાદીઓની તરફથી જણાવવામા આવ્યુ છે પણ એ વિચાર સાથે હુ એકમત થઇ શકતો નથી આ મુકદમો એવો નથી કે જેમા ભાટીઆના મહારાજે પોતની અબરૂનો જવાબ માગવને કોર્ટનો આશરો લીધે હોય પણ જે અદાલતનો આશરો મહારાજે પોતાની સત્તા તથા આગડનો બચાવ કરવાને લીધો છે તેજ અદાલતને અન્યાયની અદાલત બનાવવાની મસલત કીધી છે અને તે વાપે આ મુકદમો છે અને જે મુખ્ય જણાની રજુ થઇ છે તે ઉપરથી જ્યુરીની જો એવી ખાત્રી થાય કે આ લોકોએ મહારાજની તરફથી જાહેર ઇન્સાફને ઊંધો વળાવાની મસલત કીધી છે તો તેમની ઉપર કૅાન્સ્પીરસીનો આરોપ લાગુ પડે છે અને અંગ્રેજી કાયદો જે પ્રમાણે બીજા મુકદમામા લાગુ પડે છે તેમજ આ મુકદમામા પણ લાગુ પડે છે અને તે મસલતમા સામેલ થનારા મધ્યેના એક શખ્સની વાત બીજા શખ્સો ઉપર લાગુ પડે છે વાદી (સત્ય પ્રકાશ)

ની તરફથી લાઈબલના જવાબમાં જે "ફ્રી" આપી છે તે શું કારણ માટે આપી છે તે વાત વિચારમાં લેતાં તેની ભાષા તમામ દોષ વગરની અથવા અડચણ વગરની છે એવા આરટીકલને ખરાબ નજરથી જોવાની હમણાના કેટલાએક લોકો ખોટી બારીકી દેખાડે છે. પણ ખરી વાત તો એ છે કે કઠણ (અનીતિ ભરેલા) રીવાજને જાહેર પાડવાને કઠણ શબ્દો વાપર્યા શીવાય છુટકો નથી. અને ઈન્સાફની અદાલતમાં લાઈબલના જવાબમાં ખુલ્લું અને ઉઘાડું બોલવુંજ જોઇએ."

જુરી વીચાર કરવાને ગઇ અને આશરે પોણો કલાક પછી એટલે ૪॥ વાગતે બહાર નીકળી અને સઘળાઓને "ગીલ્ટી" ઠરાવ્યા.

મી. આનસ્ટી તરતજ ઉઠી ઉભો થયો અને કોર્ટને પોતાના કુલની તરફથી અરજ કીધી કે જેમ બને તેમ થોડી શીક્ષા કરવી. જે ઇન્સાફ જોઇતો હતો તે મળ્યો છે અને પ્રતીવાદીઓ પોતાની મુરાદમાં પુરતી રીતે નીષ્ફળ ગયા છે.

પ્રતીવાદીઓની તરફથી મી. બેલી બોલ્યો કે કાયદાને લગતી કેટલીએક બાબત ઉપર હું ભાજગડ ઉઠાવવા માંગું છું માટે કોર્ટે જજમેંટ આપવાનું અટકાવવું.

નામદાર જજે જુરીને જણાવ્યું કે આ મુકદમો મોટો અને અગત્યનો છે માટે હું જણાવું છું કે તમોએ "ગીલ્ટી" ઠરાવ્યા છે તે સાથે હું તદન એકમત છું.

(મંગળવાર તા. ૧૭ મી ડીસેંબર.)

એ દીને પુલ કોર્ટ આગળ આખો દીવસ કાયદા સંબંધી તકરાર અરસપરસ જોસથી ચાલી હતી. અને તેનું છેવટ જાણવાને સવારથી લોકોની મોટી ઠઠ એકઠી થઇ હતી. જે "ઇન્ડાયટમેંટ" માં કોન્સ્પીરસીનો આરોપ જુદા જુદા પાચ આકાર (કાઉંટ) માં મેલ્યો હતો તેની ખોડખાપણ કાયદાને લગતાં પુસ્તકોમાંથી મી. બેલીયે, મી. ગ્રીમને તથા મી કાનને દેખાડવાની તજવીજ કીધી હતી. તથા "ન્યુ ટ્રાયલ" (ફરીથી તપાસ) કરવાનું માગ્યું હતું. તે સઘળાનો જવાબ મી. આનસ્ટીએ ઘણી કાબેલીઅતથી આપ્યો હતો અને "ન્યુ ટ્રાયલ"ની દરખાસ્ત રદ કીધી હતી. એ કાયદા સંબંધી તકરાર વાંચનારાઓને સમજ પડે તેવી નથી માટે તેનો સાર પણ આપવાની જરૂર માલમ પડતી નથી. પ્રતીવાદીઓની

તરફથી ઉઠાવેલી તકરાર કોર્ટને પણ નબળી લાગી હતી અને " ઈન્ડાઈટમેંટ " ના પાંચ " કાઊંટ " (આકાર) કાયદાની ખામી વગર લાગ્યા હતા અને તેટલા વાસ્તે ન્યુ ટ્રાયલ (ફરીથી તપાસ) કરવાની દરખાસ્ત રદ કીધી હતી.

એવું છતાં પણ મી. બેલીયે " ન્યુ ટ્રાયલ " ને વાસ્તે અર્જી કીધી તે ઉપરથી મી. આનસ્ટીને ઘણો ગુસો ઉપજ્યો અને બોલ્યો કે મારા કુલને ઘણો ખર્ચ થઈ ચુક્યો છે અને વધારે ખર્ચમાં નાખવાને તથા તેને વધારે દુખ દેવાને " ન્યુ ટ્રાયલ " માગે છે તથા પ્રતીવાદીઓ ઉપર રહેમ નજર કરવાને તેણે શનીવારે જે અરજ કરી હતી તે અરજ (જો કે મારા કુલની તરફથી મને જણાવવામાં આવ્યુ નથી તો પણ) બોલબોલ પાછી ખેંચી લઉં છું.

ત્યાર પછી પ્રતિવાદીઓ મધ્યે શેઠ ગોકલદાસ લીલાધર તથાં શેઠ લખમીદાસ દામજી તથા દયાલ જેરાજની આબરૂ વીષે મેસીઅરસ કોસસ, સ્કોટ ગ્રેબીવીસ હાને, એ સઘળા વેપારીઓએ તથા રાણુ શામજી વીષે મીο ક્રાફર્ડ માજીસ્ટ્રેટે સાહેદી આપી.

મીο બેલીએ કોર્ટને અરજ કીધી કે પ્રતીવાદીઓને જેમ બને તેમ થોડી શીક્ષા કરવી કારણ જે અપરાધ તેઓએ કીધાં છે તે અજબ જેવો છે તથા તેઓ ઘણા ઓભાવાલા ગૃહસ્થો છે અને તેઓએ જે કામ કીધું છે તે કાયદાથી વીરૂધ છે એવું સમજતા નહોતા.

નામદાર જજ સેન્ટેન્સ ફરમાવતી વેળા નીચે મુજબ બોલ્યોઃ—

વસ્તીના ઘણાએક મોટા અને આબરૂવાળા ગૃહસ્થો તમારી આબરૂ વીષે હાલ બોલ્યા તેમના બોલવાની સચાઇ ઉપર મને કાંઇ પણ શક નથી. આ મુકદમો ચાલ્યો તેની શરૂઆતથી તે આખર સુધી તમારી આબરૂ વીષે એવું બોલવામાં નથી આવ્યું કે તમોએ દગો ફીસાદ અથવા લુચાઇ કીધી. તમારી ઉપર જે આરોપ મુકયો છે તે એ કે જે પુરૂષને તમો મોટું માન આપો છો તે પુરૂષ વ્યભીચાર અને બીજી અનીતી કરે છે એવી બીના છાપામાં આવ્યાથી તેણે આ કોર્ટમાં ફરીઆદી માંડી છે. તે પત્રના અધિપતીની ઉપર ફરીઆદી મંડાઇ ત્યારે નામદાર રાણીની પ્રજા દાખલ તેને પોતાના બચાવમાં " પ્લી " આપવાનો પુરો હક હતો. મને કાંઇ શંક નથી કે તમોએ આ કામ જે કીધું છે તે કરવાની ઉશ્કેરણી મહારાજનો મુકદમો ચલાવનાર પરભુદાસથી થઇ છે. તમોને એવું જણાવવામાં આવ્યું કે તે ". પ્લી " થી (તમારા

ધર્મ ઉપર) હુમલો થયો છે પણ તે કાંઈ હુમલો નહોતો પણ તેનો બચાવ હતો. અને તમે આંખવાળા માણસો થઇને એટલા તો અજાણ્યા નહી હો કે સાક્ષીને લાલચ આપવી એમાં અપરાધ નથી એવું સમજતા હો; ત્યારે તમોએ બીજી રીતે સચાઇ તથા ઇનસાફને અટકાવવાની તજવીજ કીધી. તમોએ ધર્મને વાસ્તે કામ કીધું એ બચાવથી શીક્ષા ઓછી થઇ શકતી નથી તો પણ તમને સજા કરતી વખતે આદમજાતનો (દયાનો) ગુણ મારાથી દુર થઇ શકતો નથી. તો પણ અપરાધ વીષે ઇંગ્લંડનો કાયદો કેવો છે તે હું તમને વાંચી સંભળાવું છું કે તેથી તમો હવે પછી સાવચેત રહો. એ કાયદા મુજબ સખત મજુરી સાથે કેદખાનાની શીક્ષા કરવાનો મને અખત્યાર છે. પણ તે હું આ વેળાએ અમલમાં લાવવાને ઇચ્છતો નથી પણ તમે હવે પછી સાવચેત રહેશો તે કહેવાની મને જરૂર નથી. તમો બે મુખ્ય આગેવાન ગોકલદાસ લીલાધર અને લખમીદાસ દામજીને કોર્ટ હુકમ કરે છે કે તમો બેઉ જણ હજાર રૂપીઆ દંડ દાખલ આપો અને સાત બીજા પ્રતીવાદીઓ પાંચસો પાંચસો રૂપીઆ આપો."

મી૦ આનસ્ટીએ કોર્ટને અરજ કીધી કે તેના કુલને ૩૦૦૦ થી ૪૦૦૦ રૂપીઆ સુધી આ મુકદમો ચલાવવાને ખર્ચ થયો છે તે એ દંડમાંથી કોર્ટ આપે. એ ઉપરથી કોર્ટે એક હજાર રૂપીઆ વાદીને આપવાનો તા૦ ૧૯ મીને દીને હુકમ કર્યો હતો.

લાઈબલના મુકદમાની તપાસ.

(સર મેથ્યુ સાસ તથા જોસફ આર્નોલ્ડની હજુરમાં)

વાદી જદુનાથજી બ્રીજરતનજી મહારાજની તરફથી.
મી૦ બેલી તથા મી૦ સ્કોબલ.

પ્રતીવાદીઓ કરસનદાસ મુલજી તથા નાનાભાઇ રૂસતમજી રાણીનાની
તરફથી મી૦ આનસ્ટી તથા મી૦ ડનબાર.

(પહેલો દીવસ; શનીવાર, તા૦ ૨૫ મી જાનેવારી ૧૮૬૨.)

પ્રથમ મી૦ સ્કોબલે પ્રતીવાદીઓએ તા૦ ૧૫ મી આગસ્ટને દીને રજુ કરેલી "પ્લી" ની મતલબ વાંચી સંભળાવી. ત્યાર પછી

મી૰ ગોલીએ જણાવ્યું કે પ્રતીવાદીઓએ વાદીની આબરૂ ઉપર નુકશાન પહોંચાડવાને માટે સને ૧૮૬૦ ના અકટોબર મહીનાની ૨૧ મી તારીખના 'સત્ય પ્રકાશ' નામના એક ગુજરાતી વર્તમાન પત્ર મધ્યે વાદીને વીશે ઘણીજ હલકી નીંદા વીના કારણે છાપી પ્રગટ કીધી છે તેને માટે વાદીની તરફથી નુકશાની ભરી લેવા મારૂ હું તથા મારો વિદ્વાન મીત્ર મી૰ સ્કોબલ તમો નામદારો હજુર હાજર થયા છીએ . ફરીઆદીની અરજી ઉપર નજર કરતાં તમો નામદારો જોશો કે હીંદુઓની મોટી સંખ્યામાં વાદી, સારી આબરૂ ધરાવે છે અને ઇન્સાફ મેળવવ ને માટે આજ દીન સુધી કોઇ પણ મહાગજે આ કોર્ટનો આશરો લીધો નથી. વાદીએ આ ફરીઆદી ચલાવીને હારવા જીતવાનો જોખમ પોતાને માથે ખેંચી લીધે છે એટલુંજ નહીં. પણ પ્રતીવાદીઓની તરફથી તેને ઉલટ પાલટ તપાસવામાં આવશે તેનો જોખમ પણ ખેંચી લીધો છે તમો નામદારો જોશો કે આ ઉંચી પદવીવાલા પુરૂષને મુંબઇમાં અને બીજે ઠેકાણે તેના પંથના ઘણા લોકો માન અને આબરૂ આપે છે તેટલા માટે પ્રતીવાદીઓએ 'રલી' ની અંદર જે જે બાબનો જણવી છે તે તેઓએ સાબેત કરી આપવાની ઘણી જરૂર છે. વાદીની ઉપર જે તહોમત મુકવામાં આવ્યા છે તેની ખોટાઇ વીષે તેની એટલી તો ખાત્રી છે કે પોતાની આબરૂનો બચાવ કરવાને માટે તે પોતાની સઘળી ચીજ જોખમમાં નાખવ ને તૈયાર થયો છે. આ ફરીયાદી લાવવા તે મુદલ રાજી નહોતો; પણ પોતાની આબરૂનો બચાવ કરવાને તેને જરૂર થઇ પડી છે તેટલા વસ્તે તમો નામદાર જોશો કે તેનાથી બેસી રેહેવાને બન્યું નથી વાદીની તરફની શું ફરીયાદ છે એ બીના દેખીતી છે. અને લાઇબલને વીષે તમો નામદારનું ધ્યાન પહોચાડું તેની અગાઉ તમો નામદારોને વાદીને વીષે હું જણાવવાની રજા લઉં છું. તે આશરે ૩૪ કે ૩૫ વરસની ઉમરનો છે, ઘણું કરીને સુરતમાં રહે છે, અને કોઇ કોઇ વેળા મુંબઇમા આવે છે. આપણા યુરોપીઅનોની સમજણ પ્રમાણે તે કેળવાએલો નથી, તો પણ તે [illegible] રેહી અપણો વકીલ છે તેનો [illegible] કેળવણીના [illegible] ઉત્તર લીધો છે. [illegible] આ દેશમાં ઘણીજ [illegible] અને તેજ [illegible] તેને [illegible] તેની [illegible] [illegible] બાબતો [illegible] નામદારનું ધ્યાન [illegible]

બલની બીના ઉપર પહોંચાડવા માગું છું. એ લાઇબલ સાબેત કરવાનો સઘળો બોજો પ્રતીવાદીઓને સાથે છે. (લાઇબલની બીના વાંચી સંભળાવીને બોલ્યો કે) આ ઉપરથી માલુમ પડશે કે એ બીનાના બે ભાગ થઇ શકે છે, પહેલા ભાગમાં ઇતિહાસ તથા એ પંથના મતની વાત લખેલી છે. અને બીજા ભાગમાં એ બીનાનો લખનાર વાદીની તરફ આંગળી કરીને તેની ઉપર તહોમત મુકે છે બીજા મહારાજોની સાથે વાદી પણ વ્યભીચારની ચાલ ચલાવે છે, અને એ છેલો ભાગ લાઇબલ છે તે વીષે તમો નામદારોને કાંઇ શક હશે નહીં. પ્રતીવાદીઓએ "જસ્ટીફીકેશન" ની (એટલે પોતાની વાત સાબેત કરી આપવાની) 'પ્લી' રજુ કીધી છે. હવે હું સાબેત કરવાને તૈયાર છું કે એ લાઇબલની બીના લખીને પ્રગટ કરનાર પ્રતીવાદી કરસનદાસ છે. (ભાટીઆ કોન્સ્પીરસીના) છેલા મુકદમામાં એ વાત એ ધણીએ પોતે કબુલ કીધી હતી, અને નાનાભાઇ રૂસ્તમજી તે બીનાનો છાપનાર હતો એવું પણ તેણે જણાવ્યું હતું. વાસ્તે તે સાબેત કરવાની હવે જરૂર રહી નથી. ૬ ઠી 'પ્લી' પ્રતીવાદીઓએ આપી છે તે મધ્યે લાઇબલની બીનાના છેલા ભાગના તરજુમામાં કાંઇ ચુક થઇ છે એવું જણાવ્યું છે. પણ હું ધારૂં છું કે કોર્ટના વડા દુભાશીઆ મી. ફલીને તેનો તરજુમો બરાબર કર્યો છે. ૭ મી 'પ્લી' ની અંદર વાદીની આબરૂ વીષે ઠમકમાટ ભરેલી બીના વીગતવાર જણાવી છે. અને એજ ઉપર બધી વાતનો આધાર રહેલો છે. અને તે મધ્યેની મુખ્ય બીના સાબીત નહીં થશે તો નુકશાનીના દાવાને માટે આ મુકદમો ખુલ્લોછે. એ 'પ્લી' ની દરેક મુખ્ય બીના સાબીત કરવાનો જોખમ પ્રતીવાદીઓનો ઉપર છે. વાદીએ આ ફરીઆદી કીના કપટથી માંડી નથી, અને તે કાંઇ મોટી નુકશાની ભરી લેવા માગતો નથી. નુકશાનીના બદલામાં નજીવી રકમ આપે અથવા માફી માગે તો તેથી વાદી રાજી થશે અને કોર્ટનો વખત બચશે, તથા ઠમકમાટ ઉપજાવનારી વાતો સાંભળવાની કોર્ટને જરૂર પડશે નહીં. જો પ્રતીવાદીઓ એ પ્રમાણે કરવા ચાહતા ન હોય તો મારા કુલની તરફનો મુકદમો સાબીત કરવાને હું તૈયાર છું.

(વાદીની તરફના સાક્ષીઓ.)

(૧) મી૦ જેમ્સ ફ્લીન—"હું આ કોર્ટનો વડો દુભાશીઓ અને તરજુમો કરનાર છું. સને ૧૯૬૦ ના તા૦ ૨૧ મી

ઓકટોબરના 'સત્ય પ્રકાશ' નામના પત્ર મધ્યે 'હીંદુઓનો અસલ ધર્મ અને હાલના પાખંડી મતો' એ મથાળાની બીના પ્રગટ થઇ હતી તે પત્ર તથા તે બીનાનો કોર્ટ મધ્યે કરેલો તરજુમો હું રજુ કરૂં છું એ પત્ર ગુજરાતી ભાષામાં અને ગુજરાતી લીપીમાં મુંબઇ મધ્યે છપાએલું છે. એ તરજુમો મેં કરેલો છે અને મારી સમજણ પ્રમાણે તે ખરો છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"એ તરજુમામાં એ' ટીકા પ્રમાણે ચાલીને મહારાજે પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડો છો તેથી હાથ ઉઠાવો;' એ વાકય મધે 'મહારાજે' એ બોલ સંબોધન વીભક્તીમાં છે એટલે અરે મહારાજે, તમે હાથ ઉઠાવો. વ્રજભાષા કોર્ટના કામ મધ્યે વપરાતી નથી, અને તેના અક્ષરો સંસ્કૃતને મળતા આવે છે.

પાછી તપાસ—"એ વ્રજભાષા આગ્રાની આસપાસના લોકોની અસલ ભાષા કહેવાય છે. દેશી વર્તમાન પત્રો મધ્યે કોમા, ફુલપાઇંટ ઇત્યાદી ચીન્હો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી. ઉપલા વાકય મધ્યે ફુલપાઇંટ નથી તોપણ હું ધારૂં છું કે તેનાં બે વાકય હોવા જોઇએ."

ગોપાલદાસ માધવદાસ—"હું બપી વાણીઆની નાતના મહાજનનો શેઠ છું. મુંબઇ મધ્યે ઘણી નાતના વાણીઆ વસે છે. સઘળી નાતના વાણીઆઓને મહાજન કરીને કહે છે. સઘળા વાણીઆઓનું આખું મહાજન મેળવવા માટે મારી રજાની જરૂર છે. વાદી જદુનાથજી બ્રીજરતનજી મહારાજને હું ઓલખું છું. તે સુમારે ૪૦ કે ૪૨ વરસની ઉમરનો છે તે સુરતનો રહેવાસી છે અને દશ વીશ વરસે કોઇ વાર મુંબઇમાં આવે છે. વાણીઆ ભાટીઆ વાદીને માન આપે છે. તે અમારો મહારાજ તથા ગુરૂ છે; અને મંદીરમાં મુર્તીની સેવા કરે છે, તે બ્રાહ્મણ છે અને બીજા બ્રાહ્મણોના કરતાં ઉંચો છે. જે બ્રાહ્મણો મહારાજની કંઠી બાંધે છે તેઓ તેને ગુરૂ લેખે ગણે છે. ભાટીઆ પણ મહારાજને માને છે. ભાટીઆની જાત વાણીઆથી જુદી છે. ભાટીઆ તથા વાણીઆ મહારાજને એક સરખી રીતે ગુરૂ પ્રમાણે માને છે, મહારાજ દેવ પુજા કરે છે. મહારાજ કોઇ વેળા ધર્મોપદેશ કરતા હશે; પણ હું તો વરસમાં ફકત ત્રણ ચાર વખત મંદીરે તેમનાં દર્શન કરવા જાઉં છું. બ્રાહ્મણો હમારા લોકોને પુરાણ અને ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચી સંભ-

ભાવે છે, મહારાજો કોઈ કોઈ વેળા પુરાણ વાચે છે પણ ઘણું કરીને તેઓ દેવ પુજનમા રોકાએલા હોય છે. મુંબઇ મધ્યે મહારાજોનાં મંદીર છે. મુંબઇ મધ્યે કોઇ વખતે બે કોઇ વખતે પાંચ કોઇ વખતે દશ અથવા તેથી વધારે મહારાજો હોય છે. કેટલાએક મુંબઇમાં જાથુક રહે છે, જેમકે જીવણજી મહારાજ આખા હીંદુસ્તાનમાં હું ધારૂં છુ કે આશરે ૬૦ કે ૭૦ મહારાજ છે. તેઓ મધ્યે શ્રીનાથજીનો મહારાજ મુખ્ય ગણાય છે તેનું મંદીર ઉત્તર હિંદુસ્તાનમા ઉદેપુરની પાસે નાથદ્વાર ખાતે છે. મહારાજો હીંદુસ્તાન મધ્યે જુદા જુદા શહેરોમા વસે છે. રાજા અને સરદારો પણ તેમને માન આપે છે. મેં મારો આખો જન્મારો મુંબઈમા કહાડયો છે. હું "સત્ય પ્રકાશ" પત્ર ખરીદ કરૂં છું. જે બીનાને માટે આ ફરીયાદી માંડવામા આવી છે તે બીના કદાચ મે વાંચી હશે. "સત્ય પ્રકાશ" હાલ "રાસ્ત ગોફતર" ની સાથે મલી ગયું છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગમાં રાજાઓ મહારાજને માન આપે છે તે મેં જોયુ નથી, મેં હાલ જે એ વીષે કહ્યુ તે ફકત સાભળવા ઉપરથી ઈ૦ સ૦ ૧૮૫૫ માં મહારાજ અને બ્રાહ્મણો વચે મોટી તકરાર ઉઠી હતી તે મને યાદ છે. તે તકરાર ધર્મ સબધી હતી અને તે મધ્યે હું મહારાજની સામે થયો હતો. આશરે આઠ વરસ ઉપર લાલમણીજી મહારાજે વૈષ્ણવોને ઘેર કહેડાવ્યુ હતુ કે હમારી પધરામણી કરીને ભેટ ધરો એ વાત મને યાદ નથી અથવા કોઇ પણ બીજા મહારાજે એવી રીતે કહેવડાવ્યુ હોય તેની પણ મને યાદ નથી મહારાજો પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓ બગાડે છે એવી ફરીઆદ મે હમારા લોકોમા સાભળી નથી; પણ આશરે પાચ વરસથી "સત્ય પ્રકાશ" તથા "પારસી પંચ" નામના પત્રોમા હુ એ ફરીઆદ વાચતો આવ્યો છુ. મહારાજે એક જુલમી ખત બનાવ્યુ હતું તેમા સહી કરી છે એ લખત મારા સાભળ્યા મુજબ મહારાજોએ બનાવ્યું હતું હમારી જાતના વાણીઆઓ પાસેથી મે સાભળ્યુ કે મહારાજને કોર્ટની અંદર કોઈ પણ ભાટીઆએ, વાણીઆએ અથવા બીજા સેવકે સાહેદી દાખલ બોલાવવો નહીં એવો બદોબસ્ત થયો છે છાપાવાળાઓએ એ લખતનું નામ "ગુલામી ખત" કરીને પાડયુ છે એ લખતને બીજાઓ એ નામથી ઓળખે છે કે નહીં તે હુ કહી શકતો નથી એ લખત ઉપર મે સહી કીધી નથી, આ

લખત ઉપર સહી લેવાને માટે મહારાજોએ આઠ દહાડા સુધી મંદીરના બારણાં બંધ રાખ્યાં હતાં એ વાત ખરી છે. એ વાત આશરે ચાર વરસ ઉપર બની હતી. મહારાજોની વીરૂધ કરશનદાસ લખે છે તેને વાસ્તે તેને નાત બહાર મુકવાની મહારાજોએ તજવીજ કીધી છે તે હું જાણતો નથી; પણ એવી તજવીજ થઇ હતી ખરી. બે શખ્સો મારી પાસે આવ્યા અને બોલ્યા કે ભાટીઆઓએ બંદોબસ્ત કીધો છે તેમજ આપણે કરવો જોઇએ ઉપલી વાત મહારાજની સામે કોઇ સાહેદી નહી આપે એવી મતલબથી ભાટીઆઓમાં સહીઓ લેવાઇ તે પછી બે ત્રણ દીવસે બની હતી બે શખ્સો મારી પાસે આવ્યા હતા એમાંના એકનું નામ પરભુદાસ અને બીજાનું નામ જેકીશનદાસ હતું. તેઓ નાતે વાણીઆ છે. હું પણ વાણીઓ છું અને પ્રતીવાદી કરસનદાસ પણ વાણીઓ છે. વાદીની તરફથી આ મુકદમો ચલાવે છે અને જે વાદીના બેરીસ્ટરોની પાછળ કોર્ટ મધ્યે બેઠો છે તેજ પરભુદાસ મારી પાસે ઉપલા કારણ માટે આવ્યો હતો, તે ફકત એકજ વખત મારી પાસે નાત બહાર મુકવાની વાત કરવા આવ્યો હતો. મેં એવું કહ્યું કે કરસનદાસે જે કાંઇ છપાવ્યું છે તે ખોટું હશે તો કોર્ટ તેને શીક્ષા કરશે. મહારાજે તેના ઉપર ફરીઆદી માંડી હતી તેટલા માટે એ વાતમાં પડવાને મેં ના પાડી. એ પછી તેઓ જતા રહ્યા. આ મુકદમામાં વાદીની તરફથી હું સાહેદી આપવાનો છું એ વાત તેઓ જાણતા હતા કે નહિં તે હું કહી શકતો નથી, મહારાજો બધાં હીંદુઓના ધર્મગુરૂ નથી, તેઓ ફકત ભાટીઆ, વાણીઆ તથા બ્રાહ્મણોના ધર્મગુરૂ છે. વાણીઆની મોટી સંખ્યા મહારાજોને માને છે. કેટલાએક વાણીઆ જૈન ધર્મના (શ્રાવક) છે તેઓ મહારાજને માનતા નથી, કોઈ પણ વાણીઓ મહારાજને ઇશ્વર અથવા ઈશ્વરનો અવતાર ગણે છે એવું મેં સાંભળ્યું નથી. ભાટીઆ તે પ્રમાણે માને છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી, પણ કેટલાક લોકો મહારાજને ઇશ્વરનો અવતાર સમજતા હશે અને કેટલાંએક લોકો તે પ્રમાણે સમજતા નથી. હમારા પંથના બધા લોકો મહારાજને ઇશ્વર પ્રમાણે માને છે કે નહી તે હું કહી શકતો નથી, કેટલાક કહે છે કે મહારાજો ઇશ્વર છે. અને કેટલાક કહે છે કે નથી. વલ્લભ પંથના લોકો એવું સમજે છે કે મહ ્રાજો બ્રહ્મા અને વીષ્ણુના અવતાર છે અને તેમની સેવા તેમના સેવકોએ પોતાના તન, મન અને

ધનથી કરવી જોઇએ. એ વાત જે ('પ્લી' માંથી) મને વાંચી સંભળાવી તે ખરી છે અને તેવી હમારા લોકોની સમજ છે. આ પ્રમાણે સેવા ન કરવાથી મોટું પાપ લાગે એમ હું ધારૂ છું 'પ્લી' મધ્યે જણાવ્યું છે કે મહારાજની ઉપર સેવકીએ જારભાવની પ્રીતી રાખવી અને તેની સાથે જારકર્મ કરવું એવું પુસ્તકોમાં લખ્યું છે કે નહી તે હું કહી શકતો નથી. એ વાત જો શાસ્ત્રમાં લખી હોય તો તે ખરી સમજી હમારે તે પ્રમાણે ચાલવું જોઇએ. પરભુદાસ સાથે બંદોબસ્ત સબંધી વાત થઇ તે આ કોર્ટ મધ્યે ગોકલદાસ લીલાધર અને બીજાઓ જે બંદોબસ્તને માટે ગુનેહગાર ઠર્યા હતા તે બંદોબસ્તને લગતી હતી. એ બંદોબસ્ત આ કોર્ટ મધ્યે કરસનદાસની તરફ કોઇ સાહેદી પુરે નહી તે બાબતનો હતો એવું મેં પેલા બે શખસોને મોહોડેથી સાંભળ્યું, અને મારી પાસે પણ તેવોજ બંદોબસ્ત કરવાને તેઓ આવ્યા હતા. મહારાજો નાત જાતના કજીઆઓનો ચુકાદો કરવાને તેમાં પડે છે. વીધવા અને માબાપ વગરનાં છોકરાંઓની મીલકત મહારાજો ખાઇ જાય છે તે વાત મારા સાંભળવામાં આવી નથી. મુંબઇ મધ્યે મહારાજોનાં મંદીર છે અને ત્યાં લગન તથા બીજે પ્રસંગે નાચને વાસ્તે વેશ્યા અથવા કસબણને બોલાવે છે, પણ મંદીરમાં જે ઠેકાણે મુર્તી હોય છે તે ઠેકાણે નાચ થતો નથી. નાચની મીજલસમાં કોઇ વખતે કસબણોને પણ બોલાવવામાં આવે છે. મંદીરમાં મહારાજ મુર્તીની પુજા કરે છે. અને સેવક તથા સેવકીઓ કોઇ કોઇ વેળા મહારાજની પુજા કરે છે તેઓ મહારાજને પગે પડે છે. મહારાજની પુજા કરવી એટલે મુર્તીની પુજાની પેઠે તેને ટીલો કરવો, તેને ફુલનો હાર પેહેરાવવો. મુર્તીની પુજા કરવાની એક રીત એ છે કે તેને હીંડોળામાં બેસાડીને ઝુલાવવી; અને હમારી બાયડીઓ પણ મહારાજની એવીજ રીતની પુજા કરે છે એટલે તેને હીંડોળામાં બેસાડીને ઝુલાવે છે. હોળીના દીવસમાં સેવક તથા સેવકીઓ ઉપર મહારાજો ગુલાલ ઉડાવે છે. એ ગુલાલ દુરથી ઉડાડવામાં આવે છે અને તે ઓઓની ગરદન તથા છાતી ઉપર પડતો હશે. કોઇ સ્ત્રીની છાતીએ ગુલાલ નાંખવો એ હમારામાં વ્યભીચારના જેટલું ખરાબ ગણાતું નથી. જો કોઇ પુરૂષ કોઇની બાયડીની છાતી ઉપર ગુલાલ નાંખે તો હમારા લોકો તે વાત શરમની અથવા અમર્યાદાની સમજતા નથી. બીજા લોકો એ પ્રમાણે સમજતા હોય કે નહીં તે વાત હું કહી શકતો નથી. કોઇ મહારાજે કોઇ સ્ત્રીની છાતી દાબી હોય એવું મેં સાંભળ્યું નથી. મહારાજનાં ચાવેલાં પાનસોપારી

(ઓગાર) તેમના સેવકો ખાય છે. મહારાજના ધોતીઆમાંથી નીચો-વેલું પાણી 'ચરણામૃત' (એટલે પગનું અમૃત) કહેવાય છે અને તે વૈશ્નવો પીએ છે. મહારાજના ભાણામાંથી બાકી રહેલું એઠું (જુઠણ) સેવક સેવકીઓ ઘણા ભાવથી ખાય છે. જે પાણીથી મહા-રાજ ન્હાય છે તે પાણી સેવકો પીતા નથી હું વરસમાં ફકત ત્રણ ચાર વખત મહારાજનાં મંદીરમાં જાઉં છું. પુરૂષ અને સ્ત્રીઓ ઉઘાડા ચોકની અંદર મહારાજનાં દર્શન કરે છે. મહારાજના મંદીરમાં જે રસ્તેથી ફકત સેવકીઓ જઇ શકે એવા ઓરડા છે તે હું જાણતો નથી. જો મહારાજનું કુટુંબ હોય તો મંદીરમાં જવાનું હોય છે. ભાટીઆ-ઓએ ત્રણ ચાર વરસ ઉપર પોતાની સ્ત્રીઓને મહારાજેના દર્શને મોકલવા વીષે કાંઇ બંદોબસ્ત કીધો છે કે નહીં તે મને યાદ નથી.

પાછી તપાસ—"ચાર વરસ ઉપર વાદી મુંબઇમાં નહોતો. હમારી નાતના લોકો હમારા બાપદાદા કરતા આવ્યા છે તેમ કરે છે. કેટલાક લોકો શાસ્ત્ર પ્રમાણે ચાલે છે. તેઓ ગુરૂનો અથવા બ્રાહ્મ-ણનો વીચાર કોઇ કોઇ વાતમાં લે છે. મહારાજ ઘણું કરીને મંદીરમાં એક બાજુએ રહે છે અથવા ઠાકોરજીની મુર્તીની સામે રહે છે, મહારાજના રહેવાના ઘર અને મુર્તીના મંદીર વચે દરવાજા અથવા બારણાં હોય છે. કસબણનો નાચ થાય છે તે મહારાજના ઘરમાં અથવા મંદીરના ચોકમાં થાય છે. મુંબઇમાં નાચ કરનારી કસબણો હોય છે. કસબણોનો નાચ લગ્ન અથવા બીજે પ્રસંગે ઘણા આબરૂવાળા લોકો પણ કરાવે છે. વાદી પરણેલો છે, અને તેને બચ્ચા છે. મહારાજો આ કોર્ટમાં સાહેદી આપવાને અડચણ જેવું સમજે છે તેઓ જો આ કોર્ટમાં આવે તો તેથી તેઓની ઉપર કોઇ ગુસો કર-નાર નથી. પણ તેઓને દેવપુજામાં હરકત પડે એટલા માટે આવતા નથી. મહારાજની પુજા કરવી એટલે જ્યારે મહારાજને હમારે ઘેર પધરાવવા (બોલાવવા) હોય ત્યારે હમે તેને બોલાવી લાવીએ છીએ તેને ફુલના હાર પહેરાવીએ છીએ, તેની આરતી ઉતારીએ છીએ તેની આગળ (રોકડા રૂપીઆની) ભેટ મુકીએ છીએ, અને તેને પગે લાગીએ છીએ. મુર્તીની પુજા હમે કરતા નથી, પણ મહારાજ કરે છે. તેઓ મુર્તીને ઘણી રીતે ન્હવડાવે છે. કેસર સ્નાન કરાવે છે (એટલે કેસરના પાણીથી ન્હવડાવે છે.) પછી તેને વસ્ત્ર પહેરાવે છે. પછી તેની આરતી ઉતારે છે, પછી પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ તેના દર્શન કરે છે. મહારાજ અને તેઓના કેટલાક ભીતરીઆઓ (પુજારી બ્રાહ્મણો) સીવાય મુર્તીને રે

રાજે) ગુલાલ ઉડાડે છે. ગુલાલ પતંગના લાકડાંમાંથી બને છે. હીંદુઓમાં ગુલાલ ઉડાડવાનો શીરસ્તો છે. એ ચાલ અસલના વખતનો છે અને તે કેવી રીતે દાખલ થયો તે હું કહી શકતો નથી. હમણા હું ઘરડો થયો અને ગુલાલ ઉડાતો નથી પણ જ્યારે હું જુવાન હતો ત્યારે ઉડાડતો હતો.

જજોના પુછવાથી—"મેં જણાવ્યું કે હમારી નાતના બે શખ્સોએ આવીને મને કહ્યું કે ભાટીઆઓએ જેવો બંદોબસ્ત કર્યો તેવો બંદોબસ્ત આપણે કરવો જોઇએ. આપણે એટલે વાણીઆના મહાજને. મહારાજની પુજા કરવી એટલે એમ નહીં કે જેવી મુર્તીની પુજા તેવીજ મહારાજની પુજા. એ બે પુજામાં થોડો ફેર છે. મુર્તીને નવડાવીને વસ્ર પહેરાવે છે. અને તેની આગળ ભોગ (એટલે ખાવાની કાંઈ ચીજ) ધરે છે, પણ એ પ્રમાણે મહારાજને કરવામાં આવતું નથી. તે મુર્તીને ધરેલો ભોગ મહારાજ ખાય છે અને વૈષ્ણવોને પણ વ્હેંચે છે. જ્યારે મહારાજ મુર્તીની પુજા કરે છે ત્યારે તે ઇશ્વરની પુજા કરે છે એમ હું સમજુ છું, પણ જ્યારે હું મહારાજની આરતી ઉતારૂં છું અને તેને પગે પડું છું ત્યારે હું તેને ઇશ્વરનો અવતાર સમજતો નથી. મેં કહ્યું છે કે કેટલાક ભાટીઆ તથા વાણીઆ મહારાજોને ઇશ્વરનો અવતાર ગણે છે, પણ એમ સમજનાર લોકોની સંખ્યા મોટી છે કે નાની તે હું કહી શકતો નથી, અને થોડાં વરસથી એ સંખ્યામાં વધારો થયો છે કે ઘટાડો તે પણ હું કહી શકતો નથી."

(બીજો દીવસ, સોમવાર તા૦ ૨૦ મી જાનેવારી.)

(૩) જમનાદાસ સેવકલાલઃ—"હું શરાફનો ધંધો કરૂં છું અને જ્ઞાતે લાડ વાણીઓ છું. હું હમારી ન્યાતનો શેઠીઓ નથી. હું વાદીને ઓળખું છું તે હમારો મહારાજ થાય 'સત્ય પ્રકાશ'માં લખાએલી લાઇબલની બીનાને માટે આ ફરીઆદ માંડી છે તે બીના મારા વાંચવામાં આવી હતી. હું એ પત્ર ખરીદ કરતો હતો. ૧૮૬૦ ની તા૦ ૨૧ મી અકટોબરના 'સત્ય પ્રકાશ' ની આ નકલ છે તે મધ્યે વાદી જદુનાથનું નામ જોવામાં આવે છે. જદુનાથજી એવું નામ મેં બીજા કોઇ મહારાજનું સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ.—"જેવું માન હું બીજા મહારાજોને આપું છું તેટલુંજ માન હું વાદીને પણ આપુ છું, પણ આ લાઇબલની

બીના છપાયા પછી લોકોનો પ્યાર વાદીના ઉપરથી કાંઈક ઉતર્યો છે. આશરે બે વરસ ઉપર એ મહારાજ સુરતથી આવ્યા તે વાત મને યાદ છે. જદુનાથજી મહારાજ સુરતથી અત્રે આવ્યા પછી એવી ફરીઆદ કરવા લાગ્યા કે મને અને બીજા મહારાજોને જેટલું માન આપવું જોઈએ તેટલું માન લોકો હાલ આપતા નથી, એ વાત મેં સાંભળી નથી (એક છાપેલા હેંડબીલ મધ્યે તે સવાલ સાક્ષીને ફરીથી પુછ્યો) એ હેંડબીલ મેં અગાઉ વાંચ્યું હોય એમ મને યાદ નથી. એ હેંડબીલ મધ્યે જદુનાથજી મહારાજે ઉપર જણાવેલી ફરીયાદ કરેલી છે તે પણ મેં સાંભળ્યું નથી. સને ૧૮૬૦ માં જદુનાથજી મુંબઈ આવ્યા તેની અગાઉ કોઈ વૈષ્ણવને મ્હોડે એવી ફરીઆદ મેં સાંભળી નથી, કે મહારાજો અમોને ધર્મનો ઉપદેશ કરતાં નથી. હમે મહારાજની આગળ જઈને પગે પડતા હતા, પછી મુર્તીના દર્શન કરીને ઘેર જતા હતા બ્રહ્મસંબંધના મંત્ર શિવાય તેઓ કાંઇ પણ બીજો ધર્મોપદેશ કરતા નથી, અને બ્રહ્મસંબંધમાં ઉપદેશ આખા જન્મારામાં ફકત એકજ વખત કરવામાં આવે છે. વાદી એમ કહેતો હતો ખરો, કે સેવકો જો તેની પાસે આવીને કાંઇ પુછે તો તેઓને તેનો ખુલાસો કરી આપે. સેવકો વાદીની પાસે ધર્મ ઉપદેશને માટે જતા નથી એવી ફરીઆદ મેં વાદીને મ્હોડે સાંભળી નથી. મેં વાદીને એમ બોલતાં સાંભળ્યો નથી કે શાસ્ત્ર પ્રમાણે સેવક જો ન પુછે તો ગુરૂએ તેને ધર્મ વિષે ઉપદેશ કરવો નહીં પુછ્યા વગર ધર્મોપદેશ કરવો એ ભુખ વગરના માણસને ખોરાક આપ્યા બરાબર છે, એવું બોલતા પણ મેં મહારાજને સાંભળ્યા નથી. ધર્મનું ચોપાનીઉં વૈષ્ણવ મંડળી કહાડે છે, મહારાજ કહાડતા નથી. વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક એવા નામથી એ મંડળી ઓલખાય છે તે મધ્યે મારૂં નામ નોંધીને મને જણાવ્યું કે તમને એ મંડળીના મેમ્બર કરવામાં આવ્યા છે, વાદી જદુનાથજી મહારાજ એ સભાના પ્રમુખ છે. બધા વૈષ્ણવોએ આ ચોપાનીયું ખરીદ કરવું એમ જણાવતાં મેં જદુનાથજી મહારાજને સાંભળ્યાં નથી, અથવા એવી મતલબનું હેંડબીલ પણ મેં વાન્ચ્યું નથી. મને તે ચોપાનીયાનુ નામ યાદ નથી. હું ધારૂં છું કે તેનું નામ સ્વધર્મવર્ધક છે. મુંબઈમાં વૈષ્ણવોની સંખ્યા મોટી છે. તે સંખ્યા દશ હજાર જેટલી છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. જે વૈષ્ણવો બારીકીથી ધર્મ પાળે [illegible]

ફરીઆદ કરતાં સાંભળ્યા નથી કે આટલા બધા વૈષ્ણવોમાંથી ફક્ત ૧૨૦ જણ એ ચોપાનીઆના ઘરાક થયા છે. મહારાજ કાંઇ જુલમ કરતા નથી. જુલમ શાનો? બ્રહ્મ સંબંધ એટલે બ્રહ્મને વીષે મંત્ર ઉપદેશ કરવો. હું સંસ્કૃત વાંચી જાણતો નથી. એ મંત્રનો ગુજરાતી અર્થ કરી મને સમજાવવામાં આવ્યો નહોતો. હું ધારૂં છું કે એક વખત કોઇ બ્રાહ્મણ પાસેથી તેનો અર્થ હું સમજ્યો છું મહારાજ 'કૃષ્ણ' ની જગાએ છે કે નહીં તેનો પાધરો જવાબ કેટલીવાર સુધી આપ્યો નહીં અને આખરે નામદાર ચીફ જસટીસે જણાવ્યું કે શાક્ષી જો પાધરો જવાબ નહીં આપશે તો તેને ૧૦૦ રૂપીઆનો દંડ કરવામાં આવશે. ત્યારે જવાબ આપ્યો કે) મારા વીચાર પ્રમાણે મહારાજ 'કૃષ્ણ' ની જગાએ છે. આ પ્રમાણે સવાલનો જવાબ આપવાને હું અચકાઉં છું તે એવી ધાસ્તીને લીધે નહીં કે મુઆ પછી મને પક્ષી અથવા કુતરાનો અવતાર લેવો પડે. 'કૃષ્ણ' હમારો રક્ષણ કર્તા છે અને તેટલા વાસ્તે તેને મારૂં તન,. મન, ધન બૈરી છોકરાં અને સઘળી બીજી ચીજ અર્પણ કરવી જોઇએ એવી મતલબ બ્રહ્મ સંબંધનાં મંત્રની છે. એ મંત્રનો અર્થઃ—

'શ્રી કૃષ્ણ મારો રક્ષણ કર્તા છે !'

'ઓ, હજારો વરસ થયાં, કૃષ્ણથી મારો વીયોગ પડવાને લીધે
'ઉપજેલા તાપ અને દુઃખથી મારો નાશ થયો છે તે માટે મારૂં તન,
'મારી ઇંદ્રિ, મારો શ્વાસ, મારૂં દીલ, મારી વૃત્તિ, મારી બાયડી,
'મારૂં ઘર, મારા બચ્ચાં, મારા સગાં, મારી દોલત અને આ દુનીઆ
'મધ્યેની મારી સર્વ વસ્તુ, તથા મારો આત્મા સર્વ સંપુર્ણ કૃષ્ણને
'હું અર્પણ કરૂં છું. અરે કૃષ્ણ હું તારો દાસ છું.'

એ અર્થ વાંચી સંભલાવ્યો તેજ પ્રમાણે મારા સમજવામાં આવ્યો છે. વાણીઆનું મહાજન પાંચ હજાર માણસનું કહેવાય છે. તે શિવાય પાંચ દશ હજાર જૈન (શ્રાવક) વાણીઆ હશે. આ વાત ખરી છે કે અર્ધા વાણીઆ મહારાજને માને છે અને અર્ધા નથી માનતા. વાણીઆમાં બે જાત છે, શ્રાવક અને વૈષ્ણવ. (જ્યારે આ સવાલ પુછયો કે ' કેટલાએક વાણીઆ મહારાજને ઇશ્વર પ્રમાણે માને છે કે નહીં ? ત્યારે સાક્ષી બોલ્યો)કે, હમે મહારાજને ગુરૂ પ્રમાણે ગણીએ છીએ. ચીફ જસટીસ, સર મેથ્યુસાસે કહ્યું કે સવાલનો પાધરો

જવાબ જો નહીં આપશો તો જેલમાં મોકલશું ત્યારે જવાબ આપ્યો કે) કેટલાએક લોકો મહારાજને ઈશ્વરરૂપી ગુરૂ ગણે છે. વળી જ્યારે પુછ્યું કે ગુરૂને ઈશ્વર ગણે છે કે નહીં ? ત્યારે સાક્ષીએ જવાબ આપ્યો કે) ગુરૂ એટલે ગુરૂ. (સર મેથ્યુસાસે ફરીથી કહ્યું કે પધારો જવાબ નહીં આપશો તો ખચીત તમને જેલમાં મોકલશું. સર જોસેફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે તમે કેવી રીતે માનો છો તે હમે પુછતા નથી પણ બીજાઓ કેવી રીને માને છે તે હમે પુછીએ છીએ)બીજાઓ ઈશ્વર પ્રમાણે માને છે કે નહીં તે હું જાણુતો નથી, પણ હું તો ગુરૂ પ્રમાણે માનું છું. બીજાઓ કેવે નામે તેની પુજા કરે છે તે મને ખબર નથી. કરસનદાસની તરફથી આ મુકદમામાં સાહેદીઓને હરકત કરવા હું મારી નાતમાં બંદોબસ્ત થયો નથી. એવા બંદોબસ્તમાં સામેલ થવાને મને કોઈએ કહ્યું પણ નથી. આ મુકદમાનું કામ ચલાવવા વાસ્તે વાદીના વકીલ મી० લીથને ત્યાં હું જતો નથી. એ વકીલને ત્યાં હું મા પોતાના કામને માટે જાઉં છું. હું મરજાદી નથી. મારી જાતના કે લોકો રસ મંડળીમાં જાય છે કે નહીં તે હું જાણુતો નથી. ર મંડળી એ શું ચીજ છે તે પણ મને ખબર નથી. વલ્લભાચાર્ય ' થમાં એવી કોઈ મંડળી નથી કે જેમાં પરણેલી સ્ત્રી તથા પુરૂષો એ બીજા સાથે ભોગ કરે. એ મંડળી વીષે મેં લાઇબલની બીનામાં વ ચ્યું છે, પણ એવી કાંઇ પણ વાત અમારી નાતમાં છે નહીં. હું વલ્લ ભાચાર્ય પંથના ઈતીહાસથી વાકેફ નથી. મહારાજો ઉંચી જાતન બ્રાહ્મણ છે તેનું કારણ એ કે બ્રાહ્મણો પણ તેઓને માને છે. થોડ બ્રાહ્મણો માને છે કે ઘણા તે જાણુતો નથી. મહારાજો અસલ તૈ લંગા બ્રાહ્મણ છે. તેલંગા બ્રાહ્મણોએ કેટલાંક સો વરસ ઉપર મહા રાજોને ન્યાત બહાર મુકયા છે કે નહીં તે હું જાણુનો નથી. તૈલંગ બ્રાહ્મણો મધ્યે હમણા તેઓ ન્યાત બહાર કહેવાય છે કે નહી તે પણ હું જાણુતો નથી. (ભટજી કહેવાય છે તે શિવાય) કોઈ બ્રાહ્મણના કુટુંબમાં મહારાજો પરણે છે કે નહીં તે મેં સાંભળ્યું નથી. મારા કુટુંબનાં પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ મહારાજનાં દર્શન કરવાને જાય છે. જ્યારે મહારાજ અમારે ઘેર પધારે ત્યારે અમે તેની પુજા કરીએ છીએ. તેની પુજા કરવાને હમે તેને મંદીરે જતા નથી. મહારાજના થુકેલા પાન સોપારી મેં કદી ચાવ્યાં નથી. પણ એમના ભાણાનું એઠું (જુઠણ) મેં ખાધું છે. મારી સ્ત્રીએ પણ જુઠણ ખાધું છે પણ ચાવેલાં પાન સોપારી

ડોળા ઉપર ઝુલાવે છે અને મહારાજ હીંડોળા ઉપર બેસે છે ત્યારે હમે તેને ઝુલાવીએ છીએ. મારા ઘરની સ્ત્રી તથા બીજા ઘરની સ્ત્રીઓ પણ ઝુલાવે છે. મહારાજ ફક્ત મારા ઘરની સ્ત્રી ઉપર ગુલાલ નાખતા નથી. પણ હજારો સ્ત્રીઓની ઉપર નાંખે છે. ઠાકોરજીની આગળ ધરાવ્યા પછી ગુલાલ ઉડાડવામાં આવે છે. ઠાકોરજી એટલે ભગવાનની મુર્તી. ગુલાલ ઉડાડયાથી સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહે એમ હું માનતો નથી. મારી સ્ત્રીની ઉપર મહારાજ શિવાય બીજો કોઈ ગુલાલ નાંખે તો હું તેમાં મોટું અપમાન સમજું (મહારાજ ગુલાલ ઉડાડે તો તે શા માટે અપમાન નહી તેનો પાધરો જવાબ ઘણીવાર સુધી નહીં આપ્યો તેટલા માટે નામદાર જજોએ સાક્ષીને પચાસ રૂપીઆનો દંડ કીધો.) દુરથી કોઇ સ્ત્રી ઉપર ગુલાલ ઉડાડવો એમાં સ્ત્રીની આબરૂને અપમાન પ્હોંચે છે એમ હું સમજતો નથી. હોલી શિવાય બીજી વખતે સ્ત્રીની ઉપર ગુલાલ નાંખવો એમાં અપમાન કેવી રીતે છે તે હું જણાવી શકતો નથી. મહારાજો સ્ત્રીની છાતી અથવા ગરદન ઉપર હાથ નાખે છે એ ફરીઆદ મેં સાંભળી નથી. એ ફરીઆદ મેં "સત્ય પ્રકાશ" મધ્યે વાંચી છે. "મુંબઇ સમાચાર" તથા "સમાચાર દર્પણ" તથા બીજા પત્રોમાં એવી ફરીઆદ મેં વાંચી નથી. "સત્ય પ્રકાશ" તથા "જામે જમશેદ" શિવાય બીજા પત્રો હું વાંચતો નથી. સને ૧૮૫૫ ના ડીસેંબર મહીનાની ૨૫ મી તારીખના "જામે જમશેદ" મધ્યે મહારાજને શરમમાં નાંખનારી બીના છપાઇ છે તે મેં વાંચી નથી. એ બીના વાંચી હોય એવું મને યાદ નથી.

પાછી તપાસ—"મહારાજોને હીંડોળામાં બેસાડીને તેમને ઝુલાવવા વીષે મને પુછયું તે પ્રમાણે કેટલાએક તેહવારને દહાડે ધર્મના રીવાજ પ્રમાણે કરવામાં આવે છે. ઉઘાડી રીતે અને બધા માણસો તથા બાયડીઓ જોઇ શકે એવી રીતે મહારાજોને ઝુલાવવામાં આવે છે. હોલીમાં જે ગુલાલ ઉડાડવામાં આવે છે તે ધર્મના રીવાજ પ્રમાણે છે. સેવકોની ઉપર મહારાજ જે ગુલાલ ઉડાડે છે તે ગુલાલ મુર્તીને ધરાવેલો હોય છે. મહારાજો સ્ત્રીઓની છાતી અથવા ગરદન ઉપર હાથ નાખે તો તે વ્યભીચાર જેવું કેહેવાય પણ દુરથી ગુલાલ નાખવામાં વ્યભીચાર ગણાતો નથી બ્રાહ્મણો પોતાની છોકરી ઘણું કરીને પોતાની ન્યાતનાજ લોકોને પરણાવે છે [illegible]

બીના છપાયા પછી લોકોનો પ્યાર વાદીના ઉપરથી કાંઈક ઉતર્યો છે. આશરે બે વરસ ઉપર એ મહારાજ સુરતથી આવ્યા તે વાત મને યાદ છે. જદુનાથજી મહારાજ સુરતથી અત્રે આવ્યા પછી એવી ફરીઆદ કરવા લાગ્યા કે મને અને બીજા મહારાજાઓને જેટલું માન આપવું જોઇએ તેટલું માન લોકો હાલ આપતા નથી, એ વાત મેં સાંભળી નથી (એક છાપેલા હેંડબીલ મધ્યે તે સવાલ સાક્ષીને ફરીથી પુછયો) એ હેંડબીલ મેં અગાઉ વાંચ્યું હોય એમ મને યાદ નથી. એ હેંડબીલ મધ્યે જદુનાથજી મહારાજે ઉપર જણાવેલી ફરીયાદ કરેલી છે તે પણ મેં સાંભળ્યું નથી. સને ૧૮૬૦ માં જદુનાથજી મુંબઇ આવ્યા તેની અગાઉ કોઇ વૈષ્ણવને મ્હોડે એવી ફરીઆદ મેં સાંભળી નથી, કે મહારાજો અમોને ધર્મનો ઉપદેશ કરતાં નથી. હમે મહારાજની આગળ જઇને પગે પડતા હતા, પછી મુર્તીના દર્શન કરીને ઘેર જતા હતા બ્રહ્મસંબંધના મંત્ર શિવાય તેઓ કાંઇ પણ બીજો ધર્મોપદેશ કરતા નથી, અને બ્રહ્મસંબંધમાં ઉપદેશ આખા જન્મારામાં ફક્ત એકજ વખત કરવામાં આવે છે. વાદી એમ કહેતો હતો ખરો, કે સેવકો જો તેની પાસે આવીને કાંઇ પુછે તો તેઓને તેનો ખુલાસો કરી આપે. સેવકો વાદીની પાસે ધર્મ ઉપદેશને માટે જતા નથી એવી ફરીઆદ મેં વાદીને મ્હોડે સાંભળી નથી. મેં વાદીને એમ બોલતાં સાંભળ્યો નથી કે શાસ્ત્ર પ્રમાણે સેવક જો ન પુછે તો ગુરૂએ તેને ધર્મ વિષે ઉપદેશ કરવો નહીં પુછયા વગર ધર્મોપદેશ કરવો એ ભુખ વગરના માણસને ખોરાક આપ્યા બરાબર છે, એવું બોલતા પણ મેં મહારાજને સાંભળ્યા નથી. ધર્મનું ચોપાનીઉં વૈષ્ણવ મંડળી કહાડે છે, મહારાજ કહાડતા નથી. વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક એવા નામથી એ મંડળી ઓલખાય છે તે મધ્યે મારૂં નામ નોંધીને મને જણાવ્યું કે તમને એ મંડળીના મેમ્બર કરવામાં આવ્યા છે, વાદી જદુનાથજી મહારાજ એ સભાના પ્રમુખ છે. બધા વૈષ્ણવોએ આ ચોપાનીયું ખરીદ કરવું એમ જણાવતાં મેં જદુનાથજી મહારાજને સાંભળ્યાં નથી, અથવા એવી મતલબનું હેંડબીલ પણ મેં વાચ્યું નથી. મને તે ચોપાનીયાનુ નામ યાદ નથી. હું ધારૂં છું કે તેનું નામ સ્વધર્મવર્ધક છે. મુંબઈમાં વૈષ્ણવોની સંખ્યા મોટી છે. તે સંખ્યા દશ હજાર જેટલી છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. જે વૈષ્ણવો બારીકીથી ધર્મ પાળે છે તેઓ મરજાદી કેહેવાય છે. જદુનાથજી મહારાજને મેં એવી

ફરીઆદ કરતાં સાંભળ્યા નથી કે આટલા બધા વૈષ્ણવોમાંથી ફકત ૧૨૦ જણ એ ચોપાનીઆના ઘરાક થયા છે. મહારાજ કાંઇ જુલમ કરતા નથી. જુલમ શાનો? બ્રહ્મ સંબંધ એટલે બ્રહ્મને વીષે મંત્ર ઉપદેશ કરવો. હું સંસ્કૃત વાંચી જાણતો નથી. એ મંત્રનો ગુજરાતી અર્થ કરી મને સમજાવવામાં આવ્યો નહોતો. હું ધારૂં છું કે એક વખત કોઇ બ્રાહ્મણ પાસેથી તેનો અર્થ હું સમજ્યો છું મહારાજ 'કૃષ્ણ' ની જગાએ છે કે નહીં તેનો પાધરો જવાબ કેટલીવાર સુધી આપ્યો નહીં અને આખરે નામદાર ચીફ જસટીસે જણાવ્યું કે શાક્ષી જો પાધરો જવાબ નહીં આપશે તો તેને ૧૦૦ રૂપીઆનો દંડ કરવામાં આવશે. ત્યારે જવાબ આપ્યો કે) મારા વીચાર પ્રમાણે મહારાજ 'કૃષ્ણ' ની જગાએ છે. આ પ્રમાણે સવાલનો જવાબ આપવાને હું અચકાઉં છું તે એવી ધાસ્તીને લીધે નહીં કે મુઆ પછી મને પક્ષી અથવા કુતરાનો અવતાર લેવો પડે. 'કૃષ્ણ' હમારો રક્ષણ કર્તા છે અને તેટલા વાસ્તે તેને મારૂં તન,. મન, ધન બૈરી છોકરાં અને સઘળી બીજી ચીજ અર્પણ કરવી જોઇએ એવી મતલબ બ્રહ્મ સંબંધનાં મંત્રની છે. એ મંત્રનો અર્થઃ—

'શ્રી કૃષ્ણ મારો રક્ષણ કર્તા છે!'

'ઓ, હજારો વરસ થયાં, કૃષ્ણથી મારો વીયોગ પડવાને લીધે
'ઉપજેલા તાપ અને દુઃખથી મારો નાશ થયો છે તે માટે મારૂં તન,
'મારી ઇંદ્રિ, મારો શ્વાસ, મારૂં દીલ, મારી વૃત્તિ, મારી બાયડી,
'મારૂં ઘર, મારા બચ્ચાં, મારા સગાં, મારી દોલત અને આ દુનીઆ
'મધેની મારી સર્વ વસ્તુ, તથા મારો આત્મા સર્વ સંપુર્ણ કૃષ્ણને
'હું અર્પણ કરૂં છું. અરે કૃષ્ણ હું તારો દાસ છું.'

એ અર્થ વાંચી સંભલાવ્યો તેજ પ્રમાણે મારા સમજવામાં આવ્યો છે. વાણીઆનું મહાજન પાંચ હજાર માણસનું કહેવાય છે. તે શિવાય પાંચ દશ હજાર જૈન (શ્રાવક) વાણીઆ હશે. આ વાત ખરી છે કે અર્ધા વાણીઆ મહારાજને માને છે અને અર્ધા નથી માનતા. વાણીઆમાં બે જાત છે, શ્રાવક અને વૈષ્ણવ. (જ્યારે આ સવાલ પુછ્યો કે 'કેટલાએક વાણીઆ મહારાજને ઇશ્વર પ્રમાણે માને છે કે નહીં? ત્યારે સાક્ષી બોલ્યો)કે, હમે મહારાજને ગુરૂ પ્રમાણે ગણીએ છીએ. ચીફ જસટીસ, સર મેથ્યુસાસે કહ્યું કે સવાલનો પાધરો

શક્તા નથી તેથી અમે મહારાજને બુલાવીએ છીએ. અને જ્યારે અમે તેને બુલાવીએ છીએ ત્યારે તેને ગુરૂ દાખલ ગણીએ છીએ. જે લોક કંઠી બાંધે છે અને વૈષ્ણવ કહેવાય છે તેઓના ફક્ત મહારાજ ગુરૂ કહેવાય છે.

(૪) વરજીવનદાસ માધવદાસ—"હું સુલેહનો અમલદાર, અને ન્યાતે વાણીઓ છું. વાદી જદુનાથજી મહારાજને હું ઓળખું છું. વાદીને મુંબઈમાં આવ્યાને બે વરસ થયા. ત્યારથી હું તેને ઓળખું છું. હું મારી ન્યાતમાં શેઠીઓ છું અને મહાજનનો મેમ્બર છું. ભાટીઆ, લોહાણા, વાણીઆ, ભણસાલી, અને બીજી ન્યાતના લોકો મહારાજને માને છે. વાદી ગુરૂ છે, અને ન્યાતે બ્રાહ્મણ છે. સાધારણ બ્રાહ્મણો કરતાં ઉંચી પદીનો છે. મહારાજો વલ્લભાચાર્યના વંશના છે. મુંબઈમાં વાદીનું મંદીર નથી. હીંદુઓ મહારાજોને માન આપે છે તેમાં ખાસ કરીને હમારા પંથવાળા.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"એવડું ખુન કરનાર શખ્સની વીરૂધ અદાલતમાં સાહેદી પુરવાને મેં ના પાડી, એ વાત હું કબુલ કરતો નથી. એ બાબત વીષે જે વર્તમાનપત્ર મધ્યે જણાવ્યું હતું તે મધ્યે મારૂં નામ નહોતું. એને લગતાં એક કાગળ ઉપર મી૦ ફારજેટની સહી હતી, પણ તે મધ્યે મારૂ નામ ન હોવાથી મને મારા કેટલાક યુરોપીઅન મીત્રોએ સલાહ આપી તે ઉપરથી મેં તે વીષે કાંઇ ચરચા ચલાવવાને વાજબી ધાર્યું નહીં. એ બનાવ આશરે પાંચ વરસ ઉપર બન્યો હતો. આગલા સાક્ષી ગોપાલદાસ માધવદાસનો હું ભાઇ થઉં. જીવણજી માહારાજ શિવાય મારો ભાઇ બીજા કોઈપણ મહારાજની વીરૂધ હતો તે હું જાણતો નથી. વલ્લભાચાર્ય પંથની હકીકત અથવા વલ્લભાચાય લછમન ભટનો છોકરો હતો તે હું જાણતો નથી. મહારાજો અસલ તેલંગા બ્રાહ્મણ છે. પણ તઓ ન્યાતબહાર થએલા તે મેં સાંભળ્યું નથી. બ્રાહ્મણો તેમની સાથે બેસીને જમે છે કે નહીં તે મારા સાંભળવામાં આવ્યું નથી. વાણીઆની જાતમાં અર્ધા લોકો જૈન (શ્રાવક) છે તેઓ મહારાજને માનતા નથી અને તેઓ બુદ્ધ ધર્મ પાળે છે. બાકીના અર્ધા વાણીઆ મહારાજને માને છે, તેમજ શીવને પણ માને છે કેટલાક લોકો શીવ ધર્મ છોડીને મહારાજને માને છે. પોરબંદરનો રાણો મહારાજની અનીતિથી કંટાળીને શીવમાર્ગી થયો તે વાતની મને ખબર નથી. પોર્ટુગીઝનાં સંસ્થાન દમણ મધ્યે એક મહારાજને

બાધી ફટકા માર્યા હતા તે મારા સાભળવામા આવ્યુ છે પણ ચોકીને માટે તેને બાધી માર્યો હતો તે મે સાભળ્યુ નથી આગાઉ પાટણ મધ્યે એક મહારાજ કેદ થયો હતો, એવુ મે સાભળ્યુ છે ત્યાના રાજાને ઝેર આપ્યુ તે માટે કે કાઇ બીજા કારણે એ મહારાજ કેદ થયા હતા તેની મને ખબર નથી એ મહારાજને છોડવવા વાસ્તે અનેના લોકોએ અરજી કરી હતી તે મને યાદ છે મહારાજો પોતા પોતામાથી દત્તક પુત્ર કરે છે બાળાપની અનીતિ જાહેર કરવી એ હીંદુ લોકોની નજરમા અપરાધ ભરેલુ હશે પણ હુ તેમ સમજતો નથી મહારાજો પોતાને જન્મ દીવસે કેસરસ્નાન કરે છે અને ન્હાય છે ત્યારે હમે તેની ઉપર કેસર નાખીએ છીયે મુર્તીને પણ કેસરના પાણીથી ન્હાવડાવવામા આવે છે અગારી બાયડીઓ પણ મહારાજની ઉપર કેસર નાખે છે અને તેના ચરણસ્પર્શ એટલે પગને અડકવુ એ પવીત્ર સમજે છે મહારાજ રજ (ધુળ) ઉપરથી આવે છે ને પવિત્ર ગણાય છે કે નહી તે હુ જાણતો નથી જ્યારે મહારાજ મરણ પામે છે ત્યારે તે મરી ગયા એમ હમે કહેતા નથી પણ 'લીલાવીસ્તાર્યા' એમ કહીએ છીએ લીલાવીસ્તાર્યાનો અર્થ 'ધણી સ્ત્રીઓ સાથે જારભાવની રમતમા વધારો કીધો' એમ થાય છે કે નહી તેની મને ખબર નથી, ૧૬૦૦૦ ગોપીઓ સાથે કૃષ્ણે લીલા કરીને તેમનો ઉદ્ધાર (છુટકારો) કીધો એ વાત હમારા ધર્મની છે કે નહિ તે હુ કહી શકતો નથી મહારાજો મહાપ્રભુનો અવતાર છે કે નહીં તે મારાથી કહેવાતુ નથી વલ્લભચાર્યને હમારા લોકો મહાપ્રભુ કહે છે. મહાપ્રભુ એટલે મોટો ઈશ્વર મહારાજોએ દાણા વાળાઓની ઉપર કર નાખ્યો છે તે દાણા વેચનાર ભાટીઆ વાણીઆ આપે છે અને તેનો બોજો છેવટે આખી કોમની ઉપર પડે છે વાદીએ પુનર્વીવાહની સામે થવા માટે પોતાને ઘેર સભા મેળવી હતી "વૈષ્ણવ પચ" કયારે નીકળ્યુ તેની મને ખબર નથી મહારાજના ધોતીઆમાથી નીચોવેલુ અથવા તેના પગનો અગુઠો ધોએલુ પાણી મે પીધુ નથી કેટલાક લોકો એ પાણી પીએ છે આ મુકદમા મધ્યે મહારાજની વીરૂધ સાક્ષી ન પુરવી એવા બદોબસ્ત ઉપર મે સહી કીધી નથી અને મારા ભાઈએ કીધી હોય તે હુ જાણતો નથી ફકત વર્તમાનપત્ર વાચવા ઉપરથી મને માલુમ પડયુ કે મારા ભાઇને એ બદોબસ્ત લીધે પુછવામા આવ્યુ હતુ કોઇ પણ વૈષ્ણવે મહારાજને કોર્ટ મધ્યે સાહેદી પુરવાને બોલાવવો નહિ

અને બોલાવે તેને નાતબહાર મુકયો એવા એક લખત ઉપર મેં સહી કીધી છે. સુપ્રીમ કોર્ટના જજ્જોને એ વીપે હમે અરજી કરવાની ધારણા રાખી હતી, અને હમારી એ અરજ જજ્જે કબુલ નહિ રાખત તો 'પ્રીવીકાઉન્સીલ' મધ્યે એ બાબત અરજી મોકલવાનો હમારો વીચાર હતો. એ લખત ઉપર સહી લેવાને વાસ્તે મહારાજોએ આઠ દીવસ સુધી મંદીર બંધ રાખ્યા હતા. મહારાજો યુરોપીઅનોની દુકાનો મધ્યે તથા સ્ટીમર ઉપર, તથા વેશ્યાના નાચ મધ્યે જાય છે. પણ કોર્ટમાં આવવાને તેઓ ચાહતા નથી; કારણ કે ઘણાજ પુરાતન વખતથી એમ ચાલતું આવ્યું છે. મી૦ આનસ્ટીએ પુછયું કે તમારા પંથને ચારસો વરસ તો થયાં નથી અને તમે ઘણાજ પુરાતન વખતની વાત તે કયાંથી લાવેઆ ? ત્યારે સાક્ષી બોલ્યો કે) હમારો પંથ ચારસો વર્ષ થયાં નીકળ્યો છે. ગોરધનજી મહારાજ મોટા વેપારી હતા. અને તે પારસી તથા મુસલમાનોને ઘેર જતા આવતા હતા. વછાલાલજી મહારાજે મુસલમાની રાંડ રાખી હતી તે વીપે હું કાંઈ જાણતો નથી. વાદીએ કાંઇ ચોપાનીઆમાં જારક્ષાભ વીપે લખ્યું છે કે નહિં તેની મને ખબર નથી, અને તે મેં વાંચ્યું પણ નથી મહારાજના મંદીરમાં જવાનું જુદું હોય છે તે ઠેકાણે સઘળી બાયડીઓ મહારાજની વહુ બેટીનાં દર્શન કરવા જાય છે. વૈષ્ણવોને દહાડામાં આઠ વખત મુર્તીનાં દર્શન કરવાની છુટ હોય છે. દર્શનની ભીડમાં કેટલાએક લોક બાયડીઓની છાતી ઉપર હાથ નાખે છે અને તેઓની આબરૂ લે એ વાત મેં કોઇ કોઈ વેળા સાંભળી છે. શીઆળાના દહાડા: પુરૂષ અને સ્ત્રીઓ પરોઢીઆની અગાઉ ચાર વાગે અંધારામાં દર્શ કરવા જાય છે. મેં કોચમેનની માફક મહારાજની ગાડી હાંકી હ અને તેમાં કાંઇ શરમ ભરેલું હું સમજતો નથી. કોઇ મહારા ગવર્નરને સલામ ન કરીને અપમાન આપ્યું હોય એવું મેં સાંભ ળ્યું નથી. લાઈબલની બીના છપાઈ તેની અગાઉ કેટલાએક વર્તમાનપત્રો મધ્યે મારા વાંચવામાં આવ્યું હતું કે મહારાજો વ્યભીચાર કરે છે. ચાર વર્ષ થયાં એ પ્રમાણે મારા વાંચવામાં આવ્યું છે એ વ્યભીચાર સંબંધી હમારા પંથના લોકો મધ્યે પણ વાતચી ચાલતી હતી. એ વીપે કાંઇ જવાબ આપવામા આવ્યો હોય એમ હું જાણતો નથી. ભાટીઆની બાયડીઓએ ફક્ત સવારના અને સાંજ નાજ દર્શન કરવા જવું એ બંદોબસ્તની વાત તેઓમાં ચાલતી હતી એમ હું ધારૂં છું એ વાત મહીના ઉપર થતી હતી. પ્રતીવાદી

(કરસનદાસ) ની સાથે મારે ઘણો અણબનાવ નથી. મારી ન્યાત સંબંધી કાંઇ તકરારને લીધે તેણે પોતાનાં વર્તમાનપત્રમાં મારી ઉપર હુમલો કીધો છે. તેની કાંઇ દરકાર કીધી નથી. મારા પંથનાં ધર્મ પુસ્તકો હું વાંચતો નથી. ગુજરાતી બ્રાહ્મણોને મ્હોડે હું તે કોઇ કોઇ વખત સાંભળું છું.

પાછી તપાસઃ—"હું હમણાં પણ સુલેહનો અમલદાર છું, અને એવડાં ખુનને લીધે મારી આબરૂને સરકારની તરફથી અથવા બીજા કોઇ પણ શખશથી નુકશાન પુગું નથી. એ બટ્ટો વગર પાયાનો હતો. દમણુની વાત વીષે મેં એટલુંજ સાંભળ્યું છે કે તે મહારાજને ફટકાનો માર પડવાથી તેનો જીવ ગયો. એ બાબત મેં કાંઇ બીજું સાભળ્યું નથી. વાદીએ પુનર્વીવાહ વીષે એટલુંજ જણાવ્યું કે હીંદુ શાસ્ત્ર એ વાતની છુટ આપતાં હોય તો તે કરવાં, નહીં તો નહીં. એ વીષે કાંઇ તકરાર થઇ પણ તેનું છેવટ શું આવ્યું તે મારા સાંભળવામાં આવ્યું નથી 'વૈષ્ણવ પંચ' એટલે વૈષ્ણવની મંડળી અને ઠઠા મશકરી નહીં. મહારાજો વીષેની બીના મારા વાંચવામાં આવી હતી, પણ તેથી મહારાજની આબરૂને કાંઇ નુકસાન પુગ્યું નથી. હું મહારાજના મંદીરમાં કોઇ કોઇ વખત જાઉં છું મંદીર મધ્યે સમાધાની રાખવા માટે કેટલાંક માણસ રાખવામાં આવે છે. એ લોકો વૈષ્ણવોને મંદીરમાં દાખલ કરે છે. વૈષ્ણવો એક દરવાજે જાયછે અને બીજે દરવાજેથી નીકળે છે. પ્રતીવાદીએ પોતાના પત્રમાં મારી ઉપર ત્રણ ચાર વખત હુમલો કીધો છે, પણ તે વીષે મેં કાંઇબી દરકાર કીધી નથી.

(ત્રીજો દીવસ, મંગળવાર, તા૦ ૨૮ મી જાનેવારી.)

(૫) રણછોડજી મનજી—"હું વેપારી છું અને હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગમાં જાત્રાને માટે જઇ આવ્યો છું. ગંગા જમના નદી ઉપર મોટાં શહેરોમાં પણ હું જઇ આવ્યો છું પશ્ચીમ તરફ હું પોરબંદરથી દુર ગયો નથી ત્યા ઘણાંએક શેહેરોમાં મહારાજો હતા અને કેટલાંએક શેહેરોમાં નહીં હતા. હું ધારૂં છું કે હીંદુસ્થાનમાં ૪૦ કે ૫૦ મહારાજ છે. બે મહારાજ કાશીમાં હતા. હમારા ધર્મની રીત પ્રમાણે હીંદુઓ તેમજ રાજાઓ મહારાજને ગુરૂ લેખે માન આપે છે. મહારાજો બ્રાહ્મણ છે અને બીજા બ્રાહ્મણો પણ તેમને માન આપે છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"આખી દુનીઆ કહે છે કે મહારાજો

બ્રાહ્મણ છે તેઓ ન્યાતબહાર થએલા બ્રાહ્મણો છે કે નહી તે હું જાણતો નથી, અને એવું મે સાંભળ્યું પણ નથી. કહે છે કે મહારાજો તૈલંગ દેશના છે હું તૈલંગ દેશમા ગયો નથી. મહારાજો વીષે કોઈ બ્રાહ્મણ સાથે મારે વાતચીત થઇ નથી મહારાજના દર્શન કરવા હું જાઉં છું ત્યારે ઘણાએક બ્રાહ્મણોને બેઠેલા જોઉં છું, કોઈ વખતે પાચ, કોઈ વખતે દશ, અને કોઈ વખતે પચીશ, તેઓ મહારાજ પાસે ભીખ માગવાને જાયછે કે નહીં, તે મારાથી કહેવાતું નથી. તેઓ મારી પાસે ભીખ માગવાને આવે છે. બ્રાહ્મણને મહારાજની સાથે બેસીને જમતા મે દીઠો નથી. હું જાતે વાણીઓ છું અને વૈષ્ણવનો ધર્મ પાળુ છુ. મારી આખો ઝાખ મારે છે તેથી સાફ દેખાતુ નથી, તથા હુ વાચી શકતો નથી મેં ૮૪ વૈષ્ણવની અને ૨૫૨ ની વાર્તા વાચી છે અને "શીક્ષાપત્ર" પણ વાચ્યુ છે જદુનાથજી મહારાજનું છપાવેલુ ચોપાનીયુ એક પણ વાચ્યુ નથી. ૮૪ વૈષ્ણવની અથવા ૨૫૨ ની વાર્તામા મે વાચ્યુ છે કે કૃષ્ણદાસ નામના એક વૈષ્ણવની સ્ત્રીએ એક વાણીઆની સાથે જારકર્મ કરવાની કબુલાત આપી હતી, તે કબુલાત પુરી પાડવાને માટે તેનો ધણી પોતાના ખભા ઉપર બેસાડીને તેણીને તે વાણીઆને ઘેર લઇ ગયો. એ માટે વાર્તામા તે સ્ત્રીના, તેના ધણીના, અને તે વાણીઆના વખાણ કરવામા આવ્યા છે. તેમા તે સ્ત્રીએ પોતાનુ વચન પાળ્યુ તેને માટે તેના વધારે વખાણ કરવામા આવ્યા છે એક ભીલે પોતાની સ્ત્રીને તથા તેના યારને જાર કર્મને માટે મારી નાખ્યા, અને તે મરનાર શખ્સોને ઠાકોરજીએ સ્વર્ગમા મહુથી સારી જગ્યા આપી, એ વાતની મને ખબર નથી ગોસાઇજી મહારાજે ગંગા ખત્રીઆણીની મા સાથે મહાદાસની અંદર જારકર્મ કરવાની ના પાડી, પણ ત્યાર પછી તેને સ્વપનામા ભોગવીને ગર્ભવતી કરી એ વાતની પણ મને ખબર નથી હું શાસ્ત્રથી વાકેફ નથી તેથી મારાથી કહેવાતુ નથી કે આ વાર્તાઓ ધર્મ અને નીતિથી કેટલીએક રીતે ઉલટી છે. શાસ્ત્રમા જે પ્રમાણે લખ્યું હોય્યે તે પ્રમાણે મારે ચાલવુ જોઇએ પણ શાસ્ત્ર પ્રમાણે સર્વે કોઇથી ચલાતુ નથી, કેમકે બધાને પેટ લાગેલુ છે વલ્લભાચાર્ય પંથના 'દશ મર્મ' ની મને ખબર નથી હુ મારા ગુરૂને ઇશ્વરનો અવતાર ગણતો નથી બીજાઓ, તેમ સમજે છે કે નહીં તે કહી શકતો નથી. જે લોકો વરક્ત કહેવાય છે તે ભીખારી હોયછે અને તેઓ જાત્રા કરે છે, લોહાણા, ભાટીઆ, તથા બીજી ન્યાતના કોઇ કોઇ માણસો વરક્ત થાય છે.

કેટલાએક વરકત પરણે છે અને કેટલાક પરણતા નથી. વરકત થયા પછી પરણવા માગે તો પરણી શકે. વરકત લોકો મહારાજોની ભડવાઈ કરે છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. વૈષ્ણવના મરણની વખતે મહારાજ પધારે તે મેં જોયું છે. મરનાર શખ્સની છાતી ઉપર મહારાજ પોતાનો પગ મુકે છે તે મેં સાંભળ્યું છે, પણ મેં જોયું નથી. એ વખતે મરનાર ધણીની શક્તિ પ્રમાણે મહારાજને પાંચ પચીશ કે તેથી પણ વધારે રકમ મળેછે. મહારાજને ગુરૂ દાખલ ભેટ કરવામાં આવે છે. "રાસ મંડળી" વીષે હું વાકેફ છું, પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ તે જોવાને એકઠાં મળે છે. એ રાસ મંડળીવાળા રાસનો નાચ કરે છે, તેને વીષે હું કહું છું પણ "રસ મંડળી" વીષે હું કાંઇ જાણતો નથી.

જજોના પુછવાથી—" કૃષ્ણદાસ વૈષ્ણવની વાત મેં જણાવી તે હમારા લોકો ધર્મની વાત સમજે છે. વૈષ્ણવ પેલી બાઈને ઘેર ગયો, અને તેને જમાડવા વાસ્તે તે બાઈએ એક વાણીઆ દુકાનદારની સાથે જારકર્મ કરવાની કબુલાત આપી તે કબુલાત તેણીએ પુરી પાડી. તે બાઇએ પોતાની કબુલાત પુરી પાડી એટલા માટે એ વાતમાં તેનાં વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે. કોઇ બૈરી એવીજ સારી મતલબથી મહારાજની સાથે જારકર્મ કરે તો તે હમારા લોકમાં સારૂં કહેવાય નહીં. પેલી વાતમાં બાઇને જેમ સારૂં ભાસ્યું તેમ કીધું. તે વાણીઆ દુકાનદારે કહ્યું કે તું તારી કબુલાત પુરી પાડવા આવી, માટે તુંને હું મારી દીકરી ગણું છું એ વાતનો સાર એકે ત્રણે જણાંએ પોતાનું સત્ય રાખ્યું છે. તે વાણીઆએ પેલી સ્ત્રીને પોતાની દીકરી ગણી તે ઉપરથી હું ધારૂં છું કે જારકર્મ થયું નહીં (મી૦ સ્કોબલે જણાવ્યું કે આ સાક્ષી ઉપલી વાત સઘળી ખોટી સમજયો છે તે એ વાત રજુ થયાથી, તમો નામદારોને માલુમ પડશે. તે ઉપરથી સર જોસફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે, એ વાત કાંઇ ધ્યાન પહોંચાડવા જોગ નથી. એ વાત કાંઇ પણ સાર કે ધડ પુછડાં વગરની છે.) વૈષ્ણવ તે બાઇને ત્યાં પરોણા દાખલ આવ્યો. તે બાઈના ઘરમાં દાણો નહોતો. હવે પરોણાને જમાડવો તો જોઈએ તેથી તે વાણીઆ પાસે ગઇ, અને તે વાણીઆની સાથે જારકર્મ કરવાની કબુલાત કીધી. પછી તે વૈષ્ણવને જમાડીને તે વાણીઆ પાસે પોતાની કબુલાત પુરી પાડવા ગઇ, ત્યારે તે વાણીઆએ કહ્યું કે તું મારી દીકરી થાય."

(૬) શીવદાસ મોનજી—" હું ન્યાતે ભણસાલી છું અને બંદર ઉપર મારા છોકરાઓના નામથી વેપાર ચલાવું છું વાદી જદુનાથજી મહારાજને હું ઓળખું છું. અમારી ન્યાતના લોકો એને અને બીજા મહારાજોને પોતાના ગુરૂ ગણે છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—" હમારી ન્યાતમાં ચાર તડાં છે. કચ્છ તરફ હમારી ન્યાત મધે દશ કે પચીશ હજાર લોકો છે. હમારી ન્યાતના લોકો એક પંથના નથી. કેટલાએક રામાનંદી, કેટલાએક સહજાનંદી, ઇત્યાદિછે. તેઓ મહારાજને પોતાના ગુરૂ ગણતા નથી, પણ માન આપે છે ખરા. હમારા પંથના લોકો મહારાજને ઇશ્વર ગણે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. હમારા પંથના પુસ્તક મેં કોઇ દહાડે વાંચ્યાં નથી, અને કોઇ દહાડે વાંચતાં સાંભળ્યાં પણ નથી. હમારા પંથનું સીધ્ધાંત (મત) શું છે તેની મને ખબર નથી. મેં ભાગવત પુરાણ બ્રાહ્મણને મ્હોડે સાંભળ્યું છે. મહારાજે મને કંઠી બાંધી ત્યારે કહ્યુ કે સાચે માર્ગે ચાલજો મારા આખા જન્મારામાં મહારાજ પાસેથી મને એટલોજ ધર્મ ઉપદેશ મળ્યો છે. હું મહારાજનાં દર્શન કરૂં છું પણ તેની પુજા કરતો નથી તેના ધોતીઆનું પાણી મેં કદી પીધું નથી, અથવા તેનાં ચાવેલાં પાન સોપારી ખાધાં નથી."

(૭) ગંગાધર નાનકરામ—" હું જ્ઞાતે મારવાડી છું અને મહારાજોનો ધર્મ પાળું છું મુંબાઇ મધ્યે મારી ન્યાતના ઘણા વાડી નથી. બીજા મારવાડીઓ પણ મહારાજોના પંથમાં છે, શ્રી દ્વાર તથા જોધપુરમાં પણ મહારાજો છે, તેઓને હમે હમારા ગણીએ છીએ.

ઉલટ પાલટ તપાસ—મુંબઇ મધ્યે હમારી નાતના કેટલા વાડી છે તે હું કહી શકતો નથી. કદાચ દશ વીશ કે પચાસ હશે. મા દેશમાં મહારાજને માનનારા કેટલા લોકો છે તે પણ હું કહી શકતો નથી. બીજા પંથના પણ હમારી ન્યાત મધ્યે ઘણા મારવાડી છે. મહારાજને હું મારો ગુરૂ સમજું છુ બીજાઓ કેવી રીતે સમજે છે તે મારાથી કહેવાતું નથી. કેટલાએક લોકો મહારાજને ઇશ્વર કરીને સમજતા હશે."

(એ સાક્ષી લેવાયા પછી વાદીની તરફનો મુકદમો પુરો થયો.)

મી૦ ઍાનસ્ટીએ નામદાર જજોને જણાવ્યું કે વાદીએ પોતાનો મુકદમો સાબેત કીધો નથી તેટલા માટે આ મુકદમો ' નોન્સુટ ' કરવો

એટલે ઉડાડી મુકવો જોઇએ. 'નોન્સ્યુટ' કરવાનાં કારણ કાયદાના દાખલા દલીલ સાથે લંબાણથી તેણે કહી સંભળાવ્યાં તેનો સાર તથા તે ઉપર વાદીની તરફથી મી૦ બેલીએ આપેલા રદીઆનો સાર નીચે ટુકામાં પ્રગટ કીધો છે.

('નોન્સ્યુટની' તકરારનો સાર.)

પ્રતીવાદીઓ તરફથી મી૦ આનસ્ટીએ જણાવ્યું કે "વલ્લભાચાર્ય પંથના મત કેવાં છે તે વીષેની કાંઇ પણ સાહેદી આપવામાં આવી નથી, તેટલા માટે એ મુકદમો રદ થવો જોઇએ તમો નામદારોએ હિંદુના પુરાણ અથવા હાલના ધર્મોનાં મત વાંચ્યાં નથી, તેટલા માટે લાઇબલની બીના મધ્યે જે પાખંડી મત જણાવવામાં આવ્યાછે તેની મતલબ શું તે તમો કહી શકશો નહીં. પાખંડી મત શાની અંદર છે તે વીષે કાંઇપણ સાક્ષી પડી નથી. વાદીના સાક્ષીઓએ એવું સાબીત કીધું કે તેનો ધર્મ પુરાણો નહીં, પણ હાલના જમાનાનો છે. હરકોઇ માણસની આબરૂ ઉપર લાઇબલ છાપવામાં આવ્યું હોય તો તેની નુકસાની ભરી લેવા માટે તેણે દેખાડી આપવું જોઇએ કે તે બીના છાપવાથી તેની આબરૂને ફલાણી રીતે નુકસાન પુગ્યું છે, પણ આ મુકદમા મધ્યે મહારાજની આબરૂને કેરી રીતે નુકસાન પુગ્યું તે જણાવવામાં આવ્યું નથી ઉલટું વાદીની તરફના સાક્ષીઓ એજ દેખાડી આપ્યું છે કે તેઓએ લાઇબલની બીના ધીક્કારની નજરથી જોઇ છે અને તેની કાંઈ પણ દરકાર કીધી નથી. એક જણાએ કહ્યું કે લાઇબલ છપાયાથી મહારાજ ઉપરનો લોકોનો પ્યાર કાંઇક ઘટયો, છે, પણ તેની આબરૂને મુદલ નુકસાન પુંગ્યું નથી. તે પ્યાર કેવી રીતે ઘટયો જારભાવનો પ્યાર ઘટયો કે બીજી જાતનો પ્યાર ઘટયો, એ વીષે કાંઈ પણ સાહેદી આપવામાં આવી નથી.

(ચોથો દીવસ બૃહસ્પતવાર, તા૦ ૩૦મી જાનેવારી)

" વાદીની આબરૂને કેવી રીતે નુકસાન પુગ્યું તે સાબીત કરી આપવાને તે બંધાયલો છે. લાઇબલની બીના મધ્યેનો છેલો ભાગ વાદીને લાગું પડે છે એવું કેહેવામાં આવ્યું છે; પણ ખરેખર જોતાં તે લાઇબલ છેજ નહીં. 'જદુનાથજી મહારાજ તમો જો ધર્મનો વધારો અથવા ફેલાવો કરવા માગતા હો તો તમે પોતે સારા આચરણ પકડીને તમારા બીજા મહારાજને ઉપદેશ કરો.' ઈત્યાદિ. એ વાકય

માથે મહારાજોના આખા વર્ગ ઉપર અથવા એકજ ધણી ઉપર લાઇબલ છેજ નહીં. તેની ટોપી વાદી પોતાને માથે શા માટે પહેરી લેછે? 'તમે પોને મારાં આચરણ પકડો' એ શું લાઇબલ થયું? જો એમજ હોયતો "લંડન ટાઇમ્સ વાળાએ નામદાર રાણીના વડા શાહ જાદાને વારંવાર ભલામણ કરી છે કે નીતિ અને સદ્‌ગુનો માર્ગ પકડો, તેને માટે તે શાહજાદાએ પણ "લંડન ટાઇમ્સ" ઉપર લાઇબલની ફરીઆદી માંડવી જોઇએ? આ ઠેકાણે મહારાજને ઉપદેશ અથવા ભલામણ કરવામાં આવી છે કે તમે એવી ચાલ પકડો કે જેથી બીજા બધા મહારાજમા પ્રકાશી નીકળો. (આ ઠેકાણે મર જેમક આરનોલ્ડે ઇસારો કીધો. કે તમે સારી ચાલ પકડો, તો તે ઉપરથી તેનામાં માઠી ચાલ છે એવું કહી શકાય નહીં.) 'વલ્લભાચાર્ય શિવાય કલીયુગમાં બીજા' ઘણાં પાખંડ અને ઘણાં પંથો ઉભા થયા છે, પણ મહારાજોના પંથ જેવી નફટાઇ ઇત્યાદિ, કોઇ પંથવાળાએ કીધી નથી, પંથવાળાઓમાં ફક્ત મહારાજોજ નહીં, પણ એ પંથના સઘળા લોકો આવ્યા. વાદીએ ફરીઆદીની અરજીમાં પંથ એ બોલ ફક્ત પોતાને તથા બીજા મહારાજોનેજ લગાડેલો છે વાદીએ વળી ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવ્યું કે "તે પોતે અને બીજા મહારાજો હીંદુઓના ધર્મ ગુરૂ છે" એ વાત તેના સાક્ષીઓએ સાબેત કીધી નથી, પણ તેથી ઉલટું સાબેત કીધું છે. વાદીની તરફથી જે લોકો સાહેદી આપવાને આવ્યા તેઓએ સાફ કહ્યું કે 'અમે કાંઇ અમારા પંથના મત જાણતા નથી.' એક જણાએ કહ્યું કે 'મને ફરસદ નથી; શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તે અમને ખબર નથી, અને અમે અમારા બાપ દાદા કરતા આવ્યા તેમ કરીએ છીએ' બીજાએ કહ્યું કે, 'મહારાજ અમને કાંઇ ધર્મ ઉપદેશ કરતા નથી. અમોને કાંઇ પણ ધર્મનુ જ્ઞાન મળેછે તે ગુજરાતી બ્રાહ્મણોથી મળે છે.' હીંદુસ્તાનના ઘણા ખરા લોકો અસલનો હીંદુ ધર્મ પાળે છે. અને મહારાજોનું મત કબુલ કરતા નથી. મહારાજ પોતાના પંથના ધર્મ ગુરૂ છે તે સાબેત કરવા માટે, તેઓ સેવકોને ધર્મ ઉપદેશ કરે છે એવું દેખાડી આપવાની જરૂર છે. પણ તે પ્રમાણે મહારાજની તરફના સાક્ષીઓએ દેખાડી આપ્યું નથી. 'તે ટીકા પ્રમાણે ચાલીને મહારાજો પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડેછો તેથી હાથ ઉઠાવો, અને રસ મંડળી જેવી અનીતિને એક દમ નાશ પમાડો. જ્યા સુધી તમો તેમ કરશો નહીં ત્યા સુધી તમારાથી ધર્મનો ઉપદેશ અને સ્વધર્મનો વધારો થઇ

શકવાનો નથી તે સત્ય કરીને જાણજો ' હવે આ વાક્ય વાદીને કેવી રીતે લાગુ પડે છે તે હું જાણતો નથી લખનારની મતલબ ખુની રીતે માલમ પડે છે તે એકે તમે મહારાજોએ તમારા પુસ્તકોમા વ્યભીચારને ઉત્તેજન આપ્યુ છે અને તમે તમારા પંથના લોકોને એ પુસ્તક વાચવાને તથા માનવાને છુટ આપો છો તેટલા વાસ્તે જ્યા સુધી આવા મતને તમે રદ કરશો નહીં ત્યા સુધી તમારાથી ધર્મનો વધારો થઇ શકવાનો નથી, એ સત્ય જાણજો આવી તકરાર અથવા આવુ બોલવુ કાયદાની હદમા છે જે પ્રમાણે વાદી લાઇબલની બીના પોતાને વીષે સમજ્યો, તે પ્રમાણે તેણે સાબીત કરવી જોઇતી હતી, અને તે પ્રમાણે તે કરી શક્યો નથી, માટે આ મુકદમો 'નોન્સ્યુટ' થવો જોઇએ સાક્ષીઓથી જણુ થયુ છે કે પ્રતીવાદી કરસનદાસ વલ્લભાચાર્ય પંથનો છે તે પંથના લોકોની સાથે તે હજી મળીને રહેવા ઇચ્છે છે, પણ એ પંથમા જે અનીતિ ચાલે છે તે કહાડી નાખવાને ઉલટ રાખે છે, એ અનીતિ સંબધી તકરાર આજ ઘણા વખતથી દેશી વર્તમાનપત્રોમા તથા ચોપાનીઆઓમા ચાલતી આવી છે, તે તકરારમા વાદી પોતે સામેલ થયો છે અને પોતાની તરફથી ચોપાનીયુ તથા વર્તમાનપત્ર કહાડ્યા છે, હવે એવે પ્રસંગે જાહેર અનીતિના સુધારાના કારણને માટે પ્રતીવાદીએ પોતાની લખેલી બીનામા જે ભાષા વાપરી છે તેથી પણ સખત ભાષા જો વાપરી હોત તો તે વાજબી કહેવાત વળી પ્રતીવાદીએ વાદીને વીષે, કીના કપટથી લખ્યુ છે એ વીષેની સાબીતી પણ આપવામા આવી નથી, અને ફરીઆદીની અરજીમા જણાવેલી આ ત્રણ વાતનો પુરાવો આપવાની બહુ જરૂર હતી તે એ કે હાલ જે જમાનો ચાલે છે તે કલી યુગને નામે ઓળખાય છે તથા મહારાજો હીંદુ ધર્મના ધર્મગુરૂ છે. અને વાદી ઉંચી ન્યાતનો ઉંચો ધર્મગુરૂ છે એ જરૂરની વાતો પણ સાબીત કરી નથી વળી આ મુકદમો ' નોન્સ્યુટ " કરવામા નહીં આવશે તો ઘણા અઠવાડીઆ સુધી ચાલશે, તેટલા વાસતે હું આશા રાખુ છુ કે, તમો નામદાર એ મુકદમો 'નોન્સ્યુટ' ઠરશો "

એ તકરારના રદીઆમા વાદીની તરફથી મી૦ બેલી બોલ્યો કે " વાદીએ ફરીઆદીની અરજીમા લખેલી બીના નચેની જે વાત પ્રતીવાદીઓએ પોતાની પ્લી' મા રદ કીધી છે, તે શિવાય બીજી વાતો સાબીત કરવાને વાદી બંધાયલો નથી વળી ફરીઆદીની અરજી

શરૂઆતમાં કેટલીએક વાતો લખી છે, એ ઘણી અગત્યની નથી. પ્રતીવાદીઓની તરફથી હાલ જે તકરાર ઉઠાવવામાં આવી છે તે કદાચ આ મુકદમો પુરો થયા પછી કામ આવી શકે, પણ હાલ એ તકરાર લાવવી જોઇતી નથી. લાઇબલની બીનાનો છેલો ભાગ વાદી અને બીજા મહારાજોને ખુલી રીતે લાગુ પડે છે, અને જમનાદાસે સાહેદી આપી કે તે જદુનાથજીનેજ લાગુ પડે છે, અને વાદી શિવાય બીજા કોઇણી મહારાજનું નામ જદુનાથજી છે એવું તે જાણતો નથી. એ બાબત એ સાક્ષીને કાંઇ પણ ઉલટપાલટ પુછવામાં આવ્યું નહીં. ફકત એકજ સાક્ષી, વરજીવનદાસ માધવદાસ ઇંગ્રેજી જાણનાર હતો અને તેણે જણાવ્યું કે વાદી ઉંચો બ્રાહ્મણ છે અને તેને બ્રાહ્મણો પણ માન આપે છે. વાદીની તરફથી એવો પણ પુરાવો પડયો કે મુંબઈમાં અને બીજે ઠેકાણે મહારાજોને ભાટીઆ, વાણીઆ, લોહાણા અને બીજાઓ ઉંચા બ્રાહ્મણ લેખે માન આપે છે. વાદી અને બીજા મહારાજો ધર્મગુરૂ છે એ વીષે મજબુત પુરાવો પડી ચુકયો છે લાઇબલની બીના વાદીને લાગુ પડે છે કે નહીં, તેને માટે દરેક બોલ ઉપર તકરાર "દીમરર"ની વખતે થઇ ચુકી છે, અને તે વીષે હવે કાંઇ પણ શક રહ્યો નથી. આખી બીના વાંચ્યાથી વાંચનારના મન ઉપર જે અસર થાય તેજ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે તે વાદીનેજ લાગુ પડે છે. 'તમે પોતે સારાં આચરણ પકડો' એ વાક્ય ઉપરથી વાદી સારાં આચરણનો નથી, એવું માલુમ પડે છે. (સર જોસફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે વાદી ખરાબ આચરણનો છે એવું કાંઇ જણાવવામાં આવ્યું નથી) વાદીની તરફ આંગળી કરીને બતાવે છે કે તમે સારાં આચરણ પકડો અને બીજા મહારાજો વ્યભીચારના સમુદ્રમાં ડુબેલાં પડયા છે તેમને બોધ કરો. તમે મહારાજો તમારા સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડો છો' એ શું લાઇબલ નહી કહેવાય, એ ટીકા લખનાર ગોકલનાથજી આગળ થઇ ગયો છે કે નહીં અથવા તેણે તે ટીકા લખી છે કે નહીં, તે વીષે આપણી પાસે કાંઇપણ સાબેતી નથી. ત્યારે યુરોપીઅનોનાં મન ઉપર નહીં પણ હીંદુ વાંચનારાઓના મન ઉપર એ બીનાથી કેવી અસર ઉપજવી જોઇએ, એ વીચાર કરવો જરૂરનો છે.

('પંચ્યમો દીવસ, શુકરવાર, તા૦ ૩૧ મી જાનેવારી')

"તમો નામદાર ઘડીભર એવું વીચારો કે તે લાઇબલ નથી. તો પણ પ્રતીવાદીઓએ "જસ્ટીફીકેશન"ની "પ્લી" આપી છે તેજ

ઉપરથી ખુલુ માલમ પડે છે કે તે વાદીને વીષે લાઇબલ છે પ્રતીવાદી વાદીને વીષે જણાવે છે કે વાદી પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે એવુ પણ હોય છે કે ગોકલનાથજીએ એ ટીકા લખી નહીં હોય ત્યારે તમો નામદારોએ ફક્ત લાઇબલની બીનાજ ઉપર નજર રાખવી નહીં જોઈએ પણ ફરીયાદીની અરજી ઉપર ધ્યાન આપવુ જોઈએ વળી એવુ જણાવવામા આવ્યુ છે કે શાસ્ત્ર શુ છે અને કલીયુગ એ શુ છે એ વીષે કાઇ પુરાવો આપવામા આવ્યો નથી. એ વીષે હું જણાવુ છુ કે એ પુરાવો આપવાની જરૂર નથી હીંદુઓના પુરાણ અને શાસ્ત્ર તપાસવાને તમો નામદાર બંધાયલા નથી વળી વાદીને કેવી રીતે નુકશાન થયુ એ દેખાડવુ જોઈએ, એવુ પ્રતીવાદીઓની તરફથી કહેવામા આવ્યુ છે પણ તે દેખાડી આપવાની પણ કાઇ જરૂર નથી વળી એવુ પણ જણાવવામા આવ્યુ છે કે પ્રતીવાદીએ કીના કપટથી લખ્યુ છે એવી સાબીતી આપવામા આવી નથી પણ હરેક લાઇબલની બીનામા કીનો આવનોજ જોઈએ, માટે તે સાબીત કરવાની કાઇ જરૂર નથી વાદી ધર્મગુરૂ છે એ વીષેનો પુરાવો પડી ચુકયો છે, અને એક સાક્ષીએ ખુલી રીતે જણાવ્યુ કે મહારાજો ધર્મોના બોધ કરે છે એ સઘળા કારણો ઉપરથી હુ એવી આશા રાખુ છુ કે આ મુકદમો " નોન્સ્યુટ " કરવાને પ્રતીવાદીઓની તરફથી જે અરજ કરવામા આવી છે તે મહાલ રાખવામા આવશે નહી "

મી૦ બેલીનુ ભાષણ થઇ રહેવા પછી મી૦ સ્કોબલે વાદીની તરફથી કહ્યુ કે " પ્રતીવાદીઓએ જસ્ટીફીકેશન, એટલે પોતાની વાત સાબીત કરી આપવાની જે ' પ્લી ' આપી છે તેની ઉપરજ ફકત ધ્યાન આપીને વાદીની તરફનો મુકદમો રચવામા આવ્યો હતો, અને તે મધ્યે કેટલીએક નજીવી વાત સાબીત કરવાની રહી ગઈ હોય તો તેનો લાભ પ્રતીવાદીઓને આપવો જો તો નથી આ મુકદમાને ખોટા આકારમા દેખાડવાની તજવીજ થઇ છે પ્રતીવાદીને વાણીઆ ન્યાતનો ' માર ટીન લુથર ' (એટલે મોટો સુધારો કરનાર ગણવામા આવ્યો છે, પણ આ ઠેકાણે ધર્મને લગતો સવાલ નથી, સવાલ ફકત એટલોજ છે કે તેણે વાદીને વીષે લાઇબલ છાપ્યુ કે નહી ? તમો નામદારો દેશીઓના ધર્મના કાનુન અને રીવાજથી કેટલીએક વાતે વાકેફ છો; તેટલા માટે હીંદુ શાસ્ત્રમા શુ લખ્યુ છે તે સાબીત કરવાની કાઇ પણ જરૂર નહોતી હીંદુ ધર્મ પ્રમાણે વાદીની ઉપર એક મોટો આરોપ મુકવામા આવ્યો છે હવે એ આરોપ એમજ

રેહેવા દીધામાં આવે તો તે યુરોપીઅનોની નજરમાં ઘણો હલકો મા- લુમ પડે તેથી વાદીની આબરૂને નુકશાની થાય, એ વાત ખુલ્લી માલુમ પડે છે."

(છઠો દીવસ; શનીવાર, તા० ૧ લી ફેબ્રુવારી.)

નામદાર ચીફ્ જસ્ટીસ, સર મેથ્યુસાસે એ તકરારનો ચુકાદો કરતી વેળાએ જણાવ્યું કે, " આ મુકદમો નોનસ્યુટ કરવાની અરજ મુખ્ય કરીને બે કારણ ઉપર કરવામાં આવી છે, તે એ કે વાદીએ ધર્મગુરૂ લેખે ફરીઆદી કીધી છે, તેટલા માટે તે ધર્મગુરૂ છે એવું તેણે સાબીત કરી આપવું જોઇએ. પણ એ વાત સાબીત થઇ નથી. બીજું કારણ એ છે કે જે બીનાને વાસ્તે ફરીઆદી માંડવામાં આવી છે તે લાઇબલ નથી. હવે વાદીની તરફથી જે સાક્ષી રજુ થઈ છે, તે ઉપ- રથી કોર્ટનો એવો વીચાર છે કે લાઇબલને વાસ્તે (મજબુત તો નહીં પણ) કાંઇક પુરાવો પડી ચુકયો છે. વળી વાદી ધર્મગુરૂ છે એવું કેટલેક દરજ્જે દેખાડવામાં આવ્યું છે. એ લખાએલી બીના લાઇબલ છે કે નહીં એ વીષે બેય બાજુ તરફની તકરાર સાંભળ્યા પછી એવું માલુમ પડે છે કે એ બીનાનો પાછલો ભાગ લાઇબલ છે, અને તે એવી રીતનો કે તેથી વાદીની આબરૂને નુકશાન પુગ્યું હોય. કોર્ટનો આવો વીચાર છે તે ઉપરથી પ્રતીવાદીઓએ હવે પોતાની લખેલી બીના વીષે સાક્ષીની રજુ કરીને દેખાડવું જોઇએ કે તે વાજબી કાર- ણને લીધે છાપી પ્રગટ કરવામાં આવી છે, અથવા વાદીની ફરીઆદી મધ્યેનો જે વાત પ્રતીવાદીઓએ ' પ્લી ' માં રદ કીધી છે તે સાબીત કરી આપવી જોઇએ, વાદીના સાક્ષીઓને ફક્ત ઉલટ પાલટ તપાસ- વાથી એવું સાબીત નથી થયું કે એ બીના વાજબી કારણને લીધે છાપી પ્રગટ કરવામાં આવી છે. પ્રતીવાદીઓની તરફથી એવું જણા- વવામાં આવ્યું છે કે આ મુકદમો 'નોનસ્યુટ' નહીં કરવામાં આવશે તો તેની તપાસ ઘણાં અઠવાડીઆં સુધી ચાલશે; પણ કોર્ટનો વખત બચાવવા માટે ઘણી સંભાળ રાખવામાં આવશે એવી હું ખાત્રી રાખું છું. લાઇબલની બીનાનો જે ભાગ વાદીનેજ લાગું પડે છે તેનેજ વીષે પુરાવો આપવામાં આવશે એમ હું આશા રાખું છું: અને ગોકલનાથજીની ટીકા ઉપર જે મુનાસત કરવામાં આવી છે તેમાં સખત બોલો વાપર્યો છે તે પણ મારે જણાવવું જોઇએ કે તે વાજબી તકરારની હદની બહાર નથી.

સર જોસેફ આરનોલ્ડે જણાવ્યું કે "ચીફ જસ્ટીસ સર મેથ્યુસ સાસના અભીપ્રાય સાથે હું એકમત થાઉં છું. ગોકલનાથજીની ટીકા વીષે કરેલી મુજામતમાં કાંઇ પણ લાઇબલ નથી, કેમકે એ ટીકા મધ્યેના કમકમાટ ભરેલા વીચારોને ટેકો આપનારાઓની ઉપર પ્રતીવાદીને જે વાજબી ક્રોધ ઉપજયો છે તે ક્રોધ તેણે એક જાહેર લખનાર દાખલ ઘણી સખત રીતે, પ્રમાણીકપણે, અને નીતિને અનુસરીને જાહેર કીધો છે. એ સઘળી વાતમાં કાંઈપણ લાઇબલ નથી, પણ તેણે એ વાજબી તકરાર હીંમતથી કીધેલી છે પણ હવે સવાલ એ છે કે છેલા ભાગમાં વાદીને વીષે તેણે જે લખ્યું છે તે વાજબી છે કે નહીં? વાદીની તરફથી મી૦ સ્કોબલે જણાવ્યું તે ખરૂં છે; તે એ કે આખી બીના વાચ્યાથી વગર કેળવાયલા અને અજ્ઞાન લોકોનાં મન ઉપર જે અસર થાય તેનો વીચાર કરવો જોઇએ. 'તમે મહારાજો તે ટીકા પ્રમાણે ચાલીને તમારા સેવકની વહુ દીકરીઓ બગાડો છો' જે લાઇબલ છે તે આજ વાકયમાં છે. એ ઠેકાણે સવાલ એ છે કે પ્રતીવાદીની મતલબ વાદી તથા બીજા મહારાજો પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓ બગાડે છે, એમ કેહેવાની છે કે નહીં? એ પ્રમાણે લખવાનું વાજબી કારણ શું હતું તે વીષે કોર્ટને કાંઇ સાબીતી મળવી જોઇએ; અને તે શિવાય બીજી બાબતો વીષે કોર્ટનો વખત રોકવાની કાંઇ પણ જરૂર નથી."

"નોન્સ્યુટ" ની અરજ બહાલ રાખવામાં આવી નહીં એ ઉપરથી પ્રતીવાદીઓ તરફનો મુકદમો ચાલુ થયો. એ મુકદમાની કેફીઅત વીષે મી૦ આનસ્ટીએ ભાષણ કર્યું તે વીગતવાર નીચે પ્રગટ કર્યું છે

પ્રતીવાદીઓની તરફથી મી૦ આનસ્ટીનું ભાષણ.

"આ મુકદમા મધ્યે પ્રતીવાદીઓની તરફથી જે પુરાવો આપવામાં આવશે તે વીષે કેટલીએક વાતો તમો નામદારોને જણાવવાની હુ હવે રજા લઉં છું, પ્રતીવાદીએ લખેલી બીનાનો છેલો ભાગ જે વાદીને લાગુ પાડવામા આવ્યો છે, તે તેને લાગુ પડતો નથી એવું જો સાબેત થાય તો હું આશા રાખુ છું કે તેનો ફાયદો તમે પ્રતીવાદીઓને આપશો. આ મુકદમાની કેફીઅત ઉપરથીજ એવું માલુમ પડશે કે પ્રતીવાદીએ જે બીના લખી છે તે વાજબી કારણને લીધેજ લખી છે

અને તેની ઉપર તે મોટો આધાર રાખે છે. આટલી વાત તો સાબીત થઇ ચુકી છે કે પ્રતીવાદી વાણીઆ જાતનો છે. તે જાત મધ્યે કેટલાએક લોકો મહારાજોને માને છે અને કેટલાએક લોકો શીવને માને છે; અને શીવમાર્ગી તથા વિષ્ણુમાર્ગી એક બીજાને નીંદે છે. વાણીયા શિવાય બીજી જાત ભાટીઆ લોકોની છે, તેઓ ઘણાજ અજ્ઞાની છે, ઘણાજ વેહેમી છે, મહારાજોને માને છે, તેઓને ઇશ્વરનો અવતાર ગણે છે, તથા એવું સમજે છે કે એ મહારાજો આ દુનીઆ મધ્યે ઇશ્વરનો અવતાર લઇને લીલા (એટલે અનીતિની રમત) કરવા આવ્યા છે. કેટલાએક લોકો એવું માને છે કે તેઓમાં ઇશ્વરના જેવી શક્તિ છે, તે એટલી તો મોટી કે તેઓએ પોતાનાં પુસ્તકોમાં જે કાંઇ લખ્યું હોય, પછી તે ગમે તેવું નીર્લજ હોય તો પણ તેને ધર્મની વાત સમજીને કબુલ રાખવું જોઇએ એમ વાદીનાજ એક સાક્ષીએ જણાવ્યું છે. એ નીર્લજ મતોને ભાટીઆઓ અંધ શ્રદ્ધાથી મંજુર રાખે છે. બધી જાત કરતાં ભાટીઆની જાત ઉપર મહારાજો પોતાની સત્તા અતી ઘણી ચલાવી શકે છે. બીજી જાતમાં મહારાજને માનનારી સંખ્યા ઘણી થોડી છે. તો પણ આ વાત તો ચોકસ છે કે મહારાજના બીજી જાતવાળા સેવકો પણ તેઓને 'મહાપ્રભુ' એટલે મોટો ઇશ્વર કરીને કહે છે, અને તેઓની સેવા પુજા ઇશ્વરના જેવીજ કરે છે, અને જે પ્રમાણે મુર્તીને હીંડોલામાં ઝુલાવે છે તે પ્રમાણે મહારાજને પણ ઝુલાવે છે, જે પ્રમાણે મુર્તીને કેસરના પાણીથી ન્હવડાવે છે તે પ્રમાણે મહારાજને પણ ન્હવડાવે છે, અને જે પ્રમાણે મુર્તીને પગે પડે છે તે પ્રમાણે મહારાજને પણ પગે પડે છે. વાણીઆ ભાટીઆ શિવાય મહારાજને માનનારા સેવકોની ટીપમાં કેટલાએક દરિદ્રી મારવાડી, થોડાએક ભણસાળી, અને થોડા બ્રાહ્મણો ગણાય છે. વાદીના મુકદમાને ટેકો આપવા માટે આવી રીતની શાક્ષી પડી છે. આ દેશમાં કરોડો હીંદુઓ વસે છે અને તેઓ અસલ હીંદુ ધર્મ પાળે છે તે સઘળાઓમાં મહારાજો અસલ હીંદુ ધર્મના ધર્મગુરૂ છે એવું તમો નામદારોને સમજાવવાની તજવીજ કરવામાં આવી છે. આ વાત ઉપર હું ઘણુંજ વજન મુકું છું, કેમકે લાઇબલની બીનાથી વાદીને નુકસાન થયું એવું જો કોર્ટના ખ્યાલમાં આવે તો વાદીએ લખ્યા પ્રમાણે તે હીંદુઓના ધર્મગુરૂ છે એ વાત તેણે સાબીત કીધી નથી તેની ઉપર કોર્ટે ઘણું ધ્યાન આપવું જોઇએ છે. વાદીને એ લાઇબલની બીનાથી કદાચ નુકશાન થયું હોય, પણ

કોર્ટની હજુર તે વીષે તેણે કાંઇ પુરાવો આપ્યો નથી. પ્રતીવાદીઓના સાક્ષી કોર્ટને જણાવશે કે વાદીને એ બીનાથી કાંઇ પણ નુકસાન થયું નથી. તેઓ એવું પણ જણાવશે કે તે ઊંચી ન્યાતનો ઉંચો બ્રાહ્મણ નથી, પણ તે ન્યાત બહાર થએલા તૈલંગા બ્રાહ્મણની ઓલાદનો છે. પ્રતીવાદીઓની તરફના સાક્ષીઓથી બીજું એવું પણ રજુ થશે કે તૈલંગા બ્રાહ્મણો મહારાજો સાથે છોકરી આપવા લેવાનો વહેવાર રાખતા નથી, અને જો તૈલંગી બ્રાહ્મણ પૈસાની લાલચે છોકરી આપે તો તેની જાતવાળા તૈલંગા બ્રાહ્મણ તેને ન્યાત બહાર મુકે છે. વલી લાઇબલની બીના લખવામાં આવી તેની અગાઉ વાદીની આબરૂ તેના લોકોમાં ખરાબ હતી, અને તે ખરાબ આબરૂનું કારણ પણ કોર્ટની હજુર રજુ કરવામાં આવશે. વળી એ બીના છપાઇ તેની અગાઉ વાદી પોતે એમ કેહેતો હતો કે લોકો જો હમારી પાસે ઉપદેશ લેવાને આવે તો ઉપદેશ કરીએ નહી તો શું જરૂર છે? વળી એવું પણ દેખાડવામાં આવશે કે સેવકોના હાથે આરોગવા (ખાવા) ને મસે વાદી પોતાના ખાનગી ઓરડામાં જતો હતો અને એવી રીતે મળેલી તક ઉપર તે સ્ત્રીઓની સાથે જારકર્મ યા વ્યભીચાર કરતો હતો.

"વળી એવું પણ દેખાડવામાં આવશે કે પ્રતીવાદીની સાથે વાદીને પરીચય થયો હતો અને વાદીનો સેક્રેટરી (ગોરધનદાસ) સુધારા સંબંધી બાબતો વીષે પ્રતીવાદીની સાથે કાગળ પત્રનો વહેવાર ચલાવતો હતો. એ પ્રમાણેનો વહેવાર કેટલોએક વખત સુધી જારી રહ્યો. પ્રતીવાદીને થોડી વારમાં માલુમ પડયું કે વાદીએ ફકત સુધારાનું ડોળ ઘાલ્યું હતું અને સ્ત્રી કેલવણીનાં કામમાં ઉલટ લેવાનો ખોટો ફાંટો રાખ્યો હતો. બીજા મહારાજોના વ્યભીચાર વીષે તે વારે ઘડીએ પોતાનો ધિક્કાર કરતો હતો, અને કહેતો હતો કે હમારામાં વ્યભીચાર એટલો તો પસરી ગયો છે કે તેનો અટકાવ થઇ શકે તેમ નથી. (મહારાજની ભડવાઇનો ધંધો કરનારા) વરકત લોકોની સંગતથી મહારાજોમાં વ્યભીચાર દાખલ થયો છે. વલી એવું દેખાડવામાં આવશે કે મહારાજોની અનીતિ ભરેલી ચાલને માટે વાદીએ પોતેજ દલગીરી જણાવી છે. વળી એમ પણ દેખાડવામાં આવે છે કે આ મુકદમાં મધ્યે વાદીની વીરૂદ્ધ કોઇ સાહેદી ન પુરે તેને માટે વાદીની તરફથી ઉશ્કેરણીથી કાંઇ બંદોબસ્ત થયો હતો, અને તે બંદોબસ્ત કરવાની મતલબ એ હતી કે કોર્ટમાં સાક્ષી પુરવાને કોઇ

વૈષ્ણવે આવવું નહી, અને આવવું તો સોગન ખાઇને જણાવવું કે મહારાજ વ્યભીચાર કરતા નથી આ વાત વાદીની તરફના એક મુખ્ય સાહેદીને મ્હોડેથીજ સાબીત થઇ છે. વળી હું એવું પણ દેખાડી આપીશ કે એ બંદોબસ્ત કરનારાઓમાં મુખ્ય સખ્સોને આ અદાલત મધ્યે એજ કારણને માટે સજા કરવામાં આવી છે. વાદી પડદામાં ભરાઈ બેસીને સ્ત્રી કેળવણી અને પુનર્વીવાહના કામમાં ઉલટ લેવાનું ઊળ ઘાલતો હતો તે ઠગાઇ ભરેલો પડદો ઘણોજ જલદીથી ઉઘડી ગયો. પ્રતીવાદીના એક ચંચળ અને ઉલટવાળા મિત્રે વાદીને વર્તમાન પત્રની મારફતે પુનર્વીવાહની તકરાર કરવાને બહાર ખેંચ્યો અને વાદીને પોતાનો ખરો વેશ દેખાડવાની જરૂર પડી. તેણે પુનર્વીવાહના વીરૂધ પોતાનું મત જણાવ્યું. પ્રતીવાદીનાં સાથે તકરાર કરવા અને જાહેર વર્તમાન પત્રમા પ્રતીવાદીની વીરૂધ ઘણાં ખરાબ વિચાર જણાવવા માંડયા. એ બનાવ ૧૮૬૦ ના જુલાઇ મહિનામાં બન્યો, અને પાછળથી વાદીના આશરા નીચે જે વર્તમાન પત્ર નીકળ્યું તેમાં પ્રતીવાદીની આબરૂ ઉપર ઘણા સખત હોમલા કરવામાં આવ્યા, હું આ વાત નામદાર કોર્ટની હજુરમાં એટલા માટે જણાવું છું કે લાઇબલની બીના લખવામાં આવી તે વખતમાં વાદી તથા પ્રતીવાદી વચે અરસ પરસ કેવી રીતનો સંબંધ હતો તે જાણવામાં આવે. વળી એવુંબી દેખાડવામાં આવશે કે વાદી એટલુંજ કરીને અટકયો નહીં, પણ તેણે પોતાના ચોપાનીઆમાં પ્રતીવાદીને સાથે ધર્મની તકરાર કીધી, અને તેના વિચારની ઉપર ટીકા કરીને તે તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યો.

"વાદીના સેક્રેટરી ગોરધનદાસની સહીનું એક ચરચાપત્ર સને ૧૮૬૦ ના સપ્ટેંબર મહીનાની ૨૯મી તારીખના "ચાબુક" મધ્યે વાદીના હુકમથી છાપવામાં આવ્યું હતું અને તે મધ્યે પ્રતિવાદીની સાથે તેણે તકરાર કીધી હતી, એટલુંજ નહીં પણ વાદીએ પોતાના સેક્રેટરીની મારફતે પ્રતીવાદીના પત્ર મધ્યે ચર્ચાપત્ર લખવાનો વેહેવાર ચલાવ્યો હતો. વાદીએ સુરતથી આવ્યા પછી એક હેંડબીલ "ચાબુક" છાપખાનામાંથી છાપી પ્રગટ કર્યું હતું અને તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે વૈષ્ણવો મારી પાસે ઉપદેશ લેવા આવતા નથી. વળી એવું દેખાડવામા આવશે કે ૧૮૬૦ ના આગસ્ટ મહીનાની આખેરીએ વાદીએ કવી નર્મદાશંકરના માગવા ઉપરથી પુનર્વીવાહની તકરાર કરવાને વાસ્તે એક જાહેર સભા મેળવી હતી. પ્રતીવાદીએ પોતાના પત્રમાં એ બીના ઉચકી લીધા ઉપરથી વાદી તેની સાથે તકરારમાં ઉતર્યો હતો. તે તકરારમાં ફાવ્યો નહીં, અને ત્યાર પછી તેણે તર-

તજ 'સ્વધર્મ વર્દ્ધક' નામનું ચોપાનીઊં (જે વીષે લાઇબલની બીનામાં જણાવવામાં આવ્યું છે તે) પ્રગટ કરવા માંડ્યું, અને તેનો ફેલાવો વૈષ્ણવોમાં કરવાને વાસ્તે ઉપર જણાવેલું હેંડબીલ ચાબુક છાપખાનાં મધ્યેથી પ્રગટ કીધું હતું. એ ચોપાનીઆંના પહેલાજ અંકમાં એવું જણાવ્યું જે એ ચોપાનીઆં બાબત કોઇએ તકરાર કરવી હોય તો તેણે શાસ્ત્રની દલીલ સુદ્ધાં કરવી. પણ એ પ્રમાણે જો કોઇ નહીં કરશે તો તેને અપ્રમાણીક ગણવામાં આવશે. એ ચોપાનીઆમાં જણાવ્યા મુજબ પ્રતીવાદીએ પોતાના હોદ્દાની ફરજ પ્રમાણે એ ચોનીઆ વીષે પોતાના પત્ર મધ્યે બીના લખી. એ ઉપરથી વાદીને ઘણો ક્રોધ ચડયો. વૈષ્ણવોને કેહેવા લાગ્યો કે પ્રતીવાદીનું પત્ર ખરીદ કરવું નહીં અને ધર્મ તથા ધર્મગુરૂઓની સામે તે લખેછે તેને માટે તેને નાત બાહાર મુકવો જોઇએ. એના જવાબમાં તથા એ વીષેનો ખુલાસો કરવા માટે પ્રતીવાદીએ તા૦ ૨૮ મી નવેંબરના 'સત્ય પ્રકાશ' મધ્યે (એટલે લાઇબલની બીના લખાયા પછી એક મહીને) બીના લખી હતી.

"વાદીએ 'સત્ય પ્રકાશ' ના અધીપતીની વીરૂધ, પોતાના ચોપાનીઆમાં લખ્યું હતું, અને સત્ય પ્રકાશવાળાએ મહારાજના પુષ્ટી માર્ગના પંથના 'દશ મર્મ' ના અર્થ ખોટા કીધા છે એ પ્રમાણે જાહેર કીધું હતું', એક બીજા અંક મધ્યે વાદી જદુનાથજી મહારાજે એવું લખ્યું હતું કે, પ્રતીવાદી અફીણના આધારથી ચાલે છે, તે જમીન ઉપર તુટી પડશે અને પાછો ઉઠી શકશે નહીં; તે એક પતંગીઊં છે અને અમે સુરજ છઇએ, અને સુરજના તેજની આગળ પતંગીઊં ટકી શકનાર નથી. લાઇબલની બીનાની અગાઉ અને પછી પ્રતીવાદીએ વાદીની સાથે જે તકરાર કીધી હતી, તે સઘળી વાજબી કારણને લીધે કરવામાં આવી હતી. લાઇબલની બીના છપાવ્યા પછી છ મહીના સુધી ફરીઆદી માંડવાને વાદીને સુજ પડી નહી અને તેનું કારણ શું તે પોતેજ સમજતો હશે. પણ એટલી બધી ઢીલ શામાટે થવી જોઇએ ? એ લાઇબલની બીના છપાયા પછી પણ વાદીએ પ્રતીવાદીની ઉપર હુમલા કીધા હતા. અને એવું જણાવ્યું કે મહારાજના પંથની ચોપડીઓ મહારાજો પોતાના ઘેરમા રાખી મુકેછે અને બાહાર જાહેર પાડતા નથી, એ વાત 'સત્ય પ્રકાશ' વાળાએ જુઠી છાપી છે. એક ઠેકાણે બ્રાહ્મણોને વીશે, વાદી જણાવેછે કે બ્રાહ્મણો બીજા ધર્મ માનનારાછે અને ઢાંકો-

વૈષ્ણવે આવવું નહી, અને આવવું તો સોગન ખાઇને જણાવવું કે મહારાજ વ્યભીચાર કરતા નથી આ વાત વાદીની તરફના એક મુખ્ય સાહેદીને મ્હોડેથીજ સાબીત થઈ છે. વળી હું એવું પણ દેખાડી આપીશ કે એ બંદોબસ્ત કરનારાઓમાં મુખ્ય સક્ષ્સોને આ અદાલત મધ્યે એજ કારણને માટે સજા કરવામાં આવી છે. વાદી પડદામાં ભરાઈ બેસીને સ્ત્રી કેળવણી અને પુનર્વીવાહના કામમાં ઉલટ લેવાનું ઊળ ઘાલતો હતો તે ઠગાઇ ભરેલો પડદો ઘણોજ જલદીથી ઉઘડી ગયો. પ્રતીવાદીના એક ચંચળ અને ઉલટવાળા મિત્રે વાદીને વર્તમાન પત્રની મારફતે પુનર્વીવાહની તકરાર કરવાને બહાર ખેંચ્યો અને વાદીને પોતાનો ખરો વેશ દેખાડવાની જરૂર પડી. તેણે પુનર્વીવાહના વીરૂધ પોતાનું મત જણાવ્યું. પ્રતીવાદીની સાથે તકરાર કરવા અને જાહેર વર્તમાન પત્રમાં પ્રતીવાદીની વીરૂધ ઘણાં ખરાબ વિચાર જણાવવા માંડયા. એ બનાવ ૧૮૬૦ ના જુલાઇ મહિનામાં બન્યો, અને પાછળથી વાદીના આશરા નીચે જે વર્તમાન પત્ર નીકળ્યું તેમાં પ્રતીવાદીની આબરૂ ઉપર ઘણા સખત હોમલા કરવામાં આવ્યા, હું આ વાત નામદાર કોર્ટની હજુરમાં એટલા માટે જણાવું છુ કે લાઇબલની બીના લખવામાં આવી તે વખતમાં વાદી તથા પ્રતીવાદી વચે અરસ પરસ કેવી રીતનો સંબંધ હતો તે જાણવામાં આવે. વળી એવુંબી દેખાડવામાં આવશે કે વાદી એટલુંજ કરીને અટકયો નહીં, પણ તેણે પોતાના ચોપાનીઆમાં પ્રતીવાદીને સાથે ધર્મની તકરાર કીધી, અને તેના વિચારની ઉપર ટીકા કરીને તે તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યો.

"વાદીના સેક્રેટરી ગોરધનદાસની મહીનું એક ચરચાપત્ર સને ૧૮૬૦ ના સપટેંબર મહીનાની ૨૯મી તારીખના "ચાબુક" મધ્યે વાદીના હુકમથી છાપવામાં આવ્યું હતું અને તે મધ્યે પ્રતિવાદીની સાથે તેણે તકરાર કીધી હતી, એટલુંજ નહીં પણ વાદીએ પોતાના સેક્રેટરીની મારફતે પ્રતીવાદીના પત્ર મધ્યે ચર્ચાપત્ર લખવાનો વેહેવાર ચલાવ્યો હતો. વાદીએ સુરતથી આવ્યા પછી એક હેંડબીલ "ચાબુક" છાપખાનામાંથી છાપી પ્રગટ કર્યું હતું અને તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે વૈષ્ણવો મારી પાસે ઉપદેશ લેવા આવતા નથી. વળી એવું દેખાડવામાં આવશે કે ૧૮૬૦ ના આગસ્ટ મહીનાની આખેરીએ વાદીએ કવી નર્મદાશંકરના માગવા ઉપરથી પુનર્વીવાહની તકરાર કરવાને વાસ્તે એક જાહેર સભા મેળવી હતી. પ્રતીવાદીએ પોતાના પત્રમાં એ બીના ઉચકી લીધા ઉપરથી વાદી તેની સાથે તકરારમાં ઉતર્યો હતો. તે તકરારમાં ફાવ્યો નહીં અને ત્યાર પછી તેણે તર

તજ 'સ્વધર્મ વર્ધક' નામનું ચોપાનીઉં (જે વીષે લાઇબલની બીનામાં જણાવવામાં આવ્યું છે તે) પ્રગટ કરવા માંડ્યું, અને તેનો ફેલાવો વૈષ્ણવોમાં કરવાને વાસ્તે ઉપર જણાવેલું હેંડબીલ ચાબુક છાપખાનાં મધ્યેથી પ્રગટ કીધું હતું. એ ચોપાનીઆંના પહેલાજ અંકમાં એવું જણાવ્યું જે એ ચોપાનીઆં બાબત કોઇએ તકરાર કરવી હોય તો તેણે શાસ્ત્રની દલીલ સુદ્ધાં કરવી. પણ એ પ્રમાણે જો કોઇ નહીં કરશે તો તેને અપ્રમાણીક ગણવામાં આવશે. એ ચોપાનીઆમાં જણાવ્યા મુજબ પ્રતીવાદીએ પોતાના હોદ્દાની ફરજ પ્રમાણે એ ચોનીઆ વીષે પોતાના પત્ર મધ્યે બીના લખી. એ ઉપરથી વાદીને ઘણો ક્રોધ ચડયો. વૈષ્ણવોને કેહેવા લાગ્યો કે પ્રતીવાદીનું પત્ર ખરીદ કરવું નહીં અને ધર્મ તથા ધર્મગુરૂઓની સામે તે લખેછે તેને માટે તેને નાત બાહાર મુકવો જોઇએ. એના જવાબમાં તથા એ વીષેનો ખુલાસો કરવા માટે પ્રતીવાદીએ તા૦ ૨૮ મી નવેંબરના 'સત્ય પ્રકાશ' મધ્યે (એટલે લાઇબલની બીના લખાયા પછી એક મહીને) બીના લખી હતી.

"વાદીએ 'સત્ય પ્રકાશ' ના અધીપતીની વીરૂધ, પોતાના ચોપાનીઆમાં લખ્યું હતું, અને સત્ય પ્રકાશવાળાએ મહારાજના પુષ્ટી માર્ગના પંથના 'દશ મર્મ' ના અર્થ ખોટા કીધા છે એ પ્રમાણે જાહેર કીધું હતું, એક બીજા અંક મધ્યે વાદી જદુનાથજી મહારાજે એવું લખ્યું હતું કે, પ્રતીવાદી અફીણના આધારથી ચાલે છે, તે જમીન ઉપર તુટી પડશે અને પાછો ઉઠી શકશે નહીં; તે એક પતંગીઉં છે અને અમે સુરજ છઇએ, અને સુરજના તેજની આગળ પતંગીઉં ટકી શકનાર નથી. લાઇબલની બીનાની અગાઉ અને પછી પ્રતીવાદીએ વાદીની સાથે જે તકરાર કીધી હતી, તે સઘળી વાજબી કારણને લીધે કરવામાં આવી હતી. લાઇબલની બીના છપાવ્યા પછી છ મહીના સુધી ફરીઆદી માંડવાને વાદીને સુજ પડી નહી અને તેનું કારણ શું તે પોતેજ સમજતો હશે. પણ એટલી બધી ઢીલ શામાટે થવી જોઇએ ? એ લાઇબલની બીના છપાયા પછી પણ વાદીએ પ્રતીવાદીની ઉપર હુમલા કીધા હતા. અને એવું જણાવ્યું કે મહારાજના પંથની ચોપડીઓ મહારાજો પોતાના ઘેરમા રાખી મુકેછે અને બાહાર જાહેર પાડતા નથી, એ વાત 'સત્ય પ્રકાશ' વાળાએ જુઠી છાપી છે. એક ઠેકાણે બ્રાહ્મણોને વીશે, વાદી જણાવેછે કે બ્રાહ્મણો બીજા ધર્મ માનનારાછે અને ઠાકો-

રજીની સેવા કરતા નથી. વળી તે પ્રતીવાદી ઉપર ઉતરી પડતો હતો અને લાઇબલની બીનાના કડણુ બોલ તેને લગાડયા હતા અને લખ્યું હતું કે 'અરે તમો વૈષ્ણવો, જુઓ કે કોની ઠગાઇ છે અને આ કોની લુચ્ચાઇ છે પ્રતીવાદીએ વાદીની આબરૂને કાંઇ પણ નુકસાન કર્યું હોય એવું તે મુદલ સમજતો ન હતો, તે એટલે સુધી કે લાઇબલની બીના છપાયા પછી એક મહીનો રહીને એટલે ૧૮૬૦ ના નવેંબર મહીનાની ૧૮ મી તારીખે વાદી જદુનાથજી મહારાજની મુંબઇ મધ્યેની કારકીર્દી વીશે પોતાના પત્ર મધ્યે ધીરજથી એક બીના લખી હતી, તે બીનાના છેલા ભાગ મધ્યે આ પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું હતું:—

'આ પ્રમાણે જદુનાથજી મહારાજની મુંબઇ મધ્યે થોડી મુદતની 'કારકીર્દીની નોંધ અમોએ ઉતારી છે. એ નોંધ પુરી કરતી વખતે હમો 'શ્રી જદુનાથજી મહારાજ વીશે હમારો અપક્ષપાત વિચાર આપવાની 'રજા લઇએ છીએ. એ મહારાજ વીશે સત્ય પ્રકાશ પત્ર મધ્યે આગળ 'જે વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે તે વખાણ પાછળની ભાંજગડથી 'ઓછાં થતાં નથી. બીજા સઘળાં મહારાજો જે હમારા જાણવામાં 'આવ્યા છે તેઓ સઘળા કરતાં શ્રી જદુનાથજી મહારાજ વધારે 'હીંમતવાન અને વધારે વિવેક ભરેલા માલુમ પડયા છે. પાછળથી 'એ મહારાજે જે ગેરવાજબી યુક્તિ હમને નુકસાન પોહચાડવા 'માટે કામે લગાડી છે તે ઉપર ધ્યાન ન આપતાં હમોએ જણાવવું 'જોઇએછે કે સ્ત્રી કેલવણી જાહેર રીતે પસંદ કરીને એ મહારાજ 'કાંઇ થોડા માનને લાયક થયા નથી.'

વળી વાદીએ પ્રતીવાદીની ઉપર ધર્મની તથા ધર્મગુરૂની નીંદા કરનાર એવું ખોટું તોહમત મુકયું હતું તેના જવાબમાં એજ તારીખના (તા૦ ૧૮ મી નવેમબરના) સત્ય પ્રકાશ મધે બીજી બીના લખી હતી તે મધ્યે એક ઠેકાણે આ પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

'એો મારા સમજુ ધર્મગુરૂઓ! તમારે વીશે આજ દીન સુધી 'સત્ય પ્રકાશ પત્ર મધ્યે જે બીનાઓ લખવામાં આવી છે તે ખરી છે 'કે ખોટી તે વીશે તમો તપાસ કરો. ખોટી હોય તો હમોને દેખાડો 'અને હમો હમારી ચુક ખુલ્લી રીતે કબુલ કરીશું અને ખરી હોય 'તો હમારી ઉપર ક્રોધ લાવવાને બદલે તમારી ચાલ સુધારવાની 'તજવીજ કરો. અરે ધર્મગુરૂઓ! તમો હમારા શત્રુ નથી. તમે 'હમારૂં કાંઇ બગાડર્યું [illegible] તમને સઘળાં વાળ્ળી

'માન મળે એવું હમો ઈચ્છીએ છીએ અને હમોને તમારી સાથે 'કાંઈભી કામ અથવા લેવડ દેવડ પડી નથી. ત્યારે અરે ધર્મગુરૂઓ! 'હમો શા વસ્તે તમારી ઉપર દ્વેશભાવ રાખીને તમને વગર કારણે 'સતાવ્યા કરીએ? તમને ખરૂં બોલતાં કોઇ વેળા કઠણ શબ્દ 'વપરાઈ ગયો હોય તો હમોને ક્ષમા કરો.'

"સને ૧૮૬૦ તા૦ ૧૮ મી નવેંબર પછી વાદી અને પ્રતીવાદી વચે તકરાર બંધ પડી. ફરીઆદીનું કામ વાદીએ ૧૮૬૧ ના મે મહીનામાં શરૂ કીધું, અને પ્રતીવાદીએ તારીખ ૨૧ મી અકટોબરના પત્ર મધ્યે જે કાંઇ લખ્યું હતું તે રદ કરવાની નોટીસ વાદીએ ઠેઠ એપ્રીલની આખેરીએ આપી. પ્રતીવાદીએ તેના જવાબમાં પોતાના પત્ર મધ્યે એવું જણાવ્યું કે અમોએ લખેલી બીનામાં કાંઇભી રદ કરવા જોગ કે માફ માગવા જેવું છે નહીં આ ઉપરથી તમો નામદારોને માલુમ પડશે કે પ્રતીવાદીને વાદી તરફ એ બીના લખાઈ ત્યારે અને ત્યારપછી પણ કાંઈભી કીનો કપટ હતો નહી, પણ વાદી પોતે પ્રતીવાદીને નુકસાન કરવાની ધારણા રાખતો હતો, તે ધારણા પુરી પાડવાને તેણે આ ફરીઆદી માંડી છે. વલી અજાએબ જેવી વાત એ છે કે લાઇબલની બીના વીશે વીચાર કરવા માટે વાદીએ આખા છ મહીના લીધા. હીંદુસ્થાનના નવા કાયદામાં લાઇબલની ફરીઆદી માંડવાની મુદત ફક્ત એકજ વરસની આપેલી છે. પણ વાદીએ તેમાંની અરધી મુદત તો એ લાઇબલની બીના પોતાને લાગુ પડે છે કે નહીં તેનો વીચાર કરવાને લીધી, વળી વધારે અજાએબીની વાત એ છે કે લાઇબલની ફરીઆદી શરૂ કીધા પછી પણ વાદીએ પ્રતીવાદી સાથે તકરાર કરવાનું જારી રાખ્યું હતું. એ બીનાથી તેને શું નુકસાન પોચ્યું તે શોધી કાહાડવાનેજ વાદીને છ મહીના લાગ્યા હશે! ખરી વાત એ છે કે કેટલાએક વૈષ્ણવોએ કેળવણી સંબંધી બાબતો વીશે વાદી અને બીજા મહારાજોનો વિચાર લેવો છોડી દીધો હતો. અને આ પ્રમાણે લોકોના વિચારમાં ફેરફાર થવાથી વાદીએ પોતાનું વેર વાલવાને પ્રતીવાદીની ઉપર ફરીઆદી ચલાવી હતી.

"હવે હું આશા રાખું છું કે ઉપર જણાવેલી જે વાતો મેં લંબાણથી જાહેર કીધી છે તેથી આ મુકદમાની કેફીઅત માલુમ પડશે. આ ફરીઆદી શરૂ થયા પછી પ્રતીવાદીને પોતાનો બચાવ કરવાની ફરજ પડી; અને તેણે જે બીના લખી હતી તેની દરેક વાત સાબીત

થઇ શકશે, એવી પોતાની ખાત્રી હોવાને લીધે તેને જે પ્રમાણે ફાયદા સંબંધીસ લાહ મળી તે પ્રમાણે તેણે પોતાનું કામ આગળ ચલાવ્યું. તેણે એ વીશે જે નવી શોધ કરી તે ઉપરથી તેની ખાત્રીને ટેકો મળ્યો, અને કેટલાએક વીદ્વાનો આ મુકદ્દમાની કેફીયતથી વાકેફ નથી તેઓ પણ તમો નામદારોને જણાવશે કે એ લાઈબલની બીના વાદીને લાગુ પડતી નથી. હવે મહારાજોના ધર્મ પુસ્તકોની ખુબી શું છે તે વીશે હું જણવાવાની રજા લઉં છું; તે પુસ્તકોમાં કેટલીએક વાત ઘણીજ નીર્લજ તથા હેવાનીઅત ભરેલી લખેલી છે. જો મહારાજોએ પોતાની સેવકીઓના ગળામાં હાથ નાખીને રાસ લીલા રમવી, એવી વાત તેઓએ પોતાનાં ધર્મ પુસ્તકોમાં લખી હોય અને વાદીએ પોતાના ધર્મનો વધારો કરવાને વાસ્તે ચોપાંનીઉં કહાડવા માંડીઉં હતું તેં પ્રતીવાદીએ જણાવ્યું કે તમો એવી ચાલથી હાથ ઉઠાવો અને તમાર બીજા મહારાજોને એ વીશે બોધ કરો, તો તેમ કેહેવામાં પ્રતીવાદીએ અણુઘટતું શું કર્યું? મહારાજો એવું કહે છે કે હમો 'કૃષ્ણ' નો અવતાર છઈએ, વાસ્તે જે પ્રમાણે કૃષ્ણની સાથે ગોપીઓએ રાસ લીલા કીધી તે પ્રમાણે હમારી સાથે પણ સેવકીઓએ કરવું જોઇએ. વાદીના પોતાના સાક્ષીએ આ વાત સાબીત કરી કે સવારના ત્રણ ચાર વાગે અંધારામાં સેવકીઓ તેમના દર્શન કરવા જાય છે, અને તેથી કેટલાએક બુરી મતલબના લોકોને પોતાની બુરી ધારણા પુરી પાડવાની જોગવાઈ મળે છે. ઇગ્લંડ મધે ધણી ધણીઆણીના છુટા છેડા કરવાના મુકદમા મધ્યે જેવી રીતના સાક્ષીઓ રજુ થાય છે તેવી રીતના સાક્ષીઓ પ્રતીવાદીની તરફથી રજુ કરીને દેખાડવામાં આવશે કે વાદી અને બીજા મહારાજો પોતાની સેવકીઓ સાથે જારકર્મ કરે છે. વળી એવું પણ દેખાડવામાં આવશે કે વાદી પોતે પોતાના પંથના જારકર્મની કેળવણીમાં મોટો થયો છે અને એક વખત તેણે કહ્યું કે જારકર્મ કરવાથી માણસનું કૌવત વધે છે અને લોહી સુધરે છે, અને શરીરની કસરત કરનારાઓને કૌવત વધારવું હોયતો જારકર્મ કરવું. અને આવી રીતના વિચાર આપનારો, ઉંચી જ્ઞાતિનો ઉંચો બ્રાહ્મણ છે, ઈશ્વરનો અવતાર છે; અને મી૦ બેલી કેહે છે કે તે સદ્‌ગૃહસ્થ છે પણ આવી રીતનો સદ્‌ગૃહસ્થ છે, અને જે શખ્સ કહે છે કે મને લાઇબલની બીનાથી નુકસાન પુગ્યું છે તે આવી ચાલનો અને આવી રીતનો માણસ છે.

"વળી તમો નામદારોએ આ વાત ઉપર પણ ધ્યાન આપવું જોઇએ કે વાદીએ પોતે આવીને પોતાના મુકદ્દમાની મુખજુબાની

આપવી જોઈતી હતી, તેમ તેણે કીધું નથી. પ્રતીવાદીની તરફથી તેને સાક્ષી દાખલ સમન્સ આપવામાં આવ્યો હતો, અને તે સમન્સ લેવાને પ્રતીવાદીને તેણે બેહદ મેહેનત તથા અડચણમાં નાખ્યો હતો. અને હવે જ્યારે એને સાક્ષી સમન્સ પોંચેલો છે, ત્યારે તે પોતે પોતાનો મુકદમો સાબીત કરવાને પેહેલ વેહેલા શા માટે નહીં આવ્યો એ વાત કોર્ટે ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે. એક બીજી વાત પણ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ છે કે બધા વૈષ્ણવોમાં ભાટીઆઓ મહારાજને ઘણાજ ભાવથી માનનારા ગણાય છે. એવું છતાં પણ વાદીની તરફનો મુકદમો સાબીત કરવાને એકબી ભાટીઆને સાક્ષી દાખલ બોલાવવામાં આવ્યો નહીં. ભાટીઆઓને છોડીને મારવાડી જેવા દરિદ્રિને સાહેદી પુરવા બોલાવ્યો; અને તેનું કારણ એજ કે બધા ભાટીઆઓએ મહારાજની વિરૂદ્ધ સાક્ષી નહીં પુરવાનો બંદોબસ્ત કીધો છે. અને તે બંદોબસ્ત આ કોર્ટમાં સાબીત થયાથી તેઓ સાક્ષી આપવાને નાલાયક થયા છે. પ્રતીવાદીએ લાઈબલની બીના મધ્યે જે સખ્ત બોલ વાપર્યાં છે તે હદની બાહાર નથી. પણ મહારાજોએ પોતાના પુસ્તકો મધ્યે જારકર્મને ઉત્તેજન આપ્યું છે તેની ઉપર તેણે વાજબી ધિકાર નાખ્યો છે. પ્રતીવાદીના સાક્ષીઓથી કોર્ટના જાણવામાં આવશે કે મહારાજે પોતાના પુસ્તકમાં એવું લખ્યું છે કે ઈશ્વરની ઉપર જારભાવની પ્રીતી રાખવી અને એજ પ્રીતીથી જીવનો ઉધાર (છુટકારો) થાય છે. પણ મહારાજ અને ઈશ્વર એકજ છે, વાસ્તે આ ચાંદાનું નામીચું દરદ ભોગવનાર જદુનાથજી મહારાજ જેવા ઈશ્વર ઉપર પણ તેવીજ જાર-કર્મની ગરમ પ્રીતી રાખીને તેની સેવા કરવી. પણ એ ધર્મગુરૂઓ કેહે છે કે એટલુંજ કરીને બેસી ના રહો; કારણ કે તેથી કાંઇ પણ વળવાનું નથી. હમે કૃષ્ણનો અવતાર છીએ માટે તમો તમારૂં શરીર તમારો આત્મા, તમારી બાયડી, તમારા છોકરા, તમારી છોકરી તથા તમારૂ તન, મન, અને ધન હમોને અર્પણ કરો. જો તમે ઈશ્વરની સેવા કરવા ચાહતા હો તો હમે તમારા ઈશ્વર છીએ અને આવી રીતે હમારી સેવા કરો. સ્ત્રીએ પોતાનું શરીર અર્પણ કરવું એટલે શું તેનો અર્થ કોર્ટે વીચારી લેવો. ખરા વૈષ્ણવે લોકલાજ (એટલે લોકોની શરમ) રાખ્યા વગર તન, મન, ધનથી સેવા કરવી. અરે! એ મહારાજો વળી કેહેછે કે તમો કાંઇ પણ વસ્તુનો ઉપયોગ કરો તેની અગાઉ ઈશ્વરને એટલે હમો મહારાજોને તે વસ્તુ ઉપભોગને માટે આપો અને તેની પછી તમે તેનો ઉપયોગ કરો. આ વાત એ પંથમાં પ્રસિદ્ધ હતી અને ગોકુળનાથજીએ તેની ઉપર ટીકા કરીને

વધારે પ્રસિદ્ધ કીધા છે પ્રતીવાદી કહે છે કે એ વાત તમે છોડી દ્યો, અને તેમાં અગત કરીને જદુનાથજીને કહુ છઉં કે તમે છોડી દ્યો, કારણ કે બીજા મહારાજો તો એ વાતમાં હમેશાં વધારેને વધારે ડુબતા જાયછે અને ફક્ત તમોએ તમારા ધર્મનો વધારો કરવા વાસ્તે કંમર બાંધી છે અને જે કાંઇ તમે કહોછો તે ઠગાઇ ભરેલું નહી હોય તો તમે બીજા મહારાજોને બોધ કરો, તમે એ ઠરનારની ઉપર ધિકાર નાખો, અને ટીકા પ્રમાણે ચાલીને તમારામાના જે મહારાજો પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડતા હો તેથી હાથ ઉઠાવો. જેઓ ધર્મનો ઉપદેશ કરવા બહાર નીકળ્યા છે તેઓને પ્રતીવાદી આ પ્રમાણે કહે છે લાઇબલની બીનાના છેલા વાક્ય વીષે જેને કઇ પણ શક હોય તો હવે તે નીકળી જવો જોઇએ છે

"હવે જે સાહેદી પડવાની છે તે વીષે હું એટલુ જ જણાવું છું કે ભાટીઆ કોન્સ્પીરસી કેસની તપાસ થઇ ગયા પછી વાદીનો મુકદમો ચલાવનાર (પ્રભુદાસ) પ્રતીવાદીના સાક્ષીઓને કેહેનો ફરે છે કે તમે મહારાજના વીરૂદ્ધ સાહેદી પુરશો ના અને જો પુરશો તો તમને ન્યાત બાહાર રેહેવુ પડશે આવા મુકદમ આ મને સાહેદી રજુ કરવાનું કામ સઘળે ઠેકાણે મુશ્કેલ છે, પણ આ મુકદમામા તો એ કામ ઘણુંજ મુશ્કેલ થઈ પડયુ છે, કારણ કે પ્રતીવાદીની તરફ કોઇ સાહેદી પુરવા નહી આવે એવી તજવીજ વાદીની તરફથી થયેલી છે આ કારણને માટે હુ કહુ છઉ કે પ્રતીવાદીઓને ઇંગ્રેજી કાયદાથી જેટલી છુટ મલી શકતી હોય તેટલી છુટ તમો નામદારોએ આપવી જોઇએ. વાદીના સાક્ષીઓથી આ વાત રજુ થશે કે મહારાજ ફક્ત ધર્મની વાતે પોતાના સેવકો ઉપર જુલમ ગુજારે છે એટલું નહી પણ ધર્મ ને નામે તેઓના સસારી ખટલામા પણ જુલમ ગુજારે છે. અને તે એટલે વેર કે એક સુલેહના અમલદારે (અને હું દલગીર છું કે તે હજી પણ સુલેહનો અમલદાર છે તેણે) કબુલ કીધુ કે મેં ગુલામી ખત ઉપર સહી કીધી છે, અને તે સહીથી હું બંધાયો છુ કે હમારી ન્યાતના જે લોકો મહારાજની વીરૂધ લખે અને મહારાજને કોર્ટમા સાક્ષી દાખલ બોલાવે તો તેને ન્યાત બાહારની સજા કરવી, અને તે લખત ઉપર સહી લેવાને મહારાજને કેટલાક દીવસ સુધી મદીર બધ કરવા પડયા હતા મહારાજો પોતાના સેવકના મરણની વખતે તેમને ત્યા જઈને તેઓની છાતી ઉપર પગ મુકી પૈસા લે છે છેવટે હું એટલુજ જણાવુ છું કે પ્રતીવાદીની તરફથી સઘળી સાહેદી રજુ થયા પછી એવું માલુમ પડશે કે લાઇબલની બીના

પ્રતીવાદીઓની તરફના સાક્ષીઓ.

(સાતમો દીવસ; મંગળવાર, તા૦ ૪ થી ફેબ્રુઆરી)

(૧) કરસનદાસ મુલજી—"હું આ મુકદમા મધે એક પ્રતીવાદી છું; ન્નાતે વાણીઓ અને ૨૮ વરસની ઉમરનો છું. વલ્લભાચાર્ય ધર્મને માનનારી જાતમાં હું જન્મ્યો છું, મહારાજને ગુરૂ લેખે હું માનતો હતો અને ઇશ્વર લેખે નહીં. લાઇબલની બીના છપાઇ પ્રગટ થઇ ત્યારે હું સત્ય પ્રકાશનો માલેક તથા અધીપતી હતો. ગયા વરસની શરૂઆતથી એ પત્રને રાસ્ત ગોફતાર સાથે જોડી નાખ્યું છે અને ત્યારથી તે "રાસ્ત ગોફતાર તથા સત્ય પ્રકાશ" ના નામથી ઓલખાય છે. બીજા પ્રતીવાદી નાનાભાઇ રૂસ્તમજી રાણીના સત્યપ્રકાશનો છાપનાર હતો. "સ્ત્રી બોધ" નામનું ચોપાનીઉં પણ હું લખું છું. બીજા કેટલાએક ચોપાનીઆં તથા પુસ્તકો મેં લખ્યાં છે. અસલ હીંદુ ધર્મના મતથી હું થોડો ઘણો વાકેફ છું. એ અસલ ધર્મમાંથી આશરે ૧૦૦ પંથઉભા થયા છે. અને તેમાંથી પણ બીજા વળી પંથ ઉભા થયા છે. એ પંથ મધ્યેના કેટલાએક પંથો તો એક બીજાથી ઘણા જુદા છે. શીવ અને વીષ્ણુ માર્ગમાં ઘણો ફેર છે. એ બેઉ માર્ગની પુજા તથા નીતિ જુદી જુદી છે વલ્લભાચાર્યના મતવાળા વીષ્ણુને માને છે અને શીવ માગવાળા શીવને માને છે વલ્લભાચાર્ય પંથમાં મનને (ઇંદ્રિયને) જીતવાનું (વૈરાગ્ય પાળવાનું) કહ્યું નથી. પણ શીવ માર્ગમાં કહેલું છે. અસલ હીંદુ ધર્મમાં મન જીતવાનું, તથા શરીરને કષ્ટ આપવાનું, તથા પાપના પશ્ચાતાપ કરવાનું કહેલું છે. વલ્લભાચાર્યનો પંથ આશરે ૩૭૫ વરસની વાત ઉપર ઉભો થયો છે વલ્લભાચાર્ય એ પંથનો મુળ પુરૂષ હતો અને ન્નાતે તૈલંગો બ્રાહ્મણ હતો. વલ્લભાચાર્ય તથા તેના બાપ લછમન ભટને તૈલંગા બ્રાહ્મણોએ ન્યાત બાહાર મુકયા હતા 'નીજ વારતા' નામના વ્રજ ભાષામાં લખેલા એક પુસ્તકમાં એવું લખ્યું છે કે વલ્લભાચાર્ય જ્યારે મરણ પામ્યા ત્યારે આગનો મોટો ભડકો થઇને આકાશમાં ચહડી ગયા. મહારાજો (ભટજીના કુટુંબ મધ્યે) માંહો માંહે પરણે છે. જયારે માંહો માંહે છોકરી મળતી નથી ત્યારે કોઇ ગરીબ તૈલંગા બ્રાહ્મણને પૈસા આપીને તેની છોકરી પરણે છે પણ જે તૈલંગો બ્રાહ્મણ મહારાજને છોકરી પરણાવે છે તે પોતાની ન્યાતમાંથી ન્યાત બાહાર થાય છે. એક મહારાજ એક ગરીબ તૈલંગા બ્રાહ્મણની છોકરી સાથે પરણેલા હતા તેની મને ખબર છે. મહારાજો ઊંચા

બ્રાહ્મણો નથી અને તેઓનો પંથ પણ અસલનો નથી. તેઓ કો પણ લોકોને અસલ હીંદુ ધર્મનો ઉપદેશ કરતા નથી માટે તેઓ અસલ હીંદુ ધર્મના ધર્મગુરૂ કહેવાતા નથી. વૈષ્ણવો પોતાના પંથ મતની વાતો મહારાજ પાસેથી સાંભળે છે. અસલ હીંદુ ધર્મની વાતે બ્રાહ્મણ પાસેથી સાંભળે છે. બ્રાહ્મણો ઉઘાડી રીતે ધર્મની વાતે બધા લોકોને સમજાવે છે. મહારાજો પોતાના પંથની વાતો છુપાવી રાખે છે. એ વાતો જાહેર કરવાની એ પંથમાં મના કીધેલી છે. વલ્લભાચાર્ય પંથના મતથી વાકેફ થવાને મેં ઘણું ધ્યાન આપ્યું છે એ પંથના ઘણા ખરા પુસ્તકો વ્રજ ભાષામાં લખેલા છે અને હું વ્રજ ભાષા વાંચી સમજી શકું છું. કેટલાંએક પુસ્તકો સંસ્કૃત ભાષામાં છે પણ સંસ્કૃત ભાષા હું જાણતો નથી. એ પંથની વાત જાહેર ન પાડવા વીષે એ પુસ્તકોમાં લખ્યું છે જે કોઇ પોતાના ગુરૂની અથવા ઠાકોરજી (મુરતી) ની ગુપ્ત વાત જાહેર કરે તે મુઆ પછી ત્રણ જન્મ સુધી કુત્રાનો અવતાર પામે. મહારાજના મતની ઘણીએક વાતો એવી છે કે વિદ્વાન બ્રાહ્મણોથી તે વાતનો બોધ થઇ શકતો નથી. બ્રાહ્મણો હમારા પંથવાળાને ધર્મની વાતો સમજાવે છે તે વાતો તેઓ બીજા પંથવાળાઓને પણ સમજાવે છે મહારાજના પંથના ૧૪ પુસ્તકો હું આ કોર્ટ મધ્યે રજુ કરૂં છું તે મધ્યે એક ગુજરાતી ભાષામાં, અને બીજા વ્રજ ભાષામાં તથા સંસ્કૃત ભાષામાં છે એ પુસ્તકોનાં નામ—

(૧) સડસઠ અપરાધ; બનાવનાર હરરાયજી મહારાજ—(૨) અષ્ટાક્ષર ટીકા, બનાવનાર ગુસાંઇજી—(૩) ચતુશ્લોકી, બનાવનાર ગુસાંઇજી.—(૪) ગુરૂ સેવા; બનાવનાર વલ્લભાચાર્ય.—(૫) સ્વધર્મ વર્ધક અને સંશય છેદક; બનાવનાર વાદી જદુથાથજી મહારાજ.—(૬) પુષ્ટી પરવા મર્યાદા ટીકા; બનાવનાર હરરાયજી મહારાજ.—(૭) રસભાવના; બનાવનાર ગોકુલનાથજી—(૮) વીઠલેશ રત્નવીવરણ; બનાવનાર દેવકીનંદન.—(૯) બસો બાવનની વાર્તા તથા—(૧૦)ચોરાસી વૈષ્ણવની વાર્તા, બનાવનાર ગોકુલનાથજી—(૧૧) વચનામૃત; બનાવનાર ગોકુલનાથજી.—(૧૨) સિદ્ધાંત રહસ્ય ઉપર ગોકુલનાથજીની ટીકા.—(૧૩) સિદ્ધાંત રહસ્ય બનાવનાર વલ્લભાચાર્ય—(૧૪) દશ મર્મ; બનાવનાર દ્વારકેશજી.

(૧) સડસઠ અપરાધ. એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે તે મધ્યેના કેટલાએક વાકયોનો તરજુમો.

૮. વૈષ્ણવ થઇને જે કોઇ વૈષ્ણવ નથી તેને માન આપે તો તે (મુઆ પછી) ત્રણ જન્મ સુધી ચમાર થાય.

૩૨ જે કોઈ પોતાના ગુરૂની અને ઠાકોરજી (ઇશ્વર) ની વચ્ચે ભેદ અથવા તફાવત સમજે તે (મુઆ પછી) મીચાના નામનો પક્ષી થાય

૩૪ જે કોઇ પોતાના ગુરૂની આજ્ઞા ઉલઘન કરે (તોડે) તે અમી પાત્રાદી ભયંકર નર્કમાં જાય, અને તેની સઘળી સેવા નીષ્ફળ થાય.

૩૭ જે કોઇ પોતાના ગુરૂની અથવા ઠાકોરજીની ગુપ્ત વાત જાહેર કરે તે (મુઆ પછી) ત્રણ જન્મ સુધી કુતરો થાય

૩૯ જે કોઇ પોતાના ગુરૂ આગળ અથવા ઠાકોરજીની આગળ પદમાસન કરી (એટલે પગ ઉપર ચડાવીને) બેસે તે (પોતાનાં મરણ પછી) સર્પનો જન્મ પામે

૫૪ જે કોઇ પોતાના ગુરૂ આગળ પોતાની વીદ્યા દેખાડે તે (મુઆ પછી,) ત્રણ જન્મ સુધી મુગો થાય અને ત્રણ જન્મ સુધી કુતરો કે ગધેડો થાય

૫૫ જે કોઇ પોતાના ગુરૂની આગળ ચાલાકી દેખાડે તે મુઆ પછી જરક પક્ષીનો જન્મ પામે

૫૬ જે કોઇ પોતાના ગુરૂની સેવા કર્યા વગર (ઠાકોરજીની) પુજા કરે તો તેની પુજા નીષ્ફળ જાય

૫૯ જે કોઇ પોતાના ગુરૂને અથવા ઠાકોરજીને પોતાના પગનું તળિયું દેખાડે તે (મુઆ પછી) દશ વરસ સુધી સર્પનો જન્મ પામે

(૨) અષ્ટાક્ષર ટીકા—એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે.
તે મધ્યેના એક વાક્યનો તરજુમો

જુઓ શ્રી ગુસઇજી કેવા છે ! તેને કાંઇ ચીજની ઇચ્છા નથી તેને કાંઇ ચીજની ગરજ નથી. તેની સર્વ ઇચ્છા પુરી પડેલી છે તે સર્વે ગુણોથી ભરપુર છે. તે પોતે સાક્ષાત ઇશ્વર છે સર્વે અવતારમા મુખ્ય છે. કરોડો કામદેવ જેવા ખુબસુરત છે છ જાતના સદ્ગુણથી ભરેલા છે રસીક શીરોમણી (એટલે સર્વ જાતના રસના જાણનારાઓના માથાના મુગટ છે) પોતાના ભકતોના મનોરથ પુર્ણ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે એવા શ્રી ગુસાઇજી છે તેને કોઇ ચીજની ઇચ્છા શા માટે થાય ? પોતેજ કરોડો દુનીઆના બનાવનાર છે અને કરોડો દુનીઆમા તેની કીર્તી વ્યાપી રહેલી છે સઘળા પ્રાણીઓના પ્રાણના અન્તર્યામી છે બ્રહ્મ, શીવ, ઇંદ્ર, વગેરે દેવતાઓ તેની સ્તુતી કરે છે, એવા શ્રી ગુસાઇજી છે ?

(૩) ચતુશ્લોકીની ટીકા—એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે તે મધ્યેનાં વાકયનો તરજુમો.

"તેટલા માટે કળીયુગમાં સેવા સમાન બીજી મુક્તિ નથી. તેટલા "વાસ્તે જ્યારે કોઇ માણસ ફક્ત શ્રી આચાર્યજીનો આશરો લે છે "ત્યારે તેનો સર્વ ઇચ્છા પુર્ણ થાય છે. આપણે આપણા ગુરૂને ઇશ્વર "પ્રમાણે માનવો જોઇએ, એટલુંજ નહી, પણ ગુરૂને ઇશ્વર કરતાં પણ "વધારે માનવો જોઇએ; કેમકે જો ઇશ્વર ક્રોધ કરે તો ગુરૂ દેવ "(આપણું) રક્ષણ કરે; પણ ગુરૂ જો ક્રોધ કરે તો (આપણું) રક્ષણ "કરવાને કોઈ શક્તિવાન નથી.'

(૪) ગુરૂ સેવા—એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે તેનાં કેટલાએક વાકયોનો તરજુમો—

"જ્યારે હરી (ઇશ્વર કોઇની ઉપર) ક્રોધ કરે ત્યારે ગુરૂ રક્ષા કરે; "પણ જ્યારે ગુરૂ ક્રોધ કરે ત્યારે કોઇ રક્ષા કરી શકે નહીં, તેટલા "માટે વૈષ્ણવે પોતાના તનથી અને વિત (એટલે દોલત) થી ગુરૂની "સેવા કરીને તેને રાજી રાખવો.'

"પણ મુખ્ય ગુરૂ તો શ્રી આચાર્યજી, ગુસાંઇજી, અને સઘળું "વલ્લભકુળ (એટલે વલ્લભનો ઓલાદ) છે. સર્વે તમજીમાં જણુવ્યા પ્રમાણે એ સઘળાઓ ગુરૂ છે.

"તેટલા માટે ઇશ્વર અને ગુરૂની સેવા જરૂર કરીને કરવી જોઇએ. "જો કોઇ માણસ ઇશ્વરની સેવા કરે તો વ્યાપી વૈકુંઠમાં "જાય; પણ ઇશ્વરની સેવાથી વ્યાપી વૈકુંઠમાં તેજ જાય જે ગુરૂની" "સેવા કરે. જેવી ઇશ્વરની સેવા તેવીજ ગુરૂની સેવા કરવી જોઇએ"

"ગુરૂને ભેટ કરવી અને તે ભેટનું કાંઈ પ્રમાણ (હદ) નથી. જેવી "મરજીમાં આવે તેવી ભેટ કરવી. પણ એટલો વીચાર કરવો જોઇએ "કે આ જગતમાં ઘણી જાતનાં પ્રાણી છે તે સઘળાંમા હમે મોટા ભા- "ગ્યશાળી છીએ કે શ્રી વલ્લભાચાર્યજી, તથા શ્રી ગુસાંઇજીએ, "તથા તેમનાં સર્વ બાલકો (એટલે મહારાજો) જેઓ શ્રી પુરષોતમ "રૂપ સાક્ષાત ઇશ્વર છે તેમને શરણે હમે છીએ.

(૫) સ્વધર્મ વર્ધક અને સંશયછેદક, પ્રગટ કરનાર વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક મંડળી. એ ચોપાનીયું ગુજરાતી ભષામાં છપાયુ છે. તેના પહેલા પુસ્તકના ૧૦મા અંક મધ્યે ૨૭ મે ૧૮૫૫ની જારભાવની પ્રીત વીષે આ પ્રમાણે લખ્યું છેઃ—

પ્રસંગ બીજો.

"ઉપલા પ્રસંગમાં કહ્યું જે સર્વે રૂપ ઇશ્વર પોતે અંશે કરીને "થયા છે માટે આ જગત સર્વે પોતાનો આત્મા છે માટે પોતાના "આત્મા સાથે પોતે રમણ કરે છે ઇશ્વરને તો પારકું પોતીકું છેજ "નહીં. સહુ પોતીકુંજ છે માટે વ્યભીચાર દોષ ઇશ્વર ઉપર લાગુ "પડતો નથી."

"પારકી વસ્તુ ભોગવવાનો દોષ તો આ સ્રષ્ટીને લાગે છે, ઇશ્વ-"રને તો પારકું છેજ નહી. માટે વ્યભીચાર દોષનો કાયદો ઇશ્વરે 'સ્રષ્ટી સારૂ કરેલો છે. હવે અજ્ઞાની એમ કહે છે જે દીકરી અથવા 'દીકરો બાપને કહેશે જે 'હું તમારી વહુ થાઉં'. એમાં કેટલો "અધર્મ અને કેટલી અનીતિ છે.' માટે ઇશ્વર સાથે જારભાવની "પ્રીત રાખનારા કેટલા અધર્મી છે, એવું દેખાડવું છે હવે એ વાતનો "સમજુ લોકોએ વીચાર કરીને જોવું જે ગોપીજને શ્રીકૃષ્ણની સાથે "જારભાવની પ્રીત કરી તે શું તેણે અધર્મનું આચરણ કર્યું ? તથા "આ સૃષ્ટીની સાથે સૃષ્ટિની સ્ત્રીઓ પાર્વતીજી સીતાજીને મહાદેવજી "તથા શ્રી રામચંદ્રજી પરણ્યા તથા રાજાઓની કન્યા સોળ હજાર "શ્રી કૃષ્ણ પરણ્યા તેણે પણ અધર્મ કર્યો એવું એ મુર્ખના કહેવા "ઉપરથી સિધ્ધ થાય છે. જો કેવળ બાપ પુત્રનો ભાવ ઇશ્વર હોયતો "એ કન્યાઓ શ્રી કૃષ્ણ પરણે નહીં. પણ ઈશ્વરમાં તો સર્વભાવ રહે-"લા છે. સ્ત્રી તથા પુરૂષ એ બન્ને ઇશ્વરમાંથી નીકળ્યા છે. માટે સ્ત્રી "પુરૂષ એ બે ભેદ ઇશ્વરને નથી. એ બન્ને ઇશ્વરના આત્મા છે. "માટે પોતાના આત્મા સાથે પોતે રમણ કરેછે એમા ઇશ્વરને પણ "અધર્મ નથી અને સૃષ્ટિને પણ અધર્મ થતો નથી. જો અધર્મ થતો "હોય તો શ્રી કૃષ્ણ એ રાજાની કન્યાઓ પરણેજ નહી. જુઓ કે એણે "શાસ્ત્રથી કેટલી બધી વાત ઉલટી બતાવીને અજાણ્યા લોકોને ભરમા-"વ્યાછે જો જારભાવની પ્રીત ઇશ્વર સાથે રાખવામાં અધર્મ થતો હોય "તો પુર્ણ પુરૂષોતમ વેદને જારભાવ રાખવાનું વરદાન આપેજ નહીં."

"વેદની ઘણા કાળની સ્તુતી સાંભળીને આકાશવાણીથી પ્રભુ "(ઇશ્વર) બોલ્યા જે હે શ્રુતીઓ હું તમારા ઉપર પ્રસન્નથયોછું તેથી "તમારી ઈચ્છા હોય તે વર માગો. એ રીતે જ્યારે શ્રી કૃષ્ણે કહ્યુ "ત્યારે શ્રુતીઓ બોલી જે,—

"હે પ્રભુ (ઇશ્વર) જેટલા નારાયણ આદીથી તમારાં સ્વરૂપ છે,
"તેને તો અમે જાણીએ છીએ જે એ સર્વે સગુણ બ્રહ્મ છે એમને
"વીષે અમારી પુર્ણ બુદ્ધી નથી અને અમે જેને બ્રહ્મ કરીને વર્ણન
"કરીએ છીએ, જે સ્વરૂપ નીર્ગુણ છે અને અક્ષર બ્રહ્મથી જુદું છે, તે
"સ્વરૂપમા તો અમારી મન વાણી પ્હોચતી નથી માટે તે સ્વરૂપ
"અમે જાણી શકતા નથી માટે તે સ્વરૂપનાં દર્શન અમને કરાવો એ
"શ્રુતીઓએ કહ્યુ ત્યારે પુર્ણ પુરૂષોતમ જે શ્રી કૃષ્ણ તેણે
"પોતાનું વ્યાપી વૈકુંઠ દેખાડયું અને પોતાના દર્શન કરાવ્યા તે સમયે
"(વેદની) શ્રુતીઓને કેવા દર્શન થયા તે કહે છે

"તે સમયે (વેદની) શ્રુતીઓ શ્રી કૃષ્ણનુ સ્વરૂપ જોઇને સ્તુતી
"કરવા લાગી જે હે શ્રી કૃષ્ણ તમારૂ સ્વરૂપ કોટી કામદેવથી પણ
"અતીશય સુદર છે તે જોઇને અમને કામ ઉત્પન્ન થયો છે માટે અમે
"તમારી સાથે સ્ત્રી ભાવથી રમણ કરીએ એ મનોરથ અમારો તમે
"પુર્ણ કરો જો તમે અમને વરદાન આપવાની ઇચ્છા કરો છો તો
"અમે એજ માગીએ છીએ એ રીતે જ્યારે વેદની શ્રુતી બોલી ત્યારે
"શ્રી પુર્ણ પુરૂષોતમ કહે છે જે,—

"હે શ્રુતીઓ તમારો આ જે મનોરથ છે, તે ઘણો દુર્લભ છે
"અને સિધ્ધ થવો કઠણ છે, પણ મે તમારાથી કબુલાત કરી તેથી એ
"મનોરથ સત્ય થશે પણ તે હમણા નહી સિદ્ધ થાય તે કહેછે (કે)—

"શાશ્વત કલ્પ જ્યારે આવશે ત્યારે તમે વ્રજમા ગોપીઓ
"પ્રગટ થશો ત્યા વ્રદાવનમા રાસમા હું તમારો મનોરથ પુર્ણ કરીશ
"અને જારભાવની પ્રીત તમારી મારામા સર્વથી અદકી થશે તે પ્રીતથી
"તમે મને પામીને પ્રાપ્ત થશો એ રીતે શ્રી કૃષ્ણે શ્રુતીઓને
"જારભાવથી પ્રાપ્ત થવાનુ કહ્યુ એ વેદની શ્રુતીઓ ગોપીકા થ
"યા છે તેઓનું નામ શ્રુતીરૂપા કહેવાય છે,

"એજ રીતે રામાયણમા કહ્યુ છે જે દડકારણ્ય વનમા શ્રી
"રામચદ્રજી પધાર્યા હતા ત્યા સોળ હજાર અગ્નિ કુમાર નામે
"રૂષીઓ તપ કરતા હતા તે રૂષી શ્રી રામચદ્રજીનુ સ્વરૂપ જોઇને
"મોહીત થયા ત્યારે હાથ જોડીને શ્રી રામચદ્રજીને વીનતી કરી જે
"હે પ્રભુ અમને તમારી સાથે સ્ત્રી રૂપે થઇને રમણ કરવાની ઇચ્છા
"થઇ છે. માટે આ મનોરથ અમારો પૂર્ણ કરો ત્યારે શ્રી રામ
"ચદ્રજીએ પ્રસન્ન થઇને વરદાન આપ્યુ જે આ મનોરથ તમારો શ્રી

" કૃષ્ણાવતારમા પુર્ણ થશે તે અગ્નિકુમારો રૂપીઓ વ્રજમા ગો
" પીકા થયા તેનુ નામ અગ્નિકુમાર ગોપીકા છે એની કથા કુર્મ
" પુરાણમા કહી છે તથા અથર્વવેદમા કહી છે જે—

" એ અગ્નિકુમાર રૂપીઓ વ્રજમા સ્ત્રી (રૂપે) પ્રગટ થઇ
" શ્રુતીઓની સાથે એ પણ પુર્ણ પુરૂશોતમને પામી એ રીતે વેદ
" પુરાણોમા ઠામ ઠામ કહ્યુ છે કે જે જે ભાવે ઇશ્વરને આ જીવ ભજે તે
" રીતે હરી તેનો મનોરથ પુર્ણ કરે છે જો જારભાવની પ્રીતમા અધર્મ
" થતો હોત તો શ્રી કૃષ્ણે તથા શ્રી રામચંદ્રજીએ સ્ત્રી થવાનુ વરદાન
" કેમ આપ્યુ ? તેજ સમયે અપ્રસન્ન થઇજાત અને દંડ કરત પણ
" ઇશ્વર તો સર્વરૂપ છે પીતારૂપ અને સ્વામીરૂપ છે ભઇરૂપ છે,
" પુત્રરૂપ છે જે જે ભાવે ઇશ્વરમા પ્રીત રાખે તે રીતે ઇશ્વર તેનુ
" મનોરથ પુર્ણ કરે છે નંદરાયજી વાસુદેવજીએ પુત્રભાવનુ વર માગ્યુ
" તો તેનો પુત્રભાવનો મનોરથ પુર્ણ કર્યો, ગોપીકાએ જારભાવથી પ્રીત
" કરી તો જાર થઇને સુખ આપ્યુ અને આ અજ્ઞાની કહે છે જે અધર્મ
" છે એ વાર્તાવેદ પુરાણથી કેવી ઉલટી કહે છે તે ઉપર કોઇ ભક્તે
" સાખી કહી છે જે—ઉકરડે ચરનાર ખર શુ જાણે બાગની સહેલ
" મરણ મીશ્રીથી તેનુ જીવન જગતનુ મેલ—અર્થ, ઉકરડાના
" ચરનાર જે ગધેડા છે તે બાગની સેહેલને શુ જાણે જે બાગની સેહેલ
" કેવી છે સાકર ખાધાથી ગધેડો મરણ પામે છે અને ઉકરડા ઉપર
" પડેલો કચરો ખાઇને જીવે છે તેમ પરબ્રહ્મના સુખને ચહનાર
" જે ભક્ત છે, તેનુ જીવન તો જારભાવનીજ પ્રીત છે એ પ્રીતને
" અભક્ત શુ જાણે ? તે તો નર્કની પ્રીતની ઇચ્છા કરનાર છે દેહ સ્ત્રી
" ધન એ મળ્યુ એટલે પરમેશ્વરજ મળ્યા પણ અનુભવ કરતા પણ
" સાફ જણાઇ આવે છે જે જારભાવ જેવી પ્રીત કોઇ ઠેકાણે નથી તે
" સારૂ શાસ્ત્રમા જારભાવની પેઠે પ્રીત હરીમા રાખવી કહી છે જુઓ કે
" જારભાવની પ્રીતવાળી સ્ત્રી ઘરનુ કામ કરે છે પણ રાત દહાડો તેનુ
" મન જારને મળવા સારૂ લાગ્યુ રહે છે અને જાર પરદેશ જાય તો
" તેના વીયોગથી તેને અન્ન ભાવતુ નથી શણગાર સારો કરવો ગમતો
" નથી, અને અતીશય વિયોગે દુઃખ થયાથી તે પોતાની દેહ છોડી દે
" છે એવી તરેહની પ્રીત પરમેશ્વરમા રાખવી શાસ્ત્રમા અતીશય
" ઉત્તમ કહી છે તે પ્રીતને એ મુર્ખ કહે છે જે એ પ્રીત ધીક્કાર
" કરવા જોગ છે પણ યારભાવે કરીને ઇશ્વર સાથે કાંઇ વ્યભીચાર
" કરવો એવુ કહ્યુ નથી કારણ જે શ્રી ગોપીજનની યોગ્યતા પ્રમાણે

" આ જીવની યોગ્યતા નથી. અને સાક્ષાત ઇશ્વર સાથે સંબંધ પણ
" આ જીવનો નથી. એ ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહીએ, કોઇ એક સ્ત્રી
" સંધ્યાકાળ સમયે જારની પાસે જતી હતી. તે સમય કોઇ એક ફકી
" રસ્તામાં બેઠો ભજન કરતો હતો. પણ અંધારૂં હતું તેથી તે ફકીરને
" તે સ્ત્રીએ દીઠો નહીં ને ઠોકર મારતી ચાલી ગઈ. તેની પણ તેને ખબ
" રહી નહીં તે સમયે ફકીર કાંઇ બોલ્યો નહી, પણ જ્યારે તે સ્ત્રી પાછી
" આવી ત્યારે તે ફકીરે કહ્યું જે—અરે રાંડ તું મને ઠોકર મારીને ચાલી
" ગઇ પણ તે સમયે હું ઇશ્વરના ધ્યાનમાં હતો તેથી બોલ્યો નહી,
" ત્યારે તે સ્ત્રીએ જવાબ દીધો જે તું ઇશ્વરના ધ્યાનમાં હોત તો મેં
" ઠોકર મારી તેની તને ખબર રહેત નહી. જો કે મારી તુચ્છ પ્રીત જા
" રમાં હતી તેથી મેં તને દીઠો નહિ અને ઠોકર મારી તેની
" પણ મને તેના ધ્યાનમાં ખબર ન રહી અરે તારી ખરી પ્રીત
" ભગવાનમાં હોત અને તેના ઉપર ધ્યાન હોત તો તને ઠોકર લા
" ગ્યાની ખબર કેમ રહેત? એટલું સાંભળતાં માત્ર તે ફકીરે કાન
" પકડયો અને તે સ્ત્રીને પગે લાગી બોલ્યો માતા તેં વાત કહી તે
" ખરી છે આજથી મેં તને ગુરૂ કરી એ દૃષ્ટાંતમાં પણ પ્રીતનો
" ઉપદેશ લીધો છે. જેમ દત્તાત્રયરૂપીએ ચોવીશ વસ્તુઓ પાસેથી
" ઉપદેશ લીધો તેમ જારભાવની પ્રીતીનો સાર લેવો. એ રીતે કાંઇ
" વ્યભીચાર કરવો એમ કહ્યું નથી. હરીના ભક્ત એ મર્મને જાણે
" છે, જેમ દોહામાં કહ્યું છે.

" વાહી જાણે વેદના, અણવાહીંજાણે ગાલ;
" વીરહીણી જાણે વેદના, પ્રેમ ભક્તિની ચાલ.

" વળી (વેદની) શ્રુતીના વરદાનમાં એજ અધ્યાયમાં કહ્યું છે જે–
" સ્ત્રી અથવા પુરૂષ ભકતીભાવે કરીને હરીને (ઇશ્વરને) ભજે
" તો શ્રુતીઓને જેવું પ્રાપ્ત થયું તેવું મનોરથ તેને સિદ્ધ થાએ,
" એ રીતે શાસ્ત્રમાં કહ્યુ છે જે જેવું મનોરથ રાખી પ્રભુને ભજે
" તેવો મનોરથ પ્રભુ તેનો પુર્ણ કરે. એ રીતે કહ્યું છે. માટે આંધળાને
" ખભે હાથ મુકીને દેખતાઓએ ચાલવું નહિ, જેમ દોહામાં કહ્યું છે.

" ખભે અંધને હસ્ત ધરી, પાછળ ચાલે જેહ;
" પડે ખાડમાં સુરનર, પાછલ પડશે તેહ ॥

" જે શાસ્ત્રને જાણતા નથી તેને શાસ્ત્રમાં આંધળા કહેલા છે.
" તેના બતાવ્યા ઉપર ભરોસો રાખીને દેખતા પુરૂષે આંખો

" મીચીને તેના ખભા ઉપર હાથ મુકીને ચાલવું નહિ કેમ જે
" કુશગી લોકોનો અભીપ્રાય હીંદુ લોકોને વટલાવવાનો છે. માટે
" હરેક પ્રકારે કરીને શાસ્ત્ર ઉપર દુશણ મુકીને તેને ખોટું કરીને
" લોકોને બતાવીને વટલાવવા છે. એ વાતનો સુધારો મું-
" બઈમાં ચાલેલો છે. અને બીજા દેશોમા પણ પ્રવર્ત થયો છે.
" આ જારભાવની પ્રીતનો પ્રસગ બીજો સંપુર્ણ."

(૬) પુષ્ટી વાહ મરીઆદા ટીકા—એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે, તે મધેના વાકયનો તરજુમો:—

પુષ્ટી માર્ગ (એટલે મહારાજના પંથ) માં વઈષ્ણવને ઘે-
" ર ઈશ્વર જારભાવની પ્રીતથી બીરાજે છે, તે (વીશે હવે હું)
" કહુ છું જે પ્રમાણે આપણે પારકો છોકરો આપણા ઘેર-
" મા લાવીએ અથવા હરેક રીતે પારકો ભરથાર આપણા ઘે
" રમા રાખીએ તો અતી ઘણા પ્યારથી તે આપણે વશ થાય છે.
" જો આપણે તનથી મનથી, અને ધનથી, અથવા બીજી કોઈ
" રીતથી સેવા કરીએ તો પારકો છોકરો અથવા પારકો ભરથાર
" આપણી સાથે રહેશે. એજ પ્રમાણે આપણે ઘેરમા ઠાકોરજીની
" સેવા કીધાથી તે આપણી પાસે સદા સર્વદા રહેશે "

(૭) રસ ભાવના—એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે, તે મધેના કેટલાએક વાકયનો તરજુમો:—

" એ પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણ મોટો ભારથી (જુધ કરનાર) ક
" હેવાયો એજ પ્રમાણે પુષ્ટીમાર્ગમા સુરતારણ્ય (એટલે જાર
" કર્મનો ભોગ કરવાના મેદાન) મા કરોડો સ્વામીનીજી (એટલે
" સુંદર સ્ત્રીઓ) ને જીતીને પુર્ણ પુરૂષોતમ ભારથી કેહેવાયા
" ત્યારપછી શ્રી સ્વામીનીજી સાથે નાચ કરવામા બરોબરી કરી
" શકયા નહીં અને ભોગ કરવામા હારી ગયા.

" ત્યાર પછી શ્રી સ્વામીનીજી (એટલે રાધા) ની બેહેનપણી
" ઓએ પોતાના વાળ નાડાથી ગુથીને અંબોડો વાળ્યો. તે અબો
" ડાનો ભાવ આ પ્રમાણે લાવવો જોઈએ નાડાને શ્રી સ્વામીનીજી
" ગણવા અને વાળને શ્રી કૃષ્ણ ગણવો તેઓ એક બીજા સાથે
" ઉલટા આસનમા રહીને ભોગ કરે છે, એમ સમજવું.

" (શ્રી કૃષ્ણની માતા) જસોદાજીના ઘેરમા કુંવારી છોકરીઓ
" છે તેઓ શ્રી કૃષ્ણને પોતાના ભરથાર પ્રમાણે ગણે છે. તેટલા વાસ્તે

" તે કુંવારી છોકરીઓ પારણાને બદલે હીંડોળા ઉપર બીછાનું તૈયાર
" કરે છે અને તે ઉપર શ્રી કૃષ્ણને પધરાવીને તેની સાથે ભોગ કરે છે.

" પુષ્ટીમાર્ગના ભકતોની સાથે પ્રભુ (એટલે ઇશ્વર) લીલા
" રમે છે. એ લીલા બીજા પંથવાલાને ઘણી ભયંકર લાગે છે.
" પણ પુષ્ટીમાર્ગના ભકતોને એ લીલા મોટાં સુખનું સાધન છે.

" હાથીદાંતનાં રમકડાં શ્રી સ્વામીનીજી અંતર ઇચ્છા પ્રમાણે
" છે. તેટલા માટે જયારે શ્રી સ્વામીનીજી વનમાં પધારે છે ત્યારે
" હાથીદાંતનાં રમકડાંથી હાથીની પેઠે ભોગ કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન
" કરે છે.

" શ્રી ચંદ્રાવલીજી તથા શ્રી યમુનાજી તથા વ્રજની કુંવારી
" અને પરણેલી સઘળી સ્ત્રીઓ મળીને શ્રી સ્વામીનીજીની વીનંતી
" કરેછે. ' હમે તમારી દાસી છઈએ, હમે કાંઇ તમારા જેવી નથી
" તમારા આગળ હમે પ્રભુને કેમ મળીએ? આવી વીનંતી સાંભ-
" ળીને શ્રી સ્વામીનીજી બોલ્યાં (એ સ્વામીનીજી ચતુર અને ચોસઠ
" કળાથી સંપુર્ણ પણ ભોળી છે, તથા ચતુર શિરોમણી છે તો
" પણ ભોળી છે. તે સઘળી સ્ત્રીઓની ગરીબાઇ જોઇને ખુશી થઇ
" અને બોલી) તમારૂં નામ વ્રજરતન છે કારણ કે વ્રજમાં તમે
" રતન છો. કેમકે તમે (શ્રી કૃષ્ણ) ઠાકોરજીમાં પતીભાવ (એટલે
" ભર્તાર જેવી પ્રીતી) રાખોછો તેવો એકે ભાવ નથી, તમે ઉત્તમ
" માં ઉત્તમ છો અને મારા કરતા શ્રી કૃષ્ણ ઉપર તમારો ભાવ વધારે
" છે, કેમકે તમે સદા પવિત્ર રહો છો અને કોઈપણ (ગોપ એટલે
" ગોપીના ધણી) ની સાથે તમારો સંબંધ નથી. પુત્ર, ભરથાર,
" ઇત્યાદીઓ દુનીઆમાં લોકોને દેખાડવા માટે છે, પણ તેમનો
" તમારી સાથે સંબંધ નથી અને વળી તમે નીરપકારી છો. તમે
" હમારી જારભાવની મોજમાં ઘણું ઉપયોગી છો. તમારામાં અદે-
" ખાઇ કે ઇર્ષા નથી અને વળી જારભાવની જુદી જુદી રીતથી
" ભોગ કરવાને તમારૂં દીલ ઘણુંજ લાગેલું છે. તમે મારા હૃદયમાં
" ઘણા પ્યારા છો. હમે ભોગ કરીએ છીએ ત્યારે તમે દાસ ભાવથી
" હમારી સેવામાં ઉભી રહો છો. એ ઉપરથી શ્રી સ્વામીનીજી ખુશી
" થઈને શ્રીકૃષ્ણને આ પ્રમાણે કહે છે. "એ સ્ત્રીઓ તમને વાહાલી
" તેટલા માટે મને પણ બહુ વાહાલી છે. તેઓને જુદાજુદા કુંજ
" (એટલે બાગ) બાંધી આપો, જેથી કરીને તે દરેકની સાથે જુદો
" જુદો ભોગ થઇ શકે, "

"શ્રી સ્વામીનીજીએ પોતાના શરીરમાંથી કરોડો સખી (એટલે "બેહેનપણી) ઓને પ્રગટ કીધી. તેઓના નામ લલીતા, વીસાખા, "ઈત્યાદી પાડયા. તેઓમાંથી જે ખુબસુરત અને જારભોગ કરવામાં "ઘણીજ ચતુર હતી તેઓને લલીતા કરીને કેહેતા હતા; અને જેઓ "ઊંધા આસને જારભોગ કરવામાં ચતુર હતી તેઓનું નામ વીસાખા "કરીને રાખ્યું હતું.

(૮) વીઠલેશરત્નવીવરણ તથા સર્વોત્તમઃ—એ પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં છે તે મધ્યેના બે વાકયના અર્થઃ—

"આચાર્ય (અથવા મહારાજ) નું બીજું નામ 'શ્રીશઃ' કરીને "છે. તેનો અર્થ 'શ્રીશ' એટલે ઘણી સ્ત્રીઓનો ભરથાર કરીને સમજવો.

"આચાર્ય (અથવા મહારાજ) વળી બીજું નામ 'રાસલીલા "મહોદધી એટલે રાસ લીલા (જારભાવની રમત) નો સાગર.

"આચાર્ય (અથવા મહારાજ) નું ત્રીજું નામ 'રાસલીલૈક "તાતપ્રીય' "એટલે એવો પુરૂષ જેની મુખ્ય મતલબ રાસલીલા "કરવાની છે.

(૯) બસો બાવન વૈષ્ણવની વાર્તા—એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે તે મધ્યેની બે વાર્તાનો તરજુમો.

"હવે શ્રી ગુસાંઇજીની સેવક ગંગા ખત્રીઆણી હતી, તે મહા- "વનમાં રેહેતી હતી તેની વાર્તા. ગંગાબાઇની મા ઘણી ખુબસુરત "હતી અને દેખાવામાં ઘણી સુંદર હતી, અને ભર જોબનમાં હતી. "એક પ્રસંગે ગુસાંઇજી મહાવનમાં ગયા અને એક વૈષ્ણવના ઘરમાં "ઉતર્યા; અને તે ખત્રીઆણી તે વૈષ્ણવના ઘેરની પાસે રેહેતી હતી. "તે ખત્રીઆણી શ્રી ગુસાંઇજીના દર્શન કરવા ગઇ ત્યારે તેણીએ "ગુસાંઇજીમાં કરોડો કામદેવના જેવી ખુબસુરતી દીઠી." તે ઉપરથી "તે ખત્રીઆણી ઘણો મોહ પામી અને તેની ઉપર આશક થઇ. "તેથી દરરોજ શ્રી ગુસાંઇજીનાં દર્શન કીધા વિના તેને ચેન પડતું "નહોતું. તેટલા માટે તે દરરોજ ઉઠીને શ્રી ગોકુલમાં આવતી અને "શ્રી ગુસાંઇજીના દર્શન કરી પોતાને ઘેર જતી હતી, અને તે "પોતાના મનમાં વારંવાર કેહેતી હતી કે, જો તેને એકાંતમાં મળું "તો મારા મનના મનોરથ પુરા થાય.' પણ તેણીને લાગ ફાવ્યો "નહીં. ત્યારે એક દહાડે તે ખત્રીઆણીએ પોતાના મનમાં વીચાર્યું

" કે જ્યારે શ્રી ગુસાંઇજી ખરચુ (વાડામાં) જશે ત્યારે હું ત્યાં જઇશ
" એ પ્રમાણે એક દહાડે તે ખત્રીઆણી વાડામાં સંતાઇ રહી, અને
" પછી શ્રી ગુસાંઇજી જ્યારે વાડામાં આવ્યા ત્યારે તે ખત્રીઆણી
" બોલી કે 'મહારાજ કૃપા કરીને મારા મનના મનોરથ પુર્ણ કરો.'
" પણ શ્રી ગુસાંઇજીએ ના પાડી અને કહ્યું કે આ વાતમાં હું કાંઇ
" જાણું નહીં. ત્યારે તે ખત્રીઆણીએ ઘણી હઠ કરી એટલે શ્રી
" ગુસાંઇજીએ ક્રોધ કરીને કહ્યું કે 'અહી તું હઠ કરીશ માં; ઘેર
" તારા મનના મનોરથ પુરા પડશે; આ હું તને વચન આપું છું,
" અને તું ઘેર જા, શ્રી ગુસાંઇજીના આવા વચન સાંભળીને તે ખત્રી-
" આણી ગઇ. ત્યાર પછી એક દીવસે તે ખત્રીઆણી સુતેલી હતી.
" ત્યારે ઉંઘમાં તેણીને સ્વપ્નું આવ્યું કે શ્રી ગુસાંઇ સાથે મને ભોગ
" થયો, અને તેજ દહાડેથી તે ખત્રીઆણીને ગર્ભ રહ્યો. ત્યાર પછી
" ગર્ભનો વખત ભરાઇ આવ્યો ત્યારે તેણીએ એક છોકરી જણી. તે
" છોકરી ઘણીજ ખુબસુરત, ગુણવાન, અને રૂપવંતી થઇ, તેનું
" નામ ગંગાબાઇ રાખ્યું. પછી એ છોકરી મોટી થઇ અને શ્રી
" ગુસાંઇજી પાસ તેનું નામ નીવેદન કરાવ્યું.

"ભીલ અને ભીલડીની વાર્તા:—આ વાત શ્રી (વલ્લભ)
" આચાર્યજીએ પોતાને મોહોડે એક વખત વૈષ્ણવોને કહી સંભ-
" ળાવી ત્યાર પછી શ્રી ગોપીનાથજીએ વૈષ્ણવોને કહી સંભળાવી.
" એક ભીલ અને ભીલડી, ધણી ધણીઆણી હતાં. તેઓ જંગલમાં
" જઇને (બાળવાના) લાકડાં કાપી લાવતાં હતાં, અને તે લાકડાં
" વેચીને પોતાનો નીર્વાહ ચલાવતા હતા. એક બીજો ભીલ હતો તે
" પણ એજ જંગલમાં લાકડા લાવવા જતો હતો. એ બીજા ભીલની
" સાથે પેલી ભીલડીની ગાંઠ પડી. પ્રથમ તો આ બે શખ્સો ધણી
" ધણીઆણી લાકડાં લાવવાને સાથે જતાં હતાં. ત્યારે પછી પેલી
" ભીલડી બીજા ભીલની સાથે આશકમાં પડી અને તે બીજા ભીલની
" સાથે બીજા જંગલમાં લાકડાં લેવાને જવા લાગી. એ બેઉની વચે
" ઘણી મોહોબતની ગાંઠ બંધાઇ. તે જંગલમાં એક જગાયે ઠાકો-
" રજીનું મંદીર હતું એ બે શખ્સો ત્યાં ગયા પછી તે મંદીર આડી
" ઝપટીને આરામ લેતાં હતાં. એ પ્રમાણે તેઓએ ઘણા દહાડા સુધી
" કીધું. તેઓ એક બીજા ઉપર બહુજ આશક થઇને ગાન તાન
" કરતાં હતા, અને પછી ઉઠીને ઘેર જતાં હતાં. ત્યાર પછી કોઇએ
" આવીને તે ભીલડીના ધણીને કહ્યુ કે તારી બાયડી ફલાણા સાથે
" લાગેલી છે, અને બેહ જણાં ફલાણા જંગલમાં ફલાણે ઠેકાણે

" જાય છે ત્યારપછી એક દીવસે તે ભીલડીનો ધણી તેની પછવાડે
" જંગલમાં ગયો. પેલા બે (આશુક માશુક) આગળ જઈને ઠાકુર-
" જીનું મંદીર ઝાડી ઝપટીને સુખ ચેનમાં બેઠાં હતાં. તે ભીલડીના
" ધણીએ છુપીને તે બેઉ જણાના ચાળા જોયા, અને જ્યારે તેઓ
" (જારભોગનો) સંગ કરી રહ્યાં ત્યારે તે ભીલડીના ધણીએ બેઉને
" તેજ ઠેકાણે મારી નાખ્યાં. તે પછી ધર્મરાજના દુત આવ્યા અને
" તેટલામાં વિષ્ણુના દુત પણ આવ્યા. વિષ્ણુના દુતે જમરાજના દુતને
" કહ્યું કે ' તમે અહીંઆં શા માટે આવ્યા છો? શ્રી ઠાકોરજીએ
" એ લોકોને (સ્વર્ગમાં) સઉથી સારી જગા આપી છે, અને તેથી
" પણ વધારે સારી જગા એ લોકોને મળશે ' વિષ્ણુનો દુત તે પછી તે
" બેઉને પોતાની સાથે લઈ ગયો અને ઠાકોરજીની પાસે જઈને
" તેઓને ઉભા રાખ્યા, ત્યારે શ્રી ઠાકોરજીએ તેમને કહ્યું કે જે જોઇએ
" તે માગો, તે ઉપરથી તેઓએ પોતાના હાથ જોડીને નમનતાઈથી
" કહ્યું કે મહારાજ અમે ઘણું નીચું કર્મ કીધું છે; તમે આટલી કૃપા
" દેખાડો છો તેનું કારણ શું?' તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું કે તમે બેઉ જ-
" ણાંએ નીચું કામ કીધું છે એ વાત ખરી; પણ તમે ઠાકોરજીનું મં-
" દીર સાફ કીધું છે અને તમે જે સેવા કીધી છે તે ઠાકોરજીએ અં-
" ગીકાર કીધી છે, અને તેટલા માટે સ્વર્ગમાં તમને સઉથી સારી
" જગા મળી છે, વાસ્તે હું ખુશી થઇને કહું છું કે તમે માગો. ત્યારે
" તે બે શખ્સોએ કહ્યું કે મહારાજ તમે હમારી ઉપર રાજી થઈને
" કૃપા કરવા ઇચ્છો છો ત્યારે અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તમે હમને
" પૃથ્વી ઉપર ધણી ધણીઆણીનો જન્મ આપો અને હમે તમારી
" સેવા કરીએ કૃપા કરીને આ હમારી વીનંતી કબુલ કરો. ત્યારે
" શ્રી ઠાકોરજીએ કહ્યું કે જાઓ; તમારી ઇચ્છા પુર્ણ થશે ' ત્યાર પછી
" તે બેઉ શખ્સો આ દુનીઆમાં અવતર્યાં. તે પુરૂષ રાજાને ઘેર
" કુંવર થઇને અવતર્યો અને સ્ત્રી બીજા રાજાને ત્યાં છોકરી થઇ
" અવતરી."

(૧૦) ચોરાસી વઇષ્ણવની વાર્તા—એ પુસ્તક વ્રજ
ભાષામાં છે તે મધ્યેની એક વાર્તાનો તરજુમો—

" શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુના સેવક કૃષ્ણદાસ બ્રાહ્મણની વાર્તા
" કૃષ્ણદાસ એક ગામમાં રહેતો હતો. તે ભગવત સેવા કરતો હતો.
" એક વખતે પાંચ કે દશ વૈષ્ણવો શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુના દર્શન
" કરવા વાસ્તે આડેલ (નામનાં ગામમાં) જતા હતા. તેઓ કૃષ્ણદા-

" સને ઘેર આવ્યા. તે વેળાએ કૃષ્ણદાસ ઘેરમાં હતો નહીં. તે કાંઇ
" કામે બહારગામ ગયો હતો, અને કૃષ્ણદાસની બૈરી ઘેર હતી. તે-
" ઓને બેસાડીને તે અંદર ગઇ અને વિચાર કરવા લાગી કે હવે શું
" કરવું ત્યારે તેને યાદ આવ્યું કે દઇમારો વાણીઓ વારંવાર મને
" કહ્યા કરે છે કે તું મારી પાસે આવ, જે માગે તે હું આપું. તેટલા
" વાસ્તે આજે હું તેની દુકાન ઉપરથી સીધું સામાન લઇ આવું અને
" તેને કહું કે હું તને મળીશ, જે મને સીધું સામાન જોઇએ છે તે
" આપ. આ પ્રમાણે ઠરાવ કરીને તે તેની દુકાન ઉપર ગઇ, અને તેને
" કબુલાત આપ્યા પછી સીધું સામાન લઇ આવી ઘેર આવ્યા પછી
" રસોઇ તૈયાર કરી. અને શ્રી ઠાકોરજીને ભોગ ધર્યા પછી તે વૈષ્ણ-
" વોને પ્રસાદ લેવડાવ્યો. વૈષ્ણવો ભલી ભાતે જમ્યા ત્યાર પછી
" કૃષ્ણદાસ સાંજના ઘેર આવ્યો, સઘળા વૈષ્ણવોને મળ્યો, અને
" તેઓને જેશ્રીકૃષ્ણ કરીને પોતાના ઘેરમાં ગયો અને બૈરીને
" પુછયું કે આ વૈષ્ણવોને જમાડયા? તેણે જવાબ આપ્યો કે, હા
" જમાડયા. ત્યારે કૃષ્ણદાસે પુછયું કે સીધું સામાન ક્યાંથી પેદા
" કીધો? ત્યારે બધી વાત તે બૈરીએ કહી સંભળાવી. એ ઉપરથી
" કૃષ્ણદાસ પોતાની બૈરી ઉપર ઘણો પ્રસન્ન થયો. પછી ધણી ધણી-
" આણી એ બેઉ જણાએ મળીને પ્રસાદ લીધો, અને કૃષ્ણદાસે
" તે વૈષ્ણવની આગળ આખી રાત ભગવત ચર્ચામાં કહાડી. સવાર
" પડી ત્યારે કૃષ્ણદાસે તે બધા વૈષ્ણવોને વિદાય કીધા. તેઓ ગયા
" અને કૃષ્ણદાસ તેઓને થોડે સુધી વળાવા (મુકવા) ગયો. ત્યાર
" પછી તે ઘેર આવ્યો અને શ્રી ઠાકોરજીને ભોગ ધર્યા પછી તે
" ઢાંકીને બહાર ગયો. જ્યારે કૃષ્ણદાસ સાંજના ઘેર આવ્યો ત્યારે
" ધણી ધણીઆણીએ મળીને પ્રસાદ લીધો. ત્યાર પછી કૃષ્ણદાસે
" પોતાની સ્રીને કહ્યું કે તેં કાલે પેલા વાણીઆને વચન આપ્યું છે
" તે તારી વાટ જોતો હશે. તેટલા વાસ્તે એ વચન પુરૂં પાડવું
" જોઇએ, તે ઉપરથી તે સ્રી પોતાના શરીરને તેલ લગાડીને નાહી;
" અને શરીરે સણગાર સજીને જવાને તૈયાર થઇ. વરસાદની રૂતુ હતી
" અને તે દીને વરસાદ પડયો હતો, અને તેથી રસ્તામાં કીચડ થયો
" હતો. એ ઉપરથી કૃષ્ણદાસે કહ્યું કે તું જો મારી ખાંધ ઉપર બેસે તો
" હું તને ત્યાં મુકી આવું, કેમકે રસ્તામા કીચડ બહુ છે તેથી તારા પગ
" કીચડવાળા થશે, અને જો તારા પગ કીચડવાળા હશે તો પેલો તને
" પસંદ કરશે નહીં. તે ઉપરથી કૃષ્ણદાસ પોતાની સ્રીને પોતાના

" ખભા ઉપર બેસાડીને પેલા વાણીઆની દુકાન ઉપર મુકી આવ્યો, તે
" પછી તે સ્ત્રીએ વાણીઆને સાદ કરીને બારણું ઉઘડાવ્યુ વાણીઆએ
" બારણું ઉઘાડીને તેને માહે લીધી, અને તેના પગ ધોવાને પાણી
" લાવ્યો ત્યારે તે સ્ત્રીએ વાણીઆને કહ્યુ કે મારા પગ કીચડવાળા
" થયા નથી ત્યારે તે વાણીઓ બોલ્યો કે રસ્તામા ઘણો કીચડ છે
" અને તારા પગ કોરા કેમ રહ્યા ? ત્યારે તે સ્ત્રીએ વાણીઆને કહ્યુ
" કે તુ તારૂ કામ કરી લે તે વાણીઆએ કહ્યુ કે એ વાત મને
" જણાવવી જોઇએ તે સ્ત્રીએ કહ્યુ કે મારો ધણી મને ખભા ઉપર
" બેસાડીને મુકી ગયો એ વાત સાભળીને તે વાણીઆને અચંબો
" ઉપજ્યો અને બધી વાત પુછવા લાગ્યો અને તે સ્ત્રીને વીનતી
" કીધી કે સઘળી વાતથી મને વાકેફ કર તે સ્ત્રીએ સઘળી હકીકત
" કહી સભળાવી તે સાભળીને તે વાણીઆએ પોતાના જીવને
" ધીક્કાર્યો અને સ્ત્રીને કહ્યુ કે તું ખરેખર સુખી છે, કેમ કે તારૂ મન
" આવુ નીર્મળ છે અને પોતાના હાથ જોડીને બોલ્યો કે મારો
" અપરાધ ક્ષમા (માફ) કર અને મારી ઉપર દયા રાખ તું મારી
" બ્હેન થાય "

(૧૧) વચનામૃતઃ એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે
તે મધ્યેનાં કેટલાંક વાકયનો તરજુમો—

" જે કોઇ પોતાના દીલમા ક્રોધ કરીને પોતના ગુરૂની નીંદા
" કરેછે અને પોતાના ગુરૂ વીષે કઠણ શબ્દ વાપરે છે તે મુંગો થાય છે
" અને ત્યાર પછી તે સર્પનો જન્મ પામે છે ત્યાર પછી તે ઝાડનો
" જન્મ પામે છે અને તે પછી તે (ભુત) પ્રેત થાય છે

શ્રી ભગવાનનું સ્મરણ કરવુ એજ પ્રમાણે પોતાના ગુરૂનુ પણ
" સ્મરણ કરવુ

" વૈષ્ણવ થઈને બીજાનો દોષ જોવો નહીં કાને સાભળવો
" નહીં, તથા પોતાની નજરે પડે અથવા કાને સભળાએ તો તે દોષ
" વીષે પોતાના મનમા કાઇ લાવવુ નહીં અને આ પ્રમાણે વિચારવુ
' કે હુ માયારૂપી અજ્ઞાનમા પડેલો છુ, તેથી મારી નજરે દોષ સિ-
" વાય બીજુ કાઇ પડતુ નથી (પણ) તેમા કાઇ દોષ છે નહી

હરેક વસ્તુ મેળવીને હું સુખી છુ એમ વિચારવુ નહી ગૃહ-
" સ્થના ધર્મ વીશે શાસ્ત્ર સાભળ્યા પછી લૌકીક વૈદીકમા લપટાઇ
" જવુ નહીં શાસ્ત્રની જે સારી વાત પુષ્ટીમાર્ગને મળતી હોય
૧૨

" તે સારી પેઠે સાંભળવી અને સંભળાવવી, બીજા બધા શાસ્ત્ર પુષ્ટિ
" માર્ગથી અંતરાય કરાવવાવાળા છે, એ વાત ખુબ ધ્યાનમાં રાખવી.

(૧૨)સીધ્ધાંત રહસ્ય ઉપર શ્રી ગોકલનાથજીની ટીકા—એ પુસ્તક સંસ્કૃતમાં છે તે મધ્યેના એક વાકયનો તરજુમો.

" તેટલા વાસ્તે પ્રથમ આપણે આપણાં બાયડી છોકરાંનો
" ઉપભોગ કરીએ તેની અગાઉ તે અર્પણ કરવાં જોઈએ, કારણ કે
" સર્વ વસ્તુ (અર્પણ કરવી) એમ કહ્યું છે. લગ્ન થયા પછી સ્ત્રીનો
" ઉપભોગ આપણે કરીએ તેની અગાઉ તે અર્પણ કરવી, એવી
" મતલબથી કે તે આપણા પોતાનાં કામમાં આવે. એ પ્રમાણે પુત્રના
" જન્મ પછી પુત્ર પુત્રાદીકને (છોકરા, છોકરી વગેરે) અર્પણ
" કરવાં જોઈએ. સર્વ પ્રસંગે અને સર્વ પ્રસંગના કારણ લીધે તે
" પ્રસંગે હરેક વસ્તુ વાપરવી હોય તે અર્પણ કરવી જોઈએ. અર્પણ
" કીધા પછી જુદાં જુદાં કાર્ય કરવાં. "

(૧૩) સીધ્ધાંત રહસ્ય—એ પુસ્તક સંસ્કૃત ભાષામાં છે, અને તે મુળ પુસ્તકનો તરજુમો.

" શ્રાવણ શુદ ૧૧ ની મધરાતના સાક્ષાત ભગવાને (પોતે)
" દર્શન આપીને જે વચન કહ્યા તે બોલે બોલ આ પ્રમાણે—બ્રહ્મ
" સંબંધ કીધાથી સર્વે પુરૂષોના દેહ (શરીર) ના તથા જીવના
" દોષ ધોવાઈ જાય છે. એ દોશ પાંચ પ્રકારના છે. એટલે (૧) જે
" દોષ જન્મથી શરીરને લાગેલા છે, (૨) જે દોષ અને કાળ (વખત)
" ને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે, (૩) જે વેદ મધે કહેલા છે, (૪) જે દોષ
" ઘણાજ મેલાપથી ઉત્પન્ન થાય છે, તથા (૫) જે દોષ સ્પર્શ એટલે
" અડકયાથી લાગે છે. (બ્રહ્મ સંબંધ થયા પછી) આ સર્વ દોશ
" નાશ પામે છે; (અને બ્રહ્મ સંબધ વગર) એ સર્વ દોષની નીવૃત્તિ
" થતી નથી. જે વસ્તુ પ્રથમ અર્પણ કરવામાં આવી નહીં હોય તે
" વસ્તુનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ નહીં, અર્પણ કીધા પછી તે
" વસ્તુનો પોતાની મરજી પ્રમાણે ઉપયોગ કરવો. પુષ્ટી માર્ગની
" આવી રીત છે હરેક ધણી પોતાની વસ્તુનો ઉપયોગ કીધા પછી
" તે વસ્તુ સર્વે દેવના દેવ (ઇશ્વર) ને અર્પણ કરે તો તે અંગીકાર
" થતી નથી. તેટલા માટે સર્વે કાર્યમાં સર્વ વસ્તુ પ્રથમ અર્પણ
" કરવી જોઇએ. જે વસ્તુ (એક વખત) અર્પણ કરી તે પાછી લેવી
" જોઇએ નહીં, કેમકે તે અર્પણ કરી એટલે હરીની થઇ ચુકી, એ

"મત બીજા પંથવાળાઓનું છે. (આપણા માર્ગમાં તો) બ્રહ્મ સંબંધ
"થયાથી એ વાતનો બાધ રેહેતો નથી. અને એ પ્રમાણે દરેક વસ્તુ
"અર્પણ કીધા પછી તેનો ઉપભોગ કરવો જોઇએ. અને તેથીજ બ્રહ્મત્વ
"એટલે ઈશ્વરપણું મળે છે (એટલે અર્પણ કરનાર શખ્સ પોતે ઇશ્વર
"થઇ જાય છે.) જે પ્રમાણે સારૂં અથવા મેલું પાણી ગંગામાં મળી
"ગયાથી ગંગાજળ (એટલે ગંગાનું પવિત્ર પાણી) થઇ જાય છે તે
"પ્રમાણે બ્રહ્મ સંબંધ થયાથી સર્વે જીવ પોતે બ્રહ્મ થઇ જાય છે.
"વલ્લભાચાર્ય કૃત સીધ્ધાંત રહસ્ય સમાસ."

(૧૪) પુષ્ટી માર્ગના દશ મર્મનું એક પદ વ્રજ ભાષામાં છે તેનો તરજુમો.

"૧. આશરો એક શ્રી વલ્લભાધીશનો રાખવો.
"૨. માનસી રીતની મુખ્ય સેવાનું વ્યસન રાખવું.
"૩. લોક તથા વેદને તજીને ગોપીશને શરણે જવું.
"૪. દીનતા ભાવ રાખીને ખુશીથી ગુણ ગાવા.
"૫. વૃજની સ્ત્રી છું એવો ભાવ મનમાં રાખવો.
"૬. કૃષ્ણના નામનું સ્મરણ કરતા રેહેવું.
"૭. એક પળ પણ તેની આજ્ઞા ન તોડવી.
"૮. તેના કૃત તથા વચન ઉપર વીશ્વાસ આણવો.
"૯. ભગવદી જાણીને કોઇનો સત્સંગ કરવો.
"૧૦. દોષ કોઇનો ન જોવો અને સાચું બોલવું.

"પુષ્ટી પંથના દશ મર્મ (અથવા) ધર્મ આ પ્રમાણે છે શ્રી
"દ્વારકેશ કહે છે કે તે સદા ચીત્તમાં રાખવા."

એક બીજા પદનો તરજુમો.

શ્રી વલ્લભના ચર્ણ (એટલે પગ) નો ભરોસો મજબુત છે.
"(કેમકે) તેના નખ ચંદની છટા વગર આખા જગતમાં અંધારૂં છે
"કલીયુગમાં નીવેડો પામવાનું એ વગર બીજું એકે સાધન નથી.
"સુરદાસ (કવી) કહે છે કે (અરે હું) બે પ્રકારે (આંખે તથા હૈયે)
"આંધળો છું તે (વલ્લભના) અમુલ્ય ચહેરાનું શું વર્ણન કરૂં?"

એક ત્રીજા પદનો તરજુમો.

"શ્રી વલ્લભનો ભરોસો ભારી છે. અરે મન! તું જો ફળની
"આશા કરતો હોય તો આવી રીતે ભમતો અને ડોલતો શા માટે ફરેછે.

" વીઠ્ઠલ, ગીરધર અને (ગુસાંઇજીના) બીજા બાળકોએ આ જગતનું
" નીવારણ કીધું છે. તેઓ (વૈષ્ણવોના) શીરની ઉપર પોતાના ચર્ણ
" કમળ (એટલે કમળ જેવા પગ) મુકીને પુરૂષોત્તમ પ્રભુના નામનો
" મંત્ર આપે છે."

" એ સિવાય વૈષ્ણવ જ્યારે મહારાજને પોતાને ઘેર પધરાવે છે
" ત્યારે વૈષ્ણવોની બાયડીઓ મહારાજની આગળ જારભાવના ગીત
" ગાય છે એ ગીતમાંના ચાર ગીત હું કોર્ટમાં રજુ કરૂં છું.

(૧૫) મહારાજોની આગળ તેમની સેવકીઓ ગીતો ગાય છે તે.

" અતીરે ઉલટ ઘણો આવે મારે અંગે ॥
" શ્યામ સુંદર વર બેઠા છે સંગે ॥ ૧ ॥
" મુખડું જોયા વિના પાણી ન પીઊં રે ॥
" રસીક સુંદર વર જોઇ જોઇ જીવું રે ॥ ૨ ॥
" મુજને ન વારીશ માહરી રે માડી ॥
" દર્શન કરવાને જાઇશ દાડી ॥ ૩ ॥
" સગપણ તો સાંમળીઆનું સાચું ॥
" બાકી સર્વે દીસે છે કાચું ॥ ૪ ॥
" કેહશે તેને કેહવા રે દેશું ॥
" આપણ સર્વે સાંભળી લેશું ॥ ૫ ॥

" પરદેશ જાએ તો વલભકુલ વહેલા ' આવજો જો
" અબળાને સંદેશા કહાવજો જો. ॥ પરદેશ ॥ ૧ ॥
" આપની આજ્ઞાને આધીન અમે છઇએ જો ॥
" આપે શર્ણે લીધાં અમને ચીત્ત ધરી જો ॥ પરદેશ૦ ॥ ૨
" સુંદર દૃષ્ટિ દયાળુ અમ ઉપર કરી જો ॥
" તેથી તન મન લીધાં અમારા હરી જો ॥ પરદેશ૦ ॥ ૩
" આ સારૂ મેં લોક લાજ નવ ધરી જો ॥
" મુને આપના ચર્ણની ઇચ્છા ઘણી જો ॥ પરદેશ૦ ॥ ૪
" આવી વીનંતી કરે છે દાશી ઘણી જો ॥
" વહેલા આવશો તો દાસી થશે રાજી જો પરદેશ૦ ॥ ૫

" વલ્લભકુળ છે કામણગારા કાન જો ॥
" [illegible] રે વ્રજની વાટમાં, રે લોલ ॥ ૧ ॥

" જોને એની મુખડું પુનમ ચંદ જો ॥
" અણીઆરી આંખે મનડાં મોહી લીધાં રે લોલ ॥ ૨ ॥
" એ વાહલાની પાસે થઇને દાસી જો ॥
" લોકોની લાજથી હવે હું નથી બીવાની રે લોલ ॥ ૩ ॥
" હવે એહેની મેંથી ઘરનાં કામ ન થાય રે ॥
" વાહલાને દેખીને મનડા મોહી રહ્યાં રે લોલ ॥ ૪ ॥
" વલ્લભકુળ છે કામણગારા કાન જો ॥
" કરડાને ઠણુકેરે મનડા હરી ગયાં રે લોલ ॥ ૫ ॥
" આપ છો પરમેશ્વર સ્વરૂપ જો ॥
" વલ્લભ વર વરીને હું અતી પ્રેમથી રે લોલ ॥ ૬ ॥.
" વલ્લભ વરને શર્ણે સુખીઆં થાશુ રે ॥
" તેઓની સંગતથી વૈકુંઠ પામશું રે ॥ ૭ ॥

---

(૧૬) " વ્રજના જીવન કરૂં વીનતી, શ્રી વલ્લભનંદ
" શ્રી ગોકુલચંદ, વેગે તે આણું મોકલો ॥
" તમારા દર્શન વીના શ્રી વલ્લભ રે, કોહો જી કેમ રેહેવાય
" મનડાં તે રાખ્યાં કેમ રહે, નૈણે નીર ભરાયે ॥ વ્રજ૦ ॥
"અરજ સુણો રે આદર કરી રે, શ્રી જમનાજી રે માએ
" નેહે તણા દુખ દોહેલાં, કાં જી કેમ રેહેવાયે ॥ વ્રજ૦ ॥
" દુર રહે કેમ ચાલશે રે, કોહો જી ક્યાંની રીત
" આજ કાલનુ કોઇ નહી, છે જી પુર્વની પ્રીત ॥ વ્રજ૦ ॥
" હરી હૈયામાં રાખજે, રે છે પૂર્વ સ્નેહ
" દયા કરો દીનાનાથજી, નહીતર તજીશું આ દેહ ॥ વ્રજ૦ ॥
" વૃજ માલતી વાસ માગુ, સદા રહે શ્રી ગોકુલ ગામ
" કાલીંદીને કાંઠડે, શ્રી ઠકરાણી ઘાટ ॥ વ્રજ ॥
" નૈણા ભરી ક્યારે નીરખશું, શ્રી ઠકરાણી ઘાટ
" અંતરમાં ઇચ્છા ઘણી, જોઉં છું વ્રજની વાટ ॥ વ્રજ૦ ॥
" એમે શું કોઇને, રેહ શ્રી હલધર વીર ॥
" ધીરજ રાખી નવ રેહે, ભરી ભરી આવે છે નીર ॥ વ્રજ૦ ॥
" રાંક ઉપર શાં રૂશણા રે, પ્રભુ દીન દયાળ
" દાસ જાણી પોતાતણી, કરજો સેવકીનો સંભાળ ॥ વ્રજ૦ ॥

"એ ગીતો મધ્યે ઉપલા ત્રણ ગીત યુનીઅન પ્રેસમાં છપાએલા છે એ ગીતમાં કહેલું છે કે વલ્લભકુળ (એટલે મહારાજો) કાન અથવા કૃષ્ણ છે, એને એ પંથના લોકો પણ મહારાજને કૃષ્ણ કરી સમજે છે. કૃષ્ણ વીશે હું થોડું ઘણું જાણું છું. તેણે કેટલાએક અવતાર લીધા છે. ઇશ્વરે કૃષ્ણને નામે માણસરૂપે અવતરીને ૧૬૦૦૦. ગોપીની સાથે રાસ લીલા કરી તેમનો ઉદ્ધાર (એટલે છુટકારો) કીધો. રાસ લીલાનો અર્થ હોરેસ વીલ્સનની સંસ્કૃત ડીકસનેરીમાં 'ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે જારભાવની રમત' લખ્યો છે. કૃષ્ણે જે લીલા કીધી તે સઘળી રાસ લીલા અથવા જારભાવની હતી ન્યારે મહારાજ મર્ણ પામે છે ત્યારે લીલા વસ્તાર્યા એમ કહેવાય છે એટલે જારભાવની રમતમાં તેણે વધારો કીધો, મહારાજો પોતાના પંથનો ઉપદેશ કરતા નથી અને ધર્મગુરૂ નથી- તેઓ પોતાના સેવકોને આઠ અથવા દશ વરસની ઉમરે કંઠી બાંધે છે. કંઠી બાંધતી વખતે જે મંત્ર ઉપદેશ કરે છે તેમાં તથા સેવકીઓ મહારાજોની હજુર જે ગીતો ગાય છે તેમાં તન, મન અને ધન ઠાકોરજી અથવા મહારાજને અર્પણ કરવાનું કહે છે. ધન એટલે પૈસા, ઘરબાયડી, છોકરાં, અને સઘળી તરેહની બીજી મીલકત. ઘણાજ ભાવકી સેવકો પોતાની બાયડીઓણી અર્પણ કરે છે એવા દાખલા મારે કાને પડયા છે. વૈષ્ણવોમાં-આ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે મહારાજો પોતાના ઘણાજ ભાવકી સેવકોની વહુ તથા દીકરીઓ સાથે જારકર્મ કરે છે. છોકરીઓને પોતાના ભરથારની પાસે મોકલ્યા પહેલાં તેઓને મહારાજની પાસે મોકલે છે. એ વીષેના કેટલાક દાખલા મારા જાણવામાં આવ્યા છે. આ વાત મહારાજોના ઘણું કરીને સઘળા સેવકો જાણે છે તો પણ તેથી મહારાજની આબરૂને તથા સત્તાને કાંઇ નુકસાન પુગતું નથી. જારકર્મના આચરણ મહારાજોમાંથી કાહાડી નાખવાને વાસ્તે ભાટીઆઓએ તજવીજ કીધી હતી તે મને યાદ છે. સન ૧૮૫૫ માં ભાટીઆઓના મહાજનની સભા મળી હતી. ત્યાં તેઓએ કેટલાએક ઠરાવ કીધા તે મધ્યે આ એક ઠરાવ હતો કે 'તેમની સ્ત્રીઓએ ફલાણી વખત સિવાય બીજે વખતે દર્શન કરવા જવું નહીં. એ ઠરાવની મતલબ એ કે મહારાજોને જારકર્મ કરવાની તક થોડી મળે, હીંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે નીતિ અને પવીત્રતાની બાબતમાં ઇશ્વરના નીયમ ફરી શકતા નથી. નીતિ અને પવીત્રાઇથી ઉલટું ચાલવામાં પાપ છે. વ્યભીચાર એ મોટું પાપ છે. સ્ત્રીઓની છાતી ઉપર હાથ

નાખવો તથા ગુલાલ ફેંકવો એ હીંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે વ્યભીચાર છે, હોળીમાં મહારાજો પોતાના સેવક અને સેવકીઓની છાતી ઉપર ગુલાલ નાખે છે. અને કેસુડાનું પાણી પીચકારીમાં ભરીને પીચકારીની ધાર સ્ત્રીની છાતી ઉપર તાકીને મારે છે. રસ મંડળીમાં સ્ત્રી તથા પુરૂષો એકઠા મળે છે અને વૈષ્ણવો એક બીજાની બાયડી સાથે ભોગ કરે છે. એ મંડળી મહીનામાં ત્રણ ચાર વખત છુપી ભરાએ છે. મહારાજ અથવા આચાર્યને પ્રીય એટલે ઘણી સ્ત્રીઓનો ભરથાર એવાં નામથી ઓળખે છે, અને તેઓ ખરેખર ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે ભોગણી કરેછે 'એ ટીકા પ્રમાણે ચાલીને મહારાજો પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડો છો તેથી હાથ ઉઠાવો,' એ વાકય લાઇબિલની બીના મધ્યે એ ટીકા પ્રમાણે ચાલનારા મહારાજો વીષે લખવામાં આવ્યો છે, અને કોઇ ચોકસ મહારાજને વાસ્તે નહીં. હમણાના કરતાં હું આગળ વલ્લભાચાર્ય માર્ગના રીવાજ પ્રમાણે વધારે ચાલતો હતો, એ કહેવાને હું શરમાતો નથી. હમારા ૫ થના પુસ્તકોમા શું લખ્યું છે તે વીષે જાણવાને મેં અને બીજા કેટલાએક મીત્રોએ મેહેનત કીધી છે હમારી મેહેનતના બદલામાં હમારા પંથવાળાઓએ હમોને ઘણું કરીને ગાળો આપી છે. હું મ્હારાજોની અનીતિ વીષે સમજવા લાગ્યો તેની અગાઉ વર્તમાન પત્ર ચલાવતો હતો મહારાજોના જુલમ ને અનીતિને વાસ્તે મને લખવાની ફરજ પડી. મેં મહારાજો વીષે વર્તમાન પત્ર તથા ચોપાનીઆઓમાં છાપ્યું છે તે સિવાય તેઓની અનીતિ વીષે જુદી જુદી ભાષામા ચોપાનીઆ, પુસ્તક, વર્તમાન પત્ર, તથા હેંડબીલોમાં ઘણું લખાયુંછે અને તે વળી ઘણા વરસ ઉપર તે મધ્યેનું એક પુસ્તક ૨૫૦ વરસ ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણે રચ્યું છે એ કારણ માટે કોઇ પણ મહારાજે આ ફરીયાદી સિવાય બીજી કોઈપણ લાઇબલની ફરીયાદી માડી નથી. મારી લખવાની મતલબ એજ હતી કે મહારાજો પોતાના આચરણ સુધારે. હમારી સાંમે થવાને વાદીએ વર્તમાન પત્ર તથા ચોપાનીઉં કહાડયુ હતું 'વૈષ્ણવ પંચ' નામનું વર્તમાન પત્ર વાદીના આશરાથી પ્રગટ થાય છે અને બીજું એક ચોપાનીઉં દર માસે પોતે કહાડે છે. વાદીએ કેટલાંએક ચર્ચા પત્ર 'ચાણક' તથા 'સત્ય પ્રકાશમાં' લખી મોકલ્યાં છે. એ ચર્ચાપત્ર વાદીના સેક્રેટરી ગોરધનદાસની મારફતે આવતાં હતાં વાદી મુબઇમાં આવ્યાને આશરે બે વરસ થયાં. તે ગયે વરસ પાછો સુરત ગયો હતો. સ્ત્રી કેળવણી તથા વીધવાના [illegible] બાબતમાં

વાદી ઘણો ઉલટ લેતો હતો. થોડોવાર પછી એક જાહેર સભામાં વાદીએ પુનર્વીવાહની વીરૂદ્ધ પોતાના વિચાર જાહેર કીધા ત્યારથી તેને મારી સાથે અણબનાવ થયો, અને જાહેર વર્તમાન પત્રોની મારફતે તે મારી સાથે તકરાર કરવા ઉતર્યો, અને તેમાં મુખ્ય તકરાર પુનર્વીવાહની તથા વલ્લભપંથના મત વીષેની હતી. આ ચોપાનીઆમાં વાદીએ મારી સાથે તકરાર કરી હતી.

(૧૭) સ્વધર્મ વર્ધક અને સંશય છેદક; પુસ્તક ૧ લું અંક ૧ લો પાનુ ૨૩-૨૪.

"એ રીતે શાસ્ત્રનું પુરવાર સંબંધ મેળવીને જે અર્થ સીદ્ધ "થાયછે તેજ અર્થ તે શાસ્ત્રનો ખરો છે ને એજ રીતે અર્થ કરવાનું "શાસ્ત્રવાળાએ કહ્યુ છે માટે જેને આ આખ્યાન ઉપર લખવું હોય "તેણે પોતાના અભીપ્રાય ઉપર શાસ્ત્રનું વચન લખીને લખવું અને "પોતાની બુદ્ધિના કુતર્કથી શાસ્ત્રનું પ્રમાણ લખ્યા વગર દુશણ જે "આપશે તેને અપ્રમાણીક સરવે લોકોએ જાણવો."

(૧૮)એજ ચોપાનીઆના પુસ્તક ૧ અંક બીજા મધ્યે પાને ૩૭ મે.

"સત્ય પ્રકાશ વર્તમાનપત્રના પ્રથમ આસો વદી ૧ સંવત "૧૯૧૬ ના પત્રમાં સત્ય પ્રકાશવાળાએ સર્વ લોકોને છાપીને જ- "ણાવ્યું છે જે સ્વધર્મ વર્ધક અને સંશય છેદક નામે પેલા અંકના "ગ્રંથમાં શ્રી જદુનાથજી મહારાજે ગીતાજીનો શ્લોક લખીને સર્વ "લોકોને જણાવ્યુંછે 'જે શાસ્ત્રની વીધી છોડીને ચાલેછે તે પરલોકમાં "સુખ પામતો નથી. પણ તેમનાજ વડીલ માહારાજ શ્રીદ્વારકેશ- "જીએ દશ મર્મમાં વેદની આજ્ઞા મુકીને ચાલવાનું કહ્યુછે.' એ રીતે "લોકોને દેખડાવ્યુંછે પણ એ દશે મર્મમાં એકે મર્મમાં વેદની "આજ્ઞા છોડી દેવાનું કહ્યુ નથી તે છતાં એ શખ્સ એમ કેહેછે. "પણ એણે દશ મર્મનો અર્થ જે એના પત્રમાં લખ્યોછે તે મુંબઈમાં "જનાર્દન રામચંદ્રનો રચેલો કવી ચરીત્ર નામે ગ્રંથ દક્ષણી ભાષામાં "છપાએલો છે તેમાંથી એણે એ મર્મનો અર્થ લખી લીધો છે. પણ "તેણે કોણ જાણે શું કારણ સારૂ તે મર્મનો અર્થ ઉલટો કર્યો "હશે. તેની તો એ સત્ય પ્રકાશવાળાને ખબરજ નથી. જેમ "એક સાખીમાં કહ્યુ છેઃ-

"અફીમ બલે જે ચાલશે, પડશે ભુમી એહ;
"ઘસે ટાંટીઆ ફડફડી, ફરી ન ઉઠે તેહ.

"એ રીને આ સત્ય પ્રકાશવાળાનુ બોલવુ છે પણ સુર્યના
"પ્રકાશ આગળ પતગનો પ્રકાશ જેમ રદ પડી જાય છે તેમ બ્રહ્મમા
"ખરા અર્થ આગળ એનો ખોટો અર્થ રદ પડી જવાનો તે તો મ
"નમા સમજતો નથી એ પુષ્ટિમાર્ગના દશ મર્મમા સર્વ વેદ
"શાસ્ત્રનો સાર શ્રી હરીરાયજીએ સર્વે ઉપર ઉપકાર કરીને કહેલો છે,
"એજ મર્મ ઉપર શ્રી દ્વારકેશજી મહારાજે ટુકામા પદ કર્યું છે"

એજ ચોપાનીઆના એજ અક મધ્યે પાને ૪૫-૪૬ મે

"એ બોલવુ કેવળ એનુ અદેખાઇનું છે એ સાફ માલુમ પડેછે
"વળી એ સત્ય પ્રકાશવાળાએ લખ્યુ છે જે પોતાનો માર્ગ ચલાવવા
"સારૂ આ મર્મમા શુ શુ યુકતીઓ કરી છે અરે રે! આ કેવી ઠગાઈ
"કેવી લુચ્ચાઇ અરે વૈષ્ણવો તમને ભગવાને અકકલ અને બુદ્ધિ
"આપી છે માટે તમે વીચાર કરીને જુવો એ રીતે સત્ય પ્રકાશવા-
"ળાએ લખ્યું છે, પણ આ મર્મનો અર્થ તપાસતા કોની ઠગાઇ,
"અને કોની લુચ્ચાઇ છે તે સર્વેના ધ્યાનમા તરત આવશે અરે
"નીદક લોકો જેમ જેમ આ માર્ગને ખોદશે તેમ તેમ આ માર્ગની
"મજબુતી લોકોના ધ્યાનમા આવતી જશે—જેમકે થાભલાની
"નીચે ખોદવાથી તે થાભલો મજબુત થતો જાય છે અને તે થાભ-
"લાને ફરી બહાર કાઢી નાખવાને ઘણી કઠણતા પડે છે

(૧૯) એજ ચોપાનીઆના પુસ્તક બીજાના બીજા
અક મધ્યે પાને ૨૫ મે

"તા૦ ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૦ તા૦ ૩૦ મી સપ્ટેમ્બરના
"પત્રમા સત્ય પ્રકાશવાળાએ નીચે પ્રમાણે શ્રી જદુનાથજી મહારા-
"જને પ્રશ્ન પુછેલા છે

"૧ પ્રશ્ન પહેલો તમે લખો છો જે શાસ્ત્ર ઇશ્વરનુ કરેલુ છે
"ત્યારે તમે ચાર વેદમાથી એક યજુર્વેદ માન્યો છે તે યજુર્વેદની
"શાખા ૧૦૧ છે તેમાથી તમે એક આપસ્તબ શાખા માની છે
"બાકીની રદ કરી છે જો શાસ્ત્ર ઇશ્વર કૃત હોય તો સર્વે વચન
"ઇશ્વરના માનવા જોઇએ એ રીતે પ્રશ્ન કરીને લોકોને બતાવ્યુ છે
"જે એ સર્વે શાસ્ત્રને માનતા નથી અને લોકોને બતાવે છે જે અમે
"સર્વે શાસ્ત્રને માનીએ છીએ ને લોકોના મનમા પણ એ વાત ખરી
"ઉતરે એવી છે કારણ જે હીંદુ લોકોમા ઘણા માર્ગ ચાલે છે,
"તેથી કીયા માર્ગની વાત ખરી છે ને કીયા માર્ગની વાત ખોટી છે

"એ વાતનો પણ લોકોના મનમાં વેહેમ છે. તેથી લોકોનું મન
"પોતાના માર્ગ ઉપરથી ઉઠી જાય છે. પણ લોકોની મોટી કસુર એ છે
"જે પોતાના ગુરૂને સંદેહ પડે તે ઠેકાણે પુછતા નથી. જેથી તેઓના
"મનનો ખુલાસો થાય અને પોતે સમજુપણાનો અભીમાન રાખીને
"મનમાંથી વિશ્વાસ ઉઠાડી દે છે અને તે વાત કોઇને પુછતા નથી.
"પણ જેણે શાસ્ત્ર ઉપરથી અને પોતાના ગુરૂ ઉપરથી વિશ્વાસ
"ઉઠાડયો તેનો વિશ્વાસ ભગવાનને પણ ભજવા ઉપર કદી બેસનાર
"નથી. તેનો અનુભવ લેવો હોય તો દુસંગીઓનું આચરણ જોવું."

એજ ચોપાનીઆના એજ અંકને પાને ૨૯-૩૦ મે—

"નાના ગ્રંથ જુદા જુદા પોતાના વૈષ્ણવો જે શાસ્ત્ર ભણેલા
"નથી તેને શાસ્ત્રનો સારાશ થોડામાં સમજવા સારૂ શાસ્ત્રની એ-
"કેક વાત તેમાં કહી બતાવી છે એ સર્વે ગ્રંથોની ટીકા ચોપાનીઆ-
"ઓમાં લખાશે ત્યારે સર્વને એ વાતની ખાતર નીશા થશે અને
"સત્ય પ્રકાશવાળો કહે છે જે વલ્લભીમાર્ગના ગ્રંથો મંદીરમાં છુપાવી
"મુકેલા છે. તે એટલા સારૂ જે બ્રાહ્મણો તેની સામે થાય પણ
"એ વાત બીલકુલ તેણે ખોટી બતાવી છે. કારણ જે એ ગ્રંથો ભા-
"ષામાં ઠરેલા સર્વે વૈષ્ણવોના ઘરમાં છે પણ તે વૈષ્ણવો અન્ય માર્ગી
"લોકોને એટલા સારૂ આપતા નથી જે તે ભગવાનના નથી અને
"ભક્તિ માર્ગની નીંદા કરે છે.

"તા૦ ૨૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૦ ના ચાબુકમાં વાદીએ એક
"પત્ર લખ્યો હતો તે મધ્યેની એક તકરાર લાઇબલની બીના મધ્યે
"ટાંકેલી છે તે ચાબુકનુ પત્ર હું રજુ કરૂં છું.

(૨૦) ચાબુક તા ૨૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૦ તે
મધ્યેના ચર્ચા પત્રનો એક ફકરો—

"એ તમારૂં બોલવું કેવળ અજ્ઞાનપણું છે; જેમ એક દૃષ્ટાંત
"ટુકાંમાં આપીએ છીએ જે બે મુસાફર છે તેમાં એકને વાલકેશ્વર
"જવું છે ને બીજાને ભાયખલે જવું છે, હવે ભાયખલે જવાની જેની
"ઇચ્છા છે તે વાલકેશ્વરને રસ્તે જાય છે હવે એ બેઉ જણાના
"મતમાં એક બીજાનો રસ્તો ખોટો છે? ના નથી, જેમને ભાયખલે
"નથી જવું તે શું કામ તે રસ્તે જશે? હવે એનુ સિદ્ધાંત જીવોને
"અનેક સ્થાને જવા સારૂં શાસ્ત્રમાં અનેક સાધન જુદાં જુદાં કહે-

" લાછે તેથી જે સ્થાને પુરૂષને જવાની ઇચ્છા હોય તે જગાનો રસ્તો
" પકડે છે."

(આઠમો દીવસ, બ્રહસ્પતવાર, તા૦ ૬ ઠી ફેબ્રુઆરી,)

" વાદી મારા પત્રને સત્યપ્રકાશનુ નામ આપી અપમાન આપ
" તો હતો ૨૨૫ વરસ મહારાજોની વીરૂદ્ધ લખાયલું સંસ્કૃત
" પુસ્તક મને અમદાવાદના એક શાસ્ત્રી પાસેથી મલ્યુ છે, હું ધારૂં છું
" કે મહારાજની વીરૂદ્ધ મેં જે બીના લખી છે તેથી મહારાજની
" આબરૂ અને સત્તા આગળ હતી તેવીજ હાલ છે વાદીની સાથે
" તકરાર ચાલ્યા અગાઉ હમારા લોકોમા મહારાજોની ચાલ વીષે બેદીલી
" હતી વાદીએ પોતે સ્વધર્મ વર્ધક ચેપાનીઆના ઘરાક મેલવવાને
" માટે ૧૯ ગી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૦ ને દીને ચાબુકના છાપખાનામાથી
" એક હેંડબીલ કહાડ્યું હતું તેમા એજ ફરીઆદ કીધી હતી તે
" હેંડબીલ હું રજુ કરૂં છુ

(૨૧) " શ્રી જદુનાથજી મહારાજની તરફથી વૈષ્ણવોને સુચના.
" શ્રી જદુનાથજી મહારાજની આજ્ઞાથી સર્વે વૈષ્ણવોને જાણ
" થાય જે આ મનુષ્યદેહ પ્રભુએ તેમને કૃપા કરીને આપ્યો છે તેમા
" વળી ઉત્તમ જાતમા જન્મ આપ્યો છે, અને શ્રી મહા પ્રભુજીને શર્ણે
" તમે આવ્યા છો આ દેહ કેવી છે જે ચોરાશી લક્ષ યોનીના જન્મ
" મર્ણના દુખ થકી છોડવનારી છે અને પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરાવનારી છે.
" એવી આ અમુલ્ય દેહને તમે કેવાળ પેટ ભરવાના ધંધામાજ પડીને
" રાત દહાડો કાઢી નાખો છો એટલુજ નહીં પણ દુસંગનો સંગ
" પણ ઘણો રાખો છો અને હરીનુ સેવન તથા નામસ્મરણ નીશ્ચિત
" ચીતથી બે ઘડી પણ કરતા નથી એવુ જોઇને અમને તમારી તર
" ફની ઘણીજ દીલગીરી ઉપજે છે જે દેહને અંતે તમારી શું વલે
" થાશે ? અને દેહને અંતે કામ તો શ્રી ઠાકુરજી સાથે છે તેનો તમે
" જરા પણ વીચાર કેમ કરતા નથી

" આટલા દીવસ મુંબઈના લોક ગુરૂ ઉપર દોષ મુકતા હતા જે
" શ્રી મહાપ્રભુજીના માર્ગના ગુરૂ વૈષ્ણવોને જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરતા
" નથી પણ હમે અહીં આવ્યા પછી વૈષ્ણવોને પોતાના માર્ગનુ જ્ઞાન
" થવા સારૂ ગ્રંથ વાચવાનુ ચલાવ્યુ તથા પ્રશ્ન ઉપરથી ચર્ચા કરવાનું
" ચલાવ્યુ, પણ કોઇ વૈષ્ણવો તે સાભળવા આવ્યા નહીં હવે ગુરૂ તે
" શુ કરે ? શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે જે શીષ્ય પોતાની આતુરતા રાખીને

" ગુરૂને પુછે ત્યારે ગુરૂએ તે શીષ્યને ઉપદેશ કરવો, પણ જો વગર પુછે
" ઉપદેશ કરે તો તે ઉપદેશ શીષ્યના મનમાં ઉતરે નહીં જેમ ભુખ
" વીનાને ભોજન આપવું એ વગર રૂચીનું છે, તેવો એ ઉપદેશ છે.
" એ રીતે શાસ્ત્રમાં ઉપદેશ કરવાની રીત કહી છે તોપણ અમે ચર્ચા
" કરવાનું રાખ્યું તેમાં પણ જ્યારે કોઈ આવ્યું નહીં ત્યારે અમે વૈષ્ણ-
" વોને પોતાના માર્ગનું જ્ઞાન થવા સારૂ દર માસે એક પુસ્તક છપાવીને
" તે પુસ્તક લેવા સારૂ જાહેર કર્યું તે પુસ્તક લેવા સારૂ પોતાનું નામ
" લખી આપવા વીપે કહ્યું પણ તે લેનાર વૈષ્ણવોની નોંધમાં નીચે પ્રમાણે
" નામ લખાયાં છે તે સર્વેને જાણ થવા સારૂ લખીએ છીએ.

મુંબઈમાં ભાટીઆ વૈષ્ણવોના ઘર આશરે ૧૨૦૦૦ બાર હજાર
" છે, તેમાં ૫૦૦૦ પાંચ હજાર તો મરજાદી છે—અને ભાટીઆ
" અનન્ય વૈષ્ણવમાં નામ ધરાવે છે. અને સર્વેમાં મુખ્ય સેવક ગણાય
" છે, તે સર્વે ભાટીઆમાંથી ૧૦૦ સોજ જણાએ નામ લખ્યાં છે, અને
" વાણીઆમાંથી ૧૨૦ એકસો વીશ નામ લખ્યાં છે. ૪ બ્રાહ્મણ, ૮
" મારવાડી વૈષ્ણવ, ૨ મુલતાની એટલાં નામો આખાં મુંબઈ શેહેર
" માંથી લખાયાં છે, તેમાં ઘણાં ખરાં નામ તો ગરીબ લોકોએ લખ્યાં છે

" એ ઉપરથી સર્વે લોકોનાં ધ્યાનમાં તરત આવશે જે મુંબઈના
" લોકોની બુદ્ધિ કેવી છે. કોઇને પોતાનો માર્ગ સમજવાની
" ગરજ નથી. કેવલ ગુરૂ ઉપર દોષ મુક્વાનીજ ગરજ છે એ સાફ
" જણાય છે. હવે એ વાતથી હમે લાચાર છીએ.

" અરેરેરે ? હે વૈષ્ણવો–તમે શ્રી મહાપ્રભુજીને શરણે આવ્યા છો
" માટે અમારે તમને કહેવું પડે છે જે તમે પોતાના માર્ગને સમજો.
" અગરજો નહીં સમજો તો અંતે તમારા શું હાલ થશે તેનો વિચાર
" કરો. હમે તમને પોતાના માર્ગનું જ્ઞાન થવા સારૂ પોતાના જાણીને
" પુસ્તકદ્વારા જ્ઞાન કરવાની મરજી કરી–તેમાં પણ તમારાથી નામ
" ભરાઇ શકાયાં નહીં–તેથી તમે પોતાના માર્ગનાં પુસ્તક વાંચવાની
" ગરજ પણ રાખતા નથી એવું જણાય છે. એ પુસ્તકનો રૂ. ૦૧ તમને
" ખર્ચ તો થશે–પણ એ વાંચવાથી તમને ઘણોજ નફો થશે. એકતો
" શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે પોતાના માર્ગને સમજશો તેથી દુસંગ તમને
" નહીં લાગી શકશે એટલુજ નહીં પણ વગર-સમજે કેટલાએક લોક
" તમારા ઉત્તમ માર્ગને દુષણ આપેછે–તેને જવાબ આપવાનું
" તમારામાં સામર્થ્ય આવશે. બીજું હરીની ભક્તિ કરવા ઉપર તમને
" પ્રીત થશે તે પ્રીતવડે શ્રી ઠાકુરજીની પ્રાપ્તી તમને થશે, અને જન્મ

" મર્ણના દુખ થકી અને નર્કના દુખ થકી તમે છુટી જશો–માટે આંખ
" ઉઘાડીને જરા વીચાર કરો. આવો લાગ ફરી તમને માર્ગ સમજવા
" સારૂ મળવાનો નથી.

" આ ભાદરવા માસનાં પુસ્તકો છપાઈને આવ્યાં છે–માટે જે
" વૈષ્ણવોને પોતાનો માર્ગ સમજવાની ગરજ હોય અને હરીને પામ-
" વાની ગરજ રાખનો હોય તે વૈષ્ણવે પુસ્તક હમારે ત્યાંથી આવીને
" લઈ જવો–અને પોતાનું નામ દર માસે પુસ્તક એક લેવા સારૂ
" લખી આપવું–કે તે પુસ્તક તેને દર માસે એક પોંચ્યા કરે–પછી તો
" કેહેવત છે જે શેઠની શીખામણ ઝાંપા સુધી અને આહાર તેવો
" ઓડકાર. સંવત ૧૮૧૬ ના પ્રથમ આસો સુદ ૫ (૧૯ મી
" સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૦)

શ્રી માહારાજની આજ્ઞાથી

"લા૦ વૈષ્ણવ ગોરધનદાસ ગોપાલજી."

" એ હેંડબીલ મધે દુસંગ બોલ વાપર્યો છે તે સુધારાવાળાને લાગુ
" પાડે છે. વાદીની તરફથી દરે માસે નીકળતા ચોપાનીઆના ઘરાક
" ઘણું કરીને હલકા વર્ગના છે. વૈષ્ણવ પંચ પત્ર મહારાજના આશ-
" રાથી કોઈ વૈષ્ણવ ચલાવે છે સ્વધર્મ વર્ધક ચોપાનીયું વાદીની તરફથી
" નીકળે છે એ વીષે ૮ મી નવેમ્બર ૧૮૬૦ ના વૈષ્ણવ પંચ ઉપરથી
" પણ માલમ પડે છે. એ તારીખના પત્રની નકલ રજુ કરૂં છું.

(૨૨) વૈષ્ણવ પંચ—તા૦ ૮ મી નવેમ્બર ૧૮૬૦ તે મધ્યેથી.

" ગયા રવીવારે રાતના ૭ કલાકે શ્રી ચીમનલાલજી મહારાજના
" મંદીરમાં વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક સભા મળી હતી તે વખતે પ્રમુખને
" ઠેકાણે શ્રી જદુનાથજી મહારાજ તથા શ્રી ગોકલાધીશજી મહારાજ
" તથા શ્રી વીઠુલેશજી માહારાજ બીરાજ્યા હતા તથા ભટજી જીમ-
" ખાજી તથા લાલગોરધનજી વિગેરે બીજા સભાસદો આવ્યા હતા.
" ગઈ સભાનો હેવાલ વાંચી સંભળાવ્યા પછી વ્યાસ જેકીશન મોરાર-
" જીએ નીચે લખ્યા પ્રમાણેનું ભાષણ કીધું હતું.

* * * * * *

" મેં અગાઉ વૈષ્ણવોને જણાવ્યું હતું કે તમે અહીંઆં આવીને
" આપણા જે દરરોજ ધર્મના ગ્રંથો વ ચાય તે સમજી લ્યો પણ એમ
" કરવાને વૈષ્ણવોએ અખાડા કર્યા તેનું કાંઈ નહી. પણ હવે હું
" બીજી વખત મારા ભાષણમાં જણાવું છું જે સર્વ વૈષ્ણવો આ

"સભા નીકળી છે તેમાં આવશે તો ઘણું સારૂ. જો કે આપણે વાસ્તે શ્રી "જદુનાથજી મહારાજે કેટલી બધી મેહનત લઇને આપણને ધર્મનું "જ્ઞાન થવા સારૂ દર માસે ચોપાનીઉં કાહાડવાનું ઠેરવ્યું સિવાય "ધર્મ પ્રસારક મંડળી ઉભી કીધી તો એ પણ તમારા ધ્યાનમાં "આવતું નથી."

"મને નાત બાહર કરવાની કોશેશ કરવામાં આવી હતી પણ "નાત બાહર કરનારાઓએ જાણ્યું કે હું તેમના ઉપર ફરીયાદી માંડીશ "તેથી તે કોશેશ નીષ્ફળ ગઇ. વાદી અને તેનાં માણસો કેટલાક વૈષ્ણવોને કહ્યું હતું કે તમારે 'સત્ય પ્રકાશ' ખરીદવું જોઇએ નહીં, તે મને કાનજી નામનાં એક શખ્સે જણાવ્યું. આ કોશેશ વાદીએ લાઈબલની ફરીયાદી માંડયાની આગમજ કરી હતી. ૧૮૬૧ ના એપ્રીલમાં મને આ ફરીયાદીની નોટીસ મળી તા૦ ૫ મી મેના 'રાસ્ત ગોફતાર તથા સત્ય પ્રકાશ' માં મેં તેનો જવાબ આપ્યો. મહારાજના જુલમને લીધે વૈષ્ણવો તેઓનાં તાબામાં રહે છે. જે સેવકની ઉપર મહારાજનો ગુસ્સો થાય છે તેઓના દર્શન બંધ કરે છે દહાડામાં એક વારતો દર્શન કરવા જોઇએ સેવકોના મર્ણની વખતે તેઓની મુકિત માટે (આ સંસારથી છુટકો કરવાને મહારાજ તેઓની છાતીએ પગ મુકે છે તે મેં દીઠું છે; એને માટે મહારાજને પાંચથી હજાર રૂપીઆની ભેટ મળે છે. કંઠીના સોગન તોહવાનો કાંઈ એક દંડ છે. મહારાજ વ્યભીચારી છે. એ વાત પ્રસીદ્ધ છે. વાદી પણ બદચાલનો છે એમ લોકો જાણે છે. મહારાજો વ્યભીચાર કરે છે તેથી લોકોમાં પણ વ્યભીચાર ચાલે છે અને વૈષ્ણવો પણ જાણે તેવાજ થઇ ગયા છે. પરણ્યાની આગમચ છોકરીઓને મહારાજો સ્મરણ આપે છે તેથી ઘણું કરીને આવી બદચાલની શરૂઆત થાય છે. મહારાજોને વીષે એમ કહે છે કે તેઓએ આ પૃથ્વી ઉપર એટલા વાસ્તે જન્મ લીધો છે કે સ્ત્રીઓ સાથે લીલા (એટલે જારની રમત) કરવી. કેટલાએક મરજાદીઓ કહેવાય છે તે આવી વાતને ધર્મ સમજે છે. વરકતો છે તે મહારાજોના ઘણાજ મોટા અને ભાવકી સેવકો કહેવાય છે તેઓ મહારાજની પાસે સ્ત્રીઓ લો જાય છે. વરકતો ઘણું કરીને ભમતા ફરે છે, તથા તેઓની નાત પણ જુદી છે. પેહેલાં તો ગોકુલનાથજી મહારાજની ટીકા મારા વાંચવામ આવી. અને ત્યારપછી મહારાજનાં પુસ્તકો મેં તપાસવા માંડયાં. દર મર્મની વાત "ક્વી ચરીત્ર નામની ચોપડીમાં લખેલી છે. મહારાજોએ "પુષ્ટિ માર્ગ" નામે એક નવો પંથ ઉભો કીધો છે. ક્વી ચરીત્ર

મરાઠી ભાષામાં પ્રગટ થયું અને તે ચોપડી હું રજુ કરૂંછું. તે મધ્યે ગોકુલનાથજીની ટીકા તથા દશ મર્મ વીષે આ પ્રમાણે લખ્યું છે.

(૨૩) કવી ચરીત્ર—એ પુસ્તક મરાઠી ભાષામાં છાપેલું છે, તેને ૯૬ મે પાને વલ્લભાચાર્યના પંથ વીષે લખ્યું છે.
તેનો તરજુમો.—

" એ પાછી વલ્લભાચાર્યે પોતાનું મત તે સંપ્રદાય એટલે પંથમાં
" મેળવી પુષ્ટી માર્ગ એ નામનું સંપ્રદાય ચલાવ્યું તે મધ્યેના મુખ્ય નીયમ દશ નીચે પ્રમાણે છે.

" ૧ અચાર્યનો મજબુત આશરો પકડવો.
" ૨ શ્રી કૃષ્ણની ભકતી કરવી એજ મુકતીનું મુખ્ય સાધન છે,
" ૩ લોક લાજ તથા વેદ શાસ્ત્રની આજ્ઞા તજીને આચાર્યને શરણે જવું.
" ૪ દેવ અને ગુરૂની આગળ નમનતાઇ (રાખવી)
" ૫ હું પુરૂષ નથી, પણ વૃંદાવનની ગોપી છું એમ મનમાં સમજવું.
" ૬ નીત્ય ગુસાંઇના ગુણ ગાવા.
" ૭ ગુસાંઇના નામનું મહાત્મ્ય વધારવું.
" ૮ ગુરૂની આજ્ઞા પાળવી.
" ૯ ગુસાંઇ જે કરે અથવા બોલે તે ઉપર વીશ્વાસ રાખવો.
" ૧૦ વૈષ્ણવનો સમાગમ અને સેવા (કરવી.)

"વલ્લભ સંપ્રદાયનો આ મુખ્ય મત છે. આ દશ આજ્ઞા
" પ્રમાણે ચાલનારા હોય તેઓ:જ મુખ્ય ભકત અને શાસ્ત્ર પ્રમાણે
" ચાલનારા તથા મર્યાદ માર્ગી છે, એમ વલ્લભાચાર્યે નીર્માણ કરી
" આપ્યું અને પુષ્ટીમાર્ગના વૈષ્ણવજ મુખ્ય વૈષ્ણવ છે. એ
" સિવાય સીદ્ધાંત રહસ્ય નામના પુસ્તકમાં એવી સખ્ત આજ્ઞા કીધી
" છે કે આચાર્યને સર્વે વસ્તુ સમર્પણ કરવી અને ત્યાર પછી તે
" વસ્તુનો ઉપભોગ કરવો.

" એ વસ્તુ સમર્પણ કીધાથી બ્રહ્મરૂપ (ઇશ્વરના જેવી) થાય છે,
" અને તે થકી તે વસ્તુનો ઉપભોગ કરનારા શખ્સોને પાચ પ્રકારના
" દોષ લાગતા નથી.

" એમ ન કીધાથી દોષ લાગે છે તે વીષે ગોકલનાથજીએ ખુલી " રીતે આ પ્રમાણે ટીકા કરેલી છેઃ—

" સર્વે વસ્તુ અર્પણ કરવી એટલે આપણી સ્ત્રી છોકરાદીક પણ " અર્પણ કર્યા વગર આપણા ઉપભોગમાં લેવાં નહીં. એ વીષે બીજા " વચનો અને તેની ટીકા લખેલી છે.

" આ શ્લોકનો સાર એવો છે કે, જેઓથી આ કઠણ કામ થઇ " નહીં શકતું હોય તેઓએ છેવટે એટલું વીચારવું કે હમે આર્ચાય- " નાજ છઇએ.

" આ પ્રમાણે વલ્લભપંથનું વર્ણન હમે ટુંકામાં જણાવ્યું અને " તે મત પ્રમાણે ચાલનારા તેણે ઘણાએક સેવકો બનાવ્યા પછી વીદ્યા " નગરના રાજા કૃષ્ણદેવે પોતાના શરીરના વજન પ્રમાણે સાત મણ " સોનાનું દાન કીધું. એ ધનમાંથી (વલ્લભાચાર્યે) વીઠ્ઠલનાથજીની " મુર્તીને વાસ્તે આભુષણ (ઘરેણું) કરાવ્યું અને પોતાના બાપનું " કરજ ફીટાવ્યું અને બાકીનું પોતાના ખર્ચને વાસ્તે રાખ્યું એ " પ્રમાણે તેણે એ ધન વાપર્યું "

" સીધ્ધાંત રહસ્ય " વલ્લભાચાર્યે લખેલું છે, અને તેના પૌત્ર ગોકલનાથજીએ તેના ઉપર ટીકા કીધી છે ટીકા વીષે મને શક પડ- વાથી મેં ખોળ કીધી તે ઉપરથી મારી ખાત્રી થઇ કે એ પંથના ગ્રંથોમાં એવી અનીતિની વાતો બહુ લખેલી છે અને તે વાત મેં મારા- પત્ર મધ્યે જાહેર કીધી. મને ખબર હતી કે હમારી સ્ત્રીઓ મહારા જોને કૃષ્ણનો અવતાર માને છે અને જે પ્રમાણે ગોપીઓ કૃષ્ણની સાથે લીલા રમી સ્વર્ગ પામી તેવીજ રીતે હમારી ઓરતોનો વીચાર છે. પણ આ વાતો ધર્મ પુસ્તકમા છે એવું મેં ખાત્રી કર્યાની આગ- મજ હું માનતો નહોતો. મહારાજને ગોસાંઇના બાલક, વલ્લભકુળ, અગ્નીસ્વરૂપ, એવાં પણ નામ આપેલા છે. મહારાજ પોતે ઇશ્વરી અવતારનો દાવો કરે છે અને લોકો પણ તેને તેવીજ રીતે માને છે. જીવની મુક્તી કરવા માટે ઇશ્વર કરતાં પણ મહારાજ મોટા ગણાય છે, કારણકે ઇશ્વરનો કોપ થાય તો મહારાજ તે કોપથી બચાવે, પણ મહારાજનો કોપ થાય તો તેથી બચી શકાયજ નહીં. લોકો સમજે છે કે જે શખ્સ મહારાજને ફક્ત ગુરૂ કરીને માને તે મુઆ પછી સી- ચાનો પંખી થાય છે. મહારાજોને જારભાવ પ્રીતીથી ભજવાનું કહેલું છે. આવા વીચારો જ્યાં મહારાજોના પંથવાળા હોય છે ત્યાં ફેલા-

એલા છે. મુંબઈ ઇલાકામાં તો શું પણ કાશી મધ્યે પણ એ વાત પ્રસિદ્ધ છે, અને ત્યાંથી એક ફારશી ચોપડી ત્યાંના સરકારી પાઠશાળા મધ્યેથી મને મળી છે તેમાં પણ એ વાત લખેલી છે. મારી ભીના છપાયાની આગમજ જુદાં જુદાં ૨૪ વર્તમાન પત્ર તથા ચોપાનીઆં મધ્યે મહારાજોની ઉપર હુમલા થએલા છે તે આ મારી પાસે છે. એ ૧૮૫૫ થી ૧૮૫૯ સુધી છપાએલા છે. અને તેની મતલબ એ છે કે મહારાજો વ્યભીચાર કરે છે. એ ઘણાંખરા પત્ર તથા હેંડબીલ મારા વાંચવામાં આવ્યાં હતાં, અને તેઓનો ફેલાવો થયો હતો તથા વંચાયાં હતાં તે પણ હું કહી શકું છું. એ વાતો મને સાચી ભાસી પણ તેની અગાડી તો મારી ખાત્રી થઇ ચુકી હતી. એ પત્રોમાં તો એવું લખેલું છે કે મહારાજો ઘણોજ વ્યભીચાર અને ઘણીજ અનીતિ કરે છે. એ મધ્યેના હું કેટલાએક પત્રો રજુ કરૂં છું.

(૨૪) મુંબઈ ટાઈમ્સ; તા ૨૩ મી ઓગસ્ટ ૧૮૫૯—

"મહારાજોના કરતુક માઠાં છે અને તેટલા વાસ્તે તેઓ અજવાળામાં આવતા નથી અને અંધારાને પસંદ કરે છે. અને કોર્ટમાં સાક્ષી દાખલ ઉભા રહે તો (પોતાનાં માઠાં કરતુકનું સઘળું) ભોપાળું જાહેર થયા વગર, તથા તેમની ઉપર આલમનો ફીટકાર પડયા વગર, તથા પોતાના ઘણાજ અજ્ઞાન અને ભાવકી સેવકોમાં પણ પોતાની સત્તા અને માન ઘટયા વગર રહેજ નહીં. તેટલા માટે તેઓએ ઠરાવ કીધો છે કે મરણતુલ થતું ત્યાં સુધી પણ કોર્ટમાં જવું નહીં. તેઓની જીંદગી, તેઓનો ન પુરો પડે એવો લોભ, તેઓની ન ખમાય એવી મગરૂબી અને સત્તાની ભુખ, અને પોતાના સેવકોને છેક ધીકારી નાખે એવી ચાલ, અને તેઓ છેડાચોક ઉપર એહ હોએ એવો કુછંદ, એ સઘળાનું વર્ણન કરવાની હમારી ધારણા નથી; પણ વાંચનારને એટલુંજ જણાવવું બસ છે કે તેઓ ઈશ્વરી દાવો કરે છે તેજ ઉપરથી તેઓનો જુલમ કેટલો નાલાયેક અને ધીકાર ભરેલો છે તેનો વીચાર સેહેલાઈથી થઇ શકશે.

(૨૫) મુંબઈ સમાચાર તા૦ ૨૧ ડીસેમ્બર ૧૮૫૫—

"ભાટીઆ જ્ઞાતના ઘણાએક આબરૂવાળા તથા શેઆના લોકોએ પોત પોતામાં એક ખાસ સભા ભરીને મનસુબો કરવા બાદ એવો ઠરાવ કર્યો છે જે તેઓના મહારાજો તેઓના ઉપર જે સત્તા ચલાવે છે તે ઘણી વેળા અણઘટતી તથા નુકસાનકારક હોય છે

"અને તેથી તેઓના પઈસાની નકામી ખરાબી તથા તેઓની બુધીને
'હીનુ લાગે છે વાસ્તે એ લોકોએ એવો વીચાર કર્યો કે બને
"તાહા સુધી હરએક બાબદમા હીદુઓએ એ મહારાજોના મત
'લેવા નહી તથા સ્ત્રીઓ ઉમરે પહોચ્યા પછી તેઓને માહા
"રાજોને મદીરે દર્શન કરવા જવા દેવી નહી

"હમોએ એમ કેહવાની કમી જરૂર નથી કે તેઓના મહા
"રાજોનો હાલનો ઢાણુ જો તેઓ ટોડે નહીતો તેઓને પઇમા તરીકા
"અને કળીવાની આગરૂ સબધી વર્ણુજ ખમવુ પડે છે તેનો પાછળથી
"ઓર વધારે પસ્તાવો થાશે"

(૨૬) જામે જમશેદ—તા૦ ૨૫ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૫.

'આએ પરમાણે શેઆણા અને સમજુ હીંદુઓએ પોતાની
'ચુક મોડેથી પણ શોહોધી કાહડીછે અને તે માર્ગના કેટલાએ લા
"એક અને ઘટતા બદોબસ્તો કરેઆ છે તેઓએ પોત પોતામા
"એક સભા ભરીને એવો ઠરાવ કરેઓ કે તેઓના ધરમના ઉપાધી
"આઓ કેટલીએક વેલાએ તેઓની ઉપર અણઘટતી મતા ચલા
"વેછે તથા તેઓના કુટુબ પરીવારની લાજને ધોકો પોંહોચે એવા
"બુરા કરમો તેઓ પાસે કરાવેછે વાસ્તે હરએક અગતની બાબદમા
"જાહા ધરમના ઉપાધીઆઓને કસો હક ઇલાકો લાગતો નહીં
'હોએ તે જગોએ ઉપાધીઆના મત મુતલગ લેવા નહીં તે સાથે
'અસતરીઓને એક મુકરર વખત પછી તેઓને ધરમના ઉપાધી
"અઓના મદીરના દરશને મોકલવી નહીં એ પ્રમાણે વારે
"ઘડીએ પોતાના કુટુબની લાજનો બીગાડ કરવાને તે ઉપાધીઆ
'ઓને મોગી ખુશીથી છુટ અને પર્વાનગી આપતા હતા અને તેથી
'પોતાની માત પેહડીને સ્વર્ગમા જએઆ બરાબરનુ પણ સમજતા
"હત—પણ એ સઘની મુગ્ખાઇ આપો આપ હવે જાહેર થઇછે
"હમારા બોલવાની મતલબ એટલીજ છે કે ધરમના ઉપાધીઆઓના
"કેટલા એક દેખ તા બદ નીતી ભરેલા અને આબરૂદાર કુટુબની
"આબરૂ લુટનારા અપવિત્ર અને નાલાયક હોકોમો તેઓને કરે
'આમા આવેચ તે હોકમોને માન આપેઆથી પરાત રેહવુ'

(૨૭) સમાચાર દરપણ—તા૦ ૨૯ મી નવેમ્બર ૧૮૫૫

"હીંદુઓના માહારાજની આડી ચાલ વીષે હમના ઘણીજ ચક
"ચાર ચાલેછે અને તેની ઘણી ફરીઆદ હમારી આગલ કરવામા

" આવેછે; તથા કેટલાએક ચરચા પતરો પણ હમુને પોહુતાં છે અને
"તેની અંદર મહારાજની આડી ચાલના કરતાં વધારે લખેલું છે. માહ-
" રાજ ઇશ્વરનો ડર નહીં કરોને આડે મારગે જતો હોય તથા ખરાબ
" કામ કરતો હોય તો અલબતે તેહુને શાશન કરવાની ફરજ છે......

" જેમ જેમ લોકો સુધરતા જશે તેમ મહારાજના કામ તેઓને
" જુલમ ભરેલાં લાગશે; અને આગલ જેમ માહારાજના જુલમ ભરેલાં
" કામો ખોદાના હુકમોની મીસાલે માનતા હતા તે હવે હીંદુ લોકો
" નહીં માનવાના હવે તેઓના ગનાને તેઓની આગલ મસાલ પક-
" ડીછે, તેની રોશનીથી તેઓ અંધારામાંથી ઉજરડામાં આવે છે. વા-
" સ્તે માહરાજોના કામો તેઓ હવે પસંદ નહીં કરવાના અને પોતાના
" ધરણાર ખરાબ થએલા જોએઆ કરવાના નહીં.

(૨૮) સુબઇના ચાબુક—તા૦ ૨૧ મી જુન ૧૮૫૯.

" અતરે વઇશનવના ગોશાઇજી મહારાજો, ગરૂ ઉપદેશને બદલે
" પોતાના સેવકો ઉપર એ સવામીઓ એતીશે વીભીચાર ચાલો
" ચલાવે છે એ જંગલી અવતારથી જોતા કાઇંજ માલમ પડતું નથી
" પણ રાસતીથી વીચારતા ઘણુંજ કરૂર કરમ માલુમ પડે છે એ માહ-
" રાજો હીંદુઓને કેવલ ઇશ્વર અવતારી માલમ પડેછે પણ તેઓના
" કામો ઘણા નીચ અને તેઓની દેઆનત પાપથી ભરેલી અને તેઓ
" ની ચાલ સનસારની હદથી ઘણી બહાર અને એઓના આચાર
" ધરમની વીરૂધમા જોવામા આવે છે એ વીધે એઓના શીશો પોતાના
" ગુરૂઓની એબો જાહેરમા મુકે છે......અરે શીવ શીવ ! એ
" માહરાજોના મદીરમા એ સતગુરૂને ચરણે નમવા, એ માહદેવતા
" સરૂપના માહરાજોને દરશને એઓની મા જેહવી ઘર્ડી, એઓની
" બેહેન જેવી જવાન અને એઓની છોકરાઓ જેવી સકુવાર—
" એઓને દેવ જાણીને દરશણે આવે છે તેઓ ઉપર એ કરૂરો બદ
" નજર કરી તેઓને સારા ઉપદેશ આપવાને બદલે પોતાના મધનનો
" ભોગ કરે ! ! ધીક ધીક એ અવતાર, અરે બલેઓ વૈષ્ણવ ધરમ,
" એઓના ધર્મના ઉપાધીઆઓ એવા કરૂર કરમ કરી વીભીચાર
" વીચારો લઇ જાએ અને પોતે મહાગુરૂ થઇ સેવકીઓ સાથે ખટ
" કરમ કરે. અરે હરી એ અવતાર માટીમા મલો, અરે શીવ એ ધરમ

(૨૯) આપ અખતીઆર—તા૦ ૨૨ મી જુન ૧૮૫૯.

"હીંદુઓના માહરાજના મંદીર એક છીનાલવાડો, તેઓના
"દીવાનખાના એક ભરશટ અને બેઆબરૂ કુટણીનું ઘર, તેમની દર-
"શટીનો દેખાવ ફાંકડી રંડીબાજી, તેમના અવીઅવ બુરા હવશનુ
"ઘર, તેમના શરીરની દરએક રતી અપવીતરાઇ, ગલીચાઈ, નજીશાઇ
"અને મુખતેશરમાં તેઓ જે ઇશ્વર અવતારી ગણાએછે તેને બદલે
"શખશસ અવતારી દેવ અને સેતાનની ખસલતના અને ખવાસના
"માલુમ પડી ચુકા છે."

(૩૦) વૃત્તસાર—તા૦ ૨૫ મી ઑગસ્ટ ૧૮૫૯.

"માહરાજોનાં મંદીરમાં કથા કે ધરમ ઉપદેશ હોવો જોઇએ
"કે કશબણોનો નાંચ થવો જોઇએ ? મહારાજો કશબણોને ઉતેજન
"આપે તે શું તેઓને લાએક છે ? એક મહારાજ પોતાનાં મંદીરમાં
"એક એવું નાલાએક કામ કરે એટલે તેને તે વીષે બીજા મહારાજોએ
"પુછવું નહીં જોઇએ કે શું ? આ સવાલ વીષે વીચાર કરવાને હમે
"વૈષ્ણવ લોકોને ભલામણ કરીએછે. એ સવાલ ઉપર તેઓએ પો-
"તાનું ધ્યાન પોચાડવાની જરૂર છે. તેઓએ મહારાજોની હાલની
"હાલત ઉપર ધ્યાન પોચાડવું જોઇએ. તેઓએ પોતાના મહારાજોને
"સારે મારગે ચલાવવા. મહારાજોને જેમ ભાસેછે તેમ તેઓ કરેછે,
"તેનો અટકાવ એકદમ થવો જોઇએ. જો ગુજર લોકો પોતાના મહા-
"રાજોની વર્તણુક ઉપર સારી રીતે ધ્યાન પોચાડશે તો તેઓના ગુરૂ
"પોતાની ફરજ પ્રમાણે ચાલશે. જો કદાચ કોઇ મહારાજ બરાબર
"ન ચાલેઓ તો તેને તેના હોધા ઉપરથી ઉઠાડી મેલવો."

(૩૧) ગુરૂ અને સ્ત્રી વિષે—૧૮૫૮

"હમણાને સમે થોડાએક મહારાજો સુધે રસતે ચાલતા હશે.
"તેઓની મોટી સંખીઆ ઘણે ગેર રસતે ચાલે છે. તેમાં જવાનીઆ
"લાલો તો બહુ બાંકેલાલ હોય છે. આજના વલ્લભ કુલના બાલકો
"બાપદાદાના નામને બટો લગાડેછે.........લાલજી મહારાજને દ-
"ર્શન ખુલીઆં ને લોકોનો જમાવડો થયો એટલે વેહલા અટારીની
"બહાર પડતી પાથરીમાં બેસેછે અને તેમની અદાથી અથવા કોઇ
"તેવાજ કામને સારૂ રાખેલા માણસો હસતક ધારેલીને બોલાવિ લે
"છે અને તેની સાથે બદ કર્મ કરેછે. સુરતમાં એક વખત કોઇ ઉમરે
"ન આવેલી એવી છોકરીને કોઇ મહારાજે ગધાબલ વાપરીને તોડી

"નાખી હતી તેથી તે મર્ણ તુલ થઇ ગઇ હતી એવીજ ત્રાસદાયક
"વાત માંડવીમાં બનેલી છે તેથી તે દેશનો રાજા અને તેની પ્રજા
"(ભાટીઆ માતર) કોઇ અજાણીત' નથી. આવું ઘણે ઠેકાણે બનેલ
"છે. આ જુલમ તે કેવો!! આ છીનાલુ તે કેવું! આ ગુરુ તે કેવા!
"અરે આ પાપ તે કેવાં! આવું આવું વધારે લખવાને મને શર્મ
"લાગે છે. આવા સ્રી છંદમાં હમણાના ઘણા ખરા મહારાજો ઘણા આં-
"ધલા થઇ ગયા છે."

(૩૨) વીપદ ગુરૂ વીપે-૧૮૫૯.

"મહારાજો પેલા નઠારા કામને વાસ્તે સંકેતેલા એવા (ઠરવેલા)
"સ્રી પુરૂષોની માર્ફતે દર્શન કરવા આવેલીઓમાંથી પસંદ કરેલીને
"તે વેલા અથવા મોડેથી બોલાવી મંગાવે છે. સ્રંગાર સમજેલી જે
"કેટલીએક ફાટલ સ્રીઓ હોએ છે તેને તો મહારાજો પોતાની આં-
"ખની ઇમારતથીજ બોલાવી લે છે. મહારાજે બોલાવી એટલે શ્રી
"કૃષ્ણે બોલાવી અને પરમપદને પામી ચુકી એમ સમજી વેહેલી વેહેલી
"જઇને હર્ખ ભરી ગાભરી ગાભરી મહારાજના ગુઇના દર્શન કરી
"પ્રમાદી લે છે......ને એ કર્મ કરવામાં પોતાની ઉમરને લાયક સ્રી
"સાથે કામ નથી પાડતા પણ બીચારી નાજુક ઉમરે ન આવેલી
"નાહની ઉમરની અણસમજુ છોકરીઓ ઉપર તે સાંઢીઆઓ જોર
"કહાડે છે"

હીંદુ મહારાજોને વાસ્તે ચાબકા—૧૮૬૦.

"જોઇ મે મહારાજોની ઠગાઇ રે, હવે કોઇ મંદીર ન જાશો બાઈ.
"કાચી ઉમરની કામીની બોલાવી આપે પ્રસાદી મીઠાઈ, કાન ગોપીના
'ઓઠા બતાવી કામ દેવની કરે ચઢાઇ રે. પૈઇમો દેખેતો પ્રેમે બોલાવે
'નહી તો કરે અદેખાઇ, ધન જોબન પરનારીનું હરે જુઓ ગુરૂની
'ભલાઇ રે. વસંત ઋતુમાં ભરી પીચકારી તાકી ભીજાવે ધાઈ; પાસે
"ઉભાની લાજ ન વીચારે મારી જુવે કે જુવે માઇ રે. પાનના બીડાં
'પોતે ચાવીને થુકે સોપારી ખાઇ; પોતાનું થુક તે પર ગલાવે જુવો
'કેવી છે લુચાઇ રે."

"એ સિવાય બીજા પણ હુમલા મહારાજોની ઉપર થયેલા છે.
ગોલામી ખતની મને ખબર છે અને તેની ઉપર સહી લેવા મહારા-
જોએ આઠ દહાડા સુધી દર્શન બંધ કીધા હતાં એ લખતની મતલબ
એવી છે કે મહારાજની વીરૂદ્ધ કાંઇ લખવું નહી અથવા તેને સુ"...

કોર્ટમાં બોલાવવા નહીં તેની બીજી મતલબ એવી પણ હતી કે મને નાત બાહર કરવો; પણ તેમાં તેઓ પાર પડયા નહીં. એ લખત હજી પણ રદ થયું નથી. અને મેં તેની નકલમાં એવું વાંચ્યું છે કે તેથી ઉલટો ચાલે તે પોતાના ધર્મથી ઉલટો ચાલેલો કહેવાય. મંદીર મધ્યે સ્ત્રીઓ મહારાજના દર્શન કરે છે અને ચર્ણસ્પર્શ એટલે મહારાજોના પગને હાથ લગાડે છે તે વખતે મહારાજ જે સ્ત્રીઓપર આશક થાય છે તેઓના હાથ અંગુઠાએ દાબે છે તે મેં જોયેલું છે. એવી રીતે હાથ દાબવો તે સોબત કરવાની નીસાની ગણાય છે. સ્ત્રીઓ મહારાજની વહુજીના દર્શન કરવા જનાનામાં જાય છે અને મહારાજો તેઓની પુઠે જાય છે. મહારાજના ધોતીઆનું પાણી વૈષ્ણવોને પીવાને આપે છે તે મેં જોયેલું છે. મહારાજની જુઠણ લોકો ખાય છે તે મેં દીઠું છે. મહારાજો જ્યારે રસ્તામાં પગે ચાલે છે ત્યારે તેઓના સેવક અને સેવકીઓ તેઓની પુઠે ચાલે છે. એ ગોકલનાથજીની ટીકા બીજી બે ચોપડીમાં પણ મેં જોયેલી છે.

(નવમો દીવસ; શુકરવાર, તા૰ ૭ મી ફેબ્રુઆરી)

ઉલટ પાલટ તપાસ—"વાદીની સાથે ૧૮૬૦ માં મારી પહેલી વેહેલી ઓલખાણ થઇ; પણ તેની સાથે મારી વાત ચીત થઇ નથી. મુંબઇમાં વાદીનું મંદીર નથી. જે મહારાજોના મુંબઇ મધ્યે મંદીર નથી તે મહારાજો બીજા મહારાજોનાં મંદીરમાં જાય છે. વાદીને બદફેલી કરતાં મારી નજરે દીઠો નથી. પણ દશ અગીઆર વરસ ઉપર જ્યારે હું મહારાજોનાં દર્શન કરવા જતો હતો ત્યારે બીજા મહારાજોને મેં બદફેલી કરતાં દીઠા છે. મુંબઇના મુખ્ય મહારાજ જીવણજીને મેં બદફેલી કરતાં દીઠા છે. હું આશરે દશ વરસ થયાં મંદીરમાં જતો નથી; કેમકે મહારાજોના આચરણ મને ખરાબ માલુમ પડયા. જીવણજી મહારાજને મેં બદફેલી કરતાં દીઠા છે એટલે તેને પોતાના અંગુઠાથી સેવકીઓના હાથ દાબતાં દીઠા છે. હું અઠવાડીઆમાં એક વખત દર રવીવારે જીવણજીનાં મંદીરમાં જતો હતો અને બીજા મહારાજોનાં મંદીરમાં પણ જતો હતો. જીવણજી મહારાજના મંદીરના બે ભાગ છે. એક મુર્તીના દર્શન કરવાનો અને બીજો મહારાજના. એ બેઉ ભાગ મેં જોયા છે. જ્યારે હું મહારાજના ચર્ણસ્પર્શ કરવાને જતો હતો ત્યારે મેં ત્રણ ચાર વખત એ મહારાજને સેવકીઓના હાથ દાબતાં દીઠા છે. જ્યારે હું પંદર વરસથી નાની ઉમરનો હતો ત્યારે આ વાત મેં ધ્યાન રાખીને જોઇ નહીં હતી. આ બદફેલી તથા

મહારાજોની પ્રસીદ્ધ થયેલી વ્યભીચારી ચાલને લીધે મે મદીરમા જવાનુ બધ કીધુ જીવણજી હમણા પણ મારા ગુરૂ કહેવાય પણ તેના દર્શન કરવા હુ જતો નથી મને એક છોકરી છે તેને મે ગદ્દા રાજ પાસે કઠી બધવી નથી, પણ મારે હાથે કંઠી બાધી છે એ પ્રમાણે ઘણા વૈશ્નવો પોતાના છોકરાઓને કઠી પેહેરાવે છે મહારાજની વ્યભીચારી ચાલ પીકારનારા ઘણામા ઘણા (મુબઈ મધ્યે) બસો સેવકો હશે બધા મહારાજને પોતના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે અને પરણેલી છોકરીઓને પેહેલા મહારાજ આગળ મોકલે છે, એ વાત ઘણીજ પ્રસીદ્ધ છે તે ઉપરથી હુ કહુ છુ સ્ત્રીઓના પગનો અગુઠો દાબવા સિવાય હોળીના હ્હાડામા જ્યારે સેવક તથા સેવકીઓ દર્શન કરવાને એકઠા થાય છે ત્યારે તેઓની છાતી ઉપર ગુલાલ નાખતા મે મહારાજોને દીઠા છે મારા આખા જન્મારામા જ્યારે મે કઠી બાધી ત્યારે એકજ વખત મને મહારાજે ધર્મોપદેશ કીધો છે મહારાજના પથની જે ચોપડીઓ કોટમા રજુ કીધી છે તે ચોપડીઓ મને મારા મીત્રો પાસેથી તથા શેઠ રામલાલ ઠાકોરદાસ પાસેથી મળી છે એ પુસ્તકો મધ્યેથી જે વાક્ય શોધી કહાડયો છે તે શોધવામા મે મારા મિત્ર મથુરાદાસ લવજીની મદદ લીધી હતી લાઇબલની બીના લખવામા આવી તેની અગાઉ એ પુસ્તકો મધ્યેના ઘણાખરા વાક્યથી હુ વાકેફ થયો હતો મે કહ્યુ કે હિદુસ્તાનમા આશરે ૧૦૦ પથ હશે, પણ અસલ વેદનો ધર્મ કોઇ પણ પથવાળા માને છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી પણ કેટલાએક પથ અસલ વેદ ધર્મ પ્રમાણે વધારે અનુસરીને ચાલે છે અને કેટલાએક પથવાલા થોડા અનુસરીને ચાલે છે વલ્લભાચાર્ય પંથવાળા જણાવે છે કે હમે જુના વેદ ધર્મ પ્રમાણે ચાલીએ છીએ, પણ તેઓ તે પ્રમાણે ચાલે છે કે નહીં, એ હુ ખાત્રીથી કહી શકતો નથી જુના વેદ ધર્મથી એ પથ ન્યારો છે, અને બીજા સઘળા પથમા એ પથ સઉથી રૂડો છે એવુ એ પથવાળા જણાવે છે મુબઇમા મહારાજને માનનારા આશરે ૩૦ કે ૪૦ હજાર છે આગ્રા પ્રાતમા તથા ગગા નદીને કાંઠેના શહેરો સુધી મહારાજના સેવકો છે, પણ વચમા ઘણેએક ઠેકાણે નથી મહારાજો નાત બહાર થયેલા બ્રાહ્મણ છે એ વાત છ સાત વર્ષ થયા મારા જાણવામા આવી વલ્લભાચાર્ય તૈલગો બ્રાહ્મણ હતો અને તે નાત બાહાર થયો હતો એ વાત હુ ધારૂ છુ કે હમારા લોકોમા પ્રસીધ્ધ છે તૈલગા બ્રાહ્મણ તૈલગ દેશમા અને હીદુસ્થાનમા બીજા ભાગોમા

"છે. તેઓ ગુસાંઇજી મહારાજની સેવા કરે છે. અને (હીંદુસ્તાન "મધ્યે) એ ગુસાંઇજી મહારાજ ઘણા છે. એ ભાટીઆઓની મીલ- "કતનો ધણી મહારાજ કહેવાય છે; અને તેનો ઉપયોગ મહારાજ "પોતાની મરજી પ્રમાણે કરે છે. મહારાજને (ભાટીઆ) લોકો "એટલું બધું તો માન આપે છે કે કેટલાએક આબરૂવાળા ગ્રહસ્થોની "વહુ દીકરીઓ સાથે મહારાજ જારકર્મ કરે તો તેથી એ લોકો પો- "તાને માન મળેલું સમજે છે. હીંદુસ્તાનના આ લત્તા ઉપર મુખ્ય "મહારાજ ગોપીનાથજી નામનો છે એ મહારાજ દારૂ શીવાય "સર્વે જાતના વ્યસનમાં પડયાથી સુકાઇને હાડકાં જેવો થઇ ગયો "છે અને (ઝાડના) પાંદડાની પેઠે ધ્રુજે છે. તે અફીણ તથા બીજી "કેફી વસ્તુ જે માણસે શોધી કહાડી છે, તે ખાઇને હમેશ કેફમાં "રહે છે.........વૈશ્નવોમાં પ્રસીદ્ધ થએલી રસમંડળીઓ ભાટી "આઓમાં વારંવાર ભરાય છે. આ રસમંડળીમાં સઘળી જાતના "મોટા તથા ગરીબ, સ્ત્રી તથા પુરૂષ એકઠા મળે છે અને ધર્મને નામે "તથા ધર્મને પરવાને સર્વે જાતની અનીતિ કરે છે."

"જે ગીત મેં છપાવ્યા છે તે ગીત સેવકીઓને મ્હોડે મેં "સાંભળ્યાં છે તેનો પુરેપુરી મતલબ જાહેર કરી છે. મહારાજોને "પુરૂષોતમ એટલે પુરો ઈશ્વર તથા પુર્ણ પુરૂષોત્તમ એટલે પુરો "ઈશ્વર એવાં નામથી તેમના સેવકો માન આપે છે."

(દશમો દીવસ; શનીવાર, તા૦ ૮ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૨) ડાકટર જોન વિલ્સન—"હું સ્કોટલાન્ડના 'ફ્રીચર્ચ'નો 'મીશનરી' છું અને એડીન્બરોની 'યુનીવરસીટી' નો ગ્રેજ્યુ- એટ' છું. હું ઇ૦ સ૦ ૧૮૨૯ માં આ દેશ મધ્યે આવ્યો મેં કેટલી- એક પુર્વ દેશોની ભાષાઓનો અભ્યાસ કીધો છે. હું સંસ્કૃત, ઝંદ તથા થોડી પહેલવી ભાષા જાણું છું પ્રાકૃત તથા વ્રજ ભાષનું પણ મને કેટલુંએક જ્ઞાન છે. પુર્વ દેશોની ભાષાની પરીક્ષા લેવાને ઘણીવાર મને ઉપરી ઠરાવવામાં આવ્યો છે. સરકારે એ ભાષાઓનો તરજુમો કરનારનો ઓધ્ધો મને આપવાને જણાવ્યું હતું, પણ મેં કબુલ રાખ્યો નહીં. હું ગ્રેટબ્રીટનની રોયલ સોસાઇટીનો તથા મુંબઈની રોયલ એશીઆટીક સોસાઇટીનો મેમ્બર છું સાત વરસ સુધી હું એ મંડળીનો પ્રમુખ હતો અને ૧૮૪૨ થી હું તેનો ઓનરરી' સરનશીન છું અસલ હીંદુ ધર્મ વીષે મેં કેટલાંએક પુસ્તક પ્રગટ કીધાં છે. વિષ્ણુ પુરાણમાં વીષ્ણું વીષે લખેલું છે. એ પુરાણ મેં અસલ સંસ્કૃતમાં

વાંચ્યું છે તથા તેનો અંગ્રેજી તરજુમો પણ વાંચ્યો છે. હીંદુ ધર્મનાં સઉથી જુનાં પુસ્તક 'વેદ' છે, અને તે 'શ્રુતિ' ને નામે ઓળખાય છે. હીંદુઓ તે પુસ્તકોને ઇશ્વર કૃત એટલે ઇશ્વરનાં (પોતાનાં) બનાવેલાં સમજે છે. વિષ્ણુ પુરાણ પાછળથી લખવામાં આવ્યું છે. તે પણ ઘણા હીંદુ લોકો તેને ઇશ્વર કૃત ગણે છે, મનુના કાયદા ઇસવી સનની અગાડી બસો વરસ ઉપર રચેલા હોય એવું ધારવામાં આવે છે. અને વેદ ઇસવી સનની પહેલાં ત્રણ હજાર વરસ ઉપર લખેલા હોય એવું ધારવામાં આવે છે. મનુના કાયદા 'સ્મૃતી' ને નામે ઓળખાય છે. હીંદુઓનાં જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી દીઠામાં આવે છે કે તેઓમાં ધર્મ તથા આચાર વીચાર સંબંધી ઘણો ફેરફાર થઇ ગયો છે. જે પંથ ઘણા પાછળથી ઉભા થયા છે તે અસલ ધર્મ સાથે થોડા મળતા અને થોડી નીતિના માલુમ પડયા છે. હીંદુસ્થાનમાં ધર્મ સંબંધી ફેરફાર ઘણા થયા છે, અને હીંદુઓ પોતે કહે છે કે એ ફેરફાર થયાથી અસલ ધર્મ ચુંથાઇ ગયો છે. વલ્લભાચાર્ય પંદરમાં સઇકાની આખેરીએ અને સોળમા સૈકાની શરૂઆતે થઇ ગયો છે. મારા વાંચવામાં આવ્યું છે કે વલ્લભાચાર્ય ઇ૦ સ૦ ૧૫૦૦ અથવા ૧૫૦૪ માં વીજયનગરના રાજા કૃષ્ણદેવની દરબારમાં ગયો હતો, અને ત્યાંથી વલ્લભને સેનાની મોટી બક્ષીસ મળી હતી. મારા હાથમાં સંસ્કૃત ભાષામાં રચેલું ઘણા જુના વખતનું (સવા બસો વરસ ઉપર લખાએલું) નાટક છે એ નાટક મધ્યે વલ્લભાચાર્યના પંથ વીષે વર્ણન કરેલું છે, એ નાટક વીષે હીંદુઓના કોઇપણ ધર્મ પુસ્તકો મધ્યે મારા વાચવામાં આવ્યું નથી. એ નાટકની રમત કરી દેખાડવામાં આવી છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી પણ વિદ્વાન બ્રાહ્મણોમાં એવો રીવાજ હતો કે એવા નાટકો સંસ્કૃત ભાષામાં રચીને તેનો ફેલાવો પોતાનાં બ્રાહ્મણોમાં કરવો. મહારાજો વીષે કચ્છના રેસીડંટ 'મેકમરડુ' સાહેબે પણ લખ્યું છે તે મારા વાચવામાં આવ્યું છે. બંગાળની એશીઆટીક સોસાઇટીના ૧૬ માં વોલ્યુમનાં (નામીચા પ્રોફેસર હારેસ વીલસને) વલ્લભાચાર્યના પંથ વીષે લખ્યું છે તે પણ મારા વાંચવામાં આવ્યું છે અને તે મધ્યેથી હું થોડાએક ફકરા વાંચી સંભળાવું છું:—

"વલ્લભાચાર્યે જે નવો પંથ ઉભો કીધો તે મધ્યે જે વાતો દાખલ કીધી તે બીજા પંથવાળાઓ કરતાં ઘણી જુદી અને નવી તરેહની હતી. તેણે પોતાના પંથના લોકોને એવું જણાવ્યું કે તપ કરીને તથા કષ્ટ ભોગવીને ઇશ્વરને ભજવાની કાંઇ પણ જરૂર નથી આ

છે અને શીવને માને છે. તૈલંગ દેશ દક્ષિણ હીંદુસ્થાનમાં મદ્રાસ ઇલાકામાં છે. તૈલંગા બ્રાહ્મણ હીંદુસ્થાનના બીજા બ્રાહ્મણોના જેવા છે. વીષ્ણુમાર્ગી અને શીવમાર્ગી એક બીજાના દુશ્મન છે. વલ્લભાચાર્યને તથા તેના બાપ લછમન ભટને નવો પંથ ઉભો કરવાને માટે નાત બાહાર મુકવામાં આવ્યા હતા. મનુના બનાવેલાં પુસ્તકો ઇશ્વરી કહેવાય છે. વીષ્ણુના અવતારની અને ગોપીની વાત કેટલાએક પંથવાળા માને છે. પણ અસલના વેદ ધર્મમાં એ વાત નથી. કેટલાએક શીવમાર્ગીઓ વીષ્ણુના અવતારને માને છે મારા વાંચવામાં જે આવ્યું છે તે ઉપરથી હું કહું છું કે ધર્મના બધાં પુસ્તકોમાં જારભાવની વાતો લખી નથી. સર વીલીયમ જોન્સે કહ્યું છે કે હીંદુઓએ હમણાથી કૃષ્ણને પોતાનો પ્યારો દેવ કરીને ગણે છે તે મને ખબર નથી. બ્રહ્મા કરોડો વર્ષ સુધી ઈંડામાં રહીને ઉતપન્ન થયા તે વાત મેં સાંભળી છે. વેદની પછી જે પુસ્તકો લખવામાં આવ્યા છે તે બધા પુસ્તકોની સઘળી વાત ઇશ્વરે લખી છે એ હું માનતો નથી. ઘણાખરા વૈષ્ણવો તે વાતોને ઇશ્વરી ગણે છે. રસ મંડળીમાં હું કોઇ વખત ગયો નથી પણ રસ મંડળીની વાત ઘણીજ પ્રસીદ્ધ છે અને 'મેકમરડુ' નામના કચ્છના એક આગલા રેસીડેંટ સાહેબે પણ પોતાના કચ્છ વીષેના પુસ્તકમાં એ વીશે લખ્યું છે. મહારાજ અથવા કોઈબી શખ્સ વ્યભીચાર કરતો હીંદુ ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે તે પાપ કહેવાય. વૈષ્ણવોને મહારાજ પાસેથી જે ધર્મોપદેશ મળે છે તે ફકત જન્મારામાં એક વખત જ્યારે કંઠી બાધે છે ત્યારે મળે છે. કેટલીએક વાતે મહારાજને ધર્મગુરૂ લેખે ગણવામાં આવે છે, પણ તેઓ ધર્મ ગુરૂ પ્રમાણે ધર્મનો ઉપદેશ કરતા નથી. વૈષ્ણવોનાં કુટુંબ મધ્યે બ્રાહ્મણો ધર્મનો બોધ કરે છે. વાહી ઊંચી જ્ઞાતિનો બ્રાહ્મણ નથી, તે નાત બાહાર થયલો કેહેવાય છે, અને કોઇ પણ ઊંચા કુલના બ્રાહ્મણ તેઓની સાથે બેસીને અથવા તેમના હાથનું જમતા નથી. જારભાવનાં ગીત મહારાજની આગળ ગાવામાં આવે છે તે મધ્યેનાં કેટલાંએક ગીત આ કોર્ટમાં રજુ કરવાને વાસ્તે મેં છપાવ્યાં છે. એ ગીત મેં સાંભળ્યાં છે, તે હમારા લોકોની બાયડીઓ ગાય છે. એ ગીતો મેં છપાવ્યાં છે તે બોલેબોલ નથી પણ મતલબમાં બરાબર છે. એવી જાતનાં બીજાં ઘણાં ગીત છે. બ્રાહ્મણને ઘણુંજ માન મળે છે. એ વાત ખરી છે; પણ તેઓ ઇશ્વર કેહેવાતા નથી. એક ગીતમાં 'કામણગારાકાન' લખ્યું છે તે મહારાજનેજ લાગે છે. હું ધારૂં છું કે તન, મન, અને ધનનો અર્થ જણાવવામાં હું કાંઇ ભુલ કરતો

"છે. તેઓ ગુસાંઈજી મહારાજની સેવા કરે છે. અને (હીંદુસ્તાન "મધ્યે) એ ગુસાંઈજી મહારાજ ઘણા છે. એ ભાટીઆઓની મીલ-"કતનો ધણી મહારાજ કહેવાય છે; અને તેનો ઉપયોગ મહારાજ "પોતાની મરજી પ્રમાણે કરે છે. મહારાજને (ભાટીઆ) લોકો "એટલું બધું તો માન આપે છે કે કેટલાએક આબરૂવાળા ગ્રહસ્થોની "વહુ દીકરીઓ સાથે મહારાજ જારકર્મ કરે તો તેથી એ લોકો પો-"તાને માન મળેલું સમજે છે. હીંદુસ્તાનના આ લત્તા ઉપર મુખ્ય "મહારાજ ગોપીનાથજી નામનો છે એ મહારાજ દારૂ શ્રીવાય "સર્વે જાતના વ્યસનમાં પડ્યાથી સુકાઈને હાડકાં જેવો થઇ ગયો "છે અને (ઝ.ડના) પાંદડાની પેઠે મુંજે છે. તે અફીણ તથા બીજી "કેફી વસ્તુ જે માણસે શોધી કહાડી છે, તે ખાઈને હમેશ કેફમાં "રહે છે.........વૈષ્ણવોમાં પ્રસીદ્ધ થએલી રસમંડળીઓ ભાટી-"આઓમાં વારંવાર ભરાય છે. આ રસમંડળીમાં સઘળી જાતના "મોટા તથા ગરીબ, સ્ત્રી તથા પુરૂષ એકઠા મળે છે અને ધર્મને નામે "તથા ધર્મને પરવાને સર્વે જાતની અનીતિ કરે છે."

"જે ગીત મેં છપાવ્યા છે તે ગીત સેવકીઓને મ્હોડે મેં "સાંભળ્યાં છે તેનો પુરેપુરી મતલબ જાહેર કરી છે. મહારાજોને "પુરૂષોતમ એટલે પુરો ઈશ્વર તથા પુર્ણ પુરૂષોત્તમ એટલે પુરો "ઈશ્વર એવાં નામથી તેમના સેવકો માન આપે છે."

(દશમો દીવસ; શનીવાર, તા૦ ૮ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૨) ડાકટર જોન વિલ્સન—"હું સ્કોટલાન્ડના 'ફ્રીચર્ચ'નો 'મીશનરી' છું અને એડીન્બરોની 'યુનીવરસીટી' નો ગ્રેજ્યુ-એટ' છું. હું ઇ૦ સ૦ ૧૮૨૯ માં આ દેશ મધ્યે આવ્યો મેં કેટલી-એક પુર્વ દેશોની ભાષાઓનો અભ્યાસ કીધો છે હું સંસ્કૃત, ઝંદ તથા થોડી પહેલવી ભાષા જાણું છું પ્રાકૃત તથા વ્રજ ભાષનું પણ મને કેટલુંએક જ્ઞાન છે. પુર્વ દેશોની ભાષાની પરીક્ષા લેવાને ઘણીવાર મને ઉપરી ઠરાવવામાં આવ્યો છે. સરકારે એ ભાષાઓનો તરજુમો કરનારનો ઓહ્દો મને આપવાને જણાવ્યું હતું, પણ મેં કબુલ રાખ્યો નહીં. હું ગ્રેટબ્રીટનની રોયલ સોસાઇટીનો તથા મુંબઈની રોયલ એશીઆટીક સોસાઇટીનો મેમ્બર છું સાત વરસ સુધી હું એ મંડળીનો પ્રમુખ હતો અને ૧૮૪૨ થી હું તેનો ઓનરરી સરનશીન છું અસલ હીંદુ ધર્મ વીષે મેં કેટલાંએક પુસ્તક પ્રગટ કીધાં છે. વીષ્ણુ પુરાણમાં વાર્ષ્ણું વીષે લખેલું છે. એ પુરાણ મેં અસલ સંસ્કૃતમાં

"વલ્લભાચાર્યનો પંથ નવો છે. એ પંથમાં કૃષ્ણની ભકિત જાર-ભાવથી કરવાને કહેલું છે. કૃષ્ણની સેવા, મુર્તીને તથા મહારાજની સેવા કર્યાથી પ્રાપ્ત થઈ એવું સમજે છે. મુર્તીને તથા મહારાજને કૃષ્ણ કરીને એ પંથના લોકો સમજે છે. મહારાજને તેઓ ઇશ્વરનો અવતાર ગણે છે. જે વાત બીજા હિંદુ પંથવાળાઓને નવાઈ જેવી લાગે છે. વીશ્નુના નવ અવતાર થયા છે, અને છેલો અવતાર બુદ્ધનો હતો. હીંદુઓ બુદ્ધની પછી બીજા અવતારો ઇશ્વરી અવતાર ગણતા નથી; પણ વલ્લભાચાર્યના પંથવાળા તો વલ્લભને તથા તેના કુળના સર્વે મહારાજોને કૃષ્ણ (ઇશ્વર) નો અવતાર કરીને માને છે, અને એ પ્રમાણે માનનારાઓની સંખ્યા કાંઇ થોડી નથી. બરાબર કહીએ તો મહારાજો હીંદુ ધર્મના ધર્મોપદેશક નથી. બ્રાહ્મણોની કોઇ પણ જાતમાં તેઓ મોટા અથવા વડા નથી. વલ્લભકુળના બાલક (મહા-રાજો) નાતબહાર થએલા ગણાય છે, અને મારા જાણ્યા પ્રમાણે તૈલંગા બ્રાહ્મણો તેઓની સાથે વહેવાર રાખતા નથી. હીંદુ ધર્મની રીત તથા સમજ પ્રમાણે બ્રાહ્મણો પોત પોતામાં જેવો જાતી વહેવાર રાખે છે, તેવો વહેવાર મહારાજો સાથે રાખતા નથી. તન, મન, અને ધન, એનો અર્થ એ લોકોએ વધારી દીધો છે. તન એટલે શરીર સાથે સંબંધ રાખનારી સઘળી વસ્તુ; મન એટલે મનનો બધો સમજ, ઇચ્છા વગેરે અને ધનના અર્થમાં તે પરણેલી બાયડી તથા છોકરીઓ ગણવામાં આવે છે તથા મહારાજનાં પોતાનાં પુસ્ત-કોમાં લખ્યું છે કે તેમના સેવકોએ પોતાની વહુ દીકરીઓ ભોગવ્યા અગાઉ મહારાજને અર્પણ કરવી. એ વીષે મેં ગોકુલનાથજીની ટીકામાં વાચ્યું છે. વલ્લભાચાર્યના પંથમાં લોકની લાજ અથવા દરકાર નહીં રાખવાને ફરમાવ્યું છે. લાઈબલની બીનાના છેલ્લા ભાગના એક વાકયના તરજુમા વાપેની તકરાર મેં સાંભળી છે. એ વાકયનો અર્થ મને એવો લાગે કે 'એ ટીકા પ્રમાણે મહારાજો ચાલીને બગાડતા હો તો તેથી હાથ ઉઠાવો' અને તે કોઇ એકજ મહારાજને લાગુ પડતું નથી વૈશ્નવોના આખા જનમારામાં મહારાજ સમર્પણ આપતી વખતે તેઓને એકજ વખતે ઉપદેશ કરે છે તે વખતે જે મંત્ર ઉપદેશ સંસ્કૃત ભાષામાં કરે છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે—

"શ્રી કૃષ્ણ મારો રક્ષણ કર્તા છે. ઓ! હજારો વરસ થયાં કૃષ્ણ "થી મારો વીયોગ પડ્યાને લીધે ઉપજેલા પાપ અને દુખથી મારો "નાશ થયો છે; તે માટે મારૂં તન, ઇંદ્રિય, શ્વાસ, દીલ, વૃત્તિ, બાયડી,

પંથના ગુરૂઓએ તથા સેવકોએ ઠાકોરજીની સેવા સુંદર વસ્ત્ર પહેરાવીને તથા જાત જાતનાં પકવાન બનાવીને અને દુનીઆની મોજ શોખમાં શણગાર ભાવથી કરવી. એ ગુરૂઓ ઘણું કરીને કુટુંબવાળા હોય છે. તેઓ સઉથી સારાં અને સુંદર વસ્ત્ર પહેરે છે, અને પોતાના સેવકોની ઉપર તેઓ બેહદ સત્તા ચલાવે છે અને તે સેવકો તેમને ભાત ભાતનાં પકવાન ખવડાવે છે. તેઓ પોતાના સેવકને ત્રણ વખત સમર્પણ આપે છે, અને તે સમર્પણને લીધે તેમના સેવકો, તન, મન, અને ધન પોતાના ગુરૂને અર્પણ કરે છે,... .....આ પંથના લોકોના વિચાર પ્રમાણે ગુસાંઇજી મહારાજને જે માન આપવામાં આવે છે તે ફક્ત તેઓની પવિત્રાઇ, અથવા વિદ્યાનો કાંઇ પણ વીચાર કર્યાં વગર વંશપરંપરા આપવામાં આવે છે. તેઓ ઘણું કરીને કાંઇ પણ માનને લાયકના નથી. તો પણ તેમના સેવકો પાસેથી તેમને કાંઇ થોડું માન મળતું નથી. ”

“ એ પંથ વીષે મારા વાંચવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી હું એવું માનું છું કે ઉપર જણાવેલાં પુસ્તકમાં એ પંથની અપવિત્રાઇ વીષે જે લખ્યું છે તે ખોટું નથી જે સંસ્કૃત નાટક વીષે મેં જણાવ્યું તે મધ્યે વલ્લભાચાર્ય પંથના મત અને આચરણ વીષે જે બીના લખી છે તે બોલે બોલ ખરી છે એ મધ્યેનાં એક બે વાકયનો મેં તરજુમો કીધો છે તે વાંચ્યાથી એ પંથનું ખરેખરૂં ચિત્ર જેવું આપી શકીશ તેવું ખરૂં ચિત્ર હું બીજી રીતે આપી શકવાનો નથી. તે નાટક મધ્યે સુત્રધાર આ પ્રમાણે બોલે છેઃ—

“વેદ જતા રહ્યા છે (વેદનો ધર્મ જતો રહ્યો છે,) ક્યાં જતા
“ રહ્યા તેની કોઇને ખબર નથી હમણાં તો આશકમાં પડેલી જુવાન
“ સ્ત્રીઓ પોતાની ઇંદ્રીઓનું સુખ પુરૂ પાડવાને વાસ્તે વલ્લભના બાલક
“ (મહારાજો) ઉપર આશા રાખે છે. વલ્લભકુળના બાલકો સ્ત્રીઓને
“ (જારભાવના) ફાંસામાં નાખનારા છે, જુવાન સ્ત્રીઓની ચળકતી
“ આંખ જોઇને તેઓ મોહીત થઇ જાય છે. દરેક માણસે પોતાની વહુ
“ તથા દીકરીઓ મહારાજને અર્પણ કરવી એથીજ આ સંસારમાંથી
“ મુકતી (છુટકારો) થાય છે. સ્ત્રીઓ સાથે જારકર્મ કરવું, તેઓની
“ સાથે આરોગવું (ખાવું) અને લીલા કરવી, એજ કૃષ્ણનું મુખ્ય
“ કામ છે. શ્રી ગોકુલ (અથવા કૃષ્ણ) ની અમૃત જેવી લીલાના સુખ
“ જેવું બીજું એકે નથી જે સ્ત્રીને કૃષ્ણની સાથે રતી (એટલે જારકર્મ)
“ નહી થાય તેનું જીવતર દીકીના કરતા પણ તુચ્છ ગણવું જોઇએ. ”

વાદીનાં કેટલાંએક પુસ્તકો મેં વાંચ્યાં છે, અને એ પુસ્તકો વીષે હલકો વીચાર બાંધ્યો છે.

પાછી તપાસ—"મહારાજોનાં માઠાં આચરણ મારા જાણવામાં આવ્યા છે અને તેથી મને કંટાળો ઉપજ્યો છે. આ દેશના લોકોની નીતિમાં સુધારો થયેલો જોવાની હું ઇચ્છા રાખું છું. મહારાજોના પુસ્તકોનાં જે,વાક્યો કોર્ટ મધ્યે પ્રતીવાદીએ રજુ કીધા છે તે મેં શોધી આપ્યા નથી. તે વાક્ય પ્રતીવાદીએ મને દેખાડ્યાં હતાં; પણ રસ લીલાનો અર્થ જારભાવની રમત થાય છે. એકલા રસ શબ્દનો અર્થ ઝાડ વગેરેનો રસ થાય છે. કેટલાંએક રીતે મહારાજો ધર્મગુરૂ કેહેવાય; પણ તેઓ (અસલ) હીંદુ ધર્મના ધર્મ ગુરૂ નથી."

(અગીઆરમો દીવસ—સોમવાર તા૦ ૧૧ મી ફેબ્રુવારી.)

(૩) બાલાજી પાંડુરંગ—"હું આ કોર્ટ મધ્યે તરજુમો કરનાર તથા દુભાષીઓ છું આ પુસ્તકો જે મને દેખાડે છે તે વ્રજ ભાષામાં છે, અને તે મધ્યે નીશાની કરેલા ફકરાઓનો તરજુમો મેં કીધો છે એ તરજુમો મારી સમજ પ્રમાણે ખરો છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"વ્રજ ભાષાની એક ડીક્ષનેરી (કોષ) કલકત્તામાં છપાઇ છે, તે મધ્યે મેં કેટલાએક શબ્દોના અર્થ જોયા છે. વ્રજ ભાષાની અંદર સંસ્કૃત તથા હીંદી શબ્દો આવેલા છે. તરજુમો કરવામાં કેટલાંએક શબ્દોના મુળ અર્થ ઉપર ધ્યાન આપવાને બદલે વાક્યની મતલબ પ્રમાણે મેં તેના અર્થ કીધા છે. મેં વ્રજ ભાષાનો અભ્યાસ કીધો નથી કેટલાંએક ગીત મેં વ્રજ ભાષામાં વાંચ્યાં છે. 'વ્યભીચાર ભાવ' નો અર્થ જારભાવ થાય છે અને બીજી જાતનો ભાવ (પ્યાર) થતો નથી. 'સુરતારણ્ય' નો અર્થ જારકર્મ કરવાનું અરણ્ય (એટલે મેદાન) થાય છે 'સુરત' નો અર્થ એ ઠેકાણે ખુબસુરત થતો નથી. 'સુરત' એટલે જારકર્મ એવો અર્થ સંસ્કૃતમાં થાય છે.

પાછી તપાસ—"જે ફકરાઓના મેં તરજુમા કીધા છે તે સારી પેઠે ધ્યાનમાં લઇને કીધા છે, અને જે શબ્દના જે અર્થ કીધા છે તે વીષે મને કાંઇ પણ શક નથી. વ્યભીચારનો મુળ અર્થ ભેળસેળ થાય છે; પણ તેનો અસાધારણ અર્થ જાર કર્મ કરીને લોકો સમજે છે."

(૪) વીનાયક લક્ષ્મણ શાસ્ત્રી—"હું બ્રાહ્મણ છું સદર અદાલતમાં સરકારી શાસ્ત્રી છું. હું કોકણી બ્રાહ્મણ છું. મહારાજો બ્રાહ્મણ

"ઘર છોકરાં, સગાં, દોલત, અને આ સંસાર મધ્યેની મારી સર્વે
"વસ્તુ અને મારો આત્મા એ સઘળું સંપુર્ણ કૃષ્ણને હું અર્પણ
"કરૂંછું. હે કૃષ્ણ હું તારો દાસ છું.".

ઉલટ પાલટ તપાસ—"લાઈબલની બીનાના છેલ્લા ભાગ મધ્યેના વાકયનો અર્થ શક ભરેલો છે, અને તે બે રીતે થઇ શકે છે. હું ધારૂં છું કે ભાટીઆઓ તે વાંચે તો ગોકુળનાથજીની ટીકા સાથે એ વાકયનો સંબંધ છે એમ સમજે. મી૰ ફ્રીતે કરેલો તરજુમો ખોટો છે એમ હું કહી શકતો નથી; પણ તે સુધારી શકે એવો છે. આ મુકદમામાં મેં કાંઇ પણ મુખ્ય ભાગ લીધો નથી હું એમાં ફક્ત ઉલટ લઉં છું. આ લાઈબલની ફરીઆદીનું કામ શરૂ થયું તેની અગાઉ પ્રતીવાદી સાથે મને ઓળખાણ ન હતી. હું કોઇ પણ મહારાજના મંદીરમાં ગયો નથી. મહારાજની અનીતિ વીષે મને જાતે અનુભવ થયો નથી. પણ તેમના સેવકોને મોહોડે મેં ઘણું સાંભળ્યું છે પુસ્તકો ઉપરથી હું કહી શકું છું કે મુર્તી અને મહારાજની સેવા ઇશ્વરની પેઠે કરવામાં આવે છે હીંદુઓ ગાયની તથા બ્રાહ્મણની પુજા કરતા હોય એમ હું ધારતો નથી, તેઓ એવું માને છે કે ઇશ્વર દરેક ઠેકાણે અને દરેક ચીજમાં છે અને સર્વે વસ્તુ ઇશ્વરમાંથી ઉત્પન્ન થઇ છે વલ્લભાચાર્યના પુસ્તકો એ પંથના લોકો વાંચે છે સર વીલીઅમ જોનસના કેહેવા પ્રમાણે મનુ આશરે ત્રે હજાર વરસ ઉપર થઇ ગયો છે. કોઇ પણ પંથ અસલ હીંદુ ધર્મ પ્રમાણે બરાબર ચાલે છે એમ હું કહી શકતો નથી વલ્લભાચાર્ય પંથના મત જેવો એક બીજો પંથ મારા જાણવામાં આવ્યો છે. (સોલમ મુળ ગ્રંથની) જે ચોપડી મારા હાથમાં હમણા મુકવામાં આવી તે કોઇ મહારાજના હુકમથી છપાયલી દેખાય છે. તેની ઉપર તારીખ નથી અને તે મારા જોવામાં આવી નથી. તે મુંબઇમાં છપાયથી માલુમ પડે છે, અને તેનો ફેલાવો કેટલો થયો છે તે હું જાણતો નથી તે મધ્યેના એક વાકયનો 'વંષય' બોલ મને દેખાડવામાં આવ્યો તેનો અર્થ વ્યભીચાર થતો નથી. અમદાવાદમાં વલ્લભાચાર્યના વંશીનો એક મહારાજ છે અને હું ધારૂં છું કે તે જીવતો હશે. પણ તેની સાથે મને ઓળખાણ નથી. વલ્લભાચાર્યના પંથમાં જેવા હાલ બીજા ઘણા નવા પંથ ઉભા થયા છે. તન, મન, ધન.એ શબ્દોમાં અસલ નવાઇ જેવું કાંઇ નથી; પણ મહારાજોએ તેનો અર્થ વધારી દીધો છે. સમજુ અને વીદ્વાન હીંદુઓ પોતાના જુના ધર્મનો શોધ કરતા માલુમ પડે છે.

પંથવાળા મનુના અમલ ધર્મ પ્રમાણે ચાલતા હોય. હીંદુઓ તે પ્રમાણે ચાલવાને બંધાયેલા છે અને હમારી જાતવાળા તે પ્રમાણે ચાલે છે. બ્રાહ્મણ લોકો મહારાજને નીતિનો નમુનો કરીને ગણતા નથી, અને બ્રાહ્મણોમાં મહારાજનું માન પણ નથી, અને તે હું મારી પોતાની નાતના અનુભવ ઉપરથી કહી શકું છું, મુંબઈના મરાઠી વર્તમાન પત્રોમાં મહારાજની નીતિ વીશે વારંવાર ફરીયાદ થતી હતી, અને મારા જાણવા પ્રમાણે મહારાજોની પવિત્રાઇ તથા નીતિ ઘણીજ ઉતરતી છે. અને તે વીષે બીજાઓનો વિચાર પણ ઘણોજ ઉત્તરતો છે

ઉલટ પાલટ તપાસ—"વાદી સાથે એક વખત તેના ઘેર આગળ અમારી મુલાકાત થઇ હતી. મેં બીજા મહારાજોને રસ્તામાં દીઠાં હશે. સન ૧૮૫૮ અથવા ૫૯ માં મેં એક મહારાજને અનીતિ કરતા દીઠો હતો. જે વાત તેને ધર્મગુરૂ લેખે છાજે નહિ, હીંડોલા ઉપર જાહેર રસ્તામાં એ મહારાજને બેસાડીને તેઓના સેવક તથા સેવકીઓ ઝુલાવતા (હીંચકાવતાં) હતા અને તેમની ઉપર મહારાજ ગમે તેમ ગુલાલ ફેકતા હતા તે મેં દીઠું છે. ગુલાલ ફક્ત હોળી ઉપરજ ઉડાડવામાં આવતો નથી. મહારાજને ઝુલાવવાને વાસ્તેજ સેવક તથા સેવકીઓ ભીડમાં એક બીજા સાથે એકઠા થાય, અને મહારાજો તેમના શરીર ઉપર ગમે તેવી રીતે ગુલાલ ઉડાડે એ હું અનીતિ ગણું છું. સ્રી પુરૂષો અણચીંતા આવી મળતા નથી, પણ એ કારણને માટે જાણી જોઇને ભીડમાં પડે છે. મનુસ્મૃતી પ્રમાણે સઘળા હીંદુઓ ચાલવાને બંધાયલા છે. હું મુંબઈની બાહાર સીંધ, કાઠીઆવાડ, તથા ગુજરાતમાં ગયલો છું. ધર્મગુરૂ બ્રાહ્મણ હોવો જોઇએ મહારાજો ધર્મગુરૂ છે એમ હું કહી શકતો નથી. કોકણી બ્રાહ્મણોને ગુજરાતી બ્રાહ્મણ હલકા ગણે છે એવું મેં સાંભળ્યું નથી; પણ કોકણી બ્રાહ્મણો ગુજરાતી બ્રાહ્મણોને ઉતરતા સમજે છે. તૈલંગા બ્રાહ્મણો સાથે બેસીને હમો જમીએ છીએ; પણ મહારાજ સાથે બેસીને જમતા નથી. ગોકળનાથજીની ટીકાનું આખું પુસ્તક મેં સંસ્કૃત ભાષામાં વાંચ્યું છે. એ મધ્યેના એક વાકયની મતલબ મને હાલ યાદ નથી પણ આખી ટીકા વાંચવાથી મારા મન ઉપર જે અસર ઉપજી છે તે મને યાદ છે. એ ટીકા મધ્યેથી જે વાકય લાઇબલની બીના મધ્યે ટાંકયો છે તેનો તરજુમો મારા તરજુમા પ્રમાણે બોલેબોલ મળતો નથી; પણ તે તરજુમો ગુંચવણ ભરેલો કર્યો છે એમ હું કહી શકતો નથી.

છે એવું કેહેવાય છે, અને હું તેઓને બ્રાહ્મણ સમજું છું. હું તેમની પાસે બેસું ખરો પણ જમું નહીં. તેનું કારણ હું કાંઇ સમજાવી શકતો નથી; પણ એવો શીરસ્તો છે. તેઓને માનનારા ઘણા લોકો છે; પણ વલ્લભાચાર્યના પંથના લોકો સિવાય બીજા કોઈ લોકના તેઓ ઉપરી અથવા ધર્મગુરૂ કેહેવાતા નથી. હું સંસ્કૃત ભાષા જાણું છું અને કેટલાએક ધર્મના પુસ્તકો મેં વાંચ્યા છે, સઘળા જુદા જુદા પંથ અસલ હીંદુ ધર્મમાંથી નીકળ્યા છે તેટલા વાસ્તે તે અસલ હીંદુ ધર્મથી જુદા છે એમ કેહેવાય નહીં. દરેક પંથવાળા કહે છે કે હમે અસલ ધર્મ પ્રમાણે ચાલીએ છીએ હું નથી ધારતો કે વલ્લભાચાર્યનો પંથ અસલ ધર્મથી જુદો છે. કાંઇ એહજ માત્ર ફેર હશે ખરો બીજાની સ્ત્રીનો છાતી ઉપર હાથ નાખવો તે વ્યભીચારનાં જેવું પાપ નથી પણ તેથી જરા ઉતરતું પાપ કેહેવાય છે." (આ સાક્ષીને ઉલટ પાલટ તપાસવ માં આવ્યો નહીં)

(૫) વીશ્વનાથ નારાયણ મંડળીક—હું ઇન્કમ ટેકસ સ્પેશીઅલ કમીશનર ઑફીસમાં સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ છું અને બોમ્બે રોએલ એશીઆટીક શોસાઅટીનો અધીકારી છું. હું કોકણી બ્રહ્મણ છું. અને સંસ્કૃત જાણું છું હીંદુ ધર્મના કેટલએક જુના પુસ્તકો મેં વાંચ્યા છે બ્રાહ્મણ લેખે મહારાજો સાથે મને કાંઇ પણ સંબંધ નથી. હમે તેની સાથ જમતા નથી. અને છોકરી લેવા દેવાનો વેહેવાર રાખતા નથી. બ્રાહ્મણ લેખે હમોને (કર્મ કાંડની કેટલીએક ક્રિયા કરવી જોઇએ, અને મારા જાણવા પ્રમાણે મહારાજો તે કરતા નથી. તેઓ બધા હીંદુઓના ધર્મગુરૂ નથી. મનુની સ્મૃતીમાં લખ્યા પ્રમાણે દરએક બ્રાહ્મણે છ કર્મ કાંડની ક્રિયા કરવી જોઇએ, જેવી કે હોમ કરવા અને કરાવવા, વેદ શીખવા અને શીખવવા, મહારાજો કર્મ કાંડ કરતા નથી. વલ્લભાચાર્ય પંથના કેટલાંએક પુસ્તકો મેં જોયાં છે. આ પુસ્તક જે મારા હાથમાં આપવામાં આવ્યું છે તે સંસ્કૃત ભાષ માં છે અને તે મધ્યે એક ઠેકાણે મહારાજને ઘણી સ્ત્રીઓનો ભરથાર એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે બીજે ઠેકાણે તેને "રાસલીલા મહોદધી" તથા "રાસલીલોક્ત તાત્પર્ય" એવાં નામ આપેલાં છે જેનો અર્થ એ પુસ્તક મધ્યે ટીકા લખનારે રાસલીલા એટલે વ્યભીચારના રમતનો સાગર તથા રાસલીલાનો સાર એવો કીધો છે એ મધ્યેની એક ચોપડીમાં આચાર્ય અથવા મહારાજને ઇશ્વરના એકસો ને આઠ જુદાં જુદાં નામ આપવામાં આવ્યા છે. હું નથી ધારતો કે વલ્લભાચાર્યના

ઉલટ પાલટ તપાસ—તેની અંદર પુરૂષોતમ એટલે ઇશ્વરને સર્વે વસ્તુ અર્પણ કરવાનું કહેલું છે.

પાછી તપાસ "મેં ફકત એક વાકય વાંચ્યો છે અને આખું પુસ્તક વાંચ્યું નથી; તથા તે વાકય ઉપર ગોકલનાથજીએ ટીકા કરી છે તે પણ મેં વાંચી નથી."

(૭) નાનાભાઇ હરીદાસ—"હું આ કોર્ટ મધ્યે તરજુમો કરનાર છું, જે ફકરા મને દેખાડવામાં આવ્યા તેના મેં તરજુમા કીધા અને તે મારી સમજણ પ્રમાણે ખરા છે."

ઉલટ પાલટ તપાસ—"વ્રજ ભાષામાં ઘણા પુસ્તકો છે. મહારાજોના ઘણા ખરાં પુસ્તકો એ ભાષામાં લખેલાં છે. એ પુસ્તકો હાથના લખેલાં છે, અને હાથનાં લખેલાં પુસ્તકોમાં ઘણું કરીને તારીખ હોતી નથી. હાથની લખેલી એ નકલો મારા હાથમાં આવી તેમાં એ જુદી જુદી તારીખ હતી એ પુસ્તકો બાળબોધ અક્ષરોમાં લખેલાં છે અને વૈશ્ણવો તે વાંચે છે. એ મધ્યેનો કેટલોએક ભાગ મેં વાંચ્યો છે. હું જ્ઞાતે કાયસ્થ છું અને કાયસ્થ લોકો મહારાજોને માને છે. મહારાજને તેમના સેવકો માને છે. અને જે બ્રહ્મણો તેમની પાસેથી ભીખ લે છે તે માને છે.

પાછી તપાસ—"આ પુસ્તકો મધ્યેના કેટલાએક પુસ્તકો વલભાચાર્યે પોતે બનાવેલાં છે એવું તેમાં લખ્યું છે. મહારાજો નાત બાહાર થએલા તૈલંગા બ્રાહ્મણ છે એ વાત પ્રસીદ્ધ છે. વીદ્વાન બ્રાહ્મણોમાં નાત બાહાર થયેલા બ્રાહ્મણો ધર્મગુરૂ ગણાતા નથી. સાધારણ બ્રાહ્મણો તેમને વીષે શું વીચાર કરે તે હું કહી શકતો નથી. કેટલાએક બ્રાહ્મણ મહારાજના સેવક છે."

(૮) નારાયણ દીનાનાથજી—"હું આ કોર્ટમાં એક દુભાશીઓ અને તરજુમો કરનાર છું. મેં આ પુસ્તકો મધ્યેના કેટલાએક વાકયના તરજુમા કીધા છે અને તે ખરા છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"એ પુસ્તક મારા હાથમાં પ્રતીવાદીએ તરજુમાને વાસ્તે આપ્યાં તેની અગાઉ મેં તે વાંચ્યા નહીં હતાં. હું જીવણજી મહારાજનો મીત્ર છું અને તેની મુલાકાત લેવા જાઉં છું. (મુંબઇમાં) તે મોટો મહારાજ કહેવાય છે. વરસમાં ત્રણ ચાર વખત તેના મંદીરમાં હું તેને દશબાર વરસ થયાં મળવા જાઉં છું.

એ ટીકાના વાકયમાં "મહારાજ" એ શબ્દ નથી; તેમજ તેની જગાએ બીજો કોઇ શબ્દ નથી. બાયડી છોકરાં કોને, અર્પણ કરવાં એ ખુલ્લું લખ્યું નથી. સુરતનો અર્થ સંસ્કૃતમાં જારકર્મ કરીને થાય છે. હું ગુજરાતી પણ જાણું છું. સુરતનો અર્થ હીંદુસ્તાનીમા ચેહરો કરીને થાય છે અને ગુજરાતીમાં તેજ થવો જોઇએ. પ્રતિવાદીને બે ત્રણ વરસથી હું ઓળખું છું. આ મુકદમામાં ફકત એક જાહેર આદમી લેખે મેં ઉલટ લીધી છે. સુધારાવાળાના બે અર્થ થાય છે માટે કયા અર્થથી મને પુછવામાં આવે છે તે જાણ્યા વગર હું કહી શકતો નથી કે હું સુધારાવાળો છું.

પાછી તપાસ—" સુધારાનો ખરો અર્થ તો વધારે સારા થવું કરીને થાય છે અને તે રીતે હું સુધારાવાળો છું અસલ હીંદુ ધર્મને પાછો તાજો થયલો જોવાને હું ઇચ્છા રાખું છું મહારાજને પુરૂષોત્તમ એટલે ઇશ્વરને નામે તેમના સેવકો બોલાવે છે. ગોકળનાથજીની ટીકા વલ્લભાચાર્યના પંથમાં ધર્મનું પુસ્તક ગણાય છે. કવી ચરિત્ર મધ્યે એજ ટીકાનો વાકય ટાંકયો છે તેમાં પણ એવું જણાવ્યું છે કે બાયડી છોકરાં આચાર્ય એટલે મહારાજને અર્પણ કરવાં મેં જે કાંઇ જોયું છે તથા સાંભળ્યું છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે મહારાજો ધર્મગુરૂના ઓધ્ધાને લાયક નથી. વાદી સાથે મારે વાત થઇ તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તે વીદ્વાન નથી, તથા ધર્મગુરૂનો ઓધ્ધો બજાવવાને લાયક નથી આ મુકદમામાં હજારો લોકો જે પ્રમાણે જાહેર માણસ લેખે ઉલટ લે છે તેથી વધારે ઉલટ મેં લીધી નથી. વાદી સાથે છોકરીઓની નીશાળ વીશે તથા ભગવદ્ ગીતાના શ્લોક વીષે મારે વાત ચીત થઈ હતી. તે વખતે ડાકટર ભાઉ દાજી તથા શેઠ લખમીદાસ ખીમજી પણ હતા. (સર માથીઉ સાસના પુછવા ઉપરથી) શાસ્ત્ર પ્રમાણે દર એક બ્રાહ્મણ ધર્મગુરૂ થવો જોઇએ; પણ તે કામને તે લાયક નહી હોય તો તે માટે તેને પ્રાયશ્ચિત કરવું જોઇએ. ઘણું કરીને હરેક બ્રાહ્મણને ધર્મ ગુરૂ લેખે ગણવામાં આવે છે પછી તે ધર્મનો ઉપદેશ કરે યા નહીં તે વીષે સાધારણ લોકો દરકાર રાખતા નથી. "

(૬) ઝવેરીલાલ ઉમીઆશંકર—"હું એલફીન્સ્ટન કૉલેજનો 'ફેલો' હતો અને સંસ્કૃત ભાષા જાણું છું. 'સીધ્ધાંત રહસ્ય' (નામના મહારાજોનાં પુસ્તક) નો મેં સંસ્કૃતમાંથી તરજુમો કીધો છે, અને તે ખરો છે

ઉલટ પાલટ તપાસ—તેની અંદર પુરૂષોતમ એટલે ઇશ્વરને સર્વે વસ્તુ અર્પણ કરવાનું કહેલું છે.

પાછી તપાસ "મેં ફકત એક વાકય વાંચ્યો છે અને આખું પુસ્તક વાંચ્યું નથી; તથા તે વાકય ઉપર ગોકલનાથજીએ ટીકા કરી છે તે પણ મેં વાંચી નથી."

(૭) નાનાભાઇ હરીદાસ—"હું આ કોર્ટ મધ્યે તરજુમો કરનાર છું, જે ફકરા મને દેખાડવામાં આવ્યા તેના મેં તરજુમા કીધા અને તે મારી સમજણ પ્રમાણે ખરા છે."

ઉલટ પાલટ તપાસ—"વ્રજ ભાષામાં ઘણા પુસ્તકો છે. મહારાજોના ઘણા ખરાં પુસ્તકો એ ભાષામાં લખેલાં છે. એ પુસ્તકો હાથના લખેલાં છે, અને હાથનાં લખેલા પુસ્તકોમાં ઘણું કરીને તારીખ હોતી નથી. હાથની લખેલી બે નકલો મારા હાથમાં આવી તેમાં બે જુદી જુદી તારીખ હતી એ પુસ્તકો બાળબોધ અક્ષરોમાં લખેલાં છે અને વષ્ણવો તે વાચે છે એ મધ્યેનો કેટલોએક ભાગ મેં વાંચ્યો છે. હું જાતે કાયસ્થ છું અને કાયસ્થ લેકો મહારાજોને માને છે. મહારાજને તેમના સેવકો માને છે. અને જે બ્રાહ્મણો તેમની પાસેથી ભીખ લે છે તે માને છે.

પાછી તપાસ—"આ પુસ્તકો મધ્યેના કેટલાએક પુસ્તકો વલભાચાર્યે પોતે બનાવેલા છે એવું તેમા લખ્યું છે. મહારાજો નાત બાહાર થએલા તેલંગા બ્રાહ્મણ છે એ વાત પ્રસીદ્ધ છે. વીદ્વાન બ્રાહ્મણોમાં નાત બાહાર થયેલા બ્રાહ્મણો ધર્મગુરૂ ગણાતા નથી. સાધારણ બ્રાહ્મણો તેમને વીષે શું વીચાર કરે તે હું કહી શકતો નથી. કેટલાએક બ્રાહ્મણ મહારાજના સેવક છે."

(૮) નારાયણ દીનાનાથજી—"હું આ કોર્ટમાં એક દુભાશીઓ અને તરજુમો કરનાર છું. મેં આ પુસ્તકો મધ્યેના કેટલાએક વાક્યના તરજુમા કીધા છે અને તે ખરા છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"એ પુસ્તક મારા હાથમાં પ્રતીવાદીએ તરજુમાને વાસ્તે આપ્યાં તેની અગાઉ મેં તે વાંચ્યા નહીં હતાં. હું જીવણજી મહારાજનો મીત્ર છું અને તેની મુલાકાત લેવા જાઉં છું. (મુંબઇમાં) તે મોટો મહારાજ કહેવાય છે. વરસમાં ત્રણ ચાર વખત તેના મંદીરમા હું તેને દશબાર વરસ થયાં મળવા જાઉં છું.

એ ટીકાના વાકયમાં "મહારાજ" એ શબ્દ નથી; તેમજ તેની જગાએ બીજો કોઇ શબ્દ નથી. બાયડી છોકરાં કોને અર્પણ કરવાં એ ખુલ્લું લખ્યું નથી. સુરતનો અર્થ સંસ્કૃતમાં જારકર્મ કરીને થાય છે. હું ગુજરાતી પણ જાણું છું. સુરતનો અર્થ હીંદુસ્તાનીમાં ચેહરો કરીને થાય છે અને ગુજરાતીમાં તેજ થવો જોઇએ. પ્રતિવાદીને એ ત્રણ વરસથી હું ઓળખું છું. આ મુકદમામાં ફક્ત એક જાહેર આદમી લેખે મેં ઉલટ લીધી છે. સુધારાવાળાના બે અર્થ થાય છે માટે કયા અર્થથી મને પુછવામાં આવે છે તે જાણ્યા વગર હું કહી શકતો નથી કે હું સુધારાવાળો છું.

પાછી તપાસ—"સુધારાનો ખરો અર્થ તો વધારે સારૂ થવું કરીને થાય છે અને તે રીતે હું સુધારાવાળો છું અસલ હીંદુ ધર્મને પાછો તાજો થયલો જોવ.ને હું ઇચ્છા રાખું છું. મહારાજને પુરૂષોત્તમ એટલે ઇશ્વરને નામે તેમના સેવકો બોલાવે છે. ગોકળનાથજીની ટીકા વલ્લભાચાર્યના પંથમાં ધર્મનું પુસ્તક ગણાય છે. કવી ચરિત્ર મધ્યે એજ ટીકાનો વાકય ટાંકયો છે તેમાં પણ એવું જણાવ્યું છે કે બાયડી છોકરાં આચાર્ય એટલે મહારાજને અર્પણ કરવાં મેં જે કાંઇ જોયું છે તથા સાંભળ્યું છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે મહારાજો ધર્મગુરૂના ઓધ્ધાને લાયક નથી. વાદી સાથે મારે વાત થઇ તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તે વીદ્વાન નથી. તથા ધર્મગુરૂનો ઓધ્ધો બજાવવાને લાયક નથી આ મુકદમામાં હજારો લોકો જે પ્રમાણે જાહેર માણસ લેખે ઉલટ લે છે તેથી વધારે ઉલટ મેં લીધી નથી. વાદી સાથે છોકરીઓની નીશાળ વીશે તથા ભગવદ્ ગીતાના શ્લોક વીષે મારે વાત ચીત થઇ હતી. તે વખતે ડાકટર ભાઉ દાજી તથા શેઠ લખમીદાસ ખીમજી પણ હતા. (સર માથીઉ સાસના પુછવા ઉપરથી) શાસ્ત્ર પ્રમાણે દર એક બ્રાહ્મણ ધર્મગુરૂ થવો જોઇએ; પણ તે કામને તે લાયક નહી હોય તો તે માટે તેને પ્રાયશ્ચિત કરવું જોઇએ. ઘણું કરીને દરેક બ્રાહ્મણને ધર્મગુરૂ લેખે ગણવામાં આવે છે પછી તે ધર્મનો ઉપદેશ કરે યા નહીં તે વીષે સાધારણ લોકો દરકાર રાખતા નથી."

(૯) ઝવેરીલાલ ઉમીઆશંકર—"હું એલફીન્સ્ટન કૉલેજનો ફેલો હતો અને સંસ્કૃત ભાષા જાણું છું. 'સીધ્ધાંત રેહસ્ય' (નામના મહારાજોનાં પુસ્તક) નો મેં સંસ્કૃતમાંથી તરજુમો કીધો છે, અને તે ખરો છે.

સ્તકના સોગન આપવામાં આવે છે. ભગવદ્ગીતા મહાભારતનો એક ભાગ છે કૃષ્ણ અને ૧૬,૦૦૦ ગોપીની વાત મેં સાંભળી છે. સઘળા પંથના વૈશ્નવો કૃષ્ણને ઇશ્વર પ્રમાણે ગણે છે અને તેનો અવતાર સઘળા હીંદુઓ કબુલ રાખે છે

(બારમો દીવસ, બ્રહસ્પતિવાર, તા૦ ૨૩ મી ફેબ્રુવારી)

પાછી તપાસ—" હું મહારાજને સેવક નથી અને વૈશ્ણવ પણ નથી મારા કુટુંબમા ફકત હુંજ જીવણજી મહારાજને ઓળખું છું મારો ભત્રીજો શામળદાસ મીં૦ કેલી વકીલને ત્યાં 'આરટીકલ કલાર્ક' છે તે મીં૦ કેલીની કરમાસથી આ મુકદમા મધ્યે વાદી મહારાજને મદદ કરે છે. તે મદદ વરજીવનદાસ મ ધવદાસની અથવા કલ્યાણદાસ મોહનદાસની ખાયસથી કરે છે તે હુ જાણતો નથી. પ્રતીવાદી તરફના સઘળાઓ સારી પેઠે જાણતા હતા કે જીવણજી મહારાજનો હુ દોસ્તદાર છું મથુરદાસ મારી પાસે ગોકેલ વેહેલાં તરજુમાને વાસ્તે આવ્યા. અને તે સારી પેઠે જાણતા હતા કે હું જીવણજી મહારાજનો મિત્ર છું. હું સંસ્કૃત ભાષા જાણુ છું, પણ મોટો પંડીત નથી, વ્રજ ભાષામાંથી જે તરજુમો મેં કીધો છે તે ખરો છે તે વિષે મને મુદલ શક નથી સંસ્કૃતના જુના ત્રણ ચાર નાટક મે વાચ્યા છે પણ એ ભાષા હું ઘણી સહેલથી વાંચી શકતો નથી હું ધારું છું કે સંસ્કૃત અને ફારસી એ બે ભાષાઓ તમામ જુદી છે સંસ્કૃત ભાષાના શબ્દોને માટે હુ ફારસી ડીક્ષનેરી (કોષ જોતો નથી સુરતનો અર્થ મે મારી સમજ પ્રમાણે જણાવ્યો છે. ૧૬,૦૦૦ સ્ત્રીઓ સાથે કૃષ્ણ પરણ્યા, એ વાત મે સાંભળી છે, પણ ૧૬,૦૦૦ ગોપીની વાત મેં સાંભળી નથી કદાચ એ પરણેલી સ્ત્રીઓ સીવાય બીજી હશે, તે હું કહી શકતો નથી. રાસલીલાના ચિત્ર મે જોયા છે. ગોપીઓને નગ્ન કરીને કૃષ્ણ ઝાડ ઉપર ચઢીને ખેલે છે એ ચિત્ર મને દેખાડવામા આવ્યું. તે રાસલીલાનું નથી. અને તે શાનું છે તે હું જાણતો નથી. પ્રતીવાદી આ ચિત્ર રાસલીલાનું સમજ્યો તે પ્રમાણે તે રાસલીલાનુ છે એમ હું કહી શકતો નથી. હું જીવણજી મહારાજના મંદીરના એક માહેલા ભાગમાં મુર્તીનાં દર્શન કરવાને ગયો હતો, પણ જ્યા સ્ત્રીઓ જાય છે, તે ઠેકાણુ હું કદી ગયો નથી. મહારાજ અ તિ કરે છે, એ વાત મે આગળ સાભળી નહીં હતી. વગેર ક

તેના મંદીરમાં, મેં કાંઇ અનીતિ જોઇ નથી, હું હોળીમાં ગયો નથી તથા ગુલાલ ઉડતો મેં દીઠો નથી હોળી અને કેટલેક બીજે પ્રસંગે હિંદુઓ ગુલાલ ઉડાડે છે. ગુલાલ ઉડાડવામાં કાંઇ અનીતિ છે નહિ. કોઇ પણ વેળાએ જીવણજી મહારાજને મેં ગુલાલ ઉડાડતાં દીઠા નથી. હું મુર્તીના દર્શન કરવાને અંદર ગયો નથી. આખા હીંદુસ્તાનમાં સઘળા પંથના હીંદુઓ પોતાના ગુરૂની સેવા કરે છે, અને બધા પંથમાં ગુરૂ હોય છે. ગુરૂની સેવાની રીત બધા હીંદુઓમાં ઘણું કરીને એક સરખી છે, તેમની સેવા ઇશ્વર પ્રમાણે થતી નથી. મારી નાતમાં શીવ તથા વીષ્ણુને માનનારા છે; પણ મહારાજને કોઇ પણ માનતું નથી. આ મુકદ્દમો ચાલુ થયા પછી મેં ગોકુળનાથજીની ટીકા વાંચી છે એ મધે પુરૂષોતમ એ બોલની ઉપર મારૂં ધ્યાન અગત્ય કરીને પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું અને બાયડી છોકરાં ફકત પુરૂષોતમ (એટલે ઇશ્વર) નેજ અર્પણ કરવાનું લખેલું એવું મેં બારીકીથી તપાસીને જોયું છે. આચાર્ય અથવા ગુરૂ એ બોલ ફકત એકજ ઠેકાણે આવેલો છે, અને તેની મારફતે ઇશ્વરને અર્પણ કરવું એવું સાફ લખેલું છે. સુરતનો અર્થ કેનો થાય છે, એ કેહેવું ઘણુ મુશ્કેલ છે. સુ એટલે સારૂં અને રત એટલે લાગેલો એ વિષે મારી ખાત્રી નથી, પણ હું અટકળથી કહું છું કે તેનો અર્થ જારકર્મ થાય છે, એમ હું કહી શકતો નથી. સુરત એ બોલ શેહેરને લગાડીએ તો તેનો અર્થ સારૂં શેહેર કરીને થાય. મારા વિચાર પ્રમાણે ઇશ્વરને તન, મન, ધન, અર્પણ કરવામાં કાંઇ અણઘટતું નથી એ પ્રમાણે અર્પણ કરવાનું સઘળા પંથમાં કથામાં કહેલું છે. રાસલીલા એ બોલમાં રાસનો અર્થ મંડલી થાય છે પણ 'રસ' કરીને થતું નથી તો પણ એનો અર્થ રસ થઇ શકે ખરો રસ મંડળી વીષે મેં કદી સાંભળ્યુંજ નથી. વ્યભીચારનો સાધારણ અર્થ જારકર્મ કરીને થાય છે, પણ તેનો અસલ અર્થ આડે માર્ગે જવું એવો થાય છે. આચારનો અર્થ ચાલ અથવા રીવાજ. શીવને માનનારાઓનો ગુરૂ શંકરાચાર્ય કેહેવાય છે લાઈબલની બીનાના છેલ્લા ભાગનો વાક્ય મેં ધ્યાન દઇને વાંચ્યો નથી. પણ તે હું હમણા વાંચું છું. તેમાં ખુલ્લું લખ્યું છે કે મહારાજો તમે બગાડો છે, અને તેથી હાથ ઉઠાવો એટલે બગાડો છો તેથી હાથ ઉઠાવો અને ટીકા ઉપરથી નહીં. હરેક શખસ વર્તમાન પત્ર વાંચીને તેનો એવોજ અર્થ કરે, એ વીષે મને કાંઇપણ શક નથી. ભગવદ્ગીતા એ હીંદુ ધર્મનું મોટું પુસ્તક કેહેવાય છે અને હીંદુ શાસ્ત્રીઓને તે પુ-

•

સેવા,'' 'પુષ્ટી પ્રવાહ મર્યાદા ટીકા' 'સીદ્ધાંત રહસ્ય'' 'વચનામૃત' 'રસભાવના,' 'ચતુરશ્લોકી,' 'ચોરાશી વૈષ્ણવની વાર્તા,' 'બસો બાવનની વાર્તા' ઇત્યાદી એ પુસ્તક મધ્યેના કેટલાએક પુસ્તક મે કરસનદાસને કોર્ટ મધ્યે રજુ કરવાને આપેલા છે હુ મારા પંથના મતથી તથા અસલ હીંદુ ધર્મથી ઘણો ખરો વાકેફ છુ ભાગવત અને બીજા શાસ્ત્ર સભળી હુ અસલ હીંદુ ધર્મથી વાકેફ થયો છુ હમારો પંથ અસલ હીંદુ ધર્મથી જુદો છે હમારા પંથમા મુર્તી પુજવાની જે રીત છે તે વેદ શાસ્ત્ર પ્રમાણે નથી પણ વલ્લભાચાર્યે કરી દેખાડી છે તે પ્રમાણે છે બાલબોધ નામના હમારા પંથના પુસ્તકમા લખ્યુ છે કે કલીયુગમા (એટલે હાલના વખતમા) કોઈ વેદ વાચી શકશે નહીં અને વેદમા કહેલા કર્મો કીધાથી મુકતી થતી નથી પણ ફકત સ્વર્ગ મળે છે ગોકુલનાથજીએ વચનામૃતમા જણાવ્યુ છે કે બીજા શાસ્ત્ર પુષ્ટીમાર્ગ (એટલે મહારાજનો પંથ) થી અંતરાય કરાવનારા છે વાસ્તે તે શાસ્ત્ર માનવા નહીં હમારા પંથમા વલ્લભાચાર્ય તેના પુત્ર વીઠલનાથજી (ગુસાઈજી) અને તેના વંશના સઘળા મહારાજોને ઇશ્વરનો અવતાર ગણવામા આવે છે વલ્લભાચાર્ય તથા વીઠલનાથજીને પુર્ણ પુરૂષોત્તમ એટલે પુરો ઇશ્વર કરીને ગણવામા આવે છે, મહારાજો જુદા જુદા નામથી ઓળખાય છે વલ્લભ કુલ, વલ્લભના બાલક, વલ્લભ દેવ, પુર્ણ પુરૂષોતમ, આચાર્ય, અગ્નિરૂપ ઈત્યાદી વલ્લભાચાર્ય અને તેનો પુત્ર ૧૦૮ નામથી ઓળખાય છે મહારાજોને સેવા કરતી વેળાએ હમારા લોકો મહાપ્રભુ પરા કહે છે ભાટીઆ જ્ઞાતનો મોટો ભાગ મહારાજને ઇશ્વર પ્રમાણે માને છે અને મહારાજની છબીને પણ પુજે છે વળી દરેક મહારાજના નામનુ સ્મરણ પણ કરવામા આવે છે અને તે જન્મ્યા છે ત્યારથી તેને ઇશ્વર ગણવામા આવે છે તેના ગુણ તેની યોગ્યતા તથા તેની ચાલચલગત વીશે કાંઈ પણ દરકાર રાખવામા આવતી નથી ઇશ્વરના સર્વે અવતારમા વલ્લભનો અવતાર હમારા લોકો સૌથી સરસ ગણે છે વલ્લભ એ લક્ષમણ ભટ્ટનો છોકરો તથા તૈલંગો બ્રાહ્મણ હતો તૈલંગા બ્રાહ્મણ મહારાજોની સાથે જાતી વેહેવાર રાખતા નથી આખા હીંદુસ્થાનમા બાર કરોડ હીંદુઓમા ફકત બે લાખ હીંદુઓ મહારાજને માને છે કંઠી બાંધે છે તથા બ્રહ્મ સંબંધ આપે છે તે સિવાય બીજે કોઈ વખતે મહારાજ પોતાના સેવકોને ધર્મ ઉપદેશ કરતા નથી બ્રહ્મ સંબંધ કરાવતી વખતે મહારાજ પોતાના સેવકોને મોહોડે આ પ્રમાણે મંત્ર બોલાવે

સમજુ છું. સ્ત્રીઓની ઉપર ગુલાલ નાખવો એ કામ હું અણઘટતું, જંગલી અને અમર્યાદાનું સમજુ છું. વ્યભીચાર સાથે તેનું કાંઇ સંબંધ નથી, 'બુકા' એટલે હરેક જાતનો બુકો. મહારાજો ગુલાલ ઉડાડતી વખતે તેની સાથે બીજો કેયો બુકો ઉડાડે છે, તે હું જાણુતો નથી. વલ્લભાચાર્યના પંથમાં ગુરૂનો હોદ્દો વંશ પરંપરા તેમના છોકરાઓને મળે છે તે પ્રમાણે બીજા પંથમાં મળે છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. હું ધારૂં છું કે શીવ માર્ગીઓમાં જે મુખ્ય ચેલો હોય છે તે ગુરૂ થાય છે. જે મહારાજ સાથે મારે મિત્રાચારી છે તે મોટો વીદ્વાન છે; પણ બધા મહારાજોમાં ફક્ત એજ મહારાજ વીદ્વાન છે એવું સાંભળ્યું છે. બીજા મહારાજો વીદ્વાન કહેવાતા નથી. સઘળા હીંદુઓના ધર્મગુરૂ સ્ત્રીઓને ચરણ સ્પર્શ કરવાની છુટ આપે છે. કેટલાએક ગુરૂ ચરણ સ્પર્શ કરવા દેતા નથી. કોઇ પણ ધર્મગુરૂ સ્ત્રીઓ ઉપર ગુલાલ નાખતાં મેં દીઠા નથી; પણ સ્ત્રીઓને ચરણ-સ્પર્શ કરતાં જોઇ છે. કોઇપણ બીજા પંથમાં સેવક તથા સેવકીઓ પોતાના ધર્મગુરૂને હીંડોલામાં ઘાલીને ઝુલાવતા હોય અથવા કેસર સ્નાન કરાવતા હોય એવું મેં જોયું નથી. કેઇ પણ ધર્મગુરૂનું જુઠણ (એંઠું) અથવા ઓગાર (ચાવેલા પાનસુપારી) તેમના સેવકો ખાય છે તથા તેના પોતીઆનું પાણી પીયે છે એવું મારા જાણવામાં આવ્યું નથી, કેટલાએક ધર્મગુરૂઓની ચાખડી (પાવડી) ની પુજા થાય છે તે મેં જોયું છે. હમારામાં છોકરાના બાપ, વડો ભાઈ, અથવા ગોર જે કોઇ શખ્સ છોકરાને જનોઇ પેહેરાવે તે તેનો ગુરૂ કહેવાય છે, ગુરૂ કરવાનો રીવાજ કેમ શરૂ થયો તે હું કહી શકતો નથી. મહારાજ સીવાય બીજા ગુરૂઓને સ્ત્રીઓ તન, મન, ધન, અર્પણ કરે છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી. ગોકુલનાથજીની ટીકાનો મરાઠી તરજુમો મેં જોયો છે; અને તેમાં તન, મન, ધન, આચાર્યને અર્પણ કરવાનું લખેલું છે. પુરૂષોત્તમ એ બોલ ફક્ત ઇશ્વરનેજ લગે છે એમ હું સમજુ છું વૈષ્ણવો તેનો અર્થ કેવી રીતે સમજે છે તે હું જાણતો નથી. લાઇબલની બીનાના છેલા ભાગમાં એક વાકયના તરજુમા વીશે ડાકટર વીલસનના મતની સાથે હું એક મળતો થતો નથી ”

(૯) મથુરદાસ લવજી—" હું ભાટીઓ વેપારી, વલ્લભાચાર્ય પંથનો છું, ગુજરાતી, મરાઠી અને વ્રજભાષા જાણું છું મેં મારા પંથના કેટલાએક પુસ્તકો વાંચ્યા છે તે પુસ્તકોના નામઃ–'ગુરૂ

આવ્યો છું. મહારાજને અનીતિવાન છતાં હું તથા મારા ગીત્રો તેમને માન આપીએ છીએ તે ફક્ત બહારથીજ આપીએ છીએ. સંવત ૧૯૧૧ (સન ૧૮૫૫) માં ભાટીઆઓએ એક લખત તઇઆર કીધું હતું તે મધે કેટલાએક બંદોબસ્તની સાથે એક આ બંદોબસ્ત પણ કીધો હતો કે સ્ત્રીઓને શીઆળામાં પાછલી રાતે દર્શન કરવા મોકલવી નહીં. એ બંદોબસ્ત કરવાને જે સભા ભરાઇ હતી તેમાં હું હાજર થયો હતો. ત્યાં એવો ઠરાવ થયો કે હાલ મહારાજ અને બ્રાહ્મણો વચે (ભુલેશ્વરના છપ્પન ભોગ વીશે) તકરાર ચાલે છે, તેથી મહારાજને હલકું નહીં લાગે એટલાં માટે બાયડીઓને દર્શને મોકલવા બાબતનો બંદોબસ્ત એક વરસ પછી અમલમાં લાવવો. આ ફરીઆદ ચાલુ થયા પછી મહારાજનો મુકદમો ચલાવનાર મથુરાદાસના છાપખાનાંમાંથી એક હેંડબીલ નીકલ્યું હતું, અને તેમાં જણાવ્યું હતું કે એ લખત આ કોર્ટમાં હાજર કરવાને વાસ્તે પ્રતીવાદીને કોઇ પણ ભાટીઆ શેઠીઆએ આપવો નહીં. મહારાજોના વ્યભીચારની વાત હમારા લોકોમાં પ્રસિદ્ધ છે, અને સન ૧૮૫૫ પછી મહારાજોની ચાલમાં કાંઇ સુધારો થયો નથી. આસરે ૮ વરસ ઉપર ખટાઉ મકનજીની સાથે ગોકલદાસ તેજપાલની વાડીમાં હું ગયો હતો ત્યારે હમને તે વાડીના માળીએ જણાવ્યું કે એક મહારાજ ચાર સ્ત્રીઓને સાથે લઇ આવ્યો છે ગોકલદાસ અને લક્ષ્મીદાસ હમારી અગાઉ આવ્યા હતા તે ઉપલી વાત સાંભળીને સામેની વાડીમાં બેઠા હતા. માલીએ એ વાત કહ્યા છતાં પણ હું તથા ખટાઉ શેઠ ગોકલદાસની વાડીની અંદર ગયા, હમને જોઇને લક્ષ્મીદાસ ખીમજી હમારી પાછળ આવ્યા ખટાઉ મકનજી રસોડામાં ઉભો રહ્યો અને હું બંગલામાં ગયો. બે બૈરી બંગલાના દીવાનખાનામાં બેઠી હતી. તેઓએ મને નાપાડી, તેવું છતાં પણ હું આગળ ધસ્યો અને માંહેલા ઓરડાના બારણાનો આકડો અંદરથી દીધેલો હતો તે મારી છરીથી મેં ઉઘાડયો. મેં—નામના એક મહારાજને એક સ્ત્રી સાથે જારકર્મ કરતાં દીઠો, બીજી સ્ત્રી તેજ ઓરડામાં બેઠી હતી. મહારાજ મને જોઇને શરમાઇ ગયો અને ધોતીયું બાંધવા લાગ્યો. તે સ્ત્રી ભાટીઆ જ્ઞાતની હતી તે પરણેલી અને પચીસ ત્રીસ વરસની હતી. મહારાજને જારકર્મ કરતાં જોઇને મેં તેના દર્શન કીધાં. શેઠ લક્ષ્મીદાસ તેટલી વારમાં આવી પહોંચ્યા અને મહારાજે શેઠ ગોકલદાસને બોલાવવા માણસ મોકલ્યો અને તે આવ્યા ત્યારે તેને બરફી તથા બીડું આપ્યું

છે. 'હું કૃષ્ણથી ઘણો વખત થયો જુદો, પડયો છું (વચમાંના શબ્દો મને યાદ નથી) હું મારું તન, મન, ધન, તથા ઇંદ્રિ, બાયડી, છોકરાં, ઘરબાર સઘળું કૃષ્ણને અર્પણ કરું છું. આ મંત્ર છોકરાંઓને મોહોડે તથા પરણ્યા પછી છોકરીઓને મોહોડે સમર્પણ આપતી વખતે બોલાવે છે હમારા લોકો મહારાજને કૃષ્ણ પ્રમાણે માને છે અને હમારા લોકો મહારાજોને તન, મન ધન, અર્પણ કરે છે. બરાબર જોઇએ તો હમારા લોકો મહારાજને પોતાની સઘળી દોલત આપી દેતા નથી પણ સ્ત્રીઓ સાથે મહારાજ જારકર્મ કરે છે ખરા. રાસલીલાનો અર્થ જારભાવની રમત અથવા જારકર્મ થાય છે. આ ચિત્રમાં કૃષ્ણ ઝાડ ઉપર બેઠા છે અને ગોપીઓ નીચે નગ્ન ઉભી છે તે ગોપીઓની સાથે કૃષ્ણે કરેલી લીલાનું ખરું ચિત્ર છે. એવાં ઘણાં ચિત્ર મહારાજના મંદીરમાં ટાંગેલાં હોય છે બીજા ચિત્રમાં ગોપીઓ કૃષ્ણ ઉપર ગુલાલ અને રંગનું પાણી ઉડાડે છે. હમારા પંથનાં પુસ્તકમાં એવું જણાવ્યું છે કે હમારા પંથના સઘળા પુરૂષ તથા સર્વે સ્ત્રીઓ મર્યા પછી ગઉલોક (સ્વર્ગ મધ્યે ગોપી થઇને અવતરશે તથા કૃષ્ણની સાથે રાસલીલા રમશે. મહારાજો જ્યારે ઠાકોરજીની આરતી ઉતારે છે ત્યારે તેઓ ઉપરણો ઓઢે છે અને હમેશ ચોટલા રાખે છે, તે એ ભાવથી કે તેઓ આ દુનીઆમાં ગોપી છે. મારે વાદીની સાથે વાત થઇ હતી તેમાં તેણે મને કહ્યું કે હું સુરત જાઉં ત્યાંસુધી 'સ્વધર્મ વર્ધક' ચોપાનીયું લખવાનો બંદોબસ્ત જીવણજી મહારાજ સાથે કરો. એ ચોપાનીયું વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક મંડળીની તરફથી કહાડવામાં આવે છે. વાદી એ મંડળીનો પ્રમુખ છે. અને વાદીએ કહ્યું કે એ ચોપાનીયું હું ગોરધનદાસની સાથે મળીને લખું છું. એ ચોપાનીઆના ફેલાવાને વાસ્તે વાદીએ ચાબુકના છાપાખાનામાંથી એક હેંડબીલ કહાડયું હતું તે મેં વાંચ્યું છે. એ હેંડબીલ વાદીનાં મંદીરના દરવાજા આગળ મને મળ્યું અને હમારા લોકોમાં 'મથુરા પંથ' કરીને કહે છે; કારણ મારા વિચાર મહારાજની અનીતિ અને વ્યભીચારની વીરૂધ છે. તે ઉપરથી મેં જાણે નવો પંથ ઉભો કીધો હોય એમ મારું નામ પાડયું છે; પણ મેં કાંઇ નવો પંથ ઉભો કીધો નથી મહારાજોની અનીતિ વીશે મારા બચપણમાં મને મારા બાપે ઉપદેશ કીધો છે. મહારાજોના વ્યભીચારથી હમારા પંથના ઘણા લોકો જાણીતા છે; પણ ઘણાએક કારણને લીધે તે જાહેર કરવાને અચકાય છે. આશરે આઠ નવ વરસ થયાં હું મારા ગોત્રીને [illegible]

ગાવાની છુટ આપે છે. આશરે ૧૬ મહીના ઉપર વાદીની સાથે મારી પેહેલી ઓળખાણ જીવરાજ બાલુને ઘેર થઇ. મુંબઈ મધે હું સાત આઠ મહારાજોને ઓળખું છું, તેઓનાં નામ, જીવણજી, ગોકલેશજી, ચીમનજી, મગનજી, દ્વારકાનાથજી, જદુનાથજી. કચ્છ માંડવી તથા બેટ મધ્યે પણ મેં મહારાજોને દીઠા છે. માંડવીમાં રણછોડજી મહારાજ છે તેની સાથે અને ત્યાંના માજી મહારાજ (મહારાજની વીધવા) સાથે મારી ઓળખાણ છે (આ ઠેકાણે ચીફ જસ્ટીસ, સર માથ્યુ સાસે જણાવ્યું કે ગઇ કાલે—નામના એક મહારાજ વીષે સાહેદી નોંધાયા પછી હમેએ ઘણો વિચાર કીધો છે. અને એવું માલુમ પડે છે કે જે મહારાજ હાજર નથી તે મહારાજોનાં વ્યભીચારની બારીક વાત સાહેદીમાં નોંધવી—એ ઘણુ ગેરવાજબી છે. તેટલા વાસ્તે—નામના એક મહારાજ વીષે ગઇ કાલે પડેલી સાહેદી હમે વિચારમાં લેનાર નથી અને હવે પછી બીજા મહારાજોના વ્યભીચારની વાત ફકત સાધારણ શબ્દોમાં સાંભળીશું,) સ્ત્રીઓના દર્શન વીશે બંદોબસ્ત કરવાને મેં પોતે મહારાજને વીનતી કીધી હતી પણ મહારાજે તે બહાલ રાખવાને ના પાડી. એ વીશે મારે મહારાજની સાથે કેટલીએક તકરાર થઈ હતી. જીવણજી મહારાજ સાથે મારે જે વાત ચીત થઇ હતી તે ખાનગી હતી તે જણાવવાને હું ખુશી નથી અને તેમ કરતાં કોર્ટ ફરજ પાડે તો હું લાચાર છું (કોર્ટે ફરજ પડી,) જીવણજીએ કહ્યું કે 'સહુ કોઇ પોત પોતાના ઘરના માલેક છે, વ્યભીચાર બહુ વધ્યો છે. અને તેનો અટકાવ કરવો ઘણું મુશ્કેલ છે, જેઓ મારેથી મોટા છે તેઓને મારાથી કેહેનાય નહી અને કદાચ કહું તો તેઓ મારી વાત માને નહીં શ્રી નાથજી તથા શ્રી મથરેશજીવાળા મહારાજો એ કામમા સામેલ થાય નહી ત્યાં સુધી મારાથી કાંઈ થઇ શકવાનું નથી મહારાજોને મોટી પેદાશ આઓ પાસેથી ઉપજે છે તે પેદાશનું મુળ કહાડી નાખવું એ ઘણું મુશકેલ કામ છે. જે માણસને દરરોજ એક તોલા અફીણ ખાવાની ટેવ પડી છે તે એકદમ મુકાતી નથી તે પ્રમાણે મહારાજોના વ્યભીચારનો એકદમ અટકાવ થઇ શકવાનો નથી.' એ પ્રમાણે વાત ચીત થયા પછી જીવણજીએ મને કહ્યું કે તમો જરા ધીરજ પકડો હું તેનો બંદોબસ્ત ધીરજથી કરાવી આપીશ. જીવણજી સાથે એવી મતલબની વાત એકથી વધારે વાર થઇ હતી. જીવરાજ બાલુને ત્યાં વાદીની જ્યારે મારી સાથે પેહેલ વેહેલી મુલાકાત થઇ ત્યારે સ્ત્રી કેલવણી તથા બીજી

તે સ્ત્રીઓને મહારાજે રજા આપી. હમારામાંના એક સોબતીએ તે મધેની એક સ્ત્રીને પટલો માર્યો; એ વાત છુપી રાખવા માટે મહારાજે ગોકલદાસને કહ્યું પણ મેં સાફ કહ્યું કે હું એ વાત છુપી રાખી શકનાર નથી. હમારામાં 'રસ મંડળી' થાય છે, રસ મંડળીવાળા ભાવકી સેવક કેહેવાય છે, કેમકે મહારાજોને વધારે માન આપે છે અને પોતે વધારે વ્યભીચાર કરે છે. એ મંડળીવાળા બાહારના માણસને પોતાનામાં સામેલ કરતા નથી. તેઓ પોતાની સ્ત્રીઓને સાથે લઈને જાય છે. હું પોતે એ મંડળીમાં કદી સામેલ થયો નથી.

(તેરમો દીવસ; શુક્રવાર, તા૦ ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી.)

"મેં સ્ત્રીઓને મહારાજ પાસે આવતાં ઘણી વખત જોઈ છે. મેં દસ વીસ મહારાજની પાસે સ્ત્રીઓને આવતાં દીઠી છે સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે મહારાજના ચરણસ્પર્ષ કરીને તે હાથ આંખને લગાડે છે. વાદીના ચર્ણસ્પર્ષ કરતાં પણ મેં સ્ત્રીઓને જોઈ છે. કેટલાએક મહારાજો એ વખતે પોતાના પગના અંગુઠાથી સ્ત્રીઓના હાથ દાબે છે. વાદીને મેં તેમ કરતાં જોયો નથી. પગના અંગુઠાથી સ્ત્રીઓનો હાથ દાબવો એ જારકર્મ કરવાની ઇશારત છે. સ્ત્રીઓ જ્યારે મહારાજની સામે જુએ છે ત્યારે મહારાજો પોતાની આંખથી ઇશારત કરે છે. એ ઇશારત ઉપરથીજ સ્ત્રીઓ ભીતર (અંદર) ના ઓરડામાં જાય છે. આ વાત હું મારા પોતાના અનુભવ ઉપરથી કહું છું. વસંત પંચમી પછી મહારાજો ગુલાલ ઉડાડે છે. જે સ્ત્રીઓ સાથે મહારાજ જારકર્મ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે તે સ્ત્રીઓ ઉપર તેઓ વધારે ગુલાલ નાખે છે. રંગના પાણીની પીચકારી પણ એવી સ્ત્રીઓની છાતી ઉપર તાકીને મારે છે. મહારાજોની હજુર સેવકીઓ જાર ભાવના ગીત ગાય છે, જેવાંકે 'સુતી જગાઈ, મેરેકું અધર ઉઠાઈ' 'તેડી જાયતો હમારો મન ઠરે' 'હું વલ્લભ વર (મહારાજા) ને વરી છઉં' ઈત્યાદી. આ ગીત મહારાજની હજુર ગાવામાં આવે છે તે ઉપરથી તેની મતલબ ખુલ્લી માલુમ પડે છે. મહારાજો વ્યભીચારી છે એ વાત મશહુર છે. બીજા મહારાજોના કરતાં વાદીની આબરૂ સારી નથી. હમારા શાસ્ત્ર મીતાક્ષરા પ્રમાણે સ્ત્રીની ઉપર ગુલાલ અથવા કાંઈપણ ભુકો (સુગંધી ભુકો) નાખવો એ વ્યભીચાર છે, અને તેની શીક્ષા વ્યભીચારના મથાળાં હેઠળ લખવામાં આવી છે, જાર ભાવના ગરબા ગાવા એ પણ નીતિ શાસ્ત્રથી વીરૂદ્ધ છે, પણ હમારા લોકો મુંગે મોહોડે જોયા કરે છે, અને પોતાની હજુરમાં મહારાજોની આગળ એવાં ગીત

ભીચારની સામે થયો છું. જીવણજી મહારાજના મંદીરમાં હું કોઇ વેળાએ જાઉં છું. હું મારી સ્ત્રીને જીવણજીના અથવા કોઈ પણ મહારાજના મંદીરમાં મોકલતો નથી બીજા વૈષ્ણવો પોતાની સ્ત્રીઓને મોકલે છે થોડાજ વૈષ્ણવોની સ્ત્રીઓ મંદીરમાં દર્શન કરવા જતી નથી જીવણજીને હું ઇશ્વર સમજીને માન આપતો નથી બીજા વૈષ્ણવો મહારાજોના ચરણસ્પર્શ કરે છે, હીંડોલામાં બેસાડીને ઝુલાવે છે, ઠાકોરજીની પેઠે મહારાજોને પણ પવીત્રા પેહેરાવે છે મહારાજોના પગની રજ ઉચકીને તેઓ પોતાના મોહોડામાં મુકે છે. જ્યારે મહારાજની પુજા વૈષ્ણવો કરે છે ત્યારે તેને મહાપ્રભુજી, પુરૂષોત્તમ, વલ્લભદેવ કરીને બોલાવે છે આ નામથી મહારાજને બોલાવે છે અને ઠાકોરજીની મુર્તિને નહી તે હું સોગન ખાઇને કહું છું મહારાજો બાહાર બેસે છે, તે વેળાએ તેમના સેવકો દર્શન કરવાને આવે છે. ઠાકોરજીના મંદીરના બારણા તે વખત બંધ હોય છે હું બીજા મહારાજોના મંદીરમાં પણ દર્શન કરવાને ગયલો છઉં પુજા તથા સેવાની રીત બધા મંદીરમાં એકજ સરખી હોય છે હું ફક્ત મુરતીનાજ દર્શન કરવા જાઉં છુ, મહારાજને હુ હાથ જોડું છુ પણ કોઇ પણ રીતે તેમી પુજા કરતો નથી હમારા પંથના પુસ્તકોમા લખ્યું છે કે મહારાજની સેવા ઇશ્વરની સેવાની પેઠે કરવી જોઇએ. મહારાજો બ્રાહ્મણ છે અને તેઓ ગુરૂ પ્રમાણે ગણાય છે તેઓ બ્રાહ્મણ છે તે ઉપરથી તેઓ કાઈ ધર્મગુરૂ કહેવાય નહીં થોડાજ વૈષ્ણવો મહારાજને ઈશ્વર ગણતા નથી હું મહારાજોને ઇશ્વર ગણતો નથી, પણ મારો ભાઇ તેઓને ઇશ્વર ગણે છે તન મન ધન, સઘળા હીંદુઓ પોતાના ગુરૂને અપર્ણ કરતા નથી તન, મન, ધન અર્પણ કર્યાં પછી મહારાજની મરજીમા આવે તે પ્રમાણે સેવકીઓ સાથે ચાલ ચલાવી શકે, એ વાત અમારા લોકોમાં પ્રસિદ્ધ છે વાદીને કાઈપણ બદફેલી કરતા મે પોતે દીઠો નથી, પણ તે વીષે મે સાભળ્યુ છે. આશરે ચાર વરસ ઉપર મારી છોકરીના લગ્ન હતા ત્યારે તે છોકરીના સસરાએ એક મહારાજને તેડયો હતો એ વેળાએ સુતકની બાબત ઉપરથી મહારાજોને મારી પાસેથી સવા પાચ રૂપીઆનો દંડ માગ્યો હતો, પણ તે દંડ મેં આપ્યો નહી પણ મારી વતી મારા એક મીત્રે આપ્યો હતો. કૃષ્ણલીલા એટલે કૃષ્ણની સાથેની જારભાવની રમત એ રમત કૃષ્ણ જ્યારે છ સાત વરસની ઉમરના હતા ત્યારે શરૂ થઇ હતી અને તે અગીઆર વરસના થયા ત્યારે બંધ કરી આશરે ચાર પાચ વરસ

બાબદે સંબંધી મારે એ મહારાજની સાથે વાત ચીત થઇ હતી એ વાત ચીતમાં તેણે મને એવું જણાવ્યું કે 'હમે કહીએ તે પ્રમાણે તમારે કરવું જોઇએ; પણ કરીએ તે પ્રમાણે નહીં' મેં કહ્યું કે તમે જે વાત કરવાને કહો તે વાત જો સારી નહીં હોય, તો તમારા કહ્યા પ્રમાણે ચાલવાને હમે બંધાયલા નથી. વાદીએ કહ્યું કે હમે જે કહીએ તે કરવાને તમે બંધાયલા છો. મેં કહ્યું કે હું તમને પ્રાચીન શાસ્ત્રમાંથી મારી વાતની સાબેતીના દાખલા આપું. મહારાજે કહ્યું કે તમે ફુરસદે મારે ઘેર આવજો. મેં વળી કહ્યું કે મહારાજોની ફરજ છે કે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે તથા પોતાના સેવકોને ઉપદેશ કરે પણ તેમ તેઓ કરતા નથી. ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે એમ કરવાની કાંઇ જરૂર નથી; પણ હમે કહીએ તેમ તમારે કરવું જોઇએ. બીજી વખતે મેં પુસ્તકશાળા ઉઘાડવા વીશે વાત કહાડી ત્યારે વાદીએ કહ્યું કે તે કારણ માટે (ઉઘરાણાનો) ખરડો તૈયાર કીધો છે તેમાં નાણું ભરાવી આપો મેં કહ્યું કે હું નાણું ભરાવી આપું; પણ પૈસા તમારી પાસે રહે નહીં. મહારાજે કહ્યું કે એ પૈસા તમારા સ્વાધીનમાં રાખજો. આ વાત લાઇબલની બીના છપયા પછી થઇ. શંકરાચાર્ય ધર્મગુરૂ શ્રીઓને પોતાની પાસે આવવા દેતા નથી. મેં દશમર્મ વૃજ ભાષામાં તથા મરાઠીમાં વાંચ્યા છે. મરાઠી પુસ્તકમાં પ્રગટ થયલા મર્મ હમારા પંથના દ્વારકેશના મર્મ પ્રમાણે છે. વાદી જદુનાથજી મહારાજના ચોપાનીયામાં તથા ગોકુળનાથજીની ટીકામાં જે મત પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે, તેથી હમારા લોકોમાં હું ધારૂં છું કે વ્યભીચારને ઉત્તેજન મળે છે. સ્વધર્મ વર્ધકમાં એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે ઇશ્વર ઉપર જારભાવની પ્રિતી રાખવી અને બીજે ઠેકાણે લખ્યું છે કે કલીયુગમાં એવી પ્રિતી ઇશ્વર ઉપર રાખી શકાતી નથી. એ બે વાતમાંથી પેહેલી વાતની અસર હમારા લોકોના મન ઉપર જલદીથી અને સહેલાઇથી થાય છે. ઇશ્વરની સાથે જારભાવની પ્રિતી રાખવી એટલે મહારાજ અને વૈષ્ણવો વચ્ચે જારભાવની પ્રિતી રાખવી એવું સમજવું તન અર્પણ કરવું એટલે વહુ દીકરીઓના તન પણ મહારાજોને અર્પણ કરવા. મહારાજોની ગેરહાજરીમાં તેમની બેઠકનાં પણ દર્શન હમારા લોકો કરે છે, અને બેઠકને પણ હમારા લોકો તેટલુંજ માન આપે છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"મેં નવો પંથ ચલાવ્યો અથવા હું નવો પંથ ચલાવવાનો છું એટલા માટે મને 'મથરાંપંથનું' નામ આપ્યું નથી. એ ના[illegible]

વીસ વરસની હતી. મારી છોકરીના વીવાહને અવસરે તેની સાસુની ઉપર મેં ગુલાલ નાખ્યો હતો અને તેના બદલામાં તેને પેહેરામણી આપી હતી. પણ મહારાજ જેવી રીતે અને જેવી મનલબથી ગુલાલ ઉડાડે છે તેવી રીતે અને તેવી મતલબથી મેં ગુલાલ નાખ્યો નહીં હતો. મટુજી મહારાજે કેટલાંએક વરસ ઉપર મહાલક્ષ્મીમાં ગુલાલ ઉડાડયો હતો તે મને ખબર છે. બેટ મધ્યે જ્યારે મહારાજો ગુલાલ ઉડાડે છે, ત્યારે તેઓ સ્ત્રીઓને અડકે છે. હમારા લોકોમાં લગ્નને અવસરે બાયડીઓ ભુંડાં ગીત (ફટાણા) ગાય છે. પણ તેમાં અને મહારાજો પાસે જાર ભાવના ગીત ગાય છે તેમાં ઘણો ફેર છે. એ ગીતોમાં સ્ત્રીઓ મહારાજની સાથે જાર કર્મ કરવાનું પોતે માંગી લે છે; પણ લગ્નના ફટાણામાં એક બાજુની સ્ત્રીઓ સામી બાજુની સ્ત્રીઓને ગાળો દે છે. મહારાજોની બેઠક મેં મુંબઈ, બેટ, અને માંડવીમાં જોઈ છે, અને વૈશ્ણવો તે બેઠકોના દર્શન કરવા જાય છે. મુંબઈના ભાટીઆ જો કેલવણી પામેલા હોય તો મહારાજો આવો વ્યભીચાર ચલાવી શકે નહીં. સન ૧૯૫૫ ની સભાનો અહેવાલ 'સત્ય પ્રકાશ' મધ્યે પુરો આવ્યો નથી. સ્ત્રીઓને દર્શન કરવા દેવાની વાત તેમાં જણાવી નથી.

પાછી તપાસ—"સન ૧૮૫૫ ની સભાનો સાર તે વરસના ડીસેંબરના 'સમાચાર' તથા 'જામે જમશેદ' માં પ્રગટ થયો છે તે ખરો છે 'સત્ય પ્રકાશ' માં એ દર્શનનો ઠરાવ પ્રગટ નહીં થયો તેનું કારણ હું ધારૂં છું જે એ હશે કે એ ઠરાવ એક વરસ સુધી અમલમાં આવવાનો નહીં હતો. લગ્ન ઉપર ફટાણું ગીત ગાવાનો ચાલ દહાડે દહાડે ઓછો થતો જાય છે, ને 'સત્ય પ્રકાશ'ની મેહેનતને લીધે. મહારાજોએ એકઠા મળીને મને દંડ કરવાનો ઠરાવ કીધો હતો કારણ કે હું મહારાજની અનીતિની સામે થયો હતો. એ પ્રમાણે મહારાજોએ ઘણી વખત પોતાના સેવકો પાસેથી દંડ લીધેલો છે. વાદીએ કહ્યું કે સુરતમાં તેણે છોકરીઓની એક નીશાળ કાહાડી છે. પણ એ વાત વીશે મારી ખાતરી થઈ નથી. બેટમાં હમારા પંથના લોકોનું એક મુખ્ય મંદીર છે."

(૧૦) ડાકટર ભાઉ દાજી—"હું ગ્રાન્ટ મેડીકલ કૉલેજનો ગ્રેજ્યુએટ' તથા મુંબઈની યુનીવર્સીટીનો 'ફેલો', તથા બોમ્બે રૅાયલ એશીઆટીક સોસાએટી તથા બીજી એવી ઘણીએક મંડળીઓનો મે-

ઉપર કૃષ્ણ લીલાનું નાટક મહારાજનાં મંદીરમાં મેં જોયું હતું, અને તે વેળાએ પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ હાજર હતાં. એ લીલાનાં ચીત્ર કોઇ કોઇ ઘેરની ભીંત ઉપર પાડેલાં દીઠામાં આવે છે; પણ તેમા સ્ત્રીઓને નગ્ન પાડવામાં આવતી નથી. ભાગવતના સારાંશ (સુરણીકા) ની ચોપડી અમદાવાદ મધ્યે આસરે પાંચ વરસની ઉપર છપાએલી છે તેની અંદર (એક બે) ઘણાજ નાગાં ચીત્ર છાપવામાં આવ્યાં છે. વૈષ્ણવો એ પુસ્તકને માને છે. ઝાડની ઉપર ઉભા રહીને પુરૂષ અથવા સ્ત્રીઓને નાગાં જોવાં એ અમર્યાદાનું કામ છે. એ પ્રમાણે હું પોતે કદી ઝાડ ઉપર ચહડયો નથી. વેદનાં પુસ્તકોમાં એવા ચીત્ર મેં દીઠાં નથી મહારાજો ચોટલા રાખે છે અને આ દુનીઆમાં ગોપી છે, એમ તેઓ સમજે છે. એ પ્રમાણે હમારા પંથમાં લખ્યું છે હીંદુઓ પોતાને માથે ચોટલો અથવા ચોટલી રાખે છે. તે એવી મતલબથી નહીં કે તેઓનાં મરણ પછી દેવના (ફરેસ્તાંઓ) ચોટલો અથવા ચોટલી પકડીને સ્વર્ગ માં લઇ જાય, પુજા કરતી વખતે ફક્ત શીખા બાંધવા વાસ્તે તે રાખવામાં આવે છે. વાદી સ્ત્રી કેળવણીને ઉતેજન આપવાનું કેહે છે તેમાં ફક્ત ઠગાઇ છે. મેં સાંભળ્યું છે કે તેણે સુરતમાં એક નીશાળ કહાડી છે, અને તેના ખરચને માટે મુંબઇમાં ઉઘરાણું કીધું છે. ૧૮૫૫ માં ભાટીઆઓની જે સભા મળી હતી ત્યાં ઘણા એક ઠરાવો થયા તે મધ્યેનો એક ઠરાવ સ્ત્રીઓને દર્શન કરવા દેવા વીષેનો હતો. તેની મતલબ એ હતી કે મહારાજો વ્યભીચાર કરવાથી અટકે. પાંચ છ વરસની વાત ઉપર મેં ગોકલાધીશજી મહારાજને બે ત્રણ વખત દર્શન કરવાને આવેલી સ્ત્રીઓને ઇશારત કરતાં દીઠા છે. તે સ્ત્રીઓ હમારી જાતની હતી તે હું તેના પોશાક ઉપરથી કહી શકું છું. મંદીરના જે ભાગમાં મહારાજનાં બાયડી છોકરાંઓ રહે છે તે ઠેકાણે વ્યભીચાર થતો નથી પણ બીજા ઓરડામાં થાય છે. હું તેમના સુવાના ઓરડામાં ગયેલો છું અને સ્ત્રીઓને ત્યાં જતાં દીઠી છે. હું ફક્ત એકજ વખત ગોકલાધીશના સુવાના ઓરડામાં ગયો હતો, ત્યા તેણે મને એક ટીપમાં નાણું ભરાવી આપવાને બોલાવ્યો હતો. મહારાજોના સુવાના ઓરડાની પાસે ઘણું કરીને વીધવા સ્ત્રીઓ ઉભી રહે છે. એજ તેઓનો ધંધો છે. મેં દ્વારકાનાથજી મહારાજને પણ એક સેવકીની તરફ ઇશારત કરતાં દીઠો છે. તે પોતાના હાથથી ઇશારત કરતો હતો તેવામાં મને જોઇને તેણે પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો. તે સ્ત્રી મહારાજ પાસે કાંઈ ચીજ માગતી હતી અને મહારાજે પોતાના હાથની કોણી વાળીને જણાવ્યું કે આ—લે. તે સ્ત્રી પરણેલી અને આશરે

દા જોવામાં આવતી નથી. સ્ત્રી પુરૂષ એક બીજા સાથે ભીડમાં અથડાય છે અને એક બીજાને કોણી મારે છે. મુર્તિની આગળ એક કઠેડો હોય છે અને તેની ઉપર બે માણુસો ઉભા રહીને જાપટ (કોરડા) મારે છે, એ જાપટના મારથી દર્શન કરનારાઓને કોઇ વખતે ઘણું નુકશાન થાય છે. મારા જાણવામાં એવું આવ્યું છે કે એ મારથી એક બે શખ્સોની આંખ ગઈ છે. અને ઘણી સ્ત્રીઓએ પોતાના ઘરેણાં ખોયાં છે. મહારાજોનું નાહેલું પાણી સેંકડો લોકો લઇને પીએ છે તે મેં દીઠું છે. સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે મહારાજના ચર્ણ-સ્પર્ષ કરી તે હાથ પોતાની આંખને લગાડે છે. તેઓના પગની રજ પણ તેઓ ખાય છે. મોટા મંદીરમાં ચોકમાં એક મુર્તિની એક બંગલી છે, અને મુર્તિની સેવા કર્યા પછી મહારાજ ત્યાં જાય છે. સેવકો મુર્તિનાં દર્શન કરે છે તેના કરતાં મહારાજના દર્શન વધારે ભાવથી કરે છે. તે બંગલીમાં બે ઓરડા છે, અને બે દાદર છે; તેમાંનો એક દાદર મંદીરમાં પડે છે અને બીજો બહારના દરવાજા પાસે છે. જનાનામાંથી પણ એ બંગલીમાં જવાય છે. મહારાજના ઘરની સ્ત્રીઓ પોતાના મોહડાં ઢાંકી રાખે છે, અને સેવકીઓના મોહોડાં ખુલ્લાં રહે-છે. આ મંદીરમાં મેં કૃષ્ણની લીલાના કેટલાએક ચિત્ર જોયાં છે પણ હું નથી ધારતો કે એ ચિત્ર નાગાં અથવા ભુંડાં હોય. આસરે વીસ વરસ ઉપર મેં એક મહારાજને જોયો હતો. તે સેવક તથા સેવકીઓને એક ચોપડીમાંથી ઘણાજ ભુંડાં તથા નાગા ચિત્ર દેખાડતો હતો. તે એટલો તો સ્ત્રી લંપટ હતો કે તે હંમેશ સ્ત્રીઓ વીષેજ વાત કરતો હતો. તે વાત ચિત્રના જેવી ભુંડી નહીં હતી ચિત્ર તો ઘણાજ નાગાં અને ઘણાજ ભુંડાં હતાં. એક બે પ્રસંગે એક બીજા મહારાજે મારી પાસે એવી દવા માંગી કે જેથી કરીને સ્ત્રીઓને ગરભ રહે નહીં. બીજા મહારાજોની અનીતિ વીશે મારે જીવણજી મહારાજની સાથે કેટલીએક વેળા વાત ચીત થઇ છે. એક વખત તો જાહેર વાત થઇ હતી. એ વીશે મેં મહારાજને સમજાવ્યા; પણ તેણે મને કહ્યું કે બીજા મહારાજો વ્યભીચાર કરે છે તે ઉપર મારો કાંઇ અખત્યાર નથી. આ વાત આશરે ત્રણ વરસપર થઇ હતી. મહારાજોએ નવો પંથ ઉભો કીધો છે, અને તેઓ ઉંચા બ્રાહ્મણો નથી. બ્રાહ્મણોએ છ કર્મકાંડ કરવાં જોઇએ;—હોમ કરવા અને કરાવવા, દાન લેવું અને આપવું ઇત્યાદી. મહારાજો ફકત દાન લે છે, પણ આપતા નથી: ઘણાખરા મહારાજો ગુરૂના હોદ્દાને લાયક નથી. તેઓના આચરણ અસલ હીંદુ

મ્બર છુ, આગળી 'બોર્ડ ઓફ એડયુકેશન'નો હુ મેમ્બર હતો અગાઉ મે કેટલાએક નીબધ લખ્યા હતા તેને માટે મને ઇનામો મળ્યા છે મુબઇના દેશી તથા યુરોપીઅન રેહેવાસીઓએ છોકરીઓની એક નીશાળ મારા નામથી જાથુક ચાલુ કરી છે, હુ શેણુવી બ્રાહ્મણ છુ અને વલ્લભાચાર્યના પથમા નથી, આ દેશનો ઇતિહાસ જાણુવામા તથા કેટલીએક જુની શોધ કરવામા મે ઘણી ઉલટ લીધી છે મારો ડાક્ટરનો ધધો દેશીઓમા સારી રીતે ચાલે છે મુબઇના મહારાજાઓ પેહેલ વેહેલા (યુરોપીઅન) દવા મારેજ હાથે લેવા લાગ્યા હુ વાદી જદુનાથજી મહારાજને ઓળખુ છુ આશરે દોહોડ વર્ષ ઉપર એક બે વખત હુ તેને કાઇ દરદને લગતી સલાહ આપવાને તેની પાસે ગયો હતો, (તેને શુ દરદ થયુ હતુ તે વાત કેહેવાની કોર્ટે ફરજ પાડવા ઉપરથી) તેને ચાનીનુ દરદ થયું હતુ તેણુ તે દીને મારી દવા લીધી નહીં અને કહ્યુ કે હુ મારા માણુસને તમારે ઘેર મોકલીશ મારા મીત્ર શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી તથા રાવ સાહેબ વીશ્વનાથ નારાયણુ તે વખતે હાજર હતા અને વદી પોતાના દર્દની હકીકત કેહેવા લાગ્યો ત્યારે તે ઉઠી ગયા હુ ધારૂ છુ કે ત્યાર પછી એ મહારાજ સાથે મારી બીજી મુલાકાત થઇ નથી વાદીને કેટલાએક લોકો ટાકી કરીને પણુ કહે છે તેણુ મને જણાવ્યુ કે મારા દર્દની હકીકત તમને મારા માણુસ સાથે કાલે કહેવડાવીશ તે મુજબ વાદીએ પોતાના સેક્રેટરી ગોર્ધનદાસને મારી પાસે મોકલ્યો ગોર્ધનદાસે કહ્યુ કે જદુનાથજી મહારાજને ચાદી થઇ છે તેને માટે ઓસડ આપો મે કહ્યુ કે એ દર્દ નજરે જોવુ જોઇએ એટલુ કહીને પછી મે તેને મલમ આપ્યો ફરીથી વાદીએ મને તેડાવ્યો નહીં એજ દર્દને માટે મે બીજા ત્રણુ મહારાજોની દવા કીધી છે હુ સન ૧૮૪૯ ના ડીસેમ્બર મહીનામા સુરત ગયો હતો ત્યારે જદુનાથજી મહારાજના બાપને મળ્યો હતો નીતિ વીશે મે વાદીની ઘણી ખરાબ આબરૂ સાભળી હતી, અને મારો વીચાર જદુનાથજીની નીતિ વીશે ઘણોજ હલકો છે બધા મહારાજોમા ફક્ત જીવણજી વીદ્વાન છે એવુ હુ જાણુ છુ બીજા મહારાજો સાધારણુ બ્રાહ્મણોથી ચડતા નથી મહારાજોને જે માન મળે છે તે વીદ્યાથી નહીં પણુ તેઓ વલ્લભના વશવાળા છે તેને માટે મળે છે મહારાજોને તેમના સેવકો કૃષ્ણ પ્રમાણે માને છે મહારાજની પુજા કરતા તેમના સેવકોને મે જોયા છે વૈષ્ણવો મુર્તિના દર્શન કર્યા પછી બાહાર આવીને મહારાજના દર્શન કરે છે, દર્શન આવનારાઓમા મર્યા

દા જોવામાં આવતી નથી. સ્ત્રી પુરૂષ એક બીજા સાથે ભીડમાં અથડાય છે અને એક બીજાને કોણી મારે છે. મુર્તિની આગળ એક કઠેડો હોય છે અને તેની ઉપર બે માણસો ઉભા રહીને જાપટ (કોરડા) મારે છે, એ જાપટના મારથી દર્શન કરનારાઓને કોઇ વખતે ઘણું નુકશાન થાય છે. મારા જાણવામાં એવું આવ્યું છે કે એ મારથી એક બે શખ્સોની આંખ ગઈ છે. અને ઘણી સ્ત્રીઓએ પોતાના ઘરેણાં ખોયાં છે. મહારાજોનું નાહેલું પાણી સેંકડો લોકો લઇને પીએ છે તે મેં દીઠું છે. સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે મહારાજના ચર્ણસ્પર્ષ કરી તે હાથ પોતાની આંખને લગાડે છે. તેઓના પગની રજ પણ તેઓ ખાય છે. મોટા મંદીરમાં ચોકમાં એક મુર્તિની એક બંગલી છે, અને મુર્તિની સેવા કર્યા પછી મહારાજ ત્યાં જાય છે. સેવકો મુર્તિનાં દર્શન કરે છે તેના કરતાં મહારાજના દર્શન વધારે ભાવથી કરે છે. તે બંગલીમાં બે ઓરડા છે, અને બે દાદર છે; તેમાંનો એક દાદર મંદીરમાં પડે છે અને બીજો બહારના દરવાજા પાસે છે. જનાનામાંથી પણ એ બંગલીમાં જવાય છે. મહારાજના ઘરની સ્ત્રીઓ પોતાના મોહડાં ઢાંકી રાખે છે, અને સેવકીઓના મોહોડાં ખુલ્લાં રહેછે. આ મંદીરમાં મેં કૃષ્ણની લીલાના કેટલાએક ચિત્ર જોયાં છે પણ હું નથી ધારતો કે એ ચિત્ર નાગાં અથવા ભુંડાં હોય. આસરે વીસ વરસ ઉપર મેં એક મહારાજને જોયો હતો. તે સેવક તથા સેવકીઓને એક ચોપડીમાંથી ઘણાજ ભુંડાં તથા નાગા ચિત્ર દેખાડતો હતો. તે એટલે તો સ્ત્રી લંપટ હતા કે તે હમેશ સ્ત્રીઓ વીષેજ વાત કરતો હતો. તે વાત ચિત્રના જેવી ભુંડી નહીં હતી ચિત્ર તો ઘણાજ નાગાં અને ઘણાજ ભુંડાં હતાં. એક બે પ્રસંગે એક બીજા મહારાજે મારી પાસે એવી દવા માંગી કે જેથી કરીને સ્ત્રીઓને ગરભ રહે નહીં. બીજા મહારાજોની અનીતિ વીશે મારે જીવણજી મહારાજની સાથે કેટલીએક વેળા વાત ચીત થઇ છે. એક વખત તો જાહેર વાત થઇ હતી. એ વીશે મેં મહારાજને સમજાવ્યા; પણ તેણે મને કહ્યું કે બીજા મહારાજો વ્યભીચાર કરે છે તે ઉપર મારો કાંઇ અખત્યાર નથી. આ વાત આશરે ત્રણ વરસપર થઇ હતી. મહારાજોએ નવો પંથ ઉભો કીધો છે, અને તેઓ ઉંચા બ્રાહ્મણો નથી. બ્રાહ્મણોએ છ કર્મકાંડ કરવાં જોઇએ;—હોમ કરવા અને કરાવવા, દાન લેવું અને આપવું ઇત્યાદી. મહારાજો ફક્ત દાન લે છે, પણ આપતા નથી. ઘણાખરા મહારાજો ગુરૂના હોદાને લાયક નથી. તેઓના આચરણ અસલ હીંદુ

ધર્મને અનુસરતા નથી. હરએક છોકરાને તેનો બાપ, ભાઇ, અથવા ગોર જે કોઇ પુરૂષ મંત્ર ઉપદેશ કરે તે તેનો ગુરૂ કહેવાય છે ગાય ત્રીના મંત્ર ઉપદેશમા તન, મન, અને ધન, અર્પણ કરવાની વાત છેજ નહીં સ્ત્રીની ઉપર ગુલાલ નાખવો એ ગમત નીતિને અનુસરતી નથી ગીતાક્ષરા (શાસ્ત્ર) મા ત્રણ જાતનો વ્યભીચાર કહેલો છે તે મધ્યે એ એક જાતનો વ્યભીચાર છે એ ગીતાક્ષરાના કેટલાએક વાકયનો તરજુમો હુ વાચી મંભળાવુ છુ—

" એકાંત જગાએ અથવા કવેળાએ ભાષણ કર્યા શીવાય પર સ્ત્રી " ઉપર તાકીને જોવુ, અથવા તેની સામે હસવુ એ પેહેલી જાતનો " વ્યભીચાર કહેવાય સુગંધી પદાર્થો (જેવા કે બુકા, અર્ગજા તથા ફુલ) " નાખવાથી, અથવા ઘરેણા, કપડા, અથવા અન્નપાનથી પર સ્ત્રીને ' લલચાવવુ, એ મધ્યમ અથવા બીજી જાતનો વ્યભીચાર, એકાંત " જગાએ અને એકજ બેઠક ઉપર બેસવુ અને એક બીજાને કોટી " કરવી, એક બીજાના ખભા ઉપર હાથ નાખવો, એક બીજાનો હાથ " પકડવો, અથવા એક બીજાના વાળ પકડીને રમવુ, એ સઉથી મોટો " અથવા ત્રીજી જાતનો વ્યભીચાર છે "

" પર સ્ત્રીએ પેહેરેલા વસ્ત્રની ગાંઠ અથવા છાતી ઉપર ઓઢેલા " સાળુનો છેડો, અથવા જાગ અથવા વાળને જે કોઇ શખ્સ પ્રીતી " થી હાથ લગાડે, અથવા એકાંત જગાએ અનેક વેળાએ એકજ બેઠક " ઉપર પર સ્ત્રી સાથે બેઠેલો હોય તો તેને શીક્ષાને વાસ્તે પકડવો જોઇએ " જે કોઇ મગરૂબીથી અથવા મુર્ખાઇથી એવુ કબુલ કરે કે તેણે ફલાણી " સ્ત્રીને ભોગવી છે તો તેને પણ વ્યભીચારને માટે પકડવો જોઇએ "

" લીલાનો અર્થ ભાગવતમા પણ જાર ભાવનો લખેલો છે મહા રાજો કેવા વાળ રાખે છે તે મારા ભાઇ, નારાયણ દાજીએ ફોટોગ્રાફ લીધો છે તે હુ મારી સાથે લાવ્યો છુ તેની ઉપરથી વધારે સારી રીતે દેખાડી શકીશ મહારાજોની અનીતિ વીશે મરાઠી વર્તમાન પત્રોમા પણ ઘણા વર્ષ થયા ચર્ચા ચાલે છે લાઇબલની બીનાનો છેલો વાકય મહારાજોને સાધારણ રીતે લાગુ પડે છે વાદીની આખર સુરતમા ઘણીજ મનાજ બોલાતી હતી

ઉલટ પ્રાલટ તપાસ—' હુ વૈદકનો ધંધો કરૂ છુ તે ધંધામા મે કંઇ જુદી જુદી જાતના ગરીબ અને તવંગર દેશીઓને મે દવા આ પેલી છે મારી ખાતરી છે કે વાદીએ ચાંદી શબ્દ વાપર્યો હતો દર્દી

ઓ પોતાના દર્દનું નામ કહેવામાં કોઇ વેળાએ ભુલ કરે છે એ વાત ખરી છે રૂપાનેબી ચાંદી કહે છે. અને ટાંકીનું દર્દ થયું હોય તેનેબી ચાંદી કહે છે. વાદીનું દર્દ મેં પોતે નજરે જોયું નથી, કારણ કે તે મને દેખાડવામાં આવ્યું નહીં હતું પણ વાદીના તથા તેના સેક્રેટરીના કહેવા ઉપરથી હું કહી શકું છું. હીંદુઓમાં સુધારો થાય એવી હું ઇચ્છા રાખું છું. વાદીએ સુરતમાં નીશાળ કહાડી છે એવું તે મને કહેતો હતો. તેની મરજી છોકરીઓને પોતાના પંથની કેલવણી આપવાની હતી રસ મંડળીમાં હું પોતે સામેલ થયો નથી; પણ વૈષ્ણવોમાં એવી મંડળીઓ ભરાય છે, એમ પુસ્તકોમાં લખેલું છે. હું ધારૂં છું કે ગોપીઓએ કૃષ્ણ સાથે સંગ કીધો નથી, પણ તેઓ કૃષ્ણની ઉપર આશક થએલી હતી. કૃષ્ણ અને ગોપીઓની વાત ફક્ત વલ્લભચાર્ય પંથમાં નથી અજ્ઞાન અને અભણ લોકો કૃષ્ણના જારકર્મની વાત ખરેખરી માને છે, વીદ્વાન લોકો તેમ માનતા નથી. (કોરટના પુછવા ઉપરથી) મને એવું માલુમ પડયું કે વાદીએ કોઇ બીજાનું ઓસડ કીધું, પોતાનું દર્દ મને દેખાડવાને તેને ઠીક ભાસ્યું નહીં. લાઇબલની બીનાના છેલા ભાગના વાકયમાં મહારાજો વીશે લખ્યું છે તે ઉપરથી હું સમજું છું કે ઘણા ખરા મહારાજો અને બધા મહારાજો નહીં. વાદીને એ વાકય પાધરો લાગુ પડતો નથી, કારણ તે વાકયમાં વાદીનું નામ વાપર્યું નથી. અંગ્રેજી તરજુમા ઉપરથી વાદીને જરા વધારે લાગે છે; પણ અસલમા કાઇ તેમ નથી. જે લોકો એમ સમજતા હોય કે વાદી ખરાબ નીતિનો મહારાજ છે, તેઓ એ વાકય મધે જણાવેલો શબ્દ 'મહારાજો' માં વાદીને પણ ગણે; અને જેવો વાદીને ચોખો સમજતા હોય તેઓ તેમ ન ગણે. વાદીને વીષે મારો મત ખરાબ હતો તે ઉપરથી વાદીને પણ મેં તેવોજ ગણ્યો. અગર જો એની ખરાબ ચાલ વીષે હું કાઇ જાણતો નહીં હોત તો એ લાઈબલની બીના વાંચ્યા પછી વાદીને બીજા મહારાજો સાથે ગણું કે નહીં તે વીશે મને શક રહેત."

(૧૧) ડાકટર ધીરજરામ દલપતરામ—"હું ગ્રાંન્ટ મેડીકલ કૉલેજનો ગ્રેડયુએટ છું, અને લોકોમાં ડાકટરનો ધંધો કરૂં છું. વાદી જદુનાથજી મહારાજ સન ૧૮૬૦ ના જુલાઇ મહીનામાં શેઠ મંગળદાસ નથુભાઇનાં છોકરીઓની નીશાળમાં આવ્યો" હતો ત્યારથી હું તેને ઓળખું છું મને તેણે કહ્યુ તે ઉપરથી હું તેને ઘેર ગયો હતો. સન ૧૮૬૦ના 'ડીસેમ્બરમાં તેણે પોતાનું ઓસડ કરવા મને

ધર્મને અનુસરતા નથી હરએક છોકરાને તેનો બાપ ભાઇ, અથવા ગોર જે કોઇ પુરૂષ મંત્ર ઉપદેશ કરે તે તેનો ગુરૂ કહેવાય છે ગાય ત્રીના મંત્ર ઉપદેશમા તન, મન, અને ધન, અર્પણ કરવાની વાત છેજ નહીં સ્ત્રીની ઉપર ગુલાલ નાખવો એ ગમન નીતિને અનુસરતી નથી મીતાક્ષરા (શાસ્ત્ર) મા ત્રણ જાતનો વ્યભીચાર કહેલો છે તે મધ્યે એ એક જાતનો વ્યભીચાર છે એ મીતાક્ષરાના કેટલાએક વાક્યનો ત જુમો હુ વાચી સમજાવુ છુ —

" એકાંત જગાએ અથવા કવેળાએ ભાષણ કર્યા શીવાય પર સ્ત્રી " ઉપર તાકીને જોવુ, અથવા તેની સામે હસવુ એ પેહેલી જાતનો " વ્યભીચાર કહેવાય સુગંધી પદાર્થો (જેવા કે બુકા, અર્ગજા તથા પુલ) " નાખવાથી, અથવા ઘરેણા, કપડા, અથવા અન્નપાનથી પર સ્ત્રીને ' લલચાવવુ, એ મધ્યમ અથવા બીજી જાતનો વ્યભીચાર એકાંત " જગાએ અને એકજ બેઠક ઉપર બેસવુ અને એક બીજાને કોટી " કરવી, એક બીજાના ખભા ઉપર હાથ નાખવો, એક બીજાનો હાથ " પકડવો, અથવા એક બીજાના વાળ પકડીને રમવુ, એ સઉથી મોટો " અથવા ત્રીજી જાતનો વ્યભીચાર છે "

" પર સ્ત્રીએ પેહેરેલા વસ્ત્રની ગાઠ અથવા છાતી ઉપર ઓઢેલા " સાડીનો છેડો, અથવા જાંગ અથવા વાળને જે કોઇ શખસ પ્રીતી " થી હાથ લગાડે, અથવા એકાંત જગાએ અનેક વેળાએ એકજ બેઠક " ઉપર પર સ્ત્રી સાથે બેઠેલો હોય તો તેને શીક્ષાને વાસ્તે પકડવો જોઇએ " જે કોઇ મગરૂબીથી અથવા મુખાઇથી એવુ કબુલ કરે કે તેણે ફલાણી " સ્ત્રીને ભોગવી છે તો તેને પણ વ્યભીચારને માટે પકડવો જોઇએ."

" લીલાનો અર્થ ભાગવતમા પણ જાર ભાવનો લખેલો છે મહારાજો કેવા વાળ રાખે છે તે મારા ભાઇ, ના ગયણ દાક્તરે ફોટોગ્રાફ લીધો છે તે હુ મારી સાથે લાવ્યો છુ તેની ઉપરથી વધારે સારી રીતે દેખાડી શકીશ મહારાજોની અનીતિ વીશે મરાઠી વર્તમાન પત્રોમા પણ ઘણા વર્ષ થયા ચર્ચા ચાલે છે લાઇબલની બીનાનો છેલો વાક્ય મહારાજોને સાધારણ રીતે લાગુ પડે છે વાદીની આબરૂ સુરતમા ઘણીજ ખરાબ બોલાતી હતી.

ઉલટ પ્રશ્ન તપાસ—' હુ વૈદકનો ધંધો કરૂ છુ તે ધંધામા મે કરો જુદી જુદી જાતના ગરીબ અને તવંગર દેશીઓને મે દવા આ પેલી છે મારી ખાતરી છે કે વાદીએ ગાળી શબ્દ વાપર્યો હતો દર્દી

બોલાવ્યો હતો. (દર્દનું નામ કહેવા માટે કોર્ટે ફરજ પાડવા ઉપરથી) તેને ચાંદીનું દર્દ થયું હતું. મેં તે દર્દ પોતે તપાસીને મારી નજરે જોયું, અને તે ચાંદીજ છે એવું મને માલુમ પડયું તેણે મને એ દર્દની હકીકત કહી સંભળાવી. તે બોલ્યો એ દર્દ મને ત્રણ ચાર મહીના ઉપર કોઈ ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કરવાથી થયું હતું, તે પાછું હાલ ઉપડયું છે. ચાંદીની જગાએ 'બ્લૅકવૉશ' લગાડવાને તથા પારાની દવા પેટમાં ખાવાને મેં આપી. વાદીએ કહ્યું કે મને કેટલાંએક વરસ ઉપર એજ દર્દ થયું હતું અને મેં પારાની દવા બનાવી હતી તે ખાધાથી તે મટી ગયું હતું વાદીએ મને પુછયું કે જે સ્ત્રીને ચાંદીનું દર્દ ન હોય તેની સાથે સંગ કીધાથી એ દર્દ જાય છે, એ વાત તમે તમારાં વૈદક શાસ્ત્રના પુસ્તક મધ્યે વાંચી છે? મેં કહ્યું કે નહીં એ વિચાર ઘણોજ ખોટો છે. ત્યારે તેણે કહ્યું કે મેં એ વાત સુરત મધ્યે બે વખત અજમાવી જોઇ છે. તેમાં એક વખત એ ઇલાજથી મારૂં દર્દ મટી ગયું પણ બીજી વખતે મટયું નહીં, અને તેનું કારણ એવું ભાસે છે કે તે વખતે હું ઘણોજ નાકૌવત થઇ ગયો હતો.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"વાદીને સન ૧૮૬૦ ના ડીસેમ્બર મહિનામાં મેં જોયો ત્યારે તેને ચાંદીનું દર્દ ત્રણ મહિનાં થયાં લાગેલું એવું મને માલુમ પડયું. તેને ચાંદી થઇ છે એ વીશેની મારી ખાતરી એ દર્દ જોવા ઉપરથી તથા તેણે પોતાના દર્દની હકીકત કહી તે ઉપરથી થઇ. એ દર્દ મેં પોતે તપાસી જોયું હતું એક મહીના સુધી મેં તેનું ઓસડ કીધું હતું. ઘણાએક વરસ થયાં હું સુરતમાં ગયો હતો. ચાંદીનાં દરદીને પારાની દવા આપવી કે નહીં તે બાબત ડાક્ટરોમાં બે મત છે. જે બ્લેકવૉશ ચાંદીની જગાએ લગાડવાને મેં આપ્યો તેની અંદર પણ પારો હતો. આ ચાંદીનાં દર્દને માટે મેં કેટલાએક મોટા માણસોની પણ દવા કીધી છે. જ્યારે વાદીનું દર્દ મેં તપાસ્યું ત્યારે પાછળના ઓરડામાં વાદી એકલો હતો. તે ઓરડામાં અંધારૂં નહીં હતું અને તેમાં બેથી વધારે બારી હતી, એ દર્દની દવા મેં શરૂ કીધી ત્યારે વાદીને હવા ફેરબદલ કરવાની ભલામણ કીધી હતી. વાદીની મેં દવા કીધી તેની અગાઉ મેં તેની ભત્રીજીની દવા કીધી હતી. પ્રતીવાદી કરસનદાસને હું સાત આઠ વરસ થયાં ઓળખું છું. મેં તેને અથવા લક્ષ્મીદાસને અથવા કોઇ પણ શખસને વાદીનાં દર્દની વાત કહી નથી, હું વલ્લભાચાર્યના પંથમાં જન્મેલો છું અને જાતે કાયસ્થ છું, હાલ હું કોઇ પણ મહારાજના મંદીરમાં

જતો નથી. હું ત્રણ વરસ થયાં ડાકટરનો ધંધો કરૂં છું વાદીએ મને કાંઇ એમ કહ્યું નથી કે આ દર્દ મરચાં ખાધાથી થયું છે."

લખમીદાસ ખીમજી—" હું કાપડનો વેપારી અને જ્ઞાતે ભાટીઓ છું. મહાજનના બાર શેઠીઆમાંનો એક શેઠીઓ છું. દસ અગીઆર વરસ થયાં હું વાદી જદુનાથજીને ઓળખું છું હું જ્યારે બેટની જાત્રાએ ગયો હતો ત્યારે એની સાથે મારી પહેલી ઓળખાણ થઈ. એ ઓળખાણમાંથી આસ્તે આસ્તે એની સાથે મારી દોસ્તી થઇ બેટ મધ્યે મેં જદુનાથજી મહારાજની પધરામણી કરીને ભેટ ધરી હતી બીજી વેળાએ મેં તેને બનાત વગેરેની ભેટ કીધી હતી બેટ મધ્યે (બારતેર મંદીરોની સાથે) લખમીજીનું મંદીર છે ત્યાં મેં જદુનાથજી મહારાજને એક વખત જોયો હતો. તે મંદીરની અંદર કેટલીએક સ્ત્રીઓ હતી. મુર્તિની ઉપર ગુલાલ નાખ્યા પછી વાદીએ બાહારના લોકોની ઉપર ગુલાલ નાખ્યો અને ગુલાલ ઉડવાથી જે ધુમસ થઇ તેવામાં તરતજ તેણે ચઉદ વરસની એક જુવાન છોકરીની છાતી ઉપર હાથ નાખ્યો. જેવો વાદીએ તેની છાતી ઉપર હાથ નાખ્યો તેવી તે હસી પડી. બીજા લોકો તે વખતે મંદીરની બાહાર ઉભા હતા. હું ચાર કે પાંચ કોરી (આશરે ૧ાા રૂપીઆ)નો લાગો આપીને મંદીરની અંદર દાખલ થયો હતો, અને ત્યાં ત્રણ ચાર સ્ત્રી પણ હતી બીજા લોકો જે બાહાર ઉભા હતા તેની ઉપર ગુલાલ નાખ્યા પછી તરતજ વાદીએ ઉપલી સ્ત્રીની છાતી ઉપર હાથ નાખ્યો જે ઘેરમાં વાદી ઉતર્યો હતો તે ઘેરમાં હું દરરોજ તેના દર્શન કરવા જતો હતો. એક વખત હું મારા મામા દામોદર દેવજીની સાથે વાદીના દર્શન કરવા ગયો ત્યારે બપોરના એક વાગ્યાના સુમાર હતો વાદી પોતાના બીછાના ઉપર સુતો(લેટતો) હતો. મારો મામો જઇને તેના પગ ચાપવા લાગ્યો, અને હું પણ તેમ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી ૦। કલાકને સુમારે ઉપર જણાવેલી ભાટીઆની જુવાન છોકરી (જેની છાતી ઉપર વાદીએ હાથ નાખ્યો હતો તે) એક વીધવાનાં સાથે ત્યાં આવી તે વીધવાએ આવીને વાદીનાં કાનમાં કંઇ કહ્યુ તે ઉપરથી વાદીએ હમોને બાહાર જવાને ફરમાવ્યું. હમો તેથી બાહાર નીકળ્યા. વીધવા પણ હમારી સાથે બાહાર આવી ને પાછી અંદર ગઇ. પેલી જુવાન છોકરી વાદીના ઓરડામાંજ હતી. મારા મામાએ મને એની મતલબ સમજાવી ત્યાર પછી એ વીધવાએ બાહાર આવીને બારણું બંધ કીધું. અને મામા

દઈને તે પોતાના હાથમા પકડી રાખી. એ સઘળો વખત પેલી જુવાન છોકરી અંદર જ હતી. મારા મામાએ મને કહ્યુ કે તારી મરજી હોય તો હુ તને રાસ લીલાના દર્શન કરાવુ મે હા પાડી. તે ઉપરથી મને મામાએ તે લીધવાને કહ્યુ અને તેણે બારણા ઉઘાડી હમને અંદર જવા દીધા. અંદર ગયા એટલે વડી તે જુવાન સ્ત્રી સાથે બાર કર્મ કરતો હતો તે મે દીઠુ. કેટલએક ભાવકી સેવકો એવી નસથી લાના દર્શન કરવાને આતુર હોય છે. વારીએ મારા મામાને પુછ્યુ કે તે દર્શન કરાવવાની કેટલી ભેટ કરવી છે? મારા મામએ કહ્યુ કે એ તમને સારી ભેટ આપશે (આ નીર્લજ વાત જણાવતા સાક્ષી અચકાયો તે ઉપરથી સર જેમેક્ આરનોલડે કહ્યુ કે ઈનસાફની દરબારમા ખરેખરી વાત કેહેવાને શરમાવવુ જોઈએ નહીં) તે વખતે મારી ઉમર આશરે ૧૮ કે ૧૯ વરસની હતી. ભાવકી સેવકો રાસલીલાના દર્શન કરવામા મોટુ પુન્ય સમજે છે, તેથી તેએ ગૌલોક (મહારાજના પંથવાળાઓનુ મોટુ સ્વર્ગ) મળવાની આશા રાખે છે. હુ શરમાઈને તરત જ તે ઓરડામાથી બાહાર નીકળી આવ્યો અને મારો મામો અંદર રહ્યો. બે ત્રણ દીવસ પછી એક બીજી પર ઘેરડી ભાટીઆની સ્ત્રીને વારીના સુવાના ઓરડામા મે જતી જોઈ. આશરે ૧૮ વરસ ઉપર હુ ગોકુલ મથુરાની જાત્રાએ ગયો હતો ત્યા રસમંડળીની વાત પેહેલ વેહેલા મારા જાણવામા આવી. બેંગ મધ્યે એક રસ મંડળીમા હુ હ જર હતો. ત્યા આશરે બાર, તેર, કે પંદર સ્ત્રી તથા પુરૂષો હતા. એ રસ મંડળી ત્યા દરરોજ ભરાતી હતી. એ રસ મંડળીમા લોકો એકઠા થયા પછી ૮૪ અથવા ૨૫૨ વૈશ્નવોની વાર્તા વાચવામા આવી હતી. તે વાર્તાના પુસ્તક ઉપર મઈસુર સુકો મેવો, ઇત્યાદી, ભોગ ધરી તે વૈશ્નવોને વહેંચી આપ્યો હતો. પછી જે બહારના લોકો એ મંડળીમા ફક્ત વાર્તા સાભળવાને આવ્યા હતા તે ઉઠીને ચાલતા થયા. હુ પણ બહારનો માણસ ગણાતો હતો તોપણ બીજાઓ ગયા પછી થોડી વાર બેસી રહ્યો. તે લોકોએ બાહાર ગોદડાંનો એક ઢગલો પડયો હતો તે ઉપાડીને માંહેના ઓરડામા હારની હાર પાથર્યા. સ્ત્રી તથા પુરૂષ ત્યા બેસેલા હતા. તેઓએ મારા મામાને કહ્યુ કે એને વિદાય કરો, તે ઉપરથી હુ ત્યાથી ઉઠયો અને તેઓએ તરત જ દીવાં ઓલવી નાખ્યા. હમારા લોકોમા રસમંડળીની વાત ઘણી પ્રસીદ્ધ છે. પંચ વરસના છોકરાઓ પણ તે જાણે છે, તે આવી રીતે જાણે છે - રસમંડળીમા વાર્તાઓ વંચાય છે તે વાર્તાનો મતલબ

જુદી રીતે સમજાવવામાં આવે છે, અને એક બીજાની સ્ત્રીઓ સાથે જારકર્મ કરવામાં આવે છે દરેક પુરૂષ જે એ મંડળીમાં સામેલ થાય તે પોતાની સાથે પોતાની સ્ત્રીને પણ લઇ જાય છે ફક્ત વરકત લોકો બાયડી વગર દાખલ થઇ શકે છે એ મંડળીવાળા મહારાજના મોટા અને ભાવકી સેવકો કેહેવાય છે વરકત લોકો મહારાજોની ભડવાઇ કરે છે. એક વેળાએ વાદીએ મને કહ્યું કે વરકત લોકોએ મહારાજોને બગાડયા છે એટલી અંદર જ્યારે હું વાદીની પાસે બેઠો હતો ત્યારે ઉપર જણાવેલી એક બીજી ભાટીઆની સ્ત્રી આવી, તેણે શરમાઇને મારી લાજ કાહાડી તે ઉપરથી મારા મામાએ કહ્યુ કે ચાલો આપણે જઇએ વાદી અને પેલી સ્ત્રી અંદરના ઓરડામાં ગયા અને હમે ચાલતા થયા વાદીને ચરણસ્પર્શ કરનારી સ્ત્રીઓના હાથ પોતાના પગના અંગુઠાથી દાબતા મે ત્રણ ચાર વખત દીઠો છે અંગુઠાથી હાથ દાબવો એ જારકર્મની ઇશારત છે વાદી મુંબઇમાં આવ્યા પછી બીજે કે ત્રીજે દહાડે હું તેને ભાઇખલામાં મળ્યો હતો.

(પદરમો દીવસ, બ્રહસ્પતવાર તા૦ ૨૦ મી ફેબ્રુવારી)

"વાદી મુંબઇમાં આવ્યા પછી દાહાડામાં હુ તેને બે ત્રણ વખત રોજ મળતો હતો તે મારી સાથે મિત્રાચારી રાખતો હતો મે તેને મારે ઘેર પધરાવ્યો હતો મારા મિત્રો સાથે મે તેને ઓળખાણ કરાવી આપી હતી અને તેની પધરામણી કરવાને વાસ્તે મે તેઓને ભલામણ કીધી હતી સભા ભરવાને વાસ્તે મે તેને ખુરશી, શેતરંજી તથા કોચ આપ્યા હતા વાદીએ બે ચોપાનીઆ પ્રગટ કીધા છે તે હું જાણુ છુ એ ચોપાનીઆ છપાવી આપવાનો બંદોબસ્ત મે ગણપત કૃષ્ણાજી સાથે કીધો હતો એ બંદોબસ્ત વાદીના કેહેવા ઉપરથી મેં કીધો ચોપાનીઆ વાદી પોતે લખતો હતો વાદી લખાવતો હતો અને ગોરધનદાસ તેના કહ્યા મુજબ લખતો હતો ચોપાનીઆના ઘરાક કરવાને વાસ્તે વાદીએ 'ચાબુક' છાપાખાનામાથી હેડબીલ છપાવ્યુ તે મે જોયુ છે એ હેડબીલ કહાડવાની વાદીને મે ભલામણ કીધી હતી. એ મધ્યેની બીના વાદીએ લખાવી અને ગોરધનદાસે લખી વાદીએ વળી એક ચર્ચાપત્ર ગોરધનદાસ પાસે લખાવી 'ચાબુક' પત્રમા મોકલ્યુ હતુ. એ મધ્યે 'સત્યપ્રકાશ' સાથે તકરાર લખી હતી અને તેમા વાલકેશ્વર તથા ભાઇખલાના રસ્તા વીષે લખ્યુ હતુ. વાદીએ લાઇબલની ફરીઆદી શરૂ કરી તેની અગાઉ મને જણાવ્યુ કે છાપાવાળાઓને લીધે બધા મહારાજો મ[illegible]

પણ હું તેઓની સાથે લડવાને આવી આવ્યો છું, તેણે મને પુછ્યું કે મારી ગેરહાજરીમાં ફરીઆદી ચાલે કે નહીં. મેં કહ્યું કે હું એ વીષે કાંઇ જાણતો નથી. તે વેળાએ કરસનદાસ નેણસી હાજર હતો. તે બોલ્યો કે તમારી ગેરહાજરીમાં ફરીઆદી ચાલી શકશે. તેણે મને પુછ્યું કે હું જો મુંબઇમાં રહું તો મારી સાહેદી મારે ઘેર લે કે નહીં. મેં કહ્યું કે એમ કદી બનશે નહી, કારણ કે આસરે ૭ વરસ ઉપર છીવણજી મહારાજને સમન થયો હતો અને તેની સાહેદી ઘેર આગળ લેવડાવવાની ઘણીથી તજવીજ કીધી, પણ કાંઇ વળ્યું નહીં. ત્યારે વાદીએ મને પુછ્યું કે જો હું કોર્ટમાં જાઉં તો મને જડજની પાસે બેસવાને ઉંચી જગા મળે કે નહીં? મેં કહ્યુ કે તે હું કહી શકતો નથી. ત્યારપછી વાદીની સાથે કેટલીએક મુલાકાત થયા પછી મારી ખાત્રી થઇ કે તેણે પોતાની આગલી અનીતિની ચાલ છોડી નથી, થોડાએક મહીના સુધી તેણે સ્ત્રી કેળવણીને મદદ કરવાનું ડોળ ઘાલ્યું હતું તેથી, હું ભુલાવામાં પડયો. એક દહાડે હું વાદીનાં મંદીરમાં બેઠો હતો ત્યારે બે સ્ત્રીઓ આવી; એક પરણેલી આશરે ૨૫ વરસની હતી અને બીજી વીધવા હતી. પરણેલી સ્ત્રી જ્યારે ઉપર ચડી ત્યારે તેના છાલમાં રૂપાની લોટી ઢાંકેલી હતી તે બાહાર કાહાડી. તે જોઇને મહારાજે અંદરના ઓરડામાં જવાની તેને ઈશારત કરી. તે ઇશારત તે જુવાન સ્ત્રી સમજી નહીં તે ઉપરથી મહારાજની દાસીએ કહ્યું કે વૈષ્ણવ માહિ આવો. તે ઉપરથી બેઉ જણીઓ અંદર ગઇ. વાદીએ મને કહ્યું કે તમે જઇને ચોપાનીઆં છાપવા વીષે ગણપત સાથે જલદીથી બંદોબસ્ત કરો. હું નીચે ઓટલા ઉપર ઉતર્યો; પણ મારા મનમાં સંશય પડવાથી હું પાછો ઉપર ગયો અને આગળ બેઠો હતો ત્યાં જઇને બેઠો. ત્યાં બારણાની બાહાર પેલી વીધવા બેઠી હતી. હું આશરે અરધો કલાક બેઠો તે પછી મહારાજ બાહાર આવ્યા અને મને જોઇને ફીકા પડ્યા, તેની પાછળ તે સ્ત્રી પણ હસતી હસતી નીકળી મેં તે વખત ધાર્યું કે વાદીએ તેની સાથે જારકર્મ કીધું, તેના હાથમાં રૂપાની લોટી તે વેળાએ હતી નહીં, વાદીને તે લોટી આપી દીધી હશે. પછી તે વીધવા તથા પેલી જુવાન સ્ત્રી ચાલતી થઇ. વાદીએ મને કહ્યું કે તમે પાછા કેમ આવ્યા? મે કહ્યું કે મારે હાલ બાહાર જવું છે, માટે તમેજ તમારો માણસ ગણપતને ત્યાં મોકલો; એમ કહીને હું પણ ચાલતો થયો. સાંજના પાછો હું મહારાજને મલ્યો ત્યારે અંદરના ઓરડામાં વાત કરવાને મને લઇ ગયો.

વાદીએ વાત કહાડી અને મને પુછયું કે છોકરીઓની નીશાળ મુંબઈમાં કાહાડવા બાબત તમે શું બંદોબસ્ત કીધો? મેં કહ્યું કે મહારાજ આ બધો તમારો ઢોંગ છે. તમે બહારથી સુધારાની મોટી મોટી વાતો કરો અને અંદરથી આવાં કરતુક કરો છો! તેણે કહ્યું કે હું તો ફકત આરોગવાને (ખાવાને) અંદર ગયો હતો. એટલું કહીને તે વાત વાદીએ ઉડાવી દીધી. બીજી વેળાએ એજ બાબત વીષે ફરીથી વાત નીકળી. મેં કહ્યું કે તમે કેહેતા હતા કે હું જાહેર રીતે આરોગું છું, અને તે દહાડે તમે ભીતર (અંદર) આરોગવાને કેમ ગયા? મહારાજે કહ્યું કે તે સ્ત્રીની એવીજ મરજી હતી. મેં કહ્યું જ્યારે એમજ હતું ત્યારે વીધવા સ્ત્રીને બહાર શા માટે બેસાડી તેનો જવાબ મહારાજે આપ્યો નહીં. વાદીના ચરણસ્પર્શ કરતાં મેં કેટલીએક સ્ત્રીઓને જોઇ છે, અને જુવાન તથા ખુબસુરત સ્ત્રીઓના હાથ વાદીને પોતાના પગના અંગુઠાથી દાબતાં મેં દીઠો છે. ઉપલી વાત થયા પછી એક અઠવાડીએ મેં વાદીને કાંઇ ઓસડ પીતાં જોયો. તે ઓસડ વાદી ગુલાબના પાણીમાં પીતો હતો. તે વખત હું કાંઇ બોલ્યો નહીં. તેજ દીને સાંજના હું પાછો વાદીને મળવાને ગયો. ત્યારે તેના સુવાના ઓરડામાં તેની સાથે મારે વાતચીત થઇ. મેં તેને પુછયું કે મહારાજ આજ સવારે તમે ઓસડ શા માટે પીતા હતા? તેણે કહ્યું કે મને ચાંદીનાં દરદ જેવું જણાય છે. મેં કહ્યું કે મહારાજ મારી પુરી ખાત્રી થઇ કે તમે હજી સુધર્યા નથી. તે ઉપરથી વાદીએ કહ્યું કે 'તમે હમારો અંત લો ના પુરૂષની પાસેથી હમને શું પેદાશ થાય છે? પેદાશનો મુખ્ય આધાર તમારા લોકોની સીઓ ઉપર છે. હમને પેદાસ કરી આપવાનો તમે જો બંદોબસ્ત કરો તો મહારાજોમાંથી વ્યભીચારની જડ ઉખેડી નાંખવાનું હું માથે લઉં. વ્યભીચારનું વ્યસન એકદમ છોડી દેવું ઘણું મુશ્કેલ છે. તો પણ મેં મારી ચાલમાં અગાઉનાં કરતાં ઘણો સુધારો કીધો છે. તેણે મને કહ્યું કે તમે ડાકટર ભાઉ દાજીને મારી પાસે લઇ આવજો. એ મુજબ ડાકટર ભાઉ દાજીને હું લઇ ગયો. તે વેળાએ રાવ સાહેબ વીશ્વનાથ પણ હમારી સાથે હતો. નીશાળ બાબદ થોડી વાત થયા પછી વાદીએ પોતાના દરદની વાત કહાડી ત્યારે હું તથા રાવ સાહેબ વીશ્વનાથ ઉઠીને જરા દુર ગયા. ત્યાર પછી ડાકટર ભાઉ દાજી સાથે શું વાતચીત થઇ તેની મને ખબર નથી. કેટલાએક દીવસ પછી હું વાદીને મળ્યો ત્યારે તેણે મને જણાવ્યું કે હું ધીરજરામની દવા કર

છું. તે વેળાએ તેનું મોહોડું આજારીની પેઠે ઉતરી ગયલું હતું. ડાકટર ભાઉ દાજીને હું સન ૧૮૬૦ ના સપ્ટેંબર મહીનામાં લઈ લઈ ગયો હતો. મહારાજોના વ્યભીચારની વાત ઘણીજ પ્રસીદ્ધ છે. આશરે દશ, બાર કે પંદર મહારાજોના વ્યભીચાર વીષે મને પોતાને અનુભવ છે. સન ૧૮૫૫ માં ભાટીઆઓની સ્રીઓને પાછલી રાતે દર્શન નહીં મોકલવાનો બંદોબસ્ત કરવા માટે ભાટીઆનું મહાજન એકઠું મળ્યું હતું. બીજા મહારાજોના વ્યભીચાર વીષે જીવણજી મહારાજની સાથે હમારે વાતચીત થએલી છે. એ વાતચીત વખતે ડાકટર ભાઉ દાજી, વીનાયક વાસુદેવ અને હું ભુલતો નહીં હોઊં તો નારાયણ દીનાનાથજી હાજર હતા. હમને મહારાજે બોલાવ્યા હતા. મહારાજે કહ્યું કે છાપાવાળાઓ લડે છે અને મને સાહેદી સમન આપ્યો છે. ડાકટર ભાઉ દાજીએ કહ્યું કે મહારાજ! તમારી ચાલ સુધારો, નીશાળો કાહાડો, તમારા સેવકોને ધર્મોપદેશ કરો, તો તમારી વીરૂદ્ધ કોઇ છાપશે નહીં અને તમારી મોટી કીર્તી થશે. ડાકટર ભાઉ દાજીએ તે વેળા એથી વધારે બોધ કીધો હતો, પણ હું ફક્ત તેની મતલબ જણાવું છું. જીવણજીએ કહ્યું કે બીજા મહારાજો ઉપર મારી કાંઇ સત્તા નથી, અને તેઓની ઘણીખરી પેદાશ સ્રીઓ પાસેથી થાય છે, એટલા વાસ્તે એ વીષેના અટકાવ કરવાને હું શક્તિવાન નથી. બીજી વેળાએ જીવણજી મહારાજ સાથે મહારાજોનાં વ્યભીચારની વાતચીત થઈ ત્યારે શેઠ ખરશેદજી નશરવાનજી કામા પણ હાજર હતા, અને તેણે જીવણજી મહારાજને ઘણું સમસમજાવ્યું. જીવણજીએ કહ્યું કે હું પોતાને વીષે બંદોબસ્ત કરવા તથા વ્યભીચાર છોડવાને તૈયાર છું. એ બંદોબસ્ત કરવાને જીવણજીએ કબુલ કીધું, પણ તેની ઉપર સહી આપવાને ના પાડી. ત્યાર પછી જીવણજીએ એકાંતમાં હમને ઠપકો આપ્યો અને કહ્યું કે તમોએ ઘેરની વાત બાહાર કરી તે ઠીક નહીં. ગયે વરસ (સપ્ટેંબર મહીનામાં) છાપાવાળાની તરફથી કોઇ સાહેદી પુરે નહીં એવો બંદોબસ્ત કરવાને ભાટીઆનું મહાજન મળ્યું હતું. તેમાં મને બોલાવ્યો હતો; પણ હું ગયો નહીં હતો. એ મહાજન એકઠું કરવા માટે મારી રજાની જરૂર હતી; પણ તે લીધી નહીં હતી. વાદીની પાસે જવાનું મેં પાછળથી બંધ કીધું.

ઉલટ પાલટ તપાસ--એટમાં હું જ્યારે વાદીને મળ્યો ત્યારે તેની ઉમર અઠાવીસેક વરસની હતી, હમણા તે આશરે ૪૦ વરસની

છે. તે વેળાએ વાદી જે ચાલ ચલાવનો હતો તે હું હમારા ધર્મની વાત સમજતો હતો. ગોલામી ખત થયા પછી મારા વીચાર બદલાઇ ગયા છે. ગોલામી ખત ઉપર જે પ્રમાણે કેટલાએક સુલેહના અમલદારોએ સહી કીધી તે પ્રમાણે મેં ખી કીધી છે. જે જુવાન સ્ત્રીને મેં બેટમાં જોઇ તે પરણેલી હતી, એમ હું તેના પેહેરવાસ ઉપરથી કહી શકું છું. શેઠ મંગલદાસ નથુભાઇની નીશાળમાં વાદી છોકરીઓને ઇનામ આપવાને પધાર્યા હતો. તેના વિચાર એવા હતા કે છોકરીઓને ફકત વલ્લભાચાર્ય પંથના ધર્મની કેળવણી આપવી. પણ વિનાયક વાસુદેવજીએ પોતાનો વિચાર એથી ઉલટો જણાવ્યો હતો. એ અવસરે ગામમાં પુનર્વીવાહની ચર્ચા ચાલતી હતી, અને વાદીએ તે વીષે તકરાર કરવાને એક જાહેર સભા મેળવી હતી. પુનર્વીવાહ નહીં કરવા એવો વાદીનો વિચાર હતો. જે બે સ્ત્રીઓ મુંબઇમાં વાદીની પાસે ગઇ હતી તેને હું ઓળખતો નથી, વાદીની ખરાબ ચાલને લીધે મેં તેની પાસે જવાનું પાછળથી બંધ કીધું.

પાછી તપાસ—"વાદી ધર્મગુરૂ કહેવાય છે; પણ ધર્મગુરૂ પ્રમાણે ચાલતો નથી. તે કદી ધર્મનો ઉપદેશ કરતો નથી. તેણે ધર્મનો ઉપદેશ કરવો જોઇએ. ગોલામી ખત ઉપર મેં નાખુશીથી સહી કીધી હતી. અહીં સાહેદી પુરવા આવ્યાથી હું એ લખતથી ઉલટો ચાલ્યો છું (જજોના પુછવા ઉપરથી) બેટ મધ્યે વાદીને મેં જે અનીતિ કરતાં દીઠો હતો તે વીષેની વાત મેં વાલેસની કંપનીના ભાગીઆ શેઠ ધનજીભાઇ ફરામજીને આશરે ચાર કે પાંચ વરસ ઉપર જણાવી હતી. ત્યાર પછી ગયે વરસે મારો મામો દામોદર દેવજી મુંબઇમાં હતો ત્યારે શેઠ ગોકલદાસ તેજપાલની વાડીમા એની તથા બીજાઓની હજુર એજ વીષે વાતચીત થઇ હતી. તે વેળા ખટાઉ મકનજી, તથા મથુરાદાસ લવજી તથા નરશી જેઠા હાજર હતા. ગયા બે મહીનામાં હું માથેરાન ગયો હતો ત્યારે શેઠ મંગળદાસ નથુભાઇની પાસે પણ મેં વાદીની અનીતિ વીષે વાત કીધી હતી."

(૧૩) કાલાભાઇ લલ્લુભાઇ—"હું જ્ઞાતે કાયસ્થ અને એલ્ફીન્સ્ટન સ્કુલનો વિદ્યાર્થી છું. વાદીને હું ઓળખું છું અને ત્રણ વરસ ઉપર સુરતમાં હું તેની પાસે જતો હતો, વાદી મારા બાપનો મિત્ર થાએ. સુરતમાં પેહેલવેલી મુલાકાતે વાદીની સાથે મારે પુનર્વીવાહ વીષે વાત ચીત થઇ હતી. વાદીને હું વારે ઘડીએ મળવા જતો હતો, અને તેના મંદીરમાં જુદા જુદા ઓરડામાં જુદે જુદે વખતે તેનો

મેળાપ થતો હતો અને જ્યારે હું જતો હતો ત્યારે વાદીની પાસેથી મને (પ્રસાદી) બીડુ મળતુ હતુ એક દહાડે હુ પેહેલે માળે વાદીની પાસે બેઠો હતો તેવામા એક વાણીઆની છોકરી મહારાજની દાસી સાથે આવી તે છોકરીની ઉમર ચઉદ પદર વરસની હતી આગલા દીવાનખાનામાથી થઈને તે અદરના ઓરડામા ગઈ અને એક વાણીઓ હમારા પાસે દીવાનખાનામા બેઠો હતો તે ઉઠીને ચાલતો થયો ત્યાર પછી વાદી દીવાનખાનામાથી અદરના ઓરડામા ગયો, અને પેની દાસી દીવાનખાનાના મોટા બારણા આગળ બેઠી, થોડીવાર પછી ચાર પાચ સ્ત્રીઓ આવી તેની સાથે દાસી વાત કરવા લાગી મને દરરોજ બીડુ મળતુ હતુ તે એ દીને નહી મળવાથી હુ વાદીની પાસે અદરના ઓરડામા તે માગવાને ગયો જેવો અદરના ઓરડાનુ બારણુ ઉઘાડીને માંહે જાઉં છુ તેવામા મહારાજ સામેના કોચ ઉપર તે જુવાન છોકરીની સાથે બેઠેલા હતા, તેઓ એક બીજાના ગળામા હાથ નાખીને કોટી તથા ચુમી કરતા હતા મને જોઈને મહારાજ ભોઠા પડયા અને કહ્યુ કે મે તને આજ બીડુ નથી આપ્યુ ? એમ કહીને મારી સાથે બહાર આવ્યા અને પોતાના ખવાસ (ચાકર) પાસે બીડુ મગાવીને મને આપ્યુ તે લઈને હુ ચાલતો થયો મહારાજ પાછા અદરના ઓરડામા ગયા મુબાઈમા વાદી આવ્યા પછી હુ તેને ઘણું કરીને રોજ મળવા જતો હતો. એક વેળાએ હુ વાદી પાસે બેઠો હતો ત્યારે વ્યભીચાર સબધી વાતચીત નીકળી તે વેળાએ બે ત્રણ ચાચીઆ (ભાટીઆ) હાજર હતા મહારાજે કહ્યુ કે વ્યભીચારમા કાઇ બાધ નથી પણ ઉલટુ તેથી માણસને કૌવત આવે છે અને તેનુ લોહી સાફ થાય છે તે વીષેનો તેણે એક દાખલો આપ્યો, તે એ કે ગાયકવાડ સરકારની દરબારમા કેટલાએક મલ્લ હોય છે તેઓ એક કરતા વધારે સ્ત્રીઓ રાખે છે અને કુસ્તી રમવાને તૈયાર થાય છે તેની અગાઉ તેઓ સગ કરે છે બીજી વેળાએ વાદીના મદીરના ચોકમા હુ ઉભો હતો ત્યારે બે ત્રણ વૈષ્ણવો એક સ્ત્રીની સામે આગળી કરી વાત કરતા હતા, કે આની ઉપર જદુનાથજી મહારાજ આશક છે તે સ્ત્રીને મે ઓળખી રાખી. બીજે પ્રસગે મારી સ્કુલમા રજા હતી અને હું બે વાગ્યાને સુમારે કાઇ કામે જતો હતો ત્યારે તે સ્ત્રીને મે રસ્તામાથી જતા દીઠી. મે એવી કલ્પના કીધી કે તે માહારાજના મદીરમા જાય છે તે ઉપરથી હુ તેની પાછળ ગયો તે સ્ત્રી વાદીના મદીર ઉપર ચડી. ને પણ ઉપર ગયો અને વાદી દીવાનખાનામા બેઠો હતો તે સ્ત્રી

વાદીના અંદરના ઓરડામાં ગઈ; હું ગયો પછી થોડે વારે વાદી તેની પુઠે ગયો. હું બાહારના દીવાનખાનામાં બેસી રહ્યો. આશરે અરધો કલાકે મહારાજ બહાર આવ્યા અને મારી તરફ જોઈને હસતું મોહોડું કર્યું. મેં કહ્યું કે મહારાજ તમે સુધારો તો સારો કરો છો. ત્યાર પછી થોડીવારે પેલી સ્ત્રી બહાર નીકળી તે મહારાજની સામે મોડું હસતું કરીને ચાલતી થઈ. તેનો પોશાક ચુંથાઈ ગયો હતો. અંદર ગઈ ત્યારે જેવો અકકડ હતો તેવો નહી હતો. તેના કપડા તથા ઘરેણાં ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તે કોઇ આબરૂવાળા ગૃહસ્થની સ્ત્રી હતી. 'સ્વધર્મ વર્ધક' ચોપાનીઆં વીષે વાદી સાથે મારે વાતચીત થઇ હતી. તે બોલ્યો કે મારી તરફથી છપાય છે. સુરતમાં વાદી જ્યારે હતો ત્યારે એક દહાડો તેણે મારા દેખતાં સેવકીઓને ચર્ણસ્પર્ષ કરવાની ના પાડી. મેં તેનું કારણ પુછયું ત્યારે તેણે કહ્યું કે ચર્ણસ્પર્ષ કરવા દીધાથી લોકોને સંશય ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાર પછી મહારાજ જ્યારે મુંબઇમાં આવ્યા ત્યારે સેવકીઓને ચર્ણસ્પર્શ કરવા દેતાં મેં તેને દીઠા હતા. વાદી ઘણું જુઠું બોલે છે. સુરતમાં તેની આબરૂ સારી બોલાતી નથી. તે વ્યભીચારી છે, એ વાત ત્યાં પ્રસીદ્ધ છે મારો બાપ મુંબઇની સદર અદાલતનો શીરસ્તેદાર છે. હું વાદીની પાસે વારે ઘડીએ જતો હતો તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે લાઇબલની બીના છપાઇ તેની અગાઉ તેની પાસે જેટલા લોકો આવતા હતા તથા તેને જેટલું માન મળતું હતું તેટલુંજ માન લાઇબલની બીના છપાયા પછી પણ તેને મળતું હતું.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"મારી ઉમર ૧૯ વરસની છે અને હું દાકતર પીરજરામનો ભત્રીજો થાઉ છું, હું પ્રતીવાદીને ઓળખું છું. સુરત મધે ત્રણ વરસ ઉપર હું વાદીને મળ્યો હતો ત્યારે તે પરણેલો હતો સુરત મધ્યે વાદીની બદચાલ મેં જોઈ તે વીશે મેં નર્મદાશંકરને તેજ દીને જણાવ્યું હતું. સારાં કામને માટે જુઠું બોલવું તેમાં પણ હું પાપ સમજું છું.

પાછી તપાસ.—"મુંબઇ મધે જે સ્રીને મેં જોઇ તે માહારાજની છોકરી નહીં હતી. તે વીષે મારી પાકી ખાતર જમા છે."

૧૪ ખરશેદજી મનચેરજી—"હું આણુક, નો મેનેજર છું. મહારાજનો કેસ ચલાવનાર પરભુદાસને હું ઓળખું છું. તે આ હેંડબીલ તા૦ ૨૧ નું મારી પાસે છપાવવાને લાવ્યો હતો. તેણે એક

ગરબીની ચોપડી પણ છપાવી હતી. તેનું બીલ મહારાજનાં નામનું કીધું હતું મહારાજને ત્યાં તે છાપેલા હેંડબીલ હું લઈ ગયો ત્યારે માહારાજના માણસે મને જણાવ્યું કે તેના પૈસા પ્રભુદાસ તમને ચુકાવી આપશે.

(૧૫) કનોબા ગણપત—"ગણપત કૃષ્ણાજીના છાપખાનાનો હું છાપનાર છું. શેઠ લક્ષ્મીદાસની મારફતે માહારાજે મારી પાસે "સ્વધર્મ વર્ધક" ના ચોપાનીયાં છપાવ્યાં હતા માહારાજના સેક્રેટરી ગોર્ધનદાસની ઉપર તેના 'પ્રુફશીટ' મોકલવામાં આવતાં હતાં.

(સોલમો દીવસ શુક્રવાર તા૦ ૨૧ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૧૬) ચત્રર્ભજ વાલજી—"હું ભાટીઓ છું અને વાદીને ઓળખું છું. મુંબઈમાં હું વાદીની પાસે વારે ઘડીએ જતો હતો. એક દહાડે હું વાદીની પાસે બેઠો હતો, તેવામાં એક સ્ત્રી આવી તે વાદીના અંદરના ઓરડામાં ગઇ ત્યાર પછી થોડી વારે મહારાજની દાસીએ આવીને મહારાજના કાનમાં કાંઇ કહ્યું. વાદી ખાવાનું મીશ-બાનુ કરીને અંદર ગયો અર્ધો કલાક રહીને પાછો બહાર આવ્યો તેની પાછળ પેલી સ્ત્રી પણ નીકળી. તે સ્ત્રીના પોશાકમાં મેં કાંઇ ફેરફાર દીઠો નહીં. થોડી વાર પછી મહારાજ પાછા જમવાને ઉઠયા.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"હું વાદીને ઘણું કરીને રોજ મળવા જતો હતો. મેં તેનો જનાનો જોયો નથી. હું મહારાજના સુવાના ઓરડામાં ગએલો છું. મહારાજોની વીરૂધ જે જે ચોપાનીયા છપાયાં હતાં તે લેવાને મહારાજે મને અંદર બોલાવ્યો હતો. તે ચોપાનીયાં મેં તેને આપ્યાં. ઉપર જણાવેલી સ્ત્રીના હાથમાં મેં કાંઈ જોયું નઈ હતું, પ્રતીવાદી કરસનદાસ આશરે છ વરસ ઉપર 'ગોકળદાસ તેજપાળ વીદ્યાલય'નો માસ્તર હતો અને તેના હાથ નીચે મેં આશરે દોહો વરસ સુધી કેળવણી લીધી હતી. ઉપર જણાવેલી સ્ત્રી વીશે મેં તેનં પાસે કાંઇ વાત કરી નહીં હતી. મારે વાદી સાથે વ્યભીચાર સંબંધ વાત ચીત થઇ હતી. તે વેળા એ કાળાભાઇ લલુભાઈ હાજર હતા, મેં મહારાજને પુછ્યું કે શાસ્ત્રમાં વ્યભીચાર કરવાની મના કીધી છે તેવુ છતાં મહાન પુરૂષો વ્યાભીચાર કરે છે તેનો ખુલાસો શું મહારાજ જવાબ દીધો કે જે રૂપીઓએ વ્યભીચારનો નીષેધ કીધો છે તે રૂપિઓને તેનો અનુભવ નહીં હશે. વ્યભીચારમાં કાંઇ દોષ નથી પણ તેથી

ઉલટું અગનુ કૌવત વધે છે, અને લોહી સાફ થાય છે તે વીશે તેણે ગાયકવાડ દરબાર મધેના મવ વીધેનો દાખલો આપ્યો

પાછી તપાસ—"હુ મહારાજના અદરના ઓરડામા ગયો હતો ત્યારે મે ત્યા એક ખીછાનુ દીઠુ હતુ જે ચોપાનીયા મે વાદીને આપ્યા તે મુબઇમા છપાયલા હતા"

(૧૭) ખરશેદજી નસરવાનજી કામાજી—ઉલટ પાલટ તપાસ—"જીવનજી મહારાજના મદીરમા એ મહારાજને બીજાઓ સાથે વાત ચીત થઇ ત્યારે હુ હાજર હતો તે વેળાએ એવી કબુલાત થઇ હતી કે જે કાઇ વાત થાય તે કોર્ટમા અથવા દરબારમા, અથવા કોઇબી ઠેકાણે જાહેર પાડવી નહીં એટલા વાસ્તે હુ જાહેર પાડવાને ખુશી નથી હુ ધારૂ છુ કે લક્ષ્મીદાસ તથા ગોકળદાસની પાસેથી એવીજ કબુલાત લીધી હતી જીવણજી મહારાજ સાથે મારે બે વખત વાત ચીત થઇ હતી અને ફક્ત બીજીજ વેળાએ લક્ષ્મીદાસ અને બીજાઓ હાજર હતા" (એ વાત જાહેર કરવાની ફરજ પાડવાને મી૦ એનસ્ટીએ તકરાર કીધી નહીં)

(૧૮) દામોદર જેઠા—ઉલટ પાલટ તપાસ—"હુ ભાટીઓ શરાફ છુ અને વાદીને ઓળખુ છુ કરશનદાસ નેણસીને ત્યા એ મહારાજ આશરે સવા વરસ ઉપર પધાર્યા હતા ત્યારે તેની સાથે વ્યભીચાર સબધી વાતચીત થઇ હતી કરસનદાસ નેણસીએ પુછ્યુ કે ગુસાઇજીના બાલક (મહારાજો) મા વ્યભીચાર કેવી રીતે પેઠો છે? મહારાજે કહ્યુ કે 'એ વાત હુ માનતો નથી પણ જો પેઠો છે તો (વીરક્ત) વીરકતોથી પેઠો છે' વીરકતોએ મહારાજોને બગાડયા તે હુ કહી શકતો નથી વીરક્ત લોકો વૈષ્ણવોના ઘરમા મફત પ્રસાદ લેવાને જાય છે, તેઓ ખરાબ કર્મ કરે છે અને મહારાજ પાસે પણ જાય છે

પાછી તપાસ "કરસનદાસ નેણસી હાલ મુબઇમા નથી પોતાની છોકરીના લગ્ન કરવાને માડવી ગયો છે હુ તેના પડોશમા રહુ છુ આ મુકદમામા તેને પ્રતીવાદીની તરફથી સાહેદી સમન મલ્યો છે તેની મને ખબર છે

(૧૯) મગળદાસ નથુભાઇ—"હુ વાણીઆ ગ્નાતનો એક શેઠીઓ છુ અને વલ્લભાચાર્ય ધમ પાળુ છુ હુ સુલેહનો અમલ-

દાર તથા ગ્રાંડ જુરીનો મેમ્બર છું. મેં છોકરીઓની નિશાળ કહાડી છે. જીવણજી મહારાજ સાથે બીજાઓને વાતચીત થઇ ત્યારે હું હાજર હતો. ડાકટર ભાઉ દાજીએ મહારાજોના વ્યભીચાર વીષે વાત કાહાડી. જીવણજી મહારાજે કહ્યું કે બીજા મહારાજોની ઉપર મારો કાંઇ અખ્તીઆર નથી. તો પણ એ વીષેનો બંદોબસ્ત કરવાને મારાથી બનતી મેહેનત કરીશ. ડાકટર ભાઉએ જણાવ્યું કે મહારાજો જો નીતિના આચરણ પકડે તો તેઓની વીરૂધ કોઇ પણ શખ્સ છાપવાની હીંમત કરે નહી. જીવણજી મહારાજ સાથે એ વીષે મને બીજી વખત ખાનગી વાતચીત થઇ હતી તે જાહેર કરવાને હું ખુશી નથી, (કોર્ટે ફરજ પાડવા ઉપરથી) જીવણજી મહારાજે કહ્યું કે મહારાજોનો વ્યભીચાર અટકાવવાને મારામાં શકિત નથી કેમકે તેઓની મોટી કમાઇ સ્ત્રીઓની પાસેથી થાય છે, અને સ્ત્રીઓને દર્શને આવતાં બંધ કરાય નહીં

ઉલટ પાલટ—" મેં વાદીને છોકરીઓની નીશાળમાં છોકરીઓને ઇનામ આપવા બોલાવ્યો હતો. "

(૨૦) ખટાઉ મકનજી—"હું જ્ઞાતે ભાટીઓ અને વલ્લભાચાર્યના પંથવાળો છુ. જીવરાજ બાલુની પેહેડીમાં ભાગીઓ છું અને ભાટીઆ જ્ઞાતના વર વાંધા ચુકવું છું. આઠ નવ વરસ ઉપર ગોકળદાસની વાડીમાં એક મહારાજે અનીતિ કરી હતી તે મને યાદ છે. સન ૧૮૫૫માં ભાટીઆના મહાજનમાં સ્ત્રીઓને દર્શન બાબત બંદોબસ્ત કરવાનો ઠરાવ થયો હતો તે વખતે હું હાજર હતો. એક મહારાજે પૈસા મેળવવા માટે હમને એકઠા કર્યા હતા તે પણ મને યાદ છે. ઘણા મહારાજો પૈસા મેળવવા માટે લોકોને એકઠા કરે છે. એકાદ મહારાજનું નામ લીધા વગર મારાથી તેની પુરતી હકીકત કહેવાય નહી. પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓનાં દર્શન જુદાં કરાવવા વાસ્તે મેં એક મહારાજને કહ્યું હતું. સ્ત્રી પુરૂષ ભીડમાં એક બીજાની સાથે ધકકા ધકીમાં આવે છે એ ઘણું અણઘટતું છે. ભીડાભીડમાં મારી નજરે કાંઇ બદફેલી પડી નથી. હમારા લોકો પોતાને ઘેર જ્યારે મહારાજને બોલાવે છે ત્યારે બાયડીઓ તેમની આગળ જારભાવના ગીત ગાય છે,"

(૨૧) નરશી જેઠા—ઉલટ ,પાલટ—(તું શું સાબેત કરવાને આવ્યો છે એમ પુછવા ઉપરથી સાક્ષી બોલ્યો કે)" મને શું ખબર કે તમે શું પુછવાના છો. પુછો તેનો જવાંબ " (ત્યારે ગી૰ બેલીએ તેને કાંઇ પુછ્યું નહિં)

(૨૨) ઠાકરસી નારણજી—હું વેપારી છું અને વાદીને ઓળખું છું, કચ્છ માંડવીમાં અગીઆર કે બાર વરસ થયાં વાદીની આબરૂ ખરાબ બોલાય છે. વ્યભીચાર વીષે મેં તેની આબરૂ ખરાબ સાંભળી છે.

(૨૩) રવજી સુંદરદાસ—હું વેપારી છું અને વાદીને ઓળખું છું કચ્છ માંડવીમાં નીતી વીશે તેની આબરૂ ખરાબ હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"બધા મહારાજ ખરાબ છે એ વાત સઘળા લોકો જાણે છે. કચ્છમાં મેં સાંભળ્યું હતું કે વાદીની આબરૂ બીજા મહારાજો કરતાં વધારે ખરાબ હતી. વાદી પોતાનાં ઘરમાં જુગાર રમાડતો હતો."

(૨૪) ફહાનદાસ મંછારામ—ગેરીસન ઇજનેર ખાતામાં હું આસીસ્ટંટ ઇજનેર છું. હું સુરતનો વતની છું અને વાદીને ઓળખું છું. નીતિ વીશે સુરતમાં વાદીની આબરૂ ખરાબ હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—ઘણાજ ભાવકી સેવકો સિવાય બીજાઓનું વાદીને વીશે સારૂં મત હોય એમ હું ધારતો નથી, વાદીને ઇશ્ક તથા આંખના ચાળાનો છંદ હતો.

પાછી તપાસ—" મારા સાંભળવામાં આવ્યું હતું કે સુરત મધ્યે વાદીનાં મંદીરમાં જે સ્ત્રી દર્શન કરવા જતી તેની તરફ આંખનાં ચાળા કરીને વાદી હસતો હતો."

(૨૫) જનાર્ધન રામચંદ્ર—" હું પોસ્ટ માસ્તર જેનરલની ઑફીસ ખાતામાં છું. "કવી ચરિત્ર" નામનું એક મરાઠી પુસ્તક મેં રચ્યું છે, અને તે મધ્યે વલ્લભાચાર્યના પંથની બીના લખવાને વાસ્તે કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર પાસેથી મને એક લખેલી પ્રત મળી હતી."

(૨૬) કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર—હું નાગર બ્રાહ્મણ છું. હીંદુ વીધવાઓના પુનર્વિવાહની બાબતમાં મેં ઘણી ઉલટ લીધેલી છે. પુનર્વિવાહની જાહેર સભામાં વાદીની સાથે તકરાર કરવામાં હું હતો, વાદીએ પુનર્વિવાહની વીરૂદ્ધ પોતાનો વિચાર જણાવ્યો હતો. વલ્લભાચાર્યના પંથ વીશેની લખેલી પ્રત છેલ્લા સાક્ષી જનાર્ધન રામચંદ્રને મેં આપી હતી. એ પ્રત મેં લખી હતી. વલ્લભાચાર્ય પંથના કેટલાક પુસ્તકો મેં સારી પેઠે વાંચ્યાં છે, અને તન, મન, ધન

અર્પણ કરવા વીશે મને કાંઇપણ શક નથી એ અર્પણ કરવામાં આ-ચડી, છોકરી, છોકરા, ધન માલ બધું આવ્યું. વાદીની આબરૂ દરએક ઠેકાણે સુરત, (કચ્છ) માંડવી; મુંબઇ વગેરે ઠેકાણે હલકી બોલાય છે, કાલાભાઇ લલ્લુભાઇ નામના સાક્ષીને હું ઓળીખું છું તેણે સુ-રતમાં વાદીની અનીતિ વીશે મારી પાસે વાત કરી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ--"સાત વરસ થયાં હું કવિતા બનાવું છું વલ્લભાચાર્ય પંથની અનીતિ વીશે હું મારે ઘેર ભાષણ કરૂં છું તે એવી મતલબથી કે મહારાજોને માનનારા સેવકોની શુદ્ધ ઠેકાણે આવે અને નઠારા મહારાજોને છોડી દે, એકાદો મહારાજ કદાચ સારો હશે પણ તેમ હું જીવણજીને ગણુતો નથી. મહારાજોનાં પુસ્તકો મને શાસ્ત્રીઓએ આપ્યાં તે મધ્યેથી મેં એ પંથ વીશે લખ્યું તન, મન, ધન, મહારાજને અર્પણ કરવાનું એ પુસ્તકોમાં લખ્યું છે, એ વીશે મારી પાકી ખાતરી છે, એ પુસ્તકોના જે અર્થ મેં કીધા છે, તે શાસ્ત્રીઓએ કબુલ રાખ્યા છે. હું દર વરસે એક વખત સુરત જાઉં છું પણ ગયે વરસ ગયો નથી. સુરતમાં વાદીની ખરાબ આબરૂ હતી તે વીશે લાઇબલની બીના છપાઇ તેની અગાઉ પ્રતીવાદીને મેં કહ્યું હતું.

પાછી તપાસ--"હું ગુજરાતી ડીક્ષનરી બનાવું છું તે સબબે ગયે વરસ હું સુરત જઇ શકયો નહીં. જે શાસ્ત્રીઓએ મારો અર્થ કબુલ કર્યો તે શાસ્ત્રીઓ મહારાજોના ઓશીઆળા છે, અને તેઓને નુકસાન પુગે તેટલા માટે તેઓના નામ લેવાને હું આંચકો ખાઉં છું. વલ્લભાચાર્ય પંથમાં નીતિ છેજ નહીં. મહારાજો ધર્મ ઉપદેશ કરતા નથી માટે વલ્લભાચાર્ય પંથના પણ ધર્મગુરૂ કેહેવાય નહીં, ત્યારે બધા હીંદુઓના ધર્મગુરૂ શાના કહેવાય?

(૨૭) રામદાસ ભાણજી--"હું ભાટીઓ અને વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળનારો છું. લાઇબલની બીના લખાઇ તેની અગાઉ ગુજ-રાતી વર્તમાન પત્રમાં મહારાજોની વીરૂદ્ધ મેં ઘણીએક બીના લખી છે મુબઇ ટાઇમ્સમાં પણ મેં એ વીશે કેટલાએક ચર્ચા પત્રો લખ્યા છે. તે લખવામાં મહારાજોની અનીતિ તથા ઇશ્વરી દાવાની વાતો. જાહેર. પાડી છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ--"મારા પંથમાં કેટલીએક અનીતિ છે અને અનીતિને હું ધીક્કારૂં છું તોપણ હજી હું એમાં રહેલો છું મહારાજોને વીશે જે ...એ

મને કાઇ મદદ કીધી નથી મે મહારાજોને ગાળ દીધી નથી પણ તેમની અનીતિ જાહેર પાડી છે, 'ખોજા દોસ્ત' પત્રનો હુ અધીપતી છું, અને એ પત્ર સુધારવાળા ખોજાઓનુ વાજીત્ર કહેવાય છે"

(૨૮) ત્રીભોવનદાસ દ્વારકાદાસ—ઉલટ પાલટ તપાસ— "હુ ગોકળદાસ તેજપાળ એન્ગલો વર્નાકયુલર સ્કુલનો પેહેલો આસી સ્ટંટ ટીચર છુ અને વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળુ છુ આ મુકદમાનો પારસી પ્રતીવાદી આજ સવારે મારે ઘેરે આવ્યો અને બોલ્યો કે સુપ્રીમ કોર્ટમા તમારી સાહેદીની જરૂર પડશે તેનો સમન મને અર્ધો કલાક થયા મળ્યો છે મહારાજના આચરણ વીષે ગુજરાતી વર્તમાન પત્રોમા મે ઘણીએક બીના લખી છે, પાચ વરસ થયા મહારાજના મદીરમા દર્શન કરવા હુ ગયો નથી"

(૨૯) નાનાભાઇ પેસ્તનજી—" હું ચાબુક ' નો અધીપતી છુ 'ચાબુક મધ્યે ચર્ચા પત્ર છપાવવાને વાસ્તે મહારાજની તરફથી મારા ધારવા પ્રમાણે પ્રભુદાસ આવ્યો હતો"

(૩૦) નાનાભાઇ રૂસ્તમજી રાણીના—" આ મુકદમા મધ્યે હુ પ્રતીવાદી છુ, અને 'યુનીઅન' પ્રેસનો મેનેજર તથા એક માલેક છુ. 'સત્ય પ્રકાશ ' પત્રનો હુ છાપનાર હતો અને પ્રતીવાદી કરસનદાસ તેનો અધીપતી હતો એ પત્ર પૈસાનો ફાયદો મેળવવા વાસ્તે નહી, પણ દેશીઓના સુધારાને વાસ્તે કહાડવામા આવ્યુ હતુ. પેદાશના કરતા તેનો ખર્ચ ઘણો વધારે થતો હતો વાદી જદુનાથજી મહારાજના 'સ્વધર્મ વર્ધક' નામના ચોપાનીયાના કેટલાક અક મે છાપ્યા છે એ છાપવાને વાસ્તે મહારાજનો કેસ ચલાવનાર પ્રભુદાસ મારી પાસે આવ્યો હતો તેનુ બીલ ડાકટર ધીરજરામ દલપતરામે મહારાજની તરફથી ચુકવી આપ્યુ હતુ

(પ્રતીવાદીની તરફનો મુકદમો અહી ખલાસ થયો)

(વાદીના બારીસ્ટર મી૰ બેલીએ વાદીની તરફથી સાક્ષીઓ બોલાવવા કે નહી તેનો વિચાર કરવાને કોર્ટ પાસેથી થોડોએક વખત માગી લીધો ત્યાર પછી સુમારે અર્ધે કલાકે પ્રતીવાદીએ વાદીને વીષે આપેલો પુરાવો રદ કરવાને માટે સાક્ષીઓ બોલાવવાનો મી૰ બેલીએ ઠરાવ કીધો પહેલુ નામ લાલુમલ મોતુમલનુ બોલાવવામા આવ્યુ એ શખ્સ વાદીની તરફનો સાક્ષી હોવા છતા કોર્ટનો હુકમ તોડીને આ મુકદમાની તપાસ સાભળવાને કોર્ટની અદર કેટલીએક વખત

બેઠો હતો. તેને ચીફ જસ્ટીસે સોગન આપીને એ વાત ત્રણ વખત પુછી; પણ તે નામુકર જવા ઉપરથી બીજા ત્રણ શાક્ષીઓએ સાબીત કીધું કે તે કોર્ટની અંદર મુકદમો સાંભળવાને બેઠો હતો. એ ઉપરથી કોર્ટે તેને એક દીવસ કેદખાનામાં કેદ રાખવાનો હુકમ કીધો.)

(પ્રતીવાદીનો પુરાવો રદ પાડવાને વાદીના સાક્ષીઓ)

(સતરમો દીવસ; શનીવાર, તા૦ ૨૨ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૧) લાલુમલ મોતુમલ—હું ન્નાતે મુલતાની છું અને વલ્લભાચાર્યનો ધર્મ પાળું છું. સંવત ૧૯૦૭ માં વાદી જદુનાથજી મહારાજ બેટ મધ્યે આવ્યો હતો તે મને યાદ છે. હું દરરોજ તેનાં દર્શને જતો હતો. તેની ઉમર તે વેળાએ ૨૩ કે ૨૪ વરસની હતી, અને તેની સ્ત્રી મરણ પામેલી હતી. લક્ષ્મીદાસ ખીમજીને હું હમણા ઓળખું છું. બેટમાં વાદીની પાસે આવતો મેં કદી તેને દીઠો ન હતો. બેટમાં વાદીની આબરૂ ઘણી સારી હતી અને તેની અનીતિ તથા અપવિત્રાઇ વીષે કાંઇ બોલવામાં આવતું નહીં હતું. જગન્નાથજી મહારાજની હવેલીમાં વાદીએ ઉતારો કીધો હતો. વૈષ્ણવો તેના દર્શન કરવાને આખો દીવસ જતા હતા. તેની સાથે દશ બાર ચાકર હતા; પણ કોઈ બીરક્ત નહીં હતો. માંડવીનો એક ભાટીઓ પણ તેની સાથે હતો. બેટ મધ્યે ઘણા એક મંદીરો છે તે મધ્યે એક મંદીર લક્ષ્મીજીનું છે જે ઓરડામાં લક્ષ્મીજીની મુર્તિ છે તે ઓરડો દશ કે બાર ચોરસ ફુટ છે. તેની બહાર એક ચોક છે. લક્ષ્મીજીના અંદના ઓરડામાં દાખલ થવાને ગાયકવાડની સરકારની એક અથવા બે કોરીનો કર અપવામાં આવે છે. વાદી ત્યાં વસંત પંચમી ઉપર આવ્યો હતો. એ દહાડામાં મુર્તિની ઉપર ગુલાલ નાંખવામાં આવે છે. અને લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં વૈષ્ણવોની ઉપર નાંખવામાં આવતો નથી. બેટના તેર મંદીર (પાસે પાસે) છે તે મધ્યેના ફકત ત્રણ મંદીરમાંજ વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ નાખવામાં આવે છે. અને બીજા મંદીરોમાં ફાગણ વદ ૧ સીવાય વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ નાખવામાં આવતો નથી. બેટમાં હું ગુલાલનો ધંધો કરતો હતો. લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં મહારાજ જ્યારે મુર્તિની ઉપર ગુલાલ નાખે છે ત્યારે તેની આસપાસ બીજા ચાર મંદીરના બ્રહ્મચારી (પુજારીઓ) ઉભા રહે છે અને પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ છેટે જુદાં ઉભા રહે છે. ઓરડાની બહાર પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓની ભીડ સાથે સાથે હોય છે. એ તર મંદીરની ઉપર ચાર ગાદીવાળા સત્તા ચલાવે છે.

લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં બ્રહ્મચારી તથા ચાર સીપાઇની ચોકી રાખવામાં આવે છે. ચર્ણસ્પર્ષ કરવાને કર નહીં આપે તે બાહાર રહીને દર્શન કરે છે. દહાડામાં બે વખત મહારાજ બધાં મંદીરની પરીક્રમા કરવાને આવે છે અને તે અર્ધા કલાકમાં પુરી કરે છે. મેં બેટમાં રસ મંડળી વીશે કાંઇ સંભાળ્યું નહીં હતું એ વીશે ફક્ત આંહીંજ મેં વર્તમાન પત્ર મધ્યે વાચ્યું.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"હું ફરીથી સોગન ખાઇને કહું છું કે કોર્ટ મધ્યે આ મુકદમો સાંભાળવાને માટે હું બેઠો નથી. હું બેઠો હતો એ વીષે જેઓએ સોગંદ ખાધા તે ખોટા હતા તે હું કહી શકતો નથી. તેઓએ ખરા સોગંદ ખાધા હતા." (સર જોસેફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે આ માણુસના બોલવા ઉપર કાંઈ પણ ભરોસો રાખી શકાય નહીં. તે જે કાંઇ બોલ્યો તેને હું કાંઇ પણ વજન આપી શકતો નથી.)

(૨) દેવીદાસ હંસરાજ—" હું ભાટીઓ અને દ્વારકાનો રેહેવાસી છું મારો ગુરૂ નથુજી મહારાજ મરણ પામ્યો છે. વાદીને હું ઓળખું છું અને તેને દ્વારકામાં ૧૯૦૭ ના વરસમાં મેં દીઠો હતો. મારી છોકરીના લગ્ન ઉપર મેં તેને મારે ત્યાં દીઠો હતો નીતિ અને પવિત્રાઈ વીષે તેની આબરૂ સારી હતી. મેં તેને એક જુદી ધર્મશાળામાં ચાર પાંચ દીવસ સુધી રાખ્યો હતો. બેટમાં તેર મંદીરમાં સાત મંદીર (તે મધ્યે લક્ષ્મીજીનું પણ) ગાયકવાડ સરકારના હસ્તકમાં છે. દરેક મંદીરમાં એક ચોબદાર હોય છે લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં ગુલાલ ઉડતો મેં કદી દીઠો નથી. રસ મંડળી વીષે બેટમાં મેં કાંઇ સાંભળ્યું નથી. અગર જો મેં સાંભળ્યું હોય તો એ રસ મંડળીવાળાઓને હું શીક્ષા કર્યા વગર રેહેત નહીં. હું દ્વારકાનો કુમાવીસદાર (વડો સરકારી કારભારી) હતો. મુંબાઇના ગુજરાતી વર્તમાન પત્રોથી મેં રસ મંડળી વીષે જાણ્યું હતું તે સિવાય હું કાંઇ જાણતો નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—" ત્રણ વરસ સુધી ગાયકવાડ સરકારે મને નજર કેદમાં રાખ્યો હતો. અને તે એટલા માટે કે બીજા રાજની હદના ચોરોને મેં પકડયા હતા. 'સારટ' સાહેબે મારી તપાસ કરીને તેનો રીપોર્ટ કીધો હતો. તેણે મને પાંચ હજાર રૂપીઆનો દંડ કીધો નહીં હતો, ત્રણ વરસ હું નજર કેદ હતો. તે વખતમાં બેટના મંદીરમાં હું ગયો નહીં હતો. ' પારસી રીફૉરમર ' હું ખરીદ કરતો. હતો તેમાં મહારાજના વીરૂધ મારા વાંચવામાં આવતું હતું. લક્ષ્મી-

જીના મંદીરમાં ગુલાલ ઉડતો મેં જોયો નથી. પણ ત્યાં ઉડે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. ગાયકવાડ સરકારને હસ્તક છ મંદીર છે, તેમાંનાં પાંચ મંદીરનું એકજ છાપરૂં છે. લક્ષ્મીજીનું મંદીર એ પાંચ મંદીરની સાથે આવ્યું અને તેનો દેખાવ ઘરના જેવો લાગે છે.”

(૩) મીઠારામ પુરશોતમ—“ વાદીને હું ઓળખું છું. ૧૯૦૭ ના વરસમાં મેં તેને બેટમાં દીઠા હતો. કુમાવીસદારના ગુમાસ્તાનો હું કારકુન હતો. અને બેટ મધ્યે જે મહારાજો આવતા તેની પાસે મને તે મોકલતો હતો. તેણે મને વાદીની પાસે પણ મોકલ્યો હતો. વાદી જ્યારે મંદીરમાં જતો હતો ત્યારે હું તેની સાથે જતો હતો. વાદી દ્વારકાનાથજીના મંદીરમાં ઉતર્યો હતો, નીતિ વીષે તેની આબરૂ ઘણી સારી હતી. તેની સાથે મંદીરમાં હું ચાર સીપાઇ લઇને જતો હતો. એ વેળાએ હું એની પાસેજ રેહેતો હતો; પણ મેં કાંઇ તેની અનીતિ જોઇ નથી. રસ મંડળી વીષે મેં કદી સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ હમણા તમે બોલો છો ત્યારેજ મેં રસ મંડળીનું નામ સાંભળ્યું. તેની અગાઉ મેં કદી સાંભળ્યું નહીં હતું. દ્વારકાદાસજી અને જગન્નાથજીનું મંદીર એકજ. વાદીની આબરૂ વીરૂદ્ધ આજ સિવાય કદી મેં સાંભળ્યું નથી, વાદીની સાથ મુલાકાત બેટમાંજ થઇ હતી. હું મુંબઈમાં પંદર દાહાડા થયા આવ્યો છું. વાદીની ઉપર વ્યભીચારના અપરાધ મુકવામાં આવ્યા છે તે મેં આજેજ સાંભળ્યું. મેં છેલ્લા સાક્ષીને જોયો. બેટ મધ્યે હું જ્યારે હતો ત્યારે તે કુમાવીસદાર નહીં હતો. મહારાજની પાસેજ હું બેસી રહેતો હતો, અને વાદી થોડો વાર બહાર જવાને હુકમ કરે તો જાઊં નહીં. ગાયકવાડ સરકારના સીપાઇ પણ વાદીને એક પળવારળી રેઢા મુકતા નહીં હતા.

પાછી તપાસ—“ રાજકોટથી આવ્યા પછી વાદીની અનીતિ વીષે મેં વર્તમાન પત્રોમાં સાંભળ્યું, બેટના મંદીરમાં હું વાદીની સાથે જતો હતો ત્યારે તેણે મને બાહાર જવાનું કોઇ દહાડે કહ્યું નહીં હતું. જે જે ઓરડામાં મહારાજ જાય ત્યાં તેની પાછળ હમેશ સીપાઇ રેહેતાજ હતા. તેના સુવાના ઓરડામાં પણ સીપાઇઓ રેહેતા હતા. તેને એક પળણી એકલા છોડતા નહીં હતા. વાદીના ખવાસ (ચાકર) પણ તેને એક પળ રેઢા મુકતા નહીં હતા. (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) મહા મહીનામાં મેં વાદીને બેટ મધ્યે જોયો હતો, અને તે ત્યાં દશ [illegible] ત્યારે દ્વારકાદાસજીના

મંદીરમાં મેં ગુલાલ ઉડતાં જોયો હતો. બીજા કોઇ પણ મંદીરમાં ગુલાલ ઉડતો નથી. મહારાજ તથા બ્રહ્મચારીઓ વૈષ્ણવની ઉપર ગુલાલ ઉડાડે છે. પુરૂષ તથા સ્ત્રી અર્ધા રૂપીઆનો કર આપતા તે મુર્તીના ચરણુ-સ્પર્શ કરવાને અંદર દાખલ થઇ શકતા હતા. મુર્તીનાં મંદીરમાં મહારાજ હાજર હોય તો મુર્તીના દર્શન કરીને પછી મહારાજના દર્શન કરે."

(૪) રાઘવજી નાથા—"હું જ્ઞાતે ભાટીઓ અને વલ્લભાચાર્યનો ધર્મ પાળું છું. ૧૮૫૧ ના ફેબ્રુવારી મહીનામાં વાદીને મેં બેટમાં દીઠો હતો. હું બેટમાં ગયો ત્યારે મહારાજ દ્વારકા તરફ જવાને નીકળ્યા હતા પણ પાછા દશ કે બાર દીવસમાં બેટ મધ્યે આવ્યા હતા. હું વાદીના દર્શન કરવાને જ્યારે ત્યારે જતો હતો. મેં બેટમાં તેની અનીતિ વીષે કાંઈ સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"હું જાત્રા કરવાને બેટમાં ગયો હતો. હું ચોકસ કહું છું કે હું તે વખત મુંબાઇમાં દલાલી કરતો નહી હતો. આ અદાલતમાં મહારાજની વીરૂદ્ધ સાહેદી આપવી અથવા તેની ગુપ્ત વાત જાહેર કરવી એમાં પાપ છે. હું કચ્છમા હતો ત્યારે સાહેદી નહી આપવાના બંદોબસ્ત ઉપર મેં સહી કીધી નથી. (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) મથુરાદાસ લવજીએ મહારાજની વીરૂધ્ધ સાહેદી આપવામાં પાપ કીધું છે. આખી દુનીઆ કહે છે કે તેણે પાપ કીધું. મુસલમાનો પણ કહે છે. (મુંબઇ મધ્યે સાહેદીનો બંદોબસ્ત કરવાને ભાટીઆઓ મળ્યા હતા કે નહી તે વીષેનો પાધરો જવાબ નહી આપ્યાથી આ સાક્ષીને વીસ રૂપીઆનો દંડ કરવામાં આવ્યો.) મેં સાભળ્યું કે મુંબાઇમાં ભાટીઆનું મહાજન બંદોબસ્ત કરવાને એકઠું થયું હતું. મહારાજની વીરૂદ્ધ કાંઇ વાત હોય તો હું કોર્ટમાં કહું, હું ધારૂં છું કે મહારાજ કદી ખરાબ કામ કરેજ નહી. તે હમારો ગુરૂ થાય અને બધી બાયડીઓ તેની દીકરી ગણાય છે."

(૫) પ્રેમજી પુંજા—"હું પોકરણો બ્રાહ્મણ છું. બેટ મધ્યે રાધાજીના મંદીરમાં મેં પંદર કે વીશ વરસ ચાકરી કીધી છે. દશ કે બાર વરસ ઉપર વાદી બેટ મધ્યે આવ્યો હતો ત્યારથી હું તેને ઓળખું છું. તે રાધાજીનાં મંદીરમાં રોજ બે વખત આવતો હતો. તેની સાથે હમેશ ખવાસ રહેતા હતા. મેં વાદીને વીષે કોઇ અનીતિની વાત જોઇ અથવા સાંભળી નથી. હમારા મંદીરમાં ગુલાલ ઉડાડવાનો ચાલ નથી. હમારા (રાધાજીના) મંદીરમાં તથા લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં ફક્ત મુર્તી ઉપર ગુલાલ નાંખવામાં આવે છે ....

નાથજીનાં મંદીરમાં મુર્તો ઉપર ગુલાલ છાંટયા પછી ફક્ત પુજારીઓજ ગુલાલ ઉડાડે છે અને તે ફક્ત ગવઇઆઓની ઉપર. નીતિ વીષે વાદીની આબરૂ બેટમાં ઘણી સારી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"આજદીન (હમણા) સુધી વાદીની અનીતિ વીષે કાંઇ પણ વાત મેં સાંભળી નથી. હું રણછોડજી મહારાજનો સેવક છું. એ મહારાજ લીલા વીસ્તાર (મરણ) પામ્યા છે."

(૬) પરશોતમદાસ દુર્લભભાઇ—"હું સુરતનો રેહવાસી હતો. વાદીને તથા તેના બાપને ઓળખું છું. હું સુરત મધ્યે રેહતો હતો ત્યાં સુધીની નીતિ વીષે વાદીની આબરૂ ઘણી સારી હતી. સુરતમાં તથા મુંબઇ આવ્યા પછી પણ વાદીની અનીતિ વીષે મેં કાંઇ સાંભળ્યું નથી, હું મુંબઇમાં તેના દર્શન કરવાને જતો હતો પણ તેની ચાલમાં મેં કાંઇ પણ અઘટીત કામ દીઠું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"ફક્ત ત્રણ ચાર મહીના ઉપર મેં સાંભળ્યું કે વાદીની ઉપર વર્તમાન પત્રો મધ્યે વ્યભીચારનો અપરાધ મુકવામાં આવ્યો છે તે સિવાય મેં કાંઇ સાંભળ્યું નથી. ચીમનજી મહારાજના મંદીરમાં બંદોબસ્ત કરવાને સભા ભરાઇ હતી તે મેં સાંભળ્યું હતું."

(૭) પરસોતમદાસ દયારામ—"હું વાણીઓ અને વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળનારો છું. હું સુરતનો ઘણા વરસનો રેહવાસી છું અને વાદીને ઓળખુ છું. સુરતમાં નીતિ વીષે મેં વાદીની ઘણી સારી આબરૂ સાંભળી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"મુંબઇ અથવા સુરતમાં મેં વાદીની વીરૂદ્ધ કંઇ સાંભળ્યું નથી. ચાર પાંચ મહીના થયા હું મુંબઇમાં આવ્યો ત્યારે મેં સાંભળ્યું કે વાદીની ઉપર વ્યભીચારનો અપરાધ મુકવામાં આવ્યો છે. મહારાજને શ્રી અર્પણ કરવી એ વાત ઘટતી કે અણઘટતી છે તે હું બતાવતો નથી. મહારાજને હું ઇશ્વર પ્રમાણે ગણું છું, અને તેની વીરૂદ્ધ સાક્ષી પુરવામાં પાપ સમજું છું.

પાછી તપાસ—"મહારાજને હું માન આપું છું તેથી કોર્ટમાં હું કંઇ જુઠું બોલનાર નથી. તેની અનીતિની મને ખબર હોય તો તે હું કોર્ટમાં જાહેર કરૂં; (સર મેથ્યુ સાસ્ન કરના પુછવા ઉપરથી) મહારાજ અપરતું કામ કરેજ નહી. અનીતિ કરવી એ અપરતું કામ

કહેવાય."

(૮) પ્રભુદાસ દયારામ—" હું સુરતનો રેહવાસી અને રામદાસ પુરશોતમદાસની પેહેડીનો મુનીમ છું; વાદીને હું ઓળખું છું. નીતિ વીષે તેની ઘણી સારી આબરૂ છે. સુરતથી મુંબઈ આવ્યા પછી મેં તેની અનીતિ વીષે કાંઈ સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—" મારી પેહેડીના કામ કાંજને લગતા કાગળ સિવાય બીજા કાગળ મને સુરતથી આવતા નથી. પચીસ ત્રીસ વર્ષ થયાં હું મુંબઈમાં છું. મુંબઈમાં હું વાદીના દર્શન કરવા જતો હતો. આ ફરીયાદી મંડાઈ તેની અગાઉ મને ખબર નહીં હતી કે વાદી ની ઉપર વ્યભીચારનો અપરાધ મુકવામાં આવ્યો છે. બે ત્રણ વરસ થયાં મહારાજોની અનીતિ વીષે મેં સાંભળ્યું છે; પણ રસ મંડલી વીષે મેં કાંઈ સાંભળ્યું નથી મંદીર મધ્યે જે ચર્ણામૃત આપવામાં આવે છે તે મેં પીધું છે. ગુરૂથી પાપનું કામ થાયજ નહીં (સર સાથીઉ સાસના પુછવા ઉપરથી) કોઈ ભરોસાદાર માણસ મને કહે કે મહારાજ ખરાબ કામ કરે છે તો હું તે વાત માનું ખરો."

(૯) નારાયણદાસ બ્રીજભુખણદાસ—" હું સુરતનો રહેવાસી છું અને આશરે બે મહીના થયા મુંબઈ આવ્યો છું. વાદી મારો ગુરૂ થાય. દશ બાર વરસ થયા હું દરરોજ તેના દર્શન કરવા જાઉં છું નીતિ વીષે તેની ઘણી સારી આબરૂ છે મુંબઈમાં હું જ્યારે ત્યારે તેના દર્શન કરવા જાઉં છું. વાદીનો બાપ સંવત ૧૯૦૮ કે ૯ માં મરણ પાસ્યો. વાદીએ સુરતમાં પોતાને ખર્ચે સંસ્કૃત નીશાળ કહાડી છે. છોકરીઓની નીશાળ કહાડી નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—" તે નીશાળ વીષેની વાત મેં વાદીની પાસેથી સાંભળી છે. આજ અથવા કાલની ઘડી સુધી મેં વાદી તથા બીજા મહારાજોની અનીતિ વીષે સાંભળ્યું નથી."

(૧૦) મોરારભાઇ બ્રીજભુખણ—" મુંબઈ તથા સુરતમાં હું સરાફનો ધંધો કરૂં છું સન ૧૮૫૮ માં નામદાર રાણીએ આ દેશનું રાજ પોતાના હાથમાં લીધુ ત્યારે નાના કરજદારોનાં કરજ ચુકાવી મેં તેઓને જેલમાંથી છોડાવ્યા હતા વાદીને હું ઓલખું છું નીતિ વીષે તેની આબરૂ સારી છે મુંબઈમાં કે સુરતમાં મેં તેની અનીતિ વીષે સાંભળ્યું નથી હું સુરત ગયો ત્યારે તેણે નીશાળ કહાડી છે, એવું મારા સાંભળવામા આવ્યું નહી હતું.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"વાદી તથા બીજા મહારાજોની અનીતિ વીષે મેં સાંભળ્યું નથી. મહારાજો અનીતિ કરે છે એવી વાત મેં એદલજી ફરામજીની દુકાન મધ્યે કરી નથી."

(૧૧) મનસુખરામ ખુશાલદાસ—"હું ગોપાળરાવ મલ્હારરાવની પેહેડીનો મુનીમ છું ચારેક વરસ થયાં હું મુંબઈમાં આવ્યો છું. ચારેક વરસ હું સુરતમાં રહ્યો હતો અને વાદીને ઓળખું છું ત્યાં હું ઘણું કરીને દરરોજ વાદીનાં દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીશે તેની આબરૂ સારી હતી, તેની અનીતિ વીષે મેં કાંઇ પણ ગપ અથવા ખુમાટો સાંભળ્યો નથી. જો હોત તો સાંભળ્યાં વગર રેહેત નહીં.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"હું સુરતમાં હતો ત્યારે જદુનાથજી એટ ગયો છે એવું મેં સાંભળ્યું નહીં હતું. આ મુકદ્દમો ચાલ્યા પછી થોડે દીવસે મેં મહારાજોની અનીતિ વીશે સાંભળ્યું. તેની અગાઉ મેં સાંભળ્યું નહોતું."

(અઢારમો દીવસ; સોમવાર, તા૦ ૨૪ મી ફેબ્રુવારી)

(૧૨) નાનાભાઈ કરશનદાસ—"હું રૂનો વેપારી તથા ભરૂચનો રેહેવાસી છું દર વરસે હું સુરતમાં જાઉં છું. વાદીને મળવા હું કદી ગયા નથી, પણ સુરતમાં મેં તેને જતાં આવતાં દીઠેલો છે, મેં તેની આબરૂની વિરૂદ્ધ કાંઇ સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"ગુરૂને વીષે સાચી વાત કહેવામાં હું પાપ સમજતો નથી, ફકત આજેજ મેં વાદીની આબરૂની વીરૂદ્ધ સાંભળ્યું. સુરતમાં હું કદી તેને મળવા ગયો નથી."

(૧૩) નરોતમદાસ હરીભાઇ—"હું સુરતના નવાબનો મહેતો છું અને ન્યાતે વાણીઓ છું. વાદીના તથા વાદીના બાપના દર્શન કરવાને હું એક વખત રોજ જતો હતો. વાદીની નીતિ વીષે તેની આબરૂ સારી હતી સુરતમાં તેણે ત્રણ ચાર વરસ થયાં પોતાને ખર્ચે નીશાળ ઉઘાડી છે. તે હું જાણું છું.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"વાદીને મેં મારે ઘેર કદી પધરાવ્યો નથી. આશરે એક વરસ ઉપર મેં સાંભળ્યું કે છાપાવાળાએ વાદીની વીરૂદ્ધ લખ્યું છે. તેની અગાઉ મેં કાંઇ સાંભળ્યું નહીં હતું (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) મહારાજની આબરૂ વીષે કોઇ બુમ ઉઠાડે તો હું માનું નહીં. ખરાબ કામ એટલે 'વલ્લભાચાર્ય' ના ધર્મથી ઉલટું કામ

મહારાજ કરે નહીં. ધર્મમાં મહારાજને બાયડી અપર્ણ કરવાનું લખ્યું હોય તો પણ તે કામ હું ખરાબ સમજું છું.

(૧૪) ભુખણદાસ કીશોરદાસ—"હું નસરવાનજી ભાવનગરીઆની ચાકરીમાં છું અને એક વર્ષ થયાં મુંબઇ આવ્યો છું. વાદી મારો ગુરૂ થાય અને હું તેના દર્શન કરવા મુંબઇ જતો હતો. નીતિ વીષે તેની આબરૂ ઘણી સારી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"થોડાં વરસ ઉપર વાદીએ સુરતમાં જાસ્તીથી જારકર્મ કીધું હતું તેને માટે તેને બાહાર જવું પડયું એ હું કહી શકતો નથી. બ્રહ્મ સંબંધમાં મંત્ર પ્રમાણે ચાલવાને હું તેની સાથે બંધાયલો છું. મહારાજની વીરૂદ્ધ સાચી વાત કેહેવામાં હું પાપ સમજતો નથી. હું મારા આખા જન્મારામાં જુઠું બોલ્યો નથી. મહારાજથી ખરાબ કામ થાયજ નહીં. કોઇ પણ મહારાજની અનીતિ વીષે મેં કદી સાંભળ્યું નથી."

(૧૫) હરગોવંદ સુલચંદ—"હું માણેકજી તથા બમનજી ખરશેદજી કામાની કુંપનીમાં મેહેતો છું. વાદી મારો ગુરૂ થાય. સુરતમાં નીતિ વીષે તેની આબરૂ ઘણી સારી હતી. તેના મંદીરમાં મેં કાંઇ પણ અનીતિ જોઇ નથી.

ઉલટ પાલટ અપાસ— મહારાજને હીંડોળા ઉપર ઝુલાવવામાં આવે છે કે નહી તે હું કહી શકતો નથી. સન ૧૮૫૧ મા વાદી સુરતથી જતો રહ્યો; પણ બહાર પાચ વરસ રહ્યો કે સાત તે હું કહી શકતો નથી. સુરતમાં મેં કોઇ પણ મહારાજની વીરૂદ્ધ સાંભળ્યું નથી. મુંબઇમાં ફકત બે ત્રણ મહીના થયાં છાપામાં સાંભળ્યું. (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) મહારાજની સામે સાક્ષી નહી આપવાના ઠરાવ કરવાને વાસ્તે કોઇ પણ ભાટીઆને શીક્ષા થઇ એવું મેં સાંભળ્યું નથી. મેં એટલુંજ સાંભળ્યું કે કેટલાક ભાટીઆ લડતા હતા અને તેને માટે તેઓને સજા થઇ. મહારાજ ગુરૂ એટલા માટે તેઓથી ખરાબ કામ થાય નહિ મહારાજની વીરૂદ્ધ ખરાબ વાત બોલાતી હોય તો હું માનું નહીં, કેમકે મહારાજ થઇને ખરાબ કામ કરેજ નહીં; અને કોઇ શખ્સ એમ કેહે કે મહારાજે ખરાબ કામ કીધુ તો હું માનું નહીં."

(૧૬) કહાનદાસ દુલભદાસ—ઉલટ પાલટ તપાસ—"સુરતમાં મેં વાદીના વીરૂધ્ધ કાઈ સાંભળ્યું નથી. તે મારો ગુરૂ થાય.

હમારા ધર્મ પ્રમાણે તેની સારી ચાલ વીષે હું કહું; પણ ગુરૂની માઠી ચાલ વીષે મારાથી કાંઇ પણ કેહેવાય નહીં.

પાછી તપાસ—"કાંઇ પણ શરમ વગર ગુરૂને વીષે બી સાચી વાત કેહેવી જોઇએ (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) મહારાજને વીષે કાંઇ ખરાબ વાત હોય તો અહીં સાબીત થવી જોઇએ."

(૧૭) બાળકૃષ્ણ ઉમેદરામ—"હું અમદાવાદી સરાફ છું અને વલ્લભાચાર્યનો ધર્મ પાળું છું. સન ૧૮૪૮ કે ૪૯ માં મેં વાદીને અમદાવાદમાં દીઠો હતો. તે ત્યાં પાંચ છ મહીના રહ્યો હતો. બીજે ત્રીજે દહાડે હું તેનાં દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીષે તેવી આબરૂ ઘણી સારી હતી. તેની અનીતિ વીષે મેં કાંઇ સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"અમદાવાદમાંથી એક મહારાજ એક જુવાન નાગર બ્રાહ્મણીને કહાડીને વડોદરે લઇ ગયો. તે વીષે મેં કાંઈ સાંભળ્યું નથી પાંચ છ વરસ થયાં હું મુંબઇમાં છું અને ફક્ત ત્રણ ચાર મહીના થયાં મહારાજોની અનીતિ વીષે સાંભળું છું."

(૧૮) ભાઈચંદ કેવલ—"હું અમદાવાદથી આવ્યો છું સન ૧૮૪૮ કે ૪૯ માં વાદીને મેં અમદાવાદમાં દીઠો હતો, અને એક બે વખત હું તેના દર્શન કરવાને ગયો હતો. નીતિ વીષે તેની આબરૂ ઘણી સારી હતી,

ઉલટ પાલટ તપાસ—"ફક્ત બે મહીના થયા વર્તમાન પત્ર ઉપરથી મેં વાદીની અનીતિ વીષે સાંભળ્યું. તેની અગાઉ મેં કોઈ પણ મહારાજની અનીતિ વિષે સાંભળ્યું નહીં હતું. મારો મહારાજ નાગર બ્રાહ્મણીને કહાડી ગયો નથી તે વીષે હું કાંઇ જાણતો નથી. ૧૮૫૯ માં આઠ નવ દીવસ મંદીર બંધ રહ્યાં હતાં તે મેં સાંભળ્યું હતું. જે બંદોબસ્તને માટે મંદીર બંધ થયાં હતાં તે બંદોબસ્ત ઉપર મેં સહી કરી નથી. મહારાજની નજરમાં આવે તો તે પાપ કરી શકે; પણ ઇશ્વર તેને શીક્ષા કરશે. ગુરૂની ખરી વાત પણ હું જાહેર કરીશ. મારો મહારાજ કોટાવાળો કનૈયાલાલજી છે. હમે મહારાજને ઇશ્વર કરીને ગણીએ છીએ."

પાછી તપાસ—"મહારાજને હમે મુર્તી પ્રમાણે ગણીએ છીએ; પણ ઠાકોરજીથી ઉતરતા ગણીએ છીએ."

(૧૯) બાપુલાલ મથુરાદાસ—હું મુંબઇમાં એક સરાફને ત્યાં મહેતો છું. વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળું છું., બે મહીના ઉપર હું

વડોદરામા હતો કેટલાક વરસ ઉપર વાદી ત્યા ત્રણ મહીના રહેલા હતો તેની મને ખબર છે બીજે ત્રીજે દહાડે હુ તેના દર્શને જતો હતો. ગાયકવાડ સરકારે મહારાજને સારૂ એક મદીર બાધી આપ્યુ છે વાદી ગાયકવાડનો ગુરૂ થાય ગાયકવાડ તેને ઘણુ માન આપે છે અને જ્યારે શહેરમા આવે છે ત્યારે તેને આદરમાન આપવાને પોતાના કુવર તથા હાથીની સ્વારી મોકલે છે વડોદરામા નીતિ વીષે વાદીની આબરૂ સારી હતી

ઉલટ પાલટ તપાસ—" ગાયકવાડ મરાઠો છે કઇ જાતનો મરાઠો છે તે હુ જાણતો નથી, તે બધા ધર્મને કબુલ કરે છે અને માન આપે છે થોડા દહાડા ઉપર તેણે એક મસીદ બધાવી અને એક મુસલમાન ફકીરને રાજી રાખવાને ડુકરોને મારી ન ખાવ્યા તે વાત ખરી છે વડોદરામા વલ્લભજી મહારાજ તારા નામની મુસલમાન વેશ્યાની ઉપર આસક્ત થયો હતો તે મે સાભળ્યુ નથી

(૨૦) મનસુખરામ નરોત્તમ—" સતર વરસ થયા હુ વડોદરેથી મુબાઇ મધ્યે આવેલો છુ અને કામના સબબે ઘણી વેળા પાછો વડોદરે ગએલો છુ સવત ૧૯૦૪ મા મે વાદીને વડોદરા મધ્યે દીઠો હતો અને સાભળ્યા મુજબ નીતિ વીષે તેની સારી આબરૂ હતી મે વાદીને વીષે કાઇ ખરાબ વાત સાભળી નથી હુ ન્યાતે ભાટીઓ છુ ગુજરાતના ભાટીઆ મુબઈના ભાટીઆ જેવો પોશાખ પેહેરતા નથી

ઉલટ પાલટ તપાસ—" ભાટીઆ કોન્સ્પીરસીની વાત મે લોકોને મ્હોડે સાભળી છે તે અપરાધ કેવો હતો તેની મને ખબર નથી હુ ગુજરાતનો રેહેવાસી છુ તેથી મુબઇના ભાટીઆની બોલી તથા રીતભાત સમજતો નથી, અને ભાટીઆનુ મહાજન મળ્યુ હતુ ત્યા તે સબબે ગયો નહોતો હુ મારા ગુરૂને ઇશ્વરનો અવતાર ગણુ છુ અને તે પ્રમાણે તેને પગે પડુ છુ મહારાજથી કાઇ પાપ થાયજ નહીં

પાછી તપાસ—" ઇશ્વરના અવતાર વીષે મે કદી વીચાર કર્યો નથી મહારાજને ઠાકુરજીથી હુ ઉતરતો ગણુ છુ, અને એ પ્રમાણે બધા વૈષ્ણવો ગણે છે "

(૨૧) પરશોતમ પરમાનદ—" હુ વડોદરાનો વાણીઓ વેપારી છુ અને મુબઇથી ત્યા માલ મોકલુ છુ, સવત ૧૯૦૪ મા વાદીને મે વડોદરામા દીઠો હતો નીતિ વીષે વાદીની આબરૂ સારી હતી વડોદરાના મદીરમા મે તેને કાઇ અનીતિ કરતા દીઠો નથી /

ઉલટ પાલટ તપાસ—" એ મહારાજ હમારા શહેરમાં આવ્યો ત્યારે હમે તેનાં દર્શન કરી ઘણા પ્રસન્ન થયા. હમારા શહેરમાં એ મહારાજ આવીને રહ્યા તેથી અમારી સ્ત્રી તથા હમે સર્વે ખુશી થયાં, આ ફરીયાદી ચાલુ થઇ તેની અગાઉ કોઇ પણ મહારાજની અનીતિ વીષે મેં સાંભળ્યું નહોતું.

પાછી તપાસ—" મહારાજોને વૈષ્ણવો પોતાની બાયડીઓ અર્પણ કરે એ કામ લેખાબરૂ ભરેલું છે કે નહીં તે હું કેમ કહી શકું? કોઇ પણ સેવક મહારાજને પોતાની બાયડી અર્પણ કરતો નથી. એ ખોટી વાત છે."

(૨૨) નાનાભાઈ ડાહ્યાભાઇ—" હુ સુરતનો રેહેવાસી છું અને વાદીને બચપણથી ઓળખું છું. વાદી સંવત ૧૯૦૩ માં શ્રી ગોકુળ મથુરાની જાત્રીએ આવ્યો હતો ત્યારે હું ત્યાં હતો. તે એક મહીનો સુધી ત્યાં હતો. અને એક મહીના દીવસ સુધી બલદેવજી અને બીજે ઠેકાણે મેં તેની સાથે પરિક્રમણ કીધું હતું. નીતિ વીષે તેની આબરૂ સારી હતી. તેની સાથે ૪૦-૫૦ આદમી હતાં અને તેઓનો ખર્ચ તે આપતો હતો.

ઉલટ પાલટ તપાસ—" હું વાદીની સાથે ઉદેપુર ગયો નહોતો. શ્રીનાથજીના મંદીરમા તેને જવાનો અટકાવ છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. જાત્રામાં સ્ત્રીઓ તેનાં દર્શન તથા ચર્ણસ્પર્શ કરવાને આવતી હતી. તેઓના હાથ વાદી પોતાના પગથી દાબતો નહોતો. (સાહેદીને જ્યારે પુછ્યું કે વાદીને સુરત શા માટે છોડવું પડયું ત્યારે તે હસી પડયો.) હું કાંઇ હસ્યો નહીં. (સર જોસેફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે તું હસ્યો ખરો) મેં ફક્ત એટલુંજ સાંભળ્યું કે કેટલાક ભાટીઆઓને મહાજન એકઠું કરવાને માટે આ કોર્ટમાં દંડ થયો હતો, પણ તે દંડ મહારાજની વીરૂદ્ધ સાક્ષી નહીં આપવી તેને માટે થયો કે નહીં તે મારાથી કહેવાતું નથી."

(૨૩) લાલજી નાથા—ચાર પાંચ વરસ ઉપર ગોકુલ મથુરાની જાત્રામાં હું વાદીને મળ્યો હતો અને તેની સાથે હું દોઢક મહીનો હતો. તેની સાથે સો દોઢસો ચાકર હતો. સુમારે હજાર વૈષ્ણવ તેના સંગતમાં હતા. અને તેની સાથે એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે જાત્રા કરતા હતા. નીતિ વીશે વાદીની આબરૂ સારી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"ડાકટર ભાઉ દાજી તથા ડાકટર ધીરજરામની સાક્ષી લેવાઇ તે દીને હું કોર્ટમાં બેઠો હતો. ફક્ત હું

એકજ વખત બેઠો હતો અને બીજી વખત નહીં. (સર જોસેફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે હું જો ચુકતો નહીં હોઊં તો આ માણસને મેં એક કરતાં વધારે વાર કોર્ટમાં દીઠો હતો.) મહારાજની વીરૂધ સાહેદી નહીં પુરવી તે વીષેના બંદોબસ્ત ઉપર મેં સહી કીધી છે. એ બંદોબસ્ત કરવાને માટે નવ જણાઓને સજા થઈ તે હું જાણું છું. ત્રણ વરસની વાત ઉપર ગુલામી ખત ઉપર મેં સઇ કીધી નહી. આઠ નવ દહાડા સુધી દર્શન બંધ હતા તે હું જાણું છું. રાજ મંડળીમાં હું સામેલ છું. એ વીષે 'બાગે નસીઅત' માં મારૂં ચીત્ર પાડયું હતું તેની મને ખબર નથી. એ મંડળીમાં દયાળભાઇ મુખ્ય હતો તે પણ મને ખબર નથી. દયાળભાઇને હું ઓળખું છું ખરો. મારો ભાગીઓ મકનજી કઇ મંડળીમાં સામેલ છે તે મને ખબર નથી. ડાકટરોએ ઇંગ્રેજીમાં સાહેદી આપી તે હું કાંઇ સમજ્યો નથી.

પાછી તપાસ—"ભાટીઆ મહાજન મળ્યું ત્યાં આ ચોપડીમાંથી બંદોબસ્ત વાંચી સંભળાવ્યો હતો, (એ ચોપડી કોર્ટ મધ્યે રજુ કીધી. પ્રતીવાદીની તરફથી મીં૦ એનસ્ટીએ તકરાર લીધી કે બંદોબસ્ત ફકત એ ચોપડીમાં નહોતો પણ એક બીજે કાગળ વાંચી સંભળાવ્યો હતો તથા ભાષણો થયાં હતાં તેમાં હતો અને વળી કોન્સપીરસીની તપાસની વેળાએ એ ચોપડી કોર્ટ મધ્યે રજુ કીધી નહોતી.) જે લખત ઉપર સાક્ષીએ સહી કરી હતી તેની નકલ—

શ્રી નાથજી સત છે.

"આપણ નીચે સહી કરનાર કંડીબંધ વધ્રશનવો મલીને આ
" લખત કરૂં છે કારણ એજે આપણા ધરમ ઉપર તથા આપણા ગુરૂ
" ઉપર તથા આપણી આબરૂ ઉપર કેટલાએક દીવસ થયા વર્તમાન
" પત્રોમાં ઘણી અનીતી ભરેલી નીંદાઓ છપાય છે, આપણા મહા-
" રાજ શ્રી વલભાઆચારજીએ બરહ્મ સંબંધનો ગરંથ સીદ્ધાંત રહશ
" કરેલ છે. એ ગ્રંથ ઊપર શ્રી ગોકુલનાથજીએ આપણને શમજ પાડવા
" શારૂ ટીકા કીધેલી છે તે ટીકા ઘણું કરીને ઘણાખરા વૈષ્ણવોમાં વાંચ-
" વામાં આવી હશે પણ તે ટીકાનો અરથ હાલમાં ઉલટી રીતે છાપેઓ
" છે જે પોતે ભોગવેઆ અગાઉ પોતાની પરણેલી બાએડી પણ ગુશા-
" ઇજી મહારાજને શોંપવી અને પોતાના બેટા બેટી પણ તેમને શોંપવાં.
" પરણા પછી પોતે ભોગવેઆ પેહલાજ ગુંસાઇજી માહારાજને અર-
" પણ કરેઆ પછી પોત્તાના કામમાં લેવી. એવી રીતે શ્રી ગોકુલનાથ-

"જીએ ટીકા કીધેલી છે અને એજ પરમાણે હાલમાં માહારાજો "પોતાના શેવકોની કાચી કુવારી વહુ દીકરીઓને ભોગવે છે એ રીતે "ખોટો અરથ છાપેઓ છે તેથી એ છાપેલી વાત જો ખરી હોએ એવી "જે ધણીની મનપતીજ થઇ હોએ તે ધણીએ આ લખતમાં શહી "કરવી નહી પણ જો એ બાબતો છાપાવાલાએ ખોટી છાપી છે એવી "જેને મનપતીજ પોતાના શતધરમથી થાતી હોએ તોજ તે ધણીએ "આ લખતમાં શહી કરવી ઠેરાવી છે. કારણ જે આપણા ધરમની ઘણી "અણઘટતી રીતે વાતો છાપી છે તથા સરવે વૈષ્નવોની આબરૂને "ઘણુંજ માઠું લગાડીજે છે તે છાપનારને અને તેને મદદ કરનારને "કાએદાની રીતે પુછવામાં આવશે તેથી તેનો બંદોબસ્ત હરેક રીતે "કરવા શારૂ અને આપણા ધરમની તથા આપણા ધરમગુરૂની તથા "આપણી આબરૂની સંભાલ કરવા સારૂ આ લખત કીધો છે તેથી જે "પોતાનું ધરમ ખરો છે એમ સમજતો હોએ તો તે ધણીઓએ આ "લખતમાં શહી કરવી. આ લખત આપણે આપણી રાજી ખુશીથી "તથા અકલ હુશીઆરીથી કીધું છે તે આપણે નીચે શહી કરનારાવોને "શત ધરમથી કબુલ છે શહી. સંવત ૧૯૧૭ ના ભાદરવા સુદ ૨ ને "વાર શુકરે, તારીખ ૬ સપટેમ્બર ૧૮૬૧.

(કોર્ટના પુછ્વાથી) "એ ચોપડી ઉપર સહી કરવાની મારી મતલબ કોઇને મદદ કરવાની નહોતી. મહારાજોને બાયડી અર્પણ કરવાની વાત વીશે છાપાવાળાઓએ છાપ્યું તેને માટે મેં સહી કીધી હતી. જે લોકો પોતાની બાયડી અર્પણ નહીં કરતા હોય તેઓએ સહી કરવી, અને કરતા હોય તેઓએ નહીં, એવી એ લખતની મતલબ હતી. કોર્ટમાંથી સાક્ષીઓને આ મુકદમાની વખતે બહાર જવાનો હુકમ કીધો હતો તેની મને ખબર નથી. પહેલાં ચાર પાંચ દહાડા સુધી હું આવ્યો ત્યારે બહાર બેઠો હતો. મને સાક્ષી સમન મળ્યો હતો. (ચીફ જસ્ટીસે કહ્યું કે કોર્ટે જે હુકમ કીધો હતો તેની તને ખબર ન હોય એ માનવામાં આવતું નથી. કોર્ટનો હુકમ તોડીને તું અંદર બેઠો એટલા માટે કોર્ટ તને પચીશ રૂપીઆ દંડ કરે છે.)

(૨૪) નંદુ જાદવજી—"હું ભાટીઓ મુકાદમ છું. સંવત ૧૯૦૩ માં હું વાદીની સાથે મથુરાથી પરિક્રમણ કરવાને નીકળ્યો. તેનાં સંગમાં બીજાં ૮૦૦ માણસ હતાં અને હું તેની સાથે દોઢ મહીનો રહ્યો. નીતિ વીશે તેની આબરૂ સારી હતી.

ઊલટ પાલટ તપાસ—"૬ ઠી સપટેમ્બરે ભાટીઆ મહાજન મળ્યું હતું તેમાં હું હાજર હતો. ત્યાં શું ઠરાવ થયો તેની મને ખબર નથી. સેશન્સમાં નવ ભાટીઆની વીરૂદ્ધ જે સાક્ષી પડી તે ખોટી પડી એમ મારાથી કેહેવાતું નથી. બુકની ઉપર મેં સહી કીધી હતી. જે. દહાડે મહાજન મળ્યું તે દહાડે માધવજીની સાથે હું જીવરાજ બાલુ-ની પેહડી ઉપર ગયો હતો. ત્યાં ગોકળદાસ તેજપાલે મને કહ્યું કે મહારાજોના વ્યભીચાર વીષે કાંઇ બંદોબસ્ત થવો જોઇએ. મેં કહ્યું કે એ બંદોબસ્ત તમે શેઠીઆઓએ કરવો જોઇએ. ચાર વરસ થયાં મહારાજો વીષે છાપામાં છપાવ્યું છે. કોઇ પણ મહારાજની અનીતિ મારા આખા જનમારામાં મારી નજરે પડી નથી.

પાછી તપાસ—"મહાજનની સભામાં મેં સાંભળ્યું કે જો તમે તમારી વહુ દીકરીઓને મહારાજ પાસે મોકલતા હો તો સહી કરશો નહિ; પણ જો નહીં મોકલતા હો તો સહી કરજો. તે ઉપરથી મેં સહીં કીધી."

(ઓગણીશમો દીવસ; મંગળવાર તા૦ ૨૫ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૨૫) **ભીમજી પરશોતમ**—"સને ૧૮૫૫ માં ભાટીઆનું મહાજન મળ્યું હતું. ત્યાં હું હાજર હતો. તે વેળાએ જે ઠરાવ થયા તે મધ્યેના થોડા મને યાદ છે. તે મધ્યેનો એક ઠરાવ એ હતો કે ભાટીઆની બાયડીઓએ ગાડીમાં પડદા વગર બેસવું નહીં; બીજું એ કે મરણની વેળાએ બાયડીઓએ રસ્તામાં બેસવું નહિ; ત્રીજું એ કે નાતના જમણની વખતે વ્હેલા જમવા જવું; ચોથું એ કે દર્શનને બ્હાને સ્ત્રીઓ આડી નીકળી જાય તેનો અટકાવ કરવો પણ એ ચોથો ઠરાવ અમલમાં આવ્યો નહીં, હાલાઇ ભાટીઆના બાર શેઠીઆમાંનો હું એક શેઠીઓ છું. રાસમંડળી મેં વેશધારીઓની સાંભળી છે; પણ રસ મંડળી શું તે હું જાણતો નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"મથુરાદાસ લવજીની સાહેદી લેવાતી હતી ત્યારે હું કોર્ટમાં હાજર હતો, મને ગયા શનીવારે સાહેદી સમન મળ્યો, છઠ્ઠી સપ્ટેમ્બરના બંદોબસ્ત ઉપર મેં સહી કીધી હતી. એ બંદોબસ્તની એવી મતલબ નહોતી કે મહારાજ આ કજીઓ હારે નહીં તેને માટે કોર્ટમાં ખોટી સાહેદી આપવી. એવા બંદોબસ્ત ઉપર મેં સહી કરી નથી. મહારાજનો કેસ સોંપવાને હું ઓનરેબલ મી૦ વેરડ્રોપ પાસે ગયો હતો, પણ તેણે તે હાથમાં લેવાની ના પાડી. છઠ્ઠી

બહાર ગણું. મહારાજોની ઉપર વ્યભીચારનો અપરાધ મુકે તેઓને પણ હું ન્યાત બહાર ગણું. ગોકલદાસ, લખમીદાસ, મથુરાદાસ તથા એવા બીજાઓ સાથે હું બોલવાનો પણ વહેવાર રાખું નહીં."

(૨૭) દેવીદાસ આસરદાસ—"હું શીકારપુરનો રહેવાસી છું અને વલ્લભાચાર્યનો ધર્મ પાળું છું આઠેક વરસ ઉપર વાદીને મેં શીકારપુરમાં દીઠો હતો. ત્યાં તે અઢી મહીના સુધી રહ્યો હતો. હું તેનાં દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીષે તેની આબરૂ સારી હતી. મુંબઈમાં હું પાંચ વરસ થયાં છું."

(૨૮) તલોકચંદ તેજભાન—"હું મુલતાનનો રહેવાસી છું વાદીને મેં આઠ વરસ ઉપર ત્યાં દીઠો હતો હું મહારાજનો ધર્મ પાળું છું. હું તેના દર્શન કરવા રોજ જતો હતો નીતિ વીષે તેની આબરૂ સારી હતી. મુંબઈમાં અમીરદાસ ચીમનલાલની પહેડીનો હું મુનીમ છું."

(૨૯) ખટુમલ મુળચંદ—"સીંધ હૈદ્રાબાદનો હું રહેવાસી છું અને ઝવેરીનો ધંધો કરૂં છું, વાદીને મેં હૈદ્રાબાદમાં પાંચ છ વર્ષ ઉપર દીઠો હતો તે ચાર મહીના રહ્યો હતો. હૈદ્રાબાદમાં મહારાજનો ધર્મ પાળનારા ઘણા લોકો છે હું વાદીના દર્શન કરવા જતો હતો અને તેનાં મંદીરમાં મુર્તી નહીં હતી નીતિ વીશે વાદીની આબરૂ સારી હતી.

(૩૦) પરમાનંદ હેમરાજ—"હું શીકારપુરનો રહેવાસી છું અને અમૃત શહેરમા રહેતો હતો. દશ અગીઆર વરસ ઉપર મેં વાદીને અમૃત શહેરમાં દીઠો હતો. વાદી ત્યા દશ ચૌદ દહાડા સુધી રહ્યો હતો. હું તેના દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીષે તેની આબરૂ સારી હતી ત્યાંથી વાદી મુલતન તથા લાહેર ગયો હતો."

(૩૧) રામદાસ ધનુમલ—"હું શીકારપુરનો રહેવાસી છું. વાદીને કચ્છ માંડવીમાં દીઠો હતો. તે ત્યાં ત્રણ ચાર મહીના રહ્યો હતો. હું તેનાં દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીષે તેની આબરૂ સારી હતી."

(૩૨) નંદરામ સાસ્ત્રી—હું નાગર બ્રાહ્મણ તથા પુરાણી છું વલ્લભાચાર્યના પંથના પુસ્તકોથી વાકેફ છું, ગોકળનાથજીની ટીકા મેં વાંચી છે.

ટીકા લખેલી છે. એક જુના પુસ્તકમાંથી મેં એ પુસ્તકનો ઉતારો કીધો છે. એ જુનું પુસ્તક વાદીએ મને ઉતારો કરવાને આપ્યું હતું.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"નાગર બ્રાહ્મણ છ જાતના છે અને તેઓ મારી ન્યાત સાથે વહેવાર રાખતા નથી. હમારી નાતનાં બસો ઘર છે. બ્રાહ્મણ અથવા ગાયનો જીવ બચાવવા માટે જુઠું બોલવામાં પાપ નથી એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે.

(૩૩) જેમ્સ ફ્લીન—"ગોકલનાથજીની ટીકાનો તરજુમો મેં આ નવી નકલમાંથી કીધો છે, અને જુનીમાંથી નહીં. (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) જુની નકલના અક્ષર ઉકલે એવા છે અને તેમાંથી હું તરજુમો કરી શકત."

(૩૪) વેલજી મકનજી—"હું સાચોરો બ્રાહ્મણ છું અને પંદર વરસ થયાં વાદીની ચાકરી કરૂં છું હું તેની સાથે દેશાવર ગયો છું અને સઘળો વખત એની સાથેનો સાથેજ રહ્યો છું. બેટનાં મંદીરમાં વાદી જતો હતો તેની સાથે હું પણ જતો હતો અને ચાર સરકારી સીપાઇ તથા કારભારી પણ સાથે રહેતા હતા. બપોરના બાયડીઓ દર્શન કરવા આવતી હતી. સાંજના છ વાગ્યા પછી મહારાજ દર્શન દેતા નહોતા. બેટમાં મહારાજના દર્શન કરવાને બાયડીઓ આવતી તેમ ભાયડા પણ આવતા હતા. બેટમાં ફક્ત બેજ ઓરડા હતા, એક રસોઇનો તથા બીજો સુવાનો; અને બહારના ઓરડામાં માણસો દર્શન કરવા આવતાં હતાં. વાદીના સુવાના ઓરડામાં મેં કદી કોઈ બાયડીને જોઇ નથી. વાદીને મેં લખમીજીનાં મંદીરમાં ગુલાલ ઉડાડતાં દીઠો નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"મને ત્રણ રૂપીઆનો પગાર મળે છે મહારાજોના બીજા સઘળા ચાકરોને પણ એટલોજ મહિનો મળે છે. મારૂં કામ એ કે મહારાજની હજુરમાં રહેવું અને તેને વસ્ત્ર પહેરાવવા અને ઉતારવા. પાંચ મીનીટ પણ હું મહારાજને એકલો મુકી શકું નહીં. તે મને થોડી મીનીટ બહાર જવાનું ફરમાવે તો પણ હું જાઊં નહીં. તે પીશાબ અથવા ખરચુ (વાડામાં) જાય તો હું તેની પાછળ જાઊં અને સંડાસના બારણા આગળ ઉભો રહું. મને પોતાને ખરચુની હાજત લાગી હોય અને કોઇ બીજો માણસ હાજર નહીં હોય તો હું ખરચુ દાબી રાખું; પણ મહારાજને રેઢો મુકી જાઉં નહીં. સુતી વખતે પણ મહારાજના સુવાના ઓરડાનાં બારણા આગળ હું

સૂઉં. આમ કરવાની મતલબ એવી નહીં કે હમે તેની ઉપર શક લાવીએ છીએ; પણ તેની સાથે એક માણસ રેહેવોજ જોઇએ એવો શીરસ્તો છે. હું તથા બીજા બવાઓ મહારાજને બાયડીઓ મેળવી આપતા નથી. હું અહીં મહારાજની સાથેજ આવેલો છું. મહારાજ નીચે ઉભેલા છે, અને એક ચોબો તેની ચોકી કરે છે.

પાછી તપાસ—" ઘેરમાં મહારાજની સ્ત્રી હની નહીં. વાદીને પેટે સાત વરસનો છોકરો અને ચાર વરસની છેકરી છે તે મુંબઇમાં છે. જો મહારાજ કાંઇ ખરાબ કામ કરે તો હું તેને મ્હોડે કહું અને લોકોને પણ જણાવું. મેં વાદીને કાંઇ પણ અનીતિ કરતાં જોયો નથી મને ત્રણ રૂપીઆનો પગાર તથા ખાવાનું પીવાનું મળે છે. (કોર્ટના પુછવાથી) વાદીએ પાંચ છ વરસ સુધી મુસાફરી કરી તેમાં તેની સ્ત્રી તેની સાથે હતી નહીં."

(૩૫) જદુનાથજી બ્રીજરતનજી મહારાજ—(એ મહારાજનું નામ બોલવામાં આવ્યું. તે વેળાએ સઘળાઓ મહારાજને માટે કોર્ટના દીવાનખાનામાં ચારે તરફ મોટી આતુરતાથી જોવા લાગ્યા, કેટલાક વૈષ્ણવો ઉઠીને ઉભા થયા, અને એક બીજાના કાનમાં કહેવા લાગ્યા કે 'મહારાજ આવ્યા, આવ્યા.' થોડીએક મીનીટ પછી મહારાજ પોતાના કેટલાક ભાવીક સેવક સાથે કોર્ટમાં દાખલ થયા. મહારાજની એક બાજુએ સુલેહનો અમલદાર શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસ હતો અને બીજી બાજુએ બીજા કેટલાક સેવકો હતા; શેઠ વરજીવનદાસ તેને સાક્ષીઓના પીંજરા આગળ લઇ ગયા. એ મહારાજ દીલમાં ભરેલા તથા શામળા (કાળા) રંગના છે, અને દાહાડી તથા થોબીમાં સારી પેઠે રાખેલાં હતા મહારાજે ગીતાના સોગન લેવાને પ્રથમ ના પાડી અને જણાવ્યું કે હું હમેશ સાચુંજ બોલું છું અને સોગન ખાવાની કાંઇ જરૂર નથી. સોગન આપનાર બ્રાહ્મણે કહ્યું કે સરકારના ધારા પ્રમાણે સોગન ખાવા જોઇશે. મહારાજે કહ્યું કે સોગન લેવાની કાંઇ જરૂર નથી ચીફ જસ્ટીસે દુભાશીઆને કહ્યું કે મહારાજને કહો કે અગર તમે સોગન નહીં લેશો તો તમારી જુબાની લીધામાં આવશે નહી. મહારાજે કહ્યું કે હું મારા જન્મમાં જુઠું બોલ્યો નથી, અને હું સાચુંજ બોલું છું. તો પણ કોર્ટની જ્યારે એવી મરજી છે ત્યારે સોગન લઉં છું. શીરસ્તા પ્રમાણે કોર્ટના કલાર્ક મી૦ કામરે સોગન કહી સંભળાવ્યા તે પ્રમાણે મહારાજે ગીતા ઉપર હાથ મુકીને સોગન લીધા.)

"હું આ મુકદમાનો વાદી છું અને આશરે ૩૫ વરસની ઉમરનો છું. હું મારા આખા જન્મારામાં કોઈ દાહાડે ઇન્સાફની અદાલતમાં ગયો નથી, અને હું ધારૂં છું કે બીજો કોઇ મહારાજ પણ ગયો નથી. હું વ્રજ ભાષા, ગુજરાતી, પંજાબી, મારવાડી, હીંદુસ્તાની, અને ઉર્દુ તથા ઘણુંખરી સંસ્કૃત એટલી ભાષાઓ જાણું છું. વલ્લભાચાર્ય પંથના અગત્યનાં પુસ્તકો મેં જોયલાં છે. મેં સુરત મધ્યે મારે ખર્ચે એક સંસ્કૃત તથા ગુજરાતી નીશાળ ઉઘાડેલી છે. તે મધ્યે એક શાસ્ત્રી સંસ્કૃત શીખાડે છે અને બીજા પાંચ છ શિક્ષકો ગુજરાતી ભણાવે છે. મુંબઇમાં આવ્યા પછી સ્ત્રી કેળવણીનાં કામમાં મેં ઘણી ઉલટ લીધી છે, અને છોકરીઓની નીશાળ.૧૯ મહીના ઉપર હું જોવા ગયો હતો. જાત્રા કરવી એ સઘળા હીંદુઓનાં ફરજ છે. જાત્રા એક જાતની હોતી નથી. નાની મોટી કેહેવાય છે. હું જાત્રા કરવાને નીકળ્યો અને બેટમાં ,૧૯૦૭ માં જઇ પુગ્યો. લખમીજીના મંદીરમાં હું બે વખત ગયો હતો. એ મંદીરમાં ફકત મુર્તીની ઉપર ગુલાલ નાખવામાં આવે છે. મેં એ મંદીરમાં કોઇ વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ ઉડાડયો નથી. દ્વારકાંનાથજીના મંદીરમાં વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ ઉડે છે. જયારે હું સર્વે સેવકીઓને મારાં બચ્ચાં પ્રમાણે ગણું છું ત્યારે હું કોઇ પણ બાયડીની છાતી ઉપર હાથ કેમ નાખું! મેં કોઈ પણ સ્ત્રીની છાતી ઉપર હાથ નાંખ્યો નથી. લખમીદાસ ખીમજીને હું ઓળખું છું. તેની સાથે પ્રથમ બે વરસ ઉપર મારી ઓળખાણ થઇ મેં તેને ૧૯૦૭ ના વરસમાં બેટમાં દીઠો નહીં હતો. તેણે મારે વીષે જે કાંઇ વાત કહી હશે તે સઘળી ખોટી છે. છેલ્લો સાક્ષી વેલજી મારો ખવાસ છે, અને જાત્રામાં પણ મારો ખવાસ હતો. તે હમેશ મારી સાથેનો સાથેજ રેહે છે. હમારા મહારાજોમાં એવો ચાલ છે કે ઓછામાં ઓછા ત્રણ ચાર ખવાસ સાથેના સાથે રાખવા. હું વડોદરે, ગોકુળ, મથુરા, અમૃતસર, માંડવી, મુલતાન અને બીજી જગાએ ગયેલો છું. ગોકળદાસ તેજપાલ તથા લખમીદાસ ખીમજી ભાઈબંદ મારી પાસે આવ્યા હતા. હું શીકારપુર ગયો તેની આગમજ એટલે સંવત ૧૯૦૫ કે ૬ માં પરણ્યો હતો. કોઇ સ્ત્રીને જોર જુલમથી બગાડવાને માટે મેં સુરત છોડયું નહીં હતું. હું બેટની જાત્રાએ ગયો ત્યારે મારી સ્ત્રી મારી સાથે નહીં હતી. મને પ્રતિવાદીની તરફથી સાહેદી સમન મળ્યો છે. તે સમન એક પારસીએ મને લગાડ્યો હતો. હું પેહેલો મુંબઈમાં આવ્યો ત્યારે ગોકલદાસ મને મળ્યો હતો,

અને તેણે લખમીદાસ સાથે મારી ઓળખાણ કરાવી હતી. બે વરસ ઉપર જ્યારે હું મુંબાઈમાં આવ્યો ત્યારે પહેલો હું ભાયખલે ઉતર્યો હતો. લખમીદાસે બે વખત મારી પધરામણી કરી હતી. એક વખત તેનો ભાઈ આજારી હતો ત્યારે અને બીજી વખત તેને ઘેર ભાગવતની કથા વંચાતી હતી ત્યારે. ચાબુક વર્તમાન પત્રમાં મેં કાંઈએક બાબત લખાવી હતી તેની મને કાચી યાદદસ્ત છે. મેં લખમીદાસને એવું કહ્યું નહીં હતું કે છાપાવાળાઓને લીધે મહારાજો નાસી જાય છે, અને હું લડવાને વાસ્તે આવ્યો છું. મેં ફક્ત એટલુંજ તેને પુછયું હતું કે હું મુંબાઈ નહીં હોઉં તો ફરીઆદી ચાલે કે નહીં. મુંબાઈમાં મેં કોઈ પણ સ્ત્રીની સાથે બદફેલી કીધી નથી. કાળાભાઈ લલુભાઈને હું ઓળખું છું મુંબાઈમાં તથા સુરતમાં મેં તેને જોયો હતો તેણે મારે લીધે અનીતિની વાત જે કહી તે સઘળી ખોટી છે દર્શન કરવાને તો મારી પાસે હજારો બાયડી આવે છે. વ્યભીચાર કરવાની હમારા શાસ્ત્રમાં મના કરેલી છે. તે લીધે કાળાભાઈ સાથે મારે વાતચીત થઈજ નથી. તેણે મારી સાથે શાસ્ત્ર ઇશ્વરના બનાવેલા છે કે નહીં તે લીધે તકરાર કીધી હતી કોઈપણ ડાક્ટર સાથે વ્યભીચારની વાત મેં કરી નથી. મારા આખા જન્મારામાં કોઈ પણ સ્ત્રી સાથે મેં વ્યભીચાર કીધો નથી જ્યારે હું કાળાભાઈ સાથે વાત કરતો હતો ત્યારે કોઈપણ સ્ત્રી મારા સુવાના ઓરડામાં ગઈ નથી ઘણી બાયડીઓ હમારી સ્ત્રી તથા બાળકોના દર્શન કરવા આવે છે ચરણસ્પર્શ કરવા લીધે કાળાભાઈ સાથે સુરતમાં મારે વાત થઈજ નથી. તે બીજા છોકરાઓ સાથે આવીને મારી પાસે વાચનો ભણતો હતો છોકરાઓને ભણાવવાને એક ચોપડી મેં મારે પોતાને ખર્ચે છપાવી છે. હમારામાં સેવકોને ચરણસ્પર્શ કરવા દેવાનો શીરસ્તોજ છે જ્યારે હું ઉંચી બેઠક ઉપર બેઠો હોઉં ત્યારે પગની ઉપરથી તથા નીચેથી ચરણ સ્પર્શ કરે છે, પણ જ્યારે પગ જમીન ઉપર હોય ત્યારે ઉપરથીજ કરે છે; તથા ઘણું કરી તેમજ ચરણસ્પર્શ કરવામાં આવે છે, કાળાભાઈએ મને કહ્યું કે સઘળા શાસ્ત્ર ખોટા છે, અને હું નર્મદાશંકરનો પાકો ચેલો થયો છું. હું કહું છું કે શાસ્ત્ર ખરા છે. તે ઉપરથી હું ધારૂં છું કે તે મારે લીધે જુઠું બોલ્યો નર્મદાશંકર સુરતનો નાગર બ્રાહ્મણ છે અને તેના વિચાર મારી વીરૂદ્ધ છે વરકત લીધે લખમીદાસ સાથે અથવા કોઈપણ સાથે મારે વાતચીત થઈ નથી, અને એવું હું કોઈની પાસે બોલ્યો નથી કે વરકત લોકોએ હમને બગાડયા.

રસ મંડળીનો અર્થ શું તે હું જાણુને નથી. એ નામનો ફક્ત હું હમણાજ સાંભળું છું. રાસ મંડળી વીષે મને ખબર છે. તેઓ વેશધારી હોય છે અને કૃષ્ણની લીલાના નાટક કરે છે તેમાં કાંઇ અનીતિનો દેખાવ હોતો નથી. જ્યારે કૃષ્ણનો વેશધારણ કરનાર ઉભો થાય છે ત્યારે હમે ઉભા થઇએ છીએ. બીજા લોકો બેસી રહે છે. વૈષ્ણવો મને તથા બીજા મહારાજોને ગુરૂ કરીને માને છે. હમે તો ફક્ત સુખનો તથા ઇશ્વરનો માર્ગ દેખાડનારા છઇએ કોઇપણ વૈષ્ણવ અમને ઇશ્વર પ્રમાણે માને છે, એવું મેં સાંભળ્યું નથી અમોને હીંડોળામાં બેસાડીને ઝુલાવે છે. તે ફક્ત ગુરૂ લેખે ઇશ્વરના નામે અમને જે ભેટ આપવામાં આવે છે તે અમે લઇને જુદી રાખીએ છીએ વૈષ્ણવો અમને ગુરૂ દાખલ તથા ઠાકોરજીના માર્ગ દેખાડનારા ગણે છે, ઠાકોરજી એટલે ઇશ્વર. સવારના ત્રણથી આઠ દશ વાગ્યા સુધી તથા પછલા પોહરના ચારથી છ વાગ્યા સુધી ઠાકોરજીની સેવામાં અમે રહીએ છીએ મંદીર મધ્યેની મુર્તીને ઇશ્વરની મુર્તી ગણવામા આવે છે. વલ્લભાચાર્યે પોતાના કોઇ પણ પુસ્તકમાં નથી લખ્યું કે મહારાજને ઇશ્વર પ્રમાણે માનવા. ગોકુળનાથજીની ટીકા મેં વાંચી છે નંદરામ શાસ્ત્રી પાસે મેં તેની નકલ ઉતરાવી એ પુસ્તકને હમારા લોકો ઘણું માન આપે છે વલ્લભાચાર્ય અને તેના છોકરા વીઠલનાથજી ઇશ્વરના મુખારવિંદ અથવા અવતાર કહેવાય છે વલ્લભાચાર્ય આશરે ૩૫૦ થી ૩૭૫ ઉપર થઇ ગયા તેણે વીષ્ણુ સ્વામીનો મત ફેલાવ્યો. હમારો પંથ વેદ તથા શાસ્ત્રથી ઉલટો નથી સુરત મધ્યે મારી નીશાળમાં હમણાં સંસ્કૃત વ્યાકરણ શીખાડવા માંડ્યું છે. ગોકુલનાથજીની ટીકાનું જુનું પુસ્તક મારા બાપના વખતનું મારા ઘેરમાંથી નીકળ્યું. મારો બાપ સંવત ૧૯૦૮ માં મરણ પામ્યો. એ પુસ્તક આશરે સો વરસનું જુનુ લાગે છે અને મે તે વાંચ્યુ છે તે મધ્યે પુરૂષોત્તમ એટલે સર્વ દેવનો દેવ તેને અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે, અને લાઇબલની બીનામાં પ્રતીવાદીએ મને તથા બીજા મહારાજોને અર્પણ કરવા વીષે લખ્યું છે. અસલનો અર્થ પ્રતીવાદીએ ઉલટાવી નાખ્યો છે તન, મન, ધન, ઇશ્વરને અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે તે ટીકાનાં પુસ્તકમા અથવા હમારા પંથના બીજા કોઇપણ પુસ્તકમાં એવું નથી લખ્યું કે સેવકોએ પોતની વહુ દીકરીઓ મહારાજને અર્પણ કરવી. એવા પુસ્તકોને હમારા પંથના લોકો માને છે એવું મેં સાંભળ્યું નથી. .

(વીશમો દીવસ; બ્રહસ્પતવાર, તા૦ ૨૭ મી ફેબ્રુવારી.)

"ડાકટર ભાઉ દાજીને હું ઓળખું છું. મુંબઈમાં આવ્યા પછી મેં તેને કાંઇ દરદને માટે સલાહ અથવા ઓસડ લેવાને બોલાવ્યો નથી. તે એક વખત લખમીદાસ ખીમજીની સાથે મને મળવાને આવ્યો હતો. છોકરીઓની નીશાળ હું જોવા ગયો હતો ત્યાં પણ તેનો મેળાપ થયો હતો. જ્યારે ડાકટર ભાઉ મારે ઘેર આવ્યો હતો ત્યારે મને ફોલ્હી થઇ હતી. કેમકે અગાઉ જ્યારે હું માંદો પડયો હતો ત્યારે મેં ગરમ દવા ખાધી હતી. એ ફોલ્હીનું દરદ મને વારે વારે થઇ આવે છે. એ ગરમ ઓસડ કેટલુંક મેં પોતે બનાવ્યું હતું અને કેટલુંક ગામઠી વઇદ્દોનું બનાવેલું હતું. જ્યારે ડાકટર ભાઉ દાજી મારી પાસે આવ્યો ત્યારે નીશાળ સંબંધી પ્રથમ વાત નીકળી હતી. ત્યાર પછી મેં જણાવ્યું કે મેં ગરમ દવા લીધી હતી તેથી મને ચાઠાં પડયા છે. મને ચાંદી થઇ છે એવું મેં ડાકટર ભાઉ દાજીને કહ્યુંજ નહીં હતું. મેં તેની પાસેથી ચાહાંનું ઓસડ માગ્યું હતું અને ચાંદીનું દરદ કદી થયું નથી. બીજે દહાડે ગોરધનદાસને મેં ડાકટર ભાઉ પાસે મોકલ્યો હતો તે કાંઇ દવા લેવાને નહીં, પણ મેં ડાકટર ભાઉને છોકરીઓની નીશાળ બાબેની એક લખેલી ચોપડી જોવાને આપી હતી તે પાછી લાવવાને વાસ્તે મોકલ્યો હતો. ભાઉ દાજી કાંઇ દવા આપે તો લાવવાને વાસ્તે પણ મેં ગોરધનદાસને કહ્યું હતું. મેં મારા દરદની હકીકત ગોરધનદાસ સાથે કેહવડાવી નહીં હતી. મેં મારૂં પોતાનું ઓસડ વાપર્યું હતું, અને ડાકટર ભાઉ દાજીનું ઓસડ વાપર્યુંજ નથી. ડાકટર ધીરજરામ દલપતરામને હું ઓળખું છું. મંગળદાસ નથુભાઇની નીશાળમાં હું ધારૂં છું કે મેં તેને પ્રથમ જોયો હતો. બીજી વેળાએ તે મારે ઘેર આવ્યો ત્યારે મેં તેની પાસેથી ઓસડ લીધું હતું. જે પ્રમાણે ભાઉ દાજીને મેં ફોલ્હી વીષે જણાવ્યું હતું તે પ્રમાણે ડાકટર ધીરજરામને પણ જણાવ્યું. તેણે મને થોડીએક ગોળી તથા કાંઇ ભુકો આપ્યો હતો. તે ભુકો પાણીમાં નાખ્યાથી કાળો થઇ ગયો હતો. મેં તેને એમ કહ્યું નહી હતું કે ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કર્યાથી મને ચાંદી થઇ છે, અથવા અગાઉ મને ચાંદી થઇ હતી તે સંગ કરવાથી મટી ગઇ, એવું પણ મેં તેને કહ્યું નહીં હતું. તે મારી દવા કરવાને વાસ્તે મારી પાસે છ સાત વખત આવ્યો હતો, અને બીજે પ્રસંગે પણ આવ્યો હતો, તે વલ્લભાચાર્ય પંથમાંનો છે તેની સાથે મારી ઓળખાણ થયા પછી તે મારી પાસે ઘણી વખત

આવ્યો હતો. પુનર્વીવાહની તકરાર કરવાને માટે નર્મદાશંકરના પાસેથી મને ચીઠી મળવા ઉપરથી મેં એક સભા મેળવી હતી. એ સભામાં હું ગયો હતો. પુનર્વીવાહની તકરારનું કાંઇ છેવટ આવ્યું નહીં કેમકે બીજી આડી દોડી બાબત ઉપર તકરાર નીકળી હતી. પુનર્વીવાહની તકરાર નીકળી ત્યારે મેં કહ્યું કે એ તકરારને વાસ્તે કોઇ પણ હીંદુ શાસ્ત્રનો આધાર લેવો જોઇએ. નર્મદાશંકરે કહ્યું કે શાસ્ત્ર જો આપણી વાતને અનુસરતા હોય તો તે પ્રમાણે ચાલવું; નહીં તો નહીં. મેં કહ્યું કે આપણે બધા શાસ્ત્ર માનવા જોઇએ. અને શાસ્ત્રમાં પુનર્વીવાહની છુટ આપી હોય તોજ પુનર્વીવાહ કરવા: નહીં તો નહીં. પુનર્વીવાહ કરવાની છુટ શાસ્ત્રમાં છે એવું મારા દીઠામાં આવ્યું નથી. પણ પુનર્વીવાહને વાસ્તે મને પોતાને કાંઇ અડચણ નથી. હમારા પંથમાં કેટલાક લોકો વીધવાઓના પુનર્વીવાહ કરે છે અને તેને માટે હું અટકાવ કરતો નથી. જ્યારે ડાકટર ભાઉ મને મળવા આવ્યો હતો, તે વેળા લખમીદાસ હાજર હતો. લખમીદાસ તે વખતે પાસે હતો તેથી તેણે સઘળું સાંભળ્યું હશે. દરદ સંબંધી લખમીદાસ સાથે મારે કોઇ દહાડે વાતચીત થઇ નથી. મેં વ્યભીચાર કીધો અથવા કરૂં છું એવુ કાંઇ મેં તેની પાસે કબુલ કીધું નથી. બીજા મહારાજોના વ્યભીચાર વીષે પણ હું તેની પાસે બોલ્યો નથી. કોઇ પણ મહારાજના વ્યભીચારની વાત મારા જાણવામાં આવી નથી. લખમીદાસને મેં એવું નથી કહ્યું કે અગાઉ જે પ્રમાણે હું વ્યભીચાર કરતો હતો તે પ્રમાણે હમણા કરતો નથી. મેં તેને એમ નથી કહ્યું કે મહારાજોની ચાલ ધીમે ધીમે સુધરશે અને એકદમ સુધરશે નહી; તથા એમ પણ નથી કહ્યું કે હમારી મોટી પેદાશ સ્ત્રીઓ પાસેથી થાય છે. મેં તેને કહ્યું કે હું શ્રી નાથદ્વારે જવા ધારૂં છું, પણ ત્યાં જવાનો મને અટકાવ છે એવું મેં કહ્યું નહીં હતું. દર્શન માટે હજારો બાયડી આવે છે, અને તે દીવાનખાનામાં થઇને જનાનખાનામાં જાય છે. દીવાનખાનામાં બે બારણાં છે. એક બારણું દાદર ઉપર પડે છે, અને બીજું જનાનખાનામાં જવાનું છે. મારા મંદીરનો 'પ્લાન' (નકશો) તૈયાર કરાવ્યો છે, અને તે મારી સાથે લાવ્યો છું. દીવાનખાનાની ડાબી બાજુએ એક ઓરડો છે, તેમાં મારા કપડાં અને પાણી રહે છે. થોડે છેટે બીજો ઓરડો છે તેમાં બીજા મહારાજનો સામાન પડ્યો છે અને તે ઓરડો બંધ રહે છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—"એ ઓરડો મંદીરના માલેક ચીમનજી મહારાજના સ્વાધીનમાં છે, બે દાદર છે તે મધ્યેનો એક દાદર

બંધ છે અને તે માલેકને હસ્તક છે. હું માણસ છું અને ઇશ્વર નથી. હું માણસ છું અને મારા સેવકોનો ગુરૂ છું. હું દેવનો અથવા ઇશ્વરનો અવતાર નથી. મારા કોઈ પણ સેવકો મને દેવનો અથવા ઇશ્વરનો અવતાર કરીને માને છે એવું હજુ સુધી મારા જાણવામાં આવ્યું નથી. હમારા (વલ્લભ) આચાર્યજી ઇશ્વરનો અવતાર ગણાય છે ખરા, અને હમે તેનાં વંશના તથા ગુરૂ કહેવાઈએ છીએ. કરશનદાસ નેણસીએ મને એક વેળાએ ઇશ્વર કહીને બોલાવ્યો, એવું મને યાદ નથી. મને અથવા બીજા મહારાજોને હમારા સેવકો મહાપ્રભુ પુરૂસોત્તમ, અથવા દેવ એવાં નામથી બોલાવતા નથી. હમને ફક્ત મહાપ્રભુના બાળક કરીને બોલાવે છે. વલ્લભાચાર્ય અને તેના છોકરા ગુસાંઇજી ઇશ્વરનો અવતાર ગણાય છે; પણ ગુસાંઈના બાળક (મહારાજ) તેમ ગણતા નથી. મહારાજને વલ્લભદેવ કરીને કહે છે. વલ્લભ એટલે વહાલો. મહારાજોને અગ્નિસ્વરૂપ કરીને કેહેવામાં આવતા નથી. પુર્ણ પુરૂષોત્તમ એટલે પુરો ઇશ્વર એવું નામ મહારાજને આપવામાં આવે છે. મારી સુખ જુબાનીમાં કેવી રીતે જવાબ આપવો તે વીચે ગયા મંગળવારે રાતના દશ વાગે મેં કોઇની સાથે મસલત કરી નથી. પ્રભુદાસે મને એમ નહી કહ્યું કે 'જે શબ્દથી તમે બંધાઇ જાઓ ત્યાં એવુંજ કેહેજો કે મને યાદ નથી.' ઉપર કેહેલા શબ્દો પુર્ણ પુરૂશોત્તમ ઇત્યાદી મહારાજોને ઉપમા દાખલા લગાડવામાં આવે છે. મેં મારા સેવકોને જણાવ્યું કે તમે હમને ગુરૂ સમજજો અને ઇશ્વર સમજશો માં. આ ચોપડીમાં વલ્લભાચાર્ય અને તેની પછીના મહારાજોની છબી છે અને તેનાં દર્શન વૈષ્ણવો કરે છે. દાકજી નામના કોઇ મહારાજની છબીની સેવા કરવામાં આવતી નથી. દાઉજી મહારાજ મુખ્ય ગાદીનો માલેક હતો. આ છબી સેવા કરવાને વાસ્તે વૈષ્ણવો બજારમાંથી વેચાતી લે છે. જે વાડીમાં હું ઉતર્યો છું ત્યાં લોકો દર્શન કરવા જાય છે; પણ મહારાજની ગાદીના દર્શન કરવા જાય છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. મેં દાઉજી મહારાજની બેઠક સુરતમાં જોઇ છે. વેદ મધ્યે કૃષ્ણનું નામ આવેલું છે. સારા કામને માટે પણ જુઠું બોલવામાં પાપ છે. ગૌબ્રાહ્મણનો જીવ ઉગારવા જુઠું બોલવું તેમાં પણ પાપ છે. તે વીપેનો જે વાક્ય મને ભાગવતમાંથી દેખાડવામાં આવ્યો, તે વાક્ય પ્રમાણે બળી રાજાએ ચાલવાને સાફ ના પાડી. વાસ્તે ગૌબ્રાહ્મણનો જીવ બચાવવાને જુઠું બોલવું એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું નથી, એવી રીતે

જુઠું બોલનારને લોકો ધીકકારતા નથી; પણ તેથી પાપ થાય છે. ભાગવતમાં જે જે વાત લખી છે તે હું માનું છું. વૈષ્ણવોનાં ધર્મ પુસ્તકો વેદની સાથે મળતા આવે છે. મેં ફકત એક ચોપડી કહાડી છે 'સ્વધર્મ વર્ધક' ચોપાનીઊં હું કહાડતો નથી. એ ચોપાનીઊં વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક સભાની તરફથી નીકળે છે. એ સભા મેં કહાડી છે. હું અને બીજા સઘળા મહારાજ તેના પ્રમુખ કેહેવાઇએ છીએ. થોડાજ મહારાજ સંસ્કૃત વાંચી જાણે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. હમારા ધર્મનાં જે પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં અસલ લખેલાં છે તે હું માનું છું. વ્રજ ભાષામાં લખાયલાં પુસ્તકો અસલ પુસ્તકો સાથે મેળવ્યા વગર હું માનતો નથી. વ્રજભાષાનાં પુસ્તકોમાં કોટલીક વાત વધારે લખેલી હોય છે. હમારા ઘેરનાં બાયડી છોકરાં વ્રજ ભાષાનાં પુસ્તક વાંચે છે અને વૈષ્ણવો પણ તેજ પુસ્તકો વાંચે છે. વચનામૃત અને બીજાં વ્રજ ભાષામાં લખેલાં પુસ્તકો ધર્મના કેહેવાયે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. વલ્લભાચાર્યનાં પંથનું કોઇ પણ પુસ્તક મેં વ્રજ ભાષામાં વાંચ્યું નથી. ફકત થોડા એક ધોળ અથવા ગીત ઇશ્વરની સ્તુતીનાં વાંચ્યાં હશે. હું સોગન ખાઇને કહું છું કે મારી આખી જીંદગીમાં વલ્લભાચાર્યનાં સીધાંતનું પુસ્તક મેં વ્રજ ભાષામાં વાંચ્યું નથી. હમણા મને યાદ આવ્યું કે વ્રજ ભાષામાં ગોકુળનાથજીની ટીકા મેં વાંચી છે. મરાઠીમાં પણ અમારા સીધાંતનું પુસ્તક મેં વાંચ્યું નથી. ગોરધનદાસે 'સ્વધર્મ વર્ધક' ચોપાનીઆમાં જારભાવની પ્રીતી વીષે એક બીના લખી છે તે હું જાણું છું એ મધ્યે જણાવેલા ઘણાખરા વિચારોની સાથે હું એક મળતો છું. એ બીના લખવાને મેં ગોરધનદાસને ફરમાવ્યું નથી. એક મરાઠી ચોપાનીઆંના જવાબમાં એ બીના લખી હતી; પણ સત્ય પ્રકાશ મધ્યેની લાઇબલની બીનાના જવાબમાં લખી હતી કે નહીં તે જાણતો નથી. ગોપીઓએ કૃષ્ણને પોતાના ઇશ્વર પ્રમાણે ગણ્યો અને કૃષ્ણે તેઓને સુખી કીધી એ વાત અમારા લોકો માને છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી (આ ઠેકાણે જારભાવની પ્રીતી ઉપર ઘણાએક સવાલ મહારાજને પુછવામાં આવ્યાં, અને દરેકનો જવાબ આપવાને મહારાજે કહ્યું કે એ સવાલોને લગતી આસપાસની (ચોપાનીઆં મધ્યેની) બીના વાંચ્યા વગર મારાથી જવાબ આપાય નહીં; અને તે મુજબ જારભાવની પ્રીતીને લગતો જવાબ અપવાને ઘણો વખત લીધો.) જે ધણીએ એ જારભાવની પ્રીતી વીષે લખ્યું છે તે ધણી એ બીના પરેપુરી સમજે

છે, અને હું ધારૂં છું કે અમારા ધર્મનો સીદ્ધાંત એ બોનામાં પ્રગટ કીધો છે તે ખરો છે. શાસ્ત્રમાં જે કાંઈ કહ્યું હોય તે હું કબુલ રાખું છું હમારી સેવકીઓ હમારી હજુર જે ગીત ગાય છે તે મધ્યે અમને કામણગારા કાન કહે છે. કોર્ટ મધ્યે રજુ કરેલું ૧૫ મા નંબરનું ત્રીજું ગીત જે વાંચી સંભળાવ્યું તે અમારી સેવકીઓ અમારી હજુર ગાય છે. કૃષ્ણની મુર્તિને અમારા લોક પારણામાં ઝુલાવે છે. તે પુત્રભાવે ઝુલાવે છે. મને તથા બીજા મહારાજોને ઝુલાવે છે તે ગુરૂ ભાવે ઝુલાવે છે અને પુત્ર ભાવે નહીં. અમને અમારા બાપ, મા, બહેન અને બધા સેવકો ઝુલાવે છે. (મી૦ એનસ્ટીએ કહ્યું કે તમારા બાપની વાત પડતી મુકીને હવે તમને પુછું છું કે બે ત્રણ દીવસ ઉપર તમોએ બે ત્રણ ડાકટરો પાસે તમારી ઇંદ્રિય દેખાડીને તપાસ કરાવી હતી કે નહીં?) હા, કરાવી હતી. તે ડાકટરોમાંના એક ડાકટરે જ્યારે મારી ઇંદ્રિય જોઈ ત્યારે મેં મારૂં મોહું કપડાથી ઢાંકયું નહીં હતું. તે ડાકટરોએ મને થોડે છેટે ઉભા રહી તપાસ્યો હતો. ચાંદીનાં દરદની નીશાની રહી નથી, એવી સાક્ષી આપવાને તે મધ્યેના એક ડાકટરે ના પાડી તેની મને ખબર નથી. તેઓ અંગ્રેજીમાં વાત કરતા હતા. તે મધ્યે ફક્ત એજ જણાએ સાક્ષી આપવાનું કબુલ કીધું તેની પણ મને ખબર નથી. હું તેઓના નામ જાણતો નથી. એ ડાકટરોને સુલેહનો અમલદાર વરજીવનદાસ માધવદાસ કે તેનો ભત્રીજો કલ્યાણદાસ લઈ આવ્યા તેની મને ખબર નથી. કદાચ તેઓ લઇ આવ્યા હશે; પણ હું જાણતો નથી. એ ડાકટરોએ મને કોન્સપીરસી કરનાર રાણુ સામજીની દુકાનમાં તપાસ્યો હતો.

(એકવીસનો દીવસ; શુક્રવાર, તા૦ ૨૮ સી ફેબ્રુવારી.)

"ગઇ કાલે મારી મુખ જુબાની લેવાયા પછી કોઈ પણ ડાકટરે મને તપાસ્યો નથી. 'કયાલોમલ' ની દવા જ્યારે જોઇએ ત્યારે મોકલવાને વાસ્તે મેં ડાકટર ધીરજરામને કહ્યું નહીં હતું. એક વેળાએ મેં ક્યાલોમલને ચુનાના પાણીમાં નાખીને તેનું 'બ્લેક વોશ' બનાવીને ઇંદ્રિય ઉપર લગાડયું હતું. ડાકટર ધીરજરામે દાહાડામાં બે વખત એક એક ગોળી ખાવાનું મને કહ્યું હતું. મેં પાંચ છ ગોળી ખાધી ત્યાર પછી મારૂં ગળું જરા સુઝી આવ્યું. ફોટોગ્રાફની છબી પાડવાને વાસ્તે મેં ઓરાડ માપવાની કાચની નળી ખરીદ કીધી છે. મારૂં ગળું સુજી આવ્યું પછી ટંકણખારના કોગળા કરવાની દવા મને આપી હતી. મેં 'આયોડાઇડ ઑફ પોટાસ' અને સાલસ મંગાવી હતી. 'આયોડાઇડ ઑફ પોટાસ' મારે પોતાને વાસ્તે પણ સાલસ મેં

એક બીજા માણસને એોસડમાં આપી હતી. 'બ્રહ્મ વીવર્ત ' પુરાણનું નામ સાંભળ્યું છે, પણ તે મેં વાંચ્યું નથી. 'કૃષ્ણ જન્મ ખંડ,' એ પુરાણના પેટામાં ગણાય છે એ પુસ્તકનાં કેટલાંક પાનાં મહારાજના હાથમાં મુકીને તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે વાદીને કહી સંભળાવ્યો (તે તેણે કબુલ રાખ્યો.)

" રાસ જોઇને ગોપીઓ પ્રીતીરૂપી બાણથી વ્યાકુળ થઇ ગઇ "
"અને કૃષ્ણ રાધાની સાથે રતીરસ (સંગ) કીધા પછી ગોપીઓની
"સાથે જમના નદીમાં અનેક કૃષ્ણ રૂપે લીલા (સોબત) કીધી.
"અરે રાધા, તું શા માટે રડે છે? કૃષ્ણના ચરણકમળનું તું સ્મરણ
"કર. શરદ પુનમની રાતે કૃષ્ણ તારી સાથે અખંડ રતી (સંગ) કરશે".

"એ તરજુમો ખરો છે; પણ તે મધ્યેના કેટલાક શબ્દોના અર્થ વીષે મારી ખાત્રી નથી. વીષ્ણુ પુરાણની મને ખબર છે તે મધે અંહી તંહી કેટલાંક વાકય મારા જોવામાં આવ્યાં હશે. પણ તે મધ્યે આ પ્રમાણેનો વાકય છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી. " વ્રજની સ્રીઓને કૃષ્ણ વગર દરેક પળ કરોડો વરસ જેવી લાગી હતી તેથી તેઓએ જ્યારે ગોપીઓની સાથેની રાસલીલાનો નાદ સાંભળ્યો ત્યારે તેઓ મધરાતને સમયે પોતાના બાપ, ભાઇ, ભરથારને છોડીને કૃષ્ણની સાથે લીલા કરવા નીકળી. " વૈષ્ણવો વીષ્ણુ પુરાણ વાંચે છે તે એટલા માટે નહી કે તેમાં કૃષ્ણ ગોપીની લીલા લખી છે, પણ તે મધ્યે વૈષ્ણવ ધર્મનું સીદ્ધાંત લખેલું છે. અમે કૃષ્ણની મુર્તીને પુજીએ છીએ તે કૃષ્ણને ખરેખર પુજતાં હોઇએ એવા ભાવથી. કૃષ્ણની મુર્તી બાળ અવસ્થાની હોય છે. જુવાન અથવા વૃદ્ધ અવસ્થાની મુર્તી મેં કદી જોઇ નથી. આ ચીત્રમાં કૃષ્ણ ઝાડ ઉપર ચડી બેઠો છે. તેમાં તેની ઉમર પાંચ અને અગીઆર વરસની માંહે માલુમ પડે છે. જ્યારે મહારાજ મરણ પામે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે તે લીલાવસ્તાર્યા અથવા સ્વર્ગવાસી થયા કૃષ્ણ જ્યારે સ્વધામ (સ્વર્ગમાં) પધાર્યા, ત્યારે ગોલોક નામના સ્વર્ગમાં ગયા. ભાવકી અને પવિત્ર સેવક પણ ગોલોકમાં જાય છે. કૃષ્ણ ત્યાં આખો દીવસ વીલાસ (ચમન) કરે છે. અને વૈષ્ણવો તેની સેવામાં તત્પર રહે છે. અમારા માર્ગના કોઇ પણ પુસ્તકમાં મારા જોવામાં એવું કાંઇ પણ નથી આવ્યુ કે ખરા વૈષ્ણવો મરણ પામ્યા પછી ગોપી રૂપ થઇને કૃષ્ણની સાથે જારભાવનો સંગ કરે છે. એ વાત હું માનતો નથી, અને મારા પંથવાળા માને છે તે પણ હું જાણતો નથી ગોપીઓની સાથે કૃષ્ણ ગો-

લોકમાં જારભાવનો સંગ કરે, એ વાત મારા માનવામાં આવતી નથી. તે તેઓની સાથે 'રાસલીલા' રમે છે. બ્રહ્મ સંબંધ ઠરાવતી વેળાએ જે મંત્ર ઉપદેશ હું કરૂં છું તે મારાથી બોલાય નહીં. (મી૦ આનસ્ટીએ પુછ્યું કે તે મંત્ર આ પ્રમાણે અને તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે તે ખરો કે નહી ?)

॥ श्रीकृष्णःशरणंमम ॐ सहस्त्रपरिवत्सरमितकालजात कृष्ण वियोगजनितता-पक्लेशानततिरोभावोहमभगवते कृष्णायदेहेंद्रियप्राणांत.करणतद्धर्मा श्चदारागारपुत्राप्तवित्तेह-परण्यात्मनासहसमर्पयामिहासोहं कृष्णतवास्मि ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥

"શ્રી કૃષ્ણ મારો રક્ષણ કર્તા છે. ઓં! હજારો વરસ થયાં "કૃષ્ણથી મારો વીયોગ પડવાને લીધે ઉપજેલાં તાપ અને દુખથી "મારો નાશ થયો છે. તે માટે મારૂં તન, ઈંદ્રિય, શ્વાસ, દીલ, વૃત્તિ, "બાયડી, ઘર, છોકરાં, સગાં, દોલત, અને આ સંસાર મધ્યેની "મારી સર્વે વસ્તુ અને મારો આતમા એ સઘળું સંપુર્ણ કૃષ્ણને "હું અર્પણ કરૂં છું હે કૃષ્ણ, હું તારો દાસ છું."

"હા, એ અર્થ ખરો છે. આ મંત્રમાં જે અર્પણ કરવાનું કહ્યું છે તે કૃષ્ણને અને મહારાજને નહી. એ સમર્પણની વેળાએ ગુરૂ હાજર રહે છે અને કૃષ્ણનો માર્ગ દેખાડે છે. મેં લખમીદાસને પુછ્યું કે મારી ગેરહાજરીમાં ફરીઆદી મંડાય કે નહી? હું જ્યારે સુરતથી આવ્યો ત્યારે લાઇબલની ફરીઆદી માંડવાનો મારો ઇરાદો નહી હતો. આ ફરીઆદી માંડવાનો છ મહીનાનો વખત લાગ્યો તેનું કારણ એટલુંજ કે હું મુંબઇની રીતભાતથી વાકેફ નહી હતો. તેથી એ વીષે વિચાર અને સલાહ લેતાં વખત ગુજર્યો. તારીખ ૯ મી સપ્ટેમ્બરના 'સત્ય પ્રકાશ'ની બીના બધા મહારાજોને લાગુ પડે છે. અને હું એકલો કેમ ફરીઆદી લાવી શકું? એ આરટીકલ વીષે મી૦ લીથ વકીલનું મત મેં લીધું છે કે નહીં તેની મને યાદ નથી. એ બીનાને લીધે એક હેંડબીલ મહારાજની સત્તા ઘટી તેને વીષે છાપવામાં આવ્યું તેની મને ખબર નથી. 'સ્વધર્મ વર્ધક' માં પ્રતીવાદીને 'અસત્ય પ્રકાશ' શબ્દ વાપર્યો છે, તેમાં હું ધારૂં છું કે ભુલથી 'અ' અક્ષર પડી ગયો છે, હું ધારૂં છું કે તે ભુલ છાપનારની હશે. એ બીના લાઇબલના જવાબમાં લખી છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. આખી બીના વાંચ્યા વગર હું કહી શકતો નથી. (ચીફ જસ્ટીસ સર માથીઉ સાસે દુભાસીઆને કહ્યું કે મહારાજને કહો જે પાછળથી તમે જે રીતે જુબાની આપો છો તે રીત એવી છે

કે કોર્ટને તે 'વીષે હલકો વિચાર ઉપજે છે. જે સવાલ તમને પુછવામાં 'આવે છે તે સવાલને વીષે બધી વાત વાંચ્યા વગર જવાબ આપવાને તમે શકિતવાન લાગો છો ત્યારે મહારાજે કહ્યુ કે વાંચ્યા વગર ગારાથી જવાબ આપી શકતો નથી. ચીફ જસ્ટીસે કહ્યું કે તમારામાં જવાબ આપવાની શકિત છે, તેવું છતાં પણ તમે ના પાડો છો. ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે) એ બીના લાઇબલની બીનાના જવાબની હશે. 'વીપયી ગુરૂ' એ નામનુ ચોપાન્યુ મેં વાંચ્યુ છે તે મધ્યે રસ મંડળી વીષે લખ્યુ છે; પણ એ ચોપાન્યુ અગાઉ મારા વાંચવામાં આવ્યું નહી હતું. લાઇબલની બીના મેં વાંચી છે, અને તે મનેજ લાગુ પડે છે, તમે, મહારાજો તમારા સેવકની વહુ દીકરીઓ બગાડો છો, તે જો કે મને એકલાને કહ્યું નથી; તો પણ હું તે લાઇબલ ગણુ છું. લાઇબલની બીનામાં જે ઠેકાણે રસ મંડળી વીષે લખ્યુ છે તે ભાગ હું લાઇબલ ગણુતો નથી; કેમકે રસ- મંડળી એટલે શું તે હું જાણુતો નથી. હરરાયજીનું ૬૭ અપરાધનું પુસ્તક સંસ્કૃત ભાષામાં છે. વ્રજ ભાષામાં મેં તે જોયુ નથી, જનાર્ધન રામચંદ્રના મરાઠી કવી ચરિત્ર વીષે મેં સાંભળ્યું છે. ૮૪ તથા ૨૫૨ ની વાર્તાનાં પુસ્તકો અમારા પંથના ધર્મ પુસ્તકો ગણાતાં નથી, અને લોકો તેને માનતા પણ નથી. આ સુધારાના ફરેસ્તાની જે ચોપડી મધ્યે કેટલાક સુધારાવાળાને ગાડીની નીચે કચડી નાખ્યા છે, અને મહારાજ વીષ્ણુના સાર્થી (હાંકનાર) થઇને ચાબુક મારે છે, એવું ચિત્ર પાડયું છે, તે ચોપડી મેં છપાવી નથી. અથવા ગોરધનદાસે તે છપાવી હોય તેની પણ મને ખબર નથી. એમાં પ્રતીવાદીની આબરૂને નુકસાન પોંચવા જેવું કાંઇ નથી. જે મહારાજને ચિત્રમાં ગાડી ઉપર બેસાડયા છે તે મહારાજ હું નહીં. કયો મહારાજ તે છપાવનાર જાણે. (મી૦ બેલીએ તે ચીત્ર જોઇને કહ્યું કે આ ચિત્રમાં મહારાજને દહાડી નથી. અને મારા કુલને તો દાહાડી છે ત્યારે મી૦ એનસ્ટીના પુછવા ઉપરથી વાદી બોલ્યો કે) થોરો વખત થયાં મેં દાહાડી રાખી છે (મહારાજે કહ્યું કે મને કોઇ અડકે નહીં. સર માથીઉ સાસ બોલ્યા કે તમને અડકતાં મેં કોઇને દીઠો નથી મહારાજે કહ્યુ કે મારી પાછળથી કોઇ શખ્સ મને અડકે તેની ધાસ્તી છે. મી૦ એનસ્ટી બોલ્યો તમને શા માટે નહીં અડકે ; તમે કાંઇ ઇશ્વર નથી અને મારીજ જો ધાસ્તી હોએ તો ખાત્રી રાખવી કે હું તમને ચીપીઆથી પણ અડકનાર નથી. મી૦ હેસ્ટીંગ તો તમને પેહેલેજ દાહડે અડકી ચુકયો છે.) હમારા પંથનું

મુખ્ય મંદીર શ્રી નાથદ્વારમાં છે. મારા બાપે અથવા દાદાએ ત્યાંથી મુર્તી ચોરી નથી. મારા દાદાને સુરતની ગાદી ઉપર બેસાડવામાં આવ્યા હતા. ગાદી વીષે કજીઓ હતો તે ઠેઠ ઇંગ્લંડ ગયો હતો. સાતવરસ સુધી મેં મોટી જાત્રા કીધી; પણ હું શ્રી નાથદ્વારની જાત્રાએ ગયો નથી. મને વખત નહીં મળ્યો તથા ખર્ચ ઘણો થઇ જાય એટલા માટે હું નહિં ગયો. મહારાજોને વૈષ્ણવ પાસેથી ભેટ મળે છે. વૈષ્ણવ પાસેથી જે દંડ લેવામાં આવે છે તે ઠાકુરજીના ઉપયોગમાં વપરાય છે. હું બ્રહ્મચારી તથા સંન્યાસી નથી. હું પુર્ણ પુરૂશોત્તમ ઇશ્વરને માનું છું. અમને પુર્ણ પુરૂશોત્તમની ઉપમાં આપવામાં આવે છે. જે પ્રમાણે ચીફ જસ્ટીસને 'માઇ લોર્ડ' કરીને કહે છે તે પ્રમાણે મહારાજોને પુર્ણ પુરૂશોત્તમની ઉપમાં આપવામાં આવે છે. બીજા પંથના ગુરૂઓને મહારાજોની પેઠે હીંડોળા ઉપર બેસાડીને ઝુલાવવામાં આવે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. વૈષ્ણવોને મહારાજની લંગોટીનું પાણી પીતા મેં દીઠા નથી. જે પ્રમાણે બીજા ગુરૂઓનું જુઠણ તેમના સેવકો ખાય છે, તે પ્રમાણે અમારૂં જુઠણ અમારા સેવક ખાય છે. બ્રાહ્મણોએ પણ ગુરૂનું જુઠણ ખાવું, એમ કહેલું છે. મનુએ એ વીષેની મના કીધી છે કે નહીં તે હુ જાણતો નથી, ચાવેલા પાન સોપારી અમે વૈષ્ણવોના હાથમાં નાખી દેવાને આપીએ છીએ. કેટલાક લોકો તે ખાતા હશે. મહારાજ મરવા પડેલા માણસની આંખ ઉપર પોતાનો પગ મુકે છે; પણ છાતી ઉપર મુકતા નથી, અને તેને માટે મહારાજ કાંઇ ભેટ લેતા નથી. બીજા પંથના ગુરૂ એ પ્રમાણે કરે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. સેવક તથા સેવકીઓ મહારાજને કેસર સ્નાન કરાવે છે, એ વાત ખરી છે. મારા પગની રજ હું મારા સેવકોને ખાવા દેતો નથી. બીજા મહારાજો તે પ્રમાણે ખાવા દેછે કે નહી તે હુ જાણતો નથી. મહારાજોની આર્તી ઉતારવામાં આવે છે, અને તે પ્રમાણે કરવાનું શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. કયા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તેની મને ખબર નથી. હમારા વડીલોની ચાખડીની પુજા થાય છે, મારી ચાખડીની પુજા થતી નથી. સેવકીઓના હાથનું આરોગવાને હું કદી ભીતર જતો નથી. બીજા મહારાજો એ પ્રમાણે કરે છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી. વૈષ્ણવો આરોગવાનું લાવે છે તે અમે લઇએ છીએ. સેવકીઓ મહારાજોની હજુર જારભાવનાં ગીત ગાતી નથી. જુદી જુદી જાતનાં ગીત ગાવામાં આવે છે. મહારાજો સઘળા સેવકો ઉપર ગુલાલ ઉડાડે છે અને ફક્ત સ્ત્રીઓ ઉપર નહીં. ઠાકુરજી (ઇશ્વર) ની મુર્તીની

પેઠે ગુરૂની સેવા પણ કરવી જોઇએ. 'ગુરૂ સેવા' ના પુસ્તકમાં મે' એવું નથી વાંચ્યુ' કે વલ્લભાચાર્ય, ગુસાંઇજી, તથા તેના સઘળા વંશજોને ઇશ્વરનો અવતાર કરીને માનવા. હું પુખ્ત ઉમરનો થયો ત્યાર પછી મારા સેવકોને કહેતો આવ્યો છું કે અમે કાંઇ ઇશ્વર નથી, અને અમને ઇશ્વર પ્રમાણે માનશોમાં. એ પ્રમાણે હુ તેમને કેહેવા લાગ્યો તેની અગાઉ કેટલાક લોકો. મને ઇશ્વર સમજતા નથી. અમને ઇશ્વર પ્રમાણે માનશોમાં, એવો બોધ મે' છાપીને દીધો નથી, તથા કયા લોકોને એ પ્રમાણે મેં મોહોડે બોધ દીધો તેના નામ પણ મને યાદ નથી. શું હાલે મેં એમ કહ્યુ કે હમારા સેવક હમને ઇશ્વર પ્રમાણે ગણે છે તેની મને ખબર નથી? કદાચ મે કહ્યુ હશે, પણ એ પ્રમાણે મેં સોગન ખાઇને કહ્યુ કે નહીં તેની મને ખબર નથી. (ચીફ જસટીસે કહ્યું કે તમે કાલે સોગન ખાઇને એ પ્રમાણે કહ્યું છે અને કોર્ટે તે નોંધી લીધું, છે. મહારાજે કહ્યુ મને યાદ નથી સર માથ્યુ સાસે કહ્યુ કે, તમારી યાદશકિત કાચી હશે, પણ તમે કાલે જે કાંઇ બોલ્યા તે બોલ કોર્ટે નોંધી લીધું છે) વૈષ્ણવો એવુ માને છે કે, તેઓની ઉપર ઇશ્વરના કરતાં ગુરૂનો ઉપકાર વધારે છે. વૈષ્ણવો મુર્તીને અડકતા નથી. મહારાજ અથવા એ કામને માટે રાખેલા બ્રાહ્મણો મુર્તીને અડકે છે બ્રહ્મ સબંધથી અગીઆર ઇંદ્રિઓનાં પાપ ધોવાઇ જાય છે એ અગીઆર ઇંદ્રીઓમાં (જનનેંદ્રી સુધાના) અને તે ઇંદ્રીના દોષ પણ બ્રહ્મ સંબંધથી ધોવાઇ જાય છે. ગુરૂની ગુપ્ત વાત જાહેર કરવી નહીં, એવું હમારા પંથમા કહેલુ છે કે નહીં તે હું જાણુતો નથી. પણ વૈષ્ણવ થઇને બીજાના દોષ જોવા નહીં એ સારી વાત છે. હું ન્યાતે બ્રાહ્મણ છું મારા બહારના દેખાવ ઉપરથી તમે મને બ્રાહ્મણ નહીં ગણો, તો તમે મુખત્યાર છો. મારા વડીલો તૈલંગા બ્રાહ્મણ હતા, પણ તેઓ નાતબહાર થએલા નહીં હતા હમે તલંગા બ્રાહ્મણની છોકરી લઇએ છીએ, પણ તેમને આપતા નથી આ શહેરમાં તૈલંગા બ્રાહ્મણ છે તેમાંના કેટલાકને હમે છોકરી આપીએ છીએ. તેઓ ગરીબ છે તે હું જાણુતો નથી. તેઓ 'ભટજી' ને નામે ઓળખાય છે તેઓએ મહારાજોને છોકરી આપી એટલા માટે તેઓ નાતબહાર થયા નથી કોઈ વેળા છોકરીનો બાપ ગરીબ હોય છે ત્યારે હમને પૈસા આપવા પડે છે પૈસા લઇને છોકરી આપવા માટે મનુએ શાસ્ત્ર માં મના કરી છે તે હુ જાણુતો નથી. હુ ધારૂં છું કે મહારાજ વ્યભીચાર કરતો નથી જો તેઓ વ્યભીચાર કરતા હોય તો તેઓ ગુરૂની ગાદીને લાયક નથી. મારા પીત્રાઈ કાકા કૃષ્ણરાયજી મહારાજ

તૈલંગા બ્રાહ્મણની છોકરીસાથે પરણ્યા છે. એક વીધવા સાથે તેનો સંબંધ હતો તે વાત મેં સાંભળી નથી. તેના છોકરા ગોકળઓછવજીની ખરાબ ચાલને માટે એક રાજાએ પોતાના ગામથી બહાર કહાડી મુકયો હતો તેની મને ખબર નથી. વલભજી મહારાજ પોતાના દીકરાની સાથે ભાંજગડમાં પડયા હતા તેને માટે નાતબહાર થયા હતા. પણ કાંઇ માઠાં કર્મને માટે થયા હોય, એવી મને ખબર નથી. દમણમાં નહીં જવા વાસ્તે મહારાજોએ બંદોબસ્ત કીધો હતો; પણ હું અજાણપણે ત્યાં ગયો હતો. દમણની સરકારે ત્યાં એક મહારાજને ચોરીના અપરાધને માટે ફટકાવી કહાડયો અને તેને માટે બંદોબસ્ત થયો એવી મને ખબર નથી. જાલણાપટણમાં વીઠલેશજી મહારાજ નજર કેદ હતા, એ વાત ખરી છે તેની ઉપર જાદુનું તોહોમત આવ્યું હતું. ત્યાંના રાજાને ઝેર આપવાને માટે તે કેદ થયા હોય તેની મને ખબર નથી. વ્રજપાલજી મહારાજે લખપતના વૈષ્ણવોના ઘર લુટયાં હોય તે હું જાણતો નથી. સુરત છોડયા પછી મેં સાત વરસ સુધી જાત્રા કીધી, જોર જુલમથી કોઇ સ્ત્રી બગાડવાનો અપરાધ મારી ઉપર કોઇ દહાડે મુકવામાં આવ્યો નથી. એ અપરાધ વીશે હું હમણાંજ સાંભળું છું. મને ગઇ કાલે એ વીષે પુછયું હોય એવું મને યાદ નથી. પીતાંબર પોપાને હું ઓળખું છું તેની છોકરીને મેં જોર જુલુમથી બગાડી હોય એવો અપરાધ મારી ઉપર મુકવામાં આવ્યો નથી. બાર ચૌદ વરસ ઉપર એ કજીયો સુરતના માજીસ્ટ્રેટ આગળ નોંધાવવામાં આવ્યો નહીં હતો. તે વખતના સુરતના સીરસ્તેદારે એવો કોઇ મુકદમો ઘેર બેઠે માંડી વાળ્યો હોય તેની મને ખબર નથી આ મુકદમામાં મારી તરફથી સાક્ષી આપવાને કોઇ પણ મહારાજને મેં સાક્ષી સમન આપ્યો નથી. મહારાજોના વ્યભીચારની વાત ઘણી પ્રસીદ્ધ છે. એટલા માટે એ વાત કોર્ટમાં નામુકર નહીં જવાય એવું કોઇ પણ મહારાજે મને કહ્યું નથી. હું તથા એક બીજા મહારાજનો લાલજી (બાલક) મુંબઇમાં છીએ. અને બીજા મહારાજો મુંબઇ છોડીને જતા રહ્યા છે. સુરતથી હું મુંબઇમાં આવ્યા પછી ત્રણ મહીને જીવણજી મહારાજની હવેલી આગળ કાંઇ બખેડો થયો એમ હું જાણતો નથી થાવર મુલજીની છોકરી લખમીબાઇને હું ઓળખતો નથી અને પંદર વરસ ઉપર પણ હું તેને ઓળખતો નહીં હતો. પુનર્વીવાહની તકરાર નીકળી ત્યાંસુધી પ્રતીવાદી સાથે મારે બનાવ હતો, અને તેણે પોતાના પત્રમાં મારી વખાણ કીધી હતી. પ્રતીવાદીનું પત્ર ખરીદ કરવાને માટે મેં કોઇ પણ વૈષ્ણવને

મના કીધી નથી. 'સત્ય પ્રકાશ' ની વીરૂધ મેં કાંઈપણ હેંડબીલ છપાવ્યા નથી. ભાટીઆ કોન્સપીરસીના મુકદ્દમા વીષે મેં સાંભળ્યું છે. આ મુકદ્દમામાં મારી વીરૂધ જે કોઈ સાહેદી આપે તેનાં દર્શન બંધ કરવાને વાસ્તે મેં કોઈપણ મહારાજ સાથે બંદોબસ્ત કીધો નથી. ભાટીઆ કોન્સપીરસીનો મુકદ્દમો પ્રભુદાસ ચલાવતો હતો એવું તેણે મને કહ્યું હોય, એમ મને યાદ નથી. ગોપાળદાસની પાસે પ્રભુદાસ કાંઈ સંદેશો લઈ ગયો હતો, અને તે વીશે ગોપાળદાસે પોતાની મુખજુબાનીમાં જણાવ્યું એ વાત મેં વાંચી છે અથવા સાંભળી છે. એવી મેં અફવાળી સાભળી હતી. એ ભાટીઆ કોન્સપીરસીની તપાસ વીશે મારે પ્રભુદાસ સાથે મુદલ વાતચીત થઈ નથી. પ્રભુદાસ મારી પાસે સુરત આવ્યા હતા ત્યારે તેણે ભાટીઆ કોન્સપીરસી વીશે વાત કરી હતી. મેં પુછયું કે બંદોબસ્ત કરવાની મતલબ અને જરૂર શી? પ્રભુદાસે કહ્યું કે તે બંદોબસ્ત કરનારા જાણે. એ ભાટીઆઓનો મુકદ્દમો ચલાવવાને અથવા એ મુકદ્દમા મધ્યે મદદ કરવાને મેં પ્રભુદાસને અખ્તીઆર આપ્યો નહી હતો. એ કોન્સપીરસીવાળા નવ ભાટીઆ સાથે મારા ઘર આગળ કાંઈ મસલત થઈ નથી તે મધ્યેના એક બે ભાટીઆ મારી પાસે આવ્યા હતા. તેઓએ બાયડીછોકરાં અર્પણ કરવા વીશેનો કાંઈ બંદોબસ્ત કીધો હતો; પણ તે બંદોબસ્ત આ લાઈબલના મુકદ્દમાં માટે કીધો હતો કે બીજા કોઈ મુકદ્દમા માટે તેની મને ખબર નથી. વાણીઆઓમાં એવો બંદોબસ્ત થવા વીશે મેં સાંભળ્યું હતું. કેટલાએક લોકો આ મુકદ્દમો સાંભળવાને કોર્ટ મધ્યે આવે છે તેઓમાંથી મને કેટલાએક શખ્સોએ એ વીષે જણાવ્યું હતું. પ્રભુદાસ એ બંદોબસ્ત કરાવવાને ગોપાળદાસ પાસે ગયો હતો તે વીશે મેં પ્રભુદાસને ઠપકો આપ્યો નહી હતો. એ બંદોબસ્ત કરવાને પ્રભુદાસે જે તજવીજ કીધી તેમાં તેણે કાંઈ સારૂં અથવા ખરાબ કીધું નથી. હું ધારૂં છું કે લખમીદાસે મારી વીરૂદ્ધ જે વાત જણાવી છે તે ખોટી હોવી જોઇએ કેમકે હું એવી નઠારી ચાલનો હોત તો લખમીદાસ મારી પાસે આવત નહી. મેં કદી વ્યભીચાર અથવા જારકર્મ કીધું નથી. હૈદ્રાબાદમાં હું આજારી હતો ત્યારે મેં ગરમ દવા લીધી હતી. સુઠ, મરી, મરચાં મેં ખાધાં હતા અને તેથી મને અંદર ગરમી જણાઈ હતી. છ કે સાત મહીના સીવાય મારી સ્ત્રી જાત્રામાં મારી સાથેજ હતી. સંવત ૧૯૦૯ ના વરસની ચાર પાંચ વરસ અગાઉ હું સ્ત્રી વગર બહાર નીકળ્યો હતો. મારી આગલી સ્ત્રી તે વેળા મરણ પામી હતી. (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી)

બેટમા મારી સાથે મારી સ્ત્રી નહી હતી એક વખને મે પાચ વરસ સુધી જાત્રા કીધી હતી તે વેળાએ જેપુરમા હુ મારી સ્ત્રીને બોલાવવા ગયો હતો બીજી વેળાએ સુરતથી હુ બે વરસ સુધી બહાર ફર્યો ત્યારે હુ બેટમા ગયો હતો હુ બે વખત પરણેલો હતો હુ બેટ ગયો ત્યારે પરણ્યો હતો, પણ બે વરસ મારી સ્ત્રી મારી સાથે ઘરબાર કરીને રહી નહી હતી. તે વેલાએ મારી સ્ત્રીની ઉમર ૯ કે ૯ાા વરસની હતી ને તેર વરષની થઇ હતી ત્યારે મારી સાથે ઘર માડીને રહી

(બાવીસમો દીવસ, શનીવાર, તા૦ ૧ લી માર્ચ,)

પાછી તપાસ—' મ ગળવારને દીને મસલત કરવાને મારે ઘેર સભા મળી નહિ હતી, હમારા લોકોમા એવો ચાલ છે કે જ્યારે એક બીજાનો મેળાપ થાય ત્યારે 'રામ' અથવા 'પુરૂશોત્તમ' કરીને સલામ કરવી મી૦ ઇસકોબલે કહ્યુ કે હુ જ્યારે ગુજરાતમા ગયો હતો તારે ત્યાના લોકો મને પુરૂષોતમ કહીને સલામ કરતા હતા ! દાઉજી મહારાજની જે બેઠક છે મારા પ થના ધર્મના પુસ્તકો બધા સ સ્કૃત ભાષામા છે વ્રજ ભાષાના પુસ્તકો જો અસલ પુસ્તકની સાથે મળતા આવતા હોય તો તે પણ ધર્મના પુસ્તકો ગણાય વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક સભાના પ્રમુખ બધા મહારાજો કહેવાય છે સુરતથી આવ્યા પછી વૈષ્ણવ ધર્મનો બોધ કરવાને મે મેહનત લીધી છે કેટલાએક મહારાજોના વ્યભીચાર વીષે મને ગઇ કાલે વાત પુછી તે મે પહેલ વેહલી ગઇ કાલેજ સાભળી અગાઉ સાભળી નહી હતી, પણ છાપામા મે વાચ્યુ હતુ પણ કોઇ મહારાજનુ નામ તેમા નહીં હતુ, પણ મહારાજો વીષે એ અપરાધ મુકવામા આવ્યા હતા મહારાજનુ નામ લઇને મે ગઈ કાલેજ એ અપરાધ સાભળ્યા હતા " વીષયી ગુરૂ " ને હમારા લોકો સત્તા ભરેલી ચોપડી ગણતા નથી તે ચોપડી મહારાજોની વીરૂદ્ધ લખાયલી છે હમારા દુશ્મન લોકો એ ચોપડીને ખરી માને છે મહારાજો હરકોઇ વૈષ્ણવને ન્યાતબાહર મુકવા ચાહેતો તેની નાતના લોકોને કહીને તેને ન્યાતબાહર મુકાવી શકે ન્યાતના લોકોની મરજી વગર મહારાજ ન્યાત બહાર મુકી શકે નહી હરેક મ દીરનો મહારાજ પોતાના મ દીર મધ્યે ખુશી પડે તો વૈષ્ણવોના અથવા હર કોઇ શખ્સના દર્શન અટકાવી શકે બધા મહારાજો સ પ કરીને એવો ઠરાવ કરે કે આ ફલાણા શખ્સને દર્શન કરતા બધા મ દીરમા બ ધ કરવો તો તેમ તેઓ કરી શકે, પણ એ પ્રમાણે તેઓએ કોઇ દહાડો સ પ કીધો હોય એવુ. મારા જાણવામા આવ્યુ નથી (કોર્ટના પુછવા

ઉપરથી) હમારા પંથના મત પ્રમાણે વ્યભીચાર કરવામાં મોટું પાપ છે. સ્વધર્મ વર્ધક ચોપાનીયામાં જારભાવ વીષે જે ખીના લખવામાં આવી છે તેમાં એવી ભલામણ નથી કીધી કે વ્યભીચાર કરવો પણ વ્યભીચારના જેવી પ્રીતી ઇશ્વર ઉપર રાખવી. જારભાવની અથવા વ્યભીચારની પ્રીતી સઉથી મજબુત હોય છે. અને તેવીજ પ્રીતથી ઇશ્વરને ભજવો એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. જારભાવની પ્રીતી ઇશ્વર ઉપર રાખવી એ ઘણું સારૂં છે. પારકી સ્ત્રી ઉપર એવી પ્રીતી રાખવી એ ખરાબ છે. ઇશ્વર ઉપર જારભાવની પ્રીતી રાખવાનું ભાગવતમાં કહ્યું છે. (ચીફ જસ્ટીસે કહ્યું કે જ્યારે અગાઉ પુછવામાં આવ્યું કે ક્યા શાસ્ત્રમાં જારભાવની પ્રીતી રાખવાનું કહ્યું છે ત્યારે એકે શાસ્ત્રનું નામ આપ્યું નહીં. મહારાજે કહ્યું કે) મને એ વીષે યાદ નથી. હું ધારૂં છું કે ભાગવતમાં કહેલું છે કે જે પ્રમાણે ગોપીઓએ ઇશ્વર ઉપર જારભાવની પ્રીતી રાખી તે પ્રમાણે પ્રીતી રાખવી જોઇએ. (ચીફ જસ્ટીસે કહ્યું કે તમે કહો છો કે વ્યભીચાર કરવાની શાસ્ત્રમાં મના કરેલી છે. વ્યભીચાર ખરાબ કહેવાય છે માટે વ્યભીચારની પ્રીતી સારી કેમ કહેવાય ? અગર આ દુનીયામાં ઇશ્વર માણસનાં આકારમાં હોય તો તેના ઉપર જારભાવની પ્રીતી રાખવાને કહ્યું તો તે તેના સાથે જારકર્મ કરવા ઇચ્છે કે નહીં ! મહારાજે કહ્યું કે) ઇશ્વર ઉપર જારભાવની પ્રીતી રાખવાને શાસ્ત્રમાં કહ્યુ છે પણ જારકર્મ કરવાનું કહ્યું નથી. હરેક ભાવથી ઇશ્વરને ભજવાથી ઇશ્વર મળે છે. (જતી વખતે મહારાજે બેઉ જજોને કહ્યું કે) હું તમને આશીર્વાદ આપું છું.

(આ ઠેકાણે વાદીની સાહેદી લેવાનું કામ પુરૂ થયું.)

એના જવાબમાં મી૦ ઍન્સ્ટીએ ભાષણ કીધું તેનો સાર નીચે પ્રગટ કીધો છે.

(મી૦ ઍનસ્ટીના ભાષણનો સાર.)

પ્રતીવાદીઓની તરફથી પરેલી સાહેદી રદ કરવા વાદીને પોતાનાં સાક્ષીઓ રજુ કરવાને સારી જોગવાઇ મળી છે અને નામદાર કોર્ટે આ મુકદમો ચુકાવતાં ઘણાં સાક્ષીઓએ સાહેદી પુરી હોય તેની ઉપર નહીં, પણ સાક્ષીઓની આબરૂ અને મુકદમાની કેફીયત ઉપર ધ્યાન આપવું જોઇએછે. પ્રતીવાદીએ પોતાની ખીના લખવાને તથા કઠણ ભાષા વાપરવાને વ્યાજબી કારણ દેખાડયું છે કે નહીં, ધર્મગુરૂ લેખે મહારાજની આબરૂ કેવી છે, બ્રાહ્મણોમાં તેની પદવી કેવી છે અને

તેનો પંથ અસલ હીંદુ ધર્મ પ્રમાણે કેટલો મળતો છે. તે વીષે પણ તપાસવું જોઇએ છે. મહારાજની આગળ ઇશ્કના ગીત ગાય છે, તે પણ તેણે કબુલ કીધાં; કાન (એટલે કૃષ્ણ ભગવાન) કરીને તેના સેવકો કહે છે તે પણ તેણે કબુલ કીધું અને તેની હજુર સેવકીઓ જે ગીત ગાય છે તે તેણે બરાબર ઓળખી કાહાડયાં, વાદીના પંથનાં સીદ્ધાંત પ્રમાણે એ પંથવાળાએ પોતાના ગુરૂને ઠાકોરજી (એટલે ઇશ્વર) ગણવા જોઇએ. વાદીએ પોતે એવી જુબાની આપી છે કે એ પંથવાળાઓ ઇશ્વર કરતાં ગુરૂનો ઉપકાર મોટો માને છે. ભાઇચંદ નામના એક સાક્ષીએ કહ્યું કે મહારાજને ઇશ્વરથી ઓછો પણ મુર્તીના જેવો હું માનું છું જમનાદાસ અને બીજા સાક્ષીઓએ કહ્યું કે મુર્તીને હીંડોલામાં ઝુલાવે છે તે પ્રમાણે હમે મહારાજને હીંડોલામાં ઝુલાવીએ છીએ, તથા મહારાજ કાંઇપણ પાપ કરે નહીં. આવા ઘણાજ ખરાબ સીદ્ધાંતવાળો પંથ અસલ હીંદુ ધર્મને ફેરવીને હમણાં ઉભો કરવામાં આવ્યો છે ને વાત પુરતી રીતે સાબીત થઇ ચુકી છે. વાદીએ પોતે કહ્યું કે થોડાએક લોકો મને ઇશ્વરના અવતાર ગણે છે, પણ પાંચ મીનીટમાં પાછો ફરી ગયો કે મને તો ફક્ત ગુરૂ ગણે છે. તેણે એમ બી કહ્યું કે મારા સેવકોને મેં એવો બોધ કીધો છે જે તમારે મને ઇશ્વર નહીં, પણ ગુરૂ ગણવો જોઇએ છે; પણ તે બોધ તેણે ચોપાનીઆ કે વર્તમાન પત્ર મારફતે કીધો નથી અને તે બોધ તેણે કીયા શખસોને કીધો તેમાંથી એકનું નામ પણ જણાવી શકયો નથી. સ્વધર્મ વર્ધક ચોપાનીઆમાં "જારભાવની પ્રીતી" વીષે એક બીના લખી છે અને તે બીના વાદીએ પસંદ કીધી છે. ચોપાનીઆમાં આ મત ધીક્કારવા લાયક દેખાય છે ત્યારે તે મત વલ્લભાચાર્ય પંથના પુસ્તકોમાં કેટલા બધા ધીક્કારવા લાયક દેખાવા જોઇએ? આ બીનાનો અર્થ ખુલ્લો છે; તે એકે વ્યભીચાર આ દુનીઆને માટે છે આ સંસારમાં ઇશ્વર અને ઠાકોરજીની સાથે સંગ થઇ શકતું નથી; માટે ઇશ્વરરૂપી ગુરૂ (મહારાજ) ની સાથે સંગ કરવો એ ધર્મનું કામ છે. વાદીના કેટલાક સાક્ષીઓએ કહ્યુ છે કે મહારાજની વીરૂદ્ધ કાંઇપણ વાત હમે કદી સાંચી માનીએ નહીં, કેટલાકોએ કહ્યું કે મહારાજ વ્યભીચાર કરેજ નહીં, અને મહારાજની વીરૂદ્ધ સાક્ષી આપવી એ પાપ છે. એક સાક્ષીએ કહ્યુ કે મહારાજને હું ઇશ્વર ગણું છુ; બીજાએ કહ્યુ કે મહારાજને અમે ઇશ્વરના અવતાર ગણીએ. છીએ. એક સાક્ષીએ કહ્યું કે મથુરાદાસ લવજીએ મહારાજની વીરૂદ્ધ સાક્ષી આપી તે તેણે પાપ કીધું. બીજા એમ સમ-

જતો હતો કે તેનો ગુરૂ મહારાજ મર્ણ પામ્યો તે ગૌલોક નામના સ્વર્ગ (બેહેસ્ત) માં ગોપીઓની સાથે લીલા (ઇશકની રમત) નો વીસ્તાર કરવા ગયો છે, વાદીના પગની નીચેની રજ (ધુળ) લોકો ખાય છે તે સાબીત થઇ ચુકી છે મુર્તીના કરતાં મહારાજને તેઓ વધારે માન આપે છે, તથા બીજી કેટલીએક તરેહની પુજા કરે છે તેવી પુજા કોઇ પણ હીંદુ પંથવાળા કરતા નથી. ડાકટર ભાઉ દાજીએ કહ્યું કે મહારાજના સેવકો તન, મન, અને ધન અર્પણ કરે છે તે બીજા કોઇ પણ હીંદુ પંથવાળા અર્પણ કરતા નથી, તે વાત રદ કરવાને કાંઇબી કોશેશ કરવામાં આવી નથી. એ તન, મન, ધન, અર્પણ કરવાનું મંત્ર મહારાજના સેવકો પોતાના મોહોડે કરી રાખે છે. વાદીના સાક્ષીઓની જુબાની ઉપરથી એવું માલુમ પડે છે કે મહારાજ વીરૂદ્ધ સાક્ષી આપવી એ પાપનું કામ છે અને બીજા હાથ ઉપર એવું માલુમ પડે છે કે તેને માટે ખોટી સાહેદી પુરવી એ ધર્મનું કામ કેહેવાય છે. એક સાહેદીએ કહ્યું કે ૨૫૨ તથા ૮૪ વૈષ્ણવની વાર્તા ધર્મની વાર્તા ગણાય છે અને વાદી તે વાત પોતે નામુકકર જાય છે. વાદી વિદ્વાન છે તે વાતનો તેનો કોઇબી સાક્ષી જણાવી શકયો નથી. બ્રાહ્મણનો ધર્મ છે કે વેદ ભણવા તથા ભણાવવા અને તે પ્રમાણે જે બ્રાહ્મણ ન કરે તેને શાસન થાય. વાદીએ પોતાની વીશા વીષે એવું જણાવ્યું કે તેને થોડી સંસ્કૃત અને બે ત્રણ બીજી ભાષા આવડે છે; પણ તેની સાહેદી ઉપરથી એવું માલુમ પડી આવ્યું કે આ ફરીઆદી ચાલ્યા પછીજ તેણે તકરારમાં આવેલી ધર્મની વાતોને માટે બ્રાહ્મણોની સલાહ લેવા માંડી, અને તે ઉપરથી તેનું જ્ઞાન કેટલું છે તે વીષે કોર્ટને વિચાર કરવાની તક મળી આવી, વાદી જે જાર કર્મ કરતો હતો તે ગુપ્ત રીતે કરતો હતો કે નહીં તે પ્રતીવાદીઓને કાંઇ જણાવવાની જરૂર નથી. લખમીદાસ ખીમજીએ પોતાની જુબાનીમાં કહ્યું છે કે બેટ મધ્યે તેણે એક વખત વાદીની રાસલીલા (એટલે સેવકી સાથેનાં જારકર્મ) ના દર્શન કીધાં હતાં અને તેને માટે તેણે વાદીને કેટલીક ભેટ ધરી હતી; તથા એવી રાસલીલાના દર્શન કરાવવાં એ કામ વાદી ધર્મનું સમજતો હતો. ભરોસો રહી શકે એવી એવી સત્તાથી કોર્ટ મધ્યે કેહેવામાં આવ્યું છે કે વાદી અને બીજા મહારાજો ખુલ્લી રીતે વ્યભીચારના છંદમાં પડયા છે. વાદીના ચાકરોએ કહ્યું કે અમે તેની પાસેજ બેસી રેહેતા હતા, તેઓની મુખ જુબાની યાતો આખી સાચી, યાતો આખી ખોટી સમજવી જોઇએ.

હવે વાદીની તરફ પડેલી સાહેદી વીષે નામદાર કોર્ટનું ધ્યાન પોહોંચાડવા માગું છું. એ જુબાની યાતો કોર્ટે આખી મંજુર રાખવી જોઇએ છે યાતો તદન રદ કરવી જોઇએ છે, અને નામદાર કોર્ટને એ સાક્ષી રદ કરવાનો ઉપાય લેવો પડશે એમાં શક નથી. મહારાજોના વ્યભીચાર વીષે તેના સઘળા સાક્ષીઓએ કહ્યું છે કે એ વાત બે ત્રણ મહીના કરતાં અગાડી તેઓના સાંભળવામાં આવીજ હતી નહી, અને પ્રતીવાદીઓના કેટલાએક સાક્ષીઓએ સોગન ખાઇને કહ્યુ છે કે એ વાત આઠેક વરસ થયાં વર્તમાન પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થયાં કરે છે. વળી પ્રતીવાદીઓની તરફથી પડેલી મુખજુબાનો રદ કરવાને જે સાક્ષીઓ રજુ કરવામાં આવ્યા તે પોતાની જુબાની આપતાં લથડયા હતા. બરાબર જુબાની આપવા માટે કોર્ટે ઘણા ખરા સાક્ષીઓને ચેતવણી આપી હતી, કેટલાએક સાક્ષીઓને દંડયા હતા, એકને તુરંગ મધ્યે મોકલવામાં આવ્યો હતો, એક ત્રણ વરસ સુધી વડોદરા ખાતે કેદ હતો. અને સુલેહના અમલદાર (વરજીવનદાસ માધવદાસ) સાક્ષીએ કહ્યું કે એક ખેવડું ખુન માંડી વાળવા માટે તેની ઉપર બટો મુકવામાં આવ્યો હતો ખરો અને એ ઓહધો તે ખોવાની અણી ઉપર હતો. વાદીના સાક્ષીઓ આવો આબરૂ ધરાવે છે, અને પ્રતીવાદી તથા તેના સાક્ષીઓ વીષે એકબી માઠો બોલ કોઇ બોલ્યો નથી અને બોલવાની કોશેશ બી કરવામાં આવી નથી. ખોટા સોગન ખાધાથી વાદીને મોટો ફાયદો શું નહી થાય વારૂ? વાદી જો કજીઓ હારે તો કયાં જાય? તેની પદવી કેવી ઉતરી પડે? તેને લોકો હાલ ઇશ્વરી માન આપે છે તે કયાં જતું રહે? અને તેઓનો નીર્લજ પંથ તથા પંથવાળાઓ કયાં ઉડી જાય? આ કારણોને લીધે વાદીએ આગળ પડીને પ્રતીવાદીની વીરૂદ્ધ સાક્ષી આપી છે. પણ વળી બીજો 'કોન્સપીરસી કેસ' છે. એ કોન્સપીરસીની તપાસની વખતે જે મુખ જુબાની પડી છે તે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે મહારાજની વીરૂદ્ધ કોઇએબી સાહેદી નહી પુરવી એવો બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો. વળી આ વાત ખુલ્લી છે કે આ મુકદમાં મધ્યે મહારાજોનો પંથ જોખમમાં છે. એ પંથવાળાઓએ પોતાના ગુરૂના ફાયદાને માટે બનતી કોશેસ કીધી છે, અને તેઓએ મુકદમો તથા સાક્ષીઓબી ઉભા કીધા છે. ગીબન લખી ગયો છે કે મહમદની આબરૂ વીષે વોલફારે ખાત્રી આપી; પણ વોલફાર કેવો માણસ તેની આબરૂ વીષે કોણ ખાત્રી આપી શકે? એજ

વાત મહારાજના સાક્ષીઓને લાગુ પડે છે. સાક્ષીઓએ કહ્યું કે મ॰ રાજ સારો માણસ છે; પણ તે સાક્ષીઓ સારા માણસ છે એવું કોણ કહી શકશે? ડાકટર ભાઉ દાજી જે વલ્લભાચાર્ય પંથના ઘણા લોકો દવાઇ કરે છે તેણે સઘળા મહારાજોની અનીતિ ભરેલી ચાલ વીષે સાહેદી પુરી, અને વાદીના સાક્ષીઓએ તો એટલુંજ જણાવ્યું કે વાદીની આબરૂ સારી છે અને તેને વીષે ખરાબ વાત તેઓએ કદી સાંભળી નથી. વાદીના સાક્ષીઓએ એવી જુબાની આપીછે કે બેટ મધ્યે લખમીજીના મંદીરમાં ફક્ત મુર્તી ઉપર ગુલાલ નાખવામાં આવે છે અને વૈષ્ણવો ઉપર નાખવામાં આવતો નથી; પણ બીજાં સઘળાં મંદીરમાં વૈષ્ણવો ઉપર ગુલાલ નાખે છે તે વાત એ સાક્ષીઓએ કબુલ કરતાં તેઓને પુછવામાં આવ્યું કે લખમીજીના મંદીરમાં વૈષ્ણવો ઉપર ગુલાલ શા માટે નાખતા નથી ત્યારે તેનું કાંઇબી કારણ તેઓ જણાવી શકયા નહીં હીંદુઓનો પુરાતન કાયદા બનાવનાર મનુ કહે છે કે વ્યભીચાર તરણ તરેહનો છે; પહેલો, વ્યભીચારની ઇચ્છા કરવી; બીજો, વ્યભીચારને માટે કોઇ સ્ત્રીને સુગંધી વિગેરે ચીજ આપવી; અને ત્રીજો, સૌથી મોટો એકે સ્ત્રીઓની છાતીએ હાથ નાખવો, વાદીએ બેટ મધ્યે ગુલાલ નાખતાં એક સ્ત્રીની છાતીએ હાથ નાખ્યો હતો તેથી કરીને સૌથી મોટો વ્યભીચાર તેણે કીધો એવું સાબીત થઇ ચુકયું કહેવાય, બેટ મધ્યે ગુલાલ કેવી રીતે નાખે છે તે બાબત વાદીની તરફના સાક્ષીઓએ એક બીજાથી ઉલટી જુબાની આપી. જીવણજી મહારાજની સાથેની વાત બે સાક્ષીઓએ જણાવી તે વીષે શેઠ ખરશેદજી કામા જાણે જીવણજી મહારાજને બંધાયલા હોય એવું સમજીને બોલ્યા નહીં; પણ એ વાત નહી ફોડવાને ખરસેદજી કામા જીવણજી મહારાજની સાથે બંધાયલા છે તે ઉપરથી નામદાર કોર્ટે એવું સમજવું જોઈએ કે પહેલા બે સાક્ષીઓને ટેકો મળ્યો છે સઘળા મહારાજો વ્યભીચાર કરે છે તે વાત વાદીએ ના પાડી. પણ બીજા સાક્ષીઓની જુબાની ઉપર વિચાર કરતાં તેની નામંજુરીને કાંઇ પણ વજન ગણાતું નથી. પ્રતીવાદીઓએ જે સાહેદી આપી છે તે સાહેદી આ નામંજુરીથી કાંઇ રદ થઇ શકતી નથી. વાદીને ચાંદીનું દરદ હતું તે બાબત પડેલી સાહેદી રદ કરવાને કાંઇબી કોશેશ કરવામાં આવી નથી, એ દરદની હકીકત વાદીએ બે ડાકટરોને કહી હતી તેઓએ તે વીશે પુરતી જુબાની આપી છે; અને તે બાબત વાદી પોતે એટલુંજ જણાવે છે કે એ દરદ ગરમ દવા ખાધાથી થયું હતું, વાદીને થયેલા દરદની

મુબઈઆની પડયા પછી એ દરદનો ડાઘ તેને છે કે નહીં તે બાબત તેને ત્રણ ડાકટરોએ તપાસ્યો હતો. પણ તે ત્રણ ડાકટરો કયાં છે? વાદીએ પોતાનો મુકદમો બંધ કીધો અને પેલા ડાકટરોને જુબાની આપવાને શા માટે રજુ નહીં કીધા? ડાકટર ભાઉ દાજી, ડાકટર ધીરજરામ દલપતરામ તથા લખમીદાસ ખીમજીની જુબાની વાદીએ રદ કીધી છે. તે ઉપર કોર્ટ જે પ્રમાણે વજન આપશે નહી તેજ પ્રમાણે વાદીની બીજી નામંજુરી ઉપર પણ વજન આપવું જોઇતું નથી. ડાકટર ધીરજરામે પોતાની જુબાનીમાં જે વાત કહી છે તે જુઓ અને તે વાત આક્ષીએ જોડી કહાડી હોય એવું કઠીણી બની શકે નહી. જો એ ડાકટરોની સાહેદી ખરી માનવામાં આવે તો તેથી શું સાબીત થશું? ડાકટર ધીરજરામના કેહેવાથી એવું સાબીત થયું કે વાદીએ પોતાનુ દરદ મટાડવાને માટે પોતાના વહેમને અનુસરીને બે સ્ત્રીઓની સાથે સંગ કીધો હતો, ત્યારે તે પોતાની જુબાનીમાં પોતાની નીતિ વીષે બડાઇ કરે છે તે ફેક્ટ છે. આ મુકદમાનો ઘણોખરો આધાર વાદીને ૧૮૬૦ ની સાલમા ચાંદીનુ દરદ થયું હતું અને તે વખતે તેણે પોતાની બદચાલની વાત કબુલ કીધી હતી તેની ઉપર રહે છે. આ સઘળી વાત નાસુકકર જવાથી વાદીએ જાણી જોઇને ખોટા સોગન ખાધા છે.

આ મુકદમાના વાદી અને પ્રતીવાદીની વર્તણુક ઉપર નામદાર કોર્ટે ધ્યાન પોચાડવુ જોઇએ છે પ્રતીવાદીએ પોતાની લખેલી બીનાનો એકબી વાક્ય પાછો ખેચી લેવા ના પાડી, અને પોતાની વાત સાબીત કરવાને સાક્ષીઓ રજુ કીધા, અને વાદીને માથે તો જે દોષ મુકવામા આવ્યો છે તે દોષ તો તે કાઈબી રદ કરી શકયો નથી જો નામદાર કોર્ટને પ્રતીવાદીઓની સાક્ષીઓ મજબુત ભાસે તો વાદીની ચાલ ઉપર સખત ટીકા થવી ઘટે છે પ્રતીવાદી એવું ખાત્રીથી ધારે છે કે તેણે વાદીની ઉપર જે કાઇ દોશ મુકયો છે તે ખરો છે અને તે પ્રસિદ્ધ કરવાને તેને વાજબી કારણ હતું. પ્રતીવાદીઓએ પુરતી સાબેતી આપી છે અને જો તે જીતશે તો તેથી વર્તમાન પત્રના છુટાપણામાં ઘણોજ વધારો થશે

મી૰ બેસ્લીના ભાષણનો સાર.

(ત્રેવીશમો દીવસ; મંગળવાર, તા ૪ થી માર્ચ)

વાદી તથા તેના પથની ઉપર જે મોટા અને ગલીચ અપરાધ મુકવામા આવ્યા છે તેમાંથી મોકળા કરવાની મારી ફરજ છે. એવો

કોઈપણ મુકદમો આજદીન સુધી ઇનસાફની અદાલતમાં ચુકયો નથી. જે અપરાધ મુકવામાં આવ્યા છે તે અણઘટતા છે એટલુંજ નહી, પણ ઘણાજ એઆબરૂ ભરેલા છે અને તે પણ વળી આ મુકદમાને માટે ગોઠવીને ઉભા કરેલા છે. આ મુકદમાની તપાસ ઘણી લાંબી ચાલી છે, અને બેઉ બાજુએ મળીને ૬૦ કરતાં વધારે સાહેદીઓ તપાસવામાં આવ્યા છે. પ્રતીવાદીની તરફના જે ૩૦ સાહેદીઓ હાજર થયા હતા, તે મધ્યે ફક્ત ચાર સાક્ષીઓએ મારા કુળની ઉપર જે ગલીચ અપરાધ મુકવામાં આવ્યા છે તે વીષે જણાવ્યું છે. તેઓનાં નામ—ધીરજરામ દલપતરામ, લખમીદાસ ખીમજી, કાલાભાઈ લલુભાઈ, અને ચત્રભોજ વાલજી. એ ચારમાં ડાકટર ભાઉ દાજીને હું ગણતો નથી, કારણ કે તેણે વાદીનાં દરદની જાતે તપાસ કીધી નથી. હવે ઉપર જણાવેલા ચાર સાક્ષી તો પ્રતીવાદીના દોસ્તદાર થાય; અને તેઓ પોતાની મતલબ પાર પાડવા માટે એક બીજાની સાથે મળી ગયા છે. અને કાલાભાઇ છોકરો તો ડાકટર ધીરજરામનો ભત્રીજો થાય છે. વાદીને ચાંદીનું દરદ થયું હોય કે નહી, તેની હું કાંઈ દરકાર કરતો નથી. એ દરદથી પ્રતીવાદીની સઘળી 'પ્લી' સાબેત થઈ શકતી નથી. કરસનદાસે પોતે પોતાની આખી જીંદગીમાં વાદીને એક વખત સિવાય દીઠો નથી. દશ અગીઆર વરસ ઉપર ફક્ત તેણે જીવણજી મહારાજને પગના અંગુઠાથી સ્રીઓના હાથ દાબતા દીઠો છે. કરસનદાસને પોતાને વાદીની અનીતિ વીષે કાંઇ ખબર નથી. આ મુકદમાનો ચુકાદો કરવામાં કોર્ટે વાદી તથા પ્રતીવાદીની પદ્દી ઉપર ધ્યાન પહોંચાડવુ જોઈએ છે. વાદીની પદ્દી રાજાના જેવડી મોટી છે અને લોકો તેને ઘણું માન આપે છે. બીજા મહારાજોની અનીતિ વીષે સાંભળવા ઉપરથી પ્રતીવાદીઓએ તથા સાક્ષીઓએ જે સાહેદી આપી છે, તેની સાથે મારા કુળને કાંઇ લાગતું વળગતું નથી. મારા કુળે તો કોઇ દહાડો પોતાના ધોતીઆનું પાણી સેવકોને આપ્યું નથી, તથા કોઇ સેવકીઓના હાથ પોતાના પગના અંગુઠાથી દાબ્યા નથી, તથા કોઇ પણ સ્રીની છાતી ઉપર કદી ગુલાલ નાખ્યો નથી, તથા કોઇ પણ મરવા પડેલા વૈષ્ણવની છાતી ઉપર પગ મુકયો નથી. વાદી ઘણો સમજવાળો માણસ છે, અને તે કાંઇ પણ ધર્મ પાળે છે, પણ પ્રતીવાદી તો કોઈ પણ ધર્મ પાળતો નથી. જુદાં જુદાં શહેરોના વીશ બાવીશ સાક્ષીઓએ આવીને વાદીની તરફથી જણાવ્યું કે તેઓએ વાદીની અનીતિ વીષે કાંઇ પણ વાત અથવા ગપ સાંભળી નથી, અને વાદી જેવી મોટી પદ્દીવાળો માણસ અનીતિ કરતો તે દુનીઆને

જાહેર થયા વગર રહે નહી. પણ એ વીશ બાવીશ સાક્ષીઓ ઉપરથી સાબેત થયું કે વાદીની આબરૂ ઘણીજ સારી હતી. પ્રતીવાદીએ વાદીને વીષે કીના કપટથી જો લખ્યું નહીં હોત તો તેને વાદીની તરફથી જ્યારે લાઇબલની નોટીસ મળી ત્યારે વાદીને તરત એ અપરાધમાંથી મોકળો કરત. પ્રતીવાદીની તરફથી જે સાક્ષી પડી છે તેમાંથી નેવું ટકા તો સાંભળેલી જુબાની ગણાય. ડાકટર વીલસન તો મીશનરી છે અને તેની સાક્ષી ઉપર કોર્ટ કાંઇબી ધ્યાન નહીં આપશે એવી હું આશા રાખું છું. વલ્લભાચાર્યના પંથ વીષે કોર્ટનો વખત બચાવવાની મતલબે હું વધારે બોલતો નથી, પણ તે વીષે એટલુંજ જણાવું છું કે મારા કુલને પુછવામાં આવ્યું જે તું ઇશ્વર છે કે માણસ ત્યારે તેણે સાફ કહ્યું કે હું તો માણસ છું અને ઇશ્વરનો દાવો કરતો નથી. પ્રતીવાદીઓએ એ પંથનાં ધર્મ પુસ્તકોમાંથી વીણી વીણીને પોતાની મતલબનાં કેટલાંક વાકય શોધી કાઢયાં છે અને તે વાકયોની આસપાસનો સંબંધ જોયા વગર અથવા જાણ્યા વગર કોર્ટે તે ઉપર ધ્યાન આપવું જોઇતું નથી. બીજું એ પંથના મહારાજો સંસ્કૃત પુસ્તકોને માને છે અને વ્રજ ભાષાનાં પુસ્તકોને માન આપતા નથી. વાસ્તે વ્રજ ભાષાનાં પુસ્તકોના તરજુમા ઉપર પણ કોર્ટે કાંઇ ધ્યાન પોંચાડવું જોઇતું નથી. કાલાભાઇ લલુભાઇની સાક્ષી તો માનવામાં આવે એવી નથી, કારણ કે વાદી જેવો મોટી પદ્વીનો માણસ આવા ન્હાના છોકરાની સાથે વ્યભીચાર સંબંધી વાત કરે એ બને તેવું નથી. વાદીએ સાફ કહ્યુ છે કે એ વાત મેં કરીજ નથી. હવી નર્મદાશંકરે કહ્યુ કે ગોકલનાથજીની ટીકામાં અર્પણ કરવાનું ફકત મહારાજનેજ કહેલું છે, પણ બીજી તરફથી નારાયણ દીનાનાથજીએ આખી ટીકા વાંચેલી છે તેણે સાફ કહ્યું કે અર્પણ કરવાનું લખેલું છે તે ફકત પુરૂષોત્તમનેજ વીષે લખેલું છે અને મહારાજને વીષે નહીં. વળી રસ મંડળી વીષે તો પ્રતીવાદીની તરફથી કાંઇ પણ પુરાવો આપવામાં આવ્યો નથી. લખમીદાસ ખીમજીએ આપણને એ મંડળી વીષે થોડું જણાવ્યું, પણ તે મંડળીવાળાઓએ દીવો ઓલવીને અંધારૂં કીધા પછી શું કીધું તે વીષે તેણે આપણને અંધારામાંજ રાખ્યા છે. વળી 'સ્વધર્મ વર્ધક' ચોપાનીઆંમાં 'જારભાવની પ્રીતી' વીષે લખ્યું છે. તેનો અર્થ પ્રતીવાદીઓએ ઉંધો કરી નાંખવાની તજવીજ કીધી છે. એ બીના મધ્યે ઇશ્વર ઉપર જારભાવ રાખવાનો અર્થ એટલોજ કે ઇશ્વર ઉપર અતીશય પ્યાર રાખવો. છેવટે

હુ એટલુ જ જણાવું છું કે પ્રતીવાદીઓએ જે ખ્યી આપી છે તે ખ્યી બરાબર જો સાબેત નહીં થઇ હોય તો કોર્ટે વાદીના લાભમા ચુકાદો કરવો ધટારત છે બીજા મહારાજો સ્રાગ હોય કે નરમા હોય તેની સાથે વાદીને કાંઇ લાગતુ વળગતુ નથી. વાદી પોતે પોતાની આબરૂનો બચાવ કરવા બાહેર પડયો છે, અને તે પોતે સાફ જણાવે છે કે મારી ઉપર જે અપરાધ મુકયો છે તે ખોટો છે કોર્ટને ભમાવવા માટે આ મુકદમા મધ્યે કેટલીએક આડી અવળી બીના પ્રતીવાદીઓ લાવ્યા છે, અને તે ઉપર કોર્ટે કાંઈપણ ધ્યાન આપવુ જોઇતુ નથી એક વાત ઘણી અગત્યની છે તે એ કે જે લાઇબલની બીના લખવામા આવી તે વેળાએ પ્રતીવાદીને વાદીની અનીતિ વીષે કાંઇ પણ જ્ઞાન નહેતું લખમીદાસે કહ્યુ કે મે વાદીની વાત લાઇબલની બીના છપાયા પછી પ્રતીવાદીને જાહેર કીધી ફક્ત ઉડતી અફવા ઉપરથી પ્રતીવાદીએ એ બીના છાપી પ્રગટ કીધી છે, પણ તેમ કરવાનો તેને કાંઈ પણ અધીકાર નહોતો વાદીને ત્યા સારા ઘરની ઘણી સ્રીઓ આવે તેની સાથે સંગ ન કરે અને ખરાબ સ્રી સાથે સંગ કીધાથી તેને ચાદી થઇ હોય એ વાત માનવામા આવતી નથી ડાકટર ધીરજરામે વાદીને વીશે જે વાત કીધી છે તે પગથી તે માથા સુધી તદન ખોટી છે વાદીની ત્રણ ડાકટરોએ થેડા દીવસ ઉપર તપાસ કીધી તે ડાકટરોને સાક્ષી દાખલ એટલા વાસ્તે નહીં લાવ્યા કે હમણાની નીશાનીથી આગળ દરદ હતું કે નહીં એ વીશે કાંઇ ખાત્રી થઇ શકતી નથી કોર્ટના તરજુમા કરનાર મી० ફ્લીન તથા મી० નારાયણ દીનાનાથ એઓએ સાફ જણાવ્યુ કે લાઇબલની બીનાનુ છેલુ વાક્ય વાદીને લાગુ પડે છે જો બધી ખ્યીમાથી પોણોમો ટકા પુરવાર નહીં થઇ હોય તો વાદીને પુરેપુરી નુકશાની અપાવવી જોઇએ છે, અને તે અપાવતી વખતે પ્રતીવાદીઓએ વાદીની આબરૂને કાળો ડાઘ લગાડવાને તથા તેની ઉપર વ્યભીચારનો અપરાધ લાગુ પાડવાને ખોટી બનાવટ ઉભી કરવાની જે તજવીજ કીધી છે તેની ઉપર સારી પેઠે વિચાર કરવો ઘટે છે, અને વાદીએ પ્રતીવાદીને ફોજદારીમા ઘસડયો નથી એટલા માટે કોર્ટે મોટી નુકશાની અપાવવી ઘટે છે

જજમેંટ અથવા ચુકાદો

(ચોવીશમો દીવસ મંગળવાર, તા० ૨૨ મી એપ્રીલ)

આ દીવસે નામદાર કોર્ટે આ મોટા મુકદમાનો ચુકાદો આપ્યો એ ચુકાદો સાભળવાને ઘણા યુરોપીઅન તથા દેશીઓની ઠઠ ભરાઇ

હતી. કામોડોર વેલ્સ્લી તથા બીજા કેટલાએક નામીચા અમલદાર હાજર થયા હતા, અને લોકોની ઠઠ જેવી આ દીને મળી હતી, તેવી ઠઠ એ મુકદમાની કોઇ વેળાએ મળી નહોતી. નામદાર ચીફ્ જસ્ટીસે આશરે દોઢોઢ કલાક સુધી અને ત્યાર પછી નામદાર પ્યુની જજ સર જોસેફ્ આરનોલ્ડે આશરે બે કલાક સુધી જજમેંટ વાંચી સંભળાવ્યા તે હમે સદાબરાં નીચે પ્રગટ કરીએ છીએ.

સર માથ્યુ સાસનું જજમેંટ.

"આ ફરીઆદી મુંબઇ મધ્યે 'સત્ય પ્રકાશ ' નામના ગુજરાતી વર્તમાન પત્ર મધ્યે તારીખ ૨૧ મી અકટોબર સન ૧૮૬૦ ને દીને એક ખોટી અને કીના ભરેલી લાઇબલની બીના લખવામાં આવી હતી તે વીષે છે. (તે આખી બીના નામદાર ચીફ્ જસ્ટીસે વાંચી સંભળાવી.) એ બીનાના ચાર ભાગ થઇ શકે છે પહેલો, વલ્લભાચાર્યનો પંથ પાખંડી છે, બીજો, મહારાજો ધર્મગુરૂઓ થઇને એ પાખંડી મત ચલાવે છે, ત્રીજો મહારાજો ધર્મને નામે અનીત કરે છે, અને ચોથો, વાદી પોતે પોતાની સેવકીઓ સાથે વ્યભીચાર કરે છે.

" હવે વાદી એવો દાવો કરે છે કે આ બધા અપવાદ ખોટા અને કીના ભરેલા છે; અને તે છાપ્યાથી મહારાજ લેખે, બ્રાહ્મણ લેખે, ધર્મગુરૂ લેખે, તથા વલ્લભાચાર્ય પંથના અધીકારી લેખે મારી આબરૂને નુકશાન થયું છે, અને તેને માટે મેં નુકશાનીનો દાવો ઉઠાવ્યો છે. પ્રતીવાદીઓએ એના જવાબમાં જુદી જુદી 'પ્લી' આપી છે તે આ પ્રમાણે—

૧ લી 'પ્લી' નોટગીલ્ટી, એટલે લખાએલી બીના લાઇબલ નથી.
૨ જી 'પ્લી,' મહારાજો હીંદુ ધર્મના ધર્મ ગુરૂ નથી.

૩ જી 'પ્લી,' મહારાજો બ્રાહ્મણો મધ્યે મુખ્ય અથવા મોટા નથી
૪ થી 'પ્લી,' વાદી ઊંચી જ્ઞાતનો ઊંચો બ્રાહ્મણ નથી, તથા હીંદુ ધર્મનો ધર્મગુરૂ નથી.

૫ મી 'પ્લી,' વલ્લભાચાર્યનો ધર્મ અસલના વખતનો નથી, અને અસલ હીંદુ ધર્મથી ઉલટો છે.

૬ ઠી 'પ્લી,' ફરીઆદીની અંદર લાઇબલની બીનાના છેલા ભાગનો તરજુમો બરાબર નથી.

૭ મી "પ્લી," જે આરોપ પ્રતીવાદીઓએ છાપી પ્રગટ કીધા છે. તે ખરા છે.

૮ મી "પ્લી," લાઇબલની બીનામાં લખેલી વાત બોલે બોલ ખરી છે.

'એ મધ્યેની સાતમી "પ્લી' ઘણી મોટી છે, એ મધ્યે મહારાજોના ધર્મનાં પુસ્તકોમાંથી દેખાડયું છે કે મહારાજનો પંથ પાખંડી તથા અનીતિ ભરેલો છે. બીજું એવું દેખાડયું છે કે ઘણું કરીને સઘળા મહારાજોની અનીતિ પ્રસીદ્ધ છે. ત્રીજું દેખાડયું છે કે વાદી પોતે વ્યભીચારી છે અને તેણે વ્યભીચાર કીધો છે. આ સબબને લીધે એ વલ્લભાચાર્ય પંથના મતને લગતી લંબાણથી સાહેદી સાંભળવાને તથા સંસ્કૃત અને વ્રજ ભાષાના પુસ્તકોમાંથી તારવી કહાડેલાં વાકયોના તરજુમા ખહાલ રાખવાની કોર્ટને ફરજ પડી છે. વાદીની તરફથી ૩૩ અને પ્રતીવાદીઓની તરફથી ૩૦ સાહેદીઓની જુબાની લીધામાં આવી છે. નાત તથા ધર્મ સંબંધી તકરાર કોર્ટ મધ્યે જ્યારે ચાલે ત્યારે તેમાં ઘણું કરીને મમત તથા કડવાશ માલમ પડે છે, અને તેજ પ્રમાણે આ મુકદમામાં થયું છે, અને તેથી કરીને આ મુકદમો ઘણી લાંબી મુદત સુધી ચાલ્યો છે.

"પ્રતીવાદીએ છાપેલી બીના બાહાલ રાખી છે. જે સાહેદી કોર્ટ મધ્યે રજુ થઈ છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે લાઇબલની બીનાનો તરજુમો ઇંગ્રેજીમાં કરવામાં આવ્યો છે તે ખરો છે, અને એ તરજુમા પ્રમાણે તપાસતાં લાઇબલની બીનાનો છેલો ભાગ વાદીને લાગુ પડે છે, અને તેની આબરૂને નુકશાન કરનારો લાગે છે. એ ભાગમાં વાદીનું નામ વાપર્યું છે અને તે પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડીને અનીતિમાં પોતાનો જન્મારો ગુજારે છે, એવો આરોપ તેના ઉપર મુકયો છે, અને તેવી અનીતિથી દુર રહેવાને વાદીને બોધ કીધો છે અને એવું જણાવ્યું છે કે જ્યાંસુધી તમે એ અનીતિથી દુર રહેશો નહીં, ત્યાંસુધી તમારાથી ધર્મ બોધ થઈ શકવાનો નથી. એ ભાગ વાદીને લાગુ પડે છે કે નહી એ વીષે શક રાખવામાં આવ્યો હતો. ડાકટર ભાઉ દાજી જેવા ચંચળ સાક્ષીએ કહ્યું કે 'એ છેલો ભાગ ઘણાખરા મહારાજોને લાગુ પડે છે અને વાદીને એકલાને લાગુ પડતો હોય, એમ હું ધારતો નથી, તોપણ વાદીને મુદલ લાગુ પડતો નથી, એવું હું કહી શકતો નથી. અને વાદીની આબરૂ વીષે હું જાણતો હતો તે ઉપરથી વાદીને પણ હું ઘણાખરા મહારાજો જેવો નઠારો ગણું; પણ વાદીના દુરાચારથી જે વાકેફ નહીં હોય તેઓને વાં-

ચાથી શક ઉપજે કે વાદીને તે મધ્યે ગણવો કે નહી હવે લખનાર જાણી જોઇને અથવા ગફલતથી એવુ લખે કે જેથી કરીને કેટલાક માણસો સદેહમા રહે અને કેટલાક માણસોને મુદલ સદેહ ન રહે કે આ વાકય ફલાણાને લાગુ પડે છે, તો એ લખનારને તેના ફળ ચાખવા જોઇએ, અને જે માણસની આબરૂને તેણે નુકસાન પહોચાડયુ તેને તે નુકશાનીનો જવાબ આપવો જોઇએ જે ભાષાની અદર હરેક લાઇબલની બીના લખી હોય તે ભાષાના સાધારણ અર્થ પ્રમાણે તે બીના લાઇબલ અથવા વગર લાઇબલની ગણાય, અને તે વાકયનો અર્થ બીજી રીતે થઇ શકતો હોય તો તેના જોખમમાથી છાપનાર છુટો થઇ શકતો નથી પ્રતીવાદીઓએ એવુ જણાવ્યુ કે ૧૮૬૧ ના એપ્રીલ મહીનામા વાદીએ પ્રતીવાદીઓને નોટીસ આપી હતી કે એ બીના મધ્યે મારે વીષે જે કાઇ લખ્યુ હોય તેથી મને મોકળો કરો તેનો જવાબ પ્રતીવાદીઓએ આપ્યો કે એ બીનામા ખુલાસો કરવા જેવુ અથવા ફેરવી નાખવા જેવુ અથવા માફ માગવા જેવુ કાઇ નથી એ ઉપરથી સાફ માલુમ પડે છે કે પ્રતીવાદીઓએ વાદીને એ બીનામાથી મોકળો કીધો નથી આ સઘળા કારણો ઉપરથી લખાએલી બીના લાઇબલ ઠરે છે, અને તેટલા માટે તે બીના ભરેલી હોવી જોઇએ હવે 'નાર ગીલ્ટી' ની પ્લી' સાબેત કરવાને એ *લાઇબલની બીના પ્રગટ કરવાનો ઘટતો પ્રસગ દેખાડવો જોઇએ (એ ઠેકાણે વાજબી પ્રસગની બાબત વીષે નામદાર જજે કાયદાની બારીકી કહી સમજાવી) હવે તપાસવાનુ એ છે કે એ લાઇબલની બીના પ્રતીવાદીઓએ સાફ દીલથી પ્રગટ કીધી હતી કે નહી, અને બીજુ તે પ્રગટ કરીને ખાનગી આબરૂ ઉપર હુમલો કરવાને વાજબી કારણ અથવા ઘટતો પ્રસગ હતો કે નહીં હલની બાબતમા પ્રતીવાદીને ધર્મના જે મત નીતિથી ઉલટા માલુમ પડયા તે વીષે ચોખા દીલથી તકરાર કરવાને તે બાહાર પડયો અને જ્યા સુધી એ ધર્મ સબધી મત વીષે ટીકા કીધી છે, ત્યા સુધી ફરીઆદનુ કાઇ પણ કારણ મારા જોવામા આવતુ નથી એ વીષે તેણે જે ટીકા કીધી છે તેમા તે હદની બાહાર ગયો નથી, અને એવી તકરારથી લોકોને ફાયદો થાય છે તે વીષે મને સદેહ નથી, પણ હવે એ ધર્મ સબધી તકરાર બાજુએ મુકી દઇને તેણે છેલા ભાગમા વાદીની પોતાની ચાલ વીષે ટીકા કીધી છે અને તે પોતાના સેવકોની વહુ દીકરીઓ બગાડે છેએવો તેના ઉપર આરોપ મુકયો છે હુ એવુ સમજતો હતો કે આ બાબત કાયદો ખુલો છે, પણ મારા મીત્ર જોસફ આરનોલ્ડને એ વીષે જરા

ગુચવણ પડી છે, તેટલા માટે તે બાબત થોડું વધારે બોલવાની મને જરૂર થઇ પડે છે.

"વાદીને લગતો મુકદમો આવી રીતનો છે—સને ૧૮૬૦ના જુલાઈમાં વાદી મુંબઈ આવ્યો અને તેની અગાઉ તે મુંબઇમાં નહોતો પહેલો તે સ્ત્રી કેળવણી તથા પુનર્વીવાહ સંબંધી પ્રતીવાદીની સાથે સુધારાના વિચારમાં એક મત થયો; પણ ત્યાર પછી તે વિચારથી તે જુદો પડયો તેણે 'સ્વધર્મ વર્ધક' નામનું એક ચોપાન્યું કહાડયું, અને તેની અંદર તેણે બીજાઓની સાથે તકરાર કરવાને ઇચ્છા જણાવી. સને ૧૮૬૦ની તા૦ ૨૧ મી અકટોબરે લાઇબલની બીના પ્રગટ થઇ, અને તે બીના મધ્યે વાદીની ઉપર જે આરોપ મુકયો તેથી કોઇ પણ સુધરેલા લોકોની મંડળીમાં તે હલકો પડયા વગર રહે નહીં પ્રતીવાદી કરસનદાસ મુલજીને વાદીની સાથે ઓળખાણ નહોતી, અને વાદી તથા બીજા મહારાજોની અનીતિ વીષે પોતે જાતે માહીતગાર નહોતો, પણ એ લાઇબલની બીના છપાઇ તેની અગાઉ કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર પ્રતીવાદીનો મોટો મિત્ર થાય તેણે પોતાની ખુશીથી (વાદીએ મુંબઈ, સુરત અને બીજી જગાએ બદચાલ ચલાવી છે તે વીષે) વાકેફ કીધો હતો. નર્મદાશંકર લાલશંકર સુરતનો અસલ વતની છે અને દર વરસ સુરત જાય છે અને વાદીનું મંદીર સુરતમાં છે. પ્રતીવાદીને વાદીની બદચાલ વીષે ફકત એટલીજ માહીતગારી હતી. પ્રતીવાદીએ એ વીષે ઘટતી પુછપરછ કરવાની મેહેનત લીધી હોય એવું માલુમ પડતું નથી, પણ નર્મદાશંકરે તેને જે ખબર આપી તે ખબર ઉપર તેણે ભરોસો રાખ્યો હતો. પ્રતીવાદી કરસનદાસ જણાવે છે કે ફરીઆદી ચાલુ થયા પછી વાદીની બદચાલ વીષે તેણે પુછપરછ કીધી. એ સિવાય પ્રતીવાદી વલ્લભાચાર્ય પંથમાં જન્મેલો છે તેથી દશ બાર વરસ ઉપર તેની ખાત્રી થઇ હતી કે મહારાજો ઘણું કરીને પોતાના સેવકોની ઓરતોને બગાડે છે. એ ખાત્રી એવી રીતે થઇ હતી કે વલ્લભાચાર્યના પંથવાળાઓમાં મહારાજોની અનીતિની ચર્ચા ચાલતી હતી તથા મહારાજોના વ્યભીચારનો અટકાવ કરવા માટે સને ૧૮૫૫ ની સાલમાં ભાટીઆઓએ પોતાની સ્ત્રીઓને પાછલી રાતના દર્શને ન મોકલવાનો બંદોબસ્ત કીધો હતો; તથા મહારાજોની અનીતિ વીષે વર્તમાન પત્ર, ચોપાનીયાં, તથા પુસ્તકોમાં સને ૧૮૫૫ સાલથી તે લાઇબલની બીના છપાઈ ત્યાં સુધી વારે વારે જે છપાતાં હતાં તે ઉપરથી પ્રતીવાદીની ખાત્રી થએલી માલુમ પડે છે. તે સિવાય સન ૧૮૬૦ માં ગોકળનાથજીની ટીકા પ્રતીવાદીના જોવામાં આવી તે

ઉપરથી તેને માલુમ પડ્યું કે જે અનીતિની વાત મહારાજોમાં ચાલે છે તેને એ ટીકાથી ટેકો મળે છે; પણ ડાકટર ભાઉ દાજીની સાક્ષીથી માલુમ પડે છે કે થોડા એક મહારાજોને તે ઓળખે છે. તેઓ ચોખા અને સારી આબરૂના છે. હવે પ્રતીવાદીએ વાદીની આબરૂ ઉપર હુમલો કરવાની અથવા તે વાત છાપી જાહેર કરવાની તેઓની કાંઇ પણ રીતેં ફરજ નહોતી, વર્તમાન પત્રનો હરેક અધીપતી અથવા કોઇ પણ લખનાર કોઇ ખાનગી શખ્સની આબરૂ ઉપર ફક્ત સાંભળ્યાથી અથવા તે વીષે ફક્ત પોતાની ખાત્રી હોવાથી ઘટતી પુછપરછ કર્યા વગર હુમલો કરે એવી છુટ રાખી હોય તો તે ઘણી નવાઈ જેવી અથવા જોખમ ભરેલી વાત થઇ પડે. જો એવી છુટ આપી તો જે કાંઇ અપરાધ હરકોઈની ખાનગી આબરૂ ઉપર મુકયા હોય, તે વગર સચ્ચાઇએ પણ કબુલ કરવા પડે. અને જે કાયદાથી ખાનગી આબરૂનો બચાવ થવો જોઇએ તે કાયદો રદ પડે અને તેની ઘટતી દાદ ફરીઆદ કોઇને ન મળે. મારા વિચાર પ્રમાણે તો એ લાઇબલની બીના છાપી પ્રગટ કરવાનો બચાવ ફક્ત એજ છે કે બીના મધ્યે જે વાત લખી છે તથા જે અપરાધ મુકયા છે તે ખરા છે. (એ ઠેકાણે નામદાર જજે થોડા-એક દાખલા આપ્યા હતા.) વળી એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રતીવાદી કરસનદાસ મુલજી વલ્લભાચાર્ય પંથનો હોવાને લીધે એ બીના છાપી પ્રગટ કરવાનો તેને હક હતો; પણ પ્રતીવાદીને વલ્લભાચાર્ય પંથનો ગણવો કે નહી એ વીશે મને શક છે. આ તકરારમાં થોડું ઘણું વજન હોય તો પણ એ બીના જે પ્રસંગે છાપી પ્રગટ કીધી છે તે પ્રસંગની હદની બાહાર પ્રતીવાદી ગએલો માલુમ પડે છે. અગર પ્રતીવાદીએ પોતાના પંથના લોકોને સભા બોલાવીને તેઓની આગળ એ બીના રજુ કીધી હોય, અને ત્યાર પછી તેણે જો છાપી પ્રગટ કીધી હોત તો તે વાત તેના બચાવમાં કાંઇ રીતે અગત્યની થઇ પડત; પણ પ્રતીવાદીએ ઘટતી પુછપરછ કર્યા વગર એકદમ જાહેર વર્તમાન પત્રમાં આબરૂને નુકસાન પોંહોંચાડનારી બીના ફક્ત વલ્લભાચાર્યના પંથવાળાઓને છાપી જાહેર કરી એટલુંજ નહી પણ આખી દુનીઆના લોકોને જાહેર કરી દીધી. એ ઉપર જણાવેલાં કારણોને લીધે પેહેલી 'નાટ ગીલ્ટી' ની 'પ્લી' નો ચુકાદો હું ધારૂં છું કે વાદીના લાભમાં થવો ઘટે છે.

•

"હવે સાતમી 'પ્લી' માં લખાએલી બીના સાબીત કરવાની છે તે ઉપર મારા વિચારૂ હું આપું છું. રજુ થએલી જાબાની ઉપર

ટીકા કરતી વેળાએ જેમ બનશે તેમ કમકમાટ ભરેલી બીનાને હું દુર કરીશ, અને સાહ્મીઓ ઉપર કેવી રીતે ભરોસો રાખવો તે વીષે હું સાધારણ રીતે સાધારણ શબ્દો વાપરીને જણાવીશ. એ 'પ્લી' મધે જે જે વાતો જણાવેલી છે, તે લાઇબલની બીનાના કરતાં પણ વધારે છે કે નહી તે વીષે હમારો મત આપવાને હમે બંધાએલા નથી. એ 'પ્લી' લાઇબલની બીના સાબીત કરવાને પુરતી છે. અને તેનીજ સાથે હાલ અમારે કામ છે

"લાઇબલની બીનાનો મુખ્ય પાયો ગોકળનાથજી મહારાજની ટીકા ઉપર રચેલો છે. ગોકળનાથજી મહારાજે પોતાના દાદા વલ્લભાચાર્યે બનાવેલાં પુસ્તક ઉપર એ ટીકા કીધી છે. અસલ સંસ્કૃત પુસ્તકમાં બાયડી છોકરાં કોને અર્પણ કરવાં તેનું નામ દાખલ કરેલું નથી, અને સાહેદી ઉપરથી માલુમ પડે છે કે 'પુરૂષોત્તમ' એટલે સૌથી મોટા ઈશ્વરને અર્પણ કરવાનું કહેલું છે અને તે વીષે કાંઇ પણ શક રહ્યો નથી. કવીચરિત્ર નામનું મરાઠી પુસ્તક અસલ સંસ્કૃત ઉપરથી રચ્યું છે, તે મધે આચાર્યને અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે. આચાર્ય બોલ હીંદુઓના જુદા પંથમાં સાધારણ છે; પણ વલ્લભાચાર્ય પંથમાં એ બોલ ગુરૂને મળતો આવે છે, અને મહારાજોના ૧૦૦ (સો) થી વધારે નામ છે તેમાંનું એ એક નામ છે. પુરૂષોત્તમ એટલે મોટો ઇશ્વ- એવું પણ નામ મહારાજોને આપવામાં આવ્યું છે. પ્રતીવાદીએ ઉપર જણાવેલા કવીચરિત્રના મરાઠી પુસ્તકમાંથી એ શ્લોક લીધો અને તેના અર્થમાં આચાર્યને બદલે મહારાજનો શબ્દ મુકયો. પ્રતીવાદીને સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન ન હોવાને લીધે અસલ સાથે મુકાબલો કરવાને તેનાથી બન્યું નહીં, અને મરાઠી પુસ્તકના રચનારે આચાર્ય બોલ મુકયો તેની ઉપર કેવળ ભરોસો રાખ્યો. એ બોલ લખવામાં ગોકળનાથજીની શું મતલબ હતી તે વીષે વિચાર આપવાની કાંઇ જરૂર નથી, પણ મહારાજોના પંથમાં જે પુસ્તકો ધર્મનાં કહેવાય છે અને જે પુસ્તકો મહારાજે લખ્યાં છે તે ઉપરથી અને મહારાજોના પંથમાં લોકો જે વાત માને છે તે ઉપરથી એવું માલુમ પડે છે કે વલ્લભાચાર્ય એ ઇશ્વર અથવા કૃષ્ણનો અવતાર હતો, અને વલ્લભ કુળના મહારાજોને પણ ઇશ્વર અથવા ઇશ્વરના અવતાર માનવામાં આવે છે. મહારાજોએ પોતાનાં પુસ્તકોમાં પોતાને ઇશ્વર તથા કૃષ્ણ કરીને ગણ્યા છે અને ઇશ્વર અથવા કૃષ્ણ જેવી પોતાની સેવા કરવાને ફરમાવ્યું છે. કૃષ્ણના નામથી જે

ગીત ગાવામાં આવે છે તથા જે ગીત કોર્ટ મધ્યે રજુ થયાં છે તે ગીત જારભાવનાં છે અને તેવાં ગીતથી નીતિનો બગાડ થાય અને વ્યભીચાર વધે એવું માલુમ પડે છે. એ ગીતો જુવાન સ્ત્રીઓ મહારાજોની આગળ ગાય છે, અને તે ગાતી વખતે મહારાજને ઇશ્વર સમજીને તેમની ઉપર જારભાવની નજરથી જુએ છે. એ ગીતોમાં તેમજ વાર્તાઓમાં જારકર્મની વાત ઘણીજ ખુલ્લી રીતે લખેલી છે. એ વાર્તાઓ વલ્લભાચાર્ય પંથમાં ધર્મની ગણાય છે. સઘળા વાંચનારાઓને વ્યભીચારની વાતથી સારીપેઠે વાકેફ કીધા છે, અને વ્યભિચાર નહીં કરવો એવું કોઇપણ ઠેકાણે જણાવ્યું નથી; પણ એથી ઉલટું કેટલીક વાર્તામાં જે લોકોએ વ્યભીચાર જેવું માઠું કર્મ કીધું છે તેના વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે, અને તે મધ્યેની એક વાર્તામાંતો વ્યભીચાર કરનારને વૈષ્ણવના મોટા સ્વર્ગ (ગૌલોક) માં મોટી જગા મળી છે; અને તે અપરાધ કરનારે ફક્ત એક વખત ઠાકોરજીનું મંદીર ઝાડયું, એવું બહાનું દેખાડયું છે. જે પ્રીતી હીંદુ શાસ્ત્રમાં કહેલી છે તે ફક્ત ઇશ્વરની ઉપરજ રાખવાને કહેલી છે; તે પ્રીતી નઠારા ઉપદેશથી લોકો હાલના જીવતા ઇશ્વરના અવતાર (મહારાજો) ઉપર રાખે છે. બ્રહ્મ સંબંધનું મંત્ર તન, મન, ધન અર્પણ કરવાનું છે તે છોકરાઓને બચપણમાં અને છોકરીઓને પરણતી વખતે આપવામાં આવે છે, અને લોકોની સાધારણ સમજ એવી માલુમ પડે છે કે તન, મન, ધન અર્પણ કીધાથી એ ત્રણે ચીજોના માલીક મહારાજ થાય છે. જે જુબાની રજુ થઇ છે તે ઉપરથી ખુલ્લું માલુમ પડે છે કે મહારાજોએ પોતાની વ્યભીચારી મતલબ પુરી પાડવા તથા પૈસા મેળવવાને લોકોની આ સાધારણ સમજનો ફાયદો લીધો છે. અસલ હીંદુ ધર્મ જે વેદને નામે ઓળખાય છે, તેનાથી આ મત અને રીવાજ તમામ ઉલટાં માલમ પડયાં છે. દશ અવતાર સિવાય હીંદુઓ બીજા અવતાર માનતા નથી; અને હીંદુ શાસ્ત્ર સ્મૃતી પ્રમાણે સ્ત્રીઓએ પતીવ્રતાપણું જાળવવું જોઇએ. તેટલા માટે સાતમી 'પ્લી' નો આ ભાગ એટલે વલ્લભાચાર્યનું મત અસલ હીંદુ ધર્મથી ચોખ્ખાઇ તથા પવિત્રાઇમાં વીરૂદ્ધ છે તે વાત કોર્ટની ખાતરી થાય એવી રીતે પ્રતીવાદીએ સાબીત કરી આપી છે. પ્રતીવાદીએ બીજુ એવું પણ સાબીત કરી આપ્યું છે કે મહારાજો ઇશ્વરનો દાવો કરે છે અને તેમની સેવા ઇશ્વરના જેવી થાય છે, 'અને હમે ધારીએ છીએ કે તેણે એવુંબી સાબિત કીધું કે આ વેહેમને

લીધે વલ્લભાચાર્ય પંથ પાળનારાઓમાં નીતિનો ભંગ થયો છે અને ઘણીજ અનીતિ થવા માંડી છે. વાદીને એક વાતે માન ઘટે છે કે તેણે પોતાની મુખજુબાનીમાં ઇશ્વરી દાવો છોડી દીધો છે. તેણે જણાવ્યું કે મેં એ પ્રમાણે મારા સેવકોને કહ્યું છે, પણ કોર્ટે જ્યારે તેને પુછ્યું ત્યારે એ વીષે કયા સેવકને બોધ કીધો તે જણાવી શકયો નહીં. એવો તેણે બોધ કીધો હોય તે વીષે તેણે એકપણ સાક્ષી રજુ કીધો નથી, પણ તેથી ઉલટું એવું માલુમ પડયું છે કે વલ્લભાચાર્ય પંથમાં મહારાજો ઇશ્વર પ્રમાણે ગણાય છે. એ 'સ્ત્રી'ના બીજા ભાગમાં જણાવ્યું છે કે મહારાજોની અનીતિની અને વ્યભીચારી ચાલ વલ્લભાચાર્યના પંથના લોકોમાં તથા બીજા લોકોમાં ઘણી પ્રસીદ્ધ હતી. અને મહારાજના પોતાના સેવકોએ ચોપાનીયા, વર્તમાન પત્રો તથા હેંડબીલોથી મુંબઇ મધ્યે જુદી જુદી ભાષામાં એ વીશે ફરીઆદ કીધી હતી. વલ્લભાચાર્ય પંથના કેટલાક આબરૂદાર સાક્ષીઓને તપાસવામાં આવ્યા તેઓએ જણાવ્યુ કે મહારાજો અનીતિની તથા વ્યભીચારી ચાલની વાત હમારા લોકોમાં પ્રસીદ્ધ છે, અને સન ૧૮૫૫ માં ભાટીઆ મહાજને એવો બંદોબસ્ત કીધો હતો કે જે વેળાએ મહારાજ સેવા પુજાના કામમાં રોકાયલા હોય તે વખત સિવાય બીજે વખતે પોતાની બાયડીઓને દર્શન કરવા મોકલવી નહીં. એ બંદોબસ્ત કરવાનું કારણ એટલુંજ કે રાતની વખતે સ્ત્રીઓ દર્શન કરવા આવે ત્યારે મહારાજો વ્યભીચાર કરે છે, એવી તેઓની ખાતરી હતી. એ વરસથી મુંબઇ મધ્યે જુદી જુદી ભાષામાં વર્તમાન પત્રો, ચોપાનીયાં, તથા હેંડબીલોએ મહારાજોની અનીતિ તથા તેમનો ઇશ્વરી દાવો જાહેર પાડયો છે. અને જાહેરમાં તેઓની ઉપર ફીટકાર નાખ્યો છે. ત્યાર પછી ૧૮૫૯ થી તેઓની બદચાલ વીશે વધારે સખત અને ખુલ્લું લખાતું આવ્યું છે. શાહેદી ઉપરથી એવું પણ માલમ પડે છે કે કેટલાક મહારાજોએ જે અનીતિ તથા વ્યભીચાર કીધો છે તે સાક્ષીઓની નજરે પડયો છે અને તે વીશે તેઓએ આપેલી જુબાની ઉપર શક ઉપજવાનું કાંઇ પણ કારણ મને મળતુ નથી. 'સ્ત્રી' ની અંદર પ્રતીવાદીઓએ જણાવ્યું હતું કે કેટલાક આબરૂવાળા ગૃહસ્થો પાસે વાદીએ તથા જીવણજી મહારાજે કબુલ કીધું જે હમારામાં વ્યભીચાર ફેલાયલો છે, અને હમોને પેદાશ મળે છે તે સેવકીઓથી ઉપજે છે, અને તેટલા માટે જ્યાં સુધી એ બાબત કાંઇ બંદોબસ્ત થશે નહીં ત્યાં સુધી હમારામાં ચાલતા વ્યભીચારનો અટકાવ હમારાથી થઇ શકવાનો

નથી પ્રતીવાદીઓએ નવ મહીના થયા 'પ્લી' રજુ કરેલી છે, અને તે મધ્યે જીવણજીનું નામ ખુલ્લું લીધેલું છે એવું છતાં પણ વાદીએ જીવણજી મહારાજને એ વીષેનો ખુલાસો કરવાને અથવા પ્રતીવાદીની લખેલી બીના ખોટી પાડવાને બોલાવ્યા નહીં. વાદી પોતે એ વાત નામુકર ગયો, પણ તેના બોલવા ઉપર હમે ભરોસો રાખતા નથી, અને વાદીએ એવી વાત કરી હતી એવું માનવાને હમને કાંઈ મુશ્કેલ લાગતું નથી. જે સાક્ષીઓએ જણાવ્યું કે વાદીએ એવી વાત કરી હતી તેઓની આબરૂ વીષે કાંઈપણ સંદેહ નાખવામાં આવ્યો નથી અને તે મધ્યેના કેટલાકની આબરૂ તો એવી છે કે તેઓની બોલવાની સચ્ચાઈ ઉપર હમે કાંઈ પણ શક લાવી શકતા નથી વાસ્તે સાતમી 'પ્લી' નો આ બીજો ભાગ પણ કોર્ટની ખાતરી થાય એવી રીતે સાબીત થયો, એ પ્રમાણે જણાવવાને હમને કાંઈ પણ અડચણ લાગતી નથી

"હવે સાતમી 'પ્લી' ના ત્રીજા ભાગ ઉપર ધ્યાન પોચાડીએ. એ 'પ્લી' થી વાદીની નીતિને ધોકો પોહોચે છે એટલુજ નહી પણ ઇનસાફની દરબારમા તેણે સોગન ખાધા તેની સચ્ચાઇ વીષે પણ તેને ધોકો પોહોંચે છે વાદીએ મુખજુબાની આપી તે વેળાએ તથા તેની ઉલટ પાલટ તપાસ ચાલી ત વેળાએ જે શખ્સ હાજર હશે તેની ખાતરી થઇ હશે કે વાદી (જદુનાથજી મહારાજ) ચંચળ બુદ્ધિનો છે અને કેટલાક દેશીઓના જેવી તેનામા યુકિત છે તેટલા માટે બીજા સાક્ષીઓની મુખજુબાનીને તેણે રદ કીધી તે ફકત ગભરાટ અથવા ભુલથી થયુ હોય એમ કદી માનવામા આવે નહીં બીજા સાક્ષીઓની જુબાની તેણે રદ કીધી છે તે જાણીને અને વિચાર કરીને રદ કરી છે. તેની ઉપર જે જે અપવાદ મુકવામા આવ્યા હતા, તે સઘળા તેણે ખુલી રીતે રદ કીધા છે, અને પોતાની તથા બીજા મહારાજોના વ્યભીચાર સંબંધી દરેક વાત પણ રદ કીધી છે જે મુકદમામા એક બીજાથી ઉલટી સાક્ષી પડી હોય તે મુકદમામા એક બાજુવાળાઓએ જાણી જોઇને ખોટા સોગન ખાધા હોય એમ જાણવુ. એવા મુકદમામા જે અગત્યની વાત ઉપર એક બીજાથી ઉલટી સાહેદી પડી હોય તે અગત્યની વાત બેઉ બાજુના સાક્ષીઓની આબરૂથી તપાસવી જોઇએ આ સાતમી 'પ્લી' મા, વાદી (જદુનાથજી મહારાજ) વ્યભીચારી છે એવુ દેખાડવાને વાસ્તે જણાવ્યું છે કે સન ૧૮૬૦ મા ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કીધાથી તેને ચાંદીનુ

દરદ થયું હતું. પ્રતીવાદીએએ ડાકટર ભાઉ દાજી તથા ડાકટર ધીરજરામ દલપતરામ નામના વૈદ્યક શાસ્ત્રના માહિતગારી ધરાવનારા બે શખ્સોને કોર્ટ મધ્યે હાજર કર્યા. એ બેઉ ડાકટરોને 'ગ્રાંટ મેડીકલ કૉલેજ' ના ગ્રેજ્યુએટની સનદ મળી છે, અને બેઉની પાસેથી વાદી જદુનાથજી મહારાજને દવા લીધી હતી. ડાકટર ભાઉ દાજી પોતાની વીદ્યા તથા વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં માહીતગારીને માટે પ્રસીદ્ધ છે; આ બેઉ ડાકટરોના લાભને વાસ્તે જણાવવું જોઇએ છે કે તેઓએ પોતાના ધંધાને લગતી જે શાહેદી આપી તે કોર્ટે તેમના ઉપર ફરજ પાડવાને લીધેજ આપી છે. ડાકટર ભાઉ દાજી જણાવે છે કે મારી પાસેથી ઓસડ લેવાને વાદીએ મને બોલાવ્યો હતો અને તેણે પોતાના દરદની હકીકત કહી તે વેળાએ તેને ચાંદી પડી હતી એવું કહ્યું હતું. અને તેણે તે વીષેની જે હકીકત કહી તે ઉપરથી એ દરદ વીષે ડાકટર ભાઉ દાજીને કાંઇપણ શક રહ્યો નહીં. વાદી જદુનાથજીએ પોતાની ઇંદ્રિ દેખાડવાને ના પાડી અને જણાવ્યું કે આવતી કાલે ગોર્ધનદાસની મારફતે તમને સઘળી હકીકત જણાવીશ. એ ગોર્ધનદાસ વાદીનો વિશ્વાસુ માણસ હતો. તે બીજે દહાડે ડાકટર ભાઉ દાજી પાસે ગયો અને વાદીના દરદની તેને હકીકત કહી સંભળાવી. એ હકીકત વાદીએ કહી હતી તેના જેવીજ મતલબની, પણ જરા વધારે ખોલાસાથી હતી. એ ગોર્ધનદાસ આ લાઇબલની તપાસ ચાલતી હતી તે વખતે મુંબઇમાં હતો, અને ડાકટર ભાઉ દાજીએ સાક્ષી આપ્યા પછી આ મુકદમો પુરો થવાને ઘણા દીવસ લાગ્યા હતા, તેવું છતાં પણ એ વીષેનો ખુલાસો કરવાને અથવા ઉપલી સાહેદી રદ કરવાને તેને બોલાવવામાં આવ્યો નહીં. ડાકટર ધીરજરામ પોતે વલ્લભાચાર્ય પંથનાંનો હતો તેને આશરે ત્રણ મહીના પછી વાદીએ ઓસડને માટે બોલાવ્યો, અને એક મહીનાથી વધારે દાહાડા તેની પાસેથી વાદીએ દવા લીધી. ડાકટર ધીરજરામે ચાંદીને માટેજ ઓસડ આપ્યું, અને વાદીએ ડાકટરને જણાવ્યું કે એ દરદ ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ થયાને લીધે થયું હતું અને તે વેળાએ ડાકટર ભાઉ દાજીને બોલાવ્યો હતો. ડાકટર ધીરજરામે વાદીને મોહોડું આપવાનું ઓસડ આપ્યું. અને તેથી તેને સારૂં થયું. એ દરદ કેવું હતું અને વાદીને કેવે પ્રકારે લાગુ પડયું એ વીષે ડાકટર ધીરજરામની સાહેદીથી કાંઇ પણ શક રહેતો નથી. ડાકટર ધીરજરામે પોતાની નજરે એ દરદ તપાસ્યું

તેને વાદીએ કહ્યું હતું કે ડાકટર ભાઉ દાજી પાસે મારે ઓસડ કરાવવું છે તેને તમે તેડી આવજો. આ બેઉ ડાકટરોની સાહેદીની સાથે લક્ષ્મીદાસની શાહેદી બોલેબોલ મળતી આવે છે. વાદીની સાથે આ ડાકટરને જે વાતચીત થઇ તે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે વાદીએ દરદનું નામ દઇને પોતાના દરદની હકીકત જણાવી હતી. એ સઘળી હકીકત જણાવવાની હમણા જરૂર નથી. વળી વાદીને ઉલટ પાલટ તપાસ્યો ત્યારે એવું માલુમ પડી આવ્યું કે તેણે શાહેદી આપી તેની આગલી સાંજે ત્રણ બીજા ડાકટરોએ તેની ઇંદ્રિ તપાસી જોઇ હતી, તેની મતલબ એ હતી કે વાદી ચાંદીના દરદ વીષે જે નામુકર ગયો હતો તે વાતને ટેકો મળે. એ તપાસીને હકીકત જાહેર કરવાને તે ત્રણ મધ્યેના એકે ડાકટરને વાદીએ સાક્ષી તરીકે હાજર કીધો નહીં. હવે એક તરફથી વાદી એકલાની જુબાની પડી છે અને બીજી તરફથી તેનાથી ઉલટી જુબાની ત્રણ સાક્ષી, ડાકટર ભાઉ, ડાકટર ધીરજરામ અને લક્ષ્મીદાસની પડી છે; અને વળી વાદીએ પોતાનાં ગોર્ધનદાસ તથા ત્રણ છેલ્લા ડાકટરોમાંથી એકે ડાકટરને હાજર કર્યો નહીં, તે ઉપરથી આ વાત નકકી કરવાની મને ફરજ પડે છે કે વાદીએ પોતાના લાભને વાસ્તે આ કોર્ટમાં સોગંદ ખાઇને સાચું બોલવાની કાંઇ દરકાર કીધી નથી. આ વાતમાં હું નાખુશ છું પણ મારી ખરેખરી ખાતરી થઈ છે કે તેણે જાણી જોઇને ખોટા સોગન ખાધા છે, અને તેટલા માટે તેણે નામુકર કીધેલી બીજી વાતો ઉપર પણ મને કાંઇ ભરોસો અથવા વીશ્વાસ આવી શકતો નથી. પ્રતીવાદીના મુખ્ય સાક્ષીઓની આબરૂ વીશે કાંઇ પણ શક નાખવામાં આવ્યો નથી. તે મધ્યેના કેટલાએક તો વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળનારા છે, અને હજુ પણ મહારાજનાં મંદીરમાં જાય છે, તેઓ વાદીની તરફ દુશ્મની રાખે છે એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું નથી. તેઓને દેખીતો કાંઇ પણ ફાયદો થયો નથી; પણ મહારાજની વીરૂદ્ધ તેઓએ જે શાહેદી આપી છે તેથી તેઓને પોતાની નાત જાતના તથા પંથના લોકોના ધીટકારમાં આવવું પડયું છે. લક્ષ્મીદાસ ખીમજીએ વાદીની અનીતિ વીશેની બેટમાં બનેલી વાત જણાવેલી છે તે નવાઇ જેવી તથા ઘણું કરીને માનવામાં નહીં આવે એવી છે; તો પણ તેણે તે આ મુકદમાને માટે બનાવટથી ઉભી કીધી હોય એવું હું માની શકતો નથી. એ વાત આ મુકદમો ચાલ્યો તેની અગાઉ લક્ષ્મીદાસે કોઇ શખ્સની પાસે કરી હતી કે નહીં, એ વીશે કોર્ટે તેને

પુછવા ઉપરથી તેણે જણાવ્યું કે વલ્લભાચાર્ય પંથના ચાર શખ્સો પાસે એ સઘળી બીના મેં કેટલાંક વરસ ઉપર જાહેર કરી હતી. લક્ષ્મીદાસને ખોટો પાડવાને એ શખ્સોમાંના કોઈબી શખ્સને મહારાજે હાજર કીધા નહીં એટલુંજ નહીં, પણ જેઓ મુંબઈમાં હતા તેઓને પ્રતીવાદીઓએ જ્યારે હાજર કીધા ત્યારે તેઓને ઉલટ પાલટમાં તે વીશે વાદી (જદુનાથજી) ની તરફથી એકબી બોલ પુછવામાં આવ્યો નહીં. સુરત, બેટ, અને બીજી જગાએ વાદીની ચારી આબરૂ હતી તે વીશે વાદીએ કેટલાંક સાક્ષી રજુ કીધા. વળી લક્ષ્મીદાસ ખીમજીની બેટ મધ્યેની વાદીની અનીતિની સાક્ષી ખોટી પાડવાને કેટલાક શાહેદીઓ બોલાવ્યા, અને એવું દેખાડવાની તજવીજ કીધી કે વાદીની પાસે ખવાસ રાત દહાડો હાજર રહેતા હતા અને તેઓ વાદીને એક પળવાર પણ રેઢા મુકતા નહીં હતા અને તે ઉપરથી વાદીએ અનીતિ કીધી હોય એવું બનેજ નહીં, પણ એ મુખજુબાની દેખીતીજ ખોટી દીસે છે, અને ડાકટર ધીરજરામની શાહેદીથી ખોટી પડે છે. ડાકટર ધીરજરામે સાફ જણાવ્યું જે હું જ્યારે વાદીની દવા કરતો હતો ત્યારે તેને ખાનગી ઓરડામાં એકલોજ લઇ જઈને તપાસતો હતો. વાદીની સાક્ષીઓની તપાસ કરતાં માલુમ પડયું કે એ મધ્યેના ઘણાખરા તો મહારાજોના સેવક હતા. તે મધ્યેના કેટલાકોએ તો કબુલ કીધું કે તેઓ મહારાજને ઇશ્વરના અવતાર માને છે. બીજાઓએ કહ્યું કે મહારાજ ખરાબ કામ કરે છે એવું કદી હમે માનીએ નહીં, અને મહારાજથી ખરાબ કામ થાયજ નહીં, અને મહારાજ ખરાબ હોયજ નહીં, અને ઇનસાફની અદાલતમાં મહારાજની વીરૂદ્ધ સાક્ષી આપવી એમાં પાપ છે, અને જે કોઇ સાક્ષી આપે તેની સાથે હમે બોલીએ નહીં અને તેને હમે નાત બહાર કરીએ.

"આ મુકદમામાં વાદીની વીરૂદ્ધ કોઈ શાહેદી પુરે નહીં, એવી જે તજવીજ, એના સેક્રેટરીઓએ કીધી હતી અને જે સાબીત થઇ ચુકી છે, તે ધ્યાનમાં લેતાં તથા તેને વાસ્તે જે જાતની જુબાની પડી ચુકી છે તે ઉપર નજર કરતાં હમારે જણાવવું જોઇએ છે કે પ્રતીવાદીઓને એ સઘળી મુશકેલી છતાં તેઓની તરફથી જે ખુલ્લી, મજબુત અને પાધરી મુખ જુબાની પડી છે તે રદ કરીને વાદીની ફકત નામુકર જવાબની જુબાનીને હમે વજન આપી શકતા નથી.

"હમે ધારીએ છીએ કે સાતમી 'પ્લી' સાબીત કરવાને જે પુરાવો પ્રતીવાદીઓની તરફથી આપવામાં આવ્યો છે તેથી લાઇબલની

મુખ્ય વાતો પુરેપુરી સાબીત થઈ ચુકી છે, અને તેને માટે પ્રતીવાદીઓના લાભમાં ચુકાદો થવો જોઇએ.

"એ સીવાય બીજી 'પ્લી' અગત્યની નથી. પહેલી, બીજી, ચોથી, તથા છઠ્ઠી 'પ્લી' નો ચુકાદો વાદીના લાભમાં કરીએ છીએ, અને ત્રીજી, પાંચમી, સાતમી તથા આઠમી 'પ્લી' નો ચુકાદો પ્રતીવાદીઓના લાભમાં કરીએ છીએ.

"સાતમી 'જસ્ટીફીકેશન' ની (એટલે વાદી તથા બીજા મહારાજોનો વ્યભીચાર સાબીત કરવાની) 'પ્લી' નો ચુકાદો પ્રતીવાદીઓના લાભમાં થવાને લીધે વાદીને 'નૉટ ગીલ્ટી' ની પેહેલી 'પ્લી' ઉપર ફક્ત 'નૉમીનલ ડૅમેજ' (એટલે નામ ખાતરની નુકશાની) રૂપીઆ પાંચ અપાવીએ છીએ. વાદી અને તેની તરફથી આવેલા સાક્ષીઓના સોગંદ હમે સાચા માનતા નથી તેટલા વાસ્તે વાદીને હમે ખર્ચ અપાવતા નથી.

પ્રતીવાદીઓના લાભમાં જે 'પ્લી' નો ચુકાદો થયો છે તેનો ખર્ચ કોર્ટ તેમને અપાવે છે."

સર જોસેફ આર્નોલ્ડનું જજમેંટ.

"આ મુકદમામાં મારા જજમેંટનું કારણ લંબાણથી દેખાડવાની કાંઈ જરૂર નથી. આ મુકદમો જેમાં ઘણા લોકો ઉલટ રાખે છે અને જે ઘણો અગત્યનો ગણાય છે તે મુકદમાનો વાજબી રીતે ચુકાદો કરવાને તથા સાહેદીઓ ધ્યાન રાખીને તપાસવાને આ કોર્ટના બેઉ ન્યાયાધીશોએ કેટલી મહેનત લીધી છે અને તેઓએ કેવો વિચાર બાંધ્યો છે તે જાણવાને પ્રજાના લોકોને હક છે. એક વાત સિવાય હું નામદાર ચીફ જસ્ટીસના અભીપ્રાય સાથે એક મત થયો છું. એ વાતથી આ મુકદમાની મુખ્ય બાબતને ધોકો પહોંચનો નથી અને તે ફક્ત કાયદાની બારીકીને લગતી છે. તોપણ તે વીશે મારા વિચાર નહીં આપવાને મને વાજબી દીસતું નથી.

"પહેલો સવાલ એ ઉઠે છે કે લખાયલી બીના લાઇબલ છે કે નહીં? અથવા તે છાપી પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ વ્યાજબી હતો કે નહીં? (આ ઠેકાણે નામદાર જજે લાઇબલને લગતા કાયદાનો કેટલોએક ખુલાસો કહી સંભળાવ્યો અને જણાવ્યું કે) હરેક છાપેલી બીના ખરા દીલથી છાપેલી હોય એટલે તે બીના છાપીને પ્રગટ કરતી વખતે

લખનાર ધણીની ખાતરી હોવી જોઇએ કે હું જે બીના લખું છું તે ખરી છે. બીજું, લખનાર ધણીને એ બીના છાપી પ્રગટ કરવામાં લાભ અથવા તેમ કરવાની તેની ફરજ હોવી જોઇએ; ત્રીજું, જેને વીષે છાપેલી બીનામાં લખ્યું હોય તેને પણ છાપનારના જેટલોજ લાભ અથવા ફરજ હોવી જોઇએ આ કાયદો આ મુકદમાને લાગુ પાડવાને આટલા સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે. (૧) જે વેળાએ પ્રતીવાદીએ એ બીના છાપી પ્રગટ કીધી તે વેળાએ તે કઇ જાતમાં હતો અને શું ઉદ્યોગ કરતો હતો? (૨) એ બીના છાપી પ્રગટ કરવામાં તેને કેટલો લાભ અને તેની કેવી ફરજ હતી? (૩) એ બીના વીશે તેની કેવી અને કેટલી ખાતરી હતી? (૪) તે કોની ઉપર અને કેવી તરેહનો હુમલો કરે છે? (૫) તે છાપવાનું તેને તુરતનું કારણ શું મળ્યું હતું? (૬) તે બીનામાં તેણે બોલ વાપર્યાં છે તે બોલ એ પ્રસંગે વાપરવા જોઇએ તેની હદમાં વાપર્યાં છે કે તે ઉપરાંત વાપર્યાં છે?

"(૧) લાઇબલની બીના છપાઇ પ્રગટ થઇ ત્યારે પ્રતીવાદી કઇ જાતમાં હતો અને શું ઉદ્યોગ કરતો હતો? તે વલ્લભાચાર્ય પંથમાં જન્મેલો હતો; પણ લાઇબલની બીના લખી તેના કેટલાક વરસ અગાઉ લાઇબલની બીનામાં જણાવેલી અનીતિથી કંટાળો પામીને તેણે મહારાજના મંદીરમાં જવાનું બંધ કીધું હતું. લાઇબલની બીના છાપી પ્રગટ કીધી તેની અગાઉ 'સત્ય પ્રકાશ' નામનું દેશી વર્તમાન પત્ર ગુજરાતીમાં છપાતું હતું તેનો તે અધીપતી હતો. એ વર્તમાન પત્ર ઘણું કરીને ભાટીઆ તથા વાણીઆની માતબર અને મોટી નાતમાં વંચાતું હતું. એ બેઉ નાતના લોકો મહારાજના સેવક છે, અને પ્રતીવાદી પોતે વાણીઓ છે.

(૨) હવે એ બીના પ્રગટ કરવામાં તેનો શું લાભ અને કેવી ફરજ હતી? એક વૈષ્ણવ લેખે એ પંથના લોકોને તથા વાણીઆ લેખે પોતાની જાતના લોકોને કહેવાને શું તેને અધીકાર નહીં હતો? અને એક જાહેર લખનાર દાખલ મહારાજને માનનારા સેવકોને એ અનીતિ છોડી દેવા માટે જણાવવામાં તેને શું લાભ નહીં હતો અથવા તેની શું ફરજ નહીં હતી, મને તો લાગે છે કે તેને તેમ કરવામાં લાભ તેમજ ફરજ હતી. એક જાહેર લખનાર લોકોનો જાહેર શિક્ષક ગણાય છે. હાલના જમાનામાં છાપાની મુખ્ય ફરજ એજ છે કે લોકોનો ઉપદેશ કરીને સુધારા ઉપર તથા સારી હાલતમાં લાવવા; તથા નઠારા જંગલી રિવાજોની સામે થઇને તે જાહેર પાડવાં; તથા નીતિ, પવિ-

થાઇ, અને સુધારાની વીરૂદ્ધ જે રિવાજ અને કાનુન હોય તે તોડી પાડવા. જાહેર વર્તમાન પત્રની આ મુખ્ય ફરજ ગણાય છે. જ્યારે આ સઘળી ખરાબી અને જુલમ ઘણાં વખત સુધી ચાલુ રેહેવાને લીધે ધર્મની વાત પ્રમાણે ગણવામાં આવતી હોય, રિવાજને લીધે તે મજબુત થએલી હોય, પૈસાવાળા તથા વગવાળા લોકો તેને ટેકો આપતા હોય, અને જેની ઉપર કોઇ પણ દરબારનો અખત્યાર ચાલતો નહીં હોય ત્યારે વર્તમાન પત્રની ફરજ છે કે બને તેટલા જોરથી તે ખરાબી વીશે વાજબી તકરાર કરી, તેની વીરૂદ્ધ બોલી અને તે ઉપર ઘટતો ધીક્કાર નાખી, લોકોના વિચાર ફેરવવા તથા સુધારવા; કારણ કે એ ખરાબીનો ખરેખરો પાયો લોકોના વિચાર ની ઉપર ટકી રહે છે. મારા વિચાર પ્રમાણે પ્રતીવાદીએ 'સત્ય પ્રકાશ' ના અધિપતી લેખે મહારાજોની અનીતિ વીશે ભાટીઆ તથા વાણીઆ લોકોને લખી જાહેર કીધું તેમ કરવામાં તે પોતાની ફરજની બાહેર ગયો નથી.

(૩) લાઇબલની બીના છાપી પ્રગટ કીધી ત્યારે પ્રતીવાદીની એ વીશે કેવી ખાતરી હતી? પ્રતીવાદી પોતે વલ્લભાચાર્ય પંથમાં તથા વાણીઆ નાતમાં હોવાને લીધે બચપણથી મહારાજોની અનીતિ જે પ્રસીદ્ધ હતી તેથી તે વાકેફ હતો. તે પોતાની જુબાનીમાં જણાવે છે કે 'હમારા પંથના લોકોમાં આ વાત પ્રસીદ્ધ છે કે જ્યારે છોકરીઓ પરણે છે ત્યારે ઘણું કરીને તેઓના ભાવકી ભરથાર પોતે ભોગવ્યા અગાઉ તેમને મહારાજની પાસે મોકલે છે. આ વાત પ્રસીદ્ધ છે અને તેના કેટલાક દાખલા મારા જાણવામાં આવ્યા છે.' જ્યારે તે (પ્રતીવાદી) નાહાની ઉમરમાં હતો ત્યારે તેણે મહારાજોને પોતાના પગથી માનીતી સેવકીઓના હાથ દાબતાં દીઠા છે અને તે વેળાએ તેની ઉમર નાહાની હતી, તો પણ તેમ કરવાની મતલબ શું તે તે સારી પેઠે જાણતો હતો. સન ૧૮૫૫ માં ભાટીઆ મહાજને દર્શન બાબત જે બંદોબસ્ત કીધો હતો તેથી તે વાકેફ હતો. તે બંદોબસ્તની મતલબ એ હતી કે 'સ્રીઓના દર્શનને વાસ્તે એવો વખત મુકરર કરવો કે જેથી કરીને મહારાજોને વ્યભીચાર કરવાની જોગવાઇ મળે નહી. વાદીની પોતાની વર્તણુક વીષે લાઇબલની બીના પ્રતીવાદીએ છાપી તેની અગાઉ તેના જાણવામાં આવ્યું હતું કે તેની વર્તણુક પણ બીજા મહારાજોના કરતાં સારી નથી. તે જુબાનીમાં જણાવે છે કે ઘણું કરીને સઘળા

મહારાજો વ્યભીચારી કહેવાય છે લાઈબલની ખીના લખાઇ તેની અગાઉ વાદી વ્યભીચારી છે એવુ તેના મિત્ર કવી નર્મદાશ કરે તેને જણાવ્યુ હતુ કવી નર્મદાશકર સુરતનો વતની તેથી તે વાદીની વર્તણુક વીશે સારી રીતે વાકેફ હતો તે પોતાની મુખ જુબાનીમા જણાવે છે કે 'લાઇબલની ખીના લખી તે વેળાએ ઘણુ કરીને બધા 'મહારાજો પોતાના સેવકોની વહુ દીકરીઓને બગા ડે છે એવી મારી ખાતરી હતી' એવી તેની ખાતરી છતા લાઇબલ ની ખીના છપાઇ તેની ચાર પાચ મહીના અગાઉ તેના જાણવા-મા આવ્યુ કે વલભાચાર્યના ધર્મ પુસ્તકોમા પણ એમ અનીતિ કરવાની છુટ આપી છે મરાઠી ભાષાના એક પુસ્તક મધ્યે જુદા જુદા કવીઓનુ ચરીત્ર આપ્યુ હતુ, તેમા વલ્લભાચાર્યના પથ વીષેનો પણ થોડો અહવાલ આવ્યો હતો તે ભાગ પ્રતીવાદીના મિત્ર કવી નર્મદાશકરે લાલશકરે અસલ ગુજરાતીમા તૈયાર કીધો હતો અને લાઇબલની ખીનામા ગોકળનાથજીની ટીકા ઉપર એટલુ બધુ ધ્યાન આપવામા આવ્યુ છે તે ટીકા આ મરાઠી (કવી ચરિત્ર) પુસ્તકમા આ પ્રમાણે લખેલી હતી—સીદ્ધાત રહસ્ય નામના પુસ્તક (જેની ઉપર ગોકળનાથજીએ ટીકા રચી છે તે) ની અદર એવુ સાફ લખેલુ છે કે સઘળી વસ્તુ આચાર્ય (મહારાજ) ને આપવી અને ત્યાર પછી તેનો ઉપયોગ કરવો' ત્યાર પછી લખ્યુ કે દરેક વસ્તુ એટલે બાયડી, છોકરા પણ અર્પણ કર્યા વગર આપણા કામમા લેવા નહીં આ ખીના વાચ્યાથી પ્રતીવાદીના મન ઉપર કુદરતી રીતે એવીજ અસર ઉપજવી જોઇએ કે ગોકળનાથજીની ટીકામા મહારાજના ઉપભોગને વાસ્તે વહુ દીકરી અર્પણ કરવાનુ લખ્યુ છે (કેમકે છોકરાં ઇત્યાદી બોલમા છોકરીઓ પણ આવી) પ્રતીવાદી સસ્કૃત જાણતો નહીં હતો પણ તે વ્રજ ભાષા વાચી શકતો હતો તેથી તેણે વલ્લભાચાર્ય પથના વ્રજ ભાષાના પુસ્તકો (ઉપલુ મરાઠી પુસ્તક વાચ્યા પછી) તપાસવા માડ્યા એ તપાસથી તેની ખાતરી થઇ કે મરાઠી પુસ્તકમા જે વાત લખી છે તે એ પુસ્તકો સાથે મળતી આવે છે ગોકળનાથજીના સસ્કૃત પુસ્તક વીષે તો જે લોકો સસ્કૃત સમજતા હતા તેમને પુછવાથી તેણે પોતાની ખાતરી કરી લીધી કે લાઇબલની ખીનામા ગોકળનાથજીની ટીકાનો જે અર્થ કર્યો છે તે ખોટો નથી તે અર્થ તેણે આ પ્રમાણે કરેલો છે, 'તે માટે પોતે ભોગવ્યા અગાઉ પોતાની પરણેલી બાયડી પણ મહારાજને સોંપવી,

અને પોતાના બેટા બેટી પણ તેમને સોંપવાં. પરણ્યા પછી પોતે ભોગવ્યા પહેલાં મહારાજને અર્પણ કર્યા પછી પોતાનાં કામમાં લેવી.' પ્રતીવાદીએ એનો અર્થ પોતાના મિત્ર કવી નર્મદાશંકર લાલશંકરને પુછયો અને તે ઉપરથી તે કવીએ પોતાની લખેલી નકલ જેમાંથી મરાઠી પુસ્તક રચેલું હતું તે તેને દેખાડી. એ નર્મદાશંકરને સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન છે. તેને સાક્ષી દાખલ જ્યારે તપાસવામાં આવ્યો ત્યારે તે ખાતરીથી બોલ્યો કે લાઇબલની બીનામાં ગોકલનાથજીની ટીકાનો અર્થ છાપ્યો છે તે ખરો છે, અને અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે તે ઇશ્વરને નહીં પણ મહારાજના ઉપભોગને વાસ્તે લખેલું છે. આ અર્થ ખોટો છે એવી તકરાર સાક્ષી તરફથી ઘણા જોરથી ઉઠાવવામાં આવી છે. અને તે એ કે ટીકા કરવામાં ગોકળનાથજીની ધારણા તેવી ખરાબ નહીં હતી તેમજ એ ટીકાનો અર્થ પણ તેવો થતો નથી. આ વાત ખરી હોય કે ખોટી હોય; પણ હાલનો સવાલ તે ટીકાના શુદ્ધ અર્થ વીષે અથવા લખનારનાં મનની મતલબ વીષે નથી. હાલ જે હમે ઇનસાફ કરીએ છીએ તે ગોકળનાથજીને વીષે નહીં; પણ વાદી (જદુનાથજી) ને વીષે છે, ગોકળનાથજીએ અસલ શું લખ્યું અને કેવી મતલબથી લખ્યું તે વીષે હાલ સવાલ નથી; પણ તેની લખાવટથી તેમજ તેવીજ બીજી લખાવટથી હાલના લોકો કેવું સમજે છે અને તે ઉપરથી કેવી રીતે ચાલે છે તે વીષેનોજ સવાલ છે. જુબાની ઉપરથી ખુલ્લું માલુમ પડી ચુકયું છે કે મહારાજો લાંબી મુદતથી કૃષ્ણ પ્રમાણે ગણાય છે તે એટલે સુધી કે તેઓ ઇશ્વર પ્રમાણે ગણાય છે અને તેઓની સેવા ઇશ્વર પ્રમાણે થાય છે તેટલા માટે ગોકળનાથજીની ટીકામાં ઇશ્વરને અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે, તે અર્પણ કરવાનું મહારાજને લાગે કે નહીં તે વીષે ખાતરીથી કહેવું અશકય નહીં તો પણ મુશ્કેલ લાગે છે પણ હાલ તરત હમે એ સવાલનો ચુકાદો કરવા બેઠા નથી. હાલ સવાલ એટલોજ છે કે પ્રતીવાદીએ લખેલી બીના છાપી પ્રગટ કીધી તે વેળાએ વાદી અને બીજા મહારાજો કેટલીએક ટીકાની સત્તા પ્રમાણે ચાલીને પોતાના સેવકોની વહુ દીકરીઓને બગાડતા હતા, પછી તે ટીકાનો અર્થ લોકો ખરો સમજતા હોય કે ખોટો સમજતા હોય અથવા તેનો અર્થ તેઓ એક રીતે કરતા હોય કે બીજી રીતે કરતા હોય પણ તે છાપી પ્રગટ કરવાનો પ્રતીવાદીને ઘટતો પ્રસંગ હતો કે નહી ? જ્યારે પ્રતીવાદીએ એ ટીકાનો અર્થ છાપી પ્રગટ કીધો ત્યારે તે પોતાના ખરા દીલથી અને પ્રામાણીકપણાથી માનતો હતો કે તે અર્થ ખરો છે, એ

વાત રજુ થએવી મુખ-જ્ણાની ઉપરથી ખુ-ની માલુમ પડે છે, અને વળી મહારાજના હીમાયતી (બારીસ્ટરે) એ વીપે પ્રતીવાદીને પોતાની મતલબ પ્રમાણેનો જવાબ મેળવવાને કાઇ પુછ્યુ નહીં પ્રતીવાદી સંસ્કૃત ભાષાથી વાકેફ નહીં હોવાને લીપે જેઓની ઉપર તેનો વીશ્વાસ હતો તેઓને તેનો અર્થ પુછયો, અને તે પ્રમાણે તેણે છાપી પ્રગટ કીધો

(૪) હવે પ્રતીવાદીએ કેવો અને કોની ઉપર હુમલો કીધો છે? પેહેલુ અને મુખ્ય એ કે તેણે પોતાના લોકોમા ચાલતી મોટી અનીતિ અને ખરાબી ઉપર હુમલો કીધો છે કેટલીક પહેડી થઇ ધર્મગુરૂઓ પોતાના સેવકોની દીકરીઓ સાથે છીનાળુ કરતા હતા, એ વાત પ્રતીવાદી ખરી માનતો હતો 'ઇલાઇ'ના છોકરાઓની પેઠે મંદીરમા ખુ-ે દરવાજે તેઓ છીનાળુ કરતા હતા, 'ઇલાઇ'ના છોકરાઓની પેઠેજ ધર્મને નામે અને ધર્મને બાને છીનાળુ કરતા હતા જે વાતની વીરૂદ્ધ તેણે લખ્યુ છે તે આ વાત છે તેણે જોસથી કડવા સકુનથી અને ગુસ્સામા આવીને લખ્યુ છે તો તેમ લખવામા એક જાહેર લખનાર દાખલ તે પોતાની ફરજ બાહાર ગયો નથી એ જણાવવા માટે બોલવુ એ નકામુ છે લોકોના ફાયદાને માટે આ વાત જરૂરની છે તે એ કે આવુ દુષ્ટ કામ હીંમતથી બાહેર પડીને એમ્દમ તોડી પાડવુ જોઇએ આવી બાબત ઉપર જોસથી, કડવાસથી અને ક્રોધથી લખવુ એ શુ લાઇબલ કહેવાય? ત્યારે શુ અસલના પેગંબરો લાઇબલ લખનારા હતા? ત્યારે શુ ખ્રીસ્તી ધર્મના પહેલ વહેલા ધર્મોપદેશકોએ લાઇબલ લખ્યુ હતુ? ત્યારે શુ દુનીઆ પેદા થઇ તે વખતના માણસોએ ચોટ્ટાઇ અને અનીતિ વીપે ધીક્કાર જણાવ્યો છે તેઓએ પણ શુ લાઇબલ લખ્યુ હતુ? આવી (દુષ્ટ) વાતની ઉપર પ્રતીવાદીએ હુમલો કીધો છે હવે એ હુમલો કોની ઉપર કીધો છે તે તપાસીએ જે લોકો અને વાદી પોતે આવુ દુષ્ટ કામ કરે છે તેની ઉપર તેણે હુમલો કીધો છે મહારાજો અને મહારાજ લેખે વાદી પોતે આવુ દુષ્ટ કામ કરે છે તેની ઉપર એણે હુમલો કીધો છે લાઇબલની આખી બીનામા 'મહારાજો' એ બોલ વાપર્યો છે 'વલ્લભાચાર્યના પંથ સિવાય કળીયુગમા બીજા ઘણા પાખંડો અને પાખંડી મતો ઉભા થયા છે પણ મહારાજોના પંથ જેવી નફટાઇ, ખટાઇ, બેહાઇ, લુચ્ચાઇ, અને ઠગાઇ બીજા કોઇ પણ પંથવાળાએ કીધી નથી'—'તે ટીકા પ્રમાણે મહારાજો ચલીને પોતાના સેવકની

વહુ દીકરીઓને બગાડો છો.' આવું લખવામાં મહારાજો જેઓ દુષ્ટ કર્મ કરે છે તેની ઉપર હુમલો કીધો છે. વાદી એ મધ્યેનો એક મહારાજ છે તેની ઉપર પણ એ છેલ્લું વાક્ય લાગુ પડે છે, અને તેથી તેની આબરૂને નુકસાન પહોચ્યું છે એવું કહેવામાં આવ્યું છે. હું તે કબુલ કરૂં છું; પણ એમ કહું છું કે તેમ કરવામાં પ્રતીવાદીને વ્યાજબી પ્રસંગ મળ્યો હતો. એ મહારાજોનાં માઠાં કરતુકોની વીરૂધ્ધ થઈને તે જાહેર પાડવાથી લોકોને જે મોટો ફાયદો થાય તે ઠેકાણે એક માણસની આબરૂને નુકશાન થયું હોય તે ગણતરીમાં આવી શકાતું નથી. પ્રતીવાદીએ જે માઠાં કરતુકોની વીરૂદ્ધ લખ્યું છે તે વાદીની ખાનગી અનીતિની વીરૂદ્ધ નહીં, પણ મહારાજ લેખે તેની જાહેર અનીતિની વીરૂદ્ધ લખ્યું છે.

(૫) એ હુમલો કરતી વેળાએ પ્રતીવાદી એ હકીકત કોની આગળ જાહેર કરે છે? તે હકીક્ત તે જાહેર લોકોની આગળ જાહેર કરે છે અને આવી બાબતની ફરીઆદ કરવાનું તથા એ વાત જાહેર કરવાનું ફકત જાહેર લોકો આગળ છે; કારણ કે એવી વાતમાં જાહેર લોકો સત્તા ધરાવનારા, અમલ ચલાવનારા, તથા ઈનસાફ કરનારા ગણાય છે. મહારાજો લાઈબલની બીનામાં જણાવેલી અનીતિ કરે છે; તે અટકાવવાને તેની ઉપર દીવાની અથવા ફોજદારી અદાલતની સત્તા ચાલી શકતીજ નથી. રજુ થએલી મુખજુબાની ઉપરથી માલુમ પડે છે કે સઘળા મળીને ૬૦ કે ૭૦ મહારાજ છે, તે મધ્યે શ્રીનાથજીવાળો મહારાજ નામનો વડો મહારાજ કહેવાય છે, અને એ શ્રીનાથજીનું મંદીર મારવાડના રણના એક ખુણામાં છે. ત્યાંનો વડો મહારાજ મોજ શોખમાં પડેલો ઇશ્વર છે અને તે બીજા મહારાજો વચ્ચે પડી શકે એ વીષે હુમને કાંઇ પણ જણાવવામાં આવ્યું નથી. બરાબર જોતાં તો દરેક મહારાજ લાઈબલ મધ્યે જણાવેલી જે અનીતિ કરે છે તે પોતાના વિચાર પ્રમાણે સારૂંજ કામ સમજે છે. મેં એક વેળાએ એવું ધાર્યું કે જીવણજી મહારાજ મોટો કહેવાય છે અને બીજા મહારાજોના કરતાં વીદ્યા તથા ચોખ્ખાઇમાં જરા ઠીક છે તે બીજા મહારાજોમાં વડો હશે; પણ તેવું ધારવામાં મારી ભુલ માલુમ પડી. જીવણજી પણ બીજા મહારાજોના બરોબરીઓ છે એવું માલુમ પડયું છે. જયારે કેટલાક આબરૂદાર ગ્રહસ્થોએ બીજા મહારાજોનો વ્યભીચાર અટકાવવાને એ મહારાજને વીનંતી (અરજ) કરી ત્યારે તેણે કહ્યું કે

હું એ વાતમા કાઇ કરી શકનાર નથી મહાગજો વ્યભીચાર કરે છે એ વાત તેણે કબુલ કીધી અને તેને વાસ્તે તેણે દીલગીરી જણાવી, પણ તેનો અટકાવ કરવાને તે વચમા પડી શકયો નહી, તે બોલ્યો ' બધા પોતાના ઘરના ધણી છે, અહીંઆના મહારાજો બધા મારા બરોબરીઆ છે, કેટલાક મારાથી ઉમરે મોટા છે, હુ એકલો તે શુ કરૂ? મહારાજોની આ અનીતિનો અટકાવ કરવાને વાસ્તે જે પ્રમાણે ધર્મની સત્તા નહીં હતી તે પ્રમાણે દીવાની અથવા ફોજદારી સત્તા નહીં હતી, જે અપરાધ તેમની ઉપર મુકવામા આવતો હતો તે અમરીઆદા તેમજ અનીતિનો હતો ખરો, પણ ધારા પ્રમાણે તે ફોજદારી અપરાધ નહીં હતો (સ્ત્રીઓને બગાડવામા) કાઇ જબરદસ્તીની અથવા પુસલાવણી નહીં હતી આ પંથના સેવકોની વહુ દીકરીઓ પોતાની ખુશીથી, પોતાના હાથમા મોટી ભેટ લઇને, કૃષ્ણ અવતારી મહારાજોથી સંભોગ કરી બ્રહ્મ (ઇશ્વર) ની સાથે લીન થઇ જવા જતી હતી, અને તે કદાચ તેઓના ધણીના પરવાનગીથી નહી પણ તે વીષે તેઓના ધણી અખાડા કરી જતા હતા ત્યારે મહારાજોની આવી અનીતિ વીશે જે ધણીના પેટમા દુખે તે ધણી એ બાબત સુધારો કરવાની મતલબે પોતાની દાદ કયા જઇ ગુજારે? તેને હાથ એકજ ઉપાય હતો અને ફકત એકજ રહ્યો હતો, અને તે એ કે વર્તમાન પત્રની મારફતે લોકોના વિચારને તે વાત સોપવી. આ પ્રમાણે પ્રતીવાદીએ કીધુ તે વલ્લભાચાર્યના પંથનો હોવાને લીધે તેમ કરવાનો તેનો હક હતો દેશી વર્તમાન પત્રોના અધીપતી લેખે તેમ કરવાની તેની ફરજ હતી લોર્ડ એલીનબરોના બોલમાં જો બોલીએ તો ' આવી ખરાબી જાહેર લોકની નજર આગળ ખુલ્લી ' કર્યા વગર રહેવા દીધી તો તે હમેશ સુધી ચલુ રહેવાની અને વર્તમાન પત્રોને જે છુટાપણું આપવુ જોઇએ તેનો આકો આવી ચુકયો ' હવે જે લોકોના વિચારને માટે પ્રતીવાદીએ એ લાઇબલની બાબત જાહેર કીધી છે તે લોકોને પણ પ્રતીવાદીના જેવીજ તે બીના ફાયદા ભરેલી તથા ફરજની હતી જાહેરમા એવો કોઇસી માલુમ નહીં હશે, જે આવુ દુષ્ટ કર્મ કચડી નાખવાને તથા તોડી પાડવાને ફાયદા ભરેલુ નહીં સમજશે જાહેરમા એવો કોઇ શખ્શ નહી હશે કે જે એવા દુષ્ટ કર્મનો અટકાવ કરવાને તથા તે તોડી નાખવાને તે પોતાની ફરજ નહી સમજતો હોય. લાઇબલની બીનામા જે આરોપ મુકવામા આવ્યો છે તે આરોપ નીતિના અને બધા લોકોના મુખ્ય ફાયદાની

વીરૂધ છે, અને તે દુષ્ટ કર્મ અટકાવવામાં બધા લોકોનો લાભ અને બધા લોકોની ફરજ છે. ત્યારે હવે એવી ખરાબી અટકાવવાની અને તોડવાનીજ મતલબથી મહારાજને વીષે પ્રતીવાદીએ લખ્યું અને તેમાં વાદીની આબરૂ ઉપર હુમલો થયો તો એ પ્રમાણે કરવામાં મારા વિચાર પ્રમાણે તો જે પ્રસંગ હતો તે વાજબી હતો. અને જ્યાંસુધી એવું સાબિત નહીં થાય કે પ્રતીવાદીએ ઉન્મતપણાથી વાદીનું નામ લખીને હદની બહાર ગયો ત્યાંસુધી લખાએલી બીના લાઇબલ ગણાતી નથી. હવે સવાલ એ છે કે પ્રતીવાદીએ વાદીનું નામ લઈને તેના ઉપર હુમલો કીધો છે પણ એ હુમલો કહેવાતો નથી. અગર તેને હુમલો કહીએ તો તે હુમલો કરવાનું તરતનું કારણ શું હતું એ તપાસીએ તો માલુમ પડે છે કે વાદી પોતે જાહેર વર્તમાન પત્રોમાં તકરાર કરવાને બહાર પડયો આ વાત લાઇબલની બીના ઉપરથી ઉઘાડી માલુમ પડે છે, અને જે મુખજુબાની પડી છે તે વીષે એ બાબત કાંઇ પણ શક રહયો નથી. વાદીએ મુંબઇનાં વર્તમાન પત્રોમાં તકરાર કરવાની મતલબથી કેટલીએક બીના પ્રગટ કરી હતી, અને તેમાં પ્રતીવાદી તેની સામી બાજુનો હતો તેને વીષે ટીકા કરવામાં આવી હતી. તે મધ્યેની કેટલીએક બીના વાદીએ પોતાના સેક્રેટરી ગોરધનદાસની મારફતે પ્રતીવાદીના પત્ર 'સત્ય પ્રકાસ' માં તથા 'ચાબુક અને બીજાં' પત્રોમાં લખી મોકલી હતી, અને "સ્વધર્મ-વર્ધક" નામનું ચોપાન્યું વાદીએ કહાડીને તેમાં પણ લખી હતી. લાઇબલની બીનામાં વાદી જદુનાથજી મહારાજનું નામ જે વાપરવામાં આવ્યું છે તે 'ચાબુક' માં તથા 'સ્વધર્મ વર્ધક' માં વાદીની તરફથી એ બીના છાપવામાં આવી હતી તેજ ઉપથી વાપરવામાં આવ્યું છે. પ્રતીવાદી પોતાની મુખજુબાનીમાં જણાવે છે કે એ બીનાઓમાં મહારાજે સુધારાવાળાઓને ઠપકો આપ્યો છે કે તેઓ શાસ્ત્રના આધાર વગર લખે છે, એટલા માટે પ્રતીવાદી જણાવે છે કે વાદીની એ ચેતવણી ઉપરથી હું શાસ્ત્રના આધાર પ્રમાણે લખવા લાગ્યો, અને અસલના હીંદુ ધર્મ ઉપર હાલની લાઇબલની બીના લખી. એ બીના સન ૧૮૬૦ ના અકટોબરની ૨૧ મી તારીખે લખાએલી છે. તેનું મથાળું 'હિંદુઓનો અસલ ધર્મ' કરીને છે અને તે મધે શાસ્ત્રનો દાખલો આપીને શરૂઆતમાં જણાવ્યું છે, કલીયુગ મધે પાખંડી ધર્મ અને પાખંડી મત ઉભાં થશે. કલીયુગ બેઠાને ૫૦૦ વરસ થઇ ચુકયાં છે, અને મહારાજનો પંથ ૪૦૦ વરસ ઉપર ઉભો

થએલો, એટલા માટે તે પાખંડી હોવો જોઇએ.' ત્યારપછી સપટેમ્બર મહીનામાં વાદીએ જે ખીના ભાયખલા તથા વાલકેશ્વરના રસ્તા ઉપર જવાની લખી તે વીષે જણાવ્યું છે. વાદીના આ દાખલાની ઉપર પ્રતિવાદીએ ટીકા કીધી છે, અને ત્યારપછી તેણે હીંદુ શાસ્ત્રના આધારથી જણાવ્યું છે કે વલ્લભાચાર્યનો પંથ પાખંડી છે. ત્યારપછી તે જણાવે છે કે જે હથીઆરથી 'મહારાજ પોતાનો બચાવ કરવા બહાર પડ્યા છે, તેજ હથીઆર મહારાજને પોતાને આડે આવીને નડશે' ત્યાર પછી ગોકલનાથજીની ટીકા લખી છે અને તેની ઉપર તેણે ગુસ્સામાં આવીને ટીકા કરી છે. ત્યારપછી લાઇબલની બીનાના જે છેલ્લા ભાગ ઉપર ઘણી તકરાર થઇ તે ભાગ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. તે આ પ્રમાણેઃ—

'જદુનાથજી મહારાજે 'સ્વધર્મ વર્ધક' ચોપાન્યું કહાડવા- 'માંડ્યું છે તેને અમે પુછીએ છીએ કે તમે કેવી રીતે ધર્મનો વધારો 'કરવા માગો છો? તમારા વડીલોએ ભોળા લોકોની આંખમાં ધુળ 'નાંખીને આંધળા કીધા છે, તેઓને દેખતા કરવા માગો છો; કે ધર્મનું 'ખોટું અભીમાન ધરીને ભોળા લોકોને વધારે ઠગવા માગો છો; 'જદુનાથજી મહારાજ! તમો જો ધર્મનો વધારો અથવા ફેલાવો કરવા 'માગતા હો તો તમે પોતે સારા આચરણ પકડીને તમારા બીજા 'મહારાજોને ઉપદેશ કરો. ધર્મગુરૂ પોતે જ્યાં સુધી વ્યભીચારના 'સમુદ્રમાં ડુબેલા માલુમ પડશે ત્યાંસુધી તેઓથી ધર્મનો બોધ થઇ 'શકવાનો નથી. ગોકલનાથજીએ ઉપર જણાવેલી ટીકા કરીને તમારા 'વૈષ્ણવ માર્ગને મોટો સાહીનો ડાઘ લગાડયો છે તે પ્રથમ કહાડી 'નાખો, તે ટીકા કરનાર ઉપર ધીક્કાર નાંખો. તે ટીકા પ્રમાણે મહા- 'રાજો ચાલીને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓ બગાડો છો તેથી 'હાથ ઉઠાવો અને રસ મંડલી જેવી અનીતિને એકદમ નાશ 'પમાડો. જ્યાંસુધી તમો તેમ કરશો નહી ત્યાંસુધી તમારાથી ધર્મનો 'ઉપદેશ અને સ્વધર્મનો વધારો થઇ શકવાનો નથી એ સત્ય 'કરીને જાણજો.'

"હવે આ ઉપરથી શું ખુલ્લું માલુમ નથી પડતું કે આ બીના મધે વાદીનું નામ જે મુખ્ય વાપર્યું છે તે એટલાજ માટે કે વાદી પોતે 'સ્વધર્મ વર્ધક' ચોપાનીઆંનો પ્રવર્તાવનાર તથા બનાવનાર દાખલ બહાર પડયો હતો? તથા એવું શું માલુમ નથી પડતું કે વાદી પોતાની ખુશીથી અધિપની દાખલ બહાર, પડયો એટલા માટે

લાઈબલની બીનાનો આ છેલ્લો ભાગ લખવામા આવ્યો છે? જુબાની ઉપરથી એવુ માલુમ પડે છે કે વાદીનુ નામ એ લાઈબલની બીના મધે વાપરવામા આવ્યુ છે તે તાણી તોડીને, અથવા વગર કારણે અથવા કીના કપટથી પ્રતીવાદીએ વાપર્યું નથી, પણ પોતે વલ્લભાચાર્ય પંથની તરફથી વલ્લભાચાર્ય પંથનો વધારો કરવાને તકરારના મેદાનમા ઉતરેલો તે ઉપરથી વાપરવામા આવ્યુ છે

'છેલ્લુ એ લાઈબલની બીનામા સાહેદી ઉપરથી શું કાઈ પણ કીનો કપટ માલુમ પડે છે? તેમા શુ કાઈ પણ વેર માલુમ પડે છે? શુ કાઈ પણ કડવાસ માલુમ પડે? અથવા વાદીની આબરૂને નુકસાન પહોચાડવા સારૂ તેનું નામ શું દુશ્મનાઈથી વાપરેલુ માલુમ પડે છે? મારા દીઠામા તેવુ કાઈ પણ આવતુ નથી, તે પોતે પોતાની ખુશીથી મહારાજોનો બચાવ કરવા પહેલવાન થઈ બહાર પડયો હતો જે હુમલો કરવામા આવ્યો છે તે મુખ્ય કરીને મહારાજોના વર્ગને લાગુ પડે છે, અને સંજોગ એવો બન્યો છે કે મહારાજોની તરફથી વાદી પોતે બહાર પડવાને લીધે તે એ લડાઈમા હોળીનો નાળીએર થઈ પડયો છે જે હુમલો કરવામા આવ્યો છે તે હુમલો વાદીની ખાનગી આબરૂ ઉપર નહી, પણ મહારાજ લેખે જાહેર નીતિથી ઉલટુ કામ વાદી કરે છે તેની ઉપર કરવામા આવ્યો છે લાઈબલની બીનાની મુખ્ય મતલબ હુમલો કરવાની દીસતી નથી પણ મહારાજોને ઉપદેશ કરવાની છે અને અંતકરણથી તેઓને વિનતી કીધી છે કે એ અનીતિ છોડી દઈને પવિત્રપણે ચાલો કે જેથી કરીને ધર્મનો વધારો ફત્તેહમંદીથી થઈ શકે એ લાઈબલની બીના ઉપરથી મુખ્ય મતલબ વાદીની ઉપર વેર લેવાની માલુમ પડતી નથી પણ જે મોટી અને શરમ ઉપજાવનારી અનીતિનો અટકાવ કરાવવામા પ્રતીવાદી અને તેના ધર્મ ભાઈઓને અતીઘણો ફાયદો છે, અને જે મોટી અને શરમ ભરેલી અનીતિમા વાદી બીજા મહારાજોની પેઠે પડેલો છે તેનો ખરા દીલથી અટકાવ કરવાની મતલબ એ લખાણ ઉપરથી માલુમ પડે છે ડાકટર વીલસન સાથે હુ એકમત થાઉ છુ કે 'સઘળી વાતોનો વિચાર કરતા લાઈબલની બીના મધ્યે ઘણીજ નરમાશથી બોધ કરેલો છે, અને તે મધ્યે લોકોના વિચારને ઈન્સાફ સોપ્યો છે કે જ્યા સુધી ધર્મગુરૂઓ પવિત્રાઈથી ચાલશે નહી ત્યા સુધી તેઓ પોતાની મહેનતમા પાર પડશે નહી ડાકટર ભાઉ દાજીના વિચાર સાથે પણ હુ મળતો આઉં છુ કે 'કોઈ

પણ સાધારણ સમજનો અથવા સાધારણ મનશક્તીનો માણુસ લખનારની મુખ્ય મતલબ શું છે તે સમજી શકશે, તે એકે ફક્ત વાદીની ઉપરજ અનીતિનો અપવાદ મુકયો નથી; પણ એવી અનીતિથી દુર રહેવાને મહારાજોના આખા વર્ગને બોધ કીધેલો છે.' આ કારણને લીધે હું ધારૂં છું કે લાઈબલની બીનામાં કીનો છે એવી સાબેતી મળી નથી અને ઉપર જણાવેલા કારણોને લીધે હું ધારૂં છું કે એ બીના પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ વ્યાજબી હતો.

'" હું ધારૂં છું કે પ્રતીવાદીને એ બીના પ્રગટ કરવામાં લાભ અને હકક હતો એટલુંજ નહી, પણ તે પ્રગટ કરવાથી એક મોટી અનીતિની વીરૂદ્ધ થઇને તેણે પોતાની સંસારી અને નીતિની ફરજ બજાવી છે. હું ધારૂં છું કે તેણે જે બીના છાપીને પ્રગટ કીધી છે. તેની અગાઉ તેણે જે છાપ્યું તે પોતાના અંતઃકરણથી એ સાચું માનતો હતો. હું ધારૂં છું કે એવે પ્રસંગે એવી બાબત જે જાહેર લોકોના ઇન્સાફને સોંપવી જોઈએ તે લોકોના ઈન્સાફનેજ તેણે સોંપી છે. હું ધારૂં છું કે તેણે એવા લોકોના ઇન્સાફને તે બાબત સોંપી કે જે લોકોને તેના જેવોજ લાભ અને તેનાજ જેવી ફરજ હતી. હું ધારૂં છું કે લાઈબલની બીનામાં તેણે વાદીનું નામ વાપર્યું છે,તે કાંઈ પણ કીના કપટથી નહીં, પણ વાદીને બીજા મહારાજોનો હીમાયતી ગણીને વાપર્યું છે. હું ધારૂં છું કે લાઈબલની બીના મધે જે શબ્દ વાપર્યાં છે તે શબ્દમાં વેર અથવા કીનો કપટ માલુમ પડતો નથી પણ જે મોટી અનીતિ અને ખરાબીથી લખનારની પોતાની જાતની ઉપર, તથા આખી પ્રજાની ઉપર તથા માણસ જાતની કુદરતી આબરૂ અને પદવી ઉપર મોટો ડાઘ હતો તેની વીરૂદ્ધ થઈને તે કહાડી નાખવા માટે તેણે દેશહીતકારી ઈચ્છાથી હીંમત દેખાડી છે એવું માલુમ પડે છે. આ સઘળાં કારણોને લીધે મારો અભીપ્રાય એવો છે કે જે લખાયેલી બીનાને માટે ફરીયાદ કરવામાં આવી છે તે લાઇબલ નથી અને તે સબબે તે બાબતનો ચુકાદો પ્રતીવાદીના લાભમાં થવો જોઇએ.

પહેલી 'પ્લી' સીવાય બીજી કેટલીક પ્લી જે નજીવી છે તેને વીષે નામદાર ચીફ જસ્ટીસ સાથે હું એકમત થાઉં છું, માટે તે વીષે બોલવાની હું કાંઇ જરૂર જોતો નથી. પણ મોટામાં મોટી જે સાતમી 'પ્લી' જસ્ટીફીકેશનની એટલે લખાએલી બીનાની દરેક વાત સાબીત

કરવાની છે તે વીષે હુ બોલુ છું. મારો અભીપ્રાય એવો છે કે એ પ્લી મધ્યેની દરેક મુખ્ય વાત (એટલે) તેમા લખેલી વલ્લભા ચાર્ય પંથના મતની દરેક વાત, મહારાજોની અનીતિ અને દુરા ચરણને લગતી દરેક વાત, અને અગત્ય કરીને વાદી (જદુનાથજી મહારાજ) ની અનીતિ અને આચરણ વીષેની દરેક વાત પુરેપુરી સાબીત થઇ ચુકી છે

એ વીષે હુ મારો અભીપ્રાય ચાર જુદા જુદા ભાગ કરીને જણાવુ છુ (૧) વલ્લભાચાર્ય પંથના મત અને સીદ્ધાંત વીષે પડેલી સાહેદી —(૨) એ પંથના લોકો પોતાના ધર્મગુરૂ મહારાજોને કેવી રીતે માને છે તેને વીષે પડેલી સાહેદી — (૩) મહારાજોના વ્યભી- ચારી આચરણ વીષે પડેલી સાહેદી—(૪) વાદી (જદુનાથજી મહા રાજે) પોતે કીધેલા વ્યભીચાર વીષે પડેલી સાહેદી

(૧) વલ્લભાચાર્ય પંથના મત અને સીદ્ધાંત વીષે—આ વીષે મારો વિચાર લંબાણથી આપવાની મારી મતલબ નથી આ (સાતમી) મોટી 'પ્લી' મા જે જે વાકય એ પંથના ધર્મ પુસ્તકો મધેથી ટાકયા છે, તે સઘળા સાબીત થએલા છે અને ખરા પડયા છે વલ્લભાચાર્ય પંથવાળાઓમા જે ગ્રંથો ધર્મ પુસ્તકોની પેઠે ગણાય છે તે મધ્યેથી ટાકેલા વાકયોનો તરજુમો ખરો છે એવુ સાબીત થયુ છે, પણ એવી રીતે ટાકેલા કેટલાએક વાકય અને અગત્ય કરીને તે દુશ્મ- નને હરાવવાની મતલબથી ટાકેલા હોય ત્યારે તે ઉપરથી હરેક ધર્મના પાયા વીષે ખરૂ મત બાધવુ દેખીતું મુશ્કેલ છે પણ આ વીષે કેટલાક વીદ્વાનોએ મુખજબાની આપી છે તેની મદદથી હમે ઘણો ખરો વિચાર બાધી શકીએ છીએ ડાકટર વીલસનનુ નામ યુરો પના નામીચા પુર્વ દેશોને લગતી શોધ કરનારા વીદ્વાનોમા પ્રખ્યાત થયેલુ છે, તેણે આ બાબત ધ્યાનથી તપાસી છે અને તે કહે છે કે 'વલ્લભાચાર્યનો પંથ નવો છે, અને એ પંથ સ્થાપનારાઓ કૃષ્ણને બાલ્યાવસ્થામા ઇશ્વર ગણીને તેની સેવા કરે છે

'એ પંથ નવો છે તે વળી આ ઉપરથી પણ માલુમ પડે છે કે 'તે પુષ્ટીમાર્ગના નામથી ઓળખાય છે પુષ્ટીમાર્ગનો અર્થ મોજનો 'માર્ગ થાય છે એટલે તેઓ તેને વ્યભીચારની મોજ કરીને સમજે છે' આ ટુકી વાત ઉપરથી પુષ્ટી માર્ગના મતનો સાર માલુમ પડે છે ૧૬૦૦૦ ગોપીઓનો પ્યારો (યાર), ૧૬૦૦૦ પટરાણી ઓનો ભરથાર, કામદેવનો દેવ, એવો જે કૃષ્ણ તેનીજ મુખ્ય સેવા

વલ્લભાચાર્ય પંથવાળાઓ કરે છે. આ ઉપરથી પુષ્ટીમાર્ગના આખા પંથ ઉપર વ્યભીચારનો અને સૌથી સરસ છીનાળાનો ડાઘ લાગે છે. દાખલા તરીકે એવું હોય તો બ્રહ્મ સંબંધની વાતને એ લોકો વ્યભીચારની મતલબે કેવી રીતે ઉલટાવી નાખે છે તે જુઓ. અસલ બ્રાહ્મણોના મત પ્રમાણે સર્વ વ્યાપક, અવીનાશી, આખા જગતનો આત્મા, એવો જે 'બ્રહ્મ' તે સદા સર્વદા અખંડ રહે છે, અને તેમાંથી જગતનાં સર્વ પ્રમાણુઓ ઉત્પન્ન થયા કરે છે; એ 'બ્રહ્મ' ની સાથે સંબંધ કરવાને અને તેમાં લીન થઈ જવાને દરેક મનુષ્ય ઇચ્છા રાખે છે અને મનુષ્ય દેહ ત્યાગ કર્યા પછી દરેક મનુષ્ય (પોતાની કરણીથી) લીન થઈ જશે એવું (હીંદુ શાસ્ત્રમાં) લખેલું છે. વલ્લભાચાર્ય પંથના ધર્મગુરૂઓ આ અસલના મોટા મતને તદ્દન રદ કરી નાખે છે એટલુંજ નહીં, પણ તેને લાંછન લગાડે છે. જારભાવની પ્રીતી વીષે વાદીએ (પોતાના ચોપાનીઆમાં) ધર્મને હીણું લગાડનારી અને નઠારી બાબત લખી છે તે વીષે ઘણું બોલવાની મારી ઇચ્છા નથી; બૃહત્ વામન પુરાણની સત્તાથી તે (પોતાના ચોપાનીઆમાં) દાખલો આપે છે તે આ પ્રમાણે છે—'ઘણાક કાળ સુધી વેદની શ્રુતીઓએ પુર્ણ પુરૂષોત્તમ ભગવાનના દર્શન કરવાને પ્રાર્થના કીધી, તે પ્રાર્થના પ્રમાણે તેમને દર્શન થયા ત્યારે તેઓને સ્ત્રી રૂપે થઇને ભગવાન સાથે ભોગ કરવાને કામની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ, તે ઇચ્છા ભગવાને (કૃષ્ણ અવતારમાં) પુરી પાડી, અને એ શ્રુતીઓએ સ્ત્રી રૂપે ગોપીઓ થઇને વ્રજના વનમાં જારભાવની પ્રીતીથી કૃષ્ણની સાથે ભોગ કીધો.

વાદી જારભાવની પ્રીતી વીષેની બીના લખનાર અથવા લખાવનાર છે, એમાં કાંઇ પણ સંદેહ નથી. તે ઉપલી વાત ટાંકીને જણાવે છે કે જારભાવની પ્રીતીમાં કાંઈ પાપ હોય તો શ્રી કૃષ્ણે વેદ (ની શ્રુતીઓ સાથે ભોગ કરવા માટે તેમને ગોપીઓનો અવતાર આપ્યો નહીં હોત; પણ ઇશ્વરની સાથે જારભાવ કરવામાં કાંઇ પાપ નથી, કેમકે ઇશ્વર સર્વ રૂપે એટલે સર્વ આકારમાં છે, તે પીતા રૂપે છે અને ભરથાર રૂપે છે, ભાઇ રૂપે છે અને પુત્ર રૂપે પણ છે, ઇશ્વર ઉપર જે ઘણી જે ભાવે પ્રીતી રાખવાની ઇચ્છા કરે તો તેની ઇચ્છા તે ભાવે પુરી પડે છે એ પ્રમાણે '.અવીનાશી બ્રહ્મ' ની સાથે આત્માનો સંબંધ કરવાન પવિત્ર અને ઊંચા વિચારને આ ઇશ્વરના શ્રીલંપટ અવતાર સાથે જારકર્મ કરવાને ઉલટાવી નાખવામાં આવ્યો છે, એટલું નહી, પણ અ

રાત મહારાજોએ આગળ વધારી છે. હમણાં કલીયુગમાં કૃષ્ણની સાથે સંભોગ કરી બ્રહ્મ સંબંધ થઇ શકતો નથી, માટે બ્રહ્મ સંબંધ બીજી રીતે થવો જોઈએ. એ બીજી રીત કઇ તે વીષે મથુરાદાસ લવજી નામનો સાક્ષી આ પ્રમાણે કહે છે;—'કળીયુગમાં બ્રહ્મ સંબંધ ફકત મહારાજની મારફતે થઈ શકે છે, અને તે એવી રીતે કે મહારાજો વૈષ્ણવોની બાયડીઓ સાથે સંભોગ કરીને કરે છે.'

" માટે બ્રહ્માની સાથેનો સંબંધ કૃષ્ણની સાથેનો સંભોગ, અને મહારાજોની સાથેનો વ્યભીચાર એ એકજ વાત કરી નાખી છે, કેમકે ડાકટર વીલસન કહે છે અને તેજ પ્રમાણે આ ('રદી') ના બીજા ભાગના સાક્ષીઓ ઉપરથી પણ માલુમ પડે છે કે 'ઘણા ખરા સેવકો મહારાજને ઈશ્વરનો અવતાર કરીને માને છે. વલ્લભાચાર્ય પંથ વાળાઓ એવું કહે છે કે વલ્લભાચાર્ય અને તેના કુલના બધા મહારાજો કૃષ્ણના અવતાર છે.' હવે આવો પંથ જે ઇશ્વર સાથે લીન થઇ જવાના પવિત્ર વિચારને ધર્મ ગુરૂઓ સાથે વ્યભીચાર કરવાના વિચાર સાથે જોડી નાખે છે તે પંથ (ના ધર્મગુરૂ) સઘળી વાતે લંપટ છે એવું સાહેદી ઉપરથી માલુમ પડે છે. રાસલીલા અથવા જારભાવની રમતને આ દુન્યામાં મોટું સુખ માન્યું છે. રાસલીલા અથવા જારભાવનાની રમતનેજ ગોલોક અથવા સ્વર્ગનું સુખ ગણ્યું છે. મહારાજનું એક મુખ્ય નામ પણ રાસલીલાનું સાગર કરીને છે, અને જ્યારે મહારાજ મરી જાય છે ત્યારે તે મરી ગયો એમ કહેવાતું નથી, પણ તે લીલા વિસ્તાર્યો, એટલે તેણે પોતાની લીલા વિસ્તારી ગોલોકમાં અમર કરી એમ કહેવાય છે.

હરેક પંથમાં ધર્મનાં અથવા પવિત્ર ગીતો ગવાય છે તે ઉપરથી તે પંથના ધર્મ સંબંધી વિચાર માલુમ પડે છે. વલ્લભાચાર્ય પંથની સ્ત્રીઓ મહારાજોની હજુર તેમને માન આપવાને જે ગીત ગાય છે તેથી એ પંથના ધર્મ સબંધી વિચાર—ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે માલુમ પડે છે. પુર્વ દેશના કામરૂપી જુસ્સા એ ગીતમાં માલુમ પડે છે. એક યાર અને જે વળી ઈશ્વર પોતે હોય તેને મળવાને પ્યાર અને જુસ્સા ભરેલી ઇચ્છા એ ગીતોમાં માલુમ પડે છે; અને વિષ્ણુ પુરાણમાં ગોપીઓને વીષે જણાવેલું છે કે કૃષ્ણ વગર દરેક પળ તેઓને કરોડો વરસ જેવડી મોટી થઇ પડતી હતી, અને તેઓના બાપ ભરથાર તથા ભાઈઓ મના કરતા હતા તોપણ તેઓ પોતાના યાર કૃષ્ણની સાથે લીલા કરવાને રાતના જતી હતી. તેવીજ હાલના વખતમાં

વલ્લભાચાર્ય પંથવાળાઓની વહુ દીકરીઓ મહારાજો આગળ ગીતો ગાય છે, અને તે મધ્યે જારભાવની પ્રીતીનું સુખ ભોગવવાને વાસ્તે તેઓ બેહદ ઇચ્છા અને અતી ઘણી આતુરતા દેખાડે છે, અને તે વાત વાદીએ પોતે કબુલ કીધી છે. મથુરાદાસ લવજી કહે છે કે 'વ્યભીચારી ભાવના ગીત બાયડીઓ મહારાજની આગળ ગાય છે તે મેં ઘણીવાર સાંભળ્યાં છે'—ખટાઉ મકનજી કહે છે કે 'વ્યભીચારને ટેકો મળે એવાં શરમ ભરેલાં અને નાગાં ગીત ગાવામાં આવે છે,' અને તે ગીતની મતલબ એ છે કે '(મહારાજ) તમારા સેવકો કહે છે કે હમે તમારા ભરથાર છીએ; પણ બરાબર જોઇએ તો તમેજ હમારા ભરથાર છો' કેટલાંક ગીતોનાં તરજુમા હમારી આગળ રજુ કરવામાં આવ્યાં છે, અને તેની મતલબ ઉપર જણાવેલી મતલબને મળતી આવે છે તે મધ્યેના કેટલા ફકરા હું નીચે આપું છું,

'અતીરે ઉલટ ઘણો આવે મારે અંગે
'આમ સુંદર વર બેઠા છે મંગે
'મુખડું જોયા વના પાણી ન પીઊં રે
'રમીક સુંદર વર જોઇ જોઇ જીઊં રે. ૨
'મુજને ન વારીશ મારી રે માડી
'દરશન કરવાને જઇશ દહાડી. ૩
'સગપણ તો સામળીઆનું સાચું
'બાકી સરવે દીસે છે કાચું. ૪
'કેહેશે તેને કેહેવા રે દેશું
'આપણ સરવે સાંભળી લેશું'. ૫

'આપ સારૂ મેં લોક લાજ નવ ધરીજો'
'વલભ કુલ છે કામગારા કાનજો.
'એ વાલાની પાસે થઇને દાસી.
'લોકોની લાજથી હવે હું નથી બીહીવાની રે લોલ
'વલભકુળ છે કામણગારા કાનજો
'કરદાને કણકારે મનડા હરી ગએલા રે લોલ.
'આપ છો પરમેશ્વર સરૂપ જો.
'વલભ વર વરીને હું અતી પરેમથી રે લોલ.
'વલભ વરને શરણે સુખીઆ થાશું.
'તેઓની સંગતથી વઇકુંઠ પામશું.' રે લોલ.

"આ બાબત હવે એકજ વાતની ઉપર વિચાર કરવાનું રહ્યું છે; તે એ કે જે પુસ્તકો મહારાજોના પંથનાં કહેવાય છે તે પુસ્તકોમાં મહારાજોને કેવી રીતે ગણવામાં આવ્યા છે અને તેમની સેવા પુજા કેવી રીતે કરવાનું જણાવેલું છે. જે ફકરા આ મુકદમાનો તપાસની વેળાએ સાબીત થયા છે તે ફકરાઓથી સાતમી પ્લીનો ઘણોએક ભાગ ખરો માલુમ પડે છે.

'જે કોઈ પોતાના ગુરૂ અને ઠાકોરજી એટલે ઇશ્વરની વચ્ચે ભેદ (અથવા તફાવત) સમજે તે (મુઆ પછી) સીચાના નામનો પક્ષી થાય.'

'આપણે આપણા ગુરૂને ઇશ્વર પ્રમાણે માનવો જોઇએ એટલુંજ નહી, પણ ઇશ્વર કરતાં પણ વધારે માનવો જોઇએ કેમકે જો ઇશ્વર ક્રોધ કરે તો ગુરૂદેવ આપણું રક્ષણ કરે પણ ગુરૂ જો ક્રોધ કરે તો આપણું રક્ષણ કરવાને કોઇ શક્તિવાન નથી." 'તેટલા માટે ઇશ્વર અને ગુરૂની સેવા જરૂર કરીને કરવી જોઇએ. જેવી ઇશ્વરની સેવા તેવીજ ગુરૂની સેવા કરવી જોઇએ.' 'આ જગતમાં ઘણી જાતના પ્રાણી છે. તેઓ સર્વેમાં આપણ ભાગ્યશાળી છીએ કે શ્રી વલ્લભાચાર્યજી તથા શ્રી ગોસાંઇજી તથા તેમના સર્વે બાલક (એટલે મહારાજો) જેઓ શ્રી પુરૂષોત્તમ રૂપ સાક્ષાત ઇશ્વર છે તેમને શરણે છીએ.'

"વધારે લંબાણ કરવાની જરૂર નથી. આ વાક્ય ઉપરથી માલુમ પડે છે કે જે પ્રમાણે ઇશ્વરની પુજા કરવી જોઇએ તેવીજ પુજા મહારાજોની કરવી જોઇએ તથા મહારાજો ઇશ્વરના અવતાર છે એવું એ પુસ્તકોમાં લખેલું છે, જ્યારે આવી ચીજો એ પંથના ધર્મ પુસ્તકોમાં લખી હોય, જ્યારે જાર કર્મથી ઇશ્વરની સાથે સંબંધ કરવાનું દેખાડવામાં આવ્યું હોય, જ્યારે એક વ્યભીચારી બૈરી પોતાના યારને મળવાને વાસ્તે જેવી આતુરતાથી પ્યાર રાખે તેવો પ્યાર ઇશ્વર ઉપર રાખવાનું કહેલું હોય, જયારે સ્વર્ગને જારભાવની રમત રમવાની જગ્યા ગણી હોય, અને છેલ્લું જ્યારે એ પંથના ધર્મ ગુરૂઓની સેવા ઇશ્વરના અવતાર પ્રમાણે કરવાને જણાવ્યું હોય ત્યારે, વલ્લભાચાર્ય પંથના સાધારણ સમજવાળા સખ્સો કૃષ્ણ અને મહારાજમાં થોડો અથવા મુદલ ભેદ નહી રાખે તથા મહારાજને આંધળી ભક્તીથી સેવે અને તેઓની વહુ દીકરી ઇશ્વરની સાથે લીન થવાના ભરોસાથી મહારાજને ભેટવાને જાય, તો તેમાં કાંઇ નવાઇ જેવું નથી.

(૨) "મહારાજોના સેવકો મહારાજોને કેવી રીતે માને છે! હવે જોવાનું માત્ર એટલુંજ રહ્યું છે કે ઉપર જણાવેલી વાતો અમલમાં કેટલે દરજ્જે આવે છે? એ વીષે જે પુરાવો પડયો છે તે મજબુત છે. જે સાક્ષીઓ વાદીની તરફનો પુરાવો આપવાને પહેલ વહેલા આવ્યા તેઓએ પણ એ વીષે સાક્ષી આપી છે. પ્રતીવાદીની તરફના સાક્ષીઓએ પણ એ વીષે સાહેદી આપી છે. વાદીએ પ્રતીવાદીનો પુરાવો રદ કરવાને જે સાક્ષીઓ રજુ કીધા તેમની પણ એ વીષે સાક્ષી પડી છે, અને વાદીની પોતાની સાક્ષી પણ એ વીષે પડી છે. જે શખ્સો વાદીની તરફથી શરૂઆતમાં સાક્ષી પુરવાને આવ્યા તેઓ આ બાબત વીષે પોતાના વિચાર જેવા ખુલ્લા દીલથી અને સમજ પડે એવા રીતે જણાવતા હતા તેવા પાછળના પ્રતીવાદીનો પુરાવો રદ કરવાને આવેલા સાહેદીઓ ખુલ્લા દીલના નહીં હતા. પાછળના સાહેદીઓએ કેટલીએક બાબત ઉપર જે જવાબ આપ્યો છે તેમાં તે તેઓની જવાબ આપવાની ઢપછપ ઉપરથી તથા કેટલીએક બાબત ઉપર તેઓ ઘણી સાવચેતીથી બોલતા હતા તે ઉપરથી ખુલ્લું માલમ પડે છે કે તેઓને ચેતાવીને ભણાવી રાખ્યા હતા, કે તેઓ એ વીષે જો હા પાડશે તો વાદી (મહારાજ) ના મુકદમાને નુકસાન પહોંચશે. એવી સાવચેતી પ્રથમના શાક્ષીઓએ દેખાડી નહીં હતી. વાદીના પહેલા સાક્ષીઓમાંથી એક ઘણોજ આબરૂવાળો સાક્ષી ગોપાલદાસ માધવદાસ શું કહે છે તે જુઓઃ—

'હમે મહારાજને પગે પડીએ છીએ; તેને તીલક કરીએ છીએ; 'ફુલનો હાર પહેરાવીએ છીએ. જે પ્રમાણે મુર્તીને આરતી ઉતારવામાં 'આવે છે તે પ્રમાણે મહારાજની આરતી ઉતારીએ છીએ. સેવકીઓ 'તેને હીંડોળામાં બેસાડીને ઝુલાવે છે, હમારા પંથના કેટલાક લોકો 'કહે છે કે મહારાજ ઇશ્વર છે, અને કેટલાક લોકો તેમ માનતા નથી. 'કેટલાક ભાટીઆ અને કેટલાક વાણીઆ મહારાજને ઇશ્વર માને છે 'ત્યાર પછી તે ઘણી હલકી અને કંટાળા ભરેલી વાત જણાવે છે તે 'એકે મહારાજનાં ચાવેલાં પાન સોપારી સેવકો ખાય છે. જે પાણીમાં 'મહારાજનું મેલું ધોતીયું ધોવાય છે તે પાણી સેવકો પીએ છે. જે 'પાણીથી મહારાજના પગ ધોવાય છે તેને 'ચર્ણામૃત' એટલે પગનું 'અમૃત કરીને ગણવામાં આવે છે.' એ સાક્ષીનો ભાઈ તથા સુલેહનો 'અમલદાર* વરજીવનદાસ માધવદાસ કહે છે કે કેટલાક વાણીઆ 'મહારાજને ઇશ્વર કરીને માને છે. જ્યારે મહારાજ મરણ પામે છે ત્યારે

'બોલે છે કે, 'લીલા વિસ્તાર્યા' એટલે પોતાની જારમાવની રમતનો
'વધારો કીધો. જ્યારે મહારાજ નાય છે ત્યારે હું તેના ઉપર એગ્છત્ર
'(તહેવાર) ને દહાડે કેસર નાખું છું મુર્તીને પણ એગ્છત્રને દહાડે
'કેસર સ્નાન કરવામાં આવે છે, હમારા પંથના લોકો મહારાજનું
'કેટલુંક હલકું કામ પણ કરે છે. હું સુલેકનો અમલદાર છું તો પણ
'એક વખત મહારાજની ગાડીના કોચબોક્સ ઉપર બેસીને તે ગાડી
'(વૈષ્ણવ) લોકોની મોટી ભીડમાંથી મેં હાંકી હતી. મહારાજની
'તરફના પ્રથમના સાક્ષીઓએ આ પ્રમાણે જણાવ્યું હતું.

"પ્રતિવાદીની તરફના સાક્ષીઓએ આ વીષે ઘણોજ પુરાવો
'આપ્યો છે. પણ તેઓની મુખજુબાની હું થોડાજ વાક્યમાં ટાંકું છું.
'પ્રતીવાદી પોતે જણાવે છે કે 'મહારાજોના સેવકો મહારાજોને ઈશ્વ-
'રનો અવતાર અથવા સાક્ષાત પુર્ણ પુરૂષોતમ કરીને માને છે. ઠાકો-
'રજી અથવા ઇશ્વરની મુર્તીની પુજા આર્તી ઉનારીને તથા હીંડોલામાં
'ઝુલાવવાની, તથા પગે લાગવાની જે પ્રમાણે થાય છે તે પ્રમાણે મહા-
'રાજોની પણ થાય છે. જે પાણીથી મહારાજ નાહ્યા હોય છે, તે
'પાણી મહારાજના માણસો વૈષ્ણવોને પીવાને આપે છે તે મેં દીઠું
'છે. આ ઉપરથી તથા તેઓ વાત કરે છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું
'કે મહારાજોને ઇશ્વર પ્રમાણે ગણવામાં આવે છે.' મી૦ નારાયણ
'દીનાનાથજી, આ કોર્ટનો એક દુભાષીઓ છે; (પણ તેણે 'વ્યભી-
ચાર' તથા 'સુરત' એ (સંસ્કૃત) શબ્દોના અર્થ પોતાની મુખજુ-
બાનીમાં જણાવતી વખતે પોતાના ઓદ્ધાની ખરેખરી ફરજના કરતાં
પોતાના મિત્ર, મોટા મહારાજ જીવણજીની મિત્રાઇ ઉપર વધારે ધ્યાન
આપ્યું હોય એમ હું ધારું છું.) મહારાજોને ફક્ત ગુરૂ પ્રમાણે ગણ-
વામાં આવે છે, અને બીજા સઘળા પંથના ગુરૂઓની પેઠે તેમની પુજા
પણ મુર્તીના જેવીજ થાય છે, પણ ઇશ્વરના જેવી થતી નથી. એવું
સાબીત કરવાને મી૦ નારાયણ દીનાનાથજી આતુર હતો, પણ વલ્લ
ભાચાર્ય પંથ સિવાય બીજા કોઇ પણ પંથમાં ગુરૂનો ઓદ્ધો વંશપર-
પરાનો નથી અને બીજા પંથનાં ગુરૂઓ સન્યાસી રહે છે, તથા ગુરૂનાં
ચાવેલાં પાન સોપારી ખાવાં, ગુરૂનું ચર્ણામૃત પીવું, ગુરૂને હીંડો-
ળામાં ઝુલાવવા, ગુરૂને તેલ ઘસીને નવડાવવા, ગુરૂના પગની રજ
ખાવી; એવી સેવા બીજા પંથના ગુરૂઓની થતી નથી, એ બધી વાત
મી૦ નારાયણ દીનાનાથને ઉલટ પાલટની વેળાએ કબુલ રાખવી પડી
હતી. હવે આ બાબત પ્રતીવાદીના બીજા બે સાક્ષીઓની જુબાની
વીષે જણાવીશ; મથુરાદાસ લવજી તથા ડાકટર ભાઉ દાજી. મથુરા-

દાસ લવજી ગભીર, આબરૂવાળો, ખરો સખ્મ છે, તેણે વ્લ્લભાચાર્ય પથના પુસ્તકો સારી પેઠે વાચ્યા છે, અને તેના પ્રમાણીકપણા વીષે કાઇ પણ શક ઉપજાવવામા આવ્યો નથી તેણે આ બાબત વીષે નીચે જણાવેલી સાક્ષી આપી —

'પુર્ણ પુરૂષોત્તમ (ગૌલોક એટલે મોટા) સ્વર્ગમા છે અને 'તેની સેવા ઇશ્વરની પેઠે થાય છે તેના અવતાર વલ્લભ (આચાર્ય) 'વીઠ્ઠલનાથજી, અને વલ્લભકુળના બાળક (મહારાજો) છે વલ્લભ '(આચાર્ય) ઇશ્વરના મુખારવીંદ એટલે મ્હોડાનો અવતાર કહેવાય 'છે' આ દેખીતી અજાયબ જેવી વાતને વાદી (મહારાજ) પોતાની 'જુબાનીમા બોલેબોલ એક મત થયો છે 'મહારાજો ઇશ્વર ગણાય 'છે પુર્ણ પુરૂષોત્તમ તથા મહા પ્રભુ એ શબ્દો મહારાજોને લગાડ વામા આવે છે અને ઘણુ કરીને તેઓના સેવા કરતી વખતે એ 'નામથી તેઓને બોલાવે છે ભાટીઆ જ્ઞાતનો મોટો ભાગ મહા 'રાજને ઇશ્વર પ્રમાણે માને છે અને દરેક મહારાજની છબીની 'પુજા કરે છે અને 'જીવણજી, 'જદુનાથજી' એ પ્રમાણે દરેક 'મહારાજનુ નામ દઈ તેજ જુદી જુદી રીતે સ્મરણ કરે છે હમારા 'પુસ્તકોમા એવી પુજા કરવાનુ કહેલુ છે અને તેવીજ પુજા ઇશ્વરની થાય છે બીજા પથમા (ગુરૂની) એવી સેવા થતી નથી હમારા પ 'થના લોકો ગુરૂના ચર્ણ સ્પર્શ કરે છે, તેમને હીંડોળામા ઝુલાવે છે 'મુર્તીને જેમ પવિત્રો ધરાવે છે તેમ તેઓને પણ ધરાવે છે, જે રજ ઉ 'પરથી તેઓ ચાલે છે તે લઇને પોતાના મ્હોડામા મુકે છે જ્યારે તે 'મની પુજા કરે છે ત્યારે તેમને મહાપ્રભુ અથવા શ્રી પ્રભુને નામે 'બોલાવે છે, આવી પુજા તેઓ મહારાજની કરે છે તે હુ સમ ખાઇને 'કહુ છુ કેમકે મુર્તીઓ અદર હોય છે મારા કુટુબના કેટલાએક 'સખ્સ, જેમકે મારો પોતાનો ભાઇ મહારાજને ઇશ્વર માને છે મહા 'રાજને ઇશ્વરી પદ્વી જે મળે છે તે તેઓ બદસુરત અથવા ગમે તેવા 'હોય તો પણ જન્મતી વખતે મળે છે,. અને તેઓ પછળથી અજ્ઞાન, 'વ્યભીચારી, અથવા ગમે તેવા દુરાચરણી નીકળે તેની કાઇ દરકાર રા 'ખવામા આવતી નથી'

'આ વીષે છેલ્લી જુબાની હુ ડાકટર ભાઉ દાજીની ટાકુ છુ, એ 'ગૃહસ્થ વીદ્યા સ્વતત્રપણુ ને માટે મુબઇના દેશીઓમા આગેવાન છે, 'જાતે બ્રાહ્મણ છે અને વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળતા નથી, પણ વલ્લ 'ભાચાર્ય પથના ઘણા ખરા તવગર સેવકોમા તે ડાકટરનો ધધો ચ -

'લાવે છે. અને દશ બાર વરસથી જેટલા મહારાજો મુંબઇમાં આવ્યા 'ગયા છે તેઓની મુલાકાત તેણે લીધેલી છે. એ ડાકટર કહે છે કે 'મહારાજના ઘણા ખરા સેવકો તેઓને કૃષ્ણનો અવતાર માને છે, અને 'તેમની પુજા પણ તેવીજ રીતે થાય છે તે મેં દીઠું છે. મહારાજ મુર્તી-'ની પુજા કરી રહે છે તે પછી સેવકો મહારાજની પુજા કરે છે. સેવકો 'મુર્તીનાં દર્શન કરે છે તેના કરતાં વધારે વાર મહારાજોના દર્શન કરે 'છે. સેવકીઓ મહારાજના ચર્ણસ્પર્શ કરીને પોતાની આંખ ઉપર 'પોતાના હાથ લગાડે છે તે મેં દીઠું છે. મહારાજનું નાહેલું પાણી 'તેના સેવકોને પીવાને આપે છે અને તે લેવાને સેંકડો વૈષ્ણવો એકઠા 'થાય છે તે મેં જોયું છે.'

"એ પ્રમાણે વાદીની તરફથી પહેલ વહેલા સાહેદી આવ્યા તે-મની તથા પ્રતીવાદીની તરફના સાક્ષીઓની મુખ જુબાની મેં ટાંકી છે, અને તે ઉપરથી મહારાજના ભાવકી સેવકો તેઓને કેવી રીતે માને છે એ માલુમ પડી આવે છે. આ વાત તોડવાને વાસ્તે વાદીએ પાછળથી બીજા સાક્ષીઓને બોલાવ્યા તથા પોતે સાહેદી આપી. એ સાક્ષીઓની મુખજુબાનીથી મારાં મન ઉપર ઘણીજ થોડી અસર થઇ છે, અને તે-ઓએ કેટલીક વાત ભોળપણાથી કબુલ કરી દીધી છે. આ સાક્ષીઓએ કઇ કઇ વાત નામુકકર જશે તેની તેઓને સારી પેઠે ખબર હતી. મહારાજને લોકો ઈશ્વર જેવા માને છે કે નહી, તથા તેઓને ઇશ્વરનો અવતાર ગણે છે કે નહી તે વીષે શુ બોલવું તે તેઓ જાણતા હતા એ બાબત વીષે જે ઢબથી તેઓ પોતાની જુબાની આપતા હતા અને કેટ લાએક દેખીતા સવાલોનો જવાબ એક સરખી રીતે આપતા હતા તે ઉપરથી બારીકીથી જુબાની તપાસનારા હરકોઇ સખ્સની ખાત્રી થવી જોઈએ કે તેઓએ કેવી સાહેદી આપવી તે વીષે તેઓને અગાઉથી ભણાવી અને કેળવી રાખ્યા હતા. તે (શીખવેલી) સાહેદી એવી મત-લબની કે લોકો મહારાજને ઇશ્વર નહી, પણ ગુરૂ કરીને ગણે છે. વા-દીની તરફના બેરીસ્ટરે જ્યાં સુધી તેઓની તપાસ કીધી ત્યાં સુધી તો તેઓ એ વાતને વળગી રહ્યા પણ ઉલટ પાલટ તપાસમાં તેઓનો ખરો ભાવ અને સાચી આસ્થા માલુમ પડી આવી. ખરો ભાવ અને સાચી આસ્થા હું કહું છું તેનું કારણ એ છે. પ્રથમ તેઓ તાણી તોડી તથા પોપટની પેઠે જવાબ દેતા, તથા ઉલટ પાલટમાં તેઓથી ખરે ખરૂં બોલાઇ જવાતું હતું. પરશોતમદાસ દયારામ નામનો એક સાક્ષી બોલ્યો કે 'હું મારા ગુરૂને માનું છું અને જે પ્રમાણે મારે ઇશ્વરની પુજા કરવી જોઈએ તે પ્રમાણે તેની પણ પુજા હું કરૂં છું.' લાખણદાસ

કિસોરદાસ નામનો બીજો સાક્ષી બોલ્યો કે ' મહારાજ થઇને પાપ કરેજ નહીં.' ભાઇચંદ કેવલચંદ બોલ્યો કે 'મહારાજને હું મારા ગુરૂ પ્રમાણે ગણું છું. હમે મહારાજને ઇશ્વરને ઠેકાણે માનીએ છીએ. હું ' મહારાજને ઈશ્વરનો અવતાર માનું છું ' મનસુખરામ નરોતમ બોલ્યો કે 'મહારાજને હું ગુરૂ પ્રમાણે તથા ઇશ્વરના અવતાર પ્રમાણે ગણું છું. ગુરૂ થઇને પાપનું કામ કરેજ નહી, બીજાઓને જે વાતથી પાપ લાગે તે વાત કરવાને ગુરૂને છુટ છે કે નહી તે હું કહી શકતો નથી.' વાદીના સાક્ષીઓની મુખજુબાની છોડીને વાદીની પોતાની સાક્ષી તપાસીએ તો શું માલમ પડે છે? ઘણીએક વખત જુદી જુદી રીતે તેણે ના પાડી, પણ અંતે સપડાઇ ગયો. વાદી જણાવે છે કે ' હું ઇ-
' શ્વરનો અવતાર નથી. મારા સેવકો મને ઇશ્વરનો અવતાર કરીને
' માને છે તે હું જાણતો નથી. તેઓએ મને ગુરૂ પ્રમાણે ગણવો જો-
' ઇએ એમ હું જાણું છું, તેઓ ગુરૂને ઇશ્વરની મારફતે સુખ અપાવ
' નાર તથા ઈશ્વરની પ્રાપ્તી કરાવનારા સમજીને મને ગુરૂની પેઠે પુજે
' છે. કોઇ પણ માણસને મેં એમ બોલતા સાંભળ્યો નથી કે અમારા
' સેવકો હમને ઇશ્વરની પેઠે પુજે છે, પણ હમે ધર્મ ઉપદેશ કરીએ
' એટલા માટે અમને ગુરૂની પેઠે પુજે છે.

મહારાજની સેવા ઇશ્વર પ્રમાણે અથવા ઇશ્વરના અવતાર પ્રમાણે થાય છે એ વાત આવી રીતે વાદી સાફ નામુકકર ગયો છે પણ તેણે પણ પોતાની સઘળી લુચ્ચાઇ તથા સાવચેતી છતાં ઉલટ પાલટ તપાસમાં એવું કબુલ કરવું પડયું કે જેથી ઉપર નામુકકર કરેલી વાત સઘળી રદ થઇ. તેને જે વાત કબુલ કરવી પડી તે એકે મુંબઇ મધે કેટલાક સેવકોને મેં સમજાવ્યા તેની અગાઉ અમને ઇશ્વર કરીને તેઓ માનતા હતા. અને આ વાત તે પ્રથમ નામુકકર ગયો હતો અને જણાવ્યું હતું કે કોઈપણ મારા સેવકોએ કોઇ પણ ઠેકાણે અને કોઇ પણ વખતે અમને ' ઇશ્વર કરીને માન્યા નથી. તે (પોતાની)
' મુખજુબાનીમાં કહે છે વલ્લભ (આચાર્ય) અને ગોસાંઇજી એ બે
' મહારાજો જેને હું ઇશ્વરનો અવતાર માનું છું તે બે સિવાય બીજા
' મહારાજોને ઇશ્વર નહી, પણ ફક્ત ગુરૂજ માનવા એવો મેં મારા
' સેવકોને બોધ કીધો છે.' એ પંથના સ્થાપનાર વલ્લભ વીષે તો જે દે-
' ખીતી અનવયબ જેવી વાત મથુરાદાસ લવજીએ જણાવી છે તેની સાથે
' વાદી બોલે બોલ મળતો થાય છે, તે એ કે ' વલ્લભ (આચાર્ય) ઇશ્-
' રના મુખારવીંદ એટલે મોહોડાનો અવતાર છે. પણ ગોસાંઇજી સિ-
' વાય બ- લિધા છે.

'વલ્લભ કુળના સઘળા બાળક (મહારાજો) ઇશ્વરના અવતાર છે એવું 'માનવાથી મેં તેઓને અટકાવ્યા છે, અને જ્યાંસુધી મેં તેઓને એવી 'રીતે વાર્યા ત્યાંસુધી તેઓ અમને ઇશ્વર માનતા હતા. જ્યારે હું 'અહીં આવ્યો ત્યારે કેટલાક લોકો અમને ઇશ્વર માનતા હતા અને 'કેટલાએક તેમ નહીં માનતા હતા. થોડા લોકો ઇશ્વર પ્રમાણે માનતા 'હતા અને ઘણા લોકો તેમ નહી માનતા હતા!'

"ત્યારે (મહારાજો ઇશ્વર મનાય છે કે નહીં) એ બાબત ઉપર જે સાહેદી પડી છે તેનું પરીણામ શું ગણવું જોઇએ! મારા અભીપ્રાય પ્રમાણે તો તેનું પરીણામ આવું ગણવું જોઇએ,-તે એ કે, પેહેલું, મહારાજોના પંથના પુસ્તકોમાં એવું જણાવેલું છે કે મહારાજો ઇશ્વરનો અવતાર છે અને તેઓને ઇશ્વર પ્રમાણે માનીને તેમની સેવા પણ ઇશ્વર પ્રમાણે કરવી જોઇએ. બીજું, ગમે તેમ હો, પણ વલ્લભાચાર્ય પંથના થોડી સમજના સેવકો મહારાજોને ખરેખર ઇશ્વરના જેવા સમર્થ માને છે, તથા એવું સમજે છે કે મહારાજો પાપ કરે નહીં, તથા મહારાજની સેવા ઇશ્વરના જેવીજ કરવી જોઇએ, અને મહારાજનાં અંગ એટલાં તો પવિત્ર છે કે સંભોગ કરવાનાં કામ જે બીજા માણસોને કમકમાટ ભરેલાં લાગે તે કામ મહારાજોની સાથે કીધાથી ધર્મનાં અને વખાણવા લાયક ગણાય.

"આ સાતમી 'પ્લી' ના હવે બીજા બે ભાગની સાહેદીની તપાસ હું કરવા માગું છું અને તે એ કે (૩) ઘણા ખરા મહારાજોની અનીતિ વીષે પડેલી સાહેદી તથા (૪) વાદીની પોતાની અનીતિ વીષે પડેલી સાહેદી એ સાહેદીની તપાસ કર્યાની અગાઉ ત્રણ જાતના સાક્ષીઓને કેટલું વજન તથા માન આપવું તે વીષે થોડાએક વિચાર કરવાની જરૂર છે. પહેલા પ્રતીવાદીના સાહેદાઓ વીષે; બીજું, વાદીના સાહેદીઓ વીષે; તથા ત્રીજું, વાદીની પોતાની સાહેદી વીષે.

"પેહેલું પ્રતીવાદીના સાક્ષીઓ વીષે. પ્રતીવાદીએ અને તેની તરફના સાક્ષીઓએ જે સાહેદી આપી છે તેથી તેઓએ પોતાની ઉપર ઘણા લોકોનો કોપ લીધો છે, એ વાત વીષેની પાધરી મુખજુબાની પડી છે, એટલુંજ નહીં પણ દરરોજ આ કોર્ટ મધે લોકોની ભીડ તથા દેખાવ જોવામાં આવતો હતો તે ઉપરથી પણ માલુમ પડે છે અને તે પ્રમાણે આવો લાંબો મુકદમો સંભાળનાર હરેક ન્યાયાધીશને માલમ પડયા વગર રહેજ નહી. ધર્મ ભાઇઓનો ધર્મદ્વેશ, નાત ભાઇઓના નાત જાતના વ્હેમ અને જુના દોસ્તદારોનો ધીક્કાર અને અભાવ,

એ સઘળી વાત પ્રતીવાદી અને તેના સાક્ષીઓની વિરૂદ્ધ હતી. એ લોકોને પોતાના ધર્મ ભાઇના અપમાન તથા નાતભાઇઓની નાત બહાર કરવાની સજા સામે થવું પડયું હતુ. એ લોકોની ઉપર હુમલો થવાની ધાસ્તી પણ થોડી નહી હતી. એ લોકોની વિરૂદ્ધ તેમના ધર્મ ભાઈઓનો જુસ્સો કેવો હતો તે દેખાડવાને વાદીની તરફના સાક્ષીઓની મુખજુબાનીમાથી બે ફકરા, હું ટાંકું છું ગોપાલદાસ માધવદાસ કહે છે કે 'પ્રતીવાદી છાપા મધે મહારાજોની વિરૂદ્ધ લખે છે તેને 'નાતબહાર મુકવા માટે મારી પાસે બે સખ્સો આવ્યા હતા. તેઓએ 'કહ્યુ કે જે પ્રમાણે ભાટીઆઓએ બંદોબસ્ત કીધો છે તે પ્રમાણે 'આપણ વાણીઆઓએ પણ કરવો જોઇએ. આ મુકદમામાં લોકોને 'સાહેદી આપતાં અટકાવવા વાસ્તે ભાટીઆઓએ જે લખત ઉપર 'સહી કીધી હતી તે સહી થયા પછી એક અથવા બીજે દીવસે 'તેઓ મારી પાસે આવ્યા હતા. બંદોબસ્ત એટલે અપરાધી 'ઓની છેલી સેસનમા કાન્સપીરસીનો મુકદમો નીમ્યો હતો તેજ. 'જે બે જણ મારી પાસે આવ્યા તેઓના નામ પ્રભુદાસ અને 'જેઠીસનદાસ. તેઓ, હું, અને પ્રતીવાદી (કરસનદાસ) ત્રણે વા-'ણીઆ છીએ'

"દામોદર માધવજીએ કહ્યુ કે વલભાચાર્ય પંથમા જે શખ્સ 'અસારાથી ઉલટા વિચારનો નીકળે તેને અમે માનીએ નહીં. અમે 'તેની સાથે કાંઇ વેહેવાર રાખીએ નહી તે પોતાનુ ઘર ઝાલીને બેસે, 'અને અમે તેનાથી અળગા રહીએ જે શખ્સો એવુ વિચારે છે કે 'મહારાજ માઠા કામ કરે છે તેવા શખ્સોને અમે ન્યાતબહાર 'ગણીએ લખમીદાસ ખીમજી તથા મથુરાદાસ લવજી સાથે હું બોલું 'નહીં, કેમકે તેઓએ આ કોર્ટમા મહારાજની વિરૂદ્ધ સાક્ષી 'આપી છે"

"હીંદુઓ પોતાના વિચારમાં અને કામમા કેટલા થોડા સ્વતંત્ર હોય છે, તેઓ પોતાના આખા જન્મારા સુધી કુટુંબના અને ન્યાત જાતનાં ફાંસામાં કેવા બંધાયલા હોય છે ન્યાત બહારની ભયકર સજાથી તેઓનુ પોતાનુંજ નહીં પણ પોતના વહલા બાયડી છોકરાઓનું સુખ કેવું નાશ પામે છે, એ સઘળી વાતોનો જે લોકો વિચાર કરે છે, તે લોકો ઘણુ કરીને એવોજ મત બાધશે કે પ્રતીવાદીની વરફથી જેઓ મુખજુબાની આપવને આગળ પડ્યા છે તે ફક્ત પોતાની વાતની સચ્ચાઇને વાસ્તે અને તે વાત જાહેર કરવાની પોતાની

ફરજ છે એવી તેઓની ખાત્રી હોવાને વાસ્તે તેઓ આગળ પડયા છે. કેમકે એ સાક્ષીઓમાંના ઘણાખરાઓ (સ્કુલના) વીવાર્થી નથી, અથવા વર્તમાન પત્રના અધિપતી નથી, અથવા ધર્મને નહીં માનનારા નાસ્તિક નથી; પણ તેઓ ગંભીર, આબરૂવાળા, કુટુંબવાળા, જુવાન વયના પુરૂષો છે, પોતાના અસલ ધર્મને પુરી રીતે માને છે, અને પોતાના અસલના શાસ્ત્રની સત્તાને અતીઘણું માન આપે છે.

"લખમીદાસ ખીમજી ભાટીઆ ન્યાતના બાર મોટા શેઠીઆ માંહેલો એક શેઠ છે. મંગળદાસ નથુભાઈ વાણીઆ ન્યાતમાં સુલેહનો અમલદાર અને સારીપેઠે પંડાયલો હીંદુ છોકરીઓની નીશાળનો સ્થાપનાર છે. તથા ખટાઉ મકનજી અને મથુરાદાસ લવજી, તથા એવીજ આબરૂના બીજા સાહેદીઓ પોતાના ધર્મ ભાઇઓનો ધીકકાર તથા ન્યાતીલાઓનો ફીટકાર હાંસલ કરવાને જે વાત પોતે ખરી માનતા નહીં હોય તેને વીષે સાહેદી પુરવાને કદી આવતેજ નહીં. ડાકટર ભાઉ દાજી વલ્લભાચાર્ય પંથમાં નથી, અથવા તે પંથ પાળનારોની જાતનો નથી; પણ એ પંથ પાળનાર તવંગર લોકોમાં ડાકટરનો ધંધો ચલાવી મોટો નફો હાંસલ કરે છે, અને દશ બાર વરસ થયાં મુંબઈ મધ્યે જેટલા મહારાજોએ આવજાવ કરી છે તેઓની મુલાકાત લીધી છે. આ વાત મનુષ્યના સાધારણ સ્વભાવથી ઉલટી છે કે ડાકટર ભાઉ દાજી હાથે કરીને ખોટી સાહેદી આપીને પોતાના નફા ભરેલા ધંધાને ખલેલ તથા નુકસાન પોંચાડે, પણ તેની પુરી ખાત્રી હતીકે મારે જે કહેવું છે તે સાચુંજ કહેવું છે તથા સાચું છે એટલા માટે જાહેર કરવું જોઇએ. આ બધાનો સાર એટલોજ નીકળે છે કે પ્રતીવાદીની તરફથી જે સાહેદો પડી છે તે સાહેદી પુરનારાઓને મોટો જોખમ તથા ગેરફાયદો હતો અને તે સાહેદી ફકત પોતાની ફરજ સમજી તેઓએ પુરી છે, અને તે ફરજ એ કે જે વાતની તેઓએ સાહેદી પુરી તે ખરી અને લોકોના ફાયદાની હતી.

"હવે વાદીની તરફથી જે લોકોએ સાક્ષી આપી છે તેઓની હાલત જુદી તરેહની છે આ વાત ખરી છે કે મહારાજોને ઇશ્વર પ્રમાણે માનતા નથી, પણ ગુરૂ પ્રમાણે માને છે એ વાત જણાવવાની તેઓએ જેવી સંભાળ લીધી હતી તેવી સંભાળ તેઓએ આ વાત જણાવવામાં પણ લીધી હતી તે એ કે અમે કદી કોઇ મહારાજની અનીતિ દીઠી અથવા સાંભળી હોતતો તે અમે ખુલ્લી રીતે જાહેર પાડત, અને અમારા ગુરૂની ગુપ્ત વાત ઉઘાડી પાડવાને આંચકો નહીં

ખાન પણ એ સાક્ષીઓએ આ વાત જણાવી તે કોઈના વજનની થઇ પડે છે, કેમકે એ મધ્યેના ઘણાએક સાક્ષીઓએ સોગન ખાઈને કહ્યુ કે અમે આ કોર્ટમા આવ્યા ત્યાસુધી મહારાજના વ્યભીચારની વાત સાભળી નહીં હતી, અને બીજાઓએ કહ્યુ કે અગર એ વાત અમે સાભળી હોય તોપણ તે અમે (સાચી) માનીએ નહી ભુખણ દાસ કીશોરદાસ કહે છે કે ' મહારાજ પાપ કરેજ નહીં હરગોવનદાસ મુલચદ કહે છે કે 'બધા મહારાજ સારા છે, મહારાજ ખરાબ હોયજ 'નહીં, મહારાજની અનીતિ વીષે હુ કાઇ વાત સાભળુ તો તે (સાચી) 'માનુજ નહીં મહારાજ અનીતિ કરેજ નહી નરોતમદાસ હરીભાઈ 'કહે છે કે 'મહારાજના વ્યભીચાર વીષે હું કાઇ ફરીયાદ સાભળુ તો 'હુ તે માનુ નહીં', મહારાજ ખરાબ કામ કરેજ નહીં'

" આ બાબત વીષે વાદીના સાક્ષીઓએ જે ઢબથી સુખજુબાની આપી છે તે ઢબ ઉપર ધ્યાન પોચાડવાની જરૂર છે એ જુબાનીમા તમામ નનો ભણવામા આવ્યો છે, અને તેની મતલબ આ પ્રમાણે 'તમે પ્રતીવાદીઓના સાક્ષીઓ કહો છો કે મહારાજોની આબરૂ ઘણુ કરીને ખરાબ છે, અને અમે વાદીના સાક્ષીઓ કહીએ છીએ કે અમે તેવુ કાઇ સાભળ્યુ નથી વળી તમે પ્રતીવાદીના સાક્ષીઓ કહોછો કે, સુરત બેટ, દ્વારકા વગેરે ઠેકાણે વાદીની આબરૂ ખરાબ બોલાતી હતી અને અમે વાદીના સાક્ષીઓ કહીએ છીએ કે અમે કેટલાક સુરતથી, કેટલાક બેટથી, કેટલાક દ્વારકાથી તથા જે જે ઠેકાણે તમે વાદીની આબરૂ ખરાબ જણાવી છે તે તે ઠેકાણેથી આવ્યા છીએ અને અમે કહીએ છીએ કે વાદીની આબરૂ ખરાબ છે એવુ હમે સા ભળ્યુજ નથી,' આ નનો ભણવાની સાહેદીને કોઇ પણ વાતે વજન મળતું નથી કેમકે એવુ પણ બની શકે જે નાની વાત પણ ખરી હોય અને હાની વાત પણ ખરી હોય જે માણસ બીજાની વીષે એવુ જણાવે છે કે તેની આબરૂ ફલાણે ઠેકાણે ખરાબ હતી અને ત્રીજો માણુસ અથવા તે જગા જો મોટી હોય તો બીજા છ માણસ આવીને કહે કે અમે તેની આબરૂ ખરાબ સાભળી નથી, તો તેથી આગલી સાહેદી રદ જાય નહી પણ આવી (નનો ભણવાની જાતની) સાહેદી પુરવા જે લોકો આવ્યા હતા તેઓ મધ્યે ઘણી તરેહના શખ્શો માલુમ પડ્યા અને તેઓએ કબુલ કીધુ કે અમે જો મહા રાજની આબરૂ ખરાબ સાભળી હોય તો અમે તેની ઉપર ધ્યાન

આપીએ નહી, એટલુંજ નહી પણ અમે તે ખરી પણ માનીએ નહીં તેટલા માટે આવી તરેહની સાહેદી સઘળી રીતે તમામ વગર વજનની થઇ પડે છે.

"વાદીના સાક્ષીઓની જુબાનીને કેટલું થોડું વજન ઘટે છે તે વિષે જો વિચાર આપવાની કાંઇ જરૂર હોય તો તે પણ મળી શકે છે. તેઓ પોતાના ગુરૂની તરફથી સાહેદી આપવાને ઘણી મોટી ફરજ સમજતા હતા, અને તે ફરજ પુરી પાડવાને તેઓ મધ્યેના ઘણા ખરા આગળ પડયા હતા. તેઓએ કહ્યું કે અમારો ગુરૂ ખોટું કામ કરે તો તે વીષે સાક્ષી આપવાને અમારી ફરજ છે; પણ ગુરૂ જો ભુડું કામ કરતો હોય તો તેની તરફ તેઓની સાક્ષી આપવાની ફરજ-નથી, એવું તેઓએ જણાવ્યું નહીં. તેઓએ જે ફરજ બજાવી તે ફરજ જો તેઓ ન બજાવે તો તેઓને ઘણા લોકોનો ધીક્કાર ખમવો પડે, અને બજાવે તો પોતાના જાતભાઇઓમાં અને ધર્મભાઇ ઓમાં કીર્તી મળ્યા વગર રહે નહીં. એ પ્રમાણે વાદીના સાક્ષીઓને મહારાજની તરફથી સાહેદી આપવામાં દેખીતી ઉલટ તથા હોંશ હતી કેમકે મહારાજ તેમના ઇશ્વર નહીં હશે પણ ગુરૂ તો છે ખરાજ, અને તેમની ઉપર તેમના દુશ્મન સુધારાવાળાઓએ હુમલો કરવાનો અધર્મ કીધો હોય એવું તેઓ સમજતા હતા. લોકોની આવી ખુલ્લી સમજ હોય, એ કોઈથી ના પડાશે નહીં, અને કેટલીક વાતે તે સમજણ કીર્તિ ભરેલી પણ કેહેવાય. પણ તેથી તેમની મુખજુબાનીનું વજન ઘણુજ ઓછું થઇ પડે છે તે જણાવવાની જરૂર નથી.

"હવે આપણે વાદીની પોતાની સાક્ષી ઉપર ધ્યાન પોંચાડી-એતો આ વાત આપણને વગર શક રાખે કબુલ કરવી પડશે કે તેની ઉપર જે અપવાદ મુકવામાં આવ્યા છે તે અપવાદ ખોટા પડવાને લીધે તેની મુખજુબાનીનું વજન જતું રહે છે. વાદીના હીમાયતીએ જણાવ્યું છે તે ખરી વાત કે 'ફોજદારીમા જે પ્રમાણે પ્રતીવાદિ જેવી હાલતે પોંચે છે તેવીજ હાલતને વાદી પણ પોંચ્યો છે,' એક વાત સિવાય તે એવી હાલતે પુગ્યો છે ખરો; પણ ફોજદારીમાં પ્રતીવાદીને સોગન ખાઇને પોતાની મુખજુબાની આપવાનો લાભ મળતો નથી તે લાભ વાદીને આ મુકદમામાં મળ્યો છે. ઇંગ્રેજી કાયદો એવો છે કે સોગન આપ્યા વગર સાક્ષી લેવાયજ નહીં; પણ કેટલાક મુકદમામાં મુખજુબાનીની સચ્ચાઇને માટે સોગનની ઉપર

ભરોસો રાખી શકતો નથી. જે ઠેકાણે હરેક માણસની જીંદગી અને છુટાપણું જોખમમાં આવી પડ્યું હોય ત્યારે કાયદાની ખુબીથી અને વાજબીની રાહે તે શખ્સના સોગનની સચ્ચાઈ તમામ વજન વગરની થઇ પડે છે. અને કાયદા પ્રમાણે સોગન વગર સાહેદી ગણાય નહીં તેટલા માટેજ ફોજદારીમાં પ્રતીવાદી પોતાની તરફથી પોતાની મુખજુબાની આપી શકતો નથી. પણ જે ઠેકાણે માણસની આબરૂ જોખમમાં આવી હોય તે ઠેકાણે તેમ થતું નથી, એટલે તેને પોતાની આબરૂના બચાવને માટે સોગન ખાઇને સાહેદી આપવાની છુટ આપવામાં આવે છે. પણ જે પ્રમાણે થોડી કે ઘણી આબરૂ જોખમમાં આવેલી હોય છે તે પ્રમાણે ઘણીજ આબરૂ જોખમમાં આવી પડેલી હોય છે ત્યારે તેના બોલવાની સચ્ચાઇ ઉપર ઘણોજ થોડો ભરોસો રહે છે. વાદીના ગળામાં જાણે ફાંસો આવી ગયો હોય એવી હાલતમાં તેને સાહેદી આપવાની ફરજ પડી છે, જે અપરાધ તેની ઉપર મુકવામાં આવ્યા છે તે અપરાધ નામુકકર જવામાં તેને ફાયદો છે, અને એ અપરાધ જો ઘણો મોટો હોય છે તો તે નામુકકર જવામાં લાભ બી ઘણો હોય છે. અને જે દેશમાં લોકો સચ્ચાઇને વધારે માન આપતા હોય તે દેશમાં પણ એવી હાલતમાં આવેલાં માણસની સચ્ચાઈ ઉપર ભરોસો રાખવો મુશ્કેલ છે. આવા મુકદમામાં સામસામા પડેલા સોગન તપાસવાથી સચ્ચાઇ માલુમ પડતી નથી, પણ બીજી રીતે માલુમ પડે છે.

(૩) મહારાજોના વ્યભીચારી આચરણ વીષે પડેલી સાહેદીનો હવે વિચાર કરીએ—આ વીષે જે મુખજુબાની પડી છે તે જથાબંધ છે, પણ હું ફક્ત કેટલાક મુખ્ય વાક્ય એ જુબાનીમાંથી ટાંકું છું. લખાએલી બીના લાયબલ છે કે નહીં તે વીષે વિચાર કરતી વખતે પ્રતીવાદીની સાક્ષી ઘણી વાર ટાંકી છે, એટલા માટે મથુરાદાસ લવજી નામનો સારી માહીતગારી ધરાવનાર અને ઘણો આબરૂદાર, વલ્લભાચાર્ય પંથમાં જન્મેલો અને ભાટીઓ સાક્ષી શું કહે છે તે તપાસીએ. મથુરાદાસ કહે છે કે 'બાળપણથીજ મારો બાપ મને કહેતો 'હતો કે માહારાજો વ્યભીચાર કરે છે તે અસલ ધર્મ પ્રમાણે વ્યાજબી 'નથી. ત્યારથી એ ઉપર મારૂં ધ્યાન લાગેલું છે. મહારાજોના વ્યભીચા- 'રની વાત ઘણા લોકો જાણે છે, પણ ઘણા એક કારણોને લીધે તેઓ 'જાહેર પાડતા નથી. આઠ દશ વરસ થયાં મારા મિત્રોને હું સમજા- 'વતો આવ્યો છુ કે મહારાજો વ્યભીચાર કરે છે એ ઘણું ખોટું કામ

'છે. સન ૧૮૫૫ માં મહારાજનો વ્યભીચાર અટકાવવાને અમારા 'ન્યાતના લોકોએ તજવીજ કીધી હતી અને તેમાં હું પણ સામેલ હતો 'તેઓએ તે વીષેનું એક લખત કીધું તે લખતની મતલબ એ હતી કે 'રાતના સ્ત્રીઓને મહારાજના મંદીરમાં જતી અટકાવવી. મહારાજોની 'તરફથી એ વીષે થોડા દીવસ ઉપર હેંડબીલ નીકળ્યું હતું, અને આ 'કોર્ટ મધ્યે સાહેદી દાખલ તે લખત રજુ કરવાને અટકાવવામાં આ'વ્યું હતું, લખત બાબત એવો ઠરાવ થયો હતો કે લખતમાં જણા'વેલી એ વાત એક વરસ સુધી અમલમાં લાવવી નહી અને તેમ 'ઠરાવ થવાનું કારણ એ કે ભુલેશ્વરના બ્રાહ્મણો (સાથે તે વખત છપન 'ભોગનો કજીઓ ચાલતો હતો તેઓ) મહારાજની વિરૂદ્ધ કાંઈ બોલી 'શકે નહી. ઉલટ પાલટમાં મથુરદાસે જણાવ્યું કે ઉપલો ઠરાવ કર'વાને જે સભા મળી હતી તેમાં હું હાજર હતો, હું સોગન ખાઈને 'કહું છું કે એ બંદોબસ્ત વ્યભીચારને વીષે તથા શિયાળામાં રાતની 'વખતે બાયડીઓને મંદીરમાં જતી અટકાવવા વીષેનો હતો. તે બંદો'બસ્ત કરવાનું કારણ એ નહીં હતું કે તેઓને રસ્તા અને ગલી કુંચી'એ રખડતી અટકાવવી. તેનું કારણ ફકત એટલુંજ હતું કે મહારાજો 'વ્યભીચાર કરતાં બંધ પડે. ત્યાર પછી એજ સાક્ષીએ કેટલાએક 'મહારાજોની અનીતિ દીઠી છે તે જણાવે છે. તે કહે છે કે કેટલાએક 'મહારાજો પોતાના પગના અંગુઠાથી પોતાની સેવકીઓના હાથ દાબે 'છે એ વ્યભીચાર કરવાની નીશાની છે. જ્યારે કોઈ બાયડી મહારાજની 'સામે જુએ છે ત્યારે મહારાજ પોતાની આખથી ઈશારત કરે છે 'અને હસે છે, અને ઇશારત જો અંદરના ઓરડામાં જવાની હોય છે 'તો તે અંદરના ઓરડામાં જાય છે. આ બીના હું મારી પોતાની 'આંખે દીઠેલી કહું છુ. ત્યાર પછી એ સાક્ષી બે મહારાજોના નામ 'દે છે. તેઓને એ પ્રમાણે ઇશારત કરતાં તેણે દીઠા છે, અને એક વેળા'એ તો એક મહારાજે એક ઇશારત કીધી તે ઘણીજ નાગી અને લજાગણી હતી અને તે ઇશારતમાંથી ફકત એકજ મતલબ નીકળી શકે. ' હું સોગન ખાઈને કહું છું કે મહારાજોના સુવાના ઓરડામાં મેં ઘણી સ્ત્રીઓને જતાં આવતાં દીઠી છે, ' ત્યાર પછી એક મહારાજને એક ભાટીઆણી સ્ત્રી સાથે ગોકળદાસ તેજપાલની વાડીમાં વ્યભીચાર કરતાં દીઠા હતો તેની સઘળી હકીકત તેણે જાહેર કીધી છે, અને તે પ્રમાણે તેણે એકલાએજ નહીં પણ, બીજા કેટલાએક આબરૂદાર શખ્સોએ દીઠું તેના નામ પણ તેણે દીધાં.

"હવે, તન, મન, ધન અર્પણ કરવા વીષે સાક્ષી જણાવે છે કે 'છોકરીઓ પરણ્યાની અગાઊ તે થતું નથી. એ 'સમર્પણ કૃષ્ણને કરવા-'માં આવે છે. 'સીદ્ધાંત રહસ્યમાં' સર્વે વસ્તુ કૃષ્ણને અર્પણ કરવાનું 'કહેલું છે. મહારાજ કૃષ્ણને ઠેકાણે ગણાય છે તેથી મહારાજ અને 'કૃષ્ણમાં કાંઈ ભેદ સમજવો નહી સમર્પણ થયા પછી બાયડીઓ સાથે 'મહારાજ પોતાની મરજીમાં આવે તેમ કરે છે. તેઓ (પોતાની) 'સેવકીઓ સાથે જાર કર્મ કરે છે, અને એવી મતલબનાં નામ પણ મ-'હારાજને આપવામાં આવ્યાં છે. મહારાજનું એક નામ રામલીલા 'મહોદધી છે અથવા જારભાવની રમતનો સાગર એટલે કૃષ્ણની પેઠે 'ઘણી સ્ત્રી સાથે તે સંભોગ કરી શકે. આ વાત અમારામાં પ્રસીધ્ધ છે 'કે સમર્પણ થયાં પછી અમારા લોકોની વહુ દીકરીઓને મહારાજ 'પોતાની નજરમાં આવે તેમ કરે છે. આખી દુનીઆ જાણે છે કે મહા-'રાજો વ્યભીચારનો અપરાધ કરે છે. આ વાત એટલી પ્રસીધ્ધ છે તો પણ મહારાજની સત્તા તેવીને તેવીજ રહી છે.

"ત્યાર પછી એ સાક્ષીએ જીવણજી મહારાજને વ્યભીચારનો અટ-કાવ કરવાને અરજ કરી હતી તે વીષે જણાવે છે જીવણજી કહે છે કે 'બધા પોત પોતાના ઘરના ધણી છે. (મહારાજોમાં) વ્યભીચાર 'ઘણો વધી પડ્યો છે તેનો અટકાવ કરવો ઘણો મુશ્કેલ છે. એ વીષે 'મારા વડીલ તથા બરોબરીઆઓને મારાથી કહેવાય નહીં, અને 'જો હું કહું તો તેઓ માને પણ નહીં. બધા મહારાજોને મોટી 'પેદાશ બાયડીઓથી મળે છે, અને એ પેદાશ જો એકદમ બંધ 'પડે તો તેઓ પોતાનો ખર્ચ કેમ નીભાવી શકે. એક અફીણી અફીણ 'ખાવાની ટેવ એકદમ મુકી શકતો નથી, તેજ પ્રમાણે વ્યભીચારનું 'વ્યસન એકદમ છોડવું ઘણું મુશ્કેલ છે, ધીરજ પકડો અને હું ધીમે 'ધીમે વ્યભીચાર કાહાડી નાખવાની તજવીજ કરીશ.

"આ સાહેદીની વીરૂદ્ધ એક પણ વાત જણાવવામાં આવી નથી, તથા આ સાહેદી મુદલ હલી પડી નથી; પણ આપણા જોવામાં આવ-શે કે તેને મળતી શક વગરની બીજી સાહેદીઓ પડી છે અને તેથી મારી ખાત્રી થાય છે કે એવી અનીતિ ઘણું કરીને ચાલુ અને પ્રસીદ્ધ હતી. જીવણજી એ વીષે નામુકર જતો નથી. તે તે વાત કબુલ કરે છે અને તેનો અટકાવ કરવાને પોતાની અશક્તિ જાહેર કરે છે.

"ડાકટર ભાઉ દાજી કહે છે કે 'સ્ત્રીઓ સાથે મહારાજો જે 'ચાલ ચલાવે છે તે વીષે મારો વિચાર ઘણો હલકો છે.' ચાંદીના

દરદને વાસ્તે વાદી સિવાય બીજા ત્રણ મહારાજોનુ ઓસડ મે' કીધુ છે જીવણજી મહારાજને એક વખત મે પોતે વ્યભીચાર વીષે ઠપકો આપ્યો છે 'જીવણજીએ કહ્યુ કે બીજા મહારાજોનો વ્યભીચાર અટકાવવાને મારામા શક્તિ નથી'

"લખમીદાસ ખીમજી કહે છે કે વ્યભીચાર સબધી મહારાજોની 'આબરૂ ઘણી હલકી છે તેઓની આબરૂ નઠારી છે તે મારી સમજ 'પ્રમાણે વ્યાજબી છે મે પોતે દશ, બાર અથવા ૫દર મહારાજોના 'વ્યભીચાર તથા દુરાચાર દીઠા છે વાદીએ પોતે મારી પાસે આઠ દશ 'મહારાજના નામ લઇને તેઓના દુરાચાર તથા વ્યભીચારની વાત 'કહી સભળાવી છે. વાદી બોલ્યો કે તેઓ વ્યભીચાર કરે છે મે તે 'વીષે ઘણાઓને સમજાવ્યા, અને એક મહારાજ સિવાય બીજા સર્વે 'મહારાજોએ તે ચાલ છોડી દેવાનુ કબુલ કીધુ ' એક બીજી વાતમા 'વાદીએ સાક્ષીને કહ્યુ કે 'મારો અતટોમા, તમો પુરૂષો પાસેથી 'મને શુ પેદાશ મળે છે, મારી મુખ્ય પેદાશ બાયડીઓથી થાય છે. 'અમારી પેદાશ વધારવાને તમે જો કાઇ ઉપાય કરો તો અમે એ ચાલ 'છોડી દઇએ' સને ૧૮૫૫ મા ભાટીઆનુ મહાજન મળ્યુ હતુ અને 'તે પછી વ્યભીચાર સબધી જીવણજી મહારાજ સાથે અમારે વાત 'થઇ હતી ડાકટર ભાઉ દાજીએ મહારાજને કહ્યુ 'કે તમારી ચાલ 'સુધારો નીશળો કહાડો, મહારાજો વ્યભીચારના છદમા પડેલા છે 'તેનો અટકાવ કરવાને કાઇ બદોબસ્ત કરો ત્યારે જીવણજીએ કહ્યુ 'કે બીજા મહારાજો મારૂ સાભળશે નહી એ વીષે બદોબસ્ત થવો 'મુશ્કેલ છે કેમકે મહારાજની મુખ્ય પેદાશ બાયડીઓથી થાય છે'

મી૦ મગળદાસ નથુભાઇ એજ પ્રસગ વીષે કહે છે કે 'મહા 'રાજોની હાલની ચાલ વીશે જીવણજીએ ઘણી દીલગીરી જણાવી 'અને કહ્યુ કે મહારાજોની સઘળી પેદાશ બાયડીઓથી થાય છે અને 'એ (વ્યભીચારનુ) છદ તેઓ છોડી દે એ ઘણુ મુશ્કેલ છે

"એ બાબત ઘણીજ સારી આબરૂ અને મોટા ભરોસાવાળા સાક્ષીઓએ સાહેદી આપી છે તેની મતલબ આવી છે એ સાહેદી ઉલટપાલટ વખતે બીલકુલ હુલી પડી નથી એ સાહેદી વીશે સામે વાળાઓએ શુ રદીઓ આપ્યો છે? આ ખરી, તરેહ તરેહની, અને એકમળતી જે જથાબધ સાહેદી પડી છે તેની વિરૂદ્ધ વાદીની તરફથી શુ કેહેવામા આવ્યુ છે? નનો ભણવા સિવાય બીજુ કાઇ પણ કેહેવામા આવ્યુ નથી, વાદી અને તેના સાક્ષીઓએ ફક્ત

એટલુંજ કહ્યું કે એ વાતની અમને મુદલ ખબર નથી તથા તે અમે માનતાજ નથી.

"એ વીશે વાદીની પોતાની સાહેદી કેવી છે તે જુઓ. લખમીદાસ ખીમજી સાથે તેને જે વાત થઇ હતી તે નામુકરંર જાય છે, અને મહારાજાના વ્યભીચારની સાધારણ વાત વીશે કહે છે કે 'બીજા 'કોઇ મહારાજો વ્યભીચાર કરે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. તેઓને 'મેં બાયડીઓની સાથે ખરાબ ચાલ ચલાવતાં કદી દીઠા નથી. છાપા'માં લખ્યા પ્રમાણે તેઓ અનીતિવાન છે. હું તેઓને નીરઅપરાધી 'સમજુ છું, અને જો અપરાધી હોય તો તેઓ શાસ્ત્રથી ઉલટા ચાલે છે.'

"પ્રતીવાદીના પુરાવો રદ કરવાને જે સાક્ષીઓ આવ્યા તે તો એનાથીબી વધ્યા. તેઓએ જણાવ્યું કે અમે આ કોર્ટમાં આવ્યા તેની થોડા મહીના અગાઉ મહારાજોની નીતિ તથા પવિત્રાઇની વિરૂદ્ધ કાંઇ સાંભળ્યુંજ નહીં હતું. કેટલાક બોલ્યા કે મુંબઇના છાપામાં તેઓએ સાંભળ્યું તથા આ ફરીયાદી ચાલી ત્યાં સુધી એટલુંજ નહીં પણ આ કોર્ટમાં આવ્યા અને બારીસ્ટરે પુછ્યું ત્યાં સુધી મહારાજોની નીતિની વિરૂદ્ધ કાંઇ સાંભળ્યુંજ નહીં હતું. આ તો બેહદ થયું, આવુંજ ફક્ત સમજીએ કે લોકો પોતાના ગુરૂની વિરૂદ્ધ કાંઇ પણ વાત જોવી નહીં, સાંભળવી નહી, અથવા માનવી નહીં એવો હઠ પકડી બેઠા હોય એ કલ્પના સિવાય તેમના બોલવા ઉપર કાંઇ પણ ભરોસો આવી શકતો નથી. અને ભુખણદાસ કીશોરદાસ, હરગોવનદાસ મુલચંદ તથા નરોત્તમદાસ હરીભાઇ તથા તેના જેવા બીજાઓ પેઠે તે એવું માનતા હતા કે 'મહારાજ માઠું કામ અથવા પાપ કરેજ નહીં, તેને મહારાજની વિરૂદ્ધ કાંઇ પણ વાત સાંભળીએ તો તે અમે માનીએજ નહીં.'

"એ ઉપરથી ન્યાય શાસ્ત્રમાં સાહેદી તપાસવાનું તથા એને લગતા સઘળા જાણીતા કાયદા આ મુકદમાને લગાડીએ તો એવું માલુમ પડે છે અને તે ઉપરથી ફક્ત એટલોજ સાર નીકળે છે કે ઘણાખરા મહારાજો લાઇબલની બીનામાં તથા સાતમી 'પ્લી' માં જણાવ્યા પ્રમાણે અનીતિ કરતા હતા, અને તેઓના વ્યભીચારની વાત ઘણીજ પ્રસીદ્ધ હતી.

(૪) વાદી (જદુનાથજી મહારાજે) પોતે કીધેલા વ્યભીચાર વીષે પડેલી સાહેદી—આ વીશે પ્રતીવાદીનો પુરાવો રદ કરવાને વાદી સિવાય બીજા કોઇની સાહેદી પડી નથી. તેટલા વાસ્તે પ્રતીવાદીએ

જે કાંઇ પુરાવો આપ્યો છે તે રદ કરીને વાદીની સાહેદી કબુલ રાખવાને એક મુખ્ય વાત એવી લેવી જોઇએ કે તેથી તેની સચ્ચાઇની પરીક્ષા થાય; એ મુખ્ય વાત મળી આવે છે અને તેની પરીક્ષા કાંઇ પણ સંદેહ વગર થઇ શકે છે. અને તે મુખ્ય વાત વાદી સાફ નાકબુલ ગયો છે. સને ૧૮૬૦ માં લાઇબલની બીના છપાઇ તેની થોડા દીવસ અગાઉ તથા થોડા એક દીવસ પછી વાદીને ચાંદીનો આજાર થયો હતો એવું પ્રતીવાદીઓના સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે અને બીજી તરફથી વાદી સાફ નાકબુલ ગયો છે. વળી એક તરફ જણાવવામાં આવ્યું છે કે અગાઉ પણ તેને ચાંદીનું દરદ થયું હતું અને તે દરદ મટાડવાને તેણે કલ્પીત ઉપાય કામે લગાડયો હતો. એ વાત તેણે કબુલ કીધી હતી. (એ દરદનાં એવા ઈલાજ યુરોપની ફોજદારી કોર્ટોમાં પણ ઘણીવાર સાંભળવામાં આવ્યા છે,) બીજી તરફથી એ દરદની વાત વાદી પોતે સાફ નાકબુલ જાય છે.

"હવે આ વીષે કેવી સાહેદી પડી છે? લખમીદાસ ખીમજી કહે છે કે વાદીએ મને કહ્યું કે તમે ડાકટર ભાઉ દાજીને મારી પાસે લાવો; મને સાત આઠ દિવસ થયાં ચાંદીનું દરદ થયું છે. વાદીએ તેની આગળ કહ્યું કે 'મુંબઇમાં ખરાબ સ્ત્રીની સાથે સંગ કીધાથી એ દરદ 'મને થયું છે, અને મને જ્યારે અગાઉ એ દરદ થયું હતું ત્યારે, ચો- 'ખી બાઇરી સાથે સંગ કર્યાથી તે મટી ગયું હતું. શાસ્ત્રમાં એ વીષે 'કાંઇ બાધ નથી, તોપણ તે અજમાસ ફરીથી કરવાને હું ખુશી નથી; 'કેમકે એ રીતે સંગ કીધાથી તે બાયડીનેબી દરદ લાગ્યું હતું.' એ 'દરદને લગતી લખમીદાસ ખીમજી એટલી વાત જણાવે છે.

"વાદી પોતાની મુખજુબાનીમાં જણાવે છે કે 'લખમીદાસ 'ખીમજીની સુચના ઉપરથી મેં ડાકટર ભાઉ દાજીને બોલાવ્યો હતો; 'પણ છોકરીઓની નીશાળ બાબત બંદોબસ્ત કરવાને બોલાવ્યો હતો. વાદી સાફ જણાવે છે કે મેં લખમીદાસને ચાંદીનું કહ્યું નહી હતું અથવા ચાંદીને વીષે લખમીદાસ સાથે મારે કાંઇબી વાત થઇ નથી, અથવા મુંબઇમાં કોઇ ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કરવાની વાત મેં કીધીજ નથી અથવા એ દરદ મટાડવાને વાસ્તે અગાઉ કોઇ ચોખી સ્ત્રી સાથે સંગ કરવાની વાત પણ મેં કીધી નથી.

"એ ઉપરથી ડાકટર ભાઉ દાજીની સાહેદી પડી. છે દશ બાર વરસ થયા મુંબઇમાં જેટલા મહારાજોએ આવ જાવ કીધી છે તે સઘળા મહારાજોએ ડાકટર ભાઉ પાસેથી દવા લીધી છે, અને વાદી સિવાય

બીજા ત્રણ મહારાજોને એ ડાકટરે ચાદીની દવા આપી છે ડાકટર ભાઉ કહે છે કે 'અને ૧૮૬૦ મા આશરે ૨૦ મી સપ્ટે બરે લખમીદાસ 'ખીમજી તથા વીશ્વનાથ નાગયણ મડળીક સાથે હુ વાદીને ઘેર 'ગયો એ બે ગૃહસ્થો ઉઠી ગયા પછી વાદીએ મને કહ્યુ કે મને ચાદી 'થઇ છે અને તે ગરમીને લીધે થઇ હોય એમ તેણે મને જણાવ્યુ 'એ વીપેની પુરી હકીકત હુ તમને પછી કહેવડાવીશ બીજે દહાડે 'સવારના તેના સેક્રેટરી ગોરધનદાસની સાથે બધી હકીકત કહેવડાવી 'ગોરધનદાસે કહ્યુ કે મહારાજને ચાદીનુ દરદ થયુ છે મે કહ્યુ 'તેનુ ઓસડ કર્યાની આગમજ મારે તે ચાદી જોવી જોઇએ તેણે 'મારી પાસે દવા માગી મે ફકત તેને મલમ લખી આપ્યો' ઉલટ 'પાલટ તપાસમા ડાકટર ભાઉ કહે છે કે 'વાદીએ મને કહ્યુ કે ચાદી માથી પરૂ નીકળે છે હુ ખાત્રીથી કહી શકુ છુ કે તેણે ચાદી'— 'બોલ વાપર્યો હતો ચાદીનો અર્થ ટાકીનો મરજ સિવાય બીજો થાય છે, ટાકીના દરદને માટે એ શબ્દ સાધારણ છે અમસ્તો ફો 'ટલો થયો હોય તેને ચાદી કેહેતા નથી '

"આના જવાબમા વાદી કહે છે કે જ્યારે મે ડાકટર ભાઉ દાજીની સાથે દરદ સબધી વાત કીધી ત્યારે મે તેને કહ્યુ કે ગરમીને લીધે મને ખુજલી થયેલી છે આ વાત ડાકટર ભાઉ દાજીના કહેવાને મળતી આવે છે વળી વાદી આ વાતણી કબુલ કરે છે કે તેની ઇદ્રિય ઉપર ચાઠુ પડ્યુ હતુ, પણ એ ચાઠુ ચાદીનુ હતુ એ વાત નામુક્કર જાય છે અને કહે છે કે ચાદી શબ્દ મે કદી વાપર્યો નથી મે 'ફકત ચાઠાનો શબ્દ વાપર્યો હતો' તે વળી કહે છે કે 'મે ડાકટર ભાઉ દાજીને એમ નહીં કહ્યુ હતુ કે વળતે દહાડે હુ મારા માણસ 'સાથે તમને દરદની હકીકત કેહવડાવીશ ' આટલુ કબુલ કરે છે 'કે 'વળતે દીને મે ડાકટર ભાઉની પાસે ગોરધનદાસને મોકલ્યો હતો 'પણ એક હાથની લખેલી ચોપડી લેવાને મે તેને મોકલ્યો હતો, મે 'ગોરધનદાસને કહ્યુ હતુ કે ડાકટર જે દવા આપે તે લેતા આવજો 'અને ચોપડી પણ પછી લેતા આવજો ગોરધનદાસ ઓસડનુ કાગળ 'પાછુ લાવ્યો '

"હવે ડાકટર ભાઉ ખાત્રીથી જણાવે છે કે વાદીએ ચાદી શબ્દ વાપર્યો અને વાદી પણ ખાત્રીથી જણાવે છે કે મે તે શબ્દ વાપર્યો નથી એ વાતનો વીચાર ઘડીભર દુર કરીએ, તોપણ બીજી એક અગત્યની વાત વાદી નામુક્કર જાય છે, અને તે એકે મે મારા

દરદની હકીકત ડાકટર ભાઉને કહેવાને ગોરધનદાસને તેની પાસે મોકલ્યો નહી હતો અને મોકલવાને જણાવ્યુબી નહીં હતુ આ વાતનો સદેહ દુર કરવાને ગોરધનદાસની જરૂર હતી તેને શુ સાહેદી દાખલ વાદીએ બોલાવ્યો ? ના નહીં બોલાવ્યો તેનુ કાઇ પણ કારણ વાદીની તરફથી જણાવવામા આવ્યુ ? ના ત્યારે એ ઉપરથી ખરૂ અનુમાન શુ નીકળી શકે છે? તે કદાચ જો આવ્યો હોત તો ઉલટ પાલટમા તેને જણાવવાની ફરજ પડત કે દરદની હકીકત કહેવાને માટે ડાકટર ભાઉ દાજી પાસે મને વાદીએ મોકલ્યો હતો અને તે દરદની હકીકત ડાકટર ભાઉ દાજીએ જણાવી તેવીજ હતી

"આ વાત આશરે ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરે બની હતી ત્યારપછી આશરે ત્રણ મહીને એટલે સને ૧૮૬૦ ના ડીસેબરમા વાદીએ ડાકટર ધીરજરામ દલપતરામને બોલાવ્યો આ સાક્ષી (ડાકટર ધીરજરામ) કહે છે કે 'વાદીએ મને પોતાના દરદની હકીકત કહી મે તે ભાગ 'મારી નજરે તપાસ્યો, વાદીને ઇંદ્રીના ફુલ ઉપર ચાદી પડી હતી 'વાદીએ દરદની જે હકીકત કહી હતી તે હકીકત મે નજરે તપાસ 'કીધી તેની સાથે મળતી આવી મે પોતે છ સાત વખત એ ભાગને મારી નજરે તપાસી જોયો હતો મે એક મહીના સુધી તેની દવા કીધી હતી એ દરદ ઉપર ચોપડવાને મટે બલેકવોશનુ ઓસડ 'આપ્યુ હતુ, અને પેટમા ખાવાને માટે વાદીને મે પારાની ગોળી 'આપી હતી તે ગોળી જયાસુધી તેને મ્હોડુ આવ્યુ' ત્યાસુધી આપી 'એક મહીનામા ચાદી રૂઝાઇ ગઇ, તેણે મને કહ્યુ કે એક ખરાબ સ્ત્રી 'સાથે સભોગ કીધાથી ત્રણ મહીના ઉપર મને એજ દરદ થઇ આ 'વ્યુ હતુ ઘણા મરચા ખાધાથી અથવા ગરમીથી એ દરદ થયુ 'હોય એવુ તેણે મને કહ્યુ નથી, એ હુ ખાત્રીથી કહુ છુ હુ તેની 'દવા કરવા જતો હતો તેવામા એક દહાડે તેણે મને પુછયુ કે કોઇ 'તાજી સ્ત્રી સાથે સભોગ કીધાથી આ દરદ જાય કે નહીં? મે કહ્યુ 'કે ના ત્યારે તેણે કહ્યુ કે મે બે વખત વાણીઆની બે જુવાન 'છોકરી સાથે એ વાતની અજમાયશ કરી હતી પેહેલી અજમાયશમા 'મને દરદ મટી ગયુ, પણ બીજી અજમાયશમા મટયુ નહીં કેમકે 'બીજી વેળાએ હુ ઘણો નબળો થઇ ગયો હતો. તે બોલ્યો કે આ અજમાયશ મે સુરતમા કરી હતી

' ડાકટર ધીરજરામની આવી મજબુત સાહેદી પડી છે હવે વાદી તેના જવાબમા શુ કહે છે તે જુઓ ' મે ડાકટર ધીરજરામની

'સલાહ લીધી અને જે દવા તેણે લખી આપી તે મે' લીધી. મે' મારી 'હકીકત તેને કહી. તે હકીકત જેવી ડાકટર ભાઉ દાજીને કહી હતી 'તેવીજ તેને કહી. તે દરદ પાછું ઉપડી આવ્યું હતું. ડાકટર ભાઉ 'દાજી જયારે આવ્યો ત્યારે જે જાતનું દરદ હતું તેવુંજ દરદ પાછળ- 'થી પણ થયું હતું મે' કહ્યું કે મે' ગરમ દવા ખાધી છે તેને લીધે તથા ખુજલીને લીધે એ દરદ મને થયું છે. એમ નહીં કહ્યું કે મને 'ચાંદી થઇ છે. તેણે (ડાકટર ધીરજરામે) મારી ઇંદ્રી તપાસી નથી. કોઇ 'પણ ખરાબ સ્ત્રી સાથે મે' કોઇ દહાડે સંગ કીધો નથી, હું તે કેમ કરૂં ? એ કામ હમારા ધર્મથી ઉલટું છે. મે' કોઇ સ્ત્રી સાથે સંગ કીધો છે એવું મે' તેને કહ્યુંજ નથી અથવા કોઇ ચોખી બાયડી સાથે 'સંગ કીધાથી ચાંદી મટી જાય કે નહીં એવું મે' તેને પુછયું પણ નથી, 'મે' બે વખત અજમાયશ કરી જોઇ, અને બીજા વખતની અજમાયશ પાર ન પડી, એવું પણ મે' કહ્યું નથી.'

'જે દવા વાદીએ લીધી તેની અસર તેના શરીર ઉપર જે થઇ તે 'લીધે તે કહે છે કે 'તેણે મને કેટલાંક પડીકાં આપ્યાં તે પાણી સાથે 'મેળવ્યાં તેથી રંગ કાળો થઇ ગયો. આ કાળું પાણી મે' વાપર્યું. 'એને વાસ્તે ચુનાનું પાણી મે' મારે ઘેર તૈયાર કીધું હતું. મે તેની 'અંદર પડીકું નાખ્યું તથી તે કાળું થઇ ગયું અને પછી તે મે' લ- 'ગાડયું. મે' પાંચ છ ગોળી ખાધી. ચાર પાંચ દહાડા સુધી એ ગોળી 'ખાધા પછી મારૂં ગળું દુખવા લાગ્યું તેથી એ ગોળી મે' ખાવી 'છોડી દીધી. ગળામાં દરદ થયું તેથી મે' દરરોજ એ ગોળી ખાવી 'બંદ કીધી. જયારે ગળું સુજી આવ્યું ત્યારે ટંકણખારનું પાણી 'મને કોગળા કરવાને આપ્યું. મારાં પેઢાં દુખવા લાગ્યાં ત્યાર પછી 'ચાઠું રૂજાઇ ગયું.'

'હવે આ મુખજુબાનીનું પરીણામ કેવું ગણવું જોઇએ ! વાદી પોતે કબુલ કરે છે કે મ્હોડું આવ્યું ત્યાંસુધી મને પારાની દવા આપી 'હતી. મ્હોડું આવ્યા પછી થોડે વખતે ચાઠું રૂજાઇ ગયું, અને તે 'ચાઠું ઇંદ્રીના પુલ ઉપર થયલું હતું એ બધી વાત છતાં વાદી કહે 'છે કે તે ચાંદી નહીં હતી, ઇંદ્રીના પુલ ઉપર ચાઠું, વળી તેના ઉપર 'પારાની દવા, વળી એક ડાકટરે છ સાત વખત તપાસ્યા પછી જણાવે છે કે તે ચાંદીજ હતી. એવી સાહેદી એક બાજુએ પડી છે. 'વાદી એકલોજ કહે છે કે મને ચાંદી નહીં' હતી, અને તેમ કહેવામાં 'તેને મોટો ફાયદો છે, કારણ કે વાત તેના છુર ઉપર આવેલી છે.

'હવે જે કોઇ શખ્સોને સાક્ષીની તોલ કરવાની ટેવ હોય તેમના મનને
'ફક્ત ઉપર જણાવેલી બીનાથી કાંઇ પણ સંદેહ રહે નહીં, કે સચાઇ
'કોની તરફ છે; પણ એ વાત એટલેજ અટકતી નથી. વાદીની
'જુબાની વખતે તેના પોતાના મ્હોંહામાંથી નીકળી ગયું કે આ મુકદ્દ-
'માની તપાસ ચાલતી હતી તેવામાં ત્રણ (બીજા) ડાકટરો પાસે તેણે
'પોતાની ઇંદ્રીની બારીક અને માઇક્રોસકોપ યંત્રથી તપાસ કરાવી
'હતી, અને એવું છતાં એ મધ્યેના એક પણ ડાકટરને સાહેદી
'આપવા માટે બોલાવ્યા નહીં, આવી વાત ઉપર ઘણી ટીકા કરવી
'નકામી છે. ઉપરની બીના બધી શક ભરેલી હોય તો પણ આ પાછ-
'ળની વાતથી તે વાદીની વીરૂધ ગયા વગર રહેજ નહીં; પણ ઉપલી
'વાતમાં પણ કાંઇ શક રહ્યો નથી, ત્યારે પાછલી વાતના ટેકાથી બીજો
કાંઇ પણ સાર નીકળી શકવાનો નથી, પણ એટલેજ કે સને ૧૮૬૦
ના સપ્ટેંબર તથા ડીસેંબર મહીનામાં વાદીને ચાંદીનું દરદ થયું હતું.

"ઉપર જણાવેલું ખાત્રી ભરેલું અનુમાન ઘણુંજ અગત્યનું છે અને તે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે વાદીની મુખજુબાની ઉપર કેટલો વીશ્વાસ રાખવો અને તેને કેટલું વજન આપવું. ભરોસાદાર જુબાની નામુકકર ગયાથી વાદીએ ફક્ત એકજ વખત જાણી જોઇને "પરજરી" એટલે ખોટા સોગન ખાવાનો અન્યાય કીધો છે એટલુંજ નહીં પણ જે જે ઠેકાણે તે એટલો ભરોસાદાર મુખજુબાનીની વીરૂધ ગયો છે, તે બધી વાતમાં અને બધે પ્રસંગે તેની મુખજુબાની કોડીના વજનની થઇ પડે છે એ વાત એટલેજ અટકતી નથી. સને ૧૮૬૦ માં વાદીને ચાંદી બે વખત થઇ હતી, તે વીષે મને કાંઇ પણ શક રહ્યો નથી. જે ખોખાની ઉપર તેણે પોતાની આખી મુખજુબા-નીનો પાયો રચ્યો છે તે ખોખું એકદમ તુટી પડે છે, અને તેની રચના લુચ્ચાઇથી તથા જુઠાઇથી કીધી છે એવું સાફ માલુમ પડે છે.

'વાદીની મુખજુબાનીની તપાસ ઘણો વખત સુધી ચાલી હતી તે સઘળા વખતમાં વાદીએ પીતારૂપી પવિત્રાઇ તથા વગર ડાગ લાગેલી ચોખ્ખાઇનું મોટી કળા અને સાવચેતીથી ડોળ ઘાલ્યું હતું જ્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું કે તમે બોટ મધ્યે જુવાન સ્ત્રીની છાતી સાથે રમત કીધી હતી કે નહીં, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે અરે હું કેમ કરૂં; જ્યારે હું બધી બાયડીઓને મારાં બચ્ચાં પ્રમાણે ગણું છું 'ત્યારે તેની છાતી ઉપર હાથ કેમ નાખું?' વળી જ્યારે તેને પુછવામાં 'આવ્યું કે મુંબઇમાં કોઇ સ્ત્રીની સાથે તમે ઇશકમાં પડયા હતા કે

નહીં ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે 'બધી સ્ત્રીઓને હું મારા બચ્ચાં પ્રમાણે ગણું છું.' વળી તેણે કહ્યું કે 'અમારા ધર્મમાં વ્યભીચારની 'મના હોવા છતાં શું કાળાભાઇને હું એમ કહું કે વ્યભીચારમાં 'બાધ નથી? મારા આખા જન્મારામાં વ્યભીચાર કીધો નથી તથા 'વ્યભીચારનો મને અનુભવ નથી ત્યારે વ્યભીચારથી તનદુરસ્તીમાં 'સુધારો થાય એવી નવી વાત મારા મનમાંથી કેવી રીતે ઉત્પન્ન 'કરૂં? વ્યભીચારને હું ધીક્કારૂં છું. અમારામાં વ્યભીચારની બીલકુલ 'મના છે, પોતાની સ્ત્રી સાથે સંગ કરવો વ્યાજબી છે; પણ કોઇપણ 'બાયડી સાથે અથવા કસણ સાથે ગેરવ્યાજબી છે એવું અમારામાં 'કહેલું છે.' મેં તેને સવાલ પુછયો કે કોઇબી ખરાબ સ્ત્રી સાથે તમે સંગ કીધો છે કે નહિં? તે વાતની ના પાડતી વેળાએ તે બોલ્યો કે 'હું તે કેમ કરી શકું? એ કામ મારા ધર્મથી ઉલટું છે.'

"ઘણીજ ખુલ્લી અને વગર શકની સાહેદી ઉપરથી મારી ખાત્રી થયલી છે કે લાઇબલની બીના છપાઇ તેજ વખતમાં આ માણસને (એટલે વાદીને) ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગત કીધાથી ચાંદીનું દરદ થયું હતું, આવી મારી ખાત્રી થયાથી વારે ઘડીએ પવિત્રાઇ વીષેના જવાબ તેણે આપ્યા છે તે કઠણ દીલવાળા લુચ્ચા માણસના જવાબ હોય એમ ગણવાની મને ફરજ પડી છે.

"સને ૧૮૬૦માં વાદીએ ચાંદીનું ઓસડ લીધું હતું તે ઉપરથી મને અનુમાન બાંધવાની જે ફરજ પડી છે, તે સિવાય એક બીજી અગત્યની વાત તેણે પોતાની મુખજુબાનીમાં જણાવી છે, અને તે હું મુદલ માની શકતો નથી; તે વાત એકે વાદીએ તથા તેના ખવાસે સોગન ખાઇને ખાત્રીથી કહ્યું કે ચાર વરસ સુધી વાદી પોતાની સ્ત્રી વગર હતો અને તે મધ્યેના બે વરસ જાત્રામાં તેણે કહાડયા. એ વખત વાદી પોતાની ભર જુવાનિમાં હોવા છતાં કોઇ પણ પ્રસંગે કોઇ પણ જાતની સ્ત્રી સાથે તેણે સંગ કીધો નહોતો. આ વાત દેખીતીજ એવી છે કે બનેજ નહી. એક જુવાન હીંદુ મહારાજ સન્યાસી નહીં પણ પુષ્ટીમાર્ગ એટલે મોજીલા પંથનો ધર્મ ગુરૂ તે પંથમાં કામણગારા કાનની પેઠે પુજાય—રાસલીલાનો સાગર ગણાય—તે શખ્સ પોતાની ભર જુવાનીના જોસમાં ચાર વરસ કોઇ પણ બાયડી સાથે સંગ કર્યા વગર રહે એ વાત માન્યામાંજ આવતી નથી. ઇન્સાફની અદાલતમાં આવી માનવામાં નહીં આવે એવી વાત થોડાજ સાક્ષીઓએ પોતાના મનમાંથી ઉપજાવી કાહાડી

હશે, પણ જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે આ ચોખ્ખાઇનુ ડોળ ઘાલનાર શખ્સ પુખ્ત ઉમરમા, પોતાના દુશ્મનોના શહેરમા, અને પોતાની બાયડી છોકરાઓ સાથે રહેતા છતા પોતાના કામરૂપી વીકાર સમાવી શકયો નહી, અને આટ્લે જેવુ દરદ લઇને પણ વ્યભીચારની મોજ કીધી ત્યારે આ આયનાના જેવી દેખીતી જુઠાઇ શુ કોઇ પણ વાતથી ઢંકાઇ શકાશે? એવુ કહેવામા આવ્યુ કે વાદીને સંગ કરવાને ચોખ્ખી સ્ત્રીઓ જ્યારે મળતી હોય ત્યારે તે ખરાબ સ્ત્રીઓ સાથે સંગ કરવા જાયજ નહી આ તકરારમા કાંઇ પણ વજન નથી જે લોકોમા ઘણી સ્ત્રીઓ પરણવાનો ચાલ છે તે લોકોમા ઘણી રાંડો પણ રાખવાનો ચાલ હોય છે, અને જે લોકો થોડા સંભોગની જરૂર સમજે છે અને તેથી કંટાળી પણ જાય છે તે લોકો વેશ્યા અથવા વ્યભીચારી સ્ત્રીઓને મુદલ આશરો આપતા નથી એ વાત દુનીઆની અને ઈતીહાસની માહીતગારી ધરાવનારા શખ્સો સારી પેઠે જાણે છે

"ઉપર જણાવેલા કારણોને લીધે વાદીના સોગનને હુ કાંઇ વજન આપી શકતો નથી, કેમકે તેની વીરૂદ્ધ ભરોસાદાર સાક્ષીઓની સાહેદી પડી છે

"હવે વાદીએ પોતે વ્યભીચાર કીધો છે તે સાબેત કરવાને જે સાક્ષીએ એ સાહેદી પુરી છે તે સાક્ષીઓ ભરોસાદાર છે કે નહીં? મારો અભીપ્રાય એવો છે કે તેઓની ઉપર પુરેપુરો ભરોસો રહી શકે છે એ સાક્ષીઓના નામ લખમીદાસ ખીમજી અને પેલા બે જુવાન છોકરા કાળાભાઇ લલુભાઇ તથા ધનભુજ વાલજી લખમીદાસ ખીમજીના બોલવા ઉપર કોઇ પણ રીતે શક ઉપજે એવુ છેજ નહીં તે ગંભીર, આબરૂદાર અને ચંચળ પુરૂષ છે, પોતાની ન્યાતનો મોટો શેઠીઓ છે, પોતાના પંથ મધ્યેની અનીતિ કહાડી તે ચોખ્ખી કરવાને આતુર દેખાય છે, અને તેણે જે સાહેદી આપી છે તે આસ્તે રહીને, ધીરજથી, સીધી રીતે અને સઉ કોઇની ખાત્રી થાય તેમ આપી છે, તથા ઘણો વખત સુધી અને ઘણીજ બારીકીથી તેની ઉલટ પાલટ તપાસ કીધી તેમા તે મુદલ ગભરાયો નથી અને પોતાની આગલી વાતની વીરૂદ્ધ એક બોલ પણ બોલ્યો નથી જુવાન ગ્રાયસ્થ કાલાભાઇ લલ્લુભાઇ તે સદર અદાલતના શીરસ્તેદારનો છોકરો થાય તેણે ઘણીજ ચંચળાઇથી, ખુલ્લા દીલથી, બાનાવટ વગર સ્વભાવીક રીતે સાહેદી પુરી છે જેથી એવીજ ખાત્રી થાય છે કે તે જે કાંઇ બોલતો હતો તે સાચુજ

બોલતો હતો. જુવાન ભાટીઓ ચત્રભૂજ જરા ઓછો ચંચળ દેખાતો હતો તેણે પણ પોતાની સાહેદી ધીરજથી અને સફાઇથી આપી છે, અને કોઇ પણ રીતે તે લથડયો નથી.

"એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે એ બે જુવાન છોકરાઓની સાહેદી ઉપર ભરોસો રખાય નહી, શા માટે કે બેઉ જણ પ્રતીવાદીના ઘણા મિત્ર લાગે, તથા એક જણ એલફીન્સ્ટન ઇન્સ્ટીટયુશનમાં કેટલીકવાર સુધી પ્રતીવાદીના હાથ નીચે શીખતો હતો અને બીજો ડાકટર ધીરજરામનો ભત્રીજો લાગે. અગર જો એ સાક્ષીઓએ પોતાની વાતમાં ગુંચવાડો કરી નાખ્યો હોત, અથવા પોતાની વાતને ખરી દેખાડવાને માટે રોગાન માર્યું હોત, અથવા તેઓ ઉલટ પાલટ તપાસમાં લથડયા હોત અથવા તેઓ જો ગભરાએલા માલુમ પડયા હોત, અથવા વાત કહેવામા અચકાયા હોત, અથવા તેઓએ પક્ષ ખેંચવાની ઉલટ દેખાડી હોત, તો એ સુચના વજન આપવા જેવી છે એવું મને લાગત; પણ એવી વેળાએ પણ વાજબીની રાહે એવું કહેવાને બની આવત કે આવા મુકદમામાં પ્રતીવાદીની મિત્રતાને ખાતર અને પોતાના પંથમાં સુધારો કરવાની અતીશય ઉલટને ખાતર બીજા કાંઇ પણ સબબ સિવાય કોઇ પણ શખ્સ પોતાની નાત જાતનો ધીકાર પોતાને માથે ખેંચી કોર્ટમાં આવી ઉઘાડી રીતે મહારાજની અનીતિ વીષે બોલેજ નહી પણ આ બે જુવાન શખ્સોએ જે રીતે પોતાની જુબાની આપી છે તે રીત ધ્યાનમાં લેતાં એક જણ ધીરજરામનો સગો લાગે અને બેઉ જણ પ્રતીવાદીના મિત્ર થાય તેથી તેઓએ જે વાત કહી તે નહીં માનવાનું કોઇ પણ કારણ મળતું નથી. અને તે સાહેદીની વીરૂધ વાદી સિવાય બીજું કોઇ બોલ્યુંજ નથી. પણ વાદીની સાહેદી ઉપર જણાવેલાં ઘણાંએક કારણોને લીધે કોડીના વજની પણ નથી.

"કાલાભાઇ લલુભાઇને વાદીની સાથે ઘણો બનાવ હતો તે પોતાની નજરે જોએલી બે વાત જણાવે છે. એક સુરતની અને બીજી મુંબઇની અને તે ઉપરથી વાદીએ વાણીઆની બે જુવાન સ્ત્રીઓ સાથે વ્યભીચાર કીધો તે વીષે કાંઇ પણ શક રેહેતો નથી. પહેલી વાત સુરતમાં ત્રણ વરસ ઉપર બની હતી. આ સાક્ષી કાલાભાઇ કહે છે કે વાદીની પાસે હું તથા એક વાણીઓ દીવાનખાનામાં બેઠા 'હતા. એક વાણીઆની ૧૪-૧૫વરસની જુવાન છોકરી મહારાજની 'દાસી સાથે આવી. અમે બેઠા હતા તે દીવાનખાનામાંથી થઇને બાજુ

'ના ઓરડામાં ગઇ. તે વાણીઓ તરત ઉઠીને ચાલતા થયો' વાદી પણ ઉઠીને જે ઓરડામાં પેલી સ્ત્રી ગઇ ત્યાં ગયો હું તે વેળાએ તેર વરસની ઉમરનો છોકરો હતો ત્યાર પછી હું પાન સોપારીનું બીડું લેવાને વાસ્તે મહારાજના ઓરડામાં ગયો હું જેવો તે ઓરડામાં દાખલ થયો તેવો મેં મહારાજને કોચ ઉપર બેઠેલો પેલી જુવાન છોકરીને ચુમી લેતાં તથા કોટી કરતાં દીઠો. મેં તેનાં દર્શન કીધાં. મહારાજ ઉઠયા અને મારો હાથ પકડીને મને બહાર લઈ આવ્યા. તેણે મને પાન સોપારી આપ્યાં પછી હું ચાલતો થયો, અને મહારાજ પાછા અંદર ગયા.

"એ પહેલી વાત. બીજી વાત મુંબઇમાં બની હતી. જુવાન કાલાભાઇને વાદીની સાથે મિત્રાઇ હતી, અને તેની સાથે વાતચીત કીધા ઉપરથી જાણતો હતો કે વાદી સુધરાઇનો ફાંકો રાખતો હતો. કાલાભાઇને શક ઉપજ્યો કે એ સુધરાઇનું ફક્ત ડોળ ઘાલે છે. કાલાભાઇ કહે છે કે 'મેં સાંભળ્યું હતું તે ઉપરથી મેં એક બાયડીને ધ્યાનમાં રાખીને ત્યાં જોઈ. લોકો તેની તરફ આંગળી દેખાડીને કહેતા 'હતા કે આ બાયડીની ઉપર મહારાજ ઇશ્કમાં પડયા છે. હું તે બાય- 'ડીની પાછળ પાછળ ગયો. તે દીવાનખાનામાંથી થઇને અંદરના 'ઓરડામાં ગઇ. હું જઇને દીવાનખાનામાં બેઠો. વાદી ત્યાં હતો જે 'ઓરડામાં તે બાયડી ગઇ તે ઓરડામાં વાદી ગયો. હું જતો 'રહ્યો નહીં. સુમારે અરધો કલાક હું બેસી રહયો. વાદી બહાર 'આવ્યો. તેણે ફક્ત ધોતીઉં પહેર્યું હતું. હું હસવા લાગ્યો. તેણે 'મને હસીને પુછયું કે તું શા માટે હસે છે! મેં કહ્યું કે આપ સુધારો 'તો સારો કરો છો! તે હસી પડયો અને કાંઇ બોલ્યો નહી. ત્યારપછી 'તરત તે સ્ત્રી બહાર આવી. તેનો પોશાક ચુંથાયલો હતો. હું તેની 'સામે જોઇને હસ્યો, તે હસીને ચાલતી થઇ. તેના પોશાક ઉપરથી 'હું કહું છું કે તે વાણીઆણી હતી. તેના પોશાક અને ઘરેણાં ઉપ- 'રથી હું કહું છું કે તે કોઇ આબરૂવાળા ઘરની સ્ત્રી હતી.'

"કાલાભાઇની સાહેદી આવી પડી છે. એ સાહેદી તેણે ખુલા દીલથી આપી છે અને સ્વાભાવીક રીતે વર્ણવી છે અને તેથી વધારે સારી સાક્ષી આપવી મુશકેલ છે. એ સાહેદી ઉલટ પાલટમાં લુલી થઇ નથી. તેમજ વાદી સિવાય કોઇએ રદ પણ કીધી નથી. વાસ્તે તે ખરી છે એવું માનવાને કાંઈ મુશકેલ પડતું નથી.

"ચત્રભુજ વાદીને ઘેર ઘણું કરીને જતો હતો. તે પોતાની મુખ જુબાનીમાં જણાવે છે કે તેણે એક ત્રીજી બાયડીને વાદીના સુવાના ઓરડામાં જતાં દીઠી હતી. વાદીએ કહ્યું હતું કે હું મારા અનુભવ ઉપરથી કહું છું કે ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે સંગ કરવાથી માણસનું કૌવત વધે છે. એ વાત સાથે ચત્રભુજ તથા કાલાભાઈ મળતા આવે છે એ વાત વાદી નાકબુલ ગયો છે, અને વાદીની તરફથી એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે એવી વાત છોકરાઓ આગળ થાયજ નહીં, પણ હું એમ વિચારતો નથી. આ દેશમાં સોળ સતર વરસના છોકરાતો ઘણું કરીને પરણેલા હોય છે અને એક બાળકના બાપ પણ હોય છે. એટલી ઉમરના છોકરાઓ કોઇ પણ દેશમાં એવી બાબત ઉપર વાત કરે નહી એવું આપણા જાણવામાં આવ્યું નથી. વાદીએ વાતચીત કરવામાં મુખ્ય ભાગ લીધો, અને તે જુવાન પુરૂષોને તકરારના જવાબમાં એ પ્રમાણે કહે એમાં કાંઇ નવાઇ નથી.

"હવે લખમીદાસ ખીમજીની સાહેદી વીષે, એટ મધ્યેની વાદીની અનીતિનું તેણે વર્ણન કીધું છે. એ વાત છેલ્લે વિચારમાં લઇશું. તેની અગાઉ મુંબઇ મધ્યેની વાદીની અનીતિ વીષે જે જણાવ્યું છે તે વીષે હુ બોલું છું મુંબઈમાં વાદીએ સુધારાનું ડોળ ઘાલ્યું હતુ. તે પહેલાં પહેલું ઘણાખરા લોકોએ જેમ ખરૂં માન્યું તેમ લખમીદાસે પણ ખરૂં માન્યું હતું. સ્ત્રી કેળવણીનો વધારો કરવાને વાસ્તે તે આવ્યો હતો. પુનર્વીવાહની તકરાર કરવાને તે તૈયાર થયો હતો. સુરતમાં તેણે છોકરાઓની નીશાળ કહાડીને તેમાં સંસ્કૃત અભ્યાસ કરાવવા માંડયો હતો એ વાત અત્રેના લોકોમાં પ્રસીધ્ધ થઈ હતી, અને તે વાતથી વાદીને માન ઘટે છે. એ બધા બનાવોથી લખમીદાસ ખીમજીએ વાદીની અગાઉની અનીતિ વિચારમાં લેવાને બદલે વાદી જેવો મુંબઈ મધ્યે આવ્યો તેવોજ તેણે આ નવા મહારાજ સાથે સારી દોસ્તી કીધી. લખમીદાસ કહે છે કે વાદી મુંબઇમાં આવ્યા પછી બીજે ત્રીજે 'દહાડે હું તેને મળવા ગયો. મેં તેની સાથે દોસ્તી કીધી હતી. દહા-'ડામાં બે ત્રણ વખત હું તેને મળવા જતો હતો. મારે ઘેર તેની પધ-'રામણી કીધી હતી, તથા બીજા દોસ્તદારોને તેની પધરામણી કરવાની 'મેં ભલામણ કીધી હતી. આ પ્રમાણે મેં એટલા માટે કીધું કે સુધારો 'કરવાને તેણે મને કબુલાત આપી હતી. અને તે સુધારો એકે આ 'અનીતિનો અટકાવ કરવો અને છોકરીઓને ભણાવવાની છુટ આપવી. 'પાછળથી મને એજ વિચાર બાંધવો પડયો કે તેણે પોતાની આગળની 'અનીતિ છોડી દીધી નથી. તે મુંબઈ આવ્યા પછી ત્રણ ચાર મહીના

'સુધી ઠગાયો એક દહાડો હુ તેના ઘર આગળ તેની પાસે બેસીને 'વાત કરતો હતો તેવામા બે બાયડીઓ આવી એક જણીના હથમા 'રૂપાની લોટી હતી અને તેની ઉમર વીસ વરસની હતી બીજી આસરે 'ચાળીસ વરસની વિધવા હતી ને જુવાન બાયડી કરછી ભાટીઆણી 'અને સૌભાગ્યવતી હતી

" ત્યાર પછી આ સાક્ષી (લખમીદાસ) જણાવે છે કે 'એ જુવાન 'બાયડીને મહારાજની એક દાસી સુવાના ઓરડામા લઇ ગઇ, અને 'વાદીએ મને ચોપાન્યા છાપવાનો બંદોબસ્ત જલદીથી કરવાને વા 'સ્તે છાપખાનામા જવાનુ કહ્યુ 'હુ ઉઠયો અને નીચે આવ્યો ત્યારે 'મારા મનમા સદેહ પડવાથી પાછો તેજ ઓરડામા જઇને બેઠો. 'તે ઠેકાણે વિધવા સ્ત્રી બારણાની આગળ બેઠી હતી તે સિવાય બીજુ 'કોઇ હતુ નહી જયા સુધી તેઓ બહાર નીકળ્યા ત્યા સુધી હુ 'બેઠો હતો મને જોઇને વાદીનુ મ્હોડુ ફીકુ થઇ ગયુ ત્યાર પછી 'પેલી જુવાન સ્ત્રી બહાર આવી તેનુ મ્હોડુ હસ્તુ હતુ, ગુલાબી 'રગની સાડી ચુથાઇને કરચલી વળી ગઇ હતી, જયારે તે પ્રથમ આ 'વી ત્યારે એ સાડી સારી હાલતમા હતી તે બહાર નીકળી ત્યારે તેના 'હાથમા લોટી નહી હતી હુ ધારૂ છુ કે તે મહારાજને આપી હશે 'બેઉ સ્ત્રી થોડીવાર રહીને ચાલતી થઇ તે વખતે હુ બેગી રહયો તે 'વખતે એ વીષે કાઇ વાત કહાડી નહી, પણ સાજના હુ ફરીથી ગ- 'યો મહારાજ મને અદરના ઓરડામા વાત કરવા લઇ ગયો વાત 'તેને શરૂ કીધી તે બોલ્યો કે તમે છોકરીઓની તથા બીજી નીશાળો 'કહાડવા વીષે શુ બંદોબસ્ત કીધો? મગળદાસ તથા બીજાઓને કહો 'અને એક ખરડો તૈયાર કરો મે કહ્યુ કે મહારાજ આ બધો ઢોગ છે 'તમે સુધરાઇનુ ડોળ ઘાલો છો અને છોકરીઓની નીશાળ કહાડવા 'ઇચ્છો છો, પણ અદરખાનેથી આવા માઠા કામ અને વ્યભીચાર 'કરો છો તેણે એવો જવાબ આપ્યો કે હા, તમને એવો શક ઉપજયો 'હશે પણ મે કાઇ એવુ માઠુ કામ કીધુ નથી હુ તે સ્ત્રીના હાથનુ 'આરોગવા ગયો હતો મે તેને જવાબ આપ્યો કે તમે તો મને એમ કહ્યુ હતુ જે બાયડીઓ મને આરોગાવવા આવે છે ત્યારે હુ આ- 'રોગવા માટે ભીતર (અદર) જતો નથી, અને તમે તે વખત આરોગ 'વાને ભીતર ગયા ત્યારે તે વિધવાને બહાર શા માટે બેસાડી ? તેનો 'જવાબ તેણે કાઇ આપ્યો નહી, અને વાત ઉલટાવી નાખી.

" આ પ્રમાણે વાદીએ મુંબઇમાં રહીને જે અનીતિ કીધી છે તે વીષે
પ્રતીવાદીના સાક્ષીઓએ પુરાવો આપ્યો છે. લખમીદાસ ખીમ-
જીએ પંદર વરસ ઉપર બેટ મધ્યે જોયેલી વાત જણાવી તેનો છેલો
વિચાર કરવાનું હવે બાકી છે. એ વીષે લખમીદાસ પોતાની મુખજુ-
'બાનીમાં શું કહે છે તે હું ટાંકું છું. બેટ મધ્યે લખમીજીનું મંદીર છે.
'વાદીએ ત્યાં ગુલાલ ઉડાડયો હતો. ત્યાં બાયડીઓ હતી. તેમની
'ઉપર ગુલાલ નાખ્યા પછી તેણે મંદીરના દરવાજા આગળ લોકોની
'ઉપર નાખ્યો. કઠોડાની બહાર ઉભેલા લોકોની ઉપર બે ત્રણ
'ખોબા ગુલાલ નાખ્યો ત્યારે તેઓથી અંદર જોવાઇ શકાયું નહી.
'તેવામાં તરતજ તેણે એક ભાટીઆની જુવાન છોકરી દરવાજાની
'પાસે ઉભી હતી તેની છાતી ઉપર હાથ નાખ્યો. તે હસી પડી, થોડા
'દીવસ પછી હું અને મારો મામો દામોદર દેવજી બેટમાં વાદીને મ-
'મંદીરે ગયા. બપોરના એક કે દોઢેક વાગ્યો હતો. વાદી પોતાના
'બીછાના ઉપર પડયો હતો હું અને મારો મામો તેના પગ દાબવા
'લાગ્યા. મહારાજ જ્યારે અમથા સુતા હોય ત્યારે એ પ્રમાણે તેના
'પગ દાબવાનો ચાલ છે. તેને ઇશ્વર પ્રમાણે ગણીને તેના પગ દા-
'બવા એ હમારામાં પુણ્યનું કામ ગણાય છે. હમે તેના પગ દાબતા
'હતા તેવામાં જે છોકરીની છાતી ઉપર મહારાજે હાથ નાખ્યો હતો
'તે એક વીધવાની સાથે ત્યાં આવી. વીધવા પહેલાં આવી અને
'મહારાજના કાનમાં કાંઇ કહ્યું; મહારાજે હમને કહ્યું કે તમે
'બહાર જાઓ. હું તથા મારો મામો તરત બહાર નીકળ્યા, છોકરી
'અંદર રહી. ત્યાર પછી વીધવાએ બહાર આવીને બારણું દીધું તથા
'સાંકળ પકડી રાખી. વીધવા હસવા લાગી અને મારા મામાને
'કહ્યું કે એને પુછી જુઓ કે તમારે રાસલીલાનાં દર્શન કરવાં છે;
'હમે અંદર ગયા. વાદી તે છોકરી સાથે સંભોગ કરતો હતો. વા-
'દીએ મારા મામાને પુછયું કે એ (લખમીદાસ) આ દર્શનની ભેટ
'શું આપશે? મારા મામાએ કહ્યું કે તમારી સેવા કરશે. હું ભીતર
'ગયો તેની અગાઉ ૧૦૦ કોરી ભેટ આપવાને મારા મામાને કહ્યું
'હતું. હું દર્શન કરીને બહાર આવ્યો. મારી ઉમર તે વખતે ૧૮
'કે ૧૯ વરસની હતી, (ભાવકી) વૈષ્ણવો મહારાજની રાસ લીલાના
'દર્શન કરવામાં ધર્મનું કામ સમજે છે અને એ દર્શનની ભેટ આ-
'પવી પડે છે. જે વૈષ્ણવ દર્શન કરે છે તે અને જે બાયડી મહારાજ
'સાથે સંભોગ કરે છે તે બેઉ, મહારાજને ભેટ આપે છે. મહારાજ

'સાથે સંગ કીધાથી ગૌલોક એટલે ૧૬૦૦૦ ગોપીઓનુ સ્વર્ગ મળે છે એવી હમારા લોકોની સમજ છે

"એ પ્રમાણે આ ખબરદાર સાક્ષીએ સોગન ખાઇ જુબાની આપી છે, ઘણીજ સારી રીતે અને ખુલ્લા દીલથી આપી છે અને તેમા તે ખરી વાત સિવાય કાઇ પણ અજાયબ જેવી વાત કરતો નહી હોય એવુ તેની જુબાની આપવાની રીત ઉપરથી માલુમ પડયુ છે, અને ઉલટ પાલટ તપાસમા કાઇ પણ લથડયો નથી વાદીને તેના હીમાયતીએ આ બાબત સવાલ પુછયા ત્યારે તે આખી વાત નામુકર ગયો વાદી નામુકર ગયો તેની મુખજબાનીને કાઇ પણ વજન મળવુ નહી જોઇએ, એ ફરીથી બોલવાની કાઇ જરૂર નથી પણ આ ઠેકાણે તો વળી વાદી જરા આગળ ચાલ્યો છે અને લખમીદાસ ખીમજીના બોલવા ઉપર શક ઉપજાવવા વાસ્તે ત્રણ સાક્ષીઓ લાવ્યો છે અને તેમા તે એવુ દેખાડવા માગે છે કે બેટ મધ્યે લખમીજીના મદીરમા વૈષ્ણવોની ઉપર કાઇ ગુલાલ ઉડાડ વામા આવતો નથી અને ફકત મુર્તીની ઉપર નાખવામા આવે છે કેમ કે તે મદીર દેવીનુ છે એ મધ્યનો પહેલો સાક્ષી દેવીદાસ હસરાજ જે બેટ મધ્યે આગળ ગાયકવાડ દરબારનો કમાવીસદાર (વડો કારભારી) હતો તે આ વાત વીષે કાઇ સાબેતી આપી શકતો નથી તે કહે છે કે 'બધા મદીરોમા મુર્તીની ઉપર ગુલાલ નાખવામા આવે છે પણ જે મદીરમા દેવીની મુર્તી હોય છે તે મદીરમા વૈષ્ણવોની ઉપર નાખવામા આવતો નથી પણ આ રીતે ગુલાલ ઉડાડવાનો કાયદો જણાવ્યો પછી પણ તે કબુલ કરે છે કે કદાચ કોઇ કોઇ વાળાએ દેવીના મદીરમા પણ ગુલાલ ઉડાડવામા આવતો હશે. લખમીજીના મદીરમા કોઇ સાક્ષીએ ગુલાલ ઉડેલો જોયો હશે મારૂ કહેવાનુ એટલુ કે મે જોયો નથી'

"રાજકોટનો ભાટીઓ મીઠારામ પરશોતમ કહે છે કે 'નવ દશ 'વરસ ઉપર બેટ મધ્યે હુ ગાયકવાડ સરકારનો કર ઉઘરાવવા તથા મહારાજની સાથે મદીરના જવાના કામ ઉપર હતો બેટમા 'દ્વારકાનાથજીના મદીરમા ગુલાલ ઉડાડવામા આવે છે મહારાજ તથા બ્રહ્મચારીઓ ઉડાડે છે'

'ત્રીજો સાક્ષી પ્રેમજી પુજા નામનો પોકરણો બ્રાહ્મણ જે મુબાઈ મધ્યે ભટીઆરાનુ કામ કરવા આવ્યો છે પણ આગળ વીશ

વરસ સુધી બેટ મધ્યે રાધાજીના મંદીરમાં ચાકરી કરતો હતો તે બીજા સાક્ષીની બે અગત્યની વાતથી ઉલટી વાત જણાવે છે. લખમીજીના મંદીરમાં વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ ઉડતો નથી, એ વાતમાં તે એકમત થાય છે; પણ તે સોગન ખાઈને કહે છે કે દ્વારકાંનાથજીના 'મંદીરમાં વૈષ્ણવો ઉપર નહી પણ, ગવૈયાઓ ઉપર નાખવામાં આવે છે. વળી મહારાજ ઉડાડતા નથી, પણ બ્રહ્મચારીઓ ઉડાડે છે.'

"હવે આ વાત જો અગત્યની હોય તો ઉપર જણાવેલી ઉલટી સુલટી સાહેદી રદ થાય છે; પણ એ વાત કાંઈ ઘણી અગત્યની નથી. આ ત્રણ શખ્સોની સાહેદી ઉપરથી માલમ પડે છે કે લખમીજીના મંદીરની પાસે બીજા પાંચ નાનાં મંદીર આવેલાં છે અને તે ઘણાંજ પાસે પાસે છે, અને કદાચ એવું પણ હોય કે લખમીદાસ ખીમજી એક મંદીર વીષે બોલતાં બીજાં મંદીરનું નામ જણાવતો હોય, અથવા વાદીએ પોતાની મતલબ હાંસલ કરવા વાસ્તે એવી બનાવટનું કામ કીધું હોય. પણ લખમીદાસની બેટ મધ્યેની સાક્ષી વીષે એક બીજો વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે અને તે એ છે કે તેણે જે કાંઇ વાત જણાવી છે તે મલાજો રાખવાની સાધારણ રીતીઓથી ઉલટી છે એટલુંજ નહી, પણ માણસના સ્વભાવીક કાયદાથી પણ ઉલટી છે. આ તકરાર ઘણી દમ વગરની છે. જે લોકોએ ઇંગ્લંડના લોકોની રીતભાત તથા તેઓના વિચાર સિવાય બીજા દેશોના લોકોની રીતભાત તથા વિચારો વીષે અનુભવ મેળવ્યો હશે, તેઓને એ તકરાર ઘણી વજનદાર માલમ પડશે નહી. ઓગણીસમા સૈકાના ઇંગ્રેજ લોકો 'પેટ્રોનીઅસ' અથવા 'મારશીયલ' નામના ગ્રંથકારો રોમન લોકોની રીતભાત વીષે લખી ગયા છે તે માનવાને અથવા કબુલ કરવાને આંચકો ખાશે; તો પણ આપણે જાણીએ છીએ કે એ ગ્રંથકારો ઘણા નામીચા અને વખણાએલા કહેવાય છે, અને તેઓ એટલાજ માટે વખણાઇ ગયા છે કે સંસારી રીવાજનું વર્ણન તેઓએ ઘણી સચાઈથી આપ્યું છે, તેટલા માટે એવી વાતની સચાઇ જાણવા સારૂ એવા લોકોના વિચાર અને રીવાજ સારી પેઠે જાણવા જોઇએ. નબળા મનત અને આંધળા વિચારના લોકો, જુલમી અને કુછંદી ધર્મગુરૂઓ રાસ લીલાની રમતથી પંકાયલો ઇશ્વર, રાસલીલા રૂપી સુખની લાલચ દેખાડનારૂં સ્વર્ગ (ગૌલોક), એ બધી વાતો આપણે ધ્યાનમાં લેવી જોઇએ છે. પણ એ બાબતને લગતી એક બીજી વાત છે અને તે તો આખી દુનીઆના જેવડો વિચાર કરવા જોગ છે. લખમીદાસને પોતાની

વાતમાં એટલી તો થોડી નવાઈ લાગતી હતી કે ગોકળદાસ તેજપાળની વાડીમાં ઘણા લોકોની આગળ પોતાનો મામો હાલ કેટલાંક વરસ થયાં જંગબારમાં છે તેને વીષે અર્ધી મશકરીમાં અને અર્ધી ગંભીરાઇથી ટીકા કીધી હતી. એ ટીકા કરતી વખતે કેટલાક આબરૂવાળા શખ્સો હતા તેનાં નામ તેણે પોતાની જુબાનીમાં લીધાં, પણ તે લોકોને જ્યારે સાહેદીઓ તરીકે પ્રતીવાદીએ ઉભા કીધા ત્યારે લખમીદાસ ખીમજીની વાત ખોટી પાડવાને (વાદીની તરફથી) તેઓને એક પણ સવાલ પુછવામાં આવ્યો નહી.

"વાદીની ઉપર અનીતિનો જે આરોપ સાતમા 'પ્લી' માં મુકવામાં આવ્યા છે તેના પુરાવામાં ઉપર જણાવેલી સાહેદી પડી. મારા મનમાં એ સાહેદી વીષે કાંઇ પણ શક રહ્યો નથી જે અપરાધો મુકવામાં આવ્યો છે તે મારા વિચાર પ્રમાણે તો પુરેપુરા સાબેત થઇ ચુક્યા છે. એ સાહેદીથી પુરેપુરી સાબેત થઇ ચુકી છે કે જદુનાથજી મહારાજ બીજા મહારાજોના કરતાં નીતિની વાતે કાંઇ પણ સારો નથી એટલુંજ નહી, પણ જાહેરમાં સુધારાનું ડોળ ઘાલીને પોતાની અનીતિ છુપાવવાને કળા અને લુચ્ચાઇ કરે છે, એ તેનામાં બીજા મહારાજોના કરતાં વધારે સફાઇ છે

"સાહેદી ઉપર જે વીચાર મારે જણાવવા ઘટતા હતા તે જણાવ્યા પછી એક બાબત વીષે થોડા શબ્દો બોલવા ઇચ્છું છું.

"એવું કહેવામાં આવે છે કે આ મુકદમાએ કોર્ટને ઘણો વખત ફોકટ રોકયો છે. એ વિચાર સાથે હું એક મત થતો નથી. આ મુકદમો સાંભળવામાં ઘણો વખત ગયો છે એમાં તો કાંઇ પણ શક નથી. પણ હું મોટી ખુશીથી આશા રાખીને જણાવું છું કે તે સઘળો વખત નકામો ગયો નથી આ મુકદમાની તપાસ જાહેર રીતે થઇ છે, અને તેથી પશ્ચિમ હીંદુસ્તાનના રહેવાસીઓ જે ઘણા ચંચળ ગણાય છે તેઓની ઉપર એની અસર થયા વગર રહેનાર નથી. આ મુકદમાની તપાસ થયાથી કેટલાક લોકો વિચાર કરવા લાગ્યા હશે અને ઘણા લોકો તપાસ કરવા મંડયા હશે. આ મુકદમો અમારી પાસે આવ્યો છે તે ધર્મ સંબંધી નહી પણ નીતિ સંબંધી છે પ્રતીવાદી અને તેના સાક્ષીઓની તકરાર એટલીજ છે કે જે વાત નીતિથી નઠારી કહેવાય તે ધર્મથી સારી કહેવાયજ નહી. જે રીવાજથી નીતિનો પાયો ખોદાઇ જાય. જે રીવાજથી લોકોના હક અવીનાશી

અને અવીકાર નીયમનો ભંગ થાય, તે રીવાજ પ્રમાણે ધર્મને નામે અને ધર્મને પરવાને લોકોને ચાલવું પડતું હોય તો લોકોના ફાયદાને તથા માણસ જાતના સુખને માટે તે રીવાજની વીરૂદ્ધ થવું જોઇએ. અને તે રીવાજ ઉઘાડા પાડવા જોઇએ. આ શખ્સો એવા રીવાજની સામે થયા છે. આ શખ્સોએ એવા રીવાજ ઉઘાડા પાડ્યા છે. આ શખ્સોએ એક નઠારી અને જબરદસ્ત ઠગાઇની સામે મજબુત ઠરાવથી લડાઇ કીધી છે, અને તેમ કરવામાં તેઓએ પોતાને માથે કેટલું જોખમ અને કેટલો વીમો ઉપાડી લીધો છે; તેનો પુરો ખ્યાલ આપણાથી થઇ શકતો નથી. તેઓએ હીંમતથી છાતી ઠોકીને નઠારા રીવાજ અને વહેમની સાથે બાથ ભીડી છે અને દુનીઆમાં બહાર પડીને જાહેર કર્યું છે કે હમારામાં જે નઠારી વાત પેઠી છે તે સારી નથી, હમારામાં જે જુઠાઇ દાખલ થઇ છે તે સચાઇ નથી. આ લખાણો બહાર ખુલાં પાડવામાં તેઓએ હીંમતનું અને રૂડું કામ કીધું છે. હવે એટલીજ આશા રાખવી જોઇએ છે કે તેઓએ જે કીધું છે તે ફોકટ નહી જશે; તેઓએ જે બીજ વાવ્યાં છે તેના ફળ ઉગી નીકળશે; તેઓએ જે હીંમત દેખાડી છે, અને જે (ખરી વાત) ને તેઓ વળગી રહ્યા છે તેનો બદલો તેઓને મળશે, તેઓના ઉપદેશથી તથા તેઓના દાખલાથી જે લોકોને વિચાર કરવાનું સુઝ્યું છે, જે લોકોની સામે થવાની હીંમત આવી છે, જે લોકોનાં ઘરબાર ધીકાર ભરેલાં છીનાળામાંથી ચોખા કરવાને તેઓએ મદદ કીધી છે, અને જે લોકોના આત્મા તેઓએ નીચી ગુલામગીરીમાંથી છોડાવ્યા છે, તે લોકો એ શખ્સોની સાથે સામેલ થઇ એમની સંખ્યામાં વધારો કરશે.”

અમારે ત્યાં મળતાં પુસ્તકોની ચુંટી કહાડેલી યાદી.

વાર્તાઓ.	રૂ.આ.
અરેબ્યન નાઇટસ ચિત્રો વગરની	૨—૦
અરેબ્યન ટેલ્સ ભાગ ૧ લો	૩—૦
,, ,, ,, ૨ જો	૩—૦
અરેબ્યન કિસ્સા જેમાં ૧૪ પુરી વાર્તાઓ છે	૧—૦
અદ્દભુત વિક્રમાદીત્ય	૧—૦
આનંદાશ્રમ વંદેમાતરમની ઉત્પતિ	૧—૪
,, કાગળનાં પુઠાની	૧—૦
ઓમર પાસા—૮૭૮ પાનાનું ૪૦ ચિત્રો સાથેનું પુસ્તક	૫—૦
એમ. એ. બનાકે ક્યું મેરી મિટ્ટી ખરાબ કી?	૧—૮
એક તબીબની તવારીખ, છ સંપુર્ણ વાર્તાઓ	૧—૮
ઇરાવતી	૧—૮
ઉનાહ—પાપીનું પગલું	૦—૮
ઉદયકાન્ત-હિંદુ સંસારી વાર્તા..	૧—૮
અમૃતમાં ઝેર	૧—૮
કલીઓપેત્રા—હબસી રાણી	૨—૦
કુદરતનો ખેલ ભાગ ૧—૨	૩—૮
કેનેથ—દુઃખના પહાડપર ચડતો મુસાફર	૧—૮
ગંગા—એક ગુર્જર વાર્તા	૧—૮
ગંજે સુલેમાની અને સુલેમાનનો ખજાનો	૧—૦
ગમગીન ગુલાં—સંસારી	૧—૪
ગુલીવરની મુસાફરીઓ—સચિત્ર	૩—૮
ગૃહલક્ષ્મી—હિંદુ સંસારનો નિતીમય ચિતાર જેને નામદાર ગાયકવાડ સરકારનાં કેળવણીખાતાંએ ઇનામો તથા લાયબ્રેરીઓ માટે મંજુર કરેલી છે	૧-૧૨
,, કાગળનાં પુઠાંની...	૧—૪
ગુલશીરીના—ઇરાનની છેલી શાહજાદી...	૧—૮
ચાણાક્યની ચતુરાઇ—રાજકીય કાવાદાવાનો ચિતાર	૧—૦
ચુનીની મોહકાણ	૧—૮
જંગી જબરદસ્ત લુટારો	૦-૧૨
જન રમુજ વાર્તાઓ ભાગ ૧	૧—૦
,, ,, ,, ભાગ ૨, જો	૧—૦

	રૂ. આ.
ડોનક્વીક્ઝોટનો રમુજી કિસ્સો—પુષ્કળ ચિત્રોવાળી ...	૪—૦
તલેસ્માતીક વીંટીઓ	૦—૪
ડીટેકટીવ બહાદુર શેરલોક હોમ્સ	૧—૪
દર્પણ—હિંદુ સંસારી વાર્તા ભાગ ૧ લો	૧—૦
" " " " ભાગ ૨ જો ૩ જો... ...	૧—૮
દખણની દંતકથાઓ—સચિત્ર	૧—૦
દીલ્હીનો બાદશાહ તે સેતાનનો શત્રુ	૦-૧૦
દુશ્મન દાશણ—પ્યારમાં હારેલો મુંબઈનો શેઠીઓ ...	૧—૮
દીલ્હીપર હલ્લો—ઇતિહાસીક...	૨—૦
નટવર—ચંદાળ ચોકડી ચિત્રો સાથે	૩—૦
નીલમ માણેક ભાગ ૧-૨ સાથે (સચિત્ર)	૨—૦
" " " ૩-૪ " "	૨—૦
" " " ૫-૬ " "	૨—૦
" " " ૭-૮ " "	૨—૪
ન્હાની મોટી વાર્તાઓ—જેમાં ૧૫ પુરી વાર્તાઓ છે. ...	૦—૮
નરગીઝ નાટકકાર	૧—૪
પરસીઅન ટેલ્સ ૧૦૦૧ દીવસની વાર્તા	૩—૦
પેશ્વાઇની પડતીનો પ્રસ્તાવ—ઇતિહાસીક	૨—૦
પદ્મીની-યાને ભસ્મીભુત ચિતોડ	૨—૦
પંચતંત્રનું ભાષાંતર	૧—૦
પ્રેમકોર (પાપી પીતાને પનારે પડેલી)	૧—૦
પ્લાસીનું યુદ્ધ—ઇતિહાસીક	૨—૦
પાણીપતનું યુદ્ધ	૨—૦
પ્રભાવતી	૧—૦
બાગો બહાર—ચાર દરવેશનો કિસ્સો	૧—૮
બાઈ સાહેબ—અજાયબ ભરમ રૂ. ૧-૪ સાદા પુઠો...	૧—૦
બહુરૂપી બજાર ભાગ ૧ લો	૧—૪
" " ૨ જો	૨—૦
" " ૩ જો	૨—૮
" " ૪ થો	૧—૪
" " ૫ મો	૧—૪
" " ૬ ઠો	૧—૪
બે મુદ્રિકા—હિંદુ સંસારી ભેદભરી વાર્તા	૦—૭
ભોલી સુના—ગુલેશાહબાદ	૦—૮

	રૂ આ
માશુકનો ઇસારો	૨—૮
મહાકાલીની મુરતીને તેના ભોગ--સચિત્ર ...	૨—૮
મનોરંજક વાર્તા	૦—૮
મહોબતની મકતબ	૧—૮
મેવાડની સંધ્યા	૧—૮
રજપુત વીરરસ કથા—સુરાતનથી ભરપુર ...	૧—૦
રાજવીર કથા—રજપુતોના પરાક્રમો	૧—૮
રત્નલક્ષ્મી	૦-૧૨
„ પાકુ પુઠુ	૧—૦
રૂપનગરની રાજકુવરી—ઇતિહાસીક	૨—૦
વરઘેલી વનીતા	૨—૦
વધૂવધ—એક અદ્ભુત છુપી પોલીસની વાર્તાની નવી આવૃતિ	૨—૦
લીકોક—છુપી પોલીસની વાર્તા	૨—૦
વફાદારીનો વારસો ને દોલતની દુનીઆ	૦-૧૦
વિલક્ષણ કથા	૧—૦
શરમાલ કુવર—કુવરજી શરમમા કુવારાજ રહ્યા ..	૦—૮
શાતીપ્રીયા—સચિત્ર	૨—૦
શાહજાદી ઝીના .. .	૧—૦
શાહજાદો ને ભીખારી	૨—૦
શાહજહાનના છેલા દીવસો ..	૧—૮
સપલની સુના—પારસી સભારી ભેદ	૧—૪
સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧ લો . . .	૧—૮
„ „ ૨ જો ...	૧—૪
„ „ ૩ જો	૧—૮
„ „ ૪ થો	૩—૮
સાર સકુતલા (કવી નર્મદાશકરનુ)	૦—૬
સાવિત્રી ચરિત્ર નાટક	૧—૦
સોનેરી ટોળી—દાવાદાવ થી ભરપુર	૨—૮
સુગધમા સડો—રગેલુ લાછન ...	૧—૮
હાજીબાબા ઇસ્ફાનીના સાહસ કર્મો ...	૧—૦
હકદારનો હક—છુપી પોલીસની વાર્તા ...	૧—૦
હેસ્ટીંગ્સની સોટી .	૨—૦
ગુંથણકળા—સચિત્ર . . .	૨—૮
એશિઆ ને યુરોપની પતીવૃતા બાનુઓ	૧—૮
નર્મ ગીતાવળી (કવી નર્મદાશકર કૃત) . ..	૦—૪

રૂ. આ,

હુન્નર ઉદ્યોગ, નીતિ, ધર્મ વીગેરેની.

પકવાન પોથી—અન્ન ફળ શાકની ૪૫૭ બનાવટો ...	૧—૦
ઈમાનનાં મોતી—અલ્લાહનાં ૯૯ નામો	૨—૦
વિવેકાનંદ વિચારમાળા ભા-૧-૨-૩ સ્વામી વિવેકાનંદના વ્યાખ્યાનો દરેકના	૨—૪
ઈસલામ અને દુનીઆ—સાહેર હાલી કૃત	૧—૪
ખુલાસે જાદુ—હાથ ચાલાકીના ૨૫૦ ખેલો	૧—૦
જીંદગી ભોગવવાની યુક્તિ—ધર્મ અને નીતિનો સૌથી પુરાણો ઉપદેશ	૦-૧૨
પ્રવીણ સાગર	૩—૦
કાચ બનાવવાનો હુન્નર	૦-૧૨
ફોટોગ્રાફી...	૦-૧૨
„ મ્હોટી	૧—૮
ભર્તૃહરી શતક ચતુષ્ટય	૦-૧૨
ચંદ્રકાન્ત ભાગ ૧-૨-૩ દરેકના	૨—૮
હુન્નરનો અરક—ભાગ ૧ લો	૧—૮
„ „ ૨ જો	૧—૦
પરમહંસ રામકૃષ્ણનાં બોધ વચનો	૦-૧૨
દરેક માણસનો વૈદ—દરદીનો દોસ્ત	૨—૮
ઘરનો છાલોપાલો	૦-૧૨
આંખ અને ચશ્મા—ડૉ૦ પેસીકાકા કૃત	૦—૮
વનસ્પતિશાસ્ત્ર સંપુર્ણ પુસ્તક	૧૦—૦
મનુસ્મૃતિ—સટીક	૩—૮
વૈદ જીવન લોલીંબરાજ કૃત મ્હોટી આવૃતી	૧—૦

આ શિવાય હારમોન્યમ ગાઈડો, ફ્રીડલ ગાઈડો, કવિતાના કાવ્ય દોહનો, ધર્મ સંબંધી ગ્રંથો જેવા કે ભગવદગીતાની અનેક આવૃતીઓ રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત, યોગવાશીષ્ટ ચંદ્રકાન્ત વગેરે ગ્રંથો, વિકટોરીઆ નાટક કંપનીના ખેલોની ચોપડીઓ વગેરે પુસ્તકો અમારે ત્યાંથી હંમેશ મળી શકશે. લાયબ્રેરીઓ તેમજ જથાબંધ લેનાર વ્યાપારીઓને પુરતું કમીશન આપી શકીશું. પુસ્તકોની યાદી અડધા આનાની ટીકીટ મોકલેથી મોકલીશું.

દી. લખમીદાસની કુંપની,
૭૯, પારસી બજાર, કોટ મુંબઇ.

આપઘાત

કે

ખૂન?

(એક અદ્ભુત ભેદભરી વાર્તા)

અંગ્રેજી ઉપરથી અનુવાદક,

પુ. વા. મહેતા.

પ્રસિદ્ધ કર્તાએ,

હી. લખમીદાસની કું.

પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરનાર—વેચનાર.

કીં. રૂ. ૨ા   કોટ, મુંબઇ.   ઈ. સ. ૧૯૨૯